

TÓTH J. ZOLTÁN

A BÜNTETŐJOGI RÁGALMAZÁS ÉS BECSÜLETSÉRTÉS

A büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés

27.

Sorozatszerkesztő:

Koltay András – Nyakas Levente

Tóth J. Zoltán

A büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés

**A defamatorikus bűncselekmények elméleti és
gyakorlati megítélése a véleménynyilvánítási szabadság és
az emberi méltósághoz való jog kontextusában**

Médiatudományi Intézet

2017

A kutatást támogatta:

Minden jog fenntartva.

© Tóth J. Zoltán, 2017

© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2017

Tartalom

Előszó	13
---------------------	-----------

I. RÉSZ

A rágalmazás és a becsületsértés a jogfilozófiai és a jogbölcseleti gondolkodásban	17
1. A defamatorikus cselekmények megítélése a jogfilozófia történetében.....	18
1.1. A rágalmazás és becsületsértés az ókori filozófiai gondolkodásban	18
1.2. A középkori és kora újkori teológiai és szekuláris elméletek	21
1.3. A felvilágosodás korának gondolkodói a szólás szabadságáról, valamint annak a defamatorikus cselekményekkel való kapcsolatáról	28
1.4. A deontológiai és az utilitarista megalapozások.....	32
2. Mill és az angolszász posztmilliánus gondolkodás: a rágalmazás és becsületsértés kérdése a modern jogbölcseletben és politikai filozófiában.....	47
2.1. A milli alapvetés.....	47
2.2. A milli eszme továbbfejlesztése az angolszász jog- és politikaelméletben	52
3. Összegzés	68

II. RÉSZ

A rágalmazás és a becsületsértés Európában és Magyarországon	69
1. Bevezetés	69
2. A rágalmazás és becsületsértés a főbb európai jogrendszerekben.....	73
3. A rágalmazás és becsületsértés az egyéb európai uniós tagállamokban.....	88
4. A rágalmazás és a becsületsértés magyarországi szabályozástörténete.....	97
5. A rágalmazás és a becsületsértés a mai magyar jogban.....	107
5.1. A rágalmazás és a becsületsértés büntetőjogi szabályai	107
5.2. Kitekintés: egyéb defamatorikus tényállások a mai magyar büntetőjogban.....	120
5.3. A rágalmazás és becsületsértés a rendszerváltás után: az „alkotmányos büntetőjog” korszaka.....	123
5.4. A méltóság védelmének mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátjának explikálása az Alaptörvényben	140
6. Összegzés	163

III. RÉSZ

A büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában.....	167
1. Bevezetés	167
2. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának működése és döntéshozatali rendszere	169
3. Az origó: a véleményesszabadság és a becsületvédelem kollízióját feloldó Lingens-határozat.....	173
4. A politikusokra vonatkozó közlések alapján indult ügyekben született határozatok: az Emberi Jogok Európai Bírósága posztlingensi gyakorlatának első évtizede.....	178

5. Az Emberi Jogok Európai Bírósága politikusokra vonatkozó szólással kapcsolatos újabb határozatai	186
6. A szólásszabadság határai és a személyiségvédelem érvényesülése a politikus sértettek elleni rágalmozási és becsületsértési ügyekben.....	197
7. Az uralkodó személye megsértésének megítélése a strasbourgi esetjogban	207
8. A szólásszabadság érvényesülése a politikusnak nem minősülő közszolgákkal kapcsolatos ügyekben.....	213
9. Az igazságszolgáltatásban közreműködő személyek jó hírnevének vagy jogainak védelme, valamint a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából alkalmazott büntetőítéletek megítélése	227
10. Egyéb esetek.....	241
11. Összegzés.....	248

Határozatmutató

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései

Handyside v. the United Kingdom, no. 5493/72, 1976. december 7.
Sunday Times v. the United Kingdom, no. 6538/74, 1979. április 26.
Lingens v. Austria, no. 9815/82, 1986. július 8.
Oberschlick v. Austria No. 1, no. 11662/85, 1991. május 23.
Castells v. Spain, no. 11798/85, 1992. április 23.
Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, no. 13778/88, 1992. június 25.
Schwabe v. Austria, no. 13704/88, 1992. augusztus 28.
Prager and Oberschlick, no. 15974/90, 1995. április 26.
Oberschlick v. Austria No. 2, no. 20834/92, 1997. július 1.
Worm v. Austria, no. 22714/93, 1997. augusztus 29.
Janowski v. Poland [GC], no. 25716/94, 1999. január 21.
Bladet Tromsø and Steensas v. Norway [GC], no. 21980/93, 1999. május 20.
Sürek v. Turkey No. 1, no. 26682/95, 1999. július 8.
Nilsen and Johnsen v. Norway [GC], no. 23118/93, 1999. november 25.
Dalban v. Romania [GC], no. 28114/95, 1999. szeptember 28.
Constantinescu v. Romania, no. 28871/95, 2000. június 27.
Tammer v. Estonia, no. 41205/98, 2001. február 6.
Thoma v. Luxembourg, no. 38432/97, 2001. március 29.
Feldek v. Slovakia, no. 29032/95, 2001. július 12.
Nikula v. Finland, no. 31611/96, 2002. március 21.
Colombani and Others v. France, no. 51279/99, 2002. június 25.
Lešník v. Slovakia, no. 35640/97, 2003. március 11.
Perna v. Italy [GC], no. 48898/99, 2003. május 6.
Skałka v. Poland, no. 43426/98, 2003. május 27.
Radio France and Others v. France, no. 53984/00, 2004. március 30.
Karhuvaara and Iltalehti v. Finland, no. 53678/00, 2004. november 16.
Selistö v. Finland, no. 56767/00, 2004. november 16.
Cumpănă and Mazăre v. Romania, no. 33348/96, 2004. december 17.
Pedersen and Baadsgaard v. Denmark [GC], no. 49017/99, 2004. december 17.
Sokołowski v. Poland, no. 75955/01, 2005. március 29.
Malisiewicz-Gąsior v. Poland, no. 43797/98, 2006. április 6.
Raichinov v. Bulgaria, no. 47579/99, 2006. április 20.
Kobenter and Standard Verlags Gmbh v. Austria, no. 60899/00, 2006. november 2.
Standard Verlags GmbH and Krawagna-Pfeifer v. Austria, no. 19710/02, 2006. november 2.
Mamère v. France, no. 12697/03, 2006. november 7.
Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France [GC], no. 21279/02 és 36448/02, 2007. október 22.
Lepojić v. Serbia, no. 13909/05, 2007. november 6.
Filipović v. Serbia, no. 27935/05, 2007. november 20.
Stoll v. Switzerland [GC], no. 69698/01, 2007. december 10.

Marchenko v. Ukraine, no. 4063/04, 2009. február 19.
Bodrožić v. Serbia, no. 32550/05, 2009. június 23.
Bodrožić and Vujin v. Serbia, no. 38435/05, 2009. június 23.
Porubova v. Russia, no. 8237/03, 2009. október 8.
Makarenko v. Russia, no. 5962/03, 2009. december 22.
Otegi Mondragon v. Spain, no. 2034/07, 2011. március 15.
Wizerkaniuk v. Poland, no. 18990/05, 2011. július 5.
Gąsior v. Poland, no. 34472/07, 2012. február 21.
Kaperzyński v. Poland, no. 43206/07, 2012. április 3.
Morice v. France [GC], no. 29369/10, 2015. április 23.

Az Alkotmánybíróság döntései

23/1990. (X. 31.) AB határozat
48/1991. (IX. 26.) AB határozat
64/1991. (XII. 17.) AB határozat
30/1992. (V. 26.) AB határozat
36/1994. (VI. 24.) AB határozat
12/1999. (V. 21.) AB határozat
18/2000. (VI. 6.) AB határozat
18/2004. (V. 25.) AB határozat
34/2004. (IX. 28.) AB határozat
95/2008. (VII. 3.) AB határozat
61/2011. (VII. 13.) AB határozat
1132/D/2007. AB határozat
33/2012. (VII. 17.) AB határozat
3062/2012. (VII. 26.) AB határozat
43/2012. (XII. 20.) AB határozat
3/2013. (II. 14.) AB határozat
4/2013. (II. 21.) AB határozat
3076/2013. (III. 27.) AB határozat
32/2013. (XI. 22.) AB határozat
36/2013. (XII. 5.) AB határozat
7/2014. (III. 7.) AB határozat
8/2014. (III. 20.) AB határozat
13/2014. (IV. 18.) AB határozat
3122/2014. (IV. 24.) AB határozat
16/2014. (V. 22.) AB határozat
19/2014. (V. 30.) AB határozat
3206/2014. (VII. 21.) AB határozat
28/2014. (IX. 29.) AB határozat
31/2014. (X. 9.) AB határozat
32/2014. (XI. 3.) AB határozat
1/2015. (I. 16.) AB határozat

5/2015. (II. 25.) AB határozat
9/2015. (IV. 23.) AB határozat
28/2015. (IX. 24.) AB határozat
3095/2016. (V. 12.) AB végzés
16/2016. (X. 20.) AB határozat
17/2016. (X. 20.) AB határozat
22/2016. (XII. 5.) AB határozat
3264/2016. (XII. 14.) AB határozat

Magyar bírósági döntések

1/2012. BKMPJE
1/2015. BKMPJE

EBH1999. 87.
EBH2004. 1011.

BH1991. 338.
BH1992. 154.
BH1992. 226.
BH1994. 171.
BH1994. 300.
BH1994. 356.
BH1995. 6.
BH1996. 457.
BH1998. 412.
BH1999. 434.
BH1999. 540.
BH2000. 285.
BH2001. 99.
BH2004. 267.
BH2007. 365.
BH2009. 135.
BH2011. 186.

BJD 6345.
BJD 6445.
BJD 7511.

Fővárosi Bíróság 20.Bf.9866/2007/2. számú ítélete
Fővárosi Ítéltábla 5.Bhar200/2008/5. számú ítélete
Fővárosi Ítéltábla 5.Bhar.213/2008/12. számú ítélete
Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.656/2012/7. számú ítélete
Fővárosi Ítéltábla 3.Bhar.16/2013/5. számú ítélet

Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.186/2014/4. számú ítélete
Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.112/2015/4/I. számú ítélete
Fővárosi Törvényszék 19.P.23.475/2011/4. számú ítélete
Fővárosi Törvényszék 65.P.23.669/2012./7. számú ítélete
Fővárosi Törvényszék 56.Pf.632.194/2015/3. számú ítélete
Kúria Kvk.I.37.441/2014/2. számú végzése
Kúria Kvk.I.37.191/2015/3. számú végzése
Kúria Kvk.II.37.343/2015/3. számú végzése
Kúria Kvk.II.37.344/2015/3. számú végzése
Kúria Kvk.II.37.345/2015/3. számú végzése
Kúria Kvk.II.37.346/2015/3. számú végzése
Kúria Pfv.IV.20.238/2015/4. számú ítélete
Kúria Pfv.IV.20.121/2016/3. számú ítélete
Pécsi Ítéltábla Bhar.II.99/2011/7. számú ítélete
Pécsi Törvényszék 4.Bf.276/2013/7. számú végzése
Pesti Központi Kerületi Bíróság 26.B.VI.24712/2001/17. számú ítélete
Pesti Központi Kerületi Bíróság 20.B.24479/2007/4. számú ítélete
Pesti Központi Kerületi Bíróság 36.P.90.562/2014/6. számú ítélete
Pest Megyei Bíróság 1.Bf.442/2004/11. számú ítélete
Siklói Járásbíróság Siklói Járásbíróság 4.B.85/2012/16. számú ítélete
Siklói Városi Bíróság 4.B.121/2010/14. számú ítélete
Szegedi Ítéltábla Bhar.I.103/2012/4. számú végzése
Szegedi Ítéltábla Pk.I.20.821/2014/2. számú végzése

Egyéb döntések

Bács-Kiskun Megyei Területi Választási Bizottság 52/2014. (IX. 20.) TVB számú határozata
Budapest 03. számú Országos Egyéni Választókerületi Választási Bizottság 35/2014. (III. 25.) OEVB számú határozata
Foktő Község Helyi Választási Bizottságának 46/2014. (IX. 15.) HVB számú határozata
Nemzeti Választási Bizottság 908/2014. NVB számú határozata
Nemzeti Választási Bizottság 1402/2014. NVB számú határozata
Nemzeti Választási Bizottság 17/2015. NVB számú határozata
Nemzeti Választási Bizottság 67/2015. NVB számú határozata
Veszprém Megye 01. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottság 39/2015. (II. 6.) OEVB számú határozata
Veszprém Megye 03. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottság 38/2015. (IV. 2.) OEVB számú határozata

Külföldi határozatok

Egyesült Államok:

Schenck v. United States, 249 US 47 (1919)

Frohwerk v. United States, 249 US 204 (1919)

Debs v. United States, 249 US 211 (1919)

Abrams v. United States, 250 US 616 (1919)

New York Times Co. v. Sullivan, 376 US 254 (1964)

Brandenburg v. Ohio, 395 US 444 (1969)

Egyesült Királyság:

Corway v. Independent Newspapers [1999] 4 IR 485; [2000] 1 ILRM 426; [1999] IESC 5 (30 July 1999)

Előszó

Jelen könyv a rágalmazással és a becsületsértéssel, valamint érintőlegesen az egyéb defamatorikus deliktumokkal kapcsolatos szabályozással foglalkozik. Célja egyrészt annak áttekintése, hogy milyen elméleti problémák vetődnek vagy vetődhetnek fel a szólásszabadságnak a méltóság, illetve a becsület védelme érdekében történő, kriminális jellegű korlátozásai során, másrészt annak felvázolása, hogy e problémákra milyen válaszok születtek és születnek az ilyen jellegű korlátozásokat alkalmazó (jellemzően európai) államokban, ezen belül is elsősorban Magyarországon. A könyv továbbá választ keres arra a kérdésre is, hogy a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) véleménynyilvánítási szabadsággal kapcsolatos gyakorlata milyen követelményeket támaszt az európai államok defamatorikus jogi szabályozásával szemben, illetve e követelmények mennyiben érvényesülnek ma az európai országok büntető jogalkotási és jogalkalmazási praxisában.

Jelenleg feltartóztatathatatlán tendenciának látszik az emberi méltóságot, illetve a becsületet és a jó hírnevet sértő tényállítások vagy véleménynyilvánítások büntetőjogi üldözésének visszaszorulása az európai jogrendszerekben: egyrészt a legtöbb országban, ahol e szankció (még) létezik, csökken az alkalmazott büntetések átlagos mértéke, másrészt egyre több ország hagy fel e cselekmények büntetőjogi üldözésével általában. Ez a tendencia azonban nem jelenti azt, hogy a hasonló magatartások jogellenesből jogszerűvé, azaz a jog által megengedetté, vagy legalábbis eltűrtté válnának; pusztán annyit jelez, hogy egyre több országban vélik úgy, hogy az egyébként is sokszor inadekvát büntetőjogi büntetések helyett a magánjogi szankciók megfelelőbb eszköznek bizonyulnak e cselekmények visszaszorítására. Ez már csak azért is így van, mert a gyakorlatban a polgári jogi jogkövetkezmények (pl. a rágalmazás, becsületsértés, kegyelemsértés stb. miatt kiszabott nem vagyoni kártérítés, sérelemdíj vagy más hasonló szankciók) a legtöbb jogrendszerben nagyobb hátránnyal járnak, mint a – tipikusan megrovásban, próbára bocsátásban, egy-két havi átlagijövedelemnek megfelelő mértékű pénz-büntetésben megnyilvánuló – büntetőjogi büntetések.

A strasbourgi Bíróság gyakorlata is abba az irányba tereli az európai állami jogalkotókat, hogy csak a méltóság elleni súlyos – azaz megalapozott és lényeges társadalmi érdek által nem védett – támadásokat fenyegetessék pönális jogkövetkezménnyel, valamint a tagállami bíróságokat, hogy még ilyen esetekben is csak enyhe büntetéssel szankcionálják a hasonló magatartásokat (amibe egyszerű defamatorikus deliktum miatt még a felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása is csak egészen szélsőséges esetekben fér bele). A szólas más, konkrét veszélyhelyzetet előidéző fajtáival (pl. a gyűlöletbeszéd különböző megnyilvánulásaival, a rémhírterjesztéssel stb.) természetesen más a helyzet, ez utóbbiak azonban jelen könyv vizsgálódásának keretén kívül esnek.

Mindezek miatt az európai országok szemléletmódja is lassan közelít az angolszász megoldáshoz, vagyis a rágalmazás és becsületsértés büntetőjogi szankcionálásának mellőzéséhez, ám a széttagolt és viszonylag konzervatív európai jogi szabályozás miatt nem várható, hogy az elkövetkező évtizedekben mindenhol teljesen megszűnjön e cselekmények büntetőjogi fenyegetése. Az azonban valószínűnek tűnik, hogy ahol meg is marad a büntetőjogi szankcionálás lehetősége, az valóban *ultima ratio* jelleggel fog érvényesülni, vagyis a büntetőjogi büntetéseket egyre inkább csak a legsúlyosabb, a polgári jogi (vagy más, pl. szabálysértési jogi vagy sajtójogi) szankciók révén nem kezelhető esetekre fogják alkalmazni. Mindez természetesen

nem teszi feleslegessé annak feltárását, hogy az ilyen cselekmények miatti büntetések léte milyen elméleti alapokon igazolható, illetve milyen korlátok állíthatók fel az ilyen szankciók alkalmazásával szemben, sőt a különböző szabályozási megoldások legitimálásának igénye kifejezetten kívánja a jogfilozófiai, jogbölcseleti és alkotmányelméleti megalapozást.

Jelen könyv első része ezen elméleti alapok bemutatására vállalkozik: ismerteti a jogfilozófiai gondolkodásban kikristályosodott valamennyi jelentősebb álláspontot, áttekinti az ókori, középkori és újkori bölcselethez a defamatorikus magatartások büntethetőségével kapcsolatos nézeteit, részletesen elemzi az e kérdéskör elméleti megközelítésében úttörő szerepet játszó és ma is gyakran hivatkozási alapnak tekintett John Stuart Mill teóriáját, továbbá a milli gondolatokat cáfolni vagy továbbfejleszteni kívánó XIX–XX. századi, illetve kortárs elméleteket. A második rész ismerteti a büntetőjogi rágalmazásra és becsületsértésre vonatkozó tételes jogi szabályozást a főbb európai jogrendszerekben, áttekinti a defamatorikus kriminális tényállások magyarországi szabályozástörténetét, bemutatja az ezzel kapcsolatos ma hatályos anyagi jogi normákat és az ezek gyakorlati alkalmazására vonatkozó rendesbírói gyakorlatot, valamint elemzi az Alkotmánybíróság azon határozatait, amik a véleménynyilvánítási szabadság és az emberi méltósághoz való jog ütközése feloldásának – a becsületet vagy jó hírnevet sértő magatartások büntetőjogi üldözhetősége tekintetében releváns – alkotmányossági sarokpontjait jelentik. Végül, a harmadik rész bemutatja az EJEB defamatorikus bűncselekmények megítélésével kapcsolatos gyakorlatát, részletesen elemezve az – e tekintetben a strasbourgi Bíróság alaphatározatának számító – 1986-os Lingens-döntéstől kezdve hozott valamennyi relevánsnak tekinthető határozatát.

Mivel a büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés megítélésével, illetve e magatartások büntethetőségével (vagy annak módjával és mértékével) kapcsolatos polémia a kortárs jog- és alkotmányelméleti irodalom egyik legmegtermékenyítőbb kérdésköreinek egyike, mind az új, a korábbiakat továbbgondoló elméleti álláspontok születése, mind a tételes jogi szabályok e viták eredményeképpen történő változása folyamatos. A könyvben szereplő tények és adatok ugyanakkor szükségképpen a könyv írásakor fennálló, 2016. évi állapotokra vonatkoznak, mindezek okán pedig az idő előrehaladtával egyre pontatlanabbul tükrözik a valódi jogi helyzetet – ilyen értelemben munkánk nem több, mint egy pillanatfelvétel, amely valamely tartós folyamat egy adott időpontban való állapotát örökíti meg.

Bízunk azonban abban, hogy a valóban lényeges kérdések: a véleménynyilvánítási szabadság védelmének, valamint e szabadságnak az emberi méltósághoz való jog védelme és érvényesítése érdekében történő korlátozásának igazolásai maradandó értéket képviselnek, és időtállóan bizonyulnak. Habár az egyensúlyi helyzet megtalálása nehéz, és az az idő múlásával is valamelyest változó követelményeket foglalhat magában, a tapasztalat arra tanít, hogy a szélsőséges, valamely értéket teljesen figyelmen kívül hagyó, doktriner gondolkodás nem vezet az emberek javát szolgáló megoldáshoz. Így a kérdés nem az, hogy szankcionálható-e egyáltalán az ember – emberi mivoltának lényegét jelentő – méltóságának (akár a dehumanizáció szintjét elérő megaláztatásban megnyilvánuló) megsértése, sem az, hogy a becsület és a jó hírnév védelme adhat-e biankó felhatalmazást a puszta kritika betiltásához, hanem az, hogy melyek azok az esetek, amikor a véleményszabadság védelme (illetve az ez által biztosított valamilyen társadalmi érdek) indokolja a becsület vagy jó hírnév esetleges sérelmének eltűrését, és melyek azok a situációk, amikor a hamis tények állítása vagy az öncélú, a másik személyt emberi mivoltában megalázó, társadalmi megbecsültségét aláásó, bármiféle ténybeli alap nélküli jellemzés (minősítés) már a tételes jog általi védelmet igényel.

Az, hogy e védelem milyen körű, illetve ennek érdekében milyen (büntetőjogi, polgári jogi, sajtójogi stb.) eszközök vehetők igénybe, számos tényező mérlegelésétől függ. E mérlegelés *eredménye* viszonylag tág határok között is legitim módon változó lehet, *szempontjai* azonban mára nagymértékben kikristályosodtak. E szempontok fejlődéstörténete jól követhető a jogelméleti gondolkodásban, és kijelenthető, hogy azok mára általánosan elfogadottakká váltak Európában; a magyar joggyakorlat pedig kifejezetten élen jár az elméleti igazolási szempontok gyakorlati érvényesítésében és a jogalkotóval, illetve a jogalkalmazóval szembeni megkövetelésében. Remélhetőleg e történeti fejlődési ív a jövőben sem fordul vissza a régmúlt önkényébe, de nem csap át az „*anything goes*” radikalizmusába sem; ennek reményében ajánljuk jelen könyvet a Tisztelt Olvasónak, bízva az elmúlt évszázadok tapasztalatainak további felhasználásában és a – méltóság legbenső magjának megőrzését is garantáló – véleményszabadság alapjogi (emberi jogi) vívmányainak megőrzésében.

Budapest, 2016 decembere

A szerző

I. RÉSZ

A rágalmazás és a becsületsértés a jogfilozófiai és a jogbölcséleti gondolkodásban

A véleménysszabadság és szólásszabadság kérdéseit a filozófiai gondolkodás története során sokáig vagy egyáltalán nem tárgyalták (így a témakörrel a nagy filozófusok némelyike, pl. Arisztotelész még érintőlegesen sem írt), vagy azzal csak erkölcsfilozófiai (és nem jogfilozófiai vagy politikai filozófiai) aspektusban foglalkoztak (utóbbiak közé tartozott pl. David Hume).¹ És azok a szerzők is, akik beszéltek róla, azt tipikusan nem kezelték központi kérdésként, csak *per tangentem* említették meg. Az egyetlen jelentősebb kivételt egy olyan, a szűkebb témakörünkhöz, a rágalmazáshoz és becsületsértéshez kapcsolódó tárgykör jelenti, amely többeket megszólalásra, mégpedig leginkább a fennálló szabályozással szembeni kritikára késztetett, ez pedig a szóbeli felségsértés problémájának bemutatása – az esztétörténeti ismertetés során főként e témakörrel lesz szó. A fentiek miatt a véleménynyilvánítási szabadság problematikája elsődlegesen nem a jogfilozófiai, hanem majd csak a jogbölcséleti gondolkodásban jelenik meg,² ennek ellenére magáról a rágalmazásról és a becsületsértésről a jogfilozófiai gondolkodásban esik több szó. A következőkben először számba vesszük azokat a nagy szellemi elődöket, a filozófiatörténet klasszikusait, akik a kérdéssel – ha csak érintőlegesen is, de – foglalkoztak, majd ismertetjük a modern jogbölcséleti és politikai filozófiai gondolkodásnak a véleménynyilvánítási szabadság megalapozása szempontjából kiemelkedő szerzője, John Stuart Mill nézetét, valamint az arra adott reflexiókon keresztül az e kérdéssel író jogelméleti szerzők álláspontjait.

1 David Hume (1711–1776) a becsületet társadalmi vonatkozásban tárgyalja, az ugyanis, bár önmagunk értékeléséről szól, elválaszthatatlan mások értékelésétől. Mivel becsületünket csak olyanok tudják sérteni, akiket mi magunk nagyra értékelünk, ezért – a szimpátia elve alapján – az általuk elkövetett sértés jobban fáj, mint egy általunk kevésbé értékelt személy részéről elkövetett sérelem. (Vö. David HUME: *Értekezés az emberi természetről*. Budapest, Akadémiai, 2006. 312–313.) Mivel „semmi sem fontosabb számunkra, mint a hírnevünk” (uo., 495), becsület nélkül nem élhetünk, ezt a megbecsültséget viszont csak saját gondolkodásunk által teremthetjük meg, az tehát szükségképpen szubjektív lesz, mert különböző emberek különböző tulajdonságokat tartanak értékesnek (ezért nem sértődik meg pl. egy katona, ha nem tartják őt jó szónoknak, de megsértődik, ha gyávának bélyegzik). Végül pedig, egy másik művében Hume a tisztelet alapjáról szólva kifejti: „[h]ogy az ember mire viszi életében, hogy milyen fogadtatásban részesül a társaságban, hogy ismerősei mekkora tisztelettel adóznak neki, mindeme előnyök legalább annyira múlnak józan eszén, természetén és ítélőerején, mint jellemének bármely egyéb részén.” (David HUME: *Tanulmány az erkölcs alapelveiről*. Budapest, Osiris, 2003. 136.)

2 A jogfilozófiai (és a politikai filozófiai) gondolkodás a(z) általános filozófia része; a jogról (vagy az állam helyéről, szerepéről, és ennek keretében az állam által alkotható normatív szabályozásról) vallott gondolatok nem önálló diszkurzív tárgyak, hanem azok egy általános társadalom- és emberkép keretén belül helyezkednek el, azaz a jogfilozófia a jogot (illetve a politikai filozófia az államot) nem önmagában és önmagáért szemléli, hanem csak ezen általános társadalom- és emberkép részeként. A jogbölcsélet (illetve ennek részeként a modern állam- és jogbölcsélet) ellenben a jogot (és/vagy az azt nagyobb részben alkotó államot) önmagáért tartja vizsgálándónak, a kutatás és elmélkedés tárgya maga a jog (vagy az állam), és bármilyen jogon (államon) kívüli vizsgálati tárgy csak azért és annyiban bír jelentőséggel, amiért és amennyiben magának a jognak (az állam szerepének) a megértéséhez vagy működése leírásához hozzá tud járulni. A jogról való gondolkodás a XVIII. századig döntően jogfilozófiaként, a XVIII. század második, illetve a XIX. század első felétől pedig tipikusan jogbölcséletként jelenik meg, bár természetesen az elhatárolás ideáltípus, a jogelmélet e két nagy belső területe nem határolható el élesen egymástól.

1. A defamatorikus cselekmények megítélése a jogfilozófia történetében

1.1. A rágalmazás és becsületsértés az ókori filozófiai gondolkodásban

Platón (i. e. 427–348) szerint a legjobb államforma az, ha egy arra rátermett bölcs és igazságos férfi uralkodik, aki ismeri a jót és a rosszat, és akinek legfőbb célja az állam jólétének biztosítása. Az állam kialakulásáról, a különböző államformákról és azok jellemzőiről, valamint a helyes kormányzatról szóló utópisztikus jellegű fő művében, *Az államban* erről a kérdéssel hosszan értekeznek, és megállapítja, hogy „a filozófusnak kell kormányoznia, mert csak ő ismeri az igazságot,”³ és hogy „a filozófus [az, aki] az államot isteni mintára alkotja meg.”⁴ *Az államférfi*ben ezt az elképzelését még egyértelműbben fogalmazza meg, amikor a következőket mondja: „az igazi uralkodó törvények nélkül is uralkodhat,”⁵ illetve „[a] legjobb nem az, ha a törvények uralkodnak, hanem az, ha belátással rendelkező, királyságra termett férfi uralkodik. [...] Mert a törvény sohasem lehet képes rá, hogy pontosan magában foglalja azt, ami a legjobb és legigazságosabb minden esetre vonatkozóan.”⁶

Platón azonban élete végén írt másik nagy művében, a *Törvényekben* ezt az álláspontot némileg finomítja, elismerve azt, hogy ilyen bölcs csak nagyon ritkán akad, ezért a törvények léte az államokban nem nélkülözhető. Elmélete azonban annyiban konzisztens marad, hogy továbbra is azt tartja a legjobb államformának, ha egy igazságos király uralkodik,⁷ csak idealizmusát praktikus szemlélettel váltja fel, amiben valószínűleg közrejátszott addigi élettapasztalata is, ami megmutatta, hogy igen ritka az a fajta ember, akire egy ország irányítását rá lehetne bízni. A *Törvényekben* így ír erről: „Ha egyszer olyan ember vehetné át a vezetést, akinek természetből megvan erre a képessége, mert isteni rendeltetéssel született, annak semmi szüksége nem volna törvényekre, hogy azok uralkodjanak fölött: mert a tudásnál és belátásnál semmiféle törvény vagy rend nem ér többet; és nem szabad megtörténnie, hogy a belátás és az ész bárminek is alárendeltje és szolgálja legyen, hanem az kell, hogy vezessen mindent, ha valóban természetéhez híven igazi, szabad szellem. Jelenleg azonban nincs sehol, legfeljebb alig-alig. Ezért tehát a második utat kell választani: a törvényt és a rendet.”⁸ A törvényeknek Platón szerint nemcsak büntetniük, hanem tanítaniuk is kell, és a lehető legtöbb kérdésben a döntést rá kell bízniuk a bírókra, akik a legjobban tudják, hogy az egyes (nagyon is sajátságos jellemzőkkel rendelkező) esetekben mi igazságos és mi igazságtalan.⁹ Ennek

3 PLATÓN: *Az állam*. Szeged, Lazi, 2001. 190.

4 Uo., 210. Platón egyik leghíresebb idézete kiválóan megvilágítja ekkori felfogását: „Amíg a mai államokban nem lesz a királyság a filozófusoké, vagy a mostani úgynevezett királyok nem szoknak rá [...] a filozófiára, [...] addig [...] nem szűnik meg az állam és az emberi nyomorúsága.” Uo., 181.

5 PLATÓN: *Az államférfi*. In: *Platón válogatott művei*, II. Budapest, Farkas Lőrinc Imre, 1997. 90.

6 Uo., 91.

7 „[A]z értelmes ember vezessen és uralkodjék, a többi pedig kövesse.” PLATÓN: *Törvények*. In: *Platón összes művei*, III. Budapest, Európa, 1984. 565. Továbbá: „ha a belátással és józan megfontoltsággal a fő hatalom egy emberben párosul, akkor születik meg a legjobb államforma.” Uo., 604.

8 Uo., 856.

9 „Nem szabad tehát rossz néven venni tőlünk, ha a kérdések legnagyobb részét törvényileg nem szabályozzuk, hiszen ezeket még gyarlóbb nevelésben részesült bírák is saját belátásuk alapján el tudják intézni, és minden egyes vétekre ki tudják szabni a megfelelő büntetést és vezeklést” (uo., 858); valamint: „[a] törvényhozó, mint valami festő, csak vázolja a teendőket, amik a törvény szövegéből következnek” (uo., 958).

ellenére Platón a lehető legrészletesebb elképzeléssel rendelkezik arról, hogy hogyan is kellene szabályozni az ideális államot, vagyis hogy milyen törvényekre lenne szükség.

E törvények legfőbb célja az erény szolgálata és védelme. Platón szerint négy fajta erény van: a bátorság, a józan mérséklet, az igazság és a belátás, „s mindnyájuk vezetője a belátás; ezt kell [...] a többi három erénynek is szem előtt tartania.”¹⁰ A törvények e céljának beteljesítéséhez, az erények érvényesüléséhez arra van szükség, hogy az emberek megbecsüljék egymást, és egymás jó hírnevét ne veszélyeztessék.¹¹ Az ideális persze az, ha az emberek valóban (bensőjükben, gondolkodásukban) erényesek, de ha nem is azok, legalább törekedniük kell mások megbecsülésére, és erényes magatartást kell tanúsítaniuk, amihez hozzátartozik mások külső megbecsülése is. E külső megbecsülés követelményét többféle magatartás is sértetheti, így – a Platón által csak megemlített, de részletesen nem elemzett rágalmazás egy fajtája (a bíró hamis ítékezéssel való megrágalmazása)¹² és a hamis vád¹³ mellett – legfőképpen a becsületsértés.

A becsületsértés („gyalázkodás”) történhet indulatból, vagy indulat nélkül, és mindkettőnek két fokozata lehet: az első a pusztán „szidalmazás” vagy „szitkozódás”, a második, súlyosabb pedig az ebből következő „gúnyolódás”.¹⁴ Az indulatból¹⁵ történő becsületsértésről Platón egyértelműen kijelenti, hogy az semmiképpen sem engedhető meg:¹⁶ „Mindenféle gyalázkodásra vonatkozólag tehát ez az egy törvény legyen érvényes mindenkire: senki se szidalmazzon senkit.”¹⁷ Nézeteltérés esetén a felek megbeszélni tartoznak vitájukat, egymás indulatos bírálatától, vagyis a szidalmazástól pedig tartózkodni kötelesek, részint erkölcsi okokból,¹⁸ részint azért, mert a szidalmazás tettelegességgé fajulhat,¹⁹ végül azért is, mert tettelegesség nélkül is a szidalmazásból a becsületsértés súlyosabb esete, „gúnyolódás” válhat.²⁰ A büntetés az indu-

10 Uo., 998.

11 „Épp ezért helyénvaló, hogy a legtöbb társadalom arra buzdít, hogy sokra becsüljük az emberek előtti jó hírnevet.” Uo., 977.

12 „Ha pedig valaki azzal vádolja meg valamelyik bírót, hogy szándékosan igazságtalanul ítélezett, forduljon vádjával a törvények őreihez; s ha elmarasztalják az illető bírót, a károsult számára az okozott kár felét tartozik fizetni; ha pedig nagyobb büntetést érdemel, akkor a bírák állapítsák meg, hogy azon felül milyen büntetést kell kiállnia, vagy mit kell fizetnie az államkincstár és a vádló számára.” Uo., 684. Platón azonban arról nem ír, mi történjen akkor, ha a bíróról szóló állítás hamis volt.

13 A hamis vád általában véve büntetendő, de különösen súlyos akkor, ha az a katonai kötelezettség elmulasztására (pl. a csatából való megfutamodásra) vonatkozik: „Mármost bárminő vádat emel valaki bárki ellen, óvakodnia kell attól, nehogy hamis vádat emeljen, sem készakarva, és lehetőleg akaratlanul sem. [...] Tehát minden más esetben is óvakodnunk kell attól, hogy vétsünk a jog és igazság ellen, de különösen akkor, ha harci fegyverek elvesztéséről van szó, nehogy valaki félreismerve az elvesztés kényszerű voltát, azt szégyenletesnek és gyalázatosnak tüntesse fel, s így egy ártatlan embert méltatlan büntetéssel sújtasson.” Uo., 967–968.

14 „[A]ki szitkozódásba bonyolódik, nem állhatja meg, hogy ne próbáljon gúnyolódni is.” Uo., 959.

15 Ezt Platón az örület egyik (nem betegségből, hanem az emberrel született indulatos rossz természetből következő) fajtájának tartja. Vö. uo., 958.

16 „Ezek [ti. a „velük született indulatos rossz természetük és rossz nevelésük” miatt őrzöngők], ha a legkisebb vita támad, nagy hangon gyalázzák egymást, márpedig ilyesminek nem szabad semmi esetre sem előfordulnia olyan városban, amelynek jó törvényei vannak.” Uo.

17 Uo.

18 Az elkövető ugyanis elvadítja lelkét és elállatiasodik. Uo., 959.

19 „Mert a kölcsönös átkozódásból, [...] tehát pusztán szóból, könnyed dologból súlyos tények: gyűlölség és ellenségeskedés származnak.” Uo., 958.

20 „Ezenkívül gyakran szoktak az emberek ilyen állapotban a gúnyolódásra áttérni, hogy nevetségessé tegyék ellenfelüket.” Uo., 959.

latból elkövetett gyalázkodás esetén is eltérő lehet: egyrészt a nyilvános (helyen elkövetett) becsületsértés súlyosabban büntetendő, mint a nem nyilvános (helyen elkövetett),²¹ másrészt, aki csak (becsületsértő módon) reagál egy másik ember vele szemben elkövetett gyalázkodó cselekményére, az (a nem nyilvános helyen elkövetett becsületsértéshez hasonlóan) enyhébben ítélendő meg, mint aki maga kezdeményezi a kölcsönös gyalázkodást.²²

A nem indulatból elkövetett becsületsértés úgyszintén tilos, idetartozik pl. valamely embernek egy színdarabban vagy egy versben való kigúnyolása. Az emberek valamely tulajdonsággal rendelkező csoportjának (és nem konkrét személyeknek) a nevetségessé tétele (pl. jellemhibák kifigurázása) lehetséges, de csak akkor, ha egyrészt nem indulatból, hanem tréfából, játékból történik, másrészt az erre jogosult tisztviselők előzetesen megengedték²³ – e körben tehát Platón a színdarabok és egyéb irodalmi alkotások nyilvános bemutatásának feltételeként előzetes cenzúrát ír elő, és e műveknek szerint csak akkor szabad eljutniuk a nyilvánossághoz, ha az illetékes tisztviselő jóváhagyta azokat. Bármely konkrét személy nevetségessé tétele viszont nem megengedett, ezt Platón ugyanolyan vétségnek tartja, mint az indulatból elkövetett gyalázkodást, büntetéseként pedig száműzetést ír elő.²⁴

Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) nemcsak, hogy helyeselte a rágalmazás és becsületsértés állami szankcionálását, de azt a legsúlyosabb erőszakos tettekkel azonos mértékben kívánta büntetni. A becsület megsértése ugyanis az adott személy társadalmi létét lehetetleníti el, így aki gúny vagy megvetés tárgyává válik, az megszűnik a társadalom egyenrangú tagjaként létezni. Bárki-vel szemben kritikát csak úgy szabad megfogalmazni, hogy annak lehetősége legyen becsülete megóvására, az őt szóban vagy írásban megtámadóval szembeni védekezésre; a „megtámadott” háta mögötti, az ő becsületét sértő megnyilvánulások ezért nem megengedettek, szankcionálásuk pedig jogos. Ahogy Cicero írja: „a mi tizenkét táblás törvényünk [...] úgy vélte, hogy [...] azt is halállal kell büntetni, ha valaki olyan gúnydalt énekel, vagy olyan verset szerez, amely valaki másra nézve szégyent és gyalázatot hoz. Nagyszerű rendelet ez, mert a tisztségviselők ítéletének és a törvényes döntésnek [...] kell életünket alávetni, és a szemrehányást csak azzal a feltétellel kell meghallgatni, hogy megengedett a válaszadás és a perben való védekezés.”²⁵

Lucius Annaeus Seneca (i. e. 4? – i. sz. 65) *A nagylelkűségről* című munkájában az uralkodó erényeként említi, ha, bár büntethetne, ezt mégsem teszi. E mű nem más, mint egy ókori királytükör, amelyben Seneca Nero császár részére ad tanácsokat a jó uralkodó erényeiről, amik közül véleménye szerint legfontosabb a nagylelkűség (helyesebben inkább a könyörületesség, az

21 „Éppen ezért templomban semmi ilyen szót senki ki ne ejtsen a száján, sem nyilvános áldozatok alkalmával, sem versenyeken, sem a piacon, sem a törvényszéken, sem semmiféle nyilvános összejöveteleken – s az erre rendelt hatóság minden megtorlástól mentesen büntesse meg azt, aki ilyesmit elkövet.” Uo.

22 „Ha pedig valaki más helyen kezdeményezője a szitkozódásnak, vagy pedig visszatörölésül nem tartózkodik az ilyen beszédektől: bármelyik idősebb ember, aki épp jelen van, siessen a törvény segítségére, ütlegekkel akadályozva meg, hogy azok a másik bajnak: az indulatnak engedhessenek.” Uo.

23 Akiknek pedig [...] szabadságukban áll a polgárokkal tréfát űzniük, ezeknek is csak indulatosság nélkül, játékból legyen szabad, ellenben indulatosan és komolyan nem. Az e fölötti döntést az ifúság nevelésének felügyelőjére kell bízni. S amit ez megengedhetőnek tart, szerzője nyilvánosság elé viheti; amit ellenben elvet, azt sem a szerző ne mutassa be senki előtt, se az ne derüljön ki róla, hogy egy szolgát vagy szabad embert betanít rá, mert különben [...] törvényszegőnek tekintik.” Uo., 960.

24 „Tehát vígjátékíróknak, jambus- vagy dalköltőknek ne legyen szabad sem szavakban, sem képletesen, sem indulatosan, sem pedig anélkül semmi esetre egy polgárt sem nevetségessé tenni. Ha pedig valaki e tilalmat megszegi, a múzsai versenyek bírái még aznap távolítsák el az országból.” Uo., 960.

25 Marcus Tullius CICERO: *Az állam*. Budapest, Akadémiai, 1997. 180.

irgalmasság), ami sokkal inkább a császár javára szolgál, mint a túlzásba vitt kegyetlenség. Ez utóbbi ugyanis csak ellenségeket szerez, veszélyeztetve nemcsak a császár uralmát, hanem személyes biztonságát, életét is. Kegyetlenséget persze a büntetésen kívül az ellenséggel és a belső politikai ellenfelekkel való bánásmódban is el lehet követni (tulajdonképpen a mű nagy része ezen kíméletlenség lehetőség szerinti elkerülésének hasznosságáról, az önkényes kormányzás veszélyeiről szól), ám témánkból következően mi csak a büntetésekről írottakkal foglalkozunk.

A büntetések vonatkozásában a nagylelkűség (irgalmasság) nem más, mint „a lélek önuralma a büntetés kiszabásában, avagy a feljebbvaló szelídsége az alattvalójával szemben a büntetés terén,”²⁶ más szavakkal: „a nagylelkűség a megérdemelt és méltányos büntetés egy részét elengedő kíméletesség.”²⁷ Emiatt, ha a bünt az uralkodó érdekei ellen követték el, még az egyébként arányos büntetést is csökkenteni célszerű, feltéve persze, hogy az a császár biztonságát nem veszélyezteti. Mindenképpen ilyennek kell tekinteni a pusztá sértést, amit egy jó uralkodó nem büntet, mert – ahogy azt híres erkölcsfilozófiai könyvében, *A haragról* című munkájában írja – „[a]z igazán nagy és önmagát helyesen értékelő lélek nem torolja meg a sértést, mert nem is érzi.”²⁸ Seneca e művében egyébként is sokat hangoztatja azt a sztoikus alaptételt, hogy a bennünket (bárkit tehát, nem csak az uralkodót) érő erkölcsi sérelmek felett jobb átlépni,²⁹ ugyanis a sérelemhez a sértő tetten kívül az is kell, hogy a „megtámadott” azt szubjektíve sérelemként értékelje, e tudati viszonyulás kialakítása viszont csak rajta múlik.³⁰

1.2 A középkori és kora újkori teológiai és szekuláris elméletek

A középkori filozófiai gondolkodást nagymértékben meghatározták a keresztény eszmék, így a filozófia sokszor teológiai alapokat kapott. A legjelentősebb és legmarkánsabb, egyszersmind a tomizmus révén a későbbi évszázadok gondolkodóira is mélyen ható felfogás Aquinói Szent Tamás (1225?–1274) nevéhez fűződik, aki szűkebb témánk, a rágalmazás erkölcsi és jogi megítéléséről is – természetesen bibliai alapokon – kifejtette véleményét. Tamás sokat merített szellemi elődje, Szent Ágoston (354–430) nézeteiből, így a büntethetőség alapja vonatkozásában is az ő felfogásából indult ki.³¹ Ágoston az ember szabad akaratát hirdette, amely

26 Lucius Annaeus SENECA: *A nagylelkűségről*. Budapest, Seneca, 1997. 64.

27 Uo., 65.

28 Lucius Annaeus SENECA: *A haragról*. Pécs, Seneca, 1992. 165.

29 Ugyanez a nagylelkűségről szóló műben: „Ha saját biztonságának veszélyeztetése nélkül megteheti, engedje el a büntetést, ha pedig ezt nem teheti, akkor legalább enyhítse.” SENECA i. m. (26. lj.) 49. „A büntetésnek kétféle hatása lehet: vagy vigaszt hoz annak, aki az igazságtalan sérelmet elszenvedte, vagy biztonságot nyújt a jövőre nézve. Egy uralkodónak sokkal szerencsésebb a sorsa, semhogy vigasztalásra szoruljon, és nyilvánvalóbb a hatalma annál, semhogy másnak a szenvedése árán vásárolja meg magának a hatalom látszatát. Ezt arra az esetre mondom, mikor alattvalói támadják vagy sértik meg, hiszen ha azokat, akik valaha övele egyenrangúak voltak, most maga alatt látja, az már elegendő elégtétel.” Uo., 50.

30 „Mennyivel egyszerűbb dolog, ha az ember [...] egyszerűen megvetéssel fogad minden sértést és gyalázódást.” SENECA i. m. (28. lj.) 165. „Hunyjunk szemet a legtöbb sértés felett, mert ezek jó része nem is éri azt, aki nem vesz tudomást róluk.” Uo., 179. „Aki nem haragszik meg, azt nem is érte a sértés; aki megharagszik, azt eltalálta, aki megharagszik, azt kibillentette.” Uo., 213.

31 Ágoston azonban a becsületsértésről nemcsak jog-, hanem erkölcsfilozófiai alapon is elmélkedik. E körben a dicsvágyat az emberi hiúság megnyilvánulásaként értékeli, és bár ezt erkölcsileg elítélendőnek tartja, gyarló emberi mivoltából fakadóan elismeri, hogy maga is vágyik rá, valamint azt is, hogy önzősége miatt a saját becsületének sérelme érzékenyebben érinti őt, mint másoké. Vö. *Szent Ágoston vallomásai*. Budapest, Szent István Társulat, 2015. 296–299.

egyedül indokolhatja a büntetések létjogosultságát. A szabad akaratot Isten ugyan azért adta az embereknek, hogy általa megtehessék a helyes dolgokat, ezzel lehetőséget biztosított számukra vétkek elkövetésére is. Azt, hogy ki „igaz” ember, aki méltó a túlvilági boldogságra, és ki nem az, csak azáltal lehet kideríteni, hogy Isten biztosítja a lehetőséget a jócselekedetekre és a vétkezésre is, azaz ha van választási lehetőség (hiszen a determinizmus alapján nincs értelme sem a bűn, sem a büntetés fogalmának). „Hogyan is lehetne igazságosan büntetni, ha az akaratot arra használnánk, amire kaptuk?”³² „S hogyan lehetne igazságosságnak nevezni a bűnök megbüntetését és a jótettek jutalmazását, ha az ember nem rendelkezne szabad akaratl?”³³ Ám ha az ember vétkezhet, szükség van arra, hogy büntethető is legyen.

E felfogást magáévá téve, Tamás is azt vallja, hogy az ember rendelkezik szabad akaratl,³⁴ így az általa elkövetett rossz tettek erkölcsi értelemben (ami nála egyet jelent a teológiai értelemmel) bűnök. Mivel egy keresztény alapokon nyugvó állam az erkölcsi bűnöket is világi büntetéssel kell, hogy sújtsa, a Bibliában található bűnök büntetése, különösen a Tízparancsolat előírásai megsértésének szankcionálása a világi uralkodó számára is kötelező. A Tízparancsolat 8. (vagy 9.) parancsolata³⁵ tiltja a hamis tanúságtételt – a Károli Gáspár által készített, leginkább ismert fordításban ez így hangzik: „Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.”³⁶ Tamás az *Előadások a Tízparancsolatról* című művében, ami az 1273-ban elmondott nápolyi prédikációinak írott változata, e parancsolat a következő fordításban jelenik meg: „Ne tégy hamis tanúságot embertársad ellen.”³⁷ Látható tehát, hogy a „hamis tanúságtétel” bármely fordítás közös eleme. Azonban Tamás szerint a hamis tanúságtétel, ami egyrészt általánosságban azt jelenti, hogy „ne kövessünk el jogtalanságot szóval,” másrészt nem csupán vallás elleni, hanem világi bűn is, többféleképpen megvalósítható.

Ítéletben háromféleképpen lehet szóval jogtalanságot elkövetni: hamis váddal, hamis tanúskodással és hamis ítélezéssel.³⁸ De e bűncselekmény akkor is megvalósul, ha nem valamely formalizált jogi eljárással összefüggésben, hanem a „közbeszédben” követik el, aminek öt fajtája van. Így mindenekelőtt büntetendő a rágalmazó személye, „mivel semmi sem olyan becses az ember számára, mint a jó hírnév.”³⁹ Másodszor az is jogtalanságot követ el, „aki a

32 SZENT Ágoston: *A boldog életről – A szabad akaratról*. Budapest, Európa, 1989. 104. (A szabad akarat büntetőjogi összefüggéseinek kérdéséről bővebben l. pl. TÓTH J. Zoltán: Determinizmus vs. indeterminizmus: a szabad akarat kérdése a büntetőfilozófiában. *Studia Caroliensia*, 2013. 13–64; NAGY Ferenc: A büntetőjogi bűnösségről és az akaratszabadság problémájáról. In: GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (szerk.): *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus, 2016. 430–441.

33 SZENT Ágoston i. m. (32. lj.) 104. „Ezért a büntetés és jutalmazás is igazságtalan lenne, ha az embernek nem lenne szabad akarata.” Uo.

34 „[A]z embernek van szabad akarata, különben hiábavaló volna a tanács, buzdítás, tilalom, jutalom, büntetés.” AQUINÓI SZENT Tamás: *Summa Theologica*, I. 83. 1. In: SCHÜTZ Antal (szerk.): *Aquinói Szent Tamás szemelvényekben*. Budapest, Szent István Társulat, 1943. 166.

35 A protestáns szövegekben (ahogyan a zsidó Tórában és az ortodoxoknál is) a hamis tanúságtétel tilalma a 9. számú parancsolat, ám a katolikus változatban a 8. Mivel Tamás katolikus volt, a továbbiakban a katolikus számozást használjuk.

36 2 Móz 20,16.

37 AQUINÓI SZENT Tamás: *Előadások a Tízparancsolatról*. Pécs, Seneca, 1993. 163.

38 Vö. uo., 163–165.

39 Uo., 165. Ennek bibliai alátámasztására Tamás több példát is idéz a Bibliából: „A rágalmazók az Isten előtt gyűlöletesek” (Róm 1,30), Károli-féle fordítása szerint: „rágalmazók [...] akik ilyeneket cselekszenek, méltók a halálra” (Róm 1,30–32); „A jó hírnév többet ér a nagy gazdagságnál” (Péld 22,1), Károli-féle fordításban: „Kíváncosb a jó hírnév nagy gazdagságnál.”

becsmérlőt szívesen hallgatja”⁴⁰ – „becsmérlőn” nem a mi fogalmaink szerinti becsületsértőt, hanem a másokról hazugságokat beszélőt, vagyis a rágalmazót értve. Harmadszor, büntetendők a rágalmak terjesztői, a Gecse-féle fordításban a „besúgók”, „vagyis akik továbbadják, amit hallanak”.⁴¹ Tamás tehát elválasztja a rágalmak kitalálói (és csak őket nevezi „rágalmazóknak”) a rágalmak terjesztőitől (ami a mai fogalmaink szerinti híresztelés magatartásával egyenlő), de erkölcsi és jogi megítélésük tekintetében nem tesz különbséget köztük. Negyedszer büntetnek el a „hízkelők” (vagy „talpnyalók”), akik dicsérik és biztatják a bűnöst; ötödször pedig a „zúgolódók” is.

Mindezen magatartások négy ok miatt számítanak bűnnek. Erkölcsi (teológiai) értelemben⁴² egyrészt „a Sátánhoz való hasonlóság miatt”, „az ilyen ui. a Sátán fiává válik,”⁴³ másrészt „a lélek elvesztése miatt”, „a hazug ember ui. megöli a lelkét”.⁴⁴ Kifejezetten világi (jogi) alapon pedig egyrészt „a társadalom felbomlása miatt”, másrészt „a becsület elvesztése miatt” kell üldözni e cselekményeket. Az előbbi miatt azért lényeges, hogy az ilyen magatartásokat büntessék, mert az ember társadalmi lény,⁴⁵ és ez a közösségi együttélés nem valósulna meg, ha az emberek büntetlenül hazudhatnának egymásnak; az utóbbi miatt pedig azért, mert az magának a potenciális elkövetőnek, vagyis a rágalmazónak, hamisan tanúskodónak stb. is érdekében áll, hiszen, aki „hozzászokik a hazugságokhoz, annak akkor sem hisznek, ha igazat mond,”⁴⁶ azaz a „becsület elvesztésén” Tamás nem a megrágalmazott stb. becsületének elvesztését, hanem a rágalmazóét, hamisan vádlóét stb. érti.

Ebből az is következik, hogy Tamás szerint nem (pusztán) a „sértett” érdekei miatt kell e cselekményeket büntetni, hanem a (potenciális) „elkövető” érdekei miatt, a közvetlen „sértett” érdekei pedig csak a társadalom érdekein keresztül számítanak (úgy is mondhatjuk, hogy a hazugságok nem kizárólag a megvádoltnak, hanem főként a társadalom egészének ártanak, és emiatt üldözendők). Mindeme bűnök (mint ahogy bármely más bűn is) lehet „halálos” és „nem halálos”. Nem halálos bűn az alázatosságból, a szégyenkezésből eredő könnyelműségből (pl. a tévedés észrevétele ellenére a téves állítást továbbra is fenntartva), a hazudó saját haszna kedvéért, mások java miatt, vagy a játék kedvéért hazudni,⁴⁷ ám halálos bűn a hithez tartozó dolgokban, valamint mások („felebarátjuk”) *kárára* hazudni.⁴⁸ A rágalmak kitalálói és terjesztői mindig mások kárára hazudnak, kifejezett céljuk mások jó hírnevének besározása, így büntetésük mindig jogos lesz.

A kora újkori királytükör- és utópiairodalom is foglalkozott a jó hírnévvel és az azt sértő magatartások büntetésével, de alapvetően csak az uralkodó becsületének megsértésének esetével mint a felségsértés egyik (nem fizikai fenyegetésben megnyilvánuló) fajtájával. Desiderius Erasmus,

40 AQUINÓI SZENT Tamás i. m. (37. lj.) 165.

41 Uo., 167.

42 Tamás maga nem különíti el e cselekmények teológiai (azaz tisztán erkölcsi) okok miatti, valamint társadalmi (vagyis kifejezetten világi, pozitív jogi) okokból való büntetést érdemlőségét, azokat egyben tárgyalja; a precizitás kedvéért azokat csak mi választottuk el egymástól.

43 AQUINÓI SZENT Tamás i. m. (37. lj.) 167.

44 Uo., 169. Az előbbi Tamás maga az okok közül elsőként, az utóbbit ellenben csak negyedikként, azaz utolsóként említi meg.

45 E gondolat (az ember mint *zoon politikon*) Arisztotelésznél jelent meg először markánsan; Tamás itt – úgy is, mint Arisztotelész egyik nagy követője – az ő meghatározó eszméjét vette át.

46 AQUINÓI SZENT Tamás i. m. (37. lj.) 169.

47 Vö. uo., 171.

48 Vö. uo., 169–171.

ismertebb nevén Rotterdami Erasmus (1466?–1536) *A keresztény fejedelem neveltetése* (1516) c. műve a jó uralkodó erényeit és uralkodásának alapelveit határozza meg. Erasmus szerint a fejedelemnek – lévén, hogy hatalma megtartása érdekében erényesnek és igazságosnak kell lennie, olyannak tehát, akit az alattvalói szeretnek és elfogadnak – olyan törvényeket kell hoznia, amelyek „igazságosak, a közösségnek hasznosak, a nép előtt ismereteseek,⁴⁹ valamint amelyek „világosak, minden cikornya nélkül érthetők, hogy minél ritkábban kelljen felfogadni embereket – törvénytudókat – és ügyvédeket.”⁵⁰ E törvényeket az uralkodónak fő szabály szerint részrehajlás nélkül és következetesen kell alkalmaznia, kivéve egyetlen esetkör, nevezetesen, ha a bűncselekmény őt magát sérti, másokat (a társadalmat) azonban nem,⁵¹ ezért Erasmus azt tanácsolja a jó uralkodónak, hogy „felségsértési pert csak akkor indítsunk, ha az a köz javát szolgálja.”⁵² Egyértelműen Seneca hatása érezhető, amikor Erasmus arról ír, hogy bár „a gyalázkodás [...] kegyetlen dolog, és semmiképpen sem kell elviselni,”⁵³ az ilyet nem büntetni kell, hanem erényes étellel elkerülni.⁵⁴ Végkövetkeztésként pedig – egy meg nem nevezett ókori államférfira hivatkozva, vele egyetértve – általános kívánságként leszögezi: „A szabad államban a szólás is legyen szabad.”⁵⁵

Erasmus „ellenpólusa” kortársa, Niccolò Machiavelli (1469–1527), aki saját királytükkrében, *A fejedelem* című könyvében,⁵⁶ bármit megengedhetőnek tart, ami a fejedelem hatalmon maradását szolgálja. Emiatt nem is ad általános tanácsot konkrét bűncselekmények konkrét büntetésére, csak annyit szögez le, hogy a fejedelem célja a hatalom, így mindig aszerint kell eljárni, ami a konkrét esetben a hatalom fenntartását szolgálja. Ez természetesen vonatkozik a felségsértésre is: bár a fejedelem, Machiavelli szerint, uralma fenntartása érdekében – ami legszilárdabban a nép megbecsülésén nyugszik⁵⁷ – könyörületesnek kell, hogy látszódjon, nem pedig kegyetlennek, ha érdeke úgy kívánja, ellenségeit, így az őt sértőket is a legkíméletlenebb módon

49 ROTTERDAMI ERASMUS: *A keresztény fejedelem neveltetése*. Budapest, Európa, 1987. 118. L. ugyanezt egy másik helyen: „a törvény nem törvény, ha nem igazságos, ha nem részrehajlás nélküli, ha nem szolgálja a közösség javát.” Uo., 103.

50 Uo., 118. Erasmus egyébként sem szívelte a jogászokat; erről árulkodnak *A balgaság dicsérete* című művében írottak: „A művelt emberek között a jogászok követelik maguknak az első helyet, és nincs is más emberfajta, mely annyira gyönyörködne magában. Sisypchos visszagördülő szikláját tologatják állandóan és tömérdék törvényt citálnak egy szuszra. Hogy ezek a szóban forgó ügyre tartoznak-e, nem számít. Miközben glosszát glosszára, jogi nézetet jogi nézetre halmoznak, azt a látszatot keltik, mintha ez lenne a világ legnehezebb tudománya, azon az alapon, hogy ami fáradságos, az mindjárt kitűnő dolog is.” ROTTERDAMI ERASMUS: *A balgaság dicsérete*. Budapest, Európa, 1987. 140.

51 „A keresztény fejedelem tehát a büntettek között azt bocsássa meg a legkönnyebben és a legszívesebben, amely az ő személyét sérti meg.” ROTTERDAMI ERASMUS i. m. (49. l.) 115.

52 Uo., 115.

53 Uo., 70.

54 „Azon viszont szeretném, ha elgondolkodnál: mennyivel gyalázatosabb dolgot követ el maga ellen az, aki önként olyan, amilyenek az az ócsárló mondta. [...] Hogy jó híred legyen, azt legbiztosabban a következő módon érheted el: légy olyan, amilyenek akarod hogy mondjanak téged.” Uo., 70.

55 Uo., 115.

56 Élete fő művét 1513 körül írta, nyomtatásban viszont csak halála után, 1532-ben jelent meg először.

57 „Megbecsülésen” Machiavelli nem elsősorban a szeretetet, mint inkább a megvetés és a gyűlölet hiányát érti. Véleménye szerint a megvetést úgy kerülheti el, ha nem „állhatatlan, meggondolatlan, gyöngé akarátú, gyáva és határozatlan” (Niccolò MACCHIAVELLI: *A fejedelem*. Budapest, Európa, 1987. 100); a gyűlöletet pedig akkor, ha tartózkodik attól, hogy elrabolja alattvalói asszonyait, és különösen azok vagyonát, mert „hamarabb felejtik el az emberek tulajdon apjuk elvesztését, mint örökségük elvesztését” (uo., 93). Ha a fejedelemnek választania kell a közül, hogy népe szeresse őt, vagy inkább féljen tőle, helyesebb, ha ez utóbbit választja, mivel az emberek hálátlanok és színlelők, és mihelyt tehetik vagy érdekük úgy kívánja, jótevőjük ellen fordulnak; ellenben ha félik őt, akkor sem törnek hatalma ellen, ha nem szeretik (de nem is gyűlölik), mert „a félelmet a büntetéstől való rettegés tartja fenn” (uo., 92). Továbbá: „mivel az emberek akarától függ, szeretik-e az uralkodót, viszont a fejedelem akarától, hogy félnek-e tőle, igazodjék a bölcs uralkodó aszerint, ami tőle függ, s nem aszerint, ami másoktól” (uo., 94–95); ez tehát pont ellentétes felfogás azzal szemben, amit Erasmus képviselt, aki szerint a nép szeretete mindennél előbbre való.

üldözheti, ugyanis az egyetlen erény, ami a fejedelmet jellemzi, a *virtù*, vagyis a hatalom megszerzésének és megtartásának praktikus képessége, immanens erkölcsi értéktartalom nélkül.

Blaise Pascal (1623–1662) vallásfilozófiai írásaiban foglalkozott a mai fogalmaink szerinti rágalmazás és becsületsértés kérdésével. A *Vidéki levelek* című, 1656-tól írt munkái alapvetően erkölcsfilozófiai és teológiai kérdéseket tárgyalnak, állást foglalva a kor nagy vallásfilozófiai harcában, a jezsuiták (akiket Pascal következetesen kazuistákként emleget) és a janzenisták közötti vitában. E levelekben Pascal – Ágoston eredeti tanaihoz visszatérve, kritizálva az alapjaitól elszakadt katolikus egyház gyakorlatát – éles támadást intéz a jezsuita felfogások ellen, azok tételeivel (pontosabban e tételek közül az általa elítélt véleményekkel) vitatkozva. Bár a jezsuiták számos témában nem foglaltak el egységes álláspontot, Pascal kiválasztotta azon jezsuiták írásait, akik markáns felfogást képviseltek, és e felfogással szállt vitába.

A becsület megvédelmezésének lehetősége tekintetében a jezsuiták Pascal által kritizált része úgy tartotta,⁵⁸ hogy valakit meg lehet ölni pusztán rágalmazás miatt, ha a becsület megvédelmezésére más lehetőség nem áll rendelkezésre. Pascal számos jezsuita szerzőt idéz ennek alátámasztására – ezen érvek szerint, mivel az ember legfontosabb kincse a becsülete, „ha szabad életünk megvédelme végett mást megölni, becsületünk megvédelme miatt is szabad ölni.”⁵⁹ Ha valaki hazugságokat terjeszt másokról, az mindenképp a becsület sérelmét jelenti, ami – annak helyreállítása érdekében – megalapozza az ölés jogosságát.⁶⁰ Ugyanez igaz a mai fogalmaink szerinti tettleges becsületsértésre is: „A becsületet többféle módon lehet megtámadni és elrabolni, amelyeknél a védelem igen jogosnak látszik, így például, ha valaki meg akar bennünket bottal ütni.”⁶¹ Végül, a becsület öléssel való védelme a jezsuiták szerint még abban az esetben is megengedett, ha a becsületet sértő tényközlés igaz, ám az titkos, feltéve, hogy az ölés az egyetlen lehetőség ennek titokban maradására. Érdekesség, hogy a mai magyar szabályozás a rágalmazásnak ezt az esetét is ismeri (a „jogos becsületvédelem” lehetősége nélkül), hiszen a valóság bizonyítása csak akkor megengedett, ha ahhoz közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke fűződik, vagyis a rágalmazás a mai magyar jogban is elkövethető igaz tény állításával is.

Különösen érdekes továbbá, hogy a jezsuiták még egyházi embereknek is megengedték a becsületvédelmi céllal elkövetett ölés gyakorlását,⁶² ami – a felhozott idézetek szerint – a

58 Pascal ugyanakkor azt is kimutatja, hogy annak ellenére, hogy nem minden jezsuita van azonos véleményen, azon jezsuita tétel alapján, miszerint „szabad a kevésbé valószínű és kevésbé biztos tételt is követni, mellőzve a valószínűbb és biztosabb véleményt,” gyakorlatilag bárki a következőkben bemutatott jezsuita tételek alapján járhatna el, függetlenül attól, mennyi rendtársuk ért vagy nem ért azzal egyet. Vö. Blaise PASCAL: *Vidéki levelek*. Budapest, Palatinus, 2002. 233. 59 Uo., 106.

60 „[H]a valaki egy pofonütéssel el akarja tőlem rabolni becsületemet, én megakadályozhatom azt a fegyver erejével, következésképp ez a védelem akkor is szabad, ha ugyanezt a sértést nyelvvel akarja az illető rajtam elkövetni.” Uo.

61 Uo., 106. Továbbá: „az a férfiú, akit arcul ütöttek, mindaddig elveszti becsületét, míg meg nem ölte támadóját.” Uo., 223. Valamint: „Ha az embert arcul ütötték, haladéktalanul szabad karddal leszúrni az illetőt, nem bosszúállásból, hanem becsületünk megmentése végett.” Uo., 106.

62 „L’Amy atyánk a papokra és szerzetesekre nézve azt is megengedhetőnek találta, hogy azokat, akik gonosz rágalmaikkal őket befeketíteni akarják, ebben a megöléssel akadályozzák meg. [...] Következésképp egy papnak vagy egy szerzetesnek szabadságában áll, hogy megölje azt a rágalmazót, aki azzal fenyegeti őt vagy a gyülekezetet, hogy titkos bűneiket nyilvánosságra hozza, ha semmi más úton-módon őt abban megakadályozni nem lehet, hogy rágalmaikat szélteben-hosszában terjessze, mint hogy gyorsan végeznek vele; mert ez esetben, mint ahogy szabad lenne ennek a szerzetesnek azt megölni, aki az életére tör, azt is szabad megölnie, aki a saját vagy a gyülekezete becsületét el akarja rabolni, éppen úgy, mint a világi embereknek.” Uo., 110. „[E]gy szerzetesnek szabad erőnnel szerzett becsületét megvédelmezni, még ha eközben megölné is azt, aki jó hírnevét megtámadja.” Uo., 228.

jezsuiták által a janzenisták megölésére csak azért nem vonatkozik, mert előbbiek annyira hiteltelennek találják az utóbbiakat, hogy azok nem tudják a jezsuiták becsületét sérteni.⁶³ Végül a jezsuita tanok alapján a becsület sérelme (akár a hazug állítás terjesztése, akár a mai foglaimaink szerinti becsületsértés) megtorolható, illetve a becsület maga helyreállítható a rágalmozó meg- (viszont-) rágalmozása útján is. Eszerint tehát „[n]em egyéb megbocsátható bűnnél, ha azokat, akik rosszat beszélnek rólunk, megrágalmozunk és hamis gonosztetteket fogunk rájuk, hogy lerontsuk a hitelüket,” „a rágalom, ha azt egy rágalmozóval szemben használjuk, habár hazugság is, mindamellett nem halálos bűn, és sem az igazság, sem a szeretet ellen nem vét.”⁶⁴

Pascal természetesen nem értett egyet e tanokkal, és azok képtelenségére próbálta felhívni a figyelmet. Az ellenvetésekre, főként arra a veszélyre, hogy ha megengedjük a becsületbeli ölést, akkor az egyéni érzékenység alapján nagyon sokan feljogosítva érzik majd magukat az (állításuk szerint) őket sértő személyek becsületbeli megölésére, és ezzel reálissá válik akár az egész társadalmi rend felbomlásának lehetősége,⁶⁵ a jezsuiták (egyreszerzői) úgy válaszoltak, hogy ezen ölést lehetőség szerint kerülni kell, illetve elvileg megengedett, gyakorlatilag azonban nem alkalmazható (legfeljebb titokban),⁶⁶ mert abból az államra nézve jelentős károk keletkeznének.⁶⁷ (És még hozzátesszik: „A polgári igazságszolgáltatás is megbüntetné az embert, ha ily okból megölné ellenségeit.”)⁶⁸ Ezt Pascal farizeus álláspontnak tartja, mivel az ilyen ölés ellenkezik a Bibliával, a zsinati határozatokkal és az egyházatyák tanításával is, azaz tulajdonképpen a kereszténység alapvető értékeivel, miközben az ölés lehetőség szerinti kerülését a jezsuiták nem elvi, teológiai, hanem csak praktikus, politikai okokból vallják.⁶⁹ Ugyanez a helyzet a becsület (vélt) sérelme miatt a feltételezett rágalmozóval szembeni rágalmak terjesztésével is: arról ugyancsak elmondható, hogy sem teológiai alapon, sem a világi törvények alapján nem igazolható.⁷⁰

Maga Pascal azonban nem foglalt állást a becsületet sértő magatartások világi üldözésével szemben, sőt kifejezetten vallotta, hogy az államot, a társadalmi rendet sértő magatartásokat

63 Vö. uo., 111–112. Erre reagálva Pascal azon félelmének adott hangot, hogy a janzenisták élete ezek szerint csak attól függ, hogy gondolataikat a jezsuiták veszélyesnek tartják-e, mivel ez esetben az ölés elvileg megengedett, és gyakorlatilag is rögtön alkalmazható lesz, mihelyst ez a megítélés megváltozik. Uo., 112.

64 Uo., 259.

65 „[A]nnál nagyobb veszélyben forog sok ember élete, ha egyszerű rágalmakért és udvariatlan taglejtésekért jó lelkiismerettel mindjárt meg lehet valakit ölni.” Uo., 107.

66 „[H]ogyha valaki az én jó hírnevem alaptalan rágalmakkal előkelő emberek előtt aláássa, s ezt még az én figyelmeztetésem után is folytatja: szabad nekem őt megölni, de nem nyilvánosan, nehogy botrány származzon belőle, hanem csak titkon.” Uo., 228.

67 „Mert legalábbis azt fűzik hozzá: alig szabad azt használni [...] mert rövid idő alatt valamely ország lakossága egészen kipusztulna, ha minden rágalmozást halállal akarnánk megtorolni.” Uo., 107. „Habár az a vélemény, hogy szabad valakit egy rágalomért megölni, elméletileg nem minden valószínűség nélkül való, gyakorlatban mégis az ellenkező véleményt kell követnünk; mert mindig el kell kerülnünk azt a védekezési módot, amely az államnak kárt okoz. Nyilvánvaló, ha ilyen módon megöljük az embereket, ez megszámlálhatatlan gyilkosságra fog vezetni. [...] Vigyázni kell, hogy ennek az elvnek alkalmazása az államnak kárt ne okozzon, mert az nem engedhető meg.” Uo., 107. „Szabad-e megölni azt, aki minket arcul ütött? Lessius azt feleli, hogy elméletileg szabad, de gyakorlatilag nem tanácsolható [...] a gyűlöletnek és más, az államra nézve káros gyilkosságoknak veszélye miatt, amelyek belőle eredhetnek. De a többi tanítók úgy vélekednek, hogy ha ezeket a bajokat elkerüljük, az emberölés a gyakorlatban szabad és a jó lelkiismerettel összefér.” Uo., 223.

68 Uo., 108. Vö. továbbá uo., 225.

69 Vö. uo., 107 és 227–231.

70 Vö. uo., 260.

büntetni kell, csak nem halállal és önkényesen, a sértett egyéni érzékenysége alapján, kizárólag annak egyéni belátására bízva, hanem előre lefektetett szabályok alapján, állami keretek között. Ágoston nyomán vallotta, hogy a becsület megsértése bűn, a büntetés nagyságának megítélését (és egyáltalán a bűncselekmény megtörténtéről szóló döntés meghozatalát) azonban a világi hatóságok feladatává kell tenni.

Benedictus de Spinoza (1632–1677) a racionalista filozófia képviselőjeként a *Teológiai-politikai tanulmányban*⁷¹ az emberi ész által felismert ideális állapotként írta le az emberek törvények⁷² által szabályozott közösségi létét. Az államot ugyanis az, a legkorábban már a sztoikus filozófusok által is megfogalmazott belátás teszi a logikusan gondolkodó személyek számára kívánatossá, hogy közösségben élni jobb, mint azon kívül. A félelemmentes, biztonságos élet, amikor nem kell tartani ellenséges támadásoktól, önmagában véve is előnyösebb, mint a természetes lét örök bizonytalansága, ám emellett a társadalom számos olyan előnyt is kínál (közösségi összefogás a természet erőinek hatásai ellen, gondoskodás egymásról, munkamegosztás és a javak felhalmozása stb.),⁷³ amely miatt észszerű mindenkinek állami keretek között, az állam által előírt normákat betartva (számítva arra, hogy azokat mások is betartják) létezni. Ezt azonban nem minden ember képes felismerni, ezért őket olyan, az érzékekre közvetlenül ható módon kell befolyásolni, mint a jutalom és a büntetés: aki elősegíti az állam célját, a közösségi lét fenntartását (akkor is, ha adott esetben nincs is tudatában annak, hogy tette ilyen hatással jár), azt jutalmazni, aki pedig veszélyezteti ezt a célt (szintén akkor is, ha ő maga ezzel az ártalommal nincs is tisztában) büntetni kell.⁷⁴

Spinoza szerint az állam, fennmaradása érdekében, polgárai számára bármit előírhat, hiszen nem áll semmilyen jog alatt, tekintve, hogy azt maga hozza létre,⁷⁵ így az azt fenyegető magatartásokat is bármilyen módon megbüntetheti. Ezen magatartásokat Spinoza összefoglaló néven egyszerűen csak „felségsértéseknek” nevezi, mindez pedig azért van így, mert az állam biztonsága, a közösség együtt maradása („a nép üdve”)⁷⁶ mindennél előbbre való, olyan lényeges érték, hogy annak megvalósítását még a legkisebb mértékben sem szabad semmilyen módon veszélyeztetni. Ebbe a veszélyeztetésbe azonban – és a jogászok számára ez tette Spinozát maradandóvá – csak a cselekedet tartozik bele, a gondolat és a vélemény nem, így tehát az állam birtokosával vagy birtokosaival (vagy bárki mással) szembeni szóbeli sértés, gyalázkodás vagy kritika kívül esik a büntethetőség határán. Az állam csak arra kötelezheti

71 Ez a mű *Tractatus theologico-politicus* címmel 1670-ben jelent meg, azonban e kor emberei még nem voltak kellően felkészülve az ezen írásban található egyes nézetek befogadására, így életében Spinoza jórészt csak üldöztetésben és kritikában részesült.

72 A törvények Spinoza szerint természeti és jogi törvények lehetnek. Előbbiek szükségszerűek, utóbbiak emberi döntéstől függenek. A következőkben a „törvény” fogalma alatt mindig az utóbbi értelemben vett törvényeket értem.

73 A közösségi lét előnyeiről összefoglaló jelleggel I. Tóth J. Zoltán: A természetjog szükségszerűsége avagy miért volt nélkülözhetetlen a természetjog az emberi társadalom létrejöttéhez? *Jogelméleti Szemle*, 2005/2.

74 Vö. SPINOZA: *Teológiai-politikai tanulmány*. Budapest, Akadémiai, 1984. 70–71.

75 „[Az államot] így lehet meghatározni: emberek általános egyesülése, amelynek a maga összességében legfőbb joga van mindenre, amire képes. Következik ebből, hogy a legfőbb hatalmat nem köti semmiféle törvény, hanem mindenki mindenben neki köteles engedelmeskedni.” Uo., 233.

76 Spinoza szerint „a nép üdve a legfőbb törvény”, „azonban egyedül a legfőbb hatalom feladata, hogy meghatározza, mi szükséges az egész nép jólétéhez és az állam biztonságához, s hogy megparancsolja azt, amit szükségesnek ítél.” Uo., 283.

az egyént, hogy parancsait tartsa be, de arra nem, hogy azokkal egyet is értsen. Minthogy az emberek sokfélék, természetes, ha különbözőképpen gondolkodnak, stabil államhatalom pedig csak akkor jöhet létre, ha az embereknek megengedjük, hogy képviseljék saját nézetüket, és ezáltal meggyőzhessenek másokat (akár magát az államot is) tévedésükről. Ahogyan Spinoza fogalmaz: „Lehet-e veszedelmesebb dolog annál, hogy embereket, nem valamilyen bűn vagy gaztett miatt, hanem csak azért, mert szabad szelleműek, ellenségeknek nyilvánítanak és halálra hurcolnak, s hogy a vérpad, a gonoszok réme, a legszebb színpaddá válik [...] az állam felségének legnagyobb gyalázatára?”⁷⁷ Válasza egyértelmű „nem”: „a legfőbb hatóságok joga mind vallási, mind világi ügyekben csupán a cselekvésekre szorítkozzék, egyébként azonban mindenkinek meglegyen a szabadsága, hogy gondolhassa azt, amit akar, és kimondhassa azt, amit gondol.”⁷⁸

1.3. A felvilágosodás korának gondolkodói a szólás szabadságáról, valamint annak a defamatorikus cselekményekkel való kapcsolatáról

Montesquieu (1689–1755) a büntetésekről alkotott elképzeléseit legrészletesebben és legtisztábban az 1748-as, *A törvények szelleméről* című írásában⁷⁹ fogalmazta meg, ám e főművének néhány gondolata már az 1721-ben Amszterdamban kiadott *Perzsa levelek*ben megjelenik. Montesquieu szerint a törvényeknek alapvetően két fajtája van: a természeti törvények, amelyek a dolgok természetéből, a viszonyok belső logikájából következnek, és amelyek áthághatatlanok (megsérthetetlenek), mert meghatározott dolgok közötti kauzális kapcsolatokat fogalmaznak meg (pontosabban írnak le);⁸⁰ ezzel szemben a tételes törvények az emberek

77 Uo., 298. Spinoza a következőkben e veszély indokát is megadja: „Mert aki becsületesnek tudja magát, nem fél a haláltól, mint a gonosztevő, [...] hanem ellenkezőleg, becsület dolgának [...] érzi jó ügyért meghalni, és dicőségért a szabadságnak áldozni az életet. Milyen példát nyújtanak tehát az ilyen férfiak kivégzésével, amelynek okát nem ismerik a tompaszűkek és tehetetlen lelkek, gyűlölik a lázadók, és szeretik a becsületesek? Valóban az csak az utánpótlás, vagy legalább a csodálatra nyújt példát.” Uo., 298.

78 Uo., 301.

79 *A törvények szelleméről* Genfben jelent meg, és a felvilágosult gondolkodók körében aratott siker mellett számos kritikát is kapott. Különösen egyházi körökből érték a művet támadások, főleg a világi törvények vallási normák feletti primátusának, valamint a vallás elleni vétkekkel szemben alkalmazandó szigorú büntetések szükségessége és helyessége tagadásának tételei miatt. Fentiek okán mind a francia katolikusok akkori reformszármányhoz tartozó janzenisták, mind az ortodox klérus tagjai elítélték ezen gondolatait, sőt 1751-ben a Szent Hivatal a könyvet indexre tette.

80 A természeti törvények jellege függ azoktól a dolgoktól (illetve azoknak a dolgoknak a jellegétől), amik viszonyát a természeti törvény meghatározza. Más természeti törvények vonatkoznak a fizikai világra (pl. mozgástörvények), mások az állatokra, és megint mások az emberekre. A homo sapiensre irányadó természeti törvények közül az első a béke törvénye, a természeti állapotban ugyanis az emberek ösztönszerűen gyengébbnek tartják magukat másoknál, ezért félnek mindenkitől. Ehhez a félelemhez járul a második természeti törvény, a táplálék szerzése iránti vágy, ami az embereket – önmaguk fenntartására késztetve – még mindig eltávolítja egymástól. Ezt a félelmet azonban hamarosan leküzdí a természetes vonzódás, ami végül indukálja a negyedik, emberekre vonatkozó természeti törvény érvényesülését: a társadalomban élés iránti vágyat (amely montesquieu-i fogalom gyakorlatilag megegyezik Hugo Grotius *appetitus societatis* fogalmával). Végző soron tehát a dolgok logikájából és az egyének természetes ösztöneiből szükségszerűen következik, hogy az emberek – egymással szemben érzett félelmeiket legyőzve – létrehozzák a polgári társadalmat; az elméletnek a legtöbb kontraktualista elmélettől való megkülönböztető sajátossága viszont az, hogy Montesquieu szerint éppen a társadalomba lépés által szűnik meg az egyenlőség, és jön létre az egyenlőtlenség állapota, vagyis az emberek közötti harc az emberi együttélés polgári-politikai szakaszában indul meg.

számára alkotottak, tudatos döntéssel születettek, szabályaik pedig előíró (normatív) jellegűek. Ez utóbbi körbe tartoznak a vallási törvények, amik az embernek Istennel szembeni kötelezettségeit fogalmazzák meg, az erkölcsi törvények, amik az embernek önmagával szemben fennálló kötelezettségeire intenek, valamint a politikai-polgári törvények, amik az emberek más emberekkel kapcsolatos viszonyait szabályozzák.

A tételes emberi törvények háromféle normacsoportba tartozhatnak: a nemzetek közötti viszonyokat szabályozó nemzetközi jogba, az állam (a vezetők) és a polgárok kapcsolatait rendező politikai jogba, valamint a polgárok egymás közti viszonyaira vonatkozó polgári jogba. A politikai jog szabályai a kormányzat fajtájától függnék, ami háromféle lehet: köztársasági, monarchikus, vagy önkényuralmi. A köztársasági kormányzatban annak természete szerint a nép vagy a nép egy része tartja kezében a hatalmat;⁸¹ a monarchiát egy egyeduralkodó irányítja, ám azt nem önkényesen, hanem előre lefektetett törvények útján teszi; végül, az önkényuralmi kormányzatban minden szintén egy ember akaratától függ, ez az ember azonban nincs alávetve a törvényeknek, hanem zsarnoki módon, korlátok nélkül parancsolhat állama polgárainak.⁸² A kormányzat egyes fajtáinak előbb említett természete meghatározza azok vezérelvét is, vagyis azt a jellemzőt, ami az adott állami berendezkedésben értéknek tekintetik: így a demokrácia vezérelve az erény, az arisztokráciáé a mérséklet, a monarchiáé a becsület, az önkényuralomé pedig a félelem. A kormányzat természetének és vezérelvének (tulajdonképpen működése jellegének) azért van jelentősége, mert azok befolyásolják a polgári törvényeket, köztük a becsületre vonatkozó büntető törvényeket is.

Minél szabadabb az államban az ember, annál kisebb szigorra van szükség a büntetések terén. Ennek következtében a zsarnoki rendszerekben, ahol emberi szabadság gyakorlatilag nem létezik, szigorú szankciókra van szükség. Az ellenkező végtel a köztársaság, ahol az emberek szabadsága a legnagyobb – ilyen körülmények között elegendők a szabadság-, a vagyoni és a becsületbüntetések. A demokrácia vezérelve, az erény, már a bűncselekmények leg többjének motívumait sem engedi kialakulni, az emberek felfogásából következően tehát büntetésekre eleve sokkal kisebb szükség mutatkozik; a mérséklet, az arisztokrácia vezérelve, egy más oldalról ugyanehhez az eredményhez vezet; végül, a monarchia becsület-központúságában bármi másnál hatékonyabb bűnmegelőző eszköz az olyan büntetés kilátásba helyezése, amely az elkövetőt infámissá, becsületvesztetté teszi, azonban nem jár az elítélt erkölcsi megbélyegzésével.

A polgári büntetések a dolgok természetéből fakadó szankciót követelnek, így a bűnök és a büntetések között – legalábbis mérsékelt kormányzatokban – egy eszmei, belső arányosságnak kell fennállnia. A büntetések szigorodásával valójában nem jár együtt a bűnök számának csökkenése, és mindez azért van így, mert a büntetések igazi hatása (szintén a mérsékelt kormányzatokban) a becsület elvesztése.⁸³ A leghelyesebb tehát az egyes bűnökre irányadó jogkövetkezmények meghatározása, és azok konkrét esetekben való alkalmazása során a ter-

81 Ha a nép egésze irányítja önmagát, akkor a köztársasági kormányzat demokratikus, ha pedig a nép egy része, meghatározott csoportja kormányoz, akkor a köztársaság arisztokratikus.

82 A monarchia polgárai Montesquieu szerint alattvalóknak tekinthetők, mert szabályok révén irányítják őket, míg a zsarnokságban élő emberek tulajdonképpen nem többek, mint uruk kényének kitett, jogok nélküli rabszolgák.

83 „Általános elvnek vehető: egy-egy államban a dicsőség vágya az alattvalók szabadságának mértéke szerint nő vagy csökken; a dicsőség sosem jár együtt a szolgálattal.” MONTESQUIEU: *Perzsa levelek*. Bukarest, Kriterion, 1986. 147.

mészetet követni, „amely a szégyenérzetet mint valami ostort oltotta az emberekbe, hogy a büntetés legsúlyosabb eleme a gyalázat legyen, amelyet a bűnösnek el kell viselnie.”⁸⁴

A dolgok természetéből következően tehát a becsületet sértő bűncselekményekre (amik feltétlenül büntetendők, mivel a becsület az egyik legnagyobb érték)⁸⁵ az adekvát válasz a becsület elvesztését eredményező büntetések kiszabása, azonban a rágalmazás és a becsületsértés nem minden esetben büntethető, ugyanis, ha az – monarchiákban – az uralkodó ellen irányul, azt nem szabad, nem helyes szankcionálni, mert könnyen lehet, hogy pusztá véleményeket büntetünk.⁸⁶ Így pl. kifejezetten hiba lenne, ha a pusztá „fecsegést”, vagyis az uralkodó személyének vagy tetteinek kritizálását állam elleni bűncselekményként akarnák megtorolni, a szavak ugyanis részben homályosak és többértelműek, részben valódi jelentésük csak az elhangzás módja és körülményei alapján fedhető fel, végül, visszaidézni is nehéz pontosan őket, ezek miatt a büntetés alapja mindig bizonytalan lesz: nem lehet tudni, hogy valóban felségsértésről volt-e szó, vagy csak egyszerű kritikáról, amely utóbbi nem szabad, hogy büntethető legyen.⁸⁷

Ugyanez a helyzet az ismert emberekkel, akiknek el kell fogadniuk a gúnyt (mai szavakkal: az éles, kemény, akár bántó kritikát),⁸⁸ ráadásul a gúny kifejezése maguknak a kigúnyolt „nagy hatalmú embereknek” is hasznos, mert hozzájárul a társadalmi stabilitáshoz, az elégedetlenség kockázatmentes levezetéséhez.⁸⁹ Éppen ezért ilyen esetekben a visszaélések és a tévedések elkerülése érdekében a törvény szavakat nem büntethet, „kivéve, ha kifejezetten megállapítja azokat a szavakat, amelyeket ezzel a büntetéssel sújt.”⁹⁰ Ilyen, büntetést érdemlő szavak Montesquieu szerint csak olyanok lehetnek, amelyek önmagukban cselekedetként értékelhetők, avagy ilyen cselekedethez, azaz tényleges jogsérelemhez kapcsolódnak.⁹¹ (A későbbi, Benjamin

84 Uo., 155.

85 „[N]álunk az uralkodó féltékenyen vigyáz legkisebb alattvalójának becsületére is. Tekintélyes bíróságok védik a becsületet, mint a nemzet szent kincsét.” Uo., 147–148. „Ám a becsület, a hírnév és az erény szentélye, úgy látszik, a köztársaságokban s azokban az országokban állt, amelyek valóban megérdemlik a haza nevet.” MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről*. Budapest, Osiris–Attraktor, 2000. 148. „A mérsékelt államokban [...] a szégyenérzet és a becsméléstől való félelem olyan gátló erők, amelyek alkalmasak arra, hogy a bűncselekményeknek elejét vegyék.” Uo., 151.

86 Ennek kapcsán Montesquieu egyetértőleg idézi II. Károly angol király egyik megnyilvánulását: „Utazás közben látott egy embert, akit a szégyenoszlaphoz kötöttek, megkérdezte, miért került oda. »Azért, Felség – mondták –, mert gúnyiratokat szerkesztett az ön miniszterei ellen.« – »Milyen nagy bolond! szólta a király; miért nem írt énellenem? Semmi bántódása nem lett volna.«” Uo., 161.

87 Vö. uo., 304.

88 E helyütt idézi Montesquieu a római tizenkéttáblás törvényt, amikor is a decemvirek szigorúan felléptek „a gúnyiratok szerzői és a költők” ellen. Ugyanez a törvény tehát, amit Cicero helyeselt, Montesquieu számára az önkény megnyilvánulása volt, mert az „egyáltalán nem felel meg a köztársaság szellemének, ahol a nép szereti látni, ha a nagyokat megalázzák.” Uo., 159., l. még uo., 306.

89 „A demokráciában a gúnyiratokat nem akadályozzák meg. [...] A demokráciában a gúnyiratok hízelegnek a mindenható nép kajánságának, minthogy általában nagy hatalmú emberek ellen irányulnak. [...] A gúnyiratok mulattathatják az általános rosszmájúságot, vigasztalhatják az elégedetleneket, csökkenthetik a tisztségek hajhászását, növelhetik a nép türelmét a szenvedések elviselésére, és megneveztethetik a népet még a saját szenvedései felett is.” Uo., 306. Fordítva azonban a gúnyolódás helytelen (ha nem is büntetendő), mert a hatalmon levők, különösen a monarcha számára ez szükségtelen, az alárendeltek ugyanis e nélkül is kiszolgáltatottak nekik: „Kell, hogy [az uralkodók] tartózkodjanak minden gúnyolódástól. [...] [M]áró gúnyt az uralkodók még annyira sem engedhetnek meg maguknak, mint legutolsó alattvalójuk [ti. más közemberekkel szemben]. [...] Még kevésbé szabad alattvalójukat kifejezett sértéssel illetniük.” Uo., 317.

90 Uo., 304.

91 „A cselekedethez kapcsolódó szavak a cselekedet természetét öltik magukra. [...] A szavak csak akkor válnak bűncselekménnyé, mikor bűncselekményt készítenek elő, kísérnek vagy követnek.” Uo., 305.

Constant-hoz és Millhez köthető, majd a XX. században újjáéledő eszme, vagyis a konkrét társadalmi veszéllyel járó szólás büntethetőségének gondolati alapjai tehát már Montesquieu-nél megjelennek.) Pusztá gondolatokért pedig semmilyen büntetés nem szabható ki, „a törvények csak a másokra kiható cselekedetek megbüntetésére vállalkozhatnak.”⁹²

Cesare Beccaria (1738–1794) a *ius puniendi*, az állami büntetőhatalom forrásának megállapításához a társadalmi szerződés paradigmáját használja fel,⁹³ és azt mondja, hogy amikor az emberek biztonságuk érdekében egymással közösségre léptek, akkor – minthogy észszerűen szabadságuk legkisebb részéről sem mondanak le önként anélkül, hogy azért cserébe valamit ne kapjanak – csak természetes szabadságuk akkora részét adták fel és ruházták át az azzal kapcsolatos jogot az államra, amekkora rész éppen elegendő ahhoz, hogy az állam meg tudja védeni az emberek egyéni szabadságának teljes náluk megmaradó részét. Ennél több hatalma az államnak nem lehet, mert az feladata ellátásához (az emberek szabadságának megvédéséhez) felesleges lenne, ezért nem feltételezhető, hogy az egyének annak gyakorlásához az államnak felhatalmazást adtak. A *ius puniendi* terjedelme egyenlő azon apró szabadságrészek összességével, amikről az emberek lemondtak; ez jelenti a büntetések korlátját, mivel „természeténél fogva igazságtalan az a büntetés, amely túlmegy a közjólét megóvásának szükségén.”⁹⁴ Ennek következtében Beccaria szerint az egyes büntettek elkövetőivel szemben legfeljebb akkora súlyú büntetés alkalmazható, amekkora éppen hogy meghaladja azt az előnyt, amit a tettes a deliktum elkövetésével realizált vagy realizálni kívánt. Az államnak ugyanis nincs nagyobb joga a büntetéshez, mint amennyi a közösség védelme érdekében feltétlenül szükséges; márpedig ha egy kisebb büntetés képes ugyanazt a célt elérni, mint egy nagyobb, akkor az utóbbi (felesleges, így szükségtelen lévén) nem szabható ki.⁹⁵ Ami szükségtelen, az igazságtalan (jogtalan) is egyben,⁹⁶ és senkinek sem kell jobban tartózkodnia az igazságtalanságtól, mint magának az államnak.

A fentiek alapján a büntetés és a bűn között kapcsolat kell, hogy legyen, ami Beccariánál annyit jelent, hogy a bűn jellegéhez igazodjon a szankció neme és mértéke is. Így az állam elleni bűncselekmények súlyos büntetéseket (halálbüntetést, kényszermunkát, száműzetést) kívánnak; a köztörvényes („a magánszemélyek biztonsága ellen elkövetett”) bűncselekmények a dolgok természetéből következő szankciót (így a testi sértések testi büntetéseket, a szabadság elleni büntettek börtönbüntetést, a becsület elleniek becsületvesztést, a vagyon elleniek pedig fő szabály szerint vagyoni büntetést) követelnek meg; míg a köznyugalom és a közcsend elleni vétségeket csak dorgálással-szerű következményekkel (pl. nyilvános megszégyenítéssel) szabad sújtani. Beccaria tehát a társadalom

92 Uo., 304.

93 Beccaria jogtörténeti szerepéről, munkásságáról és mai hatásáról általánosságban l. Tóth J. Zoltán (szerk.): *250 éves a Dei delitti e delle pene. Tanulmányok Cesare Beccariáról*. Budapest, KGRE ÁJK, 2015.

94 „Az embereket tehát a szükség kényszerítette arra, hogy szabadságuk egy részéről lemondjanak; bizonyos tehát, hogy mindegyikük csak a lehető legkisebb részt hajlandó a közös létbe helyezni; csupán annyit, amennyi elegendő ahhoz, hogy a többieknek ennek védelmezésére indítsa. Ezeknek a lehető legkisebb részcseknek az összességéből alakul a büntetés joga; minden, ami ennél több, már visszaélés; tény, de nem jog.” Cesare BECCARIA: *Büntett és büntetés*. Budapest, Akadémiai, 1967. 57.

95 „Ahhoz, hogy a büntetés elérje célját, elegendő, ha a rossz, amit a büntetés jelent, nagyobb annál a jónál, ami a bűncselekményből származhatik; a rossznak ebbe a többletbe be kell számítani a büntetés elkerülhetetlenségét és a bűncselekményből származó előny elvesztését is. Ami ennél több, az felesleges, tehát önkényes.” Uo., 85.

96 „[A] büntetések [...] ahhoz, hogy igazságosak legyenek, szükségeseznek is kell lenniök.” Uo., 95. Ugyanez más oldalról: „nem lehet határozottan jogosnak (ami annyit tesz, hogy szükségesnek) tekinteni valamely bűncselekmény büntetését mindaddig, amíg a nemzet adott körülményei között azok megelőzésére a törvény nem alkalmazta a lehető legjobb eszközöket.” Uo., 127.

számára hátrányos, így büntetendő cselekményként értékeli a becsület elleni bűncselekményeket, a „becsületsértéseket”, e fogalom alatt azonban a becsület csorbítására alkalmas bármely cselekményt (tehát nem csak a szoros értelemben vett, mai fogalmaink szerinti becsületsértést) érti. A becsület egyike azon emberi tulajdonságoknak, amik nélkülözhetetlenek a társadalmi együttéléshez, mert a közösségre hasznos magatartások megvalósítása és a nem kívánatos magatartások elkerülése legbiztosabban a szégyentől, a közösség többi tagjának megvetésétől való félelemmel érhető el.⁹⁷ A becsület fogalma csak a társadalom kialakulása után keletkezett, így arról a társadalmi szerződésben lemondani sem lehetett;⁹⁸ ez az, ami miatt a becsület sérelme feltétel nélkül büntetendő, mégpedig a dolgok természetéből következő büntetéssel, azaz becsületvesztéssel.⁹⁹

1.4. A deontológiai és az utilitarista megalapozások

Immanuel Kant (1724–1804) alapkategóriái, amelyek egész morálfilozófiáját meghatározzák, a tiszta (*a priori*) észhasználat, az akarat autonómiája és a szabadság fogalma. Kant szerint az emberi cselekvéseket meghatározó erkölcsi elvek két csoportra bonthatók: jogi normákra és erényekre – az előbbi elveket ennek megfelelően az erkölcsstan két része, a jogtan és az erénytan (etika) tartalmazza. A büntetések szempontjából az előbbinek van jelentősége, bár a szigorú vagy külső (értsd: tételes) jog nem (teljesen) független az etikai szempontoktól.¹⁰⁰

Mind a jog, mind az erények szerinti magatartások az emberek természetes észhasználatán alapulnak, olyan kötelezettségeken, amelyek az eszes lények azon felismeréséből következnek, hogy bizonyos cselekvések megvalósítása (és mások elkerülése) tulajdonképpen önértékük.¹⁰¹ Ezt fejezi ki az autonómia elve, aminek sokszor megismételt kanti megfogalmazása szerint „úgy válasszunk, hogy választásunk maximái ugyanabban az akarással együtt általános törvényként is benne foglaltassanak.”¹⁰² (A „maxima” nem más,

97 „Ezért az emberek jó véleménye nemcsak hasznossá, de szükségessé is vált annak érdekében, hogy senki se süllyedjen a közös színvonal alá.” Uo., 113. „[A] tisztességes ember ugyanis tart attól, hogy mások jóvéleményétől megfosztva, teljesen magányos lénnyé váljon, amely állapot pedig a társas életet kereső ember számára elviselhetetlen.” Uo., 114.

98 Vö. uo., 114.

99 „Azokat a személyes sértéseket, amelyek a becsületet támadják, vagyis a megbecsülésnek azt az osztályrészt, amelyet az állampolgár joggal megkövetelhet másoktól, becsületvesztéssel kell büntetni.” Uo., 112.

100 A függés lényege, hogy a jog szerinti cselekvés indítóokai etikai motívumok is lehetnek.

101 Kant tehát az erkölcsi elvek két csoportját különböztette meg: a külső törvényhozás révén előálló jogi normákat, illetve a belső törvényhozás által keletkező erényeket. A pusztán a jogszabályoknak megfelelő magatartás a legalitás, az a cselekedet viszont, aminek mozgatórugója az emberi ész (az a felismerés, hogy így *helyes* cselekedni), a moralitás. Ez utóbbi magasabb rendű, mivel az erkölcsi törvény elfogadásán, magáévá tételén alapul, míg az előbbi csupán a törvényekkel való véletlen egyezést mutat. (Az állami normák nem kívánják meg, hogy a törvények betartása erkölcsi motivációból történjen, azok tehát mindössze az emberek külső cselekvéseire vonatkoznak – másra nem is vonatkozhatnak.) A jogszabályok mint külső törvények (*leges externae*) további két részre bonthatók: a morállal egyébként egyező, egyszersmind az állami jogalkotó által is előírt törvényekre (ezeket Kant „külső, ám természetes törvényeknek” nevezte), valamint a morálisan indifferens, „pozitív” vagy „tételes” törvényekre. A kettő között a legfőbb különbség az, hogy az előbbiek akkor is köteleznek, ha a velük kapcsolatos állami szabályozás és szankcionálás megszűnik, az utóbbiak pedig pusztán addig bírnak érvénnyel (nem lévén belső etikai tartalmuk), amíg a törvényhozó nem helyezi azokat formálisan hatályon kívül.

102 Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. Budapest, Gondolat, 1991a. 75. (A kanti idézetek eredetijében szereplő kiemeléseket minden esetben mellőztem – T. J. Z.) Továbbá: „csakis olyan maxima alapján cselekedjünk, amelynek önmaga mint általános törvény is tárgya lehet” (uo., 82); „cselekedj oly maxima szerint, amely egyszersmind általános törvény is lehet” (Immanuel KANT: *Az erkölcsök metafizikája*. Budapest, Gondolat, 1991b. 320) stb.

mint a cselekvő személynek a saját cselekvésére vonatkozó elve, amit önmagának állít fel merőben szubjektív szempontok alapján; ezzel szemben az „általános törvény” objektív, mindenkire egységes szempontok szerint vonatkozó tétel.) Az autonómia akkor valósul meg, ha az egyén szubjektív szempontjai egyúttal megfelelnek az általános törvénynek is, vagyis ha a cselekvés egyéni indítóokai alkalmasak arra, hogy az mások (mindenki) cselekvésének indítóoka is legyen, anélkül hogy az bárki más hasonló cselekvéseit korlátozná. Ehhez el kell vonatkoztatni a tapasztalattól és a gyakorlati ismeretektől (amiket az *a posteriori* kategóriája fejez ki), és csak a tiszta (*a priori*) racionalitást lehet igénybe venni.¹⁰³ Ebben az esetben az akarat autonóm lesz, vagyis független minden külső objektumtól vagy céltől, más szóval az akarat önmagát határozza meg; ellenben, ha az akaratot az akarat tárgya definiálja, akkor már (egy külső objektumtól) függő helyzetbe kerül, azaz heteronómmá válik.¹⁰⁴

Az autonómia mint az akarat önmagának való törvényhozása (valamely általános törvény megalkotása) azért fontos, mert az emberek szabadsága csak e vonatkozásban értelmezhető. Ahhoz ugyanis, hogy az ember szabad legyen, külső cél nem szabhat neki törvényt: törvényt csak önmaga hozhat. E törvény azonban csak akkor lehet általános, ha azt a cselekvő nemcsak másokkal szemben alkalmazhatja, hanem mások is alkalmazhatják vele szemben. Vagyis az ész arra tanít, hogy cselekedeteink olyanok lehetnek, amilyeneket mi is elviselünk másoktól, ez garantálja szabadságunkat. Ha ugyanis cselekedetünk maximája (szubjektív elve) nem használható általános tételként, mert akként megfogalmazva önmagának mondana ellent, akkor szabadságunk valójában korlátozható, és mint ilyen (a korlátozás mértékében legalábbis) nem létezik.

Például a tiszteletből mint a mások iránti erénykötelességek egy fajtájából származó kötelességem negligálása, azaz (mivel a tisztelet nem más, mint „a másik ember méltóságának” elismerése)¹⁰⁵ mások méltóságának a megsértése azért nem megengedett, mert ha én elismerném saját jogomat mások megsértésére, akkor ezzel elismerném azt az általános törvényt is, ami szerint e cselekedet etikailag erényes, azaz szabad. Ám ha a méltóság (a tisztelet) megsértése megengedett, akkor tulajdonképpen senkinek sincs méltósága (tisztelete), így magának a sértőnek sem (hiszen ha ő cselekedetével ezt *de facto* jogszerűnek nyilvánítja, akkor elismeri azt is, hogy őt is szabadon degradálhatják mások, ez viszont nyilvánvalóan nem lehetett az ő valódi akarata), azaz cselekedetének maximája (mások öncélú megsértése) ellentmondott a

103 Az *a priori* „tapasztalat előtti” vagy „tapasztalattól független” jelent, míg az *a posteriori* „tapasztalat utánit” vagy „tapasztalattól függőt”; az előbbi kategóriák pusztán a logikus gondolkodás eredményeként állnak elő, míg az utóbbiak meghatározott ténytérületekből levont következtetésekkel.

104 Az akarat autonómiája kategorikus imperatívuszokat (feltétlen parancsokat vagy tilalmakat), míg az akarat heteronómiája pusztán hipotetikus (feltételes) vagy technikai imperatívuszokat eredményez; az előbbieket morálisan minden körülmények között kötelezők, az utóbbiak viszont morálisan nem azok, kötelező mivoltuk csupán az akarat külső tárgyától függ (vagyis ha az adott objektumot nem akarom, akkor a hipotetikus imperatívusz már nem is lesz kötelező rám nézve). (Például akkor autonóm az akarat, ha az egyén azért nem hazudik, mert tudja, hogy az morálisan helytelen, mivel racionalitása folytán belátja, hogy a hazugság rossz – ebben az esetben a hazugságot tiltó parancs kategorikus lesz –, és akkor heteronóm az akarat, ha azért nem hazudik, hogy mások becsületesnek tartsák őt, hiszen ekkor az akaratát egy külső cél határozza meg – az ilyen imperatívusz tehát szükségképpen feltételes lesz.)

105 KANT (1991b) i. m. (102. l.) 582.

cselekvésből generalizálható általános elvnek; ez tehát nem lehet az ész parancsa, nem lehet autonóm akarat, mert tagadja a szabadságot (mindenki szabadságát).¹⁰⁶

Kant szerint a kölcsönös tisztelet (negatív) kötelessége az emberi nemhez tartozó minden egyes embert megilleti;¹⁰⁷ e tiszteletben mint legfőbb értékben¹⁰⁸ – ember mivolta okán – minden ember részesül, aminek gyakorlati folyománya az, hogy senki nem válhat mások pusztá eszközévé, vagyis az ember – pl. az állatokkal szemben – önérték.¹⁰⁹ Ebből következik az ember (minden ember) méltósága, ami az „emberiség” egyetemes méltóságából származik, és ez teszi az embert (minden embert) „személyiséggé”. Ennélfogva (morálisan) tilos, és sértésnek minősül másokkal szembeni „lebecsülésünket kimutatni”, ezért tilos kell, hogy legyen minden megszégyenítő büntetés,¹¹⁰ és ezért „bűn” (*vitium*) – az egyszerű hibával (*peccatum*) szemben – „annak a kötelességnek az elmulasztása, amely általában az emberek iránti köteles tiszteletet írja elő.”¹¹¹ Ez utóbbiak közé tartozik a „gyalázkodás” és a gúnyolódás” is. Előbbin Kant egyrészt a „gonosz szóbeszédet” (*obtreectatio*) érti, vagyis hogy „olyasmit terjesszünk, ami hátrányosan befolyásolja a mások iránti tiszteletet,”¹¹² másrészt az általa *propalatio* névvel il-

106 Vö. uo., 569. A szabadság nem más, mint „függetlenség másnak a kényszerítő önkényétől” (uo., 333). Ez mindenki számára adott (elérhető), mivel a szabadság (ilyen értelmű felfogása szerint) „általános törvény szerint bármely más szabadsággal együtt fennállhat” (uo.). Emiatt a szabadság tisztán negatív fogalom, lényege, hogy mindenki (az ész parancsa alapján) köteles tartózkodni mindazon dolgoktól, amelyek mások szabadságát (függetlenségét) csorbítják, cserébe pedig elvárhatja, hogy mások is kötelesek legyenek tartózkodni vele szemben ilyen magatartásoktól. Látható tehát, hogy a szabadság fogalma csak negatívan, a mások általi behatásokkal szembeni védelemként értelmezhető, ugyanis csak így egyeztethető össze mások ugyanilyen irányú igényével. Az áll tehát Kant szerint szabadságomban, hogy olyasmit tegyek, amit fogalmilag más is megtehet velem szemben anélkül, hogy függetlenségemet sértené: „senki nem kényszeríthet rá, hogy egy bizonyos módon legyek boldog, [...] hanem mindenki úgy keresheti boldogságát, ahogyan jónak látja, ha nem csorbítja ezzel mások abbéli szabadságát, hogy hasonló cél felé törekedjenek, mármint ha e szabadságuk mindenki más szabadságával valamely általános törvény szerint összefér.” (Immanuel KANT: Ama közönségesen használt szólásról, hogy ez talán igaz az elméletben, ám a gyakorlatban mit sem ér. In: Immanuel KANT: *Történetfilozófiai írások*. Szerk. Mesterházi Miklós. Szeged, Ictus, 1997. 187.) A kötelezettség ebben az értelemben morális (az ész parancsán alapuló) kötelezettség, amennyiben fizikailag áthágható, de erkölcsileg szükségszerű. A kötelezettségen alapuló cselekedet a kötelesség, ami nem más, mint kategorikus imperatívusz (az ész feltétlen előírása/parancsa vagy tilalma); minden, ami nem előírt (parancsolt vagy tiltott), vagyis ami a kötelezettségnek nem mond ellent, az megengedett dolog.

107 E kötelességből tehát mások *pozitív*, tevőleges tisztelete, a tisztelet *kifejezése* nem következik. Vö. KANT (1991b) i. m. (102. lj.) 588.

108 Kant szerint az ember vágyai közül a legnagyobb az, „hogy kiváló és átlagon felüli valaki hírében álljon, s ilyenformán tisztelet és megbecsülés övezze” [Immanuel KANT: Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből. In: Bujdosó Dezső (szerk.): *Német kultúraelméleti tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 191]. Ugyanakkor „[a] fokozott tiszteletre, azaz a dicsőségre és a hírnévre [...] csak addig szabad törekednünk, amíg az az értelemmel összhangban álló, az emberi közösség javát szolgáló kiemelkedően nagy tettekből származik, vagy pedig ilyen tettek véghezvitelére nyit teret.” Uo., 191.

109 „Mindenkinek jogos igénye, hogy embertársai tiszteljék. A dolog kölcsönös: ő is köteles tisztelni mindenki mást. Embernek lenni méltóság; mert az embert egyetlen más ember [...] sem használhatja pusztá eszközként, [...] és éppen ebben rejlik méltósága (a személyiség), amelynek révén magasabb rendű a világ minden más lényénél. [...] Vagyis [az ember] köteles gyakorlatilag elismerni minden más emberben is az emberiség méltóságát.” KANT (1991b) i. m. (102. lj.) 582–583.

110 „Lehetnek megszégyenítő, magát az emberiséget lealacsonyító büntetések, [...] amelyek nem csupán a megbüntetett embert [...] érintik fájdalmasabban a javak vagy az élet elvesztésénél, hanem a nézőknek is szégyenpírt kergetnek az arcára, mert oly nemhez tartoznak, amellyel így lehet bánni.” Uo., 583.

111 Uo., 585.

112 Uo., 586.

letett cselekményt, ami „olyasvalaminek a szándékos terjesztése, [...] ami csorbítja mások becsületét.”¹¹³ E két magatartás egyike sem feleltethető meg egzaktul bármely mai büntetőjogi kategóriának, mint ahogy a „gúnyolódás” is csak közelít a mai becsületsértés tényállásához, e fogalmat ugyanis Kant úgy definiálja, mint „valódi vagy valódinak feltüntetett, kitalált hibákat nevetség tárgyává tenni azzal a céllal, hogy az adott személyt megfosszuk az őt megillető tisztelettől.”¹¹⁴

E tiszteletet kötelesek vagyunk a halottak iránt is tanúsítani, mert e tisztán intellektuális viszonyban¹¹⁵ nincs szerepe a térnek és az időnek: el kell vonatkoztatnunk minden fizikai feltételtől, „és a becsületrabló (rágalmozó) pontosan ugyanúgy büntethető, mintha tettét életben követte volna el.” A jó hírnév ugyanis az ember halála után is fennmarad, az (és az az iránti érdek) ugyanis akkor is létezik, ha az ember a maga fizikai valójában már nem. A hozzátartozók vagy akár bárki más azért jogosultak ilyenkor bírói eljárást indítani, mert ha nem tennék, maguk is számíthatnának arra, hogy haláluk után mások sem teszik meg értük ugyanezt: „Ha valaki egy halottról azt híreszteli, hogy olyan bűnt követett el, amely miatt, ha élne, tisztességtelennek vagy akárcsak megvetendőnek kellene tartani, akkor bárki, aki bizonyíthatja, hogy vádaskodása szándékosan hamis és hazug, nyilvánosan rágalmozónak bélyegezheti, [...] mert joggal feltételezheti: bár halottról van szó, az ilyen állítás mégis sértő rá nézve, s a védelem elégtételt jelent számára, ha már nem létezik is.”¹¹⁶ Azt pedig, hogy ez a jog nemcsak a hozzátartozót vagy más olyan személyt illeti meg, aki valamilyen kapcsolatban volt az elhunyttal, az indokolja, hogy az ilyen sérelem mint a becsület megtámadása – ahogy fent bemutatuk – Kant szerint az emberiség egészét sérti.¹¹⁷

Végül Kant – Thomas Hobbesnak az abszolút uralkodót védő nézeteit kritizálva – kifejti, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága (ahogyan ő nevezi: „*a toll szabadsága*”), beleértve a kritika szabadságát is, általában véve praktikus okokból is biztosított kell, hogy legyen, különösen a közügyek tekintetében. Nem (csak) az eszmei (logikai, erkölcsi), hanem a gyakorlati követelmények miatt (is) fontos, hogy bármely állampolgár szabadon kifejtthesse nézeteit bármilyen közhatalmi aktusról, hiszen „az állam feje”, vagyis a szuverén (függetlenül attól, hogy az egy személy, vagy egy testület) tévedhet, és ha nem lenne lehetőség e tévedésre való rávilágításra, nem lehetne helyes döntéseket hozni. „Az állam fejének” kritikáját tehát nemcsak eszmeileg helytelen, hanem rendkívül célszerűtlen is büntetni.¹¹⁸

113 Uo., 587.

114 Uo., 587–588. Ez alól kivétel a szóbeli inzultus hasonló módszerrel történő elhárítása, a gúnyolódó kigúnyolása, ami – a jogos védelemhez hasonlóan – Kant szerint megengedett.

115 Itt „arról a tisztán morális és jogi viszonyról [van szó], amely az emberek között életükben is fennáll. Mint intelligibilis lények, akkor állnak ilyen viszonyban egymással, ha logikailag minden fizikai (térben és időben hozzátartozó) mozzanatát leválasztjuk róla, vagyis absztrahálunk tőle. [...] Aki száz év múlva hazug módon valamilyen gonoszságban marasztal el, már most megbánt engem.” Uo., 399.

116 Uo.

117 Vö. uo., 400.

118 „[A]z állampolgárnak jogában kell állnia, [...] hogy nyilvánosan ismertesse véleményét arról, ami annak rendelkezéseiből számára a közt ért jogtalanságnak tetszik. Mert hogy az állam feje még csak ne is tévedhetnének, vagy ne leledzhetnének tudatlanságban valamely ügyben, ha ezt föltételeznénk, égi ihletések kegyében részesülnek és az emberiség fölött állónak képzelnék őt. A népjogok egyetlen védpalástja a toll szabadsága tehát, [...] s e korlátok közt megmaradni szorítják egymást maguk a tollak is, nehogy elveszítsék szabadságukat. Mert ha megakarnánk tőle e szabadságot is tagadni, [...] megvonnánk mindannak ismeretét, amit, ha tudna róla, maga is megváltoztatna.” KANT i. m. (106. lj.) 201. Ugyanakkor „általánosan és nyilvánosan ítéelkezhetünk ugyan felőle, ellentállást azonban [...] nem tanúsíthatunk.” Uo., 202.

Jeremy Bentham (1748–1832) kora egyik legnagyobb társadalomreformere volt. Filozófiai vonatkozásban az utilitarizmus megalapítójaként fejtett ki jelentős tevékenységet, jöllehet maga az eszme, eredetét tekintve, Cesare Beccariához köthető. De nemcsak társadalomfilozófiai nézeteinek formálódására hatottak Beccaria elgondolásai, hanem büntetőjogi felfogását is nagyrészt a milánói gondolkodó hatására alakította ki. Ez jelenik meg a büntetések céljára, bizonyosságára, azok kiszabásának gyorsaságára, a bűn és a büntetés közti arányosságra stb. vonatkozó fejtegetéseiben is. Bentham egész büntetéselméletét az utilitarista filozófia tételeiből vezeti le, elgondolásainak központi tétele a „hasznosság”, aminek „logikája abban áll: az ítélet minden működésében a kínok s gyönyörök számításából vagy öszvehasznításából indulni ki,” vagyis az egyén jólétének összegét kell gyarapítani.¹¹⁹ A hasznosság elve nélkül társadalom nem létezhetne, ezért azt törvények útján érvényre kell juttatni.¹²⁰ Evégből fel kell mérni a különböző emberi cselekvésekből származó kínokat és gyönyöröket mint azon indokokat, amelyekkel az emberi akarat (a társadalmilag kívánt irányba) befolyásolható¹²¹ – e kínokat és gyönyöröket Bentham a törvény szentesítésének nevezi. Ez a szentesítés négyféle lehet: fizikai, erkölcsi, politikai és vallási, amelyek közül az emberek általi megbecsültség vagy megvetés az erkölcsiek közé tartozik.¹²² Ideális esetben a törvényhozó (akinek csak a politikai szentesítésre van befolyása) figyelembe veszi a másik három alapot (így az erkölcsi indokokat) is.¹²³

Az államnak, amikor bizonyos magatartásokat büntetendőnek nyilvánít, illetve, amikor ezen rendelkezések megsértésének esetére meghatározott szankciókat állapít meg, mindig azt kell figyelembe vennie, hogy a fenti aktusok eredményeképpen a társadalom tagjaira összességében több jó háramoljon, mint amennyi rossz ugyanezen aktusból származna.¹²⁴ Vagyis egy emberi magatartást csak akkor helyes büntetéssel fenyegetni, ha annak megvalósítása a társadalom számára nagyobb rosszat jelent, mint az adott cselekmény elmaradása,¹²⁵ másrészt csak olyan szankciót szabad e deliktum elkövetőjével szemben alkalmazni, amely hatásában a társadalom tagjainak összessége számára nagyobb jót eredményez, mint amekkora kárt esetlegesen okoz.¹²⁶ A defamatorikus deliktumok kapcsán a cselekvő által számításba veendő

119 JEREMY BENTHAM: *Polgári s büntető törvényhozási értekezések, I.* Törvényhozási elvek. Polgári törvénykönyv elvei. Kolozsvár, Tilsch és Fia, 1842. 2.

120 Vö. uo., 17.

121 „Mikor bűnről s erényről, ártatlan s bűnös cselekedetekről, jutalmazó vagy büntető rendszerről szólnak, mi forog fenn? Kínok s gyönyörök, és semmi egyéb.” Uo., 32.

122 Uo., 33–34.

123 Uo., 35. A politikai szentesítés azonban előnyösebb, mint a tiszta erkölcsi (vagy a vallási) szentesítés, mivel az az előbbi „parancsaiban világosabb s szabatosabb; működéseiben biztosabb s példásabb; végre tökélyesítésre képesebb.” Uo., 36.

124 Vagyis a cél, hogy „a lehető legnagyobb boldogság-összeg [*the greatest happiness of the greatest number*] eszköztessék.” Uo., 72.

125 Éppen ezért azokat a cselekedeteket, amelyekkel az egyén csak magának okoz kárt (ilyen pl. az iszákosság), nem célszerű büntetni, mert szinte bizonyos, hogy a büntetéssel okozott kár felülmúlja a „vétek” büntetlenül hagyásából eredő kárt: „Hagyd az egyéneknek a lehető legnagyobb tágosságot azon esetekben, melyekben csak magoknak árthatnak, mert saját érdekeiknek ők legjobb bírái. [...] Csak az egymásnak ártás meggátolására használd a törvények hatalma közbejvetelét” (uo., 77). Ugyanígy, valódi és közvetlen társadalmi veszély hiányában egy adott vallás ellen elkövetett bűnöket helytelen bármilyen büntetéssel fenyegetni. Összefoglalva, csak azt a cselekményt szabad büntetni, ami hátrányos a társadalomnak. Az eredeti angol terminusokat l. JEREMY BENTHAM: *The Principles of Morals and Legislation*. Buffalo, Prometheus Books, 1988. 204–208.)

126 „A kormányzásban [...] a rosak megválasztása az egyedüli teendő. [...] E választás megtevésakor mi legyen a törvényhozó tárgya? Két dologról kell biztosítania magát 1. Hogy minden esetben azon események melyeket megelőzni törekszik valóban rosak. 2. Hogy e rosak nagyobbak azoknál miket megelőzésökre használ.” BENTHAM i. m. (119. lj.) 59. Továbbá „e büntetések [...] rosak melyek csak a belőlek eredő jók nagyobb öszvege által igazolhatók”. Uo., 73.

hátrányok közül a „ros[s]z hírnév kínjai”, az előnyök közül pedig a „jó hírnév gyönyörei” jönnek számításba. Az előbbieket azok, „melyeket az ember akkor érez, mikor magát az őt környező világ rossz akarata vagy megvetése tárgyának véli, vagy magát azzá lenni kitétnék hiszi. Ezeket a becstelenség kínjainak, a népi szentesítés kínjainak is nevezhetni.”¹²⁷ Az utóbbiak pedig azok, „melyek ama hitet követik, hogy a minket környező világnak [...] becsülését s jóakarátát megszerezzük vagy bírjuk.”¹²⁸

Ami egyes cselekedetek büntetendővé nyilvánításának igazolhatóságát illeti, e vonatkozásban az ún. első-, másod- és harmadrendű jó és rossz következményeket is számba kell venni, és csak ezek mindegyikének egymással való összevetése alapján lehet az adott magatartás megbüntetésének hasznosságáról, így megengedhetőségéről véleményt formálni. Az elsőrendű jó az, ami a bűn megvalósítása folytán az elkövetőre (esetleg másokra, pl. a családtagjaira) háramlik, ezzel szemben az elsőrendű rossz mindaz, amit az áldozat kell, hogy a deliktummal kapcsolatban elviseljen. Már önmagában ez a kettő egyértelműen a büntetés igénye felé billenti a mérleg nyelvét, hiszen a bűnöző általi nyereség rendszerint meg sem közelíti a sértett veszteségét. Vannak ugyan kivételes esetek, amikor ez még sincs így, pl. akkor, ha egy szegény, nincstelen polgár egy gazdagtól kenyeret lop, vagy a közösből tulajdonít el valamit (ez utóbbi esetben még konkrét áldozat sincs), ám a másodrendű rossz még ezen esetekben is felülmúlja az elkövetőnek jutó elsőrendű jót (a bűncselekménnyel realizált hasznot), amely rossz a társadalom összes többi tagjának azon félelmét jelenti, hogy ők is hasonló bűncselekmények veszélyének lesznek kitéve. Mivel pedig ez emberek tömegét jelenti, ez a hátrány számossága folytán bizonyosan felülmúlja az egyedi elkövető várható hasznának mértékét. Végül ehhez járul a harmadrendű (és a legnagyobb) rossz, vagyis az a veszély, hogy ha a bűnök megtorlatlanul maradnának, akkor „abból még egyetemes és tartós csüggettség, a munka félbeszakadása, végre a társadalom felbomlása is eredne.”¹²⁹

A defamatorikus bűncselekmények esetében (ha az önérdekből fakadó jóakarát indoka a konkrét esetben túl kevés)¹³⁰ az elkövető legerősebb vágya elsőrendű hatásként azt a gyönyört eredményezi, amit ő az ellenség megalázásának tudata okán érez. Ezzel áll szemben szintén elsőrendű hatásként egyrészt az a kín, amit a megalázott érez, és ami számára elevenebb és hosszabb, mint az elkövető káröröme,¹³¹ másrészt az elkövető szükségképpen bekövetkező lelkiismeret-furdalása és – esetlegesen – a bosszútól való félelme.¹³² A másodrendű – az elsőrendűt is messze felülmúló – specifikus rossz pedig az a hátrány, „mely minden lélekre kiterjesztendi a félelem mérget”, vagyis ami az emberekben (ilyen, meg nem büntetett cse-

127 Uo., 31.

128 Uo., 27.

129 Uo., 67–68.

130 Bentham szerint az emberek legtöbbször a józan önérdekük alapján is tartózkodnak (a törvény által is tiltott) erkölcsellenes rosszcselekedetek elkövetésétől. Ennek okai között szerepel a „jó hírnév vágya” is, ami a társadalmi reciprocitás okán azon motívumot jelenti, hogy az emberekben bízzanak, ehhez – a számukra kívánatos dologhoz – pedig nem kell más, mint „igaznak lenni.” Vö. uo., 77.

131 „Mégseértelek, lealázlak, megsebezlek, kínod látványa velem legalább ideiglen gyönyör érzetet éreztet. De magára ezen időre nézve hihetni-e hogy az általam ízelet gyönyör az áltad szenvedett kínnal felér? [...] [F]ájdalmodnak csupán elszort parányai azok, melyek [...] képzelődésem elébe állanak? rád nézve egy sem vesz el, rám nézve nagyobb része tiszta veszteségbe megy?” Uo., 68.

132 „Az emberség, melynek elvét egészen a legkegyetlenebb lelkekből sem irthatja ki semmi, az enyémben titkos mardosást kelt. Mindenféle félelmek [...] diadalmomat korán meghiusítják. A szenvedély elfonnyadt, a gyönyör megsemmisült, helyébe belső szemrehányás következik. De részedről a kín még tart s még sokáig tarthat.” Uo., 68.

lekedetekről tudva) azt a reális riadalmat kelti, hogy ők is hasonló gyalázatot lesznek kénytelenek másoktól elviselni¹³³ –, ha pedig nem ők maguk, akkor más olyan emberek, akikkel együtt éreznek.¹³⁴

A fent bemutatott tiszta haszonelvű mérlegelés, illetve annak a társadalom számára pozitív eredménye adja meg tehát az állami büntetések jogosságát, azok fajtáit és mértékét azonban csak részben képes meghatározni. Nem szabad ugyanis szankciót alkalmazni azokban az esetekben, amikor a büntetés több jót okoz, mint amennyi hátrányt,¹³⁵ ám az „felesleges”, azaz szükségtelen lenne.¹³⁶ Ezen elvi álláspont alapján veszi végig Bentham az egyes bűncselekmény-típusokat és az azok elkövetőivel szemben kiszabható büntetések lehetséges fajtáit, illetve végzi el azok eszmei igazolását, „véteknek” nevezve a törvényhozó által megtiltott magatartásokat (amikről tehát a jogalkotó felteszi, hogy elkövetésük több rosszat okoz, mint jót),¹³⁷ büntetésnek pedig e tilalmak megsértésének állami szankcióit.¹³⁸

A vétkek Bentham szerint négyfélék lehetnek:¹³⁹ „magán vétkek” (*private offences*),¹⁴⁰ amelyek más személy(ek)nek ártanak; „visszaható vagy önmaga elleni vétkek” (*self-regarding offences*), amelyekkel valaki csak magának árt; „főleg-köz vétkek” (*semi-public offences*), amelyekkel a közösség egy részének ártanak; végül „köz vétkek” (*public offences*), amelyekkel mindenkinek vagy meghatározatlan számú személynek ártanak. A „hírnév elleni vétkek” (*offences against reputation*)¹⁴¹ a „magán vétkek” kategóriájába tartoznak.¹⁴² Mivel a vétkek – mint láttuk – több rosszat okoznak, mint jót, ezért bekövetkezésüket kívánatos lesz megakadályozni, ehhez pedig „politikai szerek” kellenek. Ezek lehetnek „megelőző szerek” (amelyek által a vétek bekövetkezése elkerülhető), „elnyomó szerek” (amelyekkel egy megkezdett vétek

133 „Minden ember kinek ellensége van vagy lehet irtózva gondolja el azt mit a gyűlölet szenvedélye sugallhat.” Uo.

134 Vö. uo., 69.

135 Ebből az is következik, hogy ellenkező esetben viszont a büntetés alkalmazása helytelen; így ez a helyzet akkor, ha az „hibás alapú”, vagyis nincs tulajdonképpeni rossz (ilyenek pl. – mint láttuk – a vallás elleni vétkek); ha „fogatlan”, azaz nincs hatása az elkövető akaratára (ilyenek a gyermekek, az ördökök és az ellenállhatatlan kényszer hatására, illetve a tévedésből és a véletlenül cselekvők által megvalósított tettek, ahol az akaratára való hatás nem létezik; a párbaj, ahol a becsület védelme minden félelmet felülmúl, vagyis ahol az akaratot gúzsba köti egy másik, nagyobb akarat stb.); végül ha az „igen költséges” volna, tehát ha a büntetés igénybe vételéből származó rossz felülmúlná a büntetés alapjául és indokálul szolgáló rosszat.

136 Eszerint ha a büntetés célja (ami nem más, mint a megelőzés, a bűncselekmények elkövetésétől való tartózkodásra ösztönzés) kisebb állami sérelemmel is elérhető, akkor súlyosabb hátrányt okozó módszereket nem lehet igénybe venni. Ennek megfelelően elsősorban az oktatásra, nevelésre kell fókuszálni, és nemcsak büntetni kell a rosszat, hanem a jót is jutalmazni kell; ha pedig mégis szankció kiszabására van szükség, akkor olyan mérvű büntetést szabad csak alkalmazni, amely éppen elégséges a büntetési célok eléréséhez. Ezenkívül Bentham azt vallja, hogy a jogkövetkezmények szigorú csökkenthető a büntetések bizonyossága által: minél valószínűbb, hogy a bűn nem marad megtorlatlanul, annál kevesebb lesz az elkövetett büntett. Ugyanezzel a hatással jár a büntetések gyorsasága is, vagyis a deliktumot rövid időn belül követő szankció tudatosítja és nyilvánvalóvá teszi az elkövető számára a vétkek és az arra adott reakció közötti szoros logikai kapcsolatot. Ezzel összefüggésben Bentham elismeri bizonyos kisebb vétkek elévülését, így a gondatlan és a kísérleti szakban maradt deliktumokét, a szándékos („gonosz”) bűncselekmények elévülését azonban nem. (Vö. Jeremy BENTHAM: *Polgári s büntető törvényhozási értekezések, II. Büntető törvénykönyv elvei*. Kolozsvár, Tilsch és Fia, 1844. 100–101.)

137 Vétkek „mindaz mit a törvényhozó akár helyes akár helytelen okokból, megtiltott”. Uo., 2.

138 BENTHAM i. m. (119. lj.) 66.

139 BENTHAM i. m. (136. lj.) 2.

140 Az eredeti angol terminusokat l. BENTHAM i. m. (125. lj.) 204–208.

141 Vö. uo., 246.

142 A „magán vétkek” négyfélék lehetnek: személy, tulajdon, hírnév, vagy állapot elleni vétkek. Vö. BENTHAM i. m. (136. lj.) 3.

folytatása megakadályozható), „elégtételi szerek”¹⁴³ és – végső esetben – büntetések, amely utóbbiak célja a speciális és a generális prevenció.¹⁴⁴

A becsület sérelme esetében lehet ugyan büntetéseket is alkalmazni, de a legmegfelelőbb eszköz, vagyis „politikai szer” az ilyen vétkek elkövetőivel szemben az elégtétel, azaz az áldozat kárpótlása. Bentham meghatározása szerint az elégtétel nem más, mint „kár tekintetéből nyert jó”,¹⁴⁵ aminek összesen hat fajtája lehet: „pénzbeni elégtétel”; „*in natura* visszaadás”; „bizonyoságtévő elégtétel: ha hazugságból, ténypont iránti hamis véleményből ered a roszt, az elégtétel az igazságnak törvényes bizonyításával be van töltve”; „becsületbeli elégtétel: e művelet célja az, hogy fenntartassék vagy helyreállíttassék egy egyénnek azon becsültrese melyet a vétkek által minek tárgya vala, elveszett, vagy veszélyeztetve volt hogy elveszen”; „bosszuló elégtétel”; „helyettesített elégtétel”. Az elégtételnek (ahogy a büntetésnek is) a bűnnel arányosnak kell lennie.¹⁴⁶ A becsület sérelmét okozó vétkek esetén tehát két büntetésen kívüli eszköz áll a politikai jogalkotó rendelkezésére: a bizonyoságtévő és a becsületbeli elégtétel, amiket – és azok egyes fajtáit – aszerint kell alkalmazni, hogy milyen jellegű maga a vétkek, ami másnak vagy másoknak társadalmi reputációt érintő kárt okoz.

A *bizonyoságtévő elégtétel* a „*hamissági vétkekre*” alkalmazható; ilyennek azon vétkek tekinthetők, amikből olyan kár származik, amely (vagy amelynek konkrét mértéke) nem mutatható ki, de bizonyosan létezik, ellenszere pedig az, hogy „nyilvánvalóvá teszi az ellenkező igazságot.”¹⁴⁷ E „hamissági vétkek” közé tartozik a „*tényleges becsületsértés*”¹⁴⁸ világos tények vagy becsmérő gúnyiratok által; *hírnév gyengítése*, mely annak mit el nem ronthat elgyengítésében áll, elhallgatni pl., a közönség előtt oly körülményt mely növesztendé egy híres cselekvény fényét; *hírnév eltartoztatása*, mely valamely tény, valamely egyén dicséretes cselekedete eltitkolásában áll, vagy abban megfosztjuk az egyént az alkalomtól kitüntetni magát, a vállalatot lehetetlennek vagy bevégezettnek adván elő; *hírnév bitorlása*: mindennemű írói vagy művészi orzások, példáját szolgáltatják ennek.¹⁴⁹ Látható tehát, hogy Bentham mások jó hírének csökkentését elég tág körben megakadályozandónak (mert a társadalom számára több kárral, mint haszonnal járónak) tartotta, és idesorolta mindenekelőtt a mai fogalmaink szerinti rágalmazást, azaz a hamis jóhírnévrontó állítások tételét, valamint a mai fogalmaink szerinti becsületsértést („tényleges becsületsértés” elnevezés alatt), ezenkívül idevette az irodalmi plágiumot, de még a jó hírnevet öregbítő tények eltitkolását vagy relativizálását is.

Mindezen vétkek ellen Bentham szerint úgy lehet legjobban küzdeni, ha a bíró megállapítja a vétkek elkövetését, és elrendeli az ítélet kinyomtatását és közzétételét a vétkes költségén.¹⁵⁰ Azt viszont, hogy a hírnévrontó állítás tevője ismerje el nyilvánosan a hazugságát, helytelen eszköznek tartja, mivel a vétkest nem kényszeríthetjük – legalábbis az elégtételadás körében¹⁵¹ – saját kárhozzátására (ez ugyanis már kifejezetten büntetés lesz), az ilyen félelem ugyanis nem változ-

143 Vö. uo., 36.

144 Vö. uo., 37. Továbbá: „A büntetések célja megelőzni a hasonló vétkeket.” Uo., 32.

145 Uo., 46.

146 Vö. uo., 48–49.

147 Vö. uo., 59–62.

148 „[Defamation is the offence] which cause the man to possess less than he did before of the good-will of the community.” BENTHAM i. m. (125. lj.) 246.

149 BENTHAM i. m. (136. lj.) 59.

150 Uo.

151 Mint majd látni fogjuk, ez a büntetések esetében már nem igaz.

tatja meg az érzelmeket, elégtételként tehát elegendő csak a bírói ítéletet közzétenni.¹⁵² Már az eddigiekből is kiderült, hogy Bentham különbséget tett tényállítás és egyéb becsmérlés között, a sérelem elkövető általi nyilvános elismeréséről értekezve azonban ezt tovább cizellálja, megkülönböztetve konkrétan a *tények* állítását a *vélemények* szimpla kifejtésétől: „Ha tény forog fenn, a törvényszék kevésbé van kockáztatva hogy csalódik; s a sértett féltől a hazudságnak saját nevében megkívánt bevallása szinte mindig egyezni fog lelkiismeretével; de ha véleménye, a vétkes véleménye forog fenn, az elébe szabott visszahúzás szinte mindig ellenkező lesz meggyőződésével.”¹⁵³ Bentham szerint ugyanis utóbbi esetben az a furcsa helyzet állna elő, hogy az elkövetőt annál kegyetlenebb helyzetbe hoznánk, minél becsületesebb ember, azaz annál nagyobb szenvedésre ítélnénk, minél kevésbé érdemli meg, mivel a vélemények helytelenségének a nyilvános elismertetésével vissza lehetne élni: becstelének nyilváníthatnák magukat becsületesnek a véleményt kifejtő becsületes emberrel a bírói ítélet által.

A reputációt sértő vétkekre történő elégtételadás másik fajtája – az imént bemutatott bizonyosságtevő elégtétel mellett – a *becsületbeli elégtétel*.¹⁵⁴ Ennek révén a becsületet támadó vétkeket úgy kell megtoroljuk, hogy a cselekedetet magát megvetés tárgyává tegyük, ugyanakkor az elkövető iránt ne keltsünk sajnálatot (ami éppen a sértettel magával szemben szülne ellenszenvet). Az ilyen vétkeknek az a következménye, hogy a sértett elveszíti egy részét azon gyönyöröknek, amelyek a társadalom iránti megbecsültségből származnak,¹⁵⁵ így tulajdonképpen nem is maga az elkövető, hanem a *többi ember* a sérelem igazi okozója, azaz a gonosztevő a többi becsületes embert használja fel valaki becstelenné tételére (pl. a leköpés nem azért okoz sérelmet, hogy egy kis víz éri a sértettet, hanem azért, hogy azt a többi ember megalázzónak tartja, és a becsület sérelmeként értékeli).

A becsületbeli elégtétel kétféle cselekmény esetében alkalmazható: egyrészt a súlyosabb „*testi méltatlanság*” eseteiben, mert ez, megszégyenítetté téve az áldozatot, Bentham szerint másokat is hasonló cselekvésre ösztönöz, példát mutatva arra, hogyan lehet őt megalázni,¹⁵⁶ másrészt a kevésbé veszélyes „*szóbeli gyalázások*” esetében. Ez utóbbi azért nem olyan súlyos, mint a testi méltatlanság, mert pusztán sértő szavakat jelent, amelyeknek nincs is pontosan meghatározható jelentése. E sérelmek hagyományos és legjobb megoldása Bentham szerint a párbaj, ami ténylegesen megszünteti a sértésből eredő gyalázatot, és az elkövetőre nézve büntetésképp hat.¹⁵⁷ Ez a büntetés – általánosan szemlélve – azonban fogyatékos, mivel egyrészt nem minden osztályba tartozó emberek élhetnek vele, másrészt mint büntetés (azaz mint hátrány) nem minden esetben működik, lévén vannak olyan emberek, akik kifejezetten szeretik a párbajt, és keresik annak lehetőségét, harmadrészt rendkívül költséges, mivel halálos kimenetelű is lehet, végül negyedrészt, akár növelheti is a sérelem nagyságát, ha valamely sértett azt nem követeli ki az őt gyalázótól, mivel még gyávának is mutatja azt, aki sérelmet szenvedett.¹⁵⁸ Ez utóbbit azonban maga Bentham egyáltalán nem tartja társadalmilag rossz dolognak, mert aki gyáva a párbajhoz, és ezzel további szégyent hoz magára, az meg is érdemli ezt a szégyent, mivel a bátorság a becsület

152 Vö. uo., 59–61.

153 Uo., 61–62.

154 Vö. uo., 63–79.

155 Vö. uo., 64.

156 Vö. uo., 66–67.

157 Vö. uo., 67–69.

158 Vö. uo., 69–71.

folyománya, ami (mármint a bátorság mint tulajdonság) hasznos a társadalom számára, különösen az ország külső védelme szükségessége esetében.¹⁵⁹

Összességében Bentham a „becsület elleni vétkeket” három kategóriába sorolja: ezek a „gyalázó szavak”, a „testi méltatlanság” és a „sértő fenyegetések”,¹⁶⁰ amiket mindig csak szándékosan (sértő szándékkal) lehet elkövetni.¹⁶¹ Ha az elégtételadás nem elegendő, akkor e cselekmények kifejezett büntetéssel is sújthatók (bár a büntetés egyszersmind fogalmilag elégtételt is jelent az áldozatnak). A büntetéssel szemben alapvető követelmény, hogy az legyen „hasonlatos a vétkekkel”,¹⁶² vagyis – amennyiben lehetséges – olyan hátránnyal fenyegezzünk és büntessünk, amely a külső szemlélőben a legjobban kifejezi a bűn jellegét, így fejtve ki a bűnből magából következő büntetés eszméje által a társadalom tagjaira nézve üdvös hatását. Ezért „a szemtelenkedési vétkek lealázással”¹⁶³ büntetendők, vagyis a becsület támadása a támadó becsületének sérelmét kell, hogy eredményezze. E büntetések (amiket Bentham „pironsági”, azaz megszégyenítő büntetéseknak nevez)¹⁶⁴ fajtái a következők lehetnek: 1. Egyszerű megfeddés. 2. A vétkes ítéletének önmaga általi felolvasása fennszóval. 3. A bűnös térdén a vétkes fél előtt. 4. Elébe szabott alázati beszéd. 5. Jelképes ruhák. 6. Jelképes álarcok. 7. A megkövetésre meghivatva a sértés tanui. 8. Az ítélet végrehajtására meghivatva olyan személyek, kiknek becsülésére a vétkes sokat tart. 9. Az ítélet nyilvánossága, – a hely megválasztása, nézők összegyűlése, az ítélet kinyomtatása, kiragasztása, kiosztása által. 10. Rövidebb vagy tartósabb száműzés a sértett fél vagy barátai jelenlétéből. A nyilvános helyeken elkövetett sértésekért száműzés e helyekről. 11. Testi méltatlanságért a sértett fél, vagy választása szerint, a hóhér keze által rárótt visszatorlás. 12. Nőn ejtett sértésekért, a férjfi főköttöbe bonyáltassék, s a visszatorlást rajta női kéz teheti meg.”¹⁶⁵

A becsületen ejtett sérelemért kiosztható büntetések tehát szimbolikusak, és – a Bentham által elismert *tálio* elvének megvalósulásaként – az elkövetőre kiszabott megtorlás jellegében hasonlóak a sérelemhez (ha nem is tökéletesen azonosak azzal).¹⁶⁶ Az ilyen büntetés ugyanis Bentham szerint a sértett számára olyan gyönyöröket nyújt, amelyek felülmúlják az elszenvedett hátrányt (az elkövető számára pedig olyan mértékű kint okoz, amely szintén felülmúlja a sértés okán érzett kárörömet), és amely megfelelő módon variálható a konkrét körülmények, így különösen annak fényében, hogy ki volt az elkövető és ki a sértett (férfi vagy nő, öreg vagy fiatal, pap, tiszt stb.). Ráadásul, ha a törvényhozó mindig megfelelően alkalmazza a büntetést (amely tehát egyszersmind elégtétel is az áldozat számára), akkor megszűnhet a párviadal is.¹⁶⁷ Végül, Bentham arra figyelmeztet, hogy a becsületet sértő

159 Vö. uo., 72–73.

160 Vö. uo., 75.

161 Ilyen cselekmények esetén mindig meg kell kérdezni a tettezt, hogy szándékában állt-e megsérteni az áldozatot; ha azt mondja, hogy nem, az önmagában „tisztára mossa becsületét annak, ki bántva volt vagy bántva lenni hitte magát” (uo., 79.) – ekkor ugyanis nincs sértés, mert az mindig a sértő szándékához kapcsolódik.

162 Uo., 110.

163 Uo., 111.

164 Vö. uo., 116.

165 Uo., 75–76.

166 Ahogyan maga Bentham fogalmaz: mivel „megszégyenítés által történt a rossz, csak megszégyenítés által hozhatni helyre.” Uo., 77.

167 „A törvény mihelyt biztos szert nyújt a becsületet sértő vétkek ellen, mindjárt nem lesznek kisértetve kétes és veszélyes eszközökhöz folyamodni.” Uo., 78.

cselekmények üldözésével egyszersmind ne szüntessük meg a jogszerű kritika és a közösségi ügyekben történő szabad véleményalkotás lehetőségét: „Ügyelni kell, nehogy e számkivetési ítéletbe foglaljuk a köz birálat hasznos tetteit, a népi szentesítés hatalma gyakorlását. Meg kell tartani barátok s előljárók számára a fenytetés és feddés hatalmát; meg kell menteni a történetírás és a birálat szabadságát.”¹⁶⁸

Constant (1767–1830) a vélemény- és szólásszabadság, illetve az ezeket abszorbeáló sajtószabadság (a továbbiakban egyszerűen csak: sajtószabadság) elkötelezett híve, továbbá ilyenként Mill eszmei elődje volt. Constant minden szabadságjog gyakorolhatósága előfeltételének tartja a sajtószabadságot: „Lényegében valamennyi polgári, politikai szabadságjog illuzórikussá válik a sajtószabadság nélkül.”¹⁶⁹ A sajtószabadság nemcsak a szólás, hanem az írás (vagyis összességében bármely gondolat kifejezésének) szabadságát magában foglalja, és azok biztosításának kívánalma ugyanarra az okra vezethető vissza: bármily helyes célt is akarunk elérni, bármilyen ostoba eszmét vagy nézetet is szeretnénk betiltani, a cél esetleges hasznossága akkor is eltörlődik azon károk mellett, amelyek az e cél eléréséhez szükséges eszközök használatából fakadnak.¹⁷⁰

A sajtószabadság korlátozására elvileg két módon kerülhet sor, valójában azonban az első nem éri el a kívánt célt, a második pedig hosszú távú következményeit tekintve nem kívánatos. Ugyanis vagy a közvélemény megítélése alapján lehet a bírókat felhatalmazni a szólás elfojtására – ez esetben azonban a kisebbségi álláspontot képviselő emberek ki fogják játszani a tiltást olyan megfogalmazások használatával, amelyek nem illenek bele a törvényi kategóriákba, ám szándékuk a tiltott vélemény elmondása vagy leírása –,¹⁷¹ vagy közvetlenül a hatalom birtokosainak politikai szempontjai alapján, ám „ha a hatalomnak megadjuk a vélemény szabadság betiltásának jogát, ezzel [...] arra is felhatalmazzuk, hogy a vélemények helyére saját következtetéseit állítsa: ezzel szentesítenénk minden zsarnokságot, szabad kezet adnánk minden önkénynek.”¹⁷² Mindebből a következő jogos és észszerű kérdés fakad: „Azok az emberek, akiket felruháznánk a nézetek megítélésének jogával, vajon nem ugyanúgy hajlamosak-e [...] tévedésekre, mint azok, akik felett ítéleznek?”¹⁷³

A szólásszabadság tehát praktikus alapon szükséges dolog, ráadásul annak korlátozása éppen a nem kívánatos hazugságoknak ad hitelt és teret, bátorítja a rágalmazást, és annak elkövetőit az ellenálló szerepébe bújtatja, így nemhogy csökkenti, hanem növeli a hazugságot terjesztő ember megbecsülését.¹⁷⁴ A rágalmazást tehát Constant nem tartja jogilag védendő kategóriának, azaz másokról tudottan hamis tények állítása nem esik a vélemény szabad közlésének esetkörébe. Constant – ahogyan majd Mill is – egyetlen esetben tartja helyesnek a sajtószabadság (a pusztá vélemény elmondásának vagy leírásá-

168 Uo., 79.

169 Benjamin CONSTANT: *A régiek és a modernek szabadsága*. Budapest, Atlantisz, 1997. 231. Továbbá: „a szabadság nyugalmat áraszt az emberek lelkébe, mert az emberi szellem józanságából fakad; szabadságjogaikat korlátozás nélkül élvező emberek felbecsülhetetlen kincse a sajtó szabadsága.” Uo., 229.

170 Vö. uo., 224–225 és 227–228.

171 Vö. uo., 226 és 228.

172 Uo., 226. Hasonlóképpen: „[A]z emberek semmit sem hisznek el abból, amit egy olyan hatalom állít, amely nem engedi meg, hogy válaszoljanak neki; és mindent elhisznek, amit egy olyan hatalomról állítanak, amely nem tűri meg a szabad vizsgálódást.” Uo., 230.

173 Uo., 226–227.

174 Vö. uo., 225 és 228.

nak) korlátozását: ha a vélemény kifejezése, azaz a szólás vagy az írás maga is a társadalomra káros cselekményt valósít meg, vagy közvetlenül ilyen cselekmény elkövetéséhez vezet. Constant tehát (Millhez és a mai felfogásokhoz hasonlóan) a szólásszabadságot csak addig tartja védendőnek, ameddig az a vélemény kifejezését teszi lehetővé, de nem okoz kárt másoknak.¹⁷⁵

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) – legnagyobb filozófiai példaképéhez, Kanthoz hasonlóan – a büntetések alapja tekintetében pusztán igazságossági szempontokból indult ki, de – tőle eltérően – a büntetések konkrét mértékének meghatározásakor már relatív, szubjektív és esetleges szempontokat is figyelembe vehetőnek tartott. Hegel saját jogfilozófiáját (és persze a jogfilozófiát általában) nem normatív, hanem kognitív tudományként fogta fel, vagyis olyanként, amelynek feladata csupán a tételes jognak (és ezzel összefüggésben az állam működésének, valamint ezek észszerűségének) a megismerése és annak leírása, nem pedig egy ideális állam vagy jog gondolati megalkotása.

A hegeli elmélet alapja az akarat szabadsága. A jog mint jelenség szabad akarat nélkül nem értelmezhető; jogos vagy jogellenes cselekedet csak azáltal követhető el, hogy az egyén tisztában van ezekkel a fogalmakkal, és önálló döntést hoz a tekintetben, hogy az állami előírásokkal ellentétes magatartást tanúsít-e, vagy sem. Az akarat szabadságából következik, hogy a jog (avagy bárkinek a joga) mint *magán- és magáértvaló dolog* nem sérthető meg; a jogellenes cselekedet pusztán a jogot mint külső jelenséget, a jog *egzisztenciáját*, létének külső megnyilvánulási formáját érintheti.¹⁷⁶ Vagyis akaratom szabadsága nem korlátozható, mert akaratom a morál térénuma, amelyhez külső hatás nem érhet el, ám akaratom megnyilvánulása, fizikai kifejezése (egzisztenciája) már alávethető kényszernek. A jogszerűtlenség ez alapján nem jelent mást, mint az egyén akaratának megfelelő, az állam által nem tiltott (azaz jogos, megengedett) magatartás más általi (tételes törvények által tiltott) korlátozását, az akarat szerinti cselekvés meggátolását, vagyis kényszert. Ez a kényszer a büntett, ami *magában* (fogalmilag) ugyan semmis, ám egzisztenciájában fennáll, vagyis hatása van. A jog azáltal tudja a büntett önmagában vett (fogalmi) semmisségét *igazolni*, hogy ezt a külső erőszakot mint első kényszert megszünteti (megsemmisíti) egy második kényszerrel. Az erőszak (a jogtalanság) ugyanis nem valami pozitív dolog (amely létrehoz vagy keletkeztet valamit), hanem negatív, olyasmi, ami tagadja (tagadni igyekszik) a jogot mint magánvalót. Az erőszak vagy a kényszer (a büntett) tehát a jog tagadása, a jog pedig azáltal tudja igazolni önmagát (és egyben megsemmisíteni a büntettet mint magán- és magáértvaló dolgot), hogy ezt az aktust tagadja, vagyis „negálja a jognak a bűnöző által tételezett negációját.”¹⁷⁷ A jog tagadásának

175 „Valamely vélemény kinyilvánítása különleges esetben annyira kiszámítható következményt vonhat maga után, hogy cselekedetnek kell tekintenünk. Tehát amennyiben a következmény egy bűnös tett, a tett elkövetésére készítő beszédet meg kell büntetni. Ugyanez vonatkozik az írásra is. Az írások [...] egy cselekedet részét képezhetik. Ezen cselekedet részeként kell ítélni felettük, amennyiben bűncselekményről van szó. De ha nem képezik részét büntetettnek, akkor, akárcsak a szólásszabadság esetében, teljes körű szabadságot kell élvezniük.” Uo., 225.

176 „Mint élőlény az ember *kényszeríthető* ugyan, azaz fizikai és egyéb külső oldala mások hatalma alá hozható, de a szabad akarat önmagában nem *kényszeríthető*.” Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata*. Budapest, Akadémiai, 1983. 113–114.

177 Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai*. Harmadik rész: A szellem filozófiája. Budapest, Akadémiai, 1968. 299–300.

(vagyis a büntettnék) a tagadása (negációja) tehát a jog létének igazolása, és mint ilyen, nemcsak jogos, hanem egyszersmind szükségszerű is.¹⁷⁸

Ezenkívül az is bizonyítja az állam büntetéshez való jogát, vagyis a büntetés helyességét (ésszerűségét), hogy abban az elkövetőnek mint eszes (gondolkodó és szabad akarattal rendelkező) lénynek az elismerése rejlik. Ilyen értelemben Hegel szerint a büntetés nem más, mint az elkövető *saját* joga, szabad akarata külső megnyilvánulásának a következménye, vagyis önnön tettének a konzekvenciája, nem pedig valamilyen külső, az elkövetőtől független cél vagy érdek érvényesítése. Ez utóbbi esetben ugyanis a bűnözőnek mint autonóm lénynek „a megtiszteltetés nem jut osztályrészül, ha nem magából az ő tettéből merítik büntetésének fogalmát és mértékét; – éppúgy akkor sem, ha csak kártékony állatnak tekintik, amelyet ártalmatlanná kell tenni, vagy amikor az elrettentés vagy javítás a cél.”¹⁷⁹ Ebben az idézetben a ma „relatívnak” nevezett elméletek éles kritikája kap hangot, amelyek meglátásait (megelőzés, javítás, elrettentés) Hegel egy másik helyen fontosnak ismeri el a kiszabandó büntetés konkrét *módjának és mértékének* meghatározásában, de nem tartja adekvátnak a legfontosabb kérdések megválaszolásában, nevezetesen hogy egyáltalán milyen eszmei alapon lehetséges a büntetés, illetve hogy a különböző deliktumok milyen *fajtajú* szankciót érdemelnek.¹⁸⁰

Ez utóbbira azt a választ adja, hogy a büntetések alkalmazása tekintetében mindenekelőtt a megtorlás eszméjéből¹⁸¹ (mint az igazságosságnak a büntett jellegéből és az elkövető tettéből származó mércéjéből) kell kiindulni. A megtorlás Hegelnél nem primitív bosszú, amit az áldozat vagy családja szubjektív megítélése szerint alkalmaz az elkövetővel szemben, hanem objektivitás felé törekvő (bár azt teljes mértékben soha el nem érő) állami aktus (formáját tekintve a felektől független állami szerv, a bíróság határozata), amely alapját tekintve meghatározott, mértékére nézve viszont megenged bizonyos mérlegelési szabadságot a bírónak, anélkül hogy az igazságosság a konkrét esetben sérülne. Minden büntettnék, megnyilvánulását (egzisztenciáját) tekintve, bizonyos minőségi és mennyiségi jellemzői vannak. Ahhoz, hogy a megtorlás jogszerű (igazságos) legyen, lehetőség szerint a büntetttel azonos fajú és

178 „Az elvont jog *kényszerítő* jog, mert az ellene elkövetett jogtalanság erőszak a szabadságom *létezése* ellen egy *külső* dologban. E létezés fenntartása az erőszakkal szemben így [...] oly erőszak, amely megszünteti amaz első erőszakot.” Uo. 115. „A jognak mint jognak megtörtént megsértése *pozitív*, külső *egzisztencia* ugyan, de ez *magában* semmis. E semmis voltának *megnyilvánulása* ama megsértés megsemmisítése, amely éppígy egzisztenciát nyer, – a jog valósága, mint szükségszerűsége, amely megsértésének megszüntetése által közvetíti magát magával. [...] A semmis az, hogy a jog mint jog megszűnt. A jog ugyanis mint valami abszolút nem szüntethető meg, tehát a büntett megnyilatkozása magában semmis. [...] Ami azonban semmis, annak ilyenként kell megnyilatkoznia, azaz magának is sérthetőnek kell mutatkoznia. A büntett ténye nem valami első, pozitív, amihez a büntetés mint tagadás járul, hanem valami negatív, úgyhogy a büntetés csak a tagadás tagadása. A valóságos jog mármost e sérelem megszüntetése, s e jog épp ebben mutatja érvényességét, s magát mint szükségszerű közvetett létezés igazolja.” Uo., 117–118. „[A sértés]nek mint egy létező akaratnak megsértése tehát megszüntetése a büntettnék, *amely különben érvényes volna*, s helyreállítása a jognak.” Uo., 118.

179 Uo., 120–121.

180 „A különböző tekintetek, amelyek a büntetéshez mint jelenséghez [...] tartoznak és a képzeletre ható következményeket (elrettentés, javítás stb.) illetik, a maguk helyén, mégpedig főleg a büntetés *módozatára* való tekintettel, lényeges tárgyai ugyan a vizsgáltnak, de feltételezik azt az alapvető felfogást, hogy a büntetés önmagában *igazságos*. Ebben a fejtegetésben [ti. a hegeliben] egyedül az a lényeges, hogy meg kell szüntetni a büntetett, mégpedig nem azért, mert valami rosszat hoz létre, hanem mert megsérti a jogot mint jogot.” Uo., 119.

181 „A büntett megszüntetése annyiban megtorlás, amennyiben fogalma szerint a megsértés megsértése, s létezése szerint a büntettnék meghatározott, minőségi és mennyiségi kiterjedése van, tehát negációja mint létező ugyancsak ilyen kiterjedést mutat.” Uo., 121.

nagyságú büntetésre van szükség.¹⁸² Az azonos fajtájú büntetés követelménye azonban nem formai azonosságot, hanem a büntett és a rá adott reakció (az állami szankció) mint az igazságosság helyreállításának és a jog igazolásának aktusa közötti *belső* (tartalmi) egyenlőséget jelent. Ezt a belső egyenlőséget az *érték* kategóriája tudja mérni, az *érték* alapján lehet külső formájukban (specifikumukban) eltérő dolgokat egymással összehasonlítani.

E szempontból a becsület sérelme speciális, mert a sérelem értéke (nagysága) nagyban függ annak a személynek a megítélésétől, akire a sérelmesnek tartott közlés irányul, továbbá egyéb esetleges körülményektől is, ezért a defamatorikus deliktumokra kiszabható büntetés jellege és *mértéke* általánosságban nem is határozható meg. Az azonban Hegel szerint egyértelmű, hogy a rágalmazásra és a különböző jellegű becsmérő cselekményekre jogosan írható elő az állam által büntetés kiszabása, mert azok e körülmények, valamint az egyéni érzékenység alapján jogtalanságot jelentenek, illetve jelenthetnek, ezért – e körülmények fennállása esetén – a jogsértő cselekedet megtorlása és ezáltal a bűn eszmei tagadása (a jog önigazolása) szükségszerű lesz. A becsmérő cselekmények a „nyilvános közlés szabadságához” kapcsolódnak, és egyszerre jelent(het)ik annak gyakorlását, valamint az azzal való visszaélést.

A „nyilvános közlés szabadsága” Hegel szerint két külön szabadságot ölel fel: a sajtó szabadságát és a „szóbeli beszéd” szabadságát.¹⁸³ Maga „[a] nyilvános közlés szabadsága [...] ama pezsdítő vágy kielégítése, hogy az ember megmondja [...] véleményét,”¹⁸⁴ e szabadság azonban nem lehet korlátlan. Hegel szemléletes analógiája szerint: „Ha a sajtószabadságot mint azt a szabadságot definiálják, hogy az ember azt mondhatja és írhatja, *amit akar*, ennek párhuzama, ha a szabadságot általában meghatározzák mint az ember szabadságát arra, hogy *azt teheti, amit akar*. Az ilyen beszéd a gondolkodásnak még egészen műveletlen nyersségére és felületességére vall.”¹⁸⁵ Ezek miatt mind a (szólásszabadsággal való visszaélésben megnyilvánuló) jogsérelem előzetes megakadályozása (pl. adminisztratív eszközökkel), mind a bekövetkezett jogsérelem megbüntetése jogszerű lesz, ezek garantálják ugyanis az egyéni jogok védelmét.¹⁸⁶ Mindez azonban – mint láttuk – csak akkor van így, ha az egyéni érzékenység alapján sérelem keletkezik, ebből viszont az is következik, hogy – a legtöbb büntetettel ellentétben – a sérelem kialakulásának, azaz a jogtalanságnak a megítélése szubjektív lesz.¹⁸⁷ Mivel „a sérelem a többiek gondolatai, véleménye és akarata ellen irányul, ezek alkotják azt az elemet, amelyben az valóságot kap. Ez az elem azonban a többiek szabadságához tartozik, s ezért tőlük függ, vajon ama sértő cselekedet valóságos tett-e.”¹⁸⁸ Ha pedig a sérelem szubjektív, a

182 Ez egyértelműen következik a hegeli dialektikából, hiszen az igazságosság csak úgy állhat helyre, ha a jogsértést mint a jog negációját azzal lényegileg egyező másik negációval (büntetéssel) szüntetjük meg; az annál kisebb mértékű megtorlás a jog igazolására nem lenne alkalmas, a nagyobb mértékű megtorlás viszont újabb jogtalanság lenne.

183 Vö. uo., 339.

184 Uo., 339–340.

185 Uo., 340.

186 „[A véleményszabadság] közvetlen biztosítékát azokban a rendőrségi és jogi törvényekben és rendeletekben bírja, mely annak kicsapongásait részint megakadályozza, részint megbünteti.” Uo.

187 „Túl az egyenes fölszólításon [...] fekszik a kifejezés művészete és műveltsége, amely magában mint egészen általános és határozatlan jelenik meg [...] összefügg olyan következményekkel, amelyek nincsenek valósággal kifejezve, s amelyekről nem határozható meg sem az, helyesen következnek-e, sem az, benne foglaltatnak-e ama kifejezésben.” Uo.

188 Uo., 340–341.

bíró által kiszabott büntetés *mértéke* (bár *léte* szükségszerű és igazolt) szintén elkerülhetetlenül szubjektív lesz.¹⁸⁹

Hegel vitába száll azokkal, akik úgy gondolják, hogy egy vélemény és annak közlése nem minősül cselekvésnek („tettnek”), vagyis semmi más, „csak *vélekedés* és *gondolkodás*, másrészt csak *mondás*”. Valójában „az egyének becsületének megsértése általában, a kormánynak, hatóságainak és tisztviselőinek, különösen a fejedelem személyének rágalmazása, becsmérlése, megvetetté tévése [...] stb.: büntettek, vétségek a legváltozatosabb fokozatokban.” Az, hogy e cselekedetek körülírása és megsértésük megítélése kevésbé precíz, mint más cselekményeké, „nem szünteti meg lényeges jellegüket”,¹⁹⁰ csak szubjektivitásuk mértékét növeli, azaz annak megítélését teszi képlékenyebbé, hogy egy konkrét cselekmény – a közléssel érintett személy megítélésétől és a közlés egyéb körülményeitől függően – büntetendő-e, és ha igen, milyen szankcióval. „[A]z az elem [tehát], amelyben a nézetek és kifejezésük mint ilyen *végrehajtott cselekvéssé* lesznek s elérik valóságos egzisztenciájukat, *mások* intelligenciája, alapelvei, nézetei. Innen van, hogy a cselekedetek e mozzanata, tulajdonképpeni hatásuk és *veszélyességük* az egyénekre, a társadalomra és az államra [...] e talaj jellegétől is függ.” Azonban Hegel azt is kifejti, hogy *jogszerűsége* ellenére nem a büntetés a defamatorikus cselekmények *leghatásosabb* ellenszere, hanem egyrészt az állami rend szilárdsága, ami elveszi az állammal vagy annak képviselővel szembeni hasonló megnyilvánulások élet,¹⁹¹ másrészt a megvetés, amiben a magánosok sérelmére elkövetett ilyen cselekmények elkövetőit a társadalom tagjai részesítik.¹⁹²

189 „[A]z idevágó törvények nem érik el azt a határozottságot, amelyet a törvénytől megkövetelünk, s mivel vétség, jogtalanság, sérelem itt a legkülönösebb, *legszubjektívabb* alakot öltik, az ítélet szintén egészen *szubjektív* döntéssé lesz.” Uo., 340. Továbbá: „A törvényekkel szemben tehát egyrészt fel lehet mutatni határozatlanságukat, másrészt a nyilatkozás számára a kifejezés olyan fordulatai és formulázásai találhatók ki, amelyekkel a törvényeket megkerülik, vagy a bírói döntést szubjektív ítéletnek bélyegzik.” Uo., 341.

190 Uo.

191 A nyilvános közlés szabadságának közvetett biztosítója „az ártalmatlanságban van [ti. abban, hogy a szilárd államrend miatt az elkövető bármily rágalmozó véleménnyel sem képes ártani], ennek alapja pedig főképpen az alkotmány ésszerűsége, a kormány szilárdsága, azután a rendi gyűlések nyilvánossága is.” Uo., 340.

192 „[A] jogtalan kifejezés is nyerhet biztonságot vagy legalábbis megtűrést abban a megvetésben, amelyet magával szemben keletett. Az ilyen magukban törvényesen is büntethető vétségek egy része az affajta *nemezis* számlájára írható, amelyet a belső tehetetlenség, elnyomottnak érezvén magát a túlnyomó tehetségek és erények által, kénytelen gyakorolni, hogy az ilyen túlhatalommal szemben magához jöjjön és a saját semmisségének visszaadja némi öntudatát. [...] Ama rossz és gyűlölködő nemezist megfosztja hatásától a megvetés, továbbá az, hogy a közönség, amely talán kört alkot az ilyen buzgóság körül, hogyan korlátozódik a jelentéktelen kárörömről és saját elkárkozására, amelyet magában hord.” Uo., 342.

2. Mill és az angolszász posztmilliánus gondolkodás: a rágalmazás és becsületsértés kérdése a modern jogbölcseletben és politikai filozófiában

2.1. A milli alapvetés

John Stuart Mill (1806–1873) a véleménysszabadság (és általában az ember társadalmi értelemben vett – tehát nem filozófiai, teológiai stb. – szabadsága) liberális felfogásának (talán) legnagyobb hatású képviselője. Bár elgondolásaival sokan vitatkoztak, és sokan úgy tartják, hogy azok napjaink tapasztalatai alapján meghaladottá váltak, nézeteinek befolyása mind a mai napig megmaradt. Hozzájárult ehhez, hogy elgondolásai egy markáns és (egy gondolatkör kivételével – l. lentebb) következetes rendszert alkotnak, ami jól szemlélteti és magyarázza azt, miért látta helyesnek a véleménynyilvánítás akár állami, akár társadalmi korlátozhatatlanságát. Elveit az 1859-ben megjelent *A szabadságról* című könyvében fektette le, amiben az utilitarizmus alaptételéből indult ki: az állam feladata a lehető legtöbb ember lehető legnagyobb mértékű boldogságának biztosítása. E boldogság csak akkor valósítható meg, ha az emberek saját maguk határozzák meg, miként cselekedjenek és éljenek, ezért bármilyen állami (vagy társadalmi) beavatkozás az emberek ügyeibe csak akkor indokolt, ha azok másokat hátrányosan érintenek.¹⁹³ Ahol mások jogai (érdekei) nem forognak kockán, ott az állam (vagy a társadalom többsége) nem kényszeríthet senkit arra, hogy oly módon cselekedjen, ahogy azt ők (mármint az állam vagy a többség) helyesnek tartja.¹⁹⁴

Ez alól kivétel, ha a szabadság gyakorlása a szabadság feladását eredményezi, mert ezzel megszűnik annak a lehetősége, hogy a szabadságát feladó személy a továbbiakban szabadon dönthessen, így pl. a rabszolgaság önkéntes vállalása olyan dolog, amelyet egy állam annak ellenére tilthat meg, hogy az másokat nem érint hátrányosan, mivel „a szabadság elve nem kívánhatja, hogy az embernek szabadságában álljon nem szabadnak lenni. A szabadság elidegenítésének megengedettsége nem szabadság.”¹⁹⁵ Ezen egy kivételtől eltekintve, tűnjön bármilyen balgaságnak valami, mindenkinek joga kell legyen, hogy saját boldogulását azon a módon keresse, amit ő maga a legjobbnak tart. Mill alapelve, hogy „az önvédelem az egyet-

193 „A hasznosságot tekintem minden etikai kérdés végső alapjának; [...] mely szerint az a fejlődő lénynek tekintett ember tartós, nem változó érdekein alapul. Ezek az érdekek [...] csak azon tettek esetében adnak felhatalmazást az egyéni spontaneitás külső korlátozására, amelyek más emberek érdekeit érintik.” John Stuart MILL: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994. 19.

194 A néhány mondattal korábban említett következtetlenség alapján ezt Mill nem ismeri el *valóban* mindenre, hanem csak „a képességeik birtokában levő felnőtt emberekre”. Azonban ő e kategórián nem pusztán a gyermekeket vagy a csökkent belátási képességű (pl. elmebeteg vagy szellemi fogyatékos) embereket érti, hanem a „barbárokat” is. Az a tétele, miszerint „barbárokkal szemben a zsarnokság jogosult kormányzási forma, ha a cél viszonyaik jobbátétele, s az eszközök bizonyítottan e cél elérését szolgálják” (uo., 18.), valójában önellentmondás; éppen annak a tételnek a tagadása, aminek bizonyításáért Mill maga egész művében küzd, vagyis annak tagadása, hogy bármely embernek, legyen véleménye vagy szokása, életvezetése bármilyen parány kisebbségben is a társadalomban vagy a világban, tűnjön az egy magát jobbnak, bölcsebbnek, erkölcsösebbnek gondoló ember (vagy nagyon sok ilyen ember) számára furcsának, erkölcstelennek, szálnalmasnak vagy megbotránkoztatónak, joga van ahhoz, hogy szabadságával ne mások akarata alapján, hanem kizárólag saját elhatározása szerint éljen mindaddig, amíg az nem jelent beavatkozást mások szabadságába.

195 Uo., 116.

len olyan cél, melynek érdekében az emberiségnek [...] joga van beavatkozni bármely tagja cselekvési szabadságába. Az egyetlen cél, amelynek érdekében jogosan lehet [...] erőszakot alkalmazni: mások sérelmének a megakadályozása.”¹⁹⁶

Ez a korlátozás azonban fogalmilag csak az egyén cselekvését érintheti, mert ez hathat ki másokra, a véleményt vagy annak kinyilvánítását azonban nem, kivéve azon rendkívüli eseteket, amikor a vélemény kinyilvánítása mások jogainak (érdekeinek) sérelmével közvetlenül fenyeget.¹⁹⁷ Ennek deklarálásával Mill már 1859-ben egészen hasonló gondolatot fogalmaz meg, mint a XX. században e kérdésben állást foglaló különböző bíróságok és alkotmánybírók, pl. a *clear and present danger* elvét megalapozó¹⁹⁸ amerikai legfelső bíróság.¹⁹⁹ Míg tehát a cselekvés szabadsága (ideértve a Mill által ettől különválasztott egyesülési szabadságot, vagyis „az egyének közötti társulás szabadságát” is) korlátozható, a lelkiismeret szabadsága nem, az utóbbi ugyanis nem hathat ki másra, így *ab ovo* nem sértheti mások jogait (érdekeit). Mill szerint a „lelkiismeret belső világába” tartozik a gondolkodás, az érzés és a vélemények szabadsága. A véleményszabadság azonban nem csupán a vélemény behatásmentes *kialakításának* lehetőségét biztosítja, hanem a vélemény *kifejezését* is.

Sajnos Mill adós marad annak igazolásával, miért osztja a vélemény kifejezése (az azáltal kiváltott, másokat fenyegető veszély létrehozásától eltekintve) a vélemény pusztá létének (vagyis a szabad gondolkodásnak) a sorsát annak ellenére, hogy maga is elismeri: „[a] vélemény kinyilvánításának és közzétételének szabadsága, úgy tetszhet, más alapelvből következik, mivel az egyén viselkedésének ahhoz a részéhez tartozik, mely más embereket is érint,” ám e más alapelvet végül nem tárgyalja, ehelyett megelégszik azon axióma leszögezésével, hogy „[a vélemény kinyilvánításának és közzétételének szabadsága] majdnem olyan fontos, mint maga a gondolatszabadság, s nagyrészt azonos okokból, gyakorlatilag elválaszthatatlan attól”²⁰⁰ – miközben, mint láttuk, könyve egy másik részében maga ír arról, hogy *gyakorlatilag* mégis elválasztható.

196 Uo., 18. Továbbá: „Az egyén csak annyiért felelős a társadalomnak, amennyi viselkedéséből másokat érint. Mindabban, ami csak őt érinti, jogos függetlensége korlátlan.” Uo., 18. „[K]ívánatos, hogy az egyéniség érvényesülhessen azokban a dolgokban, amelyek másokat közvetlenül nem érintenek.” Uo., 66.

197 „[M]ég a vélemények is elvesztik védettségüket, ha olyan körülmények között nyilvánítják ki őket, amelyek kifejezésüket valamilyen káros cselekedet közvetlen kiváltójává teszik.” Uo., 65.

198 A „nyilvánvaló és közvetlen veszély” (*clear and present danger*) tesztjének történetéhez: annak első, 1919-ben a Schenck-ügyben (és az azzal párhuzamosan eldöntött Frohwerk- és Debs-ügyben) történő megjelenésétől a ma alkalmazott, 1969-ben kimunkált ún. Brandenburg-tesztig tartó fejlődési útjához, valamint e teszt USA-n kívüli hatásaihoz l. David G. BARNUM: The Clear and Present Danger Test in Anglo-American and European Law. 7(2) *San Diego International Law Journal* (2006) 263–292. A teszt megihlette az ahhoz nagyon hasonló saját tesztet kidolgozó magyar Alkotmánybíróságot is, ennek bemutatását l. pl. Peter MOLNAR: Towards Improved Law and Policy on ‘Hate Speech’: The ‘Clear and Present Danger’ Test in Hungary. In: Ivan HARE – James WEINSTEIN (szerk.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2009. 237–264. A teszt alkalmazásával, az amerikai teszthez való hasonlóságokkal és az attól való különbségekkel kapcsolatos vitához továbbá l. KOLTAY András: A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: A „gyűlöletre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. Állam- és Jogtudomány, 2013/1–2., 97–99 és 109.

199 Még Mill példája is hasonló az amerikai gyakorlatban felmerült esetekhez: „Azt a vélemény, mely szerint a szegények éhínségének a gabonakereskedők az okai, vagy amely szerint a tulajdon rablás, nem szabad háborgatni, míg egyszerűen csak a sajtó útján terjed. Ám igazságosan lehet büntetni, ha szóban adják elő egy izgatott tömegnek, mely egy gabonakereskedő háza előtt gyülekezik, vagy ha ugyanennek a tömegnek röpirat formájában juttatják el.” MILL i. m. (193. lj.) 18.

200 Uo., 20.

Mill szerint a gondolat- és szólásszabadság (utóbbiba beleértve nemcsak a szóbeli közlés, hanem általában a gondolat kifejezésének, pl. az írásnak a szabadságát)²⁰¹ – nemcsak tartalmát, hanem stílusát tekintve is²⁰² – korlátozhatatlan (eltekinthetve a veszélyt előidéző szólástól, amely kivételről e szabadság korlátozhatatlanságának megemlítéseikor a továbbiakban nem beszélünk, de azt külön említés nélkül is általánosan odaértjük), mégpedig praktikus, hasznossági okokból (hasznossági alapon viszont a vélemény korlátozását nem lehet indokolni, mert „egy vélekedés hasznosságának megítélése maga is vélekedés,”²⁰³ így a hasznosság megítélésének szabadságára magára is vonatkozik a vélemény szabadság következő három igazolása). Mill szerint egy vélemény kinyilvánításának elfojtása (a vélemény kifejezésének állami büntetése vagy képviselőjének társadalmi megbélyegzése) három különböző esetben történhet meg, és mindegyikben nemcsak maga az elfojtott véleménnyel rendelkező személy jár rosszul, hanem a társadalom egésze is, azaz a vélemény – a *többség zsarnoksága* alapján²⁰⁴ megvalósuló – üldözése utilitarista szempontból helytelen.

201 Vö. uo., 22.

202 A stílus korlátozásának kérdése különösen fontos lesz a becsületsértés esetében, ahol egy adott bíráló tartalom az éles, megalázó, támadó stb. stílus okán önmagában jogellenes lehet. Mill felfogása alapján nemcsak a vélemény *tartalma* nem korlátozható, hanem a tartalom *kifejezési módja* sem, hiszen a stílusról alkotott felfogás maga is csak egy vélemény. Vö. uo., 62–63.

203 Uo., 31.

204 Bár Mill nem írja le Alexis de Tocqueville (1805–1859) nevét, a kifejezést tőle veszi át, és azt – amellet, hogy szerinte e zsarnokságot a többség nemcsak a politikai tisztségviselők működése útján, hanem formalizált eljárások nélkül, a társadalmat alkotó egyének többségének informális, az eltérő véleményt képviselők „lelkét leigázó” elnyomás révén is megvalósíthatja – alapvetően Tocqueville-i értelemben használja. Tocqueville két amerikai útját követően, 1840-ben írta meg *A demokrácia Amerikában* című művét (magyarul: Budapest, Gondolat, 1983), amelyben a többség zsarnoksága kialakulásának veszélyeire figyelmeztet. Szerinte egy demokráciában természetesen fő szabályként a többség akaratának kell érvényre jutnia a kisebbséggel szemben, de abban a szélsőséges esetben, amikor a többség nem él, hanem visszaél többségi hatalmával, ezen akarat érvényesülése (Tocqueville eredeti koncepciója szerint lényegében természetjogi, milli értelemben utilitarista alapon) megakadályozható (azonban az *alpok* különbözősége ellenére a két gondolkodó *következtetései* tekintetében nincs érdemi különbség nézeteik között). Akkor beszélhetünk a többség hatalommal való visszaéléséről, vagyis a többség zsarnokságáról, ha a többség olyan törvény(ek)e)t fogad vagy fogadtat el (Millnél ezenkívül akkor is, ha olyan társadalmi elvárásokat fogalmaz meg), amely(ek) lényegesen sérelmesebb(ek) a kisebbségre nézve, mint amekkora előnyt a többségnek jelentenek. A többség – fő szabályként érvényesülő, de nem kivételt nem tűrő – uralmának erkölcsi alapja egyrészt az, hogy az emberek csoportja szükségképpen bölcsőbb kell, hogy legyen, mint az egyes egyén, másrészt az, hogy a többség érdekei (éppen azért, mert több emberről van szó) mindig fontosabbak, mint a kisebbség érdekei. Azonban Tocqueville szerint hiba a többséget egy *ország* többségével azonosítani. A legfőbb törvényeket, az igazságosság törvényeit ugyanis az *egész emberiség* többsége alkotta meg. Ha egy nép többségének törvényei ellenkeznek az emberiség többségének általános törvényeivel, akkor ez utóbbinak kell érvényesülnie. Ha csak egy nép többsége fejezi ki akaratát, ez még nem jelenti a törvény abszolút érvényét. Ugyanis ahogy egy nagyobb nemzet zsarnokoskodhat egy kisebbséggel, vagy egy nagyobb hatalmú ember az alávetettjeivel szemben, ugyanúgy egy nép többsége is elnyomhatja az általa alkotott törvényekkel a kisebbséget. Ezt pedig mint a „többség zsarnokságát” meg lehet, és meg is kell akadályozni. Mill sokban támaszkodik Tocqueville ezen nézeteire, amikor arról ír, hogy attól, hogy egy adott korban valamely kérdésben egy meghatározott vélemény uralkodik, még nem biztos, hogy az adott vélemény igaz, amit jól mutat, hogy különböző társadalmakban és különböző korokban rendkívül eltérő dolgokat tartottak helyesnek vagy követendőnek az emberek, és a történelmi tapasztalat pontosan arra int, hogy egy adott kor adott országának éppen uralkodó többségi nézetét ne tekintsük abszolút, megkérdőjelezhetetlen igazságnak: „A »világ« [...] mindenki számára azt a részt jelenti, amelyikkel érintkezik: pártját, szektáját, egyházát, társadalmi osztályát, s ehhez képest az, akinek a világ olyan átfogó valami, mint országa vagy kora, majdhogynem szabadelvűnek és széles látókörűnek nevezhető. Az sem ingatja meg a kollektív tekintélybe vetett hitet, ha tisztában vannak vele, hogy más korok, más országok, más szekták, más egyházak, más osztályok és más pártok homlokegyenest ellenkező véleményen voltak vagy épp vannak. [...] Érvek nélkül is nyilvánvaló, hogy a korok éppoly kevésbé tévedhetetlenek, mint az egyének: minden korban voltak olyan vélemények, melyeket a rá következő korok nemhogy tévesnek, de egyenesen abszurdnak tartottak; s éppoly biztos, hogy a ma általánosan elfogadott nézetek némelyikét a jövő meg fogja cáfolni, amennyire biztos, hogy korunk számos – korábban általánosan elfogadott – nézetet vetett el.” MILL i. m. (194. lj.) 26–27.

Az első esetkör az, ha a vélemény igaz, és az a vélemény, ami alapján az előbbit el kívánják fojtani, hamis. Bármilyen erkölcstelennek, kellemetlennek vagy károsnak is tartsunk egy véleményt, attól az még lehet igaz; senki, még a többség sem állíthatja, hogy az abszolút igazság birtokában van, és tévedhetetlen, különösen akkor nem, ha az adott vélemény kifejezésére a lehetőséget sem adják meg. Egy igaz vélemény elnyomása nem azért helytelen, mert igazságtalan, hanem mert tévútra viszi vagy azon tartja a társadalmat.²⁰⁵ Az persze lehetséges, hogy a társadalmi cselekvéseknek feltételezett vagy valószínű (tehát nem biztosan igaz) vélemények adják az alapját, ám ez nem indokolja, hogy az adott vélemény *vitatását* mint egy másik vélemény kifejezését is megtiltsák.²⁰⁶

A második lehetőség, ha mind az elfojtott, mind a többségi vélemény csak részben igaz, így az előbbi igaz nézetekkel, részigazságokkal képes kiegészíteni az utóbbit – hozzájárulva a tudás fejlődéséhez. Ez esetben az sem baj (sőt Mill szerint kifejezetten előnyös), ha az elfojtott, részlegesen igaz véleményt a terjesztői mint az abszolút és tökéletes igazságot hangoztatják, mert a hallgatót vagy az olvasót jobban megragadja, így nagyobb valószínűséggel készíti gondolkodásra a szélsőséges vélemény.²⁰⁷ Ez ugyan felveti a hitviták kialakulásának lehetőségét, amikor mindkét oldal makacsul ragaszkodik a saját teljes igazságához, azonban a cél nem is az elvakult vitázók, hanem általuk a vitát figyelők meggyőzése, ők pedig közelebb kerülnek az igazsághoz, ha nemcsak az egyik, hanem mindkét, vagyis az eddig elfojtott véleményt is megismerhetik.²⁰⁸

Végül a harmadik lehetőség, ha az elfojtott vélemény hamis, és az a vélemény igaz, aminek hívei az előbbi képviselőit korlátozzák nézeteik terjesztésében. Bár ekkor felmerülhet, hogy egy hamis és káros nézet betiltása (állami büntetése) hasznos (is) lehet, valójában ilyenkor sem ez a helyzet: a hamis (és káros, erkölcstelen stb.) vélemény ugyanis jó szolgálatot tesz, hogy az igaz vélemény megütközzön az ellenérvekkel, és megerősítse, illetve ténylegesen bebizonyítsa igazságát, ami nélkül a tudás nem az igazság valódi ismeretén, hanem a pusztán véletlenül múlik.

205 „[Az ember] képes kijavítani hibáit. Vita és tapasztalás segítségével le tudja győzni tévedéseit. A tapasztalás önmagában nem elég. Vitára is szükség van, ebben kell eldölnie, hogy hogyan kell értelmezni a tapasztalatot. A tények és a viták [...] ahhoz, hogy hathassanak az értelemre, előbb tudottá kell lenniük előtte.” Uo., 29.

206 Tehát egy vélemény elégséges lehet egy társadalmi cselekvés igazolására (mindaddig, amíg ezt a véleményt nem cáfolják meg), de az azzal ellenkező vélemények elfojtására már nem. „Mérhetetlenül nagy a különbség a között, hogy egy véleményt igaznak tartunk, mert [...] nem cáfolták meg, s a között, hogy azért tartjuk igaznak, hogy megakadályozzuk megcáfolását.” Uo., 28.

207 Vö. pl. uo., 55 és 57.

208 Vö. uo., 61.

Ha nem engedjük, hogy egy nézetet folyamatosan kihívások érjenek, sőt nem keressük kifejezetten a lehetséges legjobb ellenérveket, akkor a helyes nézet képviselése nem az igazság ismeretén, annak racionális megismerésén múlik, így az „igazság” pusztá előítélletté vagy dogmává silányul.²⁰⁹

Van továbbá egy negyedik esetkör, amiről Mill nem beszél: két vagy több nézet közül ugyanis nem csupán az egyik lehet igaz, a másik (többi) pedig hamis, vagy az egyik hamis, a másik (többi) igaz, vagy mindkettő (mindegyik) részben igaz: *az is előfordulhat, hogy egyik sem igaz vagy hamis (nem értelmezhetők egy aletikus logikai keretben), mert mind(kettő) csupán vélemény, igazságérték nélkül.* E véleményekre nem azért kell, hogy kiterjedjen a véleménynyilvánítás szabadsága, mert azáltal közelebb kerülhetünk az igazsághoz, hanem pusztán azért, mert az a megnyilvánuló személy véleménye, és mint ilyen, az illetőnek a külső világhoz, annak dolgaihoz, eseményeihez, jelenségeihez való viszonyulásának a kifejezése, azaz a személyiségéből fakadó önérték.

209 Vö. pl. uo., 44. Nem Mill volt azonban az első, aki az igazság keresése érdekében szót emelt a szólás-szabadság védelmében; (részbeni) szellemi elődje John Milton (1608–1674), a híres angol költő és politikus volt, aki 1644-ben, *Areopagitica* című írásában a könyvek általános cenzúrázását kritizálta. Beszéd formájában megírt esszéjének (amelynek csak kivonatos magyar fordítása létezik) már az alcíme elárulja a tartalmát: „A Speech for the Liberty of Unlicensed Printing, to the Parlament of England.” Milton a vallásszabadság érdekében állt ki a „nyomtatás szabadsága” mellett, a könyvek cenzúrája ellen. Ennek egyik oka az a pragmatikus szempont volt, hogy az erkölcs védelme sohasem lehet tökéletes, és ha a könyveket cenzúrázzuk, akkor az élet csaknem összes szegmensét is cenzúráznunk kellene: „Ha az a szándékunk, hogy a jobb erkölcsiség érdekében ellenőrizzük a sajtót, akkor ellenőriznünk kellene minden szórakozást és időtöltést, mindent, ami az embernek gyönyörűséget okoz.” John MILTON: A sajtószabadságról. In: Szenczi Miklós (szerk.): *Milton, az angol forradalom tükré. Válogatás prózai írásaiból.* Budapest, Gondolat, 1975. 76. A tilalom másik oka pedig az, hogy szerinte Isten azért adta az értelmet az emberek számára, hogy választ-hassanak jó és rossz között, és szabad akaratukból kifolyólag mérlegelhessék választásuk következményeit. A bűnbe esett Ádám példája alapján (vö. uo., 77.) fejt ki azt a filozófiai alapállását, hogy szabad akarat nélkül pusztá bábok lennénk, a szabad akaratból viszont következik a tévedés lehetősége is. Ahhoz, hogy ezt elkerüljük, mérlegelnünk kell, ehhez viszont információra van szükségünk. Az igazság ismerete előfeltételezi a gondolatok szabad megismerését, azok helyességének ellenőrzése, vagyis az igazság megtalálása e nélkül fogalmilag nem lehetséges. Milton ma már klasszikus sorai szerint: „Minden szabadságjog közt elsőnek azt a szabadságot adjátok meg nekem, hogy tudásra szert tehessek, beszélhessek, és lelkiismeretem szava szerint szabadon vitatkozhassam.” Uo., 85. Ha ez lehetséges, akkor az igazság előbb-utóbb úgyis győz, vagyis az igazság nemhogy nem igényli a hazug gondolatok betiltását, hanem éppen ellenkezőleg, szüksége van azokra, hogy nyílt vitában derüljön ki, mi igaz és mi nem az: „Hadd birkózzon egymással igazság és hazugság, hisz ki látott már olyat, hogy az igazság szabad, nyílt küzdelemben alulmaradt volna? Az igazsággal cáfolás a legjobb és legbiztosabb elnémitás.” Uo., 86. Mindezt pedig (a cáfolás lehetőségét) sokkal jobban szolgálja, ha a véleményeket nyíltan tesszük közzé, aminek révén az ellenvéleményen levők megismerhetik a nézeteinket, és kifejthetik, hogy azok szerintük miért tévesek, mint ha lakásról lakásra, titokban mondanánk el ezeket, ami emiatt sokkal veszélyesebb az igazságra nézve, mivel nincs lehetőség az ellenvélemények közlésére. Ráadásul a nyílt vita a dogmává válás veszélyét is kiküszöböli, vagyis a hazugság szabad terjesztése azért is hasznos, mert folyamatosan ébren tartja a valódi tudást; így hiába hisz az ember abban, ami igaz, ha ezt pusztá megszokásból, az érvek végiggondolása nélkül teszi, az igazságban való hite ellenére sem lesz az igazság valódi birtokosa: „Az ember az igazság terén is lehet eretnek; ha csak azért hisz valamiben, mert lelkéze ezt mondja vagy mert a gyülekezet így döntött, s más okot nem tud, akkor hite ugyan igaz, de maga az igazság, amelyben hisz, eretnekséggé válik” (uo., 81). Ez utóbbi idézet azonban arra is rávilágít, hogy Milton a szólás szabadságát és a cenzúra tilalmát alapvetően teológiai szempontból, a vallási kérdések megvitatása érdekében tartja fontosnak, nem pedig általában véve.

2.2. A milli eszme továbbfejlesztése az angolszász jog- és politikaelméletben

Mill műve számos kritikát váltott ki, ennek ellenére az igazság keresésének fontosságát a legtöbben ma sem kérdőjelezik meg – még ha az eredeti felfogás naivitását bírálják is. Bár a milli elmélet mint a szólásszabadság igazolásának önálló felfogása mára túlhaladottá vált, az ő szabadságról írott esszéje a mai viták origója, ahonnan ki lehet indulni, amihez viszonyulva egy önálló elmélet megalapozását el lehet végezni. A bírálatok egy része szerint a szabadság korlátozásának Mill által elismert lehetősége (a társadalomnak okozandó *kár* megakadályozása) indokolatlanul széles, mivel a károk egy része tényleges, de – a szólás szabadságából származó előnyökhöz képest – jelentéktelen. A bírálatok másik része szerint éppen fordítva van: ez a korlátozási lehetőség indokolatlanul szűk, és nem biztosítja más legitim érdekek védelmét²¹⁰ (így mások megbotránkoztatásának, illetve a saját magunknak okozandó kár megelőzését, az erkölcsök kikényszerítését, a kényszerrel érintett személy saját érdekei szempontjából előnyös helyzet előmozdítását és a másoknak előnyös helyzetek védelmét).²¹¹ Más kritikák a beavatkozás legitimitása megítélésének egyéb alapjait, ezek közül is alapvetően két tényező figyelembe vételét hiányolták: az egyik az előző fejezet végén bemutatott kritika, ami a személyiség kibontakoztatása iránti igénynek mint önmagáért fontos elvárásnak a mellőzését érinti, míg a másik a mindenkit megillető szólásnak a politikai érdekartikulációban való megjelenését hiányolja.

A szólásszabadság különböző igazolási kísérleteit tehát – a leginkább bevett felosztás szerint – három kategória valamelyikébe sorolhatjuk be, így beszélhetünk annak 1) az igazság keresése, 2) az egyéni szabadság kibontakoztatása, valamint 3) a demokrácia szolgálata érdekében történő biztosítandóságáról és védendőségéről. Sajó András összefoglalásában ezek az igazolási szempontok „érvekként” jelennek meg, így léteznek a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben „az igazsághoz kapcsolódó érvek”, „az egyéni autonómia érve” és „a szólás demokratikus elméletének érvei”.²¹² Az első a milli elgondolás központi eleme, de hasonló elvi alapon áll az Egyesült Államok Legfelső Bírósága 1919-ben hozott egyik döntésének²¹³ Oliver Wendell Holmes főbíró által jegyzett és sokat hivatkozott különvéleménye is, ami a XX. századi amerikai szólásszabadság-viták egyik meghatározó kiindulópontja lett, miszerint az „eszmék piaca” (avagy „gondolatok piaca” – *marketplace of ideas*)²¹⁴ állami korlátozástól mentes működése azért szükséges, mert az igazság csak akkor derülhet ki, ha

210 „A kár Mill-féle, kiegészítés nélküli elvét (azt az állítást, hogy a magánkár és a közkár elve [amelyeket maga Mill explicite nem különböztetett meg egymástól] a szabadság indokolt korlátozásának *egyedüli* alapja) alapvetően két irányból támadták. Sokan úgy érveltek, hogy a kár elve túl sokszor igazolja a társadalmi és politikai beavatkozást az egyén dolgaiba. Mások elismerik, hogy az egyéni és a társadalmi kár mindig alapot ad a beavatkozásra, de ragaszkodnak ahhoz, hogy semmi esetre sem ez az egyedüli alap erre.” Joel FEINBERG: *Társadalomfilozófia*. Budapest, Osiris, 1999. 52.

211 Vö. uo., 55.

212 Vö. Sajó András: *A szólásszabadság kézikönyve*. Budapest, KJK, 2005. 19–25.

213 Abrams v. United States, 250 US 616 (1919).

214 Mill elgondolásait később sokan annak ellenére azonosították a „gondolatok piacának” metaforájával, hogy e kifejezést ő maga nem használta – ettől függetlenül a milli elgondolás ez utóbbi metafora megjelenésének nemcsak előfutára lett, hanem annak kvázi első megfogalmazásává lényegült. (Még az egyébként rendkívül finom distinkciókkal operáló jogfilozófus, Ronald Dworkin is így használja: „Mill argues that truth about the best conditions of social organization [...] is more likely to emerge from an unrestrained marketplace of ideas than from any form of censorship.” Vö. Ronald DWORKIN: *A Matter of Principle*. Oxford, Clarendon, 1985. 61.)

bármely vélemény hangot kaphat, és annak helyessége nyílt vitában dőlhet el (vagy, ahogyan C. Edwin Baker megfogalmazta: „a piaci elmélet feltételezi, hogy a korlátozásoktól mentes beszéd segíti a hallgatókat az igazság megtalálásában, és ezáltal előmozdítja a bölcs döntéshozatalt”).²¹⁵ A második érv szerint²¹⁶ „az autonóm egyéni cselekedet önmagában érték, következményeitől függetlenül,”²¹⁷ így az egyéni szabadság kibontakoztatása az egyéni autonómia megnyilvánulása.²¹⁸ Végül a harmadik csoportba tartozó érvek arra koncentrálnak,²¹⁹ hogy a véleménynyilvánítás szabadsága nélkül nem képzelhető el demokrácia, így a közügyek szabad vitatása a politikai közösség minden tagjának magasabb rendű, védendő érdeke, azaz „a szabad szólás a szabad emberek kollektív önmeghatározásának előfeltétele”.²²⁰

Ugyanez a három szempont Frederick Schauer-nél az „igazság érve”, a „személyes szabadság érve” és a „demokrácia érve”,²²¹ James Weinstein meghatározásában pedig az igazság keresése (*search for truth*), az egyéni autonómia előmozdítása (*promotion of individual autonomy*) és a részvételi demokrácia biztosítása,²²² amely utóbbi mint „az emberek uralma” két alapvető összetevőből, nevezetesen a népszuverenitásból (az emberek kormányzat feletti végső ellenőrzésének gyakorlásából) és minden

215 C. Edwin BAKER: *Human Liberty and Freedom of Speech*. New York, Oxford University Press, 1989. 11.

216 Ezt az álláspontot foglalja el pl. maga Baker is, aki a gondolatok piacának az igazság megtalálását szolgáló elmélete alternatívájaként mutatja be az általa „szabadságmodellnek” (*liberty model, liberty theory*) nevezett elgondolást, amit „az önkifejezés és önmeghatározás szabadságaként” (*liberty of self-expression and self-determination*) aposztrofál (vö. uo., 4–5), ami nemcsak a szólásra, hanem az „erőszak- és kényszermentes kifejező tevékenységre” is kiterjed (uo., 47). Szerinte az előbbi igazolás azért gyenge, mert a valóságban „a média oligopolisztikus kontrollja”, a hátrányos helyzetűek korlátozott hozzáférése a nyilvánossághoz, a manipulációs technikák, valamint azon tény, hogy nem létezik értékmentes, objektív igazság, azt mutatja, hogy a „gondolatok piacának” működése valójában egyáltalán nem vezet optimális eredményre (vö. uo., 4–5). Hasonló, a demokrácia féltésén alapuló fenntartásai vannak Cass R. Sunsteinnek is, vö. Cass R. SUNSTEIN: *Democracy and the Problem of Free Speech*. New York – Toronto, The Free Press, 1993. 17–18 és 53–92.

217 Sajó i. m. (212. lj.) 21.

218 „Az önkifejezés és az autonómia között nyilvánvaló a kapcsolat: az egyén a kommunikáció révén ad hírt másoknak a saját autonóm létezéséről és egyúttal a kommunikációval saját magát is formálja. Az ember részben az, amit magáról és a világról másoknak mondhat.” Uo., 22.

219 Ezen érv első markáns megfogalmazását hagyományosan Alexander Meiklejohn nevéhez kötik, aki 1948-ban, „Free Speech and its Relation to Self-Government” című írásában (ami valójában egy vitairat a szabad szólás védelmében, ugyanakkor egy monstre támadás Holmesszal és a *clear and present danger* doktrínával szemben) a szabad szólás lehetősége védelmét azzal igazolja, hogy az az önkormányzás megvalósulásaként felfogott demokrácia működtetéséhez nélkülözhetetlen előfeltétel, mivel a döntéshozatalhoz szükséges információk megszerzése a szólás szabadsága nélkül nem biztosítható, így a demokratikus döntéshozatal csak az eszmék, gondolatok megismerése (vagyis azok szabad közölhetősége) által valósítható meg. Mindaddig, amíg egy nép nem magát kormányozza (hanem – mint az amerikaiak – mások kormányozzák), nem lehet szabad (vö. Alexander MEIKLEJOHN: *Free Speech and its Relation to Self-Government*. In: Alexander MEIKLEJOHN: *Political Freedom: The Constitutional Powers of the People*. New York, Harper & Row, 1965. 9–10). A szabad (ön)kormányzáshoz viszont nem kell mindenkinek „beszélnie”, elég az is, hogy minden érv (legalább egyvalaki által) elmondathassék. Ha a nézetek kifejezése szabad, akkor azok mérlegelésének lehetősége és az azok (vagy azok elutasítása) alapján való döntés is az (vö. uo., 26–27). Hozzá kell tenni, hogy Meiklejohn a helyi önkormányzás modelljét tartotta szem előtt, így meglátásai (pl. a „gyűlésen” való szabad részvétel és felszólalás lehetősége) csak korlátozottan használhatók fel országos szinten, és hogy számára a beszédnek csak akkor van abszolút értéke, ha az politikai ügyekben (tehát közügyekben) történik, minden más esetben az korlátozható.

220 Sajó i. m. (212. lj.) 25.

221 Vö. Frederick SCHAUER: A szólásszabadság és a „demokrácia érve”. In: Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai*. Budapest, CompLex, 2014. 3–15, különösen 3–6.

222 James WEINSTEIN: *Extreme Speech, Public Order, and Democracy: Lesson from The Masses*. In: HARE–WEINSTEIN i. m. (198. lj.) 30.

egyes állampolgár azon jogából áll, hogy részt vegyen a társadalom kollektív döntéseinek meghozatalára irányuló eljárásban²²³ – ezek egyúttal megalapozzák az állampolgárok azon jogát is, hogy részt vegyenek abban a vitában, amivel az emberek a közvélemény formálása révén magukat kormányozzák (Weinstein tehát a szólásszabadság harmadik fajta igazolását tartotta a legfontosabbnak).²²⁴ Perry Keller a két utóbbit mint konzekvencialista érveket egybefogja,²²⁵ és megkülönbözteti őket az autonómia érvétől.²²⁶ Ugyanez a felosztás jelenik meg a magyar alkotmánybíróági gyakorlatban is, ahol – Ronald Dworkin felosztása nyomán²²⁷ – az igazság keresését és a demokrácia szolgálatát a szólásszabadság instrumentális, míg az egyéni autonómia érvét (ami az egyéni önkifejezést, illetve a személyiség kibontakoztatását biztosítja)²²⁸ a szólásszabadság konstitutív igazolásának nevezik.²²⁹

223 Vö. uo., 25.

224 Vö. uo., 29.

225 Vö. Perry KELLER: *Európai és nemzetközi médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 60.

226 Keller meghatározása szerint „az autonómia az egyén azon képességére utal, hogy jelentős külső kényszer, nyomás vagy manipuláció nélkül a saját indíttatásainak és céljainak megfelelően éljen” (uo., 51). Keller azonban a szólásszabadság egyéni autonómiára alapozását nem abszolutizálja, mivel a szólás kihathat mások fizikai és mentális (vagy pszichológiai) jólétére is, így önmagában az egyéniség kibontakoztatása nem szolgálhat bármely vélemény szabad közlésének elégséges indokál, akkor sem, ha közvetlen kárt nem okoz (vö. uo., 48–51). A rágalmazásra és a becsületsértésre is vonatkozik (noha elsősorban a gyűlöletbeszéddel kapcsolatban írta) Keller azon véleménye, miszerint „[a] lealacsonyító, sértő vagy szégyenkeltő véleménynyilvánítás könnyen negatív következményekkel járhat másokra nézve, még akkor is, ha e negatív következmények nem merítik ki a kár szigorú értelemben vett fogalmát” (uo., 51), ezért „az egyének [...] védelemre [...] lehetnek jogosultak pszichológiai jólétük fenntartása érdekében is” (uo., 52).

227 Dworkin nem azért tartja fontosnak a szabad szólás védelmét, mert az hozzájárul a demokrácia kialakulásához, de nem is az igazság megtalálása érdekében; számára a szólásszabadság egy olyan univerzális jog, amely minden embert, éljen bármilyen (akár nem demokratikus) politikai rendszerben is, megillet, pusztán azon az alapon, hogy az az emberi méltóságának része. De még ő is megjegyzi, hogy ez az igazolás nem gyengíti, hanem *erősíti* a demokrácia alapú igazolásokat (is), mivel a demokratikus (többségi) döntés csak azáltal igazolható, hogy a közösség szabad és egyenlő tagjaként mindenkinek azonos joga volt ezen döntések tartalmát *előzetesen* (tehát még a többségi döntés kialakítása előtt) befolyásolni, vagyis a „méltányos demokrácia” (*fair democracy*) elve megköveteli, hogy – emberi jogi alapon – „minden kompetens felnőttnek legyen szava annak eldöntésében, hogy mi legyen a többségi akarat.” Vö. Ronald DWORKIN: Foreword. In: HARE–WEINSTEIN i. m. (198. lj.) v–ix.

228 Az autonómia azonban nemcsak a közlő, hanem a befogadó autonómiája is lehet. Thomas Scanlon pl. a milli igazolást azon az alapon védi, hogy az annak a nézetnek a következménye, ami szerint az állam csak annyiban szólhat bele polgárai jogaiba, amennyiben ezen állami beavatkozás meghagyja a polgároknak azt a lehetőséget, hogy magukat továbbra is egyenlő, autonóm és ésszerű egyénekként (*equal, autonomous, rational agents*) tekintsék [Thomas SCANLON: *A Theory of Freedom of Expression*. 1(2) *Philosophy & Public Affairs* (1972) 215]. Egy ilyen egyén csak akkor fogadja el mások ítéletét arról, mit kellene (mit lenne helyes) hinnie vagy tennie, ha ezen ítéletet önállóan is mérlegre tette (vö. uo., 216). Ehhez az autonóm ítéletalkotáshoz viszont szükséges a gondolatok megismerésének lehetősége, ami végső soron szélesíti az igazság keresését is.

229 Dworkin szerint tehát *csak két csoport* létezik: az egyikbe tartoznak azok az igazolások, amik eszköz jellegűek (*instrumentálisak*), vagy más elnevezéssel: *konzekvencialisták*, vagyis amik azért tartják fontosnak a szólást, mert valamilyen előnyt, társadalmi vagy egyéni jót érhetünk el a szabad szólás védelme által (pl. esélyünk van megtalálni az igazságot, vagy hozzájárulni a demokratikus politikai akaratképzéshez), ami miatt tehát az összességében hosszabb távon több jót eredményez, mint amennyit árt („free speech will do us more good than harm over the long run”) [Ronald DWORKIN: *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*. Oxford – New York, Oxford University Press, 1996. 200]. A második csoportba ellenben a *konstitutív* vagy *morális* igazolások tartoznak, amelyek szerint a szólásszabadság pusztán azon az alapon védendő (a védelem következményeitől függetlenül), hogy egy igazságos politikai közösség lényeges vonása az, hogy összes felnőtt tagját (az „inkompetens” személyek kivételével) felelős morális személynek (*responsible moral agents*) tekinti. Ez utóbbi igazolásnak azonban két dimenziója van. Egyrészt bármely morálisan felelős egyénnek joga van arra, hogy tudomást szerezhesen olyan véleményekről, amelyek meggyőzik őt arról, hogy korábbi nézete helytelen volt, másrészt arra is joga van, hogy ő maga nyilváníthassa ki belső meggyőződését, függetlenül attól, hogy azt bárki igaznak vagy értékesnek tartja-e (ha ugyanis egy állam megengedné magának a morális meggyőződések elnyomásának jogát pusztán azon az alapon, hogy azt ő – mármint az állam – milyennek tartja, azzal épp a közlő morális személyiségét kérdőjeleznék meg). Vö. uo., 200–201.

Mivel a konstitutív igazolási kísérletek²³⁰ egy része valójában – az önkifejezés és a személyiség kibontakoztatásának *biztosítása* miatt – ugyanúgy eszköz jellegű, mint az explicit instrumentális igazolások, e klasszifikáció félreértésekhez vezethet. Ez alapján Koltay András „az igazság keresése” és „a demokrácia szolgálata” mellett az igazolások harmadik fajtáját egyszerűen „az individualista megalapozások” csoportjának nevezi, és két további részre osztja, „melyek egyike a szólásszabadságot önmagáért való értéknek, és nem valamely más cél elérésére szolgáló eszköznek tekinti” (idesorolva Dworkinnak az egyén morális lényként történő, mindenféle külső társadalmi cél szolgálatától mentes, önmagáért való elismerésének elméletét mint a vélemény szabadság jogát megalapozó teóriát), míg „az individualista igazolások másik – népesebb – csoportja, hasonlóan az igazság keresését, illetve a demokrácia működését célzó igazolásokhoz, maga is eszközt lát a szólásszabadság jogában: eszközt a személyiség fejlesztésére, az egyén személyiségének kiteljesedésére és az autonómia elérésére.”²³¹

Eric Barendt hasonlóan két részre osztja az általa az „önmegvalósítás aspektusának” nevezett igazolást: szerinte a nézetek („hitek és politikai attitűdök”) kifejezésének joga egyrészt az emberi mivolt része, azaz egy külsődleges szempontoktól független önérték (*intrinsic, independent good*), másrészt konzekvencialista alapon is igazolható, mivel hozzájárulhat a megfontoltabb és érettebb egyének kifejlődéséhez, ezáltal pedig az egész társadalom hasznára válhat.²³² Összességében azonban Barendt négy igazolási szempontot különböztet meg. Beszél az igazság felfedezésének fontosságához kapcsolódó érvekről (*arguments concerned with the importance of discovering truth*), az önmegvalósítás aspektusáról (*aspect of self-fulfilment*), a demokráciában történő állampolgári részvétel elvéről (*argument from citizen participation in a democracy*), végül a kormányzattal szembeni bizalmatlanságról (*suspicion of government*) mint – az előző hárommal szemben – tisztán negatív évről, ami azonban az előző három pozitív igazolás mindegyikéhez kapcsolódik, illetve kapcsolódhat, ezzel erősítve azokat.²³³

Martin H. Redish az egyes, előbb elemzett igazolások mindegyikét önmagukban (vagy eredményükben, vagy szerkezetükben, vagy mindkettőben) elhibázottnak tartja, mivel egyikük sem szolgál a szólás védendősége teljes spektrumának igazolásául, ugyanis csak egy-egy részét védik annak a végső célnak, amit ő az „egyéni önmegvalósításnak” (*individual self-realization*) nevez.²³⁴ A hagyományos hármas helyett – Redish és Barendt mellett – négyes felosztást vezet be Wojciech Sadurski is,²³⁵ aki „az igazság keresése”, az „egyéni autonómia”, a „demokrácia és önkormányzás” igazolásai mellett megkülönbözteti a „toleranciát” is, amit

230 Vö. 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, 9. bek. A magyar Alkotmánybíróságnak a szólásszabadság igazolhatóságával kapcsolatos felfogásáról bővebben I. Tóth J. Zoltán: A rágalmazás és a becsületsértés Európában és Magyarországon. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 377–487, különösen 443–485.

231 KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009. 38.

232 Vö. Eric BARENDT: *Freedom of Speech*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2007, 2. kiad. 13.

233 Vö. uo., 6–23.

234 Vö. Martin H. REDISH: The Value of Free Speech. *University of Pennsylvania Law Review* (1982) 591–645. Redish egyébként az igazolásokat – Thomas Emerson felosztása alapján – négy csoportba sorolja: az egyéni önkiteljesítés támogatása, a tudás megszerzésének és az igazság megismerésének elősegítése, a társadalmi döntéshozatalban való részvétel biztosítása, valamint az alkalmazkodóképesebb, ezáltal stabilabb közösség elérése. Vö. uo., 591.

235 Vö. Wojciech SADURSKI: *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht, Kluwer Academic, 1999. 7–35.

először Lee Bollinger írt le a szólásszabadság igazolásának egyik fajtájaként²³⁶ (és egyúttal kritizálja is azt, mivel véleménye szerint Bollinger azon meglátása, miszerint a bármilyen társadalmi érték szolgálatától független szabadszólás-védelem önmagában alkalmas lenne a beszélő iránti tolerancia attitűdjének kifejlesztéséhez, ezáltal pedig a társadalom általános toleranciájának növeléséhez, valójában következetlen elgondolás).²³⁷ Végül, olyan felfogás is létezik, amely az igazolásokat egyáltalán nem tekinti egyetemes érvényűnek, hanem azokat egy adott jogrendszer alkotmányos berendezkedéséhez és jogintézményeihez igazodó módon fogja csak fel, vagyis a kifejezés szabadságának módja és terjedelme függ az adott jogrendszer-től is – pl. egyes igazolások csak a nyugati típusú jogrendszerekre alkalmazhatók.²³⁸

Azonban bárhogyan is kategorizáljuk a szólásszabadság jogának igazolási kísérleteit, a felosztás mindig viszonylagos marad, már csak azért is, mert az elméletek többségét nem lehet tisztán a (bárhogyan definiált) egyik vagy másik csoportba sorolni.²³⁹ Attól függően, hogy a szólásszabadság pontosan *mely részének* védendőségét próbáljuk meg éppen igazolni, az egyes igazolási kísérletek eltérő hangsúlyt kaphatnak, más esetekben kifejezetten erősítik egymást, és csak együttesen szolgálják meggyőző módon a kívánt részjogosítvány megalapozását, megint más esetekben pedig – ha ütköző érdekek között kell döntenünk – az egyiket vagy másikat előnyben kell részesítenünk. Ezért egyet kell értenünk Koltayval abban, hogy „a szólásszabadság – akár egymástól függetlenül – egyszerre több, egymással esetleg csak laza, vagy esetenként szorosabb kapcsolatban álló értéket is szolgál,” és „az egyes igazolások semmiképpen sem zárják ki egymást”²⁴⁰ (legalábbis nem eleve és feltétlenül, sőt tipikusan nem).²⁴¹

Részben emiatt, részben pedig azért, mert e fejezet keretén belül nem (mint ahogy a többi fejezeten belül sem) *a szólásszabadsággal általában*, hanem kifejezetten a *defamatorikus bűncselekmények* elméleti megalapozásával, e cselekmények büntetőjogi tilalmának helyességével vagy helytelenségével foglalkozunk, a továbbiakban a szólásszabadság igazolási kísérleteiről és az ezzel kapcsolatos vitáról csak annyiban beszélünk, amennyiben az nélkülözhetetlen az egyes, kifejezetten a rágalmazásról és a becsületsértésről kifejtett jogelméleti felfogások megértéséhez. Ezen elméletek bemutatását és értékelését is – terjedelmi és észszerűségi okokból – csak a szűkebb témánkra koncentrálván, a büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés vonatkozásában végezzük el, a szólásszabadságra vonatkozó elméleti fejtegetéseket

236 Vö. Lee BOLLINGER: *A toleráns társadalom – korlátlan, erőteljes és szélesre nyitott*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.

237 Vö. SADURSKI i. m. (235. lj.) 32.

238 Vö. Joseph RAZ: Free Expression and Personal Identification. 11(3) *Oxford Journal of Legal Studies* (1991) 303–324.

239 Ennek talán legszembetűnőbb példája, amikor az utilitarista alapokon álló, az igazságra koncentráló milli elgondolást a liberális politikai filozófiai gondolkodás egy másik, de annak természetjogi-észjogi vonulatához sorolt képviselője, John Rawls a demokrácia feltételrendszeréhez köti. „Magától értetődőnek tekinthetjük, hogy egy demokratikus rendszernek előfeltétele a szólás- és gyülekezési szabadság, illetve a gondolat és a lelkiismeret szabadsága. Ezek intézményes biztosítását nem csupán az igazságosság első elve [ti. az a rawlsi elv, hogy minden személynek egyenlő joga van a másokéval összeegyeztethető legkiterjedtebb alapvető szabadságra] követeli meg, hiszen mint Mill rámutatott, a közügyek ésszerű intézésében is nélkülözhetetlenek.” (John RAWLS: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris, 1997. 273.) Rawls természetjogi besorolásának kritikájához l. TÓTH J. Zoltán: John Rawls igazságosságelmélete. *Jogelméleti Szemle*, 2005/1.

240 KOLTAY i. m. (231. lj.) 44.

241 Továbbá: „Ezek az értékek nemcsak egymás mellett, párhuzamosan léteznek, hanem össze is függenek egymással. A demokrácia működéséhez szabad, önálló, egyéni döntéshozatalok sokasága kell. [...] A szabad döntéshozatal nem létezhet az egyén autonómiája nélkül, az autonóm döntéshozatalhoz szükséges a gondolatok szabad piaca, az autonómiára éppúgy szüksége van a szólás közlőjének, mint a befogadójának.” Uo., 46.

annyiban érintve, amennyiben azok relevánsak a defamatorikus büntetőjogi tényállásokkal kapcsolatos vitákban.

Bár az – e tekintetben fontos – angolszász jogelméleti irodalom sokszor a magyar jogban (és általában az európai jogokban) a büntetőjogi rágalmazásra alkalmazott „*defamation*” kifejezést használja, ezt a rágalmazásnak egy speciális, a mi fogalmaink szerinti polgári jogi személyiségi jogsértés (a méltóság és/vagy a becsület mint személyiségi jogi sérelem) értelmében, a – gyakran szintén „rágalmazásként” fordított – „*libel*” kifejezés szinonimájaként teszi, mégpedig azon okból, hogy sem az Egyesült Államokban, sem az Egyesült Királyságban, sem pedig az angolszász típusú jogok befolyása alatt álló más jogrendszerekben(már) nem alkalmaznak büntetőjogi eszközöket a rágalmazókkal és a becsületsértőkkel szemben, hanem e cselekmények szankcionálását a polgári jogra bízzák. (Ami természetesen nem jelenti azt, hogy e polgári jogi szankciók adott esetben ne lehetnének súlyosabbak, mint egyes más jogrendszerek most hatályos és tipikusan alkalmazott tényleges, vagy e kérdéses jogrendszerek korábban hatályban volt büntetőjogi szankciói, avagy általában véve a polgári per ne lehetne hátrányosabb a jogilag vitatott közlés tevőjére.)²⁴² Emiatt – annak ellenére, hogy a szólásszabadság kérdése kiemelt figyelmet kap – a kortárs angolszász jogtudománynak csak kevés olyan szerzője van, aki a mi témánk, azaz kifejezetten a büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés elméleti elemzése során számításba jön. A továbbiakban tehát csak azon teoretikus megfontolásokkal foglalkozunk, amik szerzőinek nemcsak általában véve a szólás vagy kifejezés szabadságáról, hanem specifikusan a *büntetőjogi* rágalmazásról és becsületsértésről is releváns gondolatai vannak.

Nem feltétlenül Mill kritikájaként, hanem a milli gondolatok kiegészítéseként vagy továbbfejlesztéseként értékelhető Harold J. Laski (1893–1950) elmélete a sajtó-, valamint a szólásszabadságról. Laski *A szellem szabadsága* című, még „szocialista fordulata” előtt írt művében elválasztotta egymástól a két szabadságot.²⁴³ Ennek oka azon gyakorlati megfontolás volt, hogy a sajtószabadság a nézetek írott formában történő terjesztését teszi lehetővé, így a könyvek, újságok alapvetően nem az erős és azonnali érzelmi reakciók kiváltására, hanem egy kérdéskör racionális végiggondolására és az olvasó érvekkel történő meggyőzésére törekszenek; a szólásszabadság ellenben az élő beszédre vonatkozik, ami lehet felfokozott, gyújtó hangú is, vagyis alkalmas érzelmi reakciók kiváltására, így utóbbi esetben fennáll annak veszélye, hogy a beszéd az állam számára nemkívánatos cselekvésbe csap át.²⁴⁴ Ezt az állam joggal tiltja

242 Barendt szerint a polgári perek hatása a szólásszabadságra ténylegesen nagyobb lehet, mint a büntetőpereké, mivel az előbbi eseteiben nincs – az alperest/terheltet védő – esküdtszéki tárgyalás, a megítélt összeg (az alperesnek/terheltnek „okozott kár”) magasabb lehet, a felperes bizonyítási terhe pedig enyhébb. Vö. BARENDT i. m. (232. lj.) 200.

243 Laski sok szempontból liberálisnak tekinthető, erre utalnak éppen a sajtó- és szólásszabadságról, továbbá a lelkiismereti szabadságról és vallási toleranciáról, valamint a gyülekezési szabadságról vallott nézetei, amiket többek között a tárgyalt, „A szellem szabadsága” c. írásában fejtett ki, és ami a *Liberty in the Modern State* című, 1930-as kötetben jelent meg. Azonban már húszas éveitől kezdve szimpatizált a szocialista eszmékkel és az angol Munkáspárttal is, a gazdasági világválságot követően pedig egyértelműen a szocializmus felé fordult, a marxista eszmék némelyikét is magáévá téve (később a brit Munkáspárt vezetője lett). A liberális eszmeiség alapjait ezt követően is megtartotta ugyan, de nagyobb állami szerepvállalást tartott helyesnek, és pedig nemcsak a gazdasági, hanem más területeken is. Most tárgyalt művében azonban még egyértelműen a liberális felfogás hatása mutatható ki.

244 Vö. Harold J. LASKI: A szellem szabadsága. In: LUDASSY Mária (szerk.): *Az angolszász liberalizmus klasszikusai II.* Budapest, Atlantisz, 1992. 23.

meg, e gondolatok kapcsán pedig Laski kifejezetten hivatkozik – mégpedig egyértelműen elismerő hangnemben – Holmes bírónak az Abrams-ügyben írt különvéleményére, azaz (annak explicit megnevezése nélkül) a *clear and present danger* elvére.²⁴⁵

A „felfordulást eredményező”²⁴⁶ beszéd mellett viszont nincs olyan egyéb indok, amely miatt a szólást korlátozni kellene. Ennek értelme egyrészt a politikai döntéshozatal helyességének szolgálata, vagyis a ma a „demokrácia érveként” aposztrofált felfogás: „A törvénynek a tapasztalatok összességét kell figyelembe vennie, ami csak akkor lehetséges, ha semmi nem gátolja, hogy ezek kifejezésre is jussanak.”²⁴⁷ Másik értelme az egyén személyiségének elismerése, ugyanis ha megtagadjuk tőle gondolatai szabad közlésének jogát, akkor „[e]szközzé válik más emberek céljainak a szolgálatában, ahelyett, hogy ő maga válna céllá.”²⁴⁸ Harmadik, az előbbiekkal egyenrangú értelme pedig – Mill alapján – az igazság megtalálása: ahogyan Mill maga is három lehetséges esetet sorolt fel, mindegyik esetében a korlátozás ellen érvelve, Laski is ugyanezt a három esetet különbözteti meg. Eszerint tehát „[h]a a szóban forgó nézet hamis, a tapasztalat azt mutatja, hogy ennek a felismerése főként idő kérdése; nem pedig annak a következménye, hogy a hatóság deklarálja a hamisságot. Ha a nézet csak részben igaz, az igazság elválasztása a hamisságtól legkönnyebben a szellemi szabadság légkörében, a racionális kritikával való szembesítés során megy végbe. [...] Ha viszont a vitatott nézet teljes egészében igaz, semmi nyereség nem származik abból, ha meggátoljuk szabad érvényre jutását.”²⁴⁹

Mivel minden eszme szükségképpen megszületik egyszer, pusztán azért, mert új, nem szabad elvetni, betiltani vagy elnyomni; egyrészt nem érdemes (kontraproduktív), mert a mégoly hamis vagy hazug betiltott nézet tiltott gyümölcsként olyanok kíváncsiságát is felkelti, akiket amúgy soha nem érdekelt volna, hirdetőit pedig mártírrá változtatja, és még jobban megerősíti tévedésükben,²⁵⁰ másrészt nincs mérce annak eldöntésére, hogy ki és mi alapján minősítsen ilyennek egy nézetet.²⁵¹ Ráadásul – ahogy azt a fenti Mill-kritikákban is említettük – nincs objektív igazság: „Minden efféle kérdés eldöntése vélemény kérdés, és ilyen esetekben nincs remény a bizonyosságra.”²⁵² Ezért „[v]ajon nem bölcsebb dolog-e elismerni, hogy az igazság sokféle? És nem következik-e ebből a kifejezés teljes szabadsága a tények értelmezésében?”²⁵³

E szabadság azonban csak a közérdeklődésre számot tartó, „általános témákról” szóló kérdések esetében teljes, viszont az ezen kívüli szólásra vonatkozóan nem az, így az explicit rágalmazás esetében sem beszélhetünk a korlátlan szólás jogáról. A „kifejezés szabadsága” (Laski itt kivételképpen ezt a terminust használja) nem terjed ki a magánéletet érintő dolgok közlésére. Nem vonatkozik ez arra a közlésre, ami olyasvalakiról szól, akinek a magánélete

245 Annyi tartalmi kiegészítést tesz hozzá, hogy véleménye szerint az ilyen (az erőszakot előkészítő beszéd jogi megítélését tárgyaló) ügyeket mindig esküdtszék előtt kell lefolytatni, mert a társadalom minden rétegéből származó laikus emberek alkalmasabbak e kérdés megítélésére és az ilyen ügyek megfelelő eldöntésére, mint a hivatásos bírák (vö. uo., 24).

246 „Az államnak nyilvánvalóan joga van védekezni mindazon kijelentésekkel szemben, amik társadalmi felfordulást okoznak.” Harold J. LASKI: *Freedom of the Mind. Liberty in the Modern State. The Works of Harold J. Laski*. Amsterdam, Holdert, 2015.

247 LASKI i. m. (244. lj.) 9.

248 Uo., 8.

249 Uo., 11.

250 Vö. uo., 9–10.

251 Vö. uo., 11–13.

252 Uo., 17.

253 Uo., 16.

bizonyos részben közügy is, vagyis ha az illető olyan jelenlegi vagy potenciális jövőbeli közhivatalnok, akinek a jellemét az állampolgároknak joguk van megismerni annak érdekében, hogy eldöntsék, alkalmas-e az illető az adott közhivatalra, illetve azt megfelelő jellemmel bíró ember tölti-e be akár most, akár – megválasztása esetén – a jövőben. E körben is korlátozott azonban a szólás joga: csak akkor illet meg bárkit, ha az, amit a közhivatalnok magánéletéről tényként állít, igaz, és egyrészt ezt bizonyítani is tudja, másrészt azt is valószínűsíti, hogy az igaz állítás nyilvános közlése fontos a közösség számára, vagyis az a „társadalom érdekeit szolgálja”. Ha nincs ilyen közösségi relevanciája az adott ténynek, akkor arra a szólás szabadsága még annak igazsága esetén sem terjed ki.²⁵⁴ (Ennek fényében különösen érdekes és meglepő Laski – igaz, időben jóval későbbi – reakciója egy öt ért sajtóbeli támadásra, ugyanis amikor 1946-ban a *Newark Advertiser* egy cikkében azt a véleményét fejezte ki, hogy Laski forradalmi erőszakot hirdet, ő emiatt beperelte az újságot.)²⁵⁵

Laski tehát – elviekben – a rágalmazás mai magyar (és nagyrészt európai) felfogásához rendkívül hasonló feltételekkel engedné meg a mások számára hátrányos tények nyilvános közlését, azt alapvetően a közügyek alakítói (politikuskok és egyéb közhivatalok betöltői) sérelme esetében tolerálva (összehasonlítva e sérelem nagyságát az abból származó társadalmi előnyökkel), másrészt csak az igaz tények közlését tekinti elfogadhatónak és a jog által védendőnek. Azonban nem különbözteti meg a más személyek társadalmi megbecsülésének rombolásaként felfogott „rágalmazás” büntetőjogi és polgári jogi (személyiségi jogsérelmet jelentő) változatait – véleménye elvi alapon mindkettőre áll. Mivel azonban az angolszász világban a rágalmazást már akkor is alapvetően polgári jogi alapon szankcionálták, ezen általános megjegyzésekhez még hozzáteszi, hogy ilyen jogcímen túlzó összegeket ítélnék meg a bíróságok, ráadásul olyan esetekben is, amikor a sértett félnek semmilyen kimutatható kára nincs (pl. társadalmi reputációja nyilvánvalóan nem csökkent). Ezért ő – a közügyekkel kapcsolatba hozható esetekben – még a polgári jogi kártérítést is helytelennek, a szólás lehetőségét túlságosan korlátozónak tartja (így – *a fortiori* – nyilvánvalóan vállalhatatlannak tartja a polgárinál jóval súlyosabb joghátrányt jelentő büntetőjogi szankciókat, vagyis általában véve a rágalmazás büntetőjogi üldözését is), és kifejezetten javasolja annak felváltását az alperes bocsánatkérésével,²⁵⁶ ami szerinte ilyen esetekben bőven elegendő elégtétel lenne a felperes számára.

254 „[A] kifejezés szabadságát az eddigiekben is úgy értelmeztem, hogy mindenki szabadon kifejezheti a nézeteit általános témákról, közérdekű dolgokról, de nem egyes személyek jelleméről. Azt hiszem, nincs jogom nyilvánosan kijelenteni, hogy Jones veri a feleségét, vagy hogy Brown folyton becsapja a főnökét, ha nem tudom bizonyítani először is azt, hogy állításaim megfelelnek a valóságnak, másodszor pedig, hogy társadalmi jelentőségük van. Nincs jogom botrányt csinálni pusztán azért, mert élvezetesnek vagy hasznosnak találom, ha felebarátomról rosszat mondhatok. De ha Brown pl. egy közhivatalt kíván betölteni, akkor az a véleményem, hogy becsapja a főnökét, közvetlenül releváns lesz a megválasztása szempontjából; és ha be tudom bizonyítani, hogy a véleményem igaz, akkor ennek nyilvánosságra hozatala a társadalom érdekeit szolgálja. Más szóval, nem tekinthetem a szólásszabadságot korlátatlannak. Nem engedhető meg, hogy felesleges szenvedést okozzak bárki-nek is, hacsak a társadalom nem nyer ezáltal valami fontosat.” Uo., 17.

255 Vö. „The Laski Libel Action. Verbatim Report”. *Daily Express*, London, 1947. Idézi Michael J. BELOFF: *Politicians and the Press*. In: Jack BEATSON – Yvonne CRIPPS (szerk.): *Freedom of Expression and Freedom of Information*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2000. 67.

256 „Azt hiszem, megkockáztathatjuk, hogy az angolszász rágalmazási törvény, jelenlegi formájában, kissé túl messzire megy abban, hogy az egyént megvédelmezze a nemkívánt nyilvánosságtól. [...] Úgy vélem, hogy [...] érdemes lenne fontolóra venni a kártérítési rendszer eltörlését minden politikai, vagy kvázi-politikai esetben, és alternatívaképpen kidolgozni a bocsánatkérés megfelelő nyilvános formáit, amennyiben az állítás valótlannak bizonyul.” LASKI i. m. (244. lj.) 18.

Louis B. Schwartz (1913–2003) az erkölcsöt sértő tettek (*morals offenses*) büntethetőségének keretében írt röviden a rágalmazás büntetőjogi kategóriájáról.²⁵⁷ Schwartz az American Law Institute által 1962-ben megalkotott, az egyesült államokbeli tagállamok törvényi jogának egységesítése érdekében a tagállamok számára ajánlásként, illetve szabadon felhasználható forrásanyagként elkészített büntetőtörvénykönyv-minta (*Model Penal Code*) egyik kidolgozójaként az erkölcsi vétkek jogi büntethetőségéről is állást foglalt. Szerinte bár minden bűncselekmény egyúttal a társadalmi erkölcsöt is sérti, erkölcsi bűncselekménynek csak azokat nevezzük, amelyek büntetést érdemlőségének egy világi („nem teokratikus”) államban nincs közönséges (ebben az értelemben: nem vallási) igazolása.²⁵⁸ Minthogy a legtöbb bűncselekménynek (lopás, rablás, hamis tanúzás stb.) van ilyenje, lévén azok – az erkölcs mellett – a közrendet, közbiztonságot, az emberek gazdasági érdekeit stb. is sértik, az erkölcsi deliktumok közé csak azok tartoznak, ahol ilyen, erkölcsön kívüli igazolás nem áll rendelkezésre. Maga Schwartz, annak ellenére, hogy a büntetőtörvénykönyv-mintában azok büntetni rendelését nem javasolják,²⁵⁹ igazoltnak tartja, ha az ilyen, erkölcsöt sértő cselekményekkel szemben a jogalkotó egy uralkodó morális felfogás alapján kriminális védelemben részesít,²⁶⁰

257 Louis B. SCHWARTZ: *Morals Offenses and the Model Penal Code*. 63(4) *Columbia Law Review* (1963) 669–686.

258 Uo., 669.

259 Mindennek (ti. hogy bár az erkölcsi alapú büntetés legitim, tisztán erkölcsi jellegű bűncselekmények mégsem szerepelnek a minta büntető törvénykönyvben) praktikus okai vannak: egyrészt az ilyen tilalmakat nagy számban sértik meg, de a cselekmény jellegéből, az elkövetés privát módjából adódóan mégis csak nagyon keveseket érne utol a törvény, ami igazságtalan lenne, és csak a zsarolásnak és a magánbosszúknak nyitna utat; másrészt a büntetőjogi üldözés elriasztana attól, hogy az elkövető pszichiátriai segítséget keressen [e korban a homoszexualitás még pszichológiai betegségnek számított]; harmadrészt az ilyen, kisebb súlyú vétségek elkövetőinek üldözése erőforrásokat vonna el a súlyosabb bűncselekmények elkövetőinek felkutatása elől. Vö. uo., 676.

260 Az elgondolás eszmei alapjait azonban nem Schwartz, hanem néhány évvel korábban (1958-as akadémiai előadásában, ami először 1965-ben jelent meg) Patrick Devlin fektette le, aki a büntetőjog egyértelmű céljának a társadalmi morál védelmét tartotta. Ő azonban a morált még teljes mértékben a vallással kötötte össze: véleménye szerint az erkölcs és a vallás elválaszthatatlanul összekapcsolódik, és a büntetőjogi szankcionálhatóságnak semmi más alapja nem lehet, mint az uralkodó vallás (Európában a kereszténység, más kultúrkörökben más vallások). (Vö. Patrick DEVLIN: *The Enforcement of Morals*. Oxford, Oxford University Press, 1975. 4–5 és 23–25.) Az uralkodó nézet azonban nem egyszerűen a többség felfogása: attól még, hogy tíz emberből kilenc nem ért egyet a tízedikkel, az utóbbi tevékenysége nem lesz morálisan helytelen. Ilyenné csak akkor válik, ha az a társadalmat érinti. Ennek eldöntése pedig nem egyszerű többségi kérdés, hanem annak függvénye, hogy bármely „józan gondolkodású” (*right-minded*) személy az adott cselekményt a társadalom sérelme szempontjából feltételezhetően erkölcstelennek gondolja-e (uo., 15). Ezt a személyt Devlin úgy nevezi, hogy „az ember az esküdtzéki pulpitusról” (*the man in the jury box*), aki lényegét tekintve éppoly hipotetikus, ideális és vélelmezett eszmei kreálmánnyként jelenik meg, mint Ronald Dworkin Herkules-bírója. Mindettől függetlenül, ha a társadalmi morálnak ez az ideális és hipotetikus megsemmisítője egy cselekményt erkölcstelennek tart(ana), azt a jogalkotónak büntetnie kell(ene). Mindennek Devlin merőben praktikus indokát is adja: ugyanis ha egy-egy ilyen esetet (amelyet a társadalom önmagában elbír, mint pl. egy minden este lerészegedő, de csak magának ártó, és másnap kijózanodó személyt) nem büntetnénk, akkor elvileg megengednénk, hogy bárki – ezáltal pedig akár mindenki – ilyen társadalomellenes erkölcstelen magatartást folytasson, ez pedig egyértelműen a közösség kárára lenne (vö. uo., 14 és 17). Devlin elgondolásának plauzibilis cáfolatát adja H. L. A. Hart, mégpedig azon az alapon, hogy az erkölcs nem egyszer s mindenkorra adott, hanem fejleszthető: az „itt és most” létező, ugyanis a társadalom tényleges gyakorlatán alapuló ún. pozitív erkölcs mellett létezik az annak bírálatára szolgáló, általános elvekből racionális alapon levezethető „kritikai erkölcs” is, utóbbi alapján viszont a pusztán morállelles magatartások büntetőjogi üldözése nem igazolható. Vö. Herbert L. A. HART: *Jog, szabadság, erkölcs*. Budapest, Osiris, 1999; a pozitív és a kritikai erkölcsöt tekintve l. különösen 29–33, a pozitív erkölcs „mérésékelt” és „szélsőséges tételeihez” pedig 56–59. Devlin kritikájához ugyancsak l. Ronald DWORKIN: *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Harvard University Press, 1978. 240–258.

mivel nem lehet a döntő többségtől elvárni, hogy megszilárdult erkölcsi nézeteit védtelenül hagyja,²⁶¹ feltéve, ha az nem bizonyíthatóan és egyértelműen téves (vagyis Schwartz vélelmet állít fel a bevett erkölcsi meggyőződések helyessége mellett).²⁶²

E cselekmények nem a fizikai, hanem a pszichológiai sértetlenséget veszélyeztetik, ez utóbbi azonban ugyanolyan fontos, mint az előbbi – következésképpen büntetésük is épp oly legitim lesz. Ennek alapján joggal büntetheti egy masszív többségi erkölcsi felfogással rendelkező társadalom pl. az abortuszt, a blaszfémiát, a hazafias érzések megsértését, a pornográfiát stb., és ugyanilyen alapon követelheti bárki, hogy az állam védje meg őt, illetve az ő pszichológiai integritását a pszichikai kint okozó rágalmazástól. Ez utóbbi megfelelő eszköze azonban már nem a büntetőjogi, hanem a magánjogi jogvédelem lesz, ugyanis nem a jogalkotóra („a kormányra”) tartozik annak eldöntése, hogy a megrágalmazott szenvedett-e olyan sérelmet, amely miatt a rágalmazót felelősségre kell vonni.²⁶³ Megjegyzendő, hogy ez az érv valójában csak a hivatalból üldözendő bűncselekmények esetében helytálló, ilyen megkülönböztetés (a hivatalbóli eljárás és a magánindítvány elhatárolása) hiányában azonban meggyőző lehet a büntetőjogi szankcionálás lehetőségének mellőzése.

Jeremy Waldron (1953–) – az angolszász szerzők többségétől eltérően – nem vetette el a rágalmazás büntetőjogi szankcionálását. Bár a véleménynyilvánítási szabadsággal összefüggésben alapvetően a gyűlöletbeszéd (*hate speech*, *group libel*, *group defamation*) problémájára koncentrálna, a csoportokat e minőségükben sértő „rágalmazó” cselekmények (*group defamation*) kialakulásának előfutáraként elemzi az egyéni rágalmazást is.²⁶⁴ A fő kérdés e vonatkozásban – számára is – az, miért lehet igazolt e cselekményt büntetőjogilag is üldözni, miért nem feltétlenül elég ehhez (mint általában az angolszász világban) a polgári jog. Waldron szerint egy lehetséges és legitim válasz az, hogy a rágalmazás bizonyos formái a közrendet sértik. Ez a kitétel önmagában ugyan elnagyoltnak tűnik, mivel a közrend fogalma számtalan olyan értéket felölel, amelynek védelme rendkívül különböző – azaz nem feltétlenül büntetőjogi – eszközökkel is megvalósítható, mégis, a közrendnek van egy olyan értelme, amely a rágalmazás egy bizonyos esetének kriminális szankcionálhatóságát igazolja.

A közrendbe ugyanis beletartozik a társadalom és az azt alkotó egyének azon érdekének védelme, hogy egy olyan közösségben éljenek, amelyben elismerik egymás jogi státuszát. (Maga a *group defamation* büntethetősége is azáltal igazolható, hogy az ilyen cselekmény kétségbe vonja azt, hogy az áldozat egyenlő tagja lenne a társadalomnak, ennek okán az ilyen szabályozás a „törékeny közjót” védi: azt a bizonyosságot, amit a közösség tagjai egymásnak garantálnak, hogy mindannyian félelem, diszkrimináció, erőszak és hasonlóknak nélkül

261 Ez tulajdonképpen az igazság első képviselőinek beáldozása, mivel a megszilárdult erkölcs védelme független az igazságtól. („Bár a társadalom sokat köszönhet a mártíroknak, örülteknek, bűnözőknek és professzoroknak, akik alkalmanként alapvető feltevéseket kérdőjeleznek meg, nem várható el a közösségtől, hogy tiszteljék, vagy akár csak hogy tolerálják ezeket az első tiltakozókat.” SCHWARTZ i. m. (257. lj.) 672.

262 „Nehéz tagadni, hogy az embereknek joguk van arra, hogy saját meggyőződésük alapján hozzanak törvényeket, ha e meggyőződések nem bizonyíthatóan hibásak, különösen akkor, ha azokban meglehetősen nagy többség hisz. Nem várható el a többségtől, hogy lemondjon egy kialakult hitvallásról és az ahhoz kapcsolódó érzékenységről, legyen az bármennyire is irracionális, csak azért, hogy tiszteletben tartsa egy kisebbség szkepticizmusát.” Uo., 671.

263 Uo.

264 Vö. Jeremy WALDRON: Dignity and Defamation: The Visibility of Hate. 123(7) *Harvard Law Review* (2010) 1604–1605.

élhessenek.)²⁶⁵ Ez a régi, „arisztokratikus társadalmakban” a „nagyszerű emberek” és a magas tisztséget betöltők jó hírének védelmét jelentette, de egy nem arisztokratikus, nemesség nélküli, modern demokratikus társadalomban is lehetséges. Manapság ugyanolyan fontos érdek a közösség tagjai számára jogi és társadalmi státuszuk megtartása és mások általi elismerése, mint régen a nemesek ugyanilyen helyzetének védelme, a különbség pusztán annyi, hogy az „elemi méltóság” (*elementary dignity*) csorbításától való védelem ma már nemcsak a tisztségviselők, hanem minden állampolgár elemi érdeke, ami igazolhatja az azt támadó magatartásokat (ideértve a beszédet és az „írott” rágalalmazás minden formáját, pl. képet, rajzot is)²⁶⁶ büntetőjogi üldözését.²⁶⁷ Ki kell azonban emelnünk, hogy Waldron nem foglalt állást amellett, hogy az ilyen cselekményeket büntetőjogi szinten is szankcionálni *kell*, hanem csak azon a véleményen volt, hogy az *lehetséges* és igazolható.

A kortárs jogelméleti irányzatok talán legmarkánsabbika a *law and economics*. A jog gazdasági megközelítése (*economic approach to law*), vagy más elnevezéssel „a jog gazdasági elemzése” (*economic analysis of law*) képviselői az embereket racionálisan gondolkodó és cselekvő lényeknek tartják, akik saját jólétük, „hasznuk” előmozdítására és növelésére törekcszenek.²⁶⁸ Tágabb értelemben véve a gazdasági megközelítés azt jelenti, hogy az emberek minden cselekvésük előtt egyfajta költség-haszon elemzést végeznek, azaz e nézet követői minden tevékenységben piaci cserét látnak: eszerint az emberek minden döntésük előtt felméri azok pozitív és negatív következményeit, pénzbeli és nem pénzbeli előnyeit és hátrányait, és csak ezen racionális mérlegelés után fogják a döntést meghozni. A szűkebb értelmű felfogás pedig azt jelenti, hogy a racionális mérlegelés kizárólag a pénzbeli, vagyoni, anyagi jellegű előnyök és hátrányok számbavételére korlátozódik.²⁶⁹

Ami a büntetőjogot illeti,²⁷⁰ annak elemzése abból indul ki, hogy a bűncselekmények elkövetése csökkenti az össztársadalmi hasznot, mivel egyrészt a bűn közvetlenül kárt okoz az áldozatnak (és gyakran annak hozzátartozóinak), másrészt közvetett módon kárt okoz az egész

265 Vö. uo., 1597.

266 Waldron különbséget tett a szóbeli rágalalmazás (amely eseteket ő összefoglalóan a „*calumnies*” kifejezéssel illette) és az írásbeli rágalalmazás között. Az előbbi a beszéd bármely formáját magában foglalta, a másról terjesztett rosszhiszemű pletykától a bíróság előtti hamis beadvólásig, az utóbbi pedig felölelte a „tartós formát” öltő, bármilyen módon publikált kifejezéseket (így az írott vagy nyomtatott szöveget, a rajzot, a képet stb. is), amik maradandóságuk okán sokkal szélesebb személyi kört érhetnek el, ezért hatásuk tartósabb és kiterjedtebb lehet.

267 Mindez történetileg is megalapozható: „Manapság hajlamosak vagyunk a rágalalmazásra mint kártérítési igényt megalapozó polgári jogi jogsértésre gondolni. De [...] történetileg a büntetőjogi rágalalmazást arra használták, hogy a társadalom részéről támogassák és kifejezzék a kollektív elkötelezettséget arra, hogy az embereknek mint a társadalom tagjainak jó hírnevéhez szükséges minimális feltételeket fenntartsák, megvédve [...] az ő polgári méltóságuk alapjait mint a közrend fenntartásához nélkülözhetetlen elemet.” Uo., 1600.

268 A jog gazdasági elméletének filozófiai alapja a Beccaria és Bentham nevéhez köthető – de, mint láttuk, a milli felfogás alapjául is szolgáló – utilitarizmus.

269 Ezenkívül immáron kifejezetten a jog gazdasági elmélete vonatkozásában különbséget tehetünk pozitív és normatív gazdasági jogelmélet között. Az előbbi azt mondja meg, hogy mi az, ami létezik, milyen tényleges hatása van egy adott szabályozásnak a társadalmi haszon mértékére, illetve ez a jövőben feltehetőleg hogyan fog megváltozni; az utóbbi pedig arra keresi a választ, hogy hogyan lehetne a jelenleg létező szabályozáson a hatékonyság szempontjából javítani, a pillanatnyilag létező szabályok milyen irányú megváltoztatásával lehetne a társadalmi haszon mértékét növelni. A normatív irányzat szerint tehát a társadalmi feltételek változtatása kihat az egyéni döntések meghozatalára, így a külső körülmények helyes kialakítása befolyásolni tudja az emberek ezen feltételekhez igazítandó akaratát.

270 A büntetőjog gazdasági megközelítésének tömör és tartalmas összefoglalóját magyarul I. Robert COOTER – Thomas ULEN: *Jog és közgazdaságtan*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005. 491–523.

társadalomnak, ami a várható további bűncselekmények megelőzésére tett, önmagukban nem produktív erőfeszítésekben, illetve a bűnözéstől való általános félelemben, szorongásban nyilvánul meg. Ehhez képest a bűnöző számára a bűncselekmény által elérhető haszon jóval kisebb (és persze igazságtalan is – de ezt a tisztán morális szempontot a gazdasági paradigma nem értékeli),²⁷¹ ennek következtében a társadalom rosszabb helyzetbe kerül, mint amilyenbe a bűncselekmény elkövetése nélkül került volna. Az össztársadalmi költségeket a leginkább azáltal csökkenthetjük, ha nem hagyjuk, hogy a potenciális tettesek bűncselekményt kövessenek el, vagyis ha azok elkövetését *megelőzzük*.

A bűnöző egy ideális piacon tevékenykedik, ahol a bűn és a büntetés egy áru-ellenérték viszonyának felel meg. Ahogy egy hagyományos piacon valamely termék iránti kereslet nő a termék árának csökkenésével, és csökken a termék árának növekedésével, ugyanúgy a „bűnözési piacon” is a bűnözés árának csökkenésével nő, növekedésével pedig csökken a bűnözés iránti kereslet, azaz a bűnözés mértéke, az elkövetett bűncselekmények száma. Ezt az emberi viszonyulást az „ökonómiai paradigma” fogalmával fejezhetjük ki, amelynek lényege az a feltevés, hogy az emberek cselekvéseiket bizonyos ösztönzők hatására alakítják, így azok helyes megválasztásával el lehet érni, hogy az egyén a kívánt módon cselekedjék, avagy tartózkodjon a nem kívánt magatartásoktól. A büntetés a gazdasági jogelmélet szerint nem más, mint a bűn ára, és ennek az „árnak” két összetevője van: a szankció mértéke és az elítélés valószínűsége, ezért a büntettek csökkentését elvileg két módon is el lehet érni: szigorúbb büntetésekkel, illetve hatékonyabb felderítéssel. Mindkettő abból a megfontolásból indul ki, hogy végső soron a bünt elkövető és a társadalom (közvetlenül pedig az áldozat) között is egy piaci csere megy végbe, azonban az nem felel meg az ideális piac érték-ellenérték egyenlősége követelményének, ezért az értékegyensúly helyreállításához állami beavatkozásra van szükség, amit az azzal valósít meg, hogy növeli a bűn árának valamely (vagy mindkét) összetevőjét, ezzel próbálva megvédeni a potenciális áldozatokat, illetve általában véve az egész társadalmat a bűncselekményektől.

Azonban a bűnözésre ható ösztönzők közé nemcsak a büntetések tartoznak, hanem a legális és a nem legális tevékenységek közötti választási lehetőségek köre, továbbá az illegális magatartási formák nem jogi következményeitől való félelem is.²⁷² Egy potenciális bűnöző ugyanis nemcsak az állami szankció bekövetkezésének lehetőségét és ezen esetleges szankció abszolút mértékét mérlegeli, hanem azt a hátrányt is, amit számára az okoz, hogy a társadalom őt bűnözőként kezel. Ezt vallja a jog gazdasági elméletének legfőbb kortárs képviselője, Richard A. Posner is, aki mind elméleti, mind gyakorlati munkásságában²⁷³ a jog – prag-

271 Ezt Pokol Béla a „bűncselekmény-elkövetés fogalmi neutralizálásának” nevezi (vö. POKOL Béla: *Autentikus jogelmélet*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2010. 174).

272 A kérdés persze az emberi pszichéből adódóan ennél bonyolultabb – előfordulhat pl. az, hogy a várható jogkövetkezmény súlyának vagy valószínűségének növekedése egyes személyeket még inkább bűnök elkövetésére sarkall. Léteznek ugyanis kockázatkedvelő (*risk-preferer*) egyének, akiknek a szemében a növekvő veszély egyenesen kihívást jelent, egyfajta próbát a sorssal szemben, míg a kockázatkerülő vagy jogtisztelő (*risk-avoider*, *law-abider*) személyek azok, akiket a rizikó emelkedő mértéke a bűnözéstől való elállásra ösztönözhet. Vö. Isaac EHRLICH: The Deterrent Effect of Criminal Law Enforcement. *Journal of Legal Studies*, (1972) 265–267.

273 Posner főbíró a chicagói székelyű 7. kerületi fellebbviteli bíróságon.

matista²⁷⁴ – gazdasági megközelítése alapján jár el.²⁷⁵ A szólásszabadságot (pontosabban a kifejezés szabadságát)²⁷⁶ ezen a pragmatista alapon kiemelten védendő értéknek tartja.

Az amerikai bíró természetes – és Posner által helyesnek tartott – módon úgy közelít egy új, szólásszabadsággal kapcsolatos ügghöz, hogy összehasonlítja a szólásnak a felperes (a „sértett”) által kívánt korlátozásából származó előnyöket és hátrányokat. Mivel a szólás szabadságához kapcsolódó kifejezések mindegyike meglehetősen homályos, a legalista, vagyis a törvények (és precedensek) alapján való ítélethozatal történetileg szemlélve sohasem volt jellemző az amerikai bírókra – ehelyett mindig az ítélet várható következményeit mérlegelték. (Ezt tette a Legfelső Bíróság is a két első fontos, szólásszabadsággal kapcsolatos határozata meghozatalakor a Schenck- és az Abrams-ügyben.)²⁷⁷ Még a költség-haszon elemzést sem dogmaként használták, hanem csak annyiban, amennyiben az segített nekik a különböző döntések következményei közötti mérlegelésben.²⁷⁸ Ezen elemzésre elméletileg maga Posner is a holmesi „gondolatok piaca” metaforájának továbbfejlesztett változatát, a „beszédék pia-

274 Posner szerint az a szó, ami a legjobban leírja az átlagos amerikai bírót, mégpedig a bírósági hierarchia bármely szintjén, illetve amely alapján az átlagos amerikai bíró viselkedése a legjobban megragadható, a „pragmatista” (l. Richard A. POSNER: *How Judges Think*. Cambridge, Harvard University Press, 2010. 230). A „pragmatista” amerikai (és angol) bírók, összevetve a „legalista” kontinentális bírókkal, sokkal szabadabban, tágabb mérlegelési lehetőség alapján járnak el, utóbbiak viszont jobban alá vannak vetve az írott szabályoknak (vö. uo., 263.). (Ehhez részletesebben l. még a következő lábjegyzetet.)

275 A legfontosabb sajátosság, hogy Posner a jogot nem önmagában, hanem a többi társadalomtudomány, ezek közül is elsősorban a filozófia és a közgazdaságtan fényében vizsgálja. Posner szerint a jog az arra jogosult személyek (a bírók) *tevékenysége*, nem pedig jogi fogalmak és szabályok halmaza. A jog tehát nem egyenlő a törvények, rendeletek szövegével (még ha a bírók *formálisan* ez alapján is ítélik), hanem ennél sokkal több. Oliver Wendell Holmes főbíró idézve vallja, hogy „a jog annak a megjósolása, hogy meghatározott ügyekben a bírók hogyan fognak dönteni.” A jog tehát Posner szerint egyenlő a bírók tevékenységével, amiből az is következik, hogy elfogadja Jerome Frank azon tételét is, hogy jognak minősül minden, ami a bírakat az ítélet meghozatalában befolyásolja. Mivel a bírók az előbb felsorolt irracionális tényezők alapján (is) döntenek, a jog objektivitása pusztán illúzió: miután minden bírónak más értékei, preferenciái stb. vannak, ugyanazt az ügyet különböző bírók különféleképpen dönthetik el. Posnernél a bíró nem pusztán a jog anyagának (jogsabályoknak, precedenseknek) értelmezője, nem a jog megtalálója, hanem annak alkotója; a bíró tehát tág körben mérlegelhet (és ennek során saját erkölcsi felfogását is nagymértékben érvényesítheti az ítéletben), ám ez a mérlegelési jog nem lehet korlátlan (pl. társadalmilag káros következményekre vezető ítéletet nem hozhat). Ez utóbbi kitételből következik Posner jogelméletének következő sarkalatos pontja, mégpedig a jog funkcionalista és konzekvencialista szemlélete. A jog ugyanis nem egy semleges tudományterület, hanem meghatározott funkciói vannak, amelyek beteljesítésére hivatott. A jog feladata az, hogy az emberi szükségleteket kielégítse, mégpedig minél igazságosabb módon, azaz a jognak társadalmilag hasznosnak kell lennie. A bíró feladata ennél fogva az, hogy a felek (és persze a későbbi, hasonló pozícióban lévő felek) viszonyában a lehető legigazságosabb, össztársadalmilag leghasznosabb ítéletet hozza meg. Ám hogy a sok döntési verzió közül melyik teljesíti ezt a kritériumot, azt a bíró szabadon (erkölcsi értékei, igazságérzete alapján) döntheti el – ezért mondja Posner azt, hogy a bíró (még a *statute law* területén is) nem egyszerűen alkalmazza, hanem alkotja a jogot. A bíró mindig mérlegeli döntése társadalmi következményeit, annak pozitív és negatív hatásait, és csak akkor hozza meg az adott ítéletet, ha a pozitív következmények meghaladják a negatívokat. Posner szerint a bírónak tehát inkább egy *ésszerű*, mint egy jogszerű döntés meghozatala a feladata (l. Richard A. POSNER: *The Problems of Jurisprudence*. Cambridge, Harvard University Press, 1990. 26), ezért a saját jogelméletét gyakorlati jogtudományként (*pragmatic jurisprudence*) definiálja: „Az amerikai jog pragmatikus, és annak is kell lennie” (uo., 27). (Posner elméletének áttekintő bemutatását l. TÓTH J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet. *Jogelméleti Szemle*, 2004/1.)

276 Posner a szólást tág értelemben fogja fel, idesorolva minden olyan „expresszív tevékenységet” is, amely egy nézet kifejezésének fizikai cselekvéssel történő megvalósítását öleli fel. Vö. POSNER i. m. (276. lj.) 467.

277 Vö. Richard A. POSNER: *Law, Pragmatism, and Democracy*. Cambridge, Harvard University Press, 2005. 358–360.

278 Uo., 363.

cát” (*speech market*) javasolja, ami a morális megközelítéssel szembeállított „instrumentális” megközelítést előfeltételezi. Míg a morális megközelítésben – mint láttuk – az egyéni jogok és azok kibontakoztatásaképp az egyéni autonómia indokolja a szólás különleges jogi státusát, addig az instrumentális megközelítésben az a haszon, amit a szabad szólással – a potenciális veszély egy adott mértéke mellett – el lehet érni.²⁷⁹ Ez a haszon (összevetve az aktuális veszély nagyságával) azonban csak egy feltételezés, amelynek megalapozottsága mindig utólag derül ki – pl. a Schenck-ügyben hozott döntést is azért lehet kritizálni, mert *utólag* kiderült, hogy sem a Szocialista Párt, sem maga Schenck, sem a 15 ezer háborúellenes és a behívóparanccsal szemben engedetlenségre buzdító szórólapja nem jelentett tényleges veszélyt a társadalomra. Éppen ezért a védett szólás mértéke nem morális, hanem a feltételezett ártalom mértékén alapuló, instrumentális (és persze konzekvencialista) kérdés.²⁸⁰

E kérdéskörben a rágalmazás és a becsületsértés (amiket Posner maga – tekintettel arra is, hogy az amerikai jogban nincsenek az európai jogokban ismert defamatorikus bűncselekmények – nem választ szét, és egységesen a „*defamation*” szóval jelöl, és amiket a továbbiakban mi is az egyszerűség kedvéért „rágalmazásnak” fordítunk) szankcionálандósága is a társadalmi hasznok és költségek, illetve ezek várható bekövetkezésének valószínűsége és annak konkrét következményei vonatkozásában merül fel. Mivel a következmények eltérők lehetnek, Posner nem is büntetőjogi (vagy más jogági) rágalmazásról, hanem „csak” rágalmazásról beszél, annak következményeit pusztán súlyosságuk alapján elemezve, így ebbe (a rágalmazás büntetendőségének megítélésébe) a személyiségi jogsértés polgári jogi következményeitől a büntetőjogi szankciókig mindenféle jogkövetkezmény kiszabhatóságának mérlegelése beletartozik.²⁸¹

279 Vö. Richard A. POSNER: *Frontiers of Legal Theory*. Cambridge, Harvard University Press, 2001. 62–63.

280 Uo., 72.

281 Mindazonáltal a kifejezetten *tort* (azaz polgári) jellegű ügyek gazdasági elemzését – más helyen – elvégzi. Az ökonómiai paradigmából kiindulva a becsületet gazdasági funkcióval rendelkező tulajdonságnak tartja, amely hozzájárul ahhoz, hogy bármely olyan „piac”, ahol a piaci szereplők önkéntesen vesznek részt, anyagi jellegű előnyhöz juttassa birtokosát. A társadalmi megbecsülés ugyanis olyan tájékoztatásként működik, ahol ismeretlenek korlátozott információk birtokában kell, hogy kiválasszák partnerüket; e partnerek keresésének költségét képes csökkenteni az egyén társadalmi reputációja, azaz az ilyen jellemzővel bíró emberrel többen lépnek interakcióba (pl., de nem feltétlenül, kereskedelmi kapcsolatra), mint másokkal, akiknek a megbízhatóságát (így partneri kapcsolatra való alkalmasságát) csak jóval nagyobb erőfeszítés, azaz jóval nagyobb költség árán volnának képesek kideríteni. Mindez a gazdasági piac mellett vonatkozik olyan ideális piacokra is, mint a „házassági piac”, a „barátság piaca”, a „politikai piac” stb. A reputáció csökkentése ezt az ideális „piaci” eloszlást bolygatja meg. A gazdasági logikából kiindulva azonban nem minden becsületcsökkentést célszerű jogilag büntetni. Az olyan kisközösségekben (törzsi, falusi társadalmakban), ahol az emberek ismerik egymást, és egymásról való tapasztalataik közvetlenek, egy rágalmozó cselekmény nem képes érdemi változást okozni az emberek jó hírében; egy modern nagyvárosi közegben viszont, ahol a közösség más tagjairól való információink szükségképpen közvetettek és a többség által leellenőrizhetetlenek, a rágalmozás (hamis és becsületcsorbító tények állítása) már nagyon is képes erre. Különösen akkor kell peresíthetővé tenni egy ilyen igényt, ha a becsület sérelme nehezen reparálható – így más megítélés alá esik az, ha valakiről szűk körben állítottak valamit, és pl. munkahelyváltással az új közegében reputációja helyreáll (lévén az új munkatársak a korábbi becsületsértésről nem rendelkeznek információval), mintha az ilyen állítást – pl. a televízión keresztül – mindenki számára hozzáférhetővé tették, és az áldozat hírnevében esett foltrol a világ másik felén is tudnak. Ellenben nincs szükség peresíthetőségre a magánkörben, azaz a közvetlen ismerősök körében terjesztett információk esetében, mert annak megengedettsége szükséges az illető helyes megítélése lehetőségének biztosítása érdekében. Ugyancsak gazdasági megfontolásokkal magyarázza Posner a hanyagságból elkövetett rágalmozás peresíthetlenségének kívánalmát, vagy az írásbeli rágalmozásnak a szóbelinél enyhébb megítélése szükségességét [l. részletesen Richard A. POSNER: *Privacy, Secrecy, and Reputation*. 28 *Buffalo Law Review* (1978–1979), 30–41].

Posner két kiindulópontja közül az első az, hogy különbség van a társadalom számára káros cselekedeteket megakadályozó társadalmi kontroll (*social control*) két eszköze, a társadalmi normák (*social norms*, illetve sokszor egyszerűen csak „*norms*”) és a jog (*law*) között;²⁸² a másik – az előbbinél jóval meghökkenőbb – premisszája az, hogy a rágalmazás valójában nem más, mint a társadalmi normák megsértésének (informális, azaz társadalmi) szankciója. A társadalmi kohéziót megteremtő informális normák megsértése esetén a közvélemény elítélő módon beszél a norma ellen vétőről, így járulva hozzá a társadalmi együttélés adekvát rendjének fenntartásához olyan esetekben, amikor a társadalmi normák sérelme kicsi, így annak szankcionálандósága még nem éri el a jogi szabályozás igényének szintjét. (Természetesen, ha a társadalom tagjai ezen normák iránt érzéketlenek, akkor – különösen, ha a sérelem súlyos – kiegészítő jelleggel belép a társadalmi kontroll mechanizmusába a jog is.) A rágalmazás mint informális társadalmi szankció tehát fontos szerepet tölt be a társadalom működésében.

Ez a fajta társadalmi szankció azonban csak akkor működik megfelelően, ha kisebb (a jog szintjét el nem érő) vétkekre nem tesz lehetővé aránytalanul súlyos informális büntetést, vagyis a többi ember nem rombolhatja le teljesen valakinek a társadalmi megbecsülését. Ha ez mégis megtörténik, akkor a társadalmi szankció alkalmazása túlzottá, diszfunkcionálissá válik, és a jog – mint azon normarendszer, ami akkor lép működésbe, ha a társadalmi normák már nem képesek megfelelően ellátni a szerepüket – formális jogkövetkezményekkel bünteti az ilyen túlzó magatartásokat. Az is követelmény ugyanakkor, hogy a jog csak ebben a végső szerepben jelenjen meg, ezért az elítélendő cselekmények elkövetői rossz hírének kelését nem indokolt súlyosan büntetni, és különösen nem indokolt akkor szankcionálni, ha a rágalmazás (az informális együttélési normákat sértő személy társadalmi reputációját romboló állítás) igaz volt. Minderre Posner érzékletes példaként a *pletykát* (*gossip*) hozza fel: a szóbeli becsületsértés (*slander, oral defamation*) büntetése nem lehet magas, mert az elbátorítatlanítja az embereket attól, hogy továbbadják egymásnak a társadalmi normát sértő személyről szóló információkat, félve attól, hogy a történet, amit továbbadnak, nem pontosan helytálló (bár lényegét tekintve az). Végeredményben Posner gazdasági jogelméleti alapon indokolja meg, hogy a kialakult amerikai szabályozás miért helyes, azaz miért csak enyhe polgári jogi szankciókkal lehet büntetni a rágalmazást, és (a polgárihoz képest) súlyos büntetőjogi szankciókkal miért nem.²⁸³

Végül – számos leíró és összehasonlító jellegű megállapítás mellett –, a szólásszabadság egyik legelismertebb kortárs kutatója, Eric Barendt is tett értékelő megjegyzést a büntetőjogi rágalmazásról. Az akkori (1987-es) német és angol helyzet elemzése kapcsán szögezi le, hogy egyetért a rágalmazás jogi szankcionálásának korlátozásával, és a rágalmazás akkori egyesült királyságbeli helyzetével foglalkozó Faulks-bizottság, valamint a Law Commission egy fel-

282 A jog szerepe annyi, hogy kiegészítő jelleggel érvényre juttatja a normákat, ha azok önmagukban nem elegendők saját maguk érvényesítéséhez (*the law's role as a supplemental enforcer of norms*). A normák fő szabályként hatékonyabb eszközei a társadalmi kontrollnak, mint a jog, különösen egyértelmű megítélésű esetekben, illetve akkor, ha – a normasértéshez képest – a jog működtetésének társadalmi költsége (a rendőrségi nyomozásra, bírósági tárgyalásra, büntetés-végrehajtásra fordítandó költség) túl magas. Néha azonban a társadalmi szankciók nem jelentenek a normasértők számára – szintén a normasértéshez, illetve az abból realizálható haszonhoz képest – elegendő elrettentő erőt; ekkor lép be (kiegészítő, Európában úgy mondanánk: *ultima ratio* jelleggel) a jog a maga formális (és súlyos) szankcióival [I. POSNER i. m. (277. l.) 302.] Ezenkívül a kormánynak az is feladata, hogy ösztönözze a magánszankciók kiszabását a normasértő magatartásokra, hogy elősegítse a kívánatos társadalmi normák megszületését, valamint hogy harcoljon a rossz társadalmi normák ellen (uo., 304–305).

283 Vö. uo., 302–303.

jegyzésének megállapításai alapján egyetértőleg idézi azt a kijelentést, hogy a büntető eljárásokat legfeljebb (ha egyáltalán) a „súlyos” (*serious, non-trivial*) rágalmazásokra kell fenntartani, amely esetekben a vádlott tudta vagy valószínűsítette (*knew or believed*), hogy az állítása (ez esetben: tényközlése) hamis.²⁸⁴ Ugyancsak magáénak vallja azt a tételt, hogy ki kell rekeszteni a büntetőjogi védelem köréből egyrészt azokat a rágalmozó állításokat, amelyek nem okozzák a megrágalmazott személy társadalmi megbecsültségének érzékelhető csökkenését, másrészt az olyan „politikai beszédet” (*political speech*) jelentő közléseket is, amelyek egy közszereplő (*public figure*) becsületét csak „járulékosan” érintik.²⁸⁵ Végül kinyilvánítja, hogy a büntetőjogi rágalmazásnál – ahogyan azt történetileg az USA-ban a *common law* szabályozta²⁸⁶ – mindig meg kell adni a jogot a valóság bizonyítására, és e cselekményt csak akkor szabad büntetni, ha állítása tényyszerűségét a rágalmozó nem tudta bizonyítani – mindez azonban független attól, hogy az állítás szolgálta-e a közérdeket.²⁸⁷ Vagyis Barendt egyértelműen elveti azt a – manapság népszerű – felfogást, miszerint közügyekben, a közszereplőkkel kapcsolatban még a hamis állítások is védelmet kell, hogy élvezzenek.

284 Vö. BARENDT i. m. (232. lj.) 188.

285 „A szólásszabadság elve nemcsak a társadalmi megbecsülésben érzékelhető hátrányt nem okozó rágalmazásért kiszabható büntetőjogi büntetések kizárását kívánja meg, hanem azt is, hogy védjük meg az olyan politikai beszédet, mely csak esetlegesen sérti valamely közszereplő becsületét.” Uo., 188.

286 E szabályozást külön kiemeli Frederick Schauer, felhívva a figyelmet arra, hogy a valóság bizonyítása mindig a vádlottat terhelte (tehát nem a felperes-vádlónak kellett bizonyítania azt, hogy az állítás valótlan, hanem kimentéses bizonyítással a terheltnek azt, hogy valós), ahogyan azé is, hogy annak közlése közérdekből történt (l. Frederick SCHAUER: Gondolatok az igazság értékéről. In: Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai. Válogatott tanulmányok*. Budapest, CompLex, 2014. 483–484). Hasonló volt a helyzet az angol *common law*-ban, ahol a XIX. században két évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntethető rágalmazás (*libel*) miatt az, aki akár az állítása igaz voltát, akár azt, hogy az a közjót szolgálja, nem tudta bizonyítani; de még annak is egy év börtön járhatott, aki gondatlanul tett hamis állítást, vagyis úgy jelentett ki valakiről valamit, hogy nem tudta, hogy kijelentése téves (vö. Ian LOVELAND: *Political Libels: A Comparative Study*. Oxford–Portland, Hart, 2000. 14. A *libel* és az ahhoz hasonló *slander* megkülönböztetéséhez l. uo., 14–15). A *criminal libel* valójában négy részből állt: a lázításból (*sedition* vagy *sedition libel* – ami tulajdonképpen a hatalmon lévők éles, támadó kritikáját jelentette), a rágalmazásból (*defamation* – szűkebb értelemben, ami mások reputációjának csökkentése esetén volt alkalmazható), az obszcenitásból (*obscenity*), valamint a blaszfémiaiból (*blasphemy, blasphemous libel*). [Vö. Robert C. POST: Defaming Public Officials: On Doctrine and Legal History. *American Bar Foundation Research Journal* (1987) 542. A *criminal libel* történetéhez – az előbbi munka mellett – l. továbbá Robert C. POST: The Social Foundations of Defamation Law: Reputation and the Constitution. 74 *California Law Review* (1986) 691–742. A *libel tort* és a *criminal libel* hagyományos megkülönböztetéséhez l. Libel a Crime and a Tort. 1 *The Law Coach* (1920–1921) 155.] Továbbá Schauer hívja fel a figyelmet arra is, hogy az igazság egyetlen esetben nem volt mentesítési ok (még közérdek esetén sem): akkor, ha az a rágalmozó által ellopott bizalmas információk közzétételében állt, ilyen esetben ugyanis valójában nem is a rágalmazás állt az ügy középpontjában, hanem a tudottan lopott anyagból származó haszon [vö. Frederick SCHAUER: Reflections on the Value of Truth. 41 *Case Western Reserve Law Review* (1990–1991) 702, 20 lj.].

287 „Üdvözölni kell azokat a javaslatokat, amik a felelősséget olyan esetekre korlátozzák, amelyek során a kiadó tudta, hogy megjegyzései rágalmozók, ha (függetlenül attól, hogy a közlés közérdekű volt-e, vagy sem) biztosítva volt számára a valóság bizonyításának lehetősége.” BARENDT i. m. (232. lj.) 188–189.

3. Összegzés

Látható tehát, hogy a rágalmazás és a becsületsértés kérdése nyomott hagyott a jogfilozófiai és a politikai filozófiai gondolkodáson, a kérdéskör jelentősége azonban más tárgyakhoz képest kisebb jelentőségű volt. Visszatérő elemként az uralkodó hatalomgyakorlási módjának kritizálhatósága jelent meg, ami egyrészt azt jelentette, hogy az erről véleményt kifejtő szerzők többsége szerint a pusztá bírálát nem szabad, hogy jogi felelősségre vonás alapja legyen, másrészt azt is, hogy ami nem tartozik e körbe, annak viszont felségsértésként bűncselekménynek kell minősülnie. Bár e nézetekben mind a pragmatista, mind a *par excellence* erkölcsi-etikai érvek már az ókortól kezdve megjelentek, azok elvi jellegű különválására a XVIII. századig várni kellett, amikor is az utóbbi kategóriába tartozó, deontológiai, tisztán értékelvű (talán legmarkánsabb képviselőjéről gyakran egyenesen kantinak vagy kantianusnak nevezett) érvek egyértelműen különváltak az előbbi, utilitarista argumentumoktól, hogy azután – tiszta formáikat sokáig megőrizve – a XX. század második felében sok angolszász szerző elméletében újra egyesüljenek és erősítsék egymást. Bár ma is vannak kortárs vagy nemrégiben elhunyt gondolkodók, akik a szólásszabadság igazolásai közül vagy csak az előbbit (pl. Posner), vagy csak az utóbbit (pl. Dworkin) fogadják el, többségük valamilyen szinten ötvözi mind e két álláspont, mind egyéb lehetséges álláspontok meglátásait, így különösen a demokrácia védelmének (egyébként alapvetően szintén haszonelvűnek minősíthető, bár etikai értékeket is tartalmazó) szempontját. A jogfilozófiai és jogelméleti gondolkodás fejlődésének legnagyobb eredménye azonban éppen az, hogy valójában ma már csak a részletek tekintetében folyik vita, az alaptételt magát senki nem kérdőjelezi meg: ti., hogy a szólás szabadsága olyan erkölcsi és alkotmányos jog, illetve ezek feltételét jelentő alapérték, amely mindenkit meg kell, hogy illessen, valamint hogy ezen erkölcsi és jogi jogosultságot csak azon esetekben lehet – különösen büntetőjogi eszközökkel – korlátozni, amik kellő indokul szolgálnak a szó-lás bizonyos, pontosan meghatározott szabályozásához, és ezek legtipikusabb formái éppen a rágalmazás és becsületsértés esetei, vagyis az emberi méltóság és becsület védelme.²⁸⁸

288 Az alkotmányos korlátok és a korlátozás során alkalmazható lehetséges mércék kifejtését – ami egyszerűs mind a könyvünk jelen részében található elméleti szempontok praktikus alkalmazását is jelenti –, valamint a magyar alkotmányos helyzet elemzését l. Tóth i. m. (230. lj.) 377–487, különösen 443–485.

II. RÉSZ

A rágalmazás és a becsületsértés Európában és Magyarországon

1. Bevezetés

Jelen rész témája a rágalmazásra és a becsületsértésre vonatkozó anyagi büntetőjogi normák vizsgálata az európai jogrendszerekben, különösen Magyarországon. E tárgykörhöz kapcsolódóan sok egyéb vizsgálható szempont számba vétele is lehetséges lenne – ezzel azonban oly mértékben parttalanná válna az elemzés, hogy jelen munka keretei közé sem tematikailag, sem terjedelmileg nem férne be. Így a következőkben csak az egyedi emberi személy méltóságát és/vagy becsületét sértő vagy arra alkalmas tényállításokkal (tények továbbadásával), illetve egyéb cselekményekkel, azok egyes jogrendszerekbeli megítélésével foglalkozunk; nem tárgyaljuk azonban (ha az az előbbi tárgytól eltér) a jogi személyek jó hírvéneke védelmére szolgáló büntetőjogi eszközöket,¹ sem a véleménynyilvánítás szabadságát (a kifejezés szabadságát)² sértő egyéb cselekményeket, így nem vizsgáljuk az ún. gyűlöletbeszéd egyes aspektusait (pl. holokauszttagadás vagy más hasonló cse-

1 A magyar helyesírás szabályai szerint a kifejezés helyes írásmódja a „jó hírnév”; a magyar jogi terminológiában azonban a – helyesírásiilag helytelen – „jóhírnév” kifejezés is meghonosodott. Mi a továbbiakban (az idézetek kivételével, ahol a szöveghűség a helytelen írásmódhoz való ragaszkodást is megköveteli) a „jó hírnév” formát használjuk.

2 Ádám Antal és Halmai Gábor mellett érvel, hogy a „kifejezés szabadsága” *terminus technicus* több, tágabb értelmű, mint a „véleményszabadság”: „A vélemény ugyanis tudatos, vagy reflexszerű, de mindenképpen állásfoglalást jelent. A kifejezés szó igénybevétele azonban alkalmas nemcsak a saját, hanem mások véleményének, vagy pusztá tény, esemény, tehát egyszerű információ közlésének jelzésére is. A kifejezés szó nem szűkül le a szólásra, hanem magában foglalja a gondolat, a vélemény, a meggyőződés, az információ adat, a hit, az érzés, az intuício kifejezési módzatainak és eszközeinek szinte felsorolhatatlan sokféleségét.” [ÁDÁM Antal – HALMAI Gábor: A vélemény szabadság problémái az alkotmánybíráskodásban. *Acta Humana*, 24. (1996), 11.] Ugyanakkor a magyar terminológiától némiképpen idegen a „kifejezés szabadsága” *terminus technicus*, és bevettebb a „szólásszabadság” vagy a „véleménynyilvánítási szabadság” (néha pedig egyszerűen csak a „véleményszabadság”) kifejezés. A „szólásszabadság” elnevezés ugyan sokáig általánosan használatos volt, az 1989. évi alkotmánymódosítástól (a jogállami Alkotmánytól) kezdve azonban azt a hivatalos (alkotmányos) szóhasználatban felváltotta a „szabad véleménynyilvánítás” vagy a „véleménynyilvánítási szabadság”. Mindazonáltal a jogtudomány e kifejezéseket alapvetően szinonimákként használja, és ugyanazt érti alattuk. [Vö. KOLTAY András: A véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánosság. In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja, II.* Budapest, Századvég, 2009. 2223.] Mi a jelen tanulmányban leggyakrabban – követve a mai magyar alkotmányos szóhasználatot – a „véleménynyilvánítás szabadsága” kifejezést használjuk, azonban annak szinonimájaként szintén alkalmazzuk a „szólásszabadság” *terminust* is, elismerve, hogy tisztán textuális alapon, vagyis a hétköznapi nyelvtani értelmezés alapján a „szólás” nem ölel fel minden olyan élethelyzetet, amelyet a „véleménynyilvánítás” („szóláson” tehát – a nyelvtani értelemről eltérően – bármilyen vélemény-kifejezést érteni fogunk). [A jogértelmezés lehetséges módszereiről I. Neil D. MACCORMICK – Robert S. SUMMERS: *Interpreting Statutes: A Comparative Study*. Aldershot, Dartmouth, 1991. 21, 512–515; TÓTH J. Zoltán: A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana. *Jogtudományi Közöny*, 2012/3., 93–109.]

lekmények tagadása; önkényuralmi jelképek használata;³ közösség elleni uszítás, izgatás stb.);⁴ a hamis vádat, hamis tanúzást, hamis bizonyítékok szolgáltatását; az állami szimbólumok megsértésének büntetőjogi védelmét; sem más, embereket nem személyükben (személyiségi jogaikban) érintő büntetőjog-ellenes cselekményeket. Szintén kívül marad elemzésünk tárgykörén a vallási jellegű (blaszfém) cselekmények vizsgálata, a rémhírterjesztés és más olyan magatartás, amely szankcionálható, de nem érinti az emberi személyiségvédelmet. Végül, mellőzzük a rágalmazás és a becsületsértés (illetve ezekhez kapcsolódóan – ahol az releváns – a kegyeletsértés) nem büntetőjogi jellegű szankciónak feltérképezését és gyakorlati érvényesülésének kutatását is – e két cselekménytípus *büntetőjogi* következményeinek elemzésére fókuszálunk. Nem mellőzzük azonban a politikusok, illetve rágalmban a közszereplők, valamint a hivatalos személyek ellen (és/vagy általuk) elkövetett rágalmazás és becsületsértés vizsgálatát, mivel a véleménynyilvánítás szabadságának állapota tekintetében fontos szempont egyebek mellett az, hogy az adott államban ez utóbbi cselekmények milyen viszonyban állnak az egyéb defamatorikus magatartásokkal (pl. ugyanúgy vagy enyhébben, esetleg súlyosabban büntetendők-e, mint a nem közszereplők által elkövetett bűncselekmények). Ennek során módszerünk az, hogy egyesével bemutatjuk a fontosabb európai államok szabályozását, majd részletesen elemezzük a magyar jogrendszer múltját és jelenét.

Vizsgálatunk tárgyául az európai jogrendszereket választottuk általában (ezen belül különösen a magyarra koncentráltunk), azonban ezek közül is elsősorban az EU tagjaival foglalkozunk, továbbá Svájjal, ahol a becsületet és emberi méltóságot sértő tényállások keményen büntethetők. Az Európai Unió 28 jelenlegi tagállamából összesen 23-ban szankcionálható valamilyen formában a büntető anyagi jog által is a személy méltóságát vagy becsületét sértő cselekmények legalább egyike (továbbá mindkét cselekmény büntethető a nem EU-tagok közül – a később részletesen is elemzendő Svájc kivételével – Albániában, Andorrában, Azerbajdzsánban, Izlandon, Kazahsztánban, Liechtensteinben, Norvégiában, Törökországban és Üzbegisztánban is), ötben azonban ezt már eltörölték.⁵ (Eltörölték már továbbá a nem EU-tag európai országok közül Ukrajnában 2001-ben, Bosznia-Hercegovinában 2002-ben, Grúziában 2004-ben,⁶ Montenegróban 2011-ben, Macedóniában 2012-ben, illetve a rágalmazást eltörölték, a becsületsértést viszont meghagyták Szerbiában 2012-ben.⁷ Nem büntethető a rágalmazás törvényi szinten 2004 óta Moldovában

3 Ennek legfrissebb alkotmányjogi és abból következő büntetőjogi fejleményeire l. TÓTH J. Zoltán: Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja? (A 4/2013. AB határozat előzményei, indokai és következményei, valamint az új Btk.-szabályozás pozitívumai és fogyatékségei). *Jogelméleti Szemle*, 2013/2., 178–196.

4 Ezekre nézve összefoglaló és kimerítő jelleggel magyarul l. pl. KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai*. Budapest, Századvég, 2009. 487–595.

5 Vö. International Press Institute: Out of Balance: Defamation Law in the European Union and its Press Freedom. 2014. 12. www.freemedia.at/.../pics/Out_of_Balance_OnDefamation_IPIJuly2014.pdf.

6 Vö. House of Commons Culture, Media and Sport Committee: *Press Standards, Privacy and Libel. Second Report of Session 2009–2010, II.* (2010) 430.

7 International Press Institute i. m. (5. lj.) 12. Szerbiában a becsületet és jó hírnevet sértő bűncselekményeknek nagy gyakorlati jelentőségük volt (a rágalmazás miatti felelősségre vonás megszüntetése tehát nem pusztán egy szimbolikus aktusnak tekinthető). 2010-ben pl. 2739 ilyen jellegű, a bíróság által eldöntött büntetőügyből 1125-ben született a vádlott bűnösségét megállapító ítélet (1614-ben a terheltet felmentették). Ezen ügyek nagy többsége (979) pénzbüntetéssel végződött, négy vádlottat próbára bocsátottak, 124-et megrovásban részesítettek, 16 esetben megállapították a vádlott bűnösségét, de a büntetés kiszabásától (pl. elmebeteggé válás miatt) eltekintettek, egy vádlottat közérdekű munkára ítélték, és mindössze egyetlen esetben szabtak ki (hat hónapot meg nem haladó tartamú) szabadságvesztést. L. Statistical Office of the Republic of Serbia: *Statistical Yearbook of Serbia, 2010.* (2010) 445–446.

sem,⁸ Oroszországban pedig a rágalmazást és a becsületsértést is csak akkor büntetik, ha a sértett katona (függelmeisértésként), vagy ha hivatalos személy. Legutóbb 2012-ben Tádzsikisztán,⁹ 2013-ban pedig Örményország¹⁰ hagyott fel a defamatorikus tényállások büntetőjogi üldözésével. Kirgizisztán ugyan eltörölte 2007-ben a rágalmazás és a becsületsértés szankcionálását,¹¹ 2014-ben a rágalmazás büntethetőségét egy szűk körben visszaállította.)¹² Csak a polgári jog által szankcionálhatók, vagy csak speciális személyi kör vonatkozásában büntethetők a hasonló cselekmények – a nemzeti jog által meghatározott feltételek mellett – az EU-tagországok közül mindenekelőtt az Egyesült Királyságban, továbbá Írországon, Észtországban, Cipruson és Romániában.

Az Egyesült Királyságban (pontosabban Angliában, Walesben és Észak-Írországon) – miután a 2008-as Criminal Justice and Immigration Act a vallási jellegű rágalmazást (*blasphemous libel*) 2008-ban megszüntette¹³ – 2009-ben a Coroners and Justice Act¹⁴ törölte el véglegesen a gyakorlatban már az utóbbi időben egyébként sem alkalmazott rágalmazási tényállásokat;¹⁵

8 Iliá DOHEL: Freedom from Fear. 38(2) *Index on Censorship* (2009), www.osce.org/fom/37714?download=true. Vö. Jane E. KIRTLEY: *Criminal Defamation: An „Instrument of Destruction”*. Minneapolis, University of Minnesota, 2003. 7; www.silha.umn.edu/assets/pdf/oscepapercriminaldefamation.pdf; <http://www.lawyer-moldova.com/search/label/memorandum>.

9 <http://www.rferl.org/content/tajikistan-lower-house-passes-bill-to-decriminalize-libel/24599087.html>, illetve <http://www.avesta.tj/eng/government/2561-eu-welcomes-decriminalization-of-libel-and-insult-in-tajikistan.html>. 2012-ig rágalmazás, vagyis az ember becsületét sértő szándékos hamis tényközlés miatt a tádzsik Btk. 135. §-a értelmében alapesetben a havi minimálbér ötszázszorosáig terjedő pénzbüntetéssel vagy két évig terjedő közérdekű munkával volt büntethető az elkövető; ha nagy nyilvánosság előtt (nyilvános beszéddel, nyomtatott vagy sokszorosított termékekben, vagy a tömegmédiában) követte el a bűncselekményt, akkor a havi minimálbér ötszázszorosától ezerszereséig terjedő pénzbüntetéssel, kettőtől hat havi terjedő elzárással, vagy legfeljebb két évi szabadságvesztéssel; ha pedig bűncselekményhez kapcsolódóan, vagy anyagi haszonszerzés végett valósította meg, akkor legalább három, legfeljebb öt évi szabadságvesztéssel. Ugyanezen időpontig becsületsértés, vagyis az ember becsületének vagy méltóságának sérelmét okozó, őt „tisztességtelen módon” megalázó cselekmény miatt a Btk. 136. §-a alapján a havi minimálbér kétszázszorosáig terjedő pénzbüntetés, vagy egy évig terjedő közérdekű munka volt kiszabható. Ezek büntetőjogi üldözését tehát 2012-ben megszüntették, az abolíció azonban nem érintette a Btk. 137. §-át, ami ma is hatályban van, és a Tádzsik Köztársaság elnökeivel szembeni becsületsértést vagy a vele szemben elkövetett rágalmazást pönalizálja, alapesetben a havi minimálbér százszorosától ötszázszorosáig terjedő pénzbüntetéssel, vagy egy évig terjedő közérdekű munkával, minősített esetben azonban (vagyis ha azt a sajtóban vagy a tömegmédia más médiumában követik el) két évig terjedő közérdekű munkával, vagy kettőtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel. (A tádzsik Btk.: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/49>.)

10 A végeredményre I. Organization for Security and Co-operation in Europe, Office of the Representative on Freedom of the Media: Legal Analysis of Law no. 925 of 17 October 2013 Concerning the Defamation Legislation in Italy. 2013 november 10; az eltörlés folyamatára pedig a Central Asia – Caucasus Institute honlapján: <http://old.cacianalyst.org/?q=node/5327>. Ennek eredményeképpen a rágalmazás és becsületsértés nélküli örmény Btk.-t I. <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/45>.

11 <http://www.osce.org/fom/48349>.

12 <http://www.osce.org/fom/117942>, <http://www.eurasianet.org/node/68388>.

13 Ilias TRISPIOTIS: The Duty to Respect Religious Feelings: Insights from European Human Rights Law. 19(3) *Columbia Journal of European Law* (2012–2013) 534, 104. l.

14 A törvény 2010 januárjában lépett hatályba.

15 KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelme Európában. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 310–311. Addig a *common law* szerint háromféle rágalmazási esetben is büntető eljárást lehetett indítani; a törvény 73. §-ával mindegyik lehetőséget megszüntették. E § szövege szerint: „The following offences under the common law of England and Wales and the common law of Northern Ireland are abolished - (a) the offences of sedition and seditious libel; (b) the offence of defamatory libel; (c) the offence of obscene libel.” (Vö. Elizabeth SAMSON: The Burden to Prove Libel: A Comparative Analysis of Traditional English and U.S. Defamation Laws and the Dawn of England’s Modern Day. 20(3) *Cardozo Journal of International and Comparative Law* (2011–2012) 783, 71. l. Érdekesség – bár nem Európához tartozik –, hogy Új-Zélandon az 1992-es Defamation Act már bő két évtizeddel ezelőtt megszüntette a büntetőjogi rágalmazás tényállását, hatályon kívül helyezve az 1961-es Crimes Act 211–216. §-ait. Vö. Craig BURGESS: Criminal Defamation in Australia: Time to Go or Stay. 20(1) *Murdoch University Law Review* (2013) 1.

ehhez képest a 2013-as Defamation Act már csak a polgári jogi kártérítés megítélésének feltételeit módosította.¹⁶ Írországban a 2009-es Defamation Act szintén eltörölte a *common law* rágalalmazási tényállások büntetőjogi szankcionálhatóságát,¹⁷ valamint a blaszfémi becsületsértés (*publication or utterance of blasphemous matter*) gyakorlati alkalmazhatóságát, ez utóbbit olyan szűk keretek között hagyta büntetni, hogy praktikusán további alkalmazhatósága kétséges. Elvileg az a személy, aki olyan dolgot jelent ki vagy tesz közzé, amely egy valláshoz kapcsolódó, szent dolgot durván gyaláz, sért vagy megbecstelenít, és ez a cselekmény a vallás számos hívének megbotránkozását eredményezi, vagy ezt célozza, az legfeljebb 25 ezer eurós pénzbüntetéssel büntetendő,¹⁸ ha azonban az „elkövető” bizonyítja, hogy egy észszerűen gondolkodó személy annak irodalmi, művészeti, politikai vagy tudományos értéket (jelentést) tulajdonítana, akkor nem büntethető.¹⁹ Vagyis politikai kijelentések, a vallás jellemzőiről szóló (ilyen értelemben „tudományos”) érvek többé nem szankcionálhatók, és az egyes vallások szerepéről szóló közéleti vita leendő szereplői nem félemlíthetők meg és tántoríthatók el nézetük kifejtésétől pusztán azon az alapon, hogy azzal a kijelentéssel az adott vallás követői nem értenek egyet.

Észtországban a magánszemélyek sérelmére elkövetett rágalalmazás és becsületsértés 2004 óta nem büntethető,²⁰ ugyanakkor a nemzetközi jogi mentességet élvező,²¹ a hatóság képviselőjében eljáró vagy a közrend érdekében fellépő,²² végül a bíró vagy a bíróság képviseletében eljáró személyekkel szembeni²³ rágalalmazás (*laímamine*) és becsületsértés (*solvamine*) pénzbüntetéssel vagy akár két évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható,²⁴ illetve pénzbüntetéssel vagy egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető a „halott emlékének megsértése”

16 KOLTAY i. m. (15. lj.) 317.

17 E törvény – az egyesült királyságbeli abolícióhoz hasonlóan – 2010 januárjában lépett hatályba. A törvény szövegét l. www.irishstatutebook.ie/pdf/2009/en.act.2009.0031.pdf. Defamation Act 2009, 35. §: „The common law offences of defamatory libel, seditious libel and obscene libel are abolished.” Ezzel együtt a törvény 4. §-a hatályon kívül helyezte a Defamation Act 1961-t. Az 1961-es rágalalmazási törvény egyébként szigorúan büntetni rendelte a blaszfémi rágalalmazást 500 fontig terjedő pénzbüntetéssel, 2 évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy akár 7 éven át tartó közérdekű munkával. Vö. Katherine A. ROLLINSON: An Analysis of Blasphemy Legislation in Contemporary Ireland and its Effects upon Freedom of Expression in Literary and Artistic Works. 39(1) *Syracuse Journal of International Law and Commerce* (2011), 200–201. Ezen elvi szigor mellett a törvényt a gyakorlatban nem alkalmazták, pontosabban csak egyszer kísérelték meg, az 1996-ban indult és 1999-ben befejeződött *Corway v. Independent Newspapers*, [1999] 4 IR 485; [2000] 1 ILRM 426; [1999] IESC 5 (1999. július 30.) ügyben, de ott jól kiütközött e törvény anakronisztikus volta; a Legfelső Bíróság (Supreme Court) ki is mondta, hogy az 1937-es alkotmány ezt a *common law* bűncselekményt lerontotta, így az nem alkalmazható. Az ügyről részletesebben l. Stephen RANALOW: Bearing a Constitutional Cross Examining Blasphemy and the Judicial Role in *Corway v. Independent Newspapers*. 3 *Trinity College Law Review* (2000) 95–110.

18 Defamation Act 2009, 36. § (1)–(2) bekezdés.

19 Uo., (3) bekezdés.

20 Vö. Press Standards, Privacy and Libel i. m. (6. lj.) 430; észt Büntető Törvénykönyv, <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33>.

21 Észt Büntető Törvénykönyv, 247. § Ha ugyanazt a bűncselekményt jogi személy követi el, ő a 247. § (2) bekezdése értelmében csak pénzbüntetéssel büntethető.

22 Uo., 275. §.

23 Uo., 305. §.

24 A nemzetközi jogi mentességet élvező személy sérelmére elkövethető rágalalmazás vagy becsületsértés (247. §) az észt büntetőjogi gyakorlatban még soha nem fordult elő, a hatóság képviseletében eljáró vagy a közrend érdekében fellépő személy sérelmére megvalósult rágalalmazás és becsületsértés (275. §) esetében 2009–2013 között rendre 161, 284, 232, 290, illetve 286 eljárás, a bíró vagy a bíróság képviseletében eljáró személyekkel szembeni rágalalmazás és becsületsértés miatt pedig szintén 2009–2013 között 2, 3, 2, 6, illetve 5 eljárás indult. Markko Künnapu, az észt igazságügyi minisztérium EU-tanácsadójának szíves személyes közlése.

(*surnu mälestuse teotamine*) tényállása.²⁵ Cipruson 2003-ig lehetett a személy becsületét és/ vagy méltóságát sértő cselekményeket büntetőjogi szankciókkal büntetni, a 84(I)/2003. törvény azonban az erről rendelkező szakaszokat hatályon kívül helyezte.²⁶ Végül Románia a defamatorikus tényállások tekintetében – egy sikertelen, az ottani alkotmánybíróság által megbuktatott 2007-es kezdeményezés után²⁷ – 2014-ben lépett az abolíció útjára, amikor is hatályon kívül helyezte az összes, ezzel kapcsolatos tényállást.²⁸

2. A rágalmazás és becsületsértés a főbb európai jogrendszerekben

Németországban a Strafgesetzbuch (a továbbiakban: StGB)²⁹ 14. fejezete („Becsületsértés”: *Beleidigung*) a következő bűncselekményeket rendeli büntetni. A 185. § a becsületsértés szankcionálásáról rendelkezik, eszerint egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő az, aki mászt megsért;³⁰ ha pedig ezt tettelegességgel valósítja meg (a magyar jogi terminológiával: tetteleges becsületsértést követ el),³¹ két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. A 186. § a rágalmazást (*Üble Nachrede*),³² vagyis azt is büntetni rendeli, ha valaki más személyről olyan tényről állít vagy híresztel, amely őt megalázza vagy alkalmas a közvélemény negatív értékítéletének kiváltására,³³ feltéve, hogy a cselekményt megvalósító személy nem tudja e tényről bizonyítani. Ez az alapeset (a becsületsértés alapesetéhez hasonlóan) egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő; azon minősített eset elkövetője viszont, aki e bűncselekményt nyilvánosan vagy a StGB

25 Ez utóbbi, a mi kegyeletsértésünkhöz csak részben hasonló bűncselekményt az követi el, aki temetést vagy más halotti gyászszertartást megzavar, sírt, a halott más nyugvóhelyét vagy a halott emlékére emelt emlékművet meggyalázza, vagy azokról tárgyakat lop el (észt büntető törvénykönyv, 149. §).

26 194–202. §. L. George N. APOSTOLOU: Defamation and Privacy Laws in the Republic of Cyprus, www.apostoloulaw.com/pdf_Defamation_Article.pdf, 2.

27 2006-ban Romániában ugyan törvényileg megszüntették a rágalmazás és a becsületsértés miatti kriminális felelősségre vonás lehetőségét, hatályon kívül helyezve a Btk. ezen tényállásait, az alkotmánybíróság 2007-ben úgy találta, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és a becsület, illetve a méltóság védelme között ezzel megbomlott a szükséges egyensúly, a sértettek hatékony védelem nélkül maradtak a sértő vagy igaztalan tényállításokkal és egyéb cselekményekkel szemben, ezért a Btk. módosítását alkotmányellenesnek nyilvánította. Vö. DOHEL i. m. (8. lj.) 2.

28 Vö. International Press Institute, i. m. (5. lj.) 12. Nem is olyan régen a román Btk. (<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/8>) 205. §-a alapján büntetni lehetett a becsületsértést és a rágalmazást (mindkettőt akár három hónaptól két évig terjedő szabadságvesztéssel). Hozzá kell azonban tenni, hogy a rágalmazás nemcsak a mi ismereteink szerinti cselekményeket foglalta magában, hanem a magyar „hamis vádnak” megfelelő magatartást is – e cselekményt az követhette el, aki egy meghatározott ténnyel kapcsolatban nyilvánosan olyan állítást vagy vádat fogalmazott meg, amely, ha a tény igaznak bizonyul, alkalmas arra, hogy az adott személyt büntetőjogi, közigazgatási vagy fegyelmi büntetésnek (a mi fogalmaink szerinti „hamis vád”) vagy nyilvános megszégyenülésnek (a mi fogalmaink szerinti „rágalmazás”) tegye ki. L. Analysis 19: *Romania: An Analysis of Media Law and Practice*. (1997) 17–18. <http://www.refworld.org/pdfid/4756cfce0.pdf>.

29 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/28>.

30 Az StGB 38. § (2) bekezdése szerint szabadságvesztés-büntetés esetén az ún. generális minimum (aminél kevesebbet tehát nem lehet kiszabni, akkor sem, ha az egyes tényállásoknál nincs speciális minimum meghatározva) egy hónap.

31 „[W]enn die Beleidigung mittels einer Tätlichkeit begangen wird.”

32 Valójában a „megszólás”, „leszólás” kifejezés jobban visszaadná azt, amit e bűncselekmény ténylegesen takar.

33 „Wer in Beziehung auf einen anderen eine Tatsache behauptet oder verbreitet, welche denselben verächtlich zu machen oder in der öffentlichen Meinung herabzuwürdigen geeignet ist.”

11. §-ának (3) bekezdése szerinti írott anyagok terjesztése útján valósítja meg³⁴ (szintén a becsületsértés minősített esetéhez hasonlóan) két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

Kiemelendő továbbá, hogy a becsületsértés is megvalósulhat bizonyos tények közlésével vagy továbbadásával, ez esetben azonban – a StGB 192. §-a értelmében – a valóság bizonyításának lehetősége kizárt, amennyiben az elkövető nem a ténnyel magával, hanem annak közlési módjával (formájával), illetve körülményeivel sértette meg az áldozatot – ilyen esetben tehát nem az számít, hogy az állított tény igaz-e, vagy sem (az csak a rágalmazás esetében releváns), hanem hogy a közlés módja becsületsértő-e. Így például a 185. § szerinti becsületsértést akkor is el lehet követni, ha valaki másnak a (ténylegesen létező) homoszexualitására vagy bármely más tulajdonságára vagy személyiségjegyre vonatkozóan tesz megjegyzést, annak formája azonban degradáló, megalázó, az emberi méltóságot sértő. Annak érdekében viszont, hogy a jogos érdekek védelme és a pusztá kritika ne lehessen becsületsértés miatt indítandó eljárás alapja, a 193. § kifejezetten kimondja, hogy a tudományos, művészeti vagy kereskedelmi eredmények értékelése, a jogok gyakorlása vagy jogos érdekek védelme érdekében tett kijelentések, a panaszok, a beosztottak tárgyilagos, de negatív értékelése, a hivatalos jelentések és bírói ítéletek csak akkor büntetendők, ha maga a forma (és nem a tartalom) becsületsértő.³⁵

Önálló és az előbbieknél súlyosabban büntetendő a StGB 187. §-a szerinti ún. szándékos rágalmazás (*Verleumdung*), aminek a tényállása nagyban hasonlít a 186. § szerinti rágalmazáshoz – lényeges különbség azonban, hogy az ott meghatározott cselekményt a *Verleumdung* esetében kifejezetten rágalmazási célzattal (a rágalmazó „jobb tudomása ellenére” tett tényállítással)³⁶ kell elkövetni (tehát a 186. § esetében elég az eshetőleges szándék, a 187. §-ban meghatározott bűncselekmény megvalósulásához viszont egyenes szándék szükségeltetik), és a ténynek (a rágalmazási célzat tényállási eleméből is fakadóan) mindenképpen már eleve hamisnak kell lennie. További eltérés, hogy e bűncselekmény nemcsak akkor valósulhat meg, ha a magatartás (eredményként) kiváltja a sértett megalázottságát vagy a közvélemény negatív értékítéletét, vagy ha az alkalmas az utóbbi hatás kiváltására, hanem akkor is, ha a bűncselekmény pusztán arra alkalmas, hogy a megrágalmazott társadalmi megbecsültségét (hitelét – *Kredit*) veszélyeztesse. E cselekmény alapesetben három évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel, minősített esetben pedig [ha azt nyilvánosan, ha a StGB 11. § (3) bekezdése szerinti írott anyagok terjesztése útján, vagy ha nyilvános rendezvényen (*Versammlung*) követik el] öt évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Mindezen cselekményekből (185–187. és 189. §) 2013-ban Németországban rendkívül sokat, a rendőrségi statisztika szerint 222 892-t követtek el,³⁷ ami az összes elkövetett

34 „[D]urch Verbreiten von Schriften.” Írott anyagnak minősülnek a 11. § (3) bekezdése értelmében az audiovizuális médiumok, az adathordozó eszközök, az illusztrációk és más ábrázolások is.

35 További Btk.-beli szabály, hogy e bűncselekmények fő szabályként a sértett kifejezett kívánságára büntethetők, ami nagyjából megegyezik a magyar jog által szabályozott magánindítvánnyal (a német jogban ugyanakkor ettől több eltérés megengedett (vö. StGB 194. §). Kölcsönös sérelem esetén a bíró eltekinthet a büntetés kiszabásától, illetve az eljárás további folytatásától (199. §), ha pedig a sérelem írott anyagok terjesztése útján (pl. egy újságban) valósult meg, a büntetés mellett (egyfajta polgári jogi bírói szerepet felvéve) a sértett kérelmére azt is elrendelheti, hogy a becsületsértő vagy rágalmazó személy hasonló módon, adott esetben ugyanazon médiumban adjon a sérelmet szenvedett számára elégtételt, azaz közöltesse le az őt elmarasztaló bírói ítéletet (200. §).

36 „Wider besseres Wissen.”

37 Vö. Bundeskriminalamt Kriminalistisches Institut: *Polizeiliche Kriminalstatistik, Bundesrepublik Deutschland, Jahrbuch 2013*. (2014) 14.

bűncselekmény (5 961 662) 3,7%-a,³⁸ mégpedig – a bűncselekmény jellegéből következően – viszonylag magas felderítési aránnyal,³⁹ az ismertté vált elkövetők száma 191 698 volt⁴⁰ (körülbelül tízezer elkövető több ugyanilyen bűncselekményt is megvalósított).

Kevés olyan jogrendszer van, ahol a közéleti szereplőket,⁴¹ illetve ezen belül is a politikusokat a jog nem kevésbé, hanem *jobban* védi, mint az átlagembereket.⁴² A német anyagi büntetőjog ezen kevés kivétel egyike, ugyanis a StGB 188. §-a *sui generis* bűncselekményként nevesíti a politikai szereplőkkel szemben elkövetett rágalmazást és szándékos rágalmazást” (*Üble Nachrede und Verleumdung gegen Personen des politischen Lebens*). Ezt a deliktumot egyrészt az követi el, aki nyilvánosan, nyilvános rendezvényen vagy írott anyagok terjesztése útján a közszereplésével összefüggésben rágalmaz meg (a 186. § szerinti értelemben) közéleti szereplőt, amennyiben e cselekmény a sértett közéleti szerepvállalását nagymértékben megnehezíti; ekkor a büntetési tétel három hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés. Ha pedig ugyanez a közéleti szereplővel szembeni cselekmény a 187. § szerinti „szándékos rágalmazást” valósít meg, az elkövető hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Látható tehát, hogy a közéleti szereplőkkel szemben elkövetett rágalmazások esetében a szabadságvesztés már (alapesetben legalábbis) kötelező, míg a más személyekkel szembeni hasonló cselekmények elkövetői „megúszhatják” pénzbüntetéssel is, aminek mértéke egyébként 5 eurótól 10,8 millió euróig terjedhet.⁴³

Ezenkívül a német büntetőjog (189. §) büntetni rendeli „a halott emléke megsértésének” (*Verunglimpfung des Andenkens Verstorbener*) bűncselekményét. Ezt az követi el, aki egy elhunyt személy emlékét meggyalázza, és két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Bár hasonló ehhez, az elkövetési tárgy különbözősége okán nem tévesz-

38 Ez 100 ezer lakosra vetítve 277 ilyen bűncselekményt jelent. Uo., 17.

39 2013-ban az ilyen jellegű deliktumok 90,4%-ának ismertté vált az elkövetője, és hasonló arány volt megfigyelhető a korábbi években is: 2012-ben 90,2%, 2011-ben 90,0%, 2010-ben, 2009-ben és 2008-ban 89,9%, míg 2000-ben 89,6% volt. Uo., 26.

40 Uo., 49 (ugyanaz a szám 2012-ben 185959 volt); ebből 132950 (69,4%) volt férfi, és 58748 (30,4%) nő. Uo., 62.

41 A „közéleti szereplő” kategóriája eltér a sokkal általánosabb „közszereplő” fogalmától – ez utóbbiba beleértendő minden olyan személy, akit a közösség jelentős része ismer, tevékenysége azonban nem közügy. Mivel a védelem alacsonyabb vagy magasabb szintje nem az ismertséghez, hanem a közügyekhez, illetve azok vitatásának szabadságához (pontosabban ennek az adott állam általi elismerésének a fokához) kapcsolódik, azok a közszereplők (tévés személyiségek, színészek, énekesek, sportolók stb.), akik egyúttal nem közéleti szereplők (nem vesznek részt a tág értelemben vett politikai vagy társadalmi döntések meghatározásában vagy befolyásolásában), nem relevánsak a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó büntetőjogi tényállások értékelése során. Mi a továbbiakban mind a „közéleti szereplő”, mind a „közszereplő” fogalmán csak a társadalmi, közéleti kérdésekben aktivitást kifejtő személyeket fogjuk érteni, az egyéb, az emberek által ismert személyeket („sztárokat”, „celebritásokat”) nem.

42 Mint majd látni fogjuk, ez a jelenség, ti., hogy a közszereplőket a büntetőjog fokozottabban védi, bár az európai államoknak csak kisebb részére jellemző, korántsem egyedi. Igaz azonban az is, hogy e kivételes szabályokat a gyakorlat jellemzően nem alkalmazza, azaz a közszereplőkkel szemben rágalmazást vagy becsületsértést elkövetőket rendszerint ott sem büntetik szigorúbban, ahol ezt megtehetnék. Vö. mindezt Koltay András korábbi kutatásának eredményeivel: KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió tagállamaiban. *Magyar Jog*, 2013/10., 587.

43 A német Btk., hasonlóan a magyarhoz, két tényező szorzataként határozza meg a pénzbüntetésként megállapítható összeget. Először meg kell határozni a napi tételek számát, ami öt és 360 napi tétel között lehet – a bűncselekmény tárgyi súlyától, a bűnösség mértékétől stb. függően. Ezt követően meg kell határozni az egy napi tételnek megfelelő összeget, ami viszont már az elkövető vagyoni és jövedelmi helyzetéhez igazodik, és 1–30 ezer euró között lehet (StGB 40. §).

tendő össze e cselekménnyel a német Btk. 168. §-ában szabályozott, „a halott nyugalmanak megzavarása” (*Störung der Totenruhe*) elnevezésű tényállás, ami az elhunyt személy testének épségét (integritását), illetve a kegyeleti hely szentségét védi. E két tényállás védendő jogi tárgya azonban közös: az elhunyt személy kegyeleti jogainak védelme, amit egyébként a mi Btk.-nk a kegyeletsértés tényállásában egyetlen bűncselekményként fog össze.

Ha egybevetjük az összes, *Beleidigung*hoz tartozó deliktumot (185–200. §), azt látjuk, hogy e cselekmények miatt nemcsak nagy számban (százezres nagyságrendben) indul eljárás, hanem azt is, hogy számos elmarasztaló ítéletet hoznak: 2012-ben például 30 508 ilyen bűncselekményről döntöttek (ezek közül 1720-at követett el fiatalkorú,⁴⁴ 26 109-et pedig férfi). A 30 508 cselekmény nagy részét a szűkebb értelemben vett becsületsértés (185. § – *Beleidigung*) tette ki (29 594); rágalmazást (186. § – *Üble Nachrede*) 450, szándékos rágalmazást (187. § – *Verleumdung*) szintén 450, „politikai szereplőkkel szemben elkövetett rágalmazást és szándékos rágalmazást” (188. § – *Üble Nachrede und Verleumdung gegen Personen des politischen Lebens*) 5, kegyeletsértést (188. § – *Verunglimpfung des Andenkens Verstorbener*) 9 esetben követtek el.⁴⁵ A bűnelkövetők száma – értelemszerűen – ennél kevesebb volt, 27 710,⁴⁶ akik közül becsületsértést 26 320-an, rágalmazást 429-en, szándékos rágalmazást 411-en, „politikai szereplőkkel szemben elkövetett rágalmazást és szándékos rágalmazást” hárman, kegyeletsértést heten követtek el.⁴⁷ Büntetés kiszabására 21 586 esetben került sor, ebből 20 557 esetben pénzbüntetést szabtak ki (amit meg nem fizetés miatt végül 11 esetben utóbb elzárásra kellett átváltoztatni), 1029 esetben pedig szabadságvesztést.⁴⁸ Az szabadságvesztések legnagyobb részét természetesen szintén becsületsértés miatt szabták ki (1008-at); rágalmazás miatt négyet, szándékos rágalmazás miatt 15-öt, „politikai szereplőkkel szemben elkövetett rágalmazás és szándékos rágalmazás” és kegyeletsértés miatt pedig egyet-egyet.⁴⁹ Az 1029 szabadságvesztés közül egyébként nagyjából azok kétharmadának (674-nek) végrehajtását függesztették fel, 355 pedig letöltendő volt⁵⁰ (ezek közül hat hónapnál kisebb mértékű időtartamra 710 ítélet szólt, amikből 462 felfüggesztett, 248 letöltendő volt, hat hónapra pedig 123, amikből 94 volt felfüggesztett és 29 letöltendő).⁵¹ Mint látható, Németországban még a szabadságvesztés gyakorlati alkalmazása sem elhanyagolható; a 2013. március 31-i állapot szerint pl. összesen 303 személy (283 férfi és 20 nő) volt fogságban, ebből 13 ült előzetes letartóztatásban, és 290 töltötte szabadságvesztés-büntetését.⁵²

44 Uo.

45 Uo., 32.

46 Uo., 56. (Ebből férfi 23 440.)

47 Uo., 64, 90.

48 Ebből 18 799 férfi elítélt volt, akik közül 17 849 kapott pénzbüntetést (ebből 9-et kellett elzárásra átváltoztatni), 950 pedig szabadságvesztést. (Uo.)

49 Uo., 98. Ugyanez pénzbüntetés esetében: a 20 557 pénzbüntetésből 20 101-et becsületsértés, 231-et rágalmazás, 221-et szándékos rágalmazás, egyet „politikai szereplőkkel szemben elkövetett rágalmazás és szándékos rágalmazás”, hármat pedig kegyeletsértés miatt szabtak ki. Uo., 98.

50 A 355 letöltendő szabadságvesztésből 333-at férfiakkal szemben szabtak ki (a férfiakkal szembeni szabadságvesztések száma ugyanis ebben az évben 950 volt, de ebből csak 617 lett felfüggesztve. Uo., 158.

51 Uo., 158.

52 Statistisches Bundesamt: Rechtspflege. Strafvollzug – Demographische und kriminologische Merkmale der Strafgefangenen zum Stichtag 31.3. – 2013. Fachserie 10 Reihe 4.1. (2014) 20, 22. https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Rechtspflege/StrafverfolgungVollzug/Strafvollzug2100410137004.pdf?__blob=publicationFile).

Ausztriában az 1974-es Btk. (StGB)⁵³ a Különös rész 4. fejezetében szabályozza a becsületet sértő bűncselekményeket (*Strafbare Handlungen gegen die Ehre*). A 111. § a rágalmazást (*Üble Nachrede*) rendeli büntetni; az osztrák jog szerint rágalmazást az követ el, aki egy harmadik személy előtt („harmadik személy által is észlelhető módon”) valakinek olyan, megvetésre méltó tulajdonságot vagy gondolatot tulajdonít (őt azzal „vádolja”), illetve vele szemben olyan megalázó vagy a jó erkölcsbe ütköző viselkedést tanúsít, amely alkalmas arra, hogy őt a közvélemény megvesse vagy addigi megbecsültsége csökkenjen. E cselekmény – a 111. § (1) bekezdése értelmében – hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 360 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő;⁵⁴ ha pedig e cselekményt nyomtatott sajtó, tévé, rádió útján vagy más hasonló módon követik el, ami által a rágalom széles nyilvánosság számára válik hozzáférhetővé, az elkövető – a 111. § (2) bekezdése alapján – egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy 360 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Nem büntethető azonban az elkövető, ha az állítás igaznak bizonyult, és akkor sem, ha az elkövető a körülményekből alapos okkal következtethetett arra, hogy állítása igaz [111. § (3) bek.]. Ez utóbbi esetben tehát a cselekmény megvalósítója csak e körülmények fennálltát köteles bizonyítani, és akár hamisnak bizonyul – e körülmények fennállta ellenére – az állítása, akár nem jut el a bizonyítás abba a szakaszba, hogy az állítás igazsága, vagy hamissága megállapítható lenne, mentesül a felelősség alól. Az igazság, vagy a jóhiszeműség bizonyítása azonban – a 112. §-ban szabályozott megdönthetetlen vélelem erejénél fogva – pusztán egy harmadik személy kívánságára a magán- és a családi életet, valamint a büntetendő cselekményeket érintő állítások esetében nem megengedett.

Érdekesség, hogy az osztrák Btk. külön büntetni rendeli azt is (113. §), ha valaki – szintén harmadik személy által is észlelhető módon – egy olyan személy korábbi bűncselekményét „hánytorgatja fel”, amelyért ő a büntetést már kiállta, amelyért próbára bocsátották, vagy amelyből feltételeken szabadlábra helyezték. Ilyen, az osztrákhhoz hasonló explicit tilalom máshol nem található, azonban e szabály kodifikálásának nagyon is van értelme: biztosítja, hogy a megtévedt, de a büntetését már kiállt (vagy annak kiállása alól egészben vagy részben mentesült) személynek utólag senki ne rója fel korábbi cselekményét, és ne lehessen egy életen át ezzel sakkban tartani őt – azaz valóban mentesüljön a büntetett előéletéhez fűződő (ez esetben ne csak a büntetőjogi, hanem a társadalmi) hátrányos következmények alól, és valóban új életet kezdhessen, a társadalmi életben „tisztalappal” indulva vehessen részt. Nem büntethető azonban – sem a 111., sem a 113. § alapján – az, aki az ott meghatározott módon a tényeket joga gyakorlása vagy kötelezettsége teljesítése érdekében állítja [114. § (1) bek.].

Az osztrák StGB 115. §-a – a német Btk.-hoz hasonlóan – büntetni rendeli a becsületsértést (*Beleidigung*) is. Eszerint, aki nyilvánosan vagy több ember előtt mást megsért, kigúnyol, bántalmaz vagy bántalmazással fenyeget, ha súlyosabban büntetendő bűncselekmény

53 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/44>, <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296>.

54 Az osztrák jogban – a némethez és a magyarhoz hasonlóan – a pénzbüntetést napi tételekben kell meghatározni, ami az elkövető bűnösségének fokához, a bűncselekmény tárgyi súlyához, az elkövetés körülményeihez stb. igazodik, és aminek generális minimuma két napi tétel, maximuma pedig annyi, amennyit az osztrák Btk. különös része az adott bűncselekmény esetében előír (azaz a pénzbüntetés napi tételeinek generális maximuma nincs, csak speciális maximumai). Az egy napi tételnek megfelelő összeg pedig legalább 4 euró, de legfeljebb 5000 euró lehet. A pénzbüntetést – behajthatatlansága esetén – szabadságvesztésre kell átváltoztatni – ebben az esetben kétnapi tételnek megfelelő összeg meg nem fizetése egy napi szabadságvesztésnek felel meg. (StGB 19. §)

nem valósul meg, három hónapig terjedő szabadságvesztéssel, vagy 180 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Több ember előtt valósul meg a bűncselekmény akkor, ha a cselekményt az elkövetőkön és a megsértett személyeken kívül kettőnél több ember észlelheti [115. § (2) bek.]. Nem kell azonban büntetést kiszabnia a bírónak akkor, ha a cselekmény megvalósult, ám azt menthető felháborodás okozta, és a cselekmény elkövetése óta olyan hosszú idő telt el, hogy abból feltételezhető, hogy a sértett azt megbocsátotta. E szabály változásában egy megdönthetetlen vélelem, amelyet feltehetőleg azért iktatott be a jogalkotó az osztrák Btk.-ba, hogy ne lehessen valódi sérelmet nem okozó cselekmények miatt valakit évekig fenyegetésben tartani, és pillanatnyi szeszély miatt évekkel korábban megtörtént és elfeledett cselekményekkel a bíróságokat leterhelni. Mivel pedig a felelősségre vonáshoz szükséges (a magyar jogban ismert magánindítványhoz hasonló) kérelem előterjesztésére az osztrák jog nem ír elő különös határidőt,⁵⁵ az osztrák kodifikátor ezt a megoldást választotta.

Végül érdemes megemlíteni, hogy az osztrák anyagi büntetőjogban – a némethez hasonlóan – mind a rágalmazás, mind a becsületsértés esetében külön megnevezve is védik az egyes állami szervek és hatóságok (Nationalrat, Bundesrat, Bundesversammlung, a Landtagok, a fegyveres erők, más hatóságok) méltóságát – igaz, itt a szankciók nem súlyosabbak (bár nem is enyhébbek), mint a természetes személyek sérelmei esetében (116. §).

Svájcban az 1937-es szövetségi Btk. (Schweizerisches Strafgesetzbuch)⁵⁶ Második könyvének („Különös rendelkezések”) Harmadik címe szabályozza a becsület és a magánszféra elleni bűncselekményeket (*Strafbare Handlungen gegen die Ehre und den Geheim- oder Privatbereich*). A 173. cikk a rágalmazásról (*Üble Nachrede*) szól: aki mással szemben, egy harmadik személy előtt becsületsértő magatartást tanúsít, vagy olyan tényről állít, amely alkalmas arra, hogy a sértett jó hírének ártson, továbbá, aki mást megvádol vagy meggyanúsít, illetve az e vádról vagy gyanúról szerzett értesülést másnak továbbadja, a sértett kérelmére legfeljebb 180 napi tételig terjedő pénzbírsággal büntethető.⁵⁷ Ha az elkövető bizonyítja, hogy az általa állított vagy továbbadott tény megfelel a valóságnak, vagy azt kellő alappal vélhette igaznak, akkor nem büntethető (173. cikk 2. bek.). Nincs azonban helye a valóság bizonyításának, ha az elkövető kifejezetten rágalmazási céllal állította vagy adta tovább az áldozat jó hírét sértő tényről, amennyiben azt nem indokolta a közérdek védelme vagy más jogos ok, különösen, ha a tény kifejezetten a sértett magán- vagy családi életéhez tartozik (173. cikk 3. bek.). Ha az elkövető megbánást tanúsít, azaz a nyilatkozatát visszavonja, a bíróság a kiszabandó büntetést korlátlanul enyhítheti, vagy annak kiszabását akár teljes egészében mellőzheti (173. cikk 4. bek.). A svájci Btk. 174. cikke szerinti szándékos rágalmazás (*Verleumdung*) bűncselekményét az követi el, aki az előbbi cselekmények valamelyikét kifejezetten annak tudatában valósítja meg, hogy az állított tény hamis. A *Verleumdung* deliktuma esetében tehát az egyenes szándék – a cselekmény célzatosságára tekintettel – feltétel, míg az *Üble Nachrede* vonatkozásában elég az eshetőleges szándék is, éppúgy, ahogy a német StGB hasonló tényállásai esetében. A büntetési tétel „szándékos rágalmazás” esetén három

55 Az StGB 117. §-a értelmében a cselekmény csak a sértett kérelmére büntethető, kivéve, ha a sérelem egyes állami szerveket és hatóságokat, vagy valamely közösség egészét érte.

56 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/48>.

57 A pénzbüntetés Svájcban is szorzként áll össze: először – az elkövető bűnösségének mértéke alapján – meg kell állapítani a pénzbüntetés napi tételeinek számát (ennek generális maximuma 360 napi tétel lehet), majd – az elkövető vagyoni és jövedelmi viszonyait figyelembe véve – az egy napi tételnek megfelelő összeget, ami legfeljebb 3000 frank lehet (24. cikk).

évig terjedő szabadságvesztés vagy – speciális minimummal és maximummal meg nem határozott – pénzbüntetés.

Létezik továbbá a svájci jogban is egy, a magyar kegyeletsértéshez hasonló különös részi tényállás (175. cikk), amit a Btk. a „rágalmazás” és a „szándékos rágalmazás” tényállási elemeihez kapcsol, kivéve, hogy a „passzív alany” egy elhunyt vagy halottnak nyilvánított eltűnt személy. Ez esetben a kegyeleti jog sérelme miatt az elhunyt vagy eltűnt személy hozzátartozóinak kell a felelősségre vonás iránti eljárást megindítaniuk, méghozzá a sérelem bekövetkeztétől számított 30 napon belül; a büntetési tételek pedig ez esetben ugyanazok, mint a *Verleumdung*, illetve az *Üble Nachrede* esetén (175. cikk). Végül, a svájci Btk. a becsületsértést (*Beschimpfung*) is tiltja (177. cikk): ha valaki szóban, írásban, képi ábrázolással, gesztussal vagy tettelesen más becsületében megsért, 90 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Mellőzhető az elkövető büntetése, ha a cselekményt a sértett „helytelen viselkedése” (egyszerűbben: provokációja) váltotta ki (177. cikk 2. bek.); továbbá kölcsönös sértések esetén is (177. cikk 3. bek.). Rágalmazást (173. cikk) 2009-ben 694, 2010-ben 704, 2011-ben 970, 2012-ben 976, 2013-ban 1144 esetben követtek el; ugyanezen években a rendőrség által regisztrált „szándékos rágalmazások” (174. cikk) száma 523, 489, 773, 934, illetve 956 volt; becsületsértés (177. cikk) miatt ezen öt évben rendre 4656, 5166, 6037, 7272, illetve 7355 eljárás indult, míg kegyeletsértést (175. cikk) 2009-től 2013-ig évente 4, 3, 28, 2, illetve 5 alkalommal követtek el. Ha tehát leszámítjuk az utóbbi bűncselekmény miatti, kevés gyakorlati jelentőséggel bíró eljárásokat, azt láthatjuk, hogy az utóbbi években folyamatosan nő a svájciak jogtudatossága, és becsületük sérelme miatt egyre több büntető feljelentést tesznek.

Az olasz jog is megkülönbözteti a becsületsértést (*ingiuria*) és a rágalmazást (*diffamazione*), az elhatárolás azonban nem annyira kidolgozott, mint a magyar jogban.⁵⁸ A Codice penale 594. cikke szerint az *ingiuria* bűncselekményét az követi el, aki más személy becsületét vagy méltóságát megsérti (amiért hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel, vagy 516 euróig terjedő pénzbüntetéssel sújtható). A sértés történhet szóban (személyes jelenléttel), telefonon, táviratban, bármilyen írásos formában vagy képi ábrázolással is. Az *ingiuria* minősített esete, ha a sértés egy meghatározott tény állításával történik (ekkor a büntetés egy évig terjedő szabadságvesztés vagy legfeljebb 1032 euróig terjedő pénzbüntetés lehet). Az olasz Btk. 594. cikke egy büntetéskiszabási elvet is meghatároz; eszerint súlyosabban kell büntetni más cselekményekhez képest azt, amit több ember előtt követnek el. A *diffamazione* deliktumát pedig – a Btk. 595. cikke alapján – az valósítja meg, aki – az *ingiuria* esetén kívül – mások előtt („másokkal való kommunikációjában”) valakinek a jó hírnevét sérti. Ez alapesetben is egy évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy legfeljebb 1032 euróig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő; a minősített eset megvalósítása (ami ugyanaz, mint az *ingiuriánál*: ha a sértés egy meghatározott tény állításával történik) két évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy legfeljebb 2065 euróig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Van továbbá a rágalmazásnak még egy minősített esete: ha a cselekményt a sajtóban vagy bármilyen hasonló, a széles nyilvánosság számára hozzáférhető módon (pl. hirdetésben) vagy nyilvános cselekvéssel (pl. egy tömegrendezvényen) követik el, az elkövető hat hónaptól három évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy *legalább* 516 eurós pénzbüntetéssel büntetendő. Végül, az 595. cikk körében is van egy büntetéskiszabási követelmény: ha a

58 Codice penale (1930. évi 1398. törvény), <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36653>.

cselekmény valamilyen politikai szerv (például a parlament), egy közigazgatási szerv vagy valamely bíróság (vagy ezek bármely tagja vagy testülete) ellen irányul, az (természetesen az előbb ismertetett büntetési tételek keretén belül) más rágalmazási cselekményekhez képest súlyosabban büntetendő.⁵⁹

Látható tehát, hogy a becsületsértés és a rágalmazás elhatárolásának az alapja nem a magyar jogban ismert értékítélet (vélemény), illetve tényállítás megkülönböztetése, hanem a védett jogi tárgy sérelme: *inguria* esetén a támadás az ember becsülete vagy méltósága, vagyis önbecsülése ellen irányul (akár vélemény közlésével, akár tényállítással),⁶⁰ míg *diffamazione* esetén (szintén akár vélemény közlésével, akár tényállítással) a jó hírneve, azaz társadalmi megbecsültsége ellen. Mivel azonban az elkövetési magatartás azonos, a gyakorlatban az elkövető motívumának vagy céljának bizonyítása, így annak eldöntése, hogy az adott magatartás mely tényállás elemeit merítette ki, nehézségeket vethet fel.

Az olasz jogban e két tényállásnak jelentős gyakorlati szerepe van: 2010-ben pl. 850 ilyen ügyet fogadott be és tárgyalta az olasz legfelső bíróság, a Semmítőszék (Corte di Cassazione).⁶¹ Óriási felháborodást váltott ki az újságírók körében az az ügy, amiben a Chieti Bíróság 2011-ben két újságírót, Walter Neronét és Claudio Lattanziót ítélte el, mivel azok Sulmona város polgármesteréről, Franco la Civitáról egy 2007-es hangfelvétel alapján megírták, hogy az olasz pénzügyi nyomozó szerv (Guardia di Finanza) nyomozást indított ellene, mert a gyanú szerint igazolt bevételei nem fedezték vagyongyarapodását. Civita mint egy politikai szerv képviselője (polgármester) a Codice penale 595. cikke alapján büntető feljelentést tett a két újságíró, illetve a főszerkesztőjük, Luigi Vicinanza ellen, amiért azok a sajtóban egy hamis tény állításával jó hírnevét megsértették, noha az újság leköszölte a polgármesternek a cikkekre írt válaszát. Az elsőfokú bíróság Neronét és Lattanziót egy-egy év letöltendő szabadságvesztésre ítélte, amiből feltételesen sem helyezhetők szabadlábra, míg a főszerkesztő⁶² nyolc havi börtönbüntetést kapott.⁶³ Nem ez volt azonban az egyetlen hasonló olasz ítélet: 2013-ban Andrea Marcenarót és Riccardo Arenát szintén egy-egy évi börtönbüntetésre, szerkesztőjüket, Giorgio Mulèt pedig nyolc havi börtönbüntetésre ítélte a milánói bíróság, amiért újságjuk egy palermói ügyészt, Francesco Messineót azzal vádolt meg, hogy feltételezhetően kapcsolatokat ápol szervezett bűnözői körökkel.⁶⁴ 2012-ben Alessandro Sallusti, a *Giornale* főszerkesztője, 14 havi börtönbüntetést kapott,

59 A büntetőeljárás megindításához Olaszországban is kifejezett kérelem szükséges; ezt elhunyt személy esetében a közeli hozzátartozó, az örökbe fogadó szülő, illetve az örökbe fogadott gyermek terjesztheti elő. Utóbbi eset áll fenn akkor is, ha a sérelem még élő személyt ért, de ő a kérelem előterjesztésére nyitva álló határidő alatt meghalt, és akkor is, ha a bűncselekmény eleve halott személy emléke ellen irányult (Codice penale, 597. cikk). Ebből következően az olasz jog nem szabályozza önálló tényállásként a kegyeletsértést, hanem azt a becsületsértés és a rágalmazás deliktumai által rendeli büntetni – az alaptényállások szankcióival egyező mértékben. Nem büntethető az a szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozás, amit bírósági vagy hatósági eljárásban résztvevő felek, vagy az ő jogi képviselőik tesznek az adott ügygel összefüggésben. (598. cikk). Végül, kölcsönös sérelem esetén a bíró az egyik vagy mindkét fél megbüntetésétől eltekinthet, és nem büntethető, akit a becsületsértő vagy rágalmazó cselekményre a másik fél szándékos provokációja indított, amennyiben a cselekményt még ebben a felindult állapotában követte el (599. cikk).

60 E tekintetben különbség – mint láttuk – csak a szankció mértékében van.

61 <http://www.article19.org/resources.php/resource/2721/en/italy:-criminal-defamation-legislation-must-be-repealed>.

62 Az olasz jog szerint sajtó útján elkövetett rágalmazás esetében nemcsak maga az újságíró, hanem a kiadó, a főszerkesztő, sőt még a nyomdász is felel, ha tudott a sajtóban megjelentetendő közlésről.

63 Emellett polgári jogi kártérítésként és eljárási költségként még 12 ezer eurót is meg kellett fizetniük.

64 <http://www.gazzettadelsud.it/news/english/47602/Italian-journalists-sentenced-to-jail-for-defamation.html>.

mert újságjában egy bírót támadó névtelen véleményt közölt, amely szerint az illető, aki abortálni engedett egy 13 éves kislányt, halálbüntetést érdemelne;⁶⁵ Orfeo Donatini és Tiziano Marson pedig azért kapott négy-négy havi börtönbüntetést, mert a bolzanói *Alto Adige* újságban azt közölték le egy Sven Knoll nevű dél-tiroli tartományi politikusról, hogy részt vett egy neonáci rendezvényen.⁶⁶ Emiatt az olasz törvényhozás jelenleg reformokat tervez a rágalmazási jogban, összhangban az Európa Tanács Velencei Bizottságának 2013. decemberi véleményével.⁶⁷

Franciaországban a büntető törvénykönyv (Code pénal)⁶⁸ nem tartalmaz az egyes személyek méltóságát sértő büntetőjogi tényállásokat,⁶⁹ a sajtószabadságról szóló 1881. július 29-i törvény (Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse) viszont igen. Ennek 4. fejezete rendelkezik a büntetőjogilag üldözendő magatartásokról, annak 3. szakasza pedig a személy elleni bűncselekményekről. Ezek közül az első a 29. cikk, ami a rágalmazás és a becsületsértés tilalmát is magában foglalja.⁷⁰ Rágalmazásnak (*diffamation*) minősül, ha valaki másról (személyről, szervezetről vagy csoportról) olyan tényt állít, amely az ő becsületét vagy jó hírnevét sérti. E tény közlésének vagy terjesztésének (mint célzatos cselekménynek) már a kísérlete is büntetendő, még akkor is, ha a sértett nincs kifejezetten megnevezve, de egyértelműen azonosítható. A sértés formája irreleváns, ezért – bár a tényállás a sajtószabadság védelméről szóló törvényben van elhelyezve – az nemcsak (tág értelemben felfogott) sajtóbeli, hanem szóbeli közléssel is megvalósulhat. Becsületsértésnek (*injure*) pedig az a gyalázkodó megnyilvánulás számít, ami az elkövető megvetését vagy lenézését fejezi ki, anélkül, hogy a gyalázkodó valamilyen tényt állítana a sértettéről. (A francia jogban tehát, a magyarhoz hasonlóan, alapvetően a tényállítás-értéktétel dichotómia mentén válik szét a rágalmazás és a becsületsértés tényállása.) Végül, a francia jog is büntetni rendeli a kegyeletsértést – ennek a 34. cikk szerint azonban az a feltétele, hogy a sértő az elhunyt személyt

65 <http://www.freemedia.at/home/singleview/article/court-gives-italian-journalists-prison-time.html>.

66 <http://www.theguardian.com/media/greenslade/2012/aug/09/press-freedom-italy>.

67 Opinion on the Legislation of Defamation in Italy. (Opinion no. 715/2013.) Ezen vélemény 82. pontja szerint az olasz rágalmazási jog jelenleg nincs teljesen összhangban a kifejezés szabadságára vonatkozó európai standardokkal; a börtönnel való büntethetőséget eltörölni ajánlja (79. és 87. pont); az újságírókat, ha azok az újságírói etikát betartva írtak közügyekről, fokozottan védeni kell (81. pont), illetve a szankcionálhatóságot általában szűkíteni kell, és ki kell vonni a büntethető esetek alól a politikai viták körébe tartozó politikai beszédet (80. pont). Az EBESZ pedig – amellett, hogy pozitív fejleménynek tartaná a börtönbüntetések tervezett eltörlését – többek között aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a tervezett reform után is megmaradnának a kiemelkedő mértékű (akár 60 ezer euróig terjedő) pénzbüntetések (az EBESZ a büntetőjogi szankcionálás teljes megszüntetését javasolja), illetve az újságírói foglalkozástól való eltiltás lehetősége. L. Organization for Security and Co-operation in Europe i. m. (10. lj.).

68 http://www.lexinter.net/lois/loi_du_29_juillet_1881_sur_la_liberte_de_la_presse.htm.

69 Bár nem tárgya jelen tanulmánynak, érdekességgéppen megemlítendő, hogy Elzász-Mosel (Alsace-Moselle) helyi büntető törvénykönyve, eltérően a francia Code pénaltól, két blaszfém tényállást is szabályoz (<http://www.legirel.cnrs.fr/spip.php?article528&lang=fr>), amikor ugyanis a terület 1945-ben újra Franciaország része lett, megtartotta a régi német büntetőjogi szabályozást – ennek (illetve a sajtótörvény megsértésének) alapján nemrégiben per indult a *Charlie Hebdo* című satirikus lap (aminek tucatnyi halálos áldozatot követelő, két gépfegyveres terrorista általi megtámadása az utóbbi évek egyik legsokkolóbb eseménye volt), illetve egy szélsőjobboldali parlamenti képviselő ellen, <http://www.english.rfi.fr/france/20140217-muslims-sue-satirical-paper-blasphemy-mp-hate-speech>.

70 A korábbi 26. cikket, ami a francia köztársasági elnök becsületének megsértését szankcionálta, 2013-ban hatályon kívül helyezték, <http://www.freemedia.at/newssview/article/in-france-judicial-evolution-in-defamation-cases-protects-work-of-civil-society.html>.

rágalmazó kijelentését vagy becsületsértő cselekményét kifejezetten a célból kövesse el, hogy azzal az elhunyt túlélő házastársának vagy örököseinek ártson (a törvény tehát valójában nem az elhunytat, hanem az ő emlékének keresztül a még élő személyek becsületét védi). Fő szabályként a valóság bizonyításának helye van, kivéve három esetben: ha a cselekmény egy magánszemély magánszféráját érinti, ha az állítás tíz évnél régebben megtörtént tényekre vonatkozik (a „feledés joga” érdekében), és ha az állítás olyan bűncselekményre vonatkozik, amely miatt az elkövető kegyelemben részesült, ami után rehabilitálták, vagy ami alól később felmentették. E cselekmények fő szabályként szintén csak magánindítványra büntethetők (35. cikk).

A francia jogban e cselekmények nem sújthatók szabadságvesztéssel, súlyos pénzbüntetéssel azonban annál inkább. A pénzbüntetés maximális mértéke a sértettek személyétől függ: rágalmazás esetén állami szervek (alkotmányos és kormányzati szervek, a fegyveres erők és bíróságok, ezek tagjai – ha a sértés a szerv működésével, illetve a személy állami funkciójával függ össze –, vagy bármilyen állami megbízásból eljáró személy)⁷¹ vonatkozásában 45 ezer euró (30–31. cikk); magánszemélyek esetében 12 ezer euró; ha a sértett akár magánszemély, akár ezek csoportja, a sérelem pedig e személy(ek) származásával, etnikai csoporthoz tartozásával vagy nem-tartozásával, nemzetiségével, fajával, vallásával, nemével, szexuális orientációjával vagy fogyatékosságával függ össze (ami azonban már nem a mi fogalmaink szerinti „rágalmazás”, hanem – a jelen tanulmány által nem elemzett – gyűlölet-bűncselekmény) szintén 45 ezer euró (32. cikk). Becsületsértés esetén a pénzbüntetés maximális mértéke fő szabályként bármely sértett esetében 12 ezer euró lehet, gyűlölet-bűncselekmény esetében viszont 22 500 euró, sőt akár hat hónapig terjedő szabadságvesztés is. Emellett a francia büntetőbíróság polgári jogi jellegű szankciót is kiszabhat: elrendelheti (a Btk. 131–135. cikke alapján) az ítéletnek vagy egy arról szóló, a bíróság által meghatározott tartalmú közleménynek a sértő részéről és költségén történő közzétételét, az ítéletben meghatározott módon, ideig (de legfeljebb két hónapig) és fórumokon (pl. egyes sajtószervekben, elektronikus médiumokban, plakátokon stb.).

Belgiumban az 1867-es Btk. 2. könyvének („egyes bűncselekmények és szankciók”) V. fejezete („az ember becsületét vagy jó hírnevét sértő bűncselekmények”) szabályozza a tanulmányunk tárgya tekintetében releváns, büntetőjogilag értékelendő magatartásokat.⁷² A 443. cikk a rágalmazás két esetkörét határozza meg, amikben közös, hogy azokat az követheti el, aki egy olyan, meghatározott tényről állít valaki másról, amely alkalmas arra, hogy az utóbbi személy becsületét sértse vagy őt a közvélemény előtt rossz színben tüntesse fel. A rágalmazás két fajtája, a *calomnie*, illetve a *diffamation* között a belga jog szerint az az egyetlen különbség, hogy az előbbi esetében olyan tény állításáról van szó, amelynél a jog megengedi az állított tény bizonyítását, míg az utóbbi esetben olyanról, amely tekintetében a jog nem engedi meg a valóság bizonyítását.

A büntetés 8 naptól 1 évig terjedő szabadságvesztés, vagy 26-tól 200 euróig terjedő pénzbüntetés lehet, ha a rágalmazást nyilvánosan vagy a nyilvánosság számára hozzáfér-

71 A köztársasági elnök becsületét és jó hírnevét védő, a 26. cikk szerinti speciális szabály 2013-ban ugyan kikerült a törvényből, a 29. cikk szerint az ő személyét sértő cselekmények is – más alkotmányos szervekhez hasonlóan – továbbra is büntethetők maradtak.

72 http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1867060801&table_name=loi.

hető módon követik el (így nyilvános összejöveteleken – tipikusan a gyülekezési jog alá tartozó tüntetéseken –, nyilvános helyeken, olyan nem nyilvános helyeken, ahol több személy is jelen van vagy jelen lehet, illetve egyébként minden olyan módon, hogy a sértetten kívül mások is értesülhetnek a tényállításról), tekintet nélkül arra, hogy az szóban, vagy írásban, képek vagy jelképek közzemlére tételével, terjesztésével, eladásával vagy eladásra való felkínálásával, vagy a nyilvánosság számára egyéb módon történő hozzáférhetővé tétellel valósul-e meg.⁷³ (A 446. cikk szerint mind a *calomnie*, mind a *diffamation* ugyanezen büntetési tételkeretek között büntetendő akkor is, ha a rágalom nem természetes, hanem jogi személyt érint.) A valóság bizonyítása tehát nem minden esetben megengedett, pl. ha hivatalos személy a kötelességét teljesíti a tény közlésével, illetve fő szabályként *akkor* sem, ha az állított tény a magánéletre vonatkozik (ekkor kivételképpen és egyedül azon esetben lehet a tényt bizonyítani, ha azt bírósági ítélettel vagy más közhiteles módon megállapították).

A becsületsértést (*injure*) a belga Btk. 448. cikke rendeli büntetni. E vétséget az valósítja meg, aki az előbb ismertetett bármilyen nyilvános módon szóban, írásban, vagy egyéb módon mást megsért. A büntetési tétele 8 nap és két hónap közötti szabadságvesztés, vagy 26-tól 500 euróig terjedő pénzbüntetés (450. cikk). Majdnem hasonló büntetési tétele van a 449. cikk szerinti „rosszhiszemű közzétételnek” (amit a kevésbé hivatalos vagy jogi töltetű „pletyka” vagy „fecsegés” terminusok jobban kifejeznének),⁷⁴ amit az követhet el, aki anélkül állít valakiről valamit, hogy azt a közérdek vagy jogos magánérdek indokolta volna, vagyis akinek egyetlen célja az volt, hogy másnak ártalmat okozzon. A belga büntetőjogban e tényállással vonhatók a védett körbe a magántitkok, amelyek ugyan igazak, de azok olyan szenzitív adatot jelentenek, amelynek titokban maradásához a jogosultnak érdeke fűződik, feltéve persze, hogy senkinek nincs olyan érdeke, amely a nyilvánosságra hozatalt indokolná. E cselekmények (a hamis vádolást kivéve) a belga jogban is csak a sértett (vagy az időközben elhunyt sértett leszármazója vagy örököse) által előterjesztett magánindítványra büntethetők. Bizonyos közjogi jogalanyok és hivatalos személyek megsértése vagy megrágalmazása szintén büntethető.⁷⁵

73 A 445. cikk szerint, ha a rágalmazásnak minősülő tényállítás valamely hatóság vagy a megrágalmazott előjárója számára írt hamis vádat eredményez, az 15 naptól hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 50-től 1000 euróig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő. Az előbbi esetben azonban a 447. cikk értelmében csak akkor lehet a rágalmazás miatti büntetőeljárást lefolytatni, ha az alapügyet már lefolytatták, és a tényállítás valóban hamisnak bizonyult.

74 A pénzbüntetés felső határa nem 500, hanem 400 euró.

75 Ha valaki bizonyos szervezet vagy azok tagjait, illetve bizonyos hivatalos személyeket (alkotmánybírókat, képviselőket, bírókat, közigazgatási szervek tagjait hivatalos eljárásukkal összefüggésben stb.) megsért (*outrage*), az adott személytől, a sértés módjától (tett, szó, fenyegetés vagy gesztus) és a tett helyszínétől függően különböző mértékű büntetésekkel. két hónaptól két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy kétszáz eurótól 1000 euróig terjedő pénzbüntetéssel; nyolc naptól egy hónapig terjedő szabadságvesztéssel, vagy 26-tól 200 euróig terjedő pénzbüntetéssel; két hónaptól két évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy 50-től 500 euróig terjedő pénzbüntetéssel, három hónaptól három évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy kétszáz eurótól 1000 euróig terjedő pénzbüntetéssel – utóbbi csak tettelesség és csak egyes különösen védett szervek (pl. a törvényhozás valamely kamarája, az alkotmánybíróság, bíróság tagja) esetén szankcionálandó (Code pénal 275–278. cikkek). Amennyiben a tettelesség sérüléseket okozott, az természetesen még súlyosabban büntetendő, az azonban már – túl lévén a tettelesség becsületsértés fogalmi körén – nem tartozik témánkhoz.

A ma hatályos, 1994-ben revízió alá vett 1881-es holland Btk.⁷⁶ – a belgához hasonlóan – a francia szabályozáson alapul. A holland Btk.-nak a miénk különös részéhez hasonló Második Könyvének, ami az egyes bűncselekményeket tárgyalja, XVI. címe („Becsületsértés”) foglalkozik a defamatorikus tényállásokkal. A 261. cikk 1. pontja szerint a mi fogalmaink szerinti rágalmazáshoz hasonló megszégyenítés (*smaad*) bűncselekményét követi el az, aki másról a nyilvánosságra hozatal nyilvánvaló szándékával olyan meghatározott tényt állít, amely a becsületét vagy jó hírnevét sérti, és hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy a harmadik kategóriába tartozó (azaz 8 100 euróig terjedő) pénzbüntetéssel büntetendő. A 261. cikk 2. pontja a megszégyenítés írásos formáját (*smaadschrift*) rendeli büntetni, méghozzá (a pénzbüntetés maximális mértékének érintetlenül hagyása mellett) akár egy évig terjedő szabadságvesztéssel, ha az – írott, vagy képi formában – a nyilvánosság számára közzé is lett téve.

A jóhiszemű elkövető ugyanakkor ezek egyike miatt sem büntethető, ahogyan az sem, akinek a közlését a közérdek indokolta (261. cikk 3. pont). Nem büntethető továbbá az a személy sem, akinek állítása valóságáról jogerős bírósági ítélet állást foglalt.⁷⁷ Ha viszont valaki a fenti módokon olyan tényt állít másról, amelyről tudja, hogy hamis, már két évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy a negyedik kategóriába tartozó (azaz 20 250 euróig terjedő) pénzbüntetéssel büntetendő (262. cikk). Büntetőjogi tényállásnak minősül a 266. cikkben foglalt becsületsértés (*belediging*) is, amit az követ el, akinek a cselekménye nem esik a 261. cikk szerinti megszégyenítés-rágalmazás kategóriája alá, de más személyek jelenlétében más megsejt (a büntetés ekkor három hónapig terjedő szabadságvesztés, vagy a második kategóriába tartozó, 4050 euróig terjedő pénzbüntetés).

A sértés módja szintén lehet szóbeli, írásbeli, vagy akár képbeli, azonban ennél közelebbi, kézzelfogható meghatározást a Btk. nem ad (266. cikk 1. pont), az alkalmazási feltételek ki-munkálását a bírói gyakorlatra hagyva, azt azonban leszögezi, hogy a közügyekkel kapcsolatban kinyilvánított vélemény nem büntethető (266. cikk 2. pont). Ennek némileg ellentmond, hogy a hivatalos személyekkel és hatóságokkal szembeni, ezen ügyekkel kapcsolatos becsületsértés esetén a büntetési tétel egyharmadával nő (267. cikk). Ha a becsületet vagy jó hírnevet sértő tény állítása hatóság előtt, hivatalos úton történik, és az hamisnak bizonyul, az elkövető hamis vádért büntethető – fő szabályként legfeljebb két évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy negyedik kategóriás (20 250 euróig terjedő) pénzbüntetéssel.⁷⁸

Végül, a holland Btk. – az elhunyt volt házastársa, leszármazója vagy örököse indítványára – a kegyeletsértést is bünteti (legfeljebb három hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 4050 euróig terjedő pénzbüntetéssel), ha valaki olyan cselekményt követ el egy halott személlyel kapcsolatban, amely rágalmazásnak-megszégyenítésnek vagy becsületsértésnek minősülne, ha a „sértett” életben lenne (270. cikk). Ugyanígy büntetendő az is, ha valaki ilyen tartalmú sértést vagy rágalmat terjeszt, nyilvánosságra hoz, publikál, közszemlére tesz, az ilyen sértést vagy rágalmat tartalmazó dolgot kiadja, forgalmazza stb. – tehát újságírók, szerkesztők,

76 http://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/Opschrift/geldigheidsdatum_19-03-2014#.

77 265. cikk 1. pont. Ha viszont a megvádolt cselekmény alól a „rágalmazottat” jogerősen felmentették, az minden további bizonyítás nélkül azt jelenti, hogy az állítás hamis (265. cikk 2. pont). Ha pedig a tény bizonyítása előzetes bírósági eljárástól függ, annak eredményét be kell várni (265. cikk 3. pont).

78 268. cikk. E 3 bűncselekmény miatt 2002-ben, 2003-ban és 2004 első felében összesen több mint száz szabadságvesztésre szóló ítéletet hoztak a holland bíróságok. Vö. Aiden WHITE: Ethical Journalism and Human Rights. In: *Human Rights and a Changing Media Landscape*. Strasbourg, Council of Europe, 2011. 47–75.

lapkiadók is; ez esetben, ha valakit korábban, az újabb cselekmény elkövetésétől visszafele számított két éven belül meghozott ítéletben hasonló cselekmény miatt már elítéltek, akár a foglalkozása gyakorlásától is eltiltható (271. cikk).

A harmadik Benelux-államban, Luxemburgban, az 1879-es Btk.⁷⁹ alapján, éppúgy, mint Belgiumban, a rágalmazásnak két fajtája van. Mindkettőt az követheti el, aki valaki másról olyan tényt állít, amely alkalmas arra, hogy becsületét sértse vagy a társadalom megvetését váltsa ki; a különbség, hogy a *calomnie* esetében lehetőség van az állított tény bizonyítására (és persze a büntethetőség feltétele, hogy a bizonyítás végül sikertelen legyen), míg *diffamation* esetén nincs (443. §). A büntetés alapesetben 251 eurótól 2000 euróig terjedő pénzbüntetés, ha a cselekményt nyilvánosan vagy egyébként több ember előtt követték el; a konkrét feltételek meghatározása során a luxemburgi Btk. a belga szabályozást másolja.⁸⁰ Az is a belga Btk.-ból ered, hogy a jogi személyek jó hírnevét sértő rágalmozó állítások a természetes személyekkel szembeni rágalmazáshoz hasonló módon büntetendők (446. §). A büntetés azonban már 251 eurótól 25 ezer euróig terjedő pénzbüntetés, vagy egy hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztés is lehet, ha a rágalmazás gyűlölet-bűncselekmény formáját ölti, azaz a hamis tényközlés kifejezetten a sértett valamely, a Code pénal által – annak 454. szakaszában – felsorolt védett tulajdonságával vagy helyzetével áll összefüggésben.⁸¹

Szintén a belga szabályozásból ered az a kitétel, hogy súlyosabban (Luxemburgban 251 eurótól 10 ezer euróig terjedő pénzbüntetéssel vagy 15 naptól hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel) büntetendő, aki a rágalmazás két formája közül bármelyiket hatóság vagy a sértett felettese előtt követi el (445. §). A valóság bizonyíthatóságának esetei úgyszintén a belga szabályozás alapján lettek megfogalmazva, kivéve, hogy a luxemburgi Btk., a 2004. június 8-i, a médiában történő szabad véleménynyilvánításról szóló törvény rendelkezéseire utalva, a közéleti viták szabadságának biztosítása érdekében kifejezetten megengedi az újságírók számára, hogy akár hamis tényállításokat is közléstegyenek, ha a közlés valóságát észszerű alappal feltételezhetnék, amennyiben a közlést a közérdek indokolta (tehát ez esetben csak a tudottan hamis tények publikálásáért felel az újságíró), vagy ha mindent megtettek annak érdekében, hogy mások becsületének sérelmét elkerüljék, valamint másoktól származó közlések továbbadása esetén akkor, ha a közlésből kitűnik, hogy az értesülés („idézés”), valamint hogy az kitől származik, és az értesülés nyilvánosságra hozatalát a közérdek indokolja (443. §).

A rágalmazás bármely fajtájától – szintén belga mintára – meg kell különböztetni a becsületsértést (*injure*); e cselekményt az követi el, aki akár tények állításával, akár szóban, írásban, vagy képileg más (természetes vagy jogi) személyt megsért (448. §). Ide tartozhat a szóbeli sértegetéstől kezdve a gúnyrajzig sok minden, aminek körét a bírói gyakorlat alakítja ki; a büntetési tétel ezen esetekben 251 eurótól 5000 euróig terjedő pénzbüntetés, vagy 8 naptól két hónapig terjedő szabadságvesztés lehet. Némileg meglepő, de a becsület védelme érdekében a luxemburgiak az utóbbi években egyre inkább élnek a büntető eljárás indításának lehetőségével: míg 2005-ben *diffamation*, *calomnie* és *injure* miatt összesen még csak 577 eljárás indult, addig ez a szám 2011-ben

79 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/16>.

80 A „nyilvánosság” fogalmának kifejtését ezért lásd ott.

81 Ilyen pl. a sértett vélt, vagy valós származása, bőrszíne, neme, szexuális orientációja, családi állapota, kora, egészségügyi állapota, fogyatékozsága, erkölcsi, politikai vagy világnézeti meggyőződése, szakszervezeti tevékenysége vagy tagsága, továbbá etnikai, nemzetiségi, faji vagy vallási hovatartozása.

már 1434 volt.⁸² Ugyanakkor ezen eljárások csak kis része (évente néhány tucat) végződik büntetőjogi büntetéssel, és azok is nagyrészt pénzbüntetést, kisebb részben felfüggesztett szabadságvesztést jelentenek, és csak néha kell a kiszabott szabadságvesztést letölteni.⁸³

Nem meglepő módon a luxemburgi defamatorikus jog negyedik fajtája is a belga büntetőjogból származik, onnan majdnem szó szerint átemelve azt: büntethető az ún. rosszhiszemű közzététel (*divulgation méchante*), amit itt is az követhet el, aki anélkül állít valakiről valamit, hogy azt a közérdek vagy jogos magánérdek indokolta volna, vagyis akinek kifejezetten és kizárólagosan az volt a célja, hogy másnak ártalmat okozzon (a büntetése 251 eurótól 4000 euróig terjedő pénzbüntetés, vagy 8 naptól két hónapig terjedő szabadságvesztés lehet; 449. §). Végül Luxemburgban egyes, konkrétan meghatározott közjogi jogalanyok, hivatalos személyek, bírók, végrehajtók stb. megsértése vagy megrágalmazása szintén belga mintára lett kodifikálva, és mind az egyes tényállási elemek, mind a minősített esetek meghatározása lényegében megegyezik a belga szabályozással.⁸⁴

Az 1995-ös spanyol Btk. (Código Penal)⁸⁵ – az ember becsületét sértő bűncselekmények (XI. cím) körében⁸⁶ – szintén bünteti a becsületsértést (*injuria*; 208–210. cikkek). Ez olyan cselekmény vagy kifejezés lehet, amely más személy méltóságát sérti, jó hírnevét rontja, vagy önbecsülését támadja, feltéve, hogy az a közvélemény negatív értékítéletét ténylegesen kiváltja (208. cikk). Ha e deliktum valamely cselekmény más személynek tulajdonításával valósul meg (ez a magyar jog szerinti szűk értelemben vett rágalalmazás), az csak akkor büntethető, ha a tényt állító tudatosan állított valótlan, vagy tudatos gondatlansággal nem vette figyelembe az egyébként rendelkezésére álló valós tényeket. E cselekmény sem büntethető azonban szabadságvesztéssel, csak (elzárásra vagy közérdekű munkára átváltoztatható) pénzbüntetéssel.⁸⁷ Alapesetben ez háromtól hét hónapig terjedő mértékű pénzbüntetés lehet, ha azonban a cselekményt nyilvánosan

82 A számok azt mutatják, hogy töretlen a „kedv” a sérelmek ilyen módon való megoldására: a 2005. évi 577 ügy 2006-ban 673-ra emelkedett, 2007-ben 840-re, 2008-ban 990-re, 2009-ben 1072-re, 2010-ben 1205-re, 2011-ben pedig már majdnem másfél ezer (mint láttuk, pontosan 1434) volt. Mindez pedig az összбүнözés trendjének alakulásával sem magyarázható: bár az összes бűncselekmények száma is nőtt 2005 és 2011 között (25 231-ről 35 702-re, azaz kevesebb mint másfélszeresére, nagyjából 1,4-szeresére), e növekedés meg sem közelítette a defamatorikus deliktumok számának mintegy két és félszeres növekedési ütemét. L. *Annuaire statistique 2012*. Luxembourg–Kirchberg, Statec, 2013. 181.

83 2008-ban 19, 2009-ben 47, 2010-ben 33, 2011-ben 44, 2012-ben 36 embert ítéltek el defamatorikus cselekmény miatt. Rágalmazás alapesete miatt ezen öt évben összesen 11-et (ebből nyolcat *calomnie*, hármát *diffamation* miatt), nyilvánosság előtti rágalalmazás miatt egyet, a rágalalmazás minősített esete (hatóság vagy a sértett felettese előtti elkövetés miatt) 25-öt, becsületsértés miatt 22-t. Csak a 2012-es adatokat nézve, a 36 megbüntetett elkövető (akik 37 бűncselekményért lettek elítélve, azaz egyvalakit két ízben is felelősségre vontak) összesen 27 esetben kaptak pénzbüntetést, 8 esetben pedig szabadságvesztést (1 esetben közösségi munkát alkalmaztak a szabadságvesztés helyett, egy eset pedig még a luxemburgi statisztikában is ismeretlenként van nyilvántartva). A 2012-ben kiszabott nyolc szabadságvesztés közül négy végrehajtását teljesen, egyét részben fűggesztették fel, hármat viszont az elkövetőnek le kellett töltenie (ebből egy nem haladta meg az egy hónapot, kettő pedig 3-5 hónap között volt). (A még az itt ismertetettnél is részletesebb adatsorok Marcel Iannizzi szíves személyes gyűjtésén és közlésén alapulnak.)

84 Lásd ott, illetve részletesebben: luxemburgi Code pénal 275–276. §.

85 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/2>.

86 http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.l2t11.html.

87 A pénzbüntetés büntetési tételének maximuma 2 év lehet, egy napnak pedig – az elkövető vagyoni és jövedelmi helyzete alapján – legalább két, legfeljebb 400 euró pénzösszeg felel meg, amit az ítéletben kell meghatározni, a vagyoni helyzet változása esetén azonban az alapítélet meghozatala után külön eljárás keretében meghozott végzéssel is csökkenthető. Meg nem fizetés vagy behajthatatlanság esetén azt át kell változtatni úgy, hogy egynapi tételnek megfelelő összeg meg nem fizetése helyébe egynapi közérdekű munka, illetve kétnapi összeg meg nem fizetése helyébe egynapi elzárás lép (50–53. cikkek).

követik el, a pénzbüntetés mértéke hat és 14 hónapnyi tétel között mozoghat. Az *injuria* gyakorlati jelentősége azonban csekély (bár enyhén növekszik): Spanyolországban évente mindössze néhány tucat esetben szabnak ki büntetést becsületsértés miatt.⁸⁸ Látható tehát, hogy a nyilvánosság az *injuria* megvalósulásának nem feltétele (sem a magyar fogalmak szerinti becsületsértés, sem a rágalmazás – tehát sem a vélemény-kifejezés, sem a tényállítás – tekintetében) – az pusztán a cselekmény minősített esetét alapozza meg. (Létezik még egy, az előbbieknél súlyosabban büntetendő tényállás, a *calumnia*, azaz a hamis vád, ez azonban csak az a rágalmozó cselekmény – azaz tényállítás –, amikor a sértettet kifejezetten bűncselekmény elkövetésével vádolják.)⁸⁹

Portugáliában viszont már szintén lehet szabadságvesztéssel is büntetni a rágalmazást. Az 1982-es portugál Btk. (Código Penal Português)⁹⁰ Különös részének VI. fejezete foglalkozik az ember becsületét sértő deliktumokkal. A 180. cikk a rágalmazást (*difamação*, az ember becsületét sértő vagy jó hírét csorbító állítások megfogalmazását) rendeli büntetni, kivéve, ha a tényközlést valakinek a jogos érdeke indokolta, vagy az jóhiszemű volt. E kivétel azonban nem terjed ki azon esetekre, amikor a tényközlés a magánéletet érinti, az tehát a büntetőjog feltétlen oltalma alatt áll, így a magánélet sérelmét okozó állítás minden esetben büntethető, mégpedig hat hónapig tartó szabadságvesztéssel, vagy 240 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel. Ezen eseten kívül is büntetendő mind a tényállítás, mind az értékítélet (becsületsértés – *injúria*), amennyiben az a sértett önbecsülését támadja – a büntetés ekkor három hónapig terjedő szabadságvesztés, vagy 240 napi tételig terjedő pénzbüntetés lehet (181. cikk). Ha a rágalmazás bűncselekménnyel való hamis megvádolással valósul meg (*calúnia*), az Portugáliában is súlyosabban (két évig terjedő szabadságvesztéssel, vagy legalább 120 napi tétel pénzbüntetéssel) büntetendő (183. cikk).

Mindhárom deliktum vonatkozásában minősített eset, ha valaki azokat meghatározott védett személyekkel, így pl. közhatalmi szervek tagjaival, bírókkal, tanúkkal, védőügyvédekkel stb. szemben, a hivatásuk gyakorlásával, vagy foglalkozásbeli vagy egyéb kötelezettségeik teljesítésével összefüggésben valósítja meg – ekkor a büntetési tétel alsó és felső határa is a felével emelkedik (185. cikk). Végül, büntetendő a kegyeletsértés, azaz az elhunyt személy emlékének „súlyos megsértése” (*ofensa à memória de pessoa falecida*) is, méghozzá hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel, vagy 240 napi tételig terjedő pénzbüntetéssel. E körben azonban egy érdekes kitétele tartalmaz a portugál Btk., amikor kimondja, hogy nem büntethető az a cselekmény, amit az elhunyt személy vonatkozásában annak halálától számított 50 éven túl követtek el. Ebből a *contrario* az következik, hogy egy személy történelmi szerepét is csak ezen időn túl lehet – bűncselekmény elkövetésének veszélye nélkül – értékelni, ami súlyos korlátozásnak tűnik, és hosszú időre megnehezíti a történelmi viták szabad, félelemmentes, a valóságot feltárni kívánó lefolytatását.

88 Míg az ezredforduló előtt és annak környékén évente átlagosan 30–60 embert ítéltek el becsület elleni bűncselekményekért (*delitos contra el honor*) (1995–2002 között ez a szám rendre 25, 31, 39, 62, 43, 42, 60 és 39 volt – vö. *Anuario Estadístico de España 2005*. Madrid, Instituto Nacional de Estadística, 2005. 296), addig 2012-ben már 71-et (ebből 49 volt férfi és 22 nő, illetve 69 spanyol – vö. *Anuario Estadístico de España*. Madrid, Instituto Nacional de Estadística, 2014).

89 Código Penal 205–207. cikkek. Emiatt büntetési tétele is – minthogy az okozni szándékozott kár nem pusztán a jó hírnév, a becsület, vagy a méltóság sérelme, hanem a sértett személyi szabadságától való megfosztása – súlyosabb, mint az *injuriáé*: hattól 12 hónapig terjedő mértékű pénzbüntetés, nyilvánosság előtti elkövetés esetén pedig 12–24 havi tétel pénzbüntetés, vagy hat hónaptól két évig terjedő szabadságvesztés.

90 <http://www.hsph.harvard.edu/population/domesticviolence/portugal.penal.95.pdf>.

3. A rágalmazás és becsületsértés az egyéb európai uniós tagállamokban

E fejezetben röviden bemutatjuk a többi európai uniós ország szabályozását is. A skandináv államok közül Finnországban az 1889-es Btk.⁹¹ 24. fejezetének 9. és 10. szakaszai rendelkeznek a rágalmazásról. Eszerint, aki hamis tényeket közöl másról, vagy erre vonatkozó célzást tesz – ha az másnak kárt vagy szenvedést okoz, vagy közmegvetését idézi elő (a mi fogalmaink szerinti „rágalmazás”) –, vagy mást becsmérel (a mi fogalmaink szerinti „becsületsértés”), hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel, vagy pénzbüntetéssel büntethető (9. szakasz). „Minősített rágalmazást” követ el az, aki az első cselekményt (hamis tények közlése vagy arra vonatkozó utalás) tömegtájékoztatási eszközök útján vagy egyébként sok ember számára észlelhető módon, vagy lényeges, vagy hosszan tartó szenvedést vagy jelentős kárt okozva követi el (10. szakasz). Ekkor a pénzbüntetés mellett akár két évig terjedő szabadságvesztés is kiszabható. (Mindemellett a rágalmazás és a minősített rágalmazás gyakorlati szerepe nem jelentős.)⁹² Nem büntethető viszont egyik esetben sem az elkövető, ha a cselekmény olyan kritikával valósul meg, amely egy másik személy politikai, üzleti, tudományos, művészeti vagy közéleti tevékenységével áll összefüggésben, és nem lépi át a tárgyszerűség határait.⁹³

Svédországban az 1965-ben hatályba lépett Btk. 5. fejezete rendelkezik a rágalmazásról.⁹⁴ Az 1. szakasz szerint a rágalmazás alapesetét követi el és pénzbüntetéssel büntetendő, aki másról azt állítja, hogy bűnöző vagy egyéb elítélendő életmódot folytat, vagy olyan információkat terjeszt róla, amely mások megvetésének teszi ki. Nem büntethető az, aki az információ közlésével kötelezettségének tesz eleget, aki a körülmények mérlegelése alapján jóhiszemű volt, akinek észszerű alapja volt az információ közlésére, illetve, ha az információ valósnak bizonyul. A rágalmazás minősített esetét valósítja meg az, aki azt „otromba” módon követi el,⁹⁵ és a pénzbüntetés mellett két évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható. A „rágalmazásnak” a svéd jogban is van becsületsértéses alakzata: pénzbüntetéssel rendelik szankcionálni azt is, aki mással szemben megszegyenítő jelzőt (kifejezést) használ, vagy egyéb megszegyenítő magatartást tanúsít („otromba” becsületsértés esetén a büntetés hat hónapig terjedő szabadságvesztés lehet). Végül, a svéd jog is bünteti – külön elnevezés nélkül – a kegyeletsértést, azzal, hogy kifejezetten kimondja, hogy a védendő jogalanyok a túlélők. Ha tehát valaki a rágalmazás tényállítással megvalósítható (azaz nem a mi fogalmaink szerinti becsületsértéses)

91 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/32>.

92 Finnországban a statisztikai hivatal nem gyűjti külön a rágalmazásra és a minősített rágalmazásra vonatkozó adatokat (a honlapja: http://www.stat.fi/index_en.html), hanem csak „a magánszférát, a köznyugalmat és a becsületet sértő bűncselekményekre” („*violation of privacy, peace and honour*”) vonatkozó összesített adatokat. Az e kategóriába tartozó deliktumból pedig sok van: ilyen a magánlaksértés (24. fejezet 1. szakasz), a minősített magánlaksértés (24. fejezet 2. szakasz), a nyilvános helyekre való jogellenes behatolás (24. fejezet 3. szakasz), ennek a minősített esete (24. fejezet 4. szakasz), a magántitok kifürkészése (24. fejezet 5. szakasz), a jogellenes megfigyelés (24. fejezet 6. szakasz), a magántitok kifürkészése és a jogellenes megfigyelés előkészülete (24. fejezet 7. szakasz), a személyes adatok közzététele (24. fejezet 8. szakasz), a rágalmazás (24. fejezet 9. szakasz), valamint a minősített rágalmazás (24. fejezet 10. szakasz). Mindezekből összesen 2009-ben 519, 2010-ben 546, 2011-ben 493, 2012-ben 476, 2013-ban pedig 500 ítélet született. http://193.166.171.75/Dialog/varval.asp?ma=005_koikrr_tau_102_en&ti=Criminal+matters+decided+at+district+courts+in+2009+to+2013+Region%2C+Data%2C+composition+of+the+district+court%2C+Crime+and+Year+as+variables&path=../Database/StatFin/oik/koikrr/&lang=1&multilang=en.

93 24. fejezet 9. szakasz (2) bekezdés.

94 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/1>.

95 5. fejezet 2. szakasz.

eseteit⁹⁶ egy elhunytal kapcsolatban valósítja meg úgy, hogy a megszégyenítés célszemélyei a túlélők, akkor ugyanúgy büntetendő, mint aki a rágalmazást egy élő személlyel szemben követi el.⁹⁷ Ugyanezen cselekményeket – a Btk. alapján – egyébként a svéd sajtószabadságról szóló törvény is büntetni rendeli,⁹⁸ ha azokat a sajtó útján követik el,⁹⁹ így a rágalmazást, a minősített rágalmazást és a kegyeletsértést,¹⁰⁰ valamint a becsületsértés eseteit.¹⁰¹ Hozzá kell azonban tenni, hogy – a törvény 14. fejezet 4. szakaszának bevezető szövege alapján – ez nem külön, a Btk.-ban megfogalmazott deliktumokon túli tényállás, hanem a Btk. adott (és jó néhány más) rendelkezésének megismétlése, a sajtó útján történő elkövetés büntethetőségének egyfajta megerősítése, kiemelése.

Svédországban mindezek ellenére rendkívül ritka az ott egységesen rágalmazásnak nevezett tényállások (tehát a magyar jogban ismert rágalmazásra, becsületsértésre vagy kegyeletsértésre emlékeztető deliktumok) miatti *büntetések* kiszabása. Habár évente több ezer eljárás indul ilyen cselekmények miatt,¹⁰² alig néhány tucat esetben szabnak ki büntetést, a szabadságvesztés alkalmazása pedig (noha arra elvileg lehetőség lenne)¹⁰³ nem jellemző. Így 2007-ben összesen közel tízezer büntető feljelentést tettek rágalmazás miatt, ebből már (83%-os felderítési arány mellett is)¹⁰⁴ csak 1894 személyt gyanúsítottak meg,¹⁰⁵ és mindössze 67-et találtak bűnösnek.¹⁰⁶ E 67 személy közül 58 megrovást (*dom*) kapott, ötöt pénzbüntetésre ítélték, míg négygel szemben a magyar vádelhalasztás intézményéhez hasonló ügyészi intézkedés (*åtalsunderlåtelse*) alkalmazására került sor.¹⁰⁷

96 5. fejezet 1. és 2. szakasz.

97 5. fejezet 4. szakasz.

98 1949. évi 105. törvény a sajtószabadságról.

99 KOLTAY i. m. (15. lj.) 325.

100 1949. évi 105. törvény 7. fejezet 4. szakasz 14. pont.

101 Uo., 15. pont.

102 2003-ban 6740, 2004-ben 7204, 2005-ben 7744, 2006-ban 8922, 2007-ben pedig 9366 iktatott ügyet tartottak számon. *Statistik årsbok för Sverige – Statistical Yearbook of Sweden 2009*. Stockholm, Statistiska centralbyrån, 2009. 470.

103 Legrosszabb esetben hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható az, aki a mi fogalmaink szerinti tetteges becsületsértést követ el (5. fejezet 3. szakasz).

104 A felderítési arány 2003-ban 82%, 2004-ben 81%, 2005-ben és 2006-ban is 82% volt. *Statistik årsbok för Sverige* i. m. (103. lj.) 472.

105 Ebből egyébként 233 volt fiatakorú. Uo., 474.

106 2003-ban 51-et, 2004-ben 59-et, 2005-ben 48-at, 2006-ban pedig 84-et. Uo., 475.

107 Angol fordításban „*waiver of prosecution*”, ami azt jelenti, hogy az ügyész ideiglenesen lemond a vádról, megállapítva ugyanakkor (ha rendelkezésre áll a beismerő vallomás) a vádlott bűnösségét. Mivel az ügy nem jut el bírósági szakaszba, semmilyen egyéb büntetés vagy intézkedés alkalmazására nem kerül sor. Rendszerint fiatakorúak, illetve első bűntényes felnőttek esetében alkalmazzák. Akkor lehet élni vele, ha valószínűsíthető, hogy a bíróságon az adott bűncselekményért legfeljebb pénzbüntetést szabnának ki, ha feltehetőleg a büntetés felfüggesztésére kerülne sor, és különös érvek szólnak ezen intézmény alkalmazása mellett, valamint, ha a további bűnelkövetéstől való visszatartás bármilyen más szankció kiszabása nélkül is elérhető. Annyiban hasonlít a magyar jog szerinti próbára bocsátáshoz is, hogy egy bizonyos (a törvényben nem szabályozott, az ügyész belátása szerinti) próbaidőt kell a terheltnek kiállnia, ami, ha eredményesen (újabb bűncselekmény elkövetésének megállapítása nélkül) eltelik, a továbbiakban e bűncselekményért már nem vonható felelősségre, ha pedig újabb bűncselekményt követ el, az előbbi is az utóbbival együtt értékelik. Fontos jellemzője még az intézménynek, hogy ezen idő alatt az elkövető szerepel a bűnügyi nyilvántartásban. (Az intézmény rövid leírása: <http://www.aklagare.se/In-English/The-role-of-the-prosecutor/Decision-to-prosecute/Waiver-of-prosecution/>; részletebben pedig I. Jozef ZILA: Sanctioning Powers of the Swedish Public Prosecution Service and Police. 54 *Scandinavian Studies in Law* (2009), 397–406.

A dán Btk.¹⁰⁸ 27. fejezetében szintén bünteti mind a rágalmazást, mind a becsületsértést. A 267. § szerint becsületsértést az követ el, aki szóban vagy tettleg más becsületét sérti; rágalmazást pedig az, aki olyan tényeket („vádakat”) állít vagy terjeszt, amelyek más társadalmi megbecsültségét rontják. Alapesetben e cselekmények pénzbüntetéssel vagy négy hónapig terjedő szabadságvesztéssel büntethetők, minősített esetben pedig, vagyis ha az elkövető rosszhiszemű volt, vagy állítását ésszerű alap nélkül (gyakorlatilag súlyosan gondatlanul) tette, akár két évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható (268. §). Büntethetőséget kizáró oknak minősül, ha az állítás igaznak bizonyul, ha a ténnyel való „vádolás” jóhiszemű volt (bár nem bizonyult igaznak), ha a sérelmezett közlést a „rágalmazónak” kötelessége volt megtenni, vagy ha azt akár a közérdek, akár a sértő személy saját vagy más jogos magánérdeke indokolta (269. §). Ennek alapján Dániában valóban csak a nyilvánvalóan támadó jellegű, tudottan vagy tudhatóan hamis tényállítások és a becsületet indokolatlanul sértő, tisztán megalázó jellegű magatartások büntethetők. Továbbá a bíróságnak megvan az a joga (bár nem kötelessége, tehát az ő mérlegelésétől függ), hogy eltekintsen a büntetéstől, amennyiben kölcsönös sértésekről vagy rágalmakról van szó, tehát amikor valaki „megtorlasként”, „boszszúból” követ el ugyanolyan cselekményt a „sértettel” szemben, amelyet korábban ő követett el a vádlottal szemben, vagy a sértés pusztán a „sértett” „helytelen magatartására” (gyakorlatilag provokációjára) adott válasz volt (272. §). Végül, aki a rágalmazást (a becsületsértést tehát nem) egy halott személy sérelmére követi el, az szintén büntetendő (pénzbüntetéssel, vagy négy hónapig terjedő szabadságvesztéssel; 274. §); ha viszont a rágalmazott személy húsz évnél régebben hunyt el, csak akkor szankcionálható a cselekmény, ha a hamis tény állítása vagy híresztelése szándékos („rosszhiszemű”) vagy tudatosan gondatlan volt.¹⁰⁹

Lengyelországban is büntetendő a rágalmazás és a becsületsértés. Előbbi a lengyel Btk.¹¹⁰ 212. cikkének 1. §-a határozza meg, aminek specifikuma, hogy (Magyarországhoz hasonlóan) nemcsak a természetes személyekkel kapcsolatban tett tényállítások elkövetői büntethetők, hanem a személyek csoportjait vagy jogi személyeket rágalmazók is – akár pénzbüntetéssel, akár szabadságvesztéssel. Aki tényközlés nélkül mást becsmérel – az ő jelenlétében, vagy úgy, hogy arról tudomást szerezzen –, szintén bűncselekményt valósít meg,¹¹¹ a tettleges becsületsértés pedig külön rendelkezés alapján büntetendő (217. cikk). Mindkét alaptényállás, tehát a rágalmazás és a szóbeli becsületsértés vonatkozásában is minősített eset, ha a megalázó tényközlés vagy az önbecsülést sértő magatartás a médiában történt meg. Kölcsönös cselekményeknél, illetve akkor, ha a sértés a másik fél provokációjára adott válasz volt, a bíróság mellőzheti a bűnössé nyilvánítást. A hatóságok tagjaival szemben elkövetett tettleges becsületsértés (a szóbeli nem) Lengyelországban is súlyosabban (akár egy évig terjedő szabadságvesztéssel) büntethető (226. cikk 1. §), ha pedig a becsületsértő vagy megalázó cselek-

108 <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827>.

109 Meg kell említeni, hogy a 115. § értelmében, ha defamatorikus cselekményt a királlyal vagy valamely, a dán alkotmányban nevesített személlyel szemben követnek el, a büntetési tétel a kétszeresére, ha pedig a királynéval szemben követik el, a felével emelkedik – e szakaszt azonban soha nem alkalmazták még a gyakorlatban [vö. KOLTAY i. m. (15. lj.) 332.], továbbá a 121. § alapján a hivatalos személyekkel szemben (hivatalos eljárásuk alatt vagy emiatt) elkövetett tettleges becsületsértés a „sima” becsületsértésnél némileg súlyosabban (a pénzbüntetés mellett akár hat hónapig tartó szabadságvesztéssel) büntetendő (ez az emelt szankció azonban a pusztán szóbeli sérelmekre nem vonatkozik).

110 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10>.

111 216. cikk 1. §. Az 1984-es lengyel sajtótörvény mentesíti a felelősség alól az újságírókat, ha tényközlésük valótlan volt, de megfelelő gondossággal jártak el. Vö. KOLTAY i. m. (15. lj.) 345.

ményt egy alkotmányos szerv sérelmére nyilvánosan követik el, a büntetés két évig tartó szabadságvesztés is lehet (226. cikk 3. §). A lengyel jogban e tényállások alkalmazása bevettnek tekinthető: a rágalmazás alapesete és minősített esetei, a verbális becsületsértés alapesete és minősített esetei, valamint a tetteges becsületsértés deliktumai (212–217. cikkek) miatt minden évben több ezer eljárás indul, és ezek alapján összességében kb. ezer embert ítélnek el.¹¹²

Csehországban a Btk.¹¹³ 206. §-a rendeli büntetni a rágalmazást, amit az követ el, aki olyan hamis információt közöl, amely súlyosan veszélyezteti más személy közmegebecsültségét, különösen munkahelyét vagy családi kapcsolatait, illetve amely másnak egyéb súlyos sérelmet okoz. A büntetés alapesetben egy évig terjedő szabadságvesztés, minősített esetben (ha e cselekményt a sajtóban, filmen, rádió- vagy televízióadásban, vagy más hasonló módon követik el, azaz ha a hamis információ eléri a széles nyilvánosságot) két évig terjedő szabadságvesztés lehet. A cseh jog a pusztá véleménynyilvánítást annak sértő, megalázó jellege ellenére sem rendeli büntetni, és nem védi a halott személy emlékét sem.

Szlovákiában az egyik legszigorúbb büntetőjogi szabályozás van érvényben, igaz, csak a rágalmazás, vagyis a tudottan vagy tudhatóan hamis tényállítás és -híresztelés vonatkozásában (a pusztá becsületsértés vonatkozásában, ami Szlovákiában nincs kriminalizálva, nem). Emiatt az elmarasztaló ítélettel végződő büntető eljárások száma is viszonylag jelentős.¹¹⁴ A 2005-ös szlovák Btk. – még mindig – nagyrészt az 1961-es csehszlovák Btk.-ra (ami Csehországban ma is hatályban van) épül, így nem meglepő módon az emberi méltóság védelme is hasonló, mint a cseh Btk.-ban. A legfontosabb természetesen az, hogy a becsületsértés Szlovákiában sem bűncselekmény, a rágalmazás deliktuma pedig kísértetiesen hasonlít a cseh szabályozásra. Így a szlovák Btk.¹¹⁵ 373. szakasza értelmében az követ el rágalmazást, aki olyan hamis információt közöl, amely súlyosan veszélyezteti más személy közmegebecsültségét, különösen szakmai karrierjét vagy üzletét, megzavarja családi kapcsolatait, illetve amely másnak egyéb súlyos sérelmet okoz.

A büntetés már alapesetben is két évig terjedő szabadságvesztés lehet; ha azonban jelentős kárt okoz,¹¹⁶ „speciális motivációból” (azaz aljas indokból), nyilvánosan vagy az üzleti életben „súlyos módon” követik el, akkor egytől öt évig, ha pedig különösen nagy kárt okoz,¹¹⁷ vagy annak következtében a sértett elveszíti munkahelyét, vállalkozása összeomlik vagy házastársától elválik, háromtól nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Megfigyelhető tehát egyrészt, hogy míg bizonyos feltételek pontosan meg vannak határozva (pl. a válás mint

112 2005-ben például 6654 ilyen ügy jutott a hatóságok tudomására (ezek 98,8%-ának vált ismertté az elkövetője); 2010-ben 9838 (97,3%), 2011-ben 11 174 (96,7%), 2012-ben pedig 6466 (95,1%). Ugyanezen években az e cselekmények miatt ténylegesen elítéltek száma az eljárás alá vontak töredéke, ötöde-tizede volt csak (2005-ben 738, 2010-ben 1064, 2011-ben 1270, 2012-ben pedig 1413 személy büntetőjogi felelősségét állapították meg). Az adatokat l. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej – Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2013*. Varsó, Główny Urząd Statystyczny – Central Statistical Office, 2013. 151, 153, 177.

113 http://www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/country_profiles/legislation/CT%20Legislation%20-%20Czech%20Republic%20Criminal%20Code.pdf.

114 A szlovák statisztika csak az „erkölcsi bűncselekmények” tágabb kategóriáját tartalmazza, ennek azonban legfontosabb deliktuma a rágalmazás. Ilyenből 2008-ban 840-et, 2009-ben 791-et, 2010-ben 678-at, 2011-ben 1041-et, 2012-ben pedig 841-et követtek el. *Štatistická ročenka Slovenskej republiky – Statistical yearbook of the Slovak Republic 2013*. Bratislava, Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013. 574.

115 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/4>.

116 A „jelentős” kár a „kisebb” kár felső határát legalább százszorosan meghaladó összeg (125. §).

117 A „különösen nagy” kár a „kisebb” kár felső határát legalább ötszázszorosan meghaladó összeg (125. §).

eredmény), addig mások rendkívül elmosódottak, és csak a bírói gyakorlat tudja körülírni azokat (pl. a „speciális motivációt” vagy a „súlyos módot”), másrészt, hogy a rágalmazás által védett jogi tárgy diffúz, és a társadalmi megbecsültség mellett megjelennek vagyoni és egyéb szempontok is.

Lettországban a defamatorikus szabályozás tekintetében a 2000. évi eredeti Btk.-hoz¹¹⁸ képest a ma hatályos szöveg¹¹⁹ jelentős változáson ment keresztül. Az eredeti Btk. egészen 2009-ig három tényállást szabályozott. A 156. § rendelte büntetni a rágalmazást, szabályozása azonban kidolgozatlan volt, és valójában felölelte mind a tényállításokat, tehát a szűk értelemben vett rágalmazást, mind a megbecstelenítő cselekedeteket, tehát a becsületsértést. A „rágalmazás” tényállását (egyéb specifikumok rögzítése nélkül) az valósíthatta meg, aki mást „szándékosan megrágalmazott”, illetve aki mást szóban, írásban, vagy tetteleg „méltóságérzetében lealacsonyított”, és csak (legfeljebb a havi minimálbér ötvenszereséig terjedő) pénzbüntetéssel volt büntethető. A 157. § a „megszégyenítés” deliktumát szankcionálta, ami alapján, aki akár szóban, akár írásban nyilvánosan másról szándékosan valótlan-ságot terjesztett, amely annak becsületét sértette, és amelyről tudta, hogy az valótlan, legfeljebb a havi minimálbér hatvenszorosáig terjedő pénzbüntetéssel volt büntetendő. A két tényállás viszonya tisztázatlan volt, amit (mármint a tisztázást) nemcsak a homályos szövegezés, hanem az sem segített, hogy a szankciók mértéke gyakorlatilag nem különbözött egymástól. Végül, a 158. § az előző két tényállás („rágalmazás”, illetve „megszégyenítés”) minősített esetét határozta meg – eszerint, aki az előbbi cselekmények valamelyikét elkövette, legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztéssel, elzárással,¹²⁰ közérdekű munkával vagy a havi minimálbér harmincszorosáig terjedő pénzbüntetéssel volt büntethető.¹²¹

2009. november 19-étől a korábbi szabályozás megváltozott; a három külön szakasz helyébe a 157. §-ban egyetlen deliktum, a „rágalmazás” lépett, aminek tényállása azonban a korábbi „megszégyenítéssel” egyezett meg. Valójában ezzel csak a korábbi, nehezen értelmezhető szövegezés letisztítása történt meg, és immáron az büntethető, aki akár szóban, akár írásban nyilvánosan másról szándékosan valótlan-ságot terjeszt, amely más becsületét sérti, és amelyről tudja, hogy az valótlan. A büntetés alapesetben közérdekű munka vagy pénzbüntetés, minősített esetben pedig, vagyis ha a cselekményt a médiában követik el, az előbbiek mellett „a szabadságtól való időleges megfosztás” szankciója is kiszabható, ami a lett Btk. ma hatályos 7. §-ának (2) bekezdése értelmében vétség (vagyis enyhébb bűncselekmények) miatt alkalmazható, és 15 napot meghaladó, de három hónapot meg nem haladó mértékű elzárást jelent.¹²²

Litvániában szintén 2000-ben fogadtak el új büntető törvénykönyvet,¹²³ amelynek XXII. fejezete szól a méltóságot sértő deliktumokról. E fejezet két bűncselekményt szabályoz:

118 <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN018405.pdf>.

119 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/19>.

120 Az elzárás legrövidebb időtartama 3 nap, leghosszabb időtartama fél év, ami alatt az elítélttel a helyi önkormányzat által meghatározott közmunka végeztethető (39. §).

121 A szabályozás kiforratlansága a „minősített eset” vonatkozásában is jól látható, mert a tipikus szankciót jelentő pénzbüntetés maximális mértéke (bár ez esetben szabadságelvonással járó szankciók is kiszabhatók) kevesebb, mint az „alapesetekben”.

122 A büntetési tételrendszer mai formáját nem a 2009-es módosítás, hanem a 2012. december 13-án hatályba lépő szabályozás alakította ki.

123 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/17>.

a rágalmazást és a becsületértést. A 154. cikk 1. pontja rendeli büntetni a rágalmazást, amit az követhet el, aki egy másik személyről hamis információt terjeszt, ha ez alkalmas a vele szembeni megvetés előidézésére, ha ez őt megalázza, vagy ha ez aláássa a vele szembeni közbizalmat. A büntetés alapesetben pénzbüntetés, a személyi szabadság korlátozása,¹²⁴ elzárás,¹²⁵ vagy egy évig terjedő szabadságvesztés lehet. Ha azonban a tényközlés súlyos bűncselekményre vonatkozik (154. cikk 2. pont), vagy a rágalmazást a médiában vagy nagy nyilvánosság előtt követték el, akkor a tettes már – a pénzbüntetés és az elzárás mellett¹²⁶ – két évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható. A becsületsértés, vagyis az, ha valaki nyilvánosan mást szóban, írásban, vagy tettel visszaélészerű módon megaláz, a 155. cikk szerint a rágalmazás alapeseténél meghatározott szankciókkal büntethető. E deliktumnak viszont – a rágalmazással ellentétben – minősített esete nincs, csak privilegizált esete: aki a becsületsértő cselekményt nem nyilvánosan követi el, csak pénzbüntetéssel és elzárással sújtható (155. cikk 1. pont).¹²⁷

A litván Btk. ismeri a kegyeletsértést is, bár egészen máshol szabályozza, mint a rágalmazást és a becsületsértést: a 313. cikk szerint, aki azért, hogy az elhunytal vagy a hozzá közel álló személyekkel szembeni megvetését kifejezze, a temetést megzavarja, közösségi munkával, pénzbüntetéssel, a személyi szabadság korlátozásával, vagy elzárással büntethető (313. cikk 1. pont); és ugyanígy szankcionálható az is, aki olyan hamis állításokat tesz, amely alkalmas az elhunyt személlyel szembeni megvetés kiváltására vagy emlékének aláadására (313. cikk 2. pont).¹²⁸ Végül, külön defamatorikus tényállásként szabályozza a litván Btk. „a bíróság megsértése” deliktumát (232. cikk), vagyis ha valaki visszaélészerű módon, nyilvánosan, akár szóban, akár írásban, akár tetteleg a bíróságot annak ítélkezési tevékenysége miatt megalázza – e cselekmény pénzbüntetéssel, elzárással, vagy két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Szlovéniában a Btk.¹²⁹ 18. fejezete tartalmazza a becsületet és a jó hírnevet sértő tényállásokat, mégpedig rendkívül sokrétű módon. (*De iure* tehát jelentős bűncselekményi körről van szó, *de facto* azonban nem: a most ismertetendő bűncselekményi fajták együttesen is évi mindössze néhány tucat, az elkövető felelősségét megállapító büntető ítéletnek szolgálnak alapjául.)¹³⁰ A 158. cikk bünteti a pusztá becsületsértő cselekményeket (pénzbüntetéssel, vagy három hónapig terjedő szabadságvesztéssel, illetve minősített esetben, vagyis ha azt sajtóban, rádióban, televízióban, más hasonló módon, vagy nyilvános rendezvényen követik el,

124 A „személyi szabadság korlátozása” egy mozgásszabadságot korlátozó, egyebekben a mi pártfogó felügyelőnkhez hasonló, ideiglenes jellegű szankciót jelent, amelynek kiszabása során elrendelhető költözési tilalom vagy akár házi őrizet is, előírható rendszeres megjelenési-beszámolási kötelezettség és viselkedési szabályok, az elítélt meghatározott helyek látogatásától vagy meghatározott személyekkel való kapcsolattartástól eltiltható stb. (49. §).

125 Az elzárás büntetés-végrehajtási intézetben vagy fogdában hajtandó végre, tartama vétségek (mint rágalmazás) esetében 10 naptól 45 napig, egyébként 15-től 90 napig terjedhet (50. §).

126 Ez esetben „személyi szabadság korlátozása” nem szabható ki.

127 Mindkét tényállásnál kifejezetten kimondja a kódex, hogy a cselekmény csak a sértett indítványára büntethető.

128 E deliktum – kissé rendhagyó módon az európai büntetőjogban – nemcsak a hozzátartozók, hanem az ügyész indítványára is büntethető (313. cikk 3. pont).

129 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/3>.

130 A „becsület és jó hírnév elleni” bűncselekmények miatt elítéltek száma 2008 és 2012 között rendre 63, 53, 56, 43 és 62 volt, de korábbról is hasonló arányokat figyelhetünk meg (2005-ben pl. 58, 2000-ben pedig 84 személyt ítélték el ilyen deliktumok miatt). *Statistični letopis 2013 – Statistical Yearbook*. Ljubljana, Statistical Office of the Republic of Slovenia, 2013. 214.

a pénzbüntetés mellett akár hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel);¹³¹ a 159. cikk a másokkal kapcsolatos hamis tények közlésének vagy terjesztésének azon esetét, amikor az elkövető tud arról, hogy a tény valótlan („szándékos rágalmazás”);¹³² a 160. cikk a rágalmazás azon esetét, amikor a közlő nem tud a tény valótlanágáról („gondatlan rágalmazás”);¹³³ a 161. cikk az olyan rágalmazást, amikor az elkövető a sértett személyi vagy családi ügyeivel kapcsolatban állít vagy híresztel valamit;¹³⁴ a 162. cikk a „rosszhiszemű hamis vádat”;¹³⁵ a 163. cikk „a Szlovén Köztársaság megsértését”;¹³⁶ a 164. cikk „külföldi állam vagy nemzetközi szervezet megsértését”;¹³⁷ a 165. cikk pedig „a szlovén nép vagy a nemzetiségi közösségek

131 Ha a deliktumot „sértő kifejezéssel” („támadó szavakkal”) valószínűsíti meg, a Btk. büntethetőséget kizáró okként szabályozza azt, ha ez a kifejezés tudományos, művészeti vagy irodalmi műben szerepel; ha (gyalázkodás nélkül) pusztán kritikát valósít meg, amennyiben az adott kifejezés a kritika lényeges eleme; ha a kifejezés valamely hivatali kötelesség gyakorlása során, ahhoz tartozó módon hangzott el; ha az az újságírói munka része; ha az politikai vagy társadalmi tevékenység során hangzott el; ha valaki jogainak a védelme érdekében tették; mindegyik esetben feltétel, hogy az nem megalázó, lenéző [158. cikk (3) bek.]. Kölcsönös sérelmek esetén a bíróság Szlovéniában is eltekinthet a büntetés kiszabásától [158. cikk (4) bek.].

132 A minősített esetek itt is ugyanazok, mint a 158. cikk szerinti esetben, azzal a különbséggel, hogy a szankció – a pénzbüntetés mellett – már egy évig terjedő szabadságvesztés is lehet [159. cikk (2) bek.].

133 A minősített esetek itt sem térnek el a 158. cikk szerintiektől, és a büntetési tétel is ugyanaz, mint ott [160. cikk (2) bek.]. Ez alól kivétel, ha a gondatlan rágalmazás, vagyis a hamis hír gondatlan közlése vagy terjesztése a megrágalmazott vonatkozásában „súlyos következményekre vezet” [160. cikk (3) bek.], ekkor ugyanis a büntetési tétel azonos a szándékos rágalmazás minősített eseténél szabályozott szankcióval (pénzbüntetés vagy egy évig terjedő szabadságvesztés). Nem büntethető rágalmazás miatt (még „gondatlan rágalmazás” miatt sem) az elkövető, ha az állított vagy híresztelt tény valóban bizonyul, vagy bizonyítja, hogy annak valóságát észszerű alappal feltételezhetette, ami ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy az elkövető becsületsértés vagy „rosszhiszemű hamis vád” miatt felelősségre vonható legyen [160. cikk (4) bek.].

134 A minősített esetek azonosak a 160. cikk szerintiekkel, eszerint, aki az ilyen rágalmazást sajtóban, rádióban, televízióban, más hasonló módon vagy nyilvános rendezvényen követi el, pénzbüntetéssel, vagy hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel [161. cikk (2) bek.], ha pedig az a megrágalmazott vonatkozásában „súlyos következményekre vezet”, pénzbüntetéssel, vagy egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető [161. cikk (3) bek.]. A valóság bizonyítására ellenben más szabályok vonatkoznak: mivel a rágalmazás e fajtájának védett jogi tárgya a magán- és a családi élet háborítatlansága, a valóság bizonyítása fő szabályként nem megengedett [161. cikk (4) bek.]; kivételképpen mégis lehetséges a valóság bizonyítása (és ezáltal a mentesülés a büntetőjogi következmények alól), ha a sértett magánéletével vagy családi életével összefüggő tényállítás vagy -híresztelés az elkövető hivatali kötelessége volt; ha az a sértett politikai vagy társadalmi tevékenységével kapcsolatos; illetve, ha a kijelentés valakinek a joga, vagy jogos érdeke védelmében volt szükséges. A mentesüléshez természetesen mindegyik esetben feltétel, hogy a valóság bizonyítása sikeres legyen, vagyis az elkövető bizonyítsa, hogy az állított tény valós, illetve, hogy azt észszerű alappal gondolta valósnak [161. cikk (5) bek.].

135 Ezt az követi el, aki – megvetésének kifejezése érdekében – olyan kijelentést tesz másról, hogy az valamilyen bűncselekményt követett el, illetve hogy őt emiatt korábban elítélték. Érdekesség, hogy a büntetési tétel *enyhébb*, mint a rágalmazás eseteiben: a szankció pénzbüntetés, vagy három hónapig terjedő szabadságvesztés lehet [162. cikk (1) bek.], ami minősített esetben (ha azt sajtóban, rádióban, televízióban, más hasonló módon vagy nyilvános rendezvényen követik el) is – a „szokásos” pénzbüntetés mellett – legfeljebb hat hónapig terjedő szabadságvesztésig terjedhet [162. cikk (1) bek.].

136 Eszerint, aki az előbbi defamatorikus deliktumok bármelyikét (158–162. cikkek) a Szlovén Köztársaság, vagy kötelességeinek gyakorlásával összefüggésben a Szlovén Köztársaság elnökének sérelmére követi el, továbbá, aki a szlovén zászlót, címet, vagy himnuszt nyilvánosan meggyalázza, *pénzbüntetéssel*, vagy legfeljebb egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

137 Az elkövetési magatartás az előző cikkben írtakkal egyezik meg, az elkövetési tárgy viszont a külföldi állam, annak államfője vagy nagykövete, zászlója, címe, himnusza, továbbá a Szlovén Köztársaság által elismert nemzetközi szervezet, annak képviselője vagy jelképe lehet. A kiszabható szankció itt is a pénzbüntetés, illetve a szabadságvesztés, egyéves speciális maximummal.

megsértését”.¹³⁸ Mindezen esetekben nemcsak maga az elkövető büntethető, hanem az újság, magazin, televízió- vagy rádióadás, internetes oldal felelős szerkesztője is, kivéve élő adás esetén, ha bizonyítja, hogy a bűncselekményt nem tudta megakadályozni [166. cikk (1) bek.]; továbbá a nem-időszaki nyomtatott kiadványok (pl. plakátok, szórólapok) kiadója vagy nyomdája, illetve a lemezek, CD-k, DVD-k, filmek és egyéb, széles nyilvánosságnak szánt video- és audioeszközök gyártója is [166. cikk (2) bek.].

A bíróság ugyanakkor mind a becsületsértés, mind a rágalmazás bármely esete, mind a hamis vád, mind pedig a szerkesztő, nyomda, gyártó mögöttes felelőssége esetében mellőzheti a büntetés kiszabását, ha a cselekményre a „sértett” felróható magatartása vagy provokációja miatt került sor, továbbá akkor is, ha az elkövető bocsánatot kér a sértettől a bíróság előtt, vagy állítását visszavonja (167. cikk). A szlovén Btk. szerint a becsületsértés, a rágalmazás bármely esete és a hamis vád (158–162. cikkek) akkor is büntethető, ha azt valamely hatóság [168. cikk (2) bek.], és akkor is, ha azt egy, már elhunyt személy sérelmére követik el [168. cikk (4) bek.]. Végül a szlovén Btk. a 18. fejezetben szabályozott minden tényállás vonatkozásában lehetővé teszi a büntető bíróság számára egy további, alapvetően polgári jogi jellegű jogkövetkezmény alkalmazását: a bíróság ugyanis elrendelheti, hogy az elkövető a saját költségén, illetve ugyanazon médiumban, ahol a sérelem megvalósult, tegye közzé az ítéletet vagy annak egy, a bíróság által meghatározott részét (169. cikk).

Horvátországban az 1998-tól hatályos Btk. eredeti szövege¹³⁹ még szabadságvesztéssel rendelte büntetni a rágalmazást (eredeti 200. cikk) és a becsületsértést (eredeti 199. cikk); 2006. június 28-tól azonban ezek már nem büntethetők börtönnel.¹⁴⁰ Így Horvátország egyike azon négy államnak,¹⁴¹ amikben ugyan büntetőjogilag is fenyegetik a defamatorikus tényállások megvalósítóit, de csak (90-től 500 napi tételig terjedő) pénzbüntetéssel.¹⁴² Jelenleg a rágalmazás (hamis tények állítása vagy híresztelése: 149. cikk) és a becsületsértés (147. cikk) mellett az ún. megszegyenítés, azaz egy harmadik személy előtt tett, a sértett becsületét vagy jó hírnevét sértő közlés vagy híresztelés (148. cikk) büntethető.¹⁴³

Bulgária – Horvátország mellett – a másik délkelet-európai uniós állam, amely csak pénzbüntetéssel szankcionálja a rágalmazást és a becsületsértést. Az ottani, eredeti szövegében még 1968-ban elfogadott Btk.¹⁴⁴ ma mind a becsületsértést (146. cikk), mind a rágalmazást (147. cikk) bünteti, az elhatárolás alapja pedig tisztán a tényállítás és a véleménynyilvánítás megkülönböztetése. Becsületsértést az követ el, aki a sértett jelenlétében róla olyan dolgot közöl, amely őt becsületében vagy méltóságában megalázza, rágalmazást pedig az, aki egy szégyenteljes tényt vagy bűncselekményt tulajdonít másnak, kivéve, ha az állítás igaznak bizonyult. A két cselekmény szankciója nyilvános megrovás, vagy különböző mértékű pénzbüntetés.

138 Ezt az valósíthatja meg, aki a szlovén nép, vagy a Szlovén Köztársaság területén élő magyar vagy olasz nemzetiségi közösség sérelmére a 158–160. cikkek szerinti becsületsértést, szándékos rágalmazást, vagy gondatlan rágalmazást követ el. A büntetési tétel ez esetben is pénzbüntetés vagy egy évig terjedő szabadságvesztés lehet.

139 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/37>.

140 Ilia DOHEL: Representative on Freedom of the Media: Report on Achievements in the Decriminalization of Defamation. *IRIS Merlin*, 2006/10. <http://merlin.obs.coe.int/iris/2006/10/article1>.

141 Bulgária. A nem EU-tag államok közül Albániában szintén csak pénzbüntetéssel sújtható a rágalmazás és a becsületsértés.

142 Vö. International Press Institute i. m. (5. lj.) 42.

143 Az utóbbi két deliktumot újságírói szervezetek főleg azok megfogalmazásának homályossága miatt támadják, http://www.b92.net/eng/news/region.php?yyyy=2014&mm=04&dd=09&nav_id=89934.

144 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/39>.

tés, amelynek legalacsonyabb büntetési tétele 1000 leva,¹⁴⁵ legmagasabb büntetési tétele pedig 15 ezer leva lehet.¹⁴⁶

Görögországban a Btk.¹⁴⁷ a defamatorikus tényállások széles körét szabályozza, szabadságvesztéssel is büntetni rendelve azokat. Így Görögországban kriminális jelleggel büntetendő a becsületsértés (361. cikk), a (nem provokációra megvalósuló) tetteges becsületsértés (361A. cikk), a rágalmazás, vagyis az emberi méltóságot sértő hamis tények állítása vagy híresztelése, ha a valótlanyságról az elkövető tudott (363. cikk), és akkor is, ha arról nem tudott (362. cikk), a jogi személyek jó hírnevét sértő tényállítás (364. cikk) és a kegyeletsértés (365. cikk).¹⁴⁸ Ezek mellett a bárki sérelmére elkövethető bűncselekmények közül még a hamis vád deliktumának jogi tárgya (részben) az ember becsületének a védelme.¹⁴⁹ Mindezek miatt évi több száz (néhánykor az ezret is megközelítő számú) büntetőítéletet hoznak a görög bíróságok.¹⁵⁰

A rágalmazás alapesetének (362. cikk) elkövetője nem büntethető, ha az általa állított vagy híresztelt tény (aminek valótlanyságáról tehát nem tudott) valónak bizonyul; a valóság bizonyítása azonban nem megengedett (tehát az elkövető mindenképpen büntetendő), ha a tény a sértett magán- vagy családi életére vonatkozott, és az nem érintett közérdeket, továbbá a cselekményt a tettes rosszhiszeműen követte el (366. cikk 1. pont) – a valóság sikeres bizonyítása ugyanakkor nem zárja ki, hogy az elkövetőt becsületsértés miatt felelősségre vonják (366. cikk 3. pont). Végül, a szerkesztők büntetőjogi felelősségéről is szól a görög Btk.: eszerint a rendszeres időközönként megjelenő lap (újság vagy magazin) szerkesztője köteles a lapban elkövetett jogsértésről szóló ítéletet nyolc napon belül, a sérelmes közléssel azonos módon közölni – egyébként akár egy évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható (269. cikk 2. pont).

Máltán pedig az 1854 óta hatályos Btk.¹⁵¹ jelenleg szintén büntetni rendeli mind a (mi fogalmaink szerinti) becsületsértést, mind a (szintén a mi fogalmaink szerinti) rágalmazást, amik mindegyikét a – rendkívül homályos megfogalmazású – 252. cikk szabályozza, és akár szabadságvesztéssel is sújtja;¹⁵² továbbá (nem önálló deliktumként, hanem a rágalmazás egyik eseteként) a kegyeletsértést (255. cikk), valamint (önálló bűncselekményi tényállásként) a sajtó útján elkövetett rágalmazást (256. cikk) – ez utóbbi részletes szabályozását és a szankciók meghatározását azonban az 1974-es XL. számú sajtótörvényre hagyja. Ez utóbbi a sajtó útján

145 A becsületsértés alapesetének speciális minimuma.

146 Ez utóbbi akkor, ha az elkövető a rágalmazást nagy nyilvánosság előtt vagy a foglalkozásának felhasználásával valósítja meg, és az súlyos következményekkel jár.

147 <http://www.c00.org/p/greek-penal-code.html>, <http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/ghm29-9-1998.html>.

148 Büntetendő továbbá – az emberi méltóság mint jogi tárgy sérelme okán – a külföldi állam vagy államfője megsértése (amit nemcsak fizikai támadással, hanem pusztán a becsületet sértő módon is el lehet követni) (153. cikk); a diplomaták becsületének megsértése (154. cikk); a köztársasági elnök megsértése (168. cikk).

149 Az emberi becsületet vagy a személyek jó hírnevét sértő bűncselekmények összefoglalásához l. pl. Ilias G. ANAGNOSTOPOULOS – Konstantinos D. MAGLIVERA: *Criminal Law in Greece*. Hága, Kluwer Law International, 2000. 88–89.

150 A „becsület elleni bűncselekmények” miatt elítéltek együttes száma 2005-ben 900, 2006-ban 458, 2007-ben 564, 2008-ban pedig 647 volt (vö. *Statistical Yearbook of Greece, 2009 & 2010*. Pireusz, Hellenic Statistical Authority, 2011. 214.); ezek közül 116, 45, 89, illetve 62 volt visszaeső. Uo., 217.

151 <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/15>.

152 A büntetési tétel konkrét mértéke a cselekmény jellegétől, illetve attól függ, hogy minősített, vagy privilegizált esetről van-e szó – van, hogy az egyetlen szankció a pénzbüntetés, de akár egy évig terjedő börtönbüntetés is kiszabható.

elkövethető cselekmények széles körét határozza meg,¹⁵³ a rasszizmustól a rémhírterjesztésen át a törvények elleni izgatásig. Ezek körében a sajtótörvény alapján büntetendő a sajtóban megvalósított rágalmazás (pénzbüntetéssel – 11. cikk). Minősített eset, ha a sértett valamilyen hivatalos személy, és a rágalom a személy hivatalos eljárásához kapcsolódik; ha jelölt egy köztisztvislésre, és a rágalom e tisztvislés ellátására való képességével van összefüggésben; ha valamely szakmát vagy művészetet hivatásszerűen gyakorol, és a rágalom e keresőtevékenységével függ össze; ha aktív politikai résztvevő, és a kijelentés e tevékenységét érinti; valamint, ha a közérdeket érintő közbizalmi tisztvislést lát el, feltéve mindegyik esetben, hogy a valóság bizonyítása sikertelen, vagy az – a kijelentés magánéleti jellege okán – nem megengedett (12. cikk – ekkor a büntetés szabadságvesztés is lehet).

4. A rágalmazás és a becsületsértés magyarországi szabályozástörténete

Magyarországon a rágalmazást¹⁵⁴ a középkorban és a kora újkorban döntően szokásjogi alapon büntették: a feudalizmus büntetőjogának egyik legfontosabb jellegzetessége az, hogy a törvényi szabályozás csak másodlagos jelentőségű, a legfontosabb jogforrás végig (még a XIX. században is) a szokásjog volt. Mindennek következtében a feudalizmus teljes időszakára a jogi partikularizmus, valamint annak területi specifikációja, a territorializmus nyomta rá bélyegét.¹⁵⁵ Emiatt a rágalmazás deliktumáról a közép- és a kora újkor vonatkozásában általános jelleggel semmi nem mondható, hiszen volt, ahol büntették, volt, ahol nem, és ha büntették is, a szankciók súlya eltérő volt. Annyi bizonyos, hogy bűncselekménnyel hamisan bevádolni sehol senkit sem lehetett, illetve hogy egyes személyekkel (a nemesekkel, a klérus tagjaival, vagy éppen a saját szülőkkel szembeni) gyalázkodások, valamint a blaszfém kijelentések (amely kérdéskör könyvünknek nem témája) rendszerint büntetendők voltak, továbbá legtöbbször jogellenes, bár nem súlyosan jogellenes magatartásnak számított a „civakodás” (*rixax*) is. A feudalizmus korában e fogalmakhoz tényállásleírás nem tartozott (a helyi státútumok vagy bírói ítéletek csak a bűncselekmény elnevezését jelölték), ezért nem tudhatjuk, hogy e fogalmak pontosan mit jelentettek, de valószínű, hogy a *rixax* a könnyű testi sértések és az egyszerű verekedések mellett a (mai fogalmaink szerinti) tetteges becsületsértéseket is felölelte.

Ugyanakkor kivételképpen voltak olyan „törvényi” (dekretális) szabályok is, amelyek egyes speciális rágalmazásokat szintén büntetni rendelték. Így például Szent István (997–1038) Második Dekrétumának¹⁵⁶ 53. fejezete hűtlenségnek nyilvánította és büntetni rendelte a király

153 <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8743&l=1>.

154 E fejezetben csak a büntetőjogi rágalmazásra és becsületsértésre vonatkozó normákat tekintjük át, a magánjogi, illetve sajtójogi normákkal, mivel azok nem tartoznak jelen könyv vizsgálati körébe, nem foglalkozunk.

155 Más jog érvényesült nemcsak az egyes földrajzi területeken, hanem ugyanazon székhellyel rendelkező, ám különböző hatáskörű bíróságok vonatkozásában is. Mindehhez pedig ráadásként a nyílt jogegyenlőtlenség járt, vagyis más szabályok vonatkoztak a parasztokra és szolgákra, illetve a későbbiekben a jobbágyokra, mint a városi polgárookra, és ezekre megint mások, mint a nemesekre.

156 Szent István törvényei szokásosan kétféleképpen csoportosíthatók. Az egyik felosztás, ami az Admonti Kódexet követi, két törvénykönyvet különböztet meg: az első, amit feltehetőleg még István életében állítottak össze, 35 fejezetet, a második pedig, aminek cikkei minden valószínűség szerint csak évekkel István halála után szerkesztették egybe, 21 fejezetet tartalmaz. Ebben a klasszifikációban az Intelmek, amiket István fiához, Imre herceghez írt, nem jelenik meg törvényként. A másik lehetséges felosztás szintén két dekrétumot különít el, de ezek közül az első maga az Intelmek, míg a kifejezetten jogi jellegű 56. István által alkotott törvényt a Második Dekrétum tartalmazza. Többek között a Corpus Juris Hungarici is ez utóbbi csoportosítást követi, és mi is e felosztás alapján hivatkozunk István törvényeire.

megrágalmazóit és a királlyal szemben bizalmatlanságot szítókat.¹⁵⁷ A XVIII. század végén felmerült az igény egy önálló büntető törvénykönyv megalkotására, amely – az akkoriban fontossá válni kezdő jogbiztonság, az addigi szétforgácsolt törvényi és szokásjogi gyakorlat tisztázása, megismerhetősége és nem utolsósorban modernizálása érdekében – kódex jelleggel szabályozta volna a büntetendő magatartásokat.¹⁵⁸ A tervezet 1795-re *Codex de delictis eorumque poenis* címmel el is készült, de annak diétai meg tárgyalására soha nem került sor, a joggyakorlatot ugyanakkor befolyásolta. Ezen elaborátum XV. szakasza büntetni rendelte a „rágalmazást”, e fogalmat azonban a *calumnia*, azaz a „hamis vád” értelmében használta, az ugyanis nem más, mint „ártatlannak bizonyult személy [...] megvádolása büntett elkövetésével” (1. §).

A büntető anyagi jog, benne a defamatorikus tényállások kodifikálására végül 1878-ban került sor, amikor is a Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) már a maihoz nagy vonalakban hasonló módon határozta meg a rágalmazás és a becsületsértés deliktumát. A kódex az e két, jellegadó bűncselekményről a címét kapó XVII. fejezetben, ezen belül is a 258–260. §-okban szabályozta a rágalmazást, a 261. §-ban pedig a becsületsértést. A 258. § szerint

a rágalmazás vétségét követi el, és hat hónapig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki valakiről, többek jelenlétében, vagy több, habár nem együtt levő személy előtt, olyan tényt állít, mely valódisága esetében – az ellen, a kiről állítattott, a büntető eljárás megindításának okát képezné, vagy azt a közmegvetésnek tenné ki.

A 259. § értelmében „egy évig terjedhető fogházzal, és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő a rágalmazás: ha a rágalmozó, állítását nyomtatvány vagy nyilvánosan kiállított képes ábrázolat által tette közzé vagy terjesztette;” végül, a 260. § alapján „rágalmazást követ el és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő: a ki mást, valamely hatóság előtt, büntetendő cselekmény elkövetésével vádol, ha vádja valótlanak bizonyul, és a hamis vád büntette vagy vétsége fenn nem forog” (227. §). Ami pedig a becsületsértést illeti:

A ki más ellen meggyalázó kifejezést használ, vagy meggyalázó cselekményt követ el, – a mennyiben a 258. § esete fenn nem forog: a becsületsértés vétségét követi el, és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel, – ha pedig a meggyalázó kifejezést a 259. §-ban megjelölt módon tette közzé, vagy terjesztette: három hónapig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ha a cselekmény testi sértést képez: az arról rendelkező törvény lesz alkalmazandó. (261. §)

A normaszövegből látható tehát, hogy egyrészt a rágalmazás és a becsületsértés elhatárolásának alapja lényegileg a tényállítás vagy véleményközlés; másrészt egyetlen személy jelen-

157 „Ha ki valamely ispánnak vagy más keresztyén embernek álnokul ezt mondja: Hallám vesztetre szólni a királyt, és reá bizonyodik a dolog, haljon meg” (Szent István Király Dekréto mainak Második Könyve 53. fejezet a király rágalmozóiról).

158 1791-ben, az 1790–1791-es diétán országgyűlési bizottságot állítottak fel az első magyar büntető törvénykönyv megalkotására (1790/91. évi LXVII. tc.). E bizottság a Deputatio Juridica nevet viselte, elnöke pedig az akkori országbíró, gróf Zichy Károly volt. Valójában 1712-ben már volt egy próbálkozás ilyen kódex létrehozására, amelyet Bencsik Mihály nagyszombati jogtanár készített el, de a később a jog teljes rendezésének igényéből felállított országgyűlési bizottság, a Systematica Commissio létrejöttével ez a plánum pusztán e bizottság egyik meg tárgyalandó anyagává vált, majd sorsa osztozott a jogrendezés általános sorsával: minthogy az elmaradt, a büntető tervezetből sem lett törvény.

létében tett állítás (a mai helyzettel ellentétben) még nem valósítja meg a rágalmazás deliktumát; harmadrészt már a Csemegi-kódexben is mind a rágalmazás, mind a becsületsértés vonatkozásában minősített eset a mai fogalmaink szerinti nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés;¹⁵⁹ negyedrészt a védett jogi tárgy kevésbé az ember önbecsülése, mintsem a társadalmi megbecsülése (jó hírneve); ötödrészt a tetteges becsületsértés és a könnyű testi sértés elhatárolása már a mai Btk.-nknak megfelelő.¹⁶⁰ (Lényeges eltérés azonban, hogy az 1878. évi V. tc. még csak a természetes személyekkel szembeni cselekményeket szankcionálta, a jogi személyekkel, szervezetekkel szembenieket nem, kivéve az egyes hatóságokat, illetve más közjogi jogi személyeket, pl. az országgyűlést – az utóbbiak esetében viszont a sérelem nem magánindítványra, hanem hivatalból üldözendő).¹⁶¹ Emellett az 1878. évi V. tc. külön rendelte szankcionálni a király megsértését¹⁶² és a királyi ház tagjainak megsértését.¹⁶³ Végül, a Csemegi-kódex a 273. §-ban büntette a kegyeletsértést is, ugyanolyan tiszta utaló diszpozícióval, mint a mai Btk.¹⁶⁴

Az is figyelemre méltó, hogy a Csemegi-kódex a valóság bizonyításának megengedhetőségét, illetve annak sikerességét a mai magyar bírói gyakorlatban kialakult mércékhez nagyon hasonlóan szabályozta:

159 A 262. § egy további minősített esetet is meghatároz: „A törvény által alkotott testületek, hatóságok, vagy azok küldöttségei, tagjai ellen, habár nem nyomtatvány által elkövetett nyilvános rágalmazás, vagy becsületsértés: egy évig terjedhető fogházzal és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.” Vagyis a hivatalos személyekkel szembeni rágalmazást és becsületsértést a kódex szigorúbban rendelte büntetni, mint a magánszemélyekkel szembeni cselekményeket.

160 A Csemegi-kódex 301. §-a szerint ugyanis: „A ki másnak testét szándékosan, de ölési szándék nélkül bántalmazza, vagy egészségét sérti, ha az ez által okozott sérülés, betegség vagy elmekor husz napnál hosszabb ideig tartott: a súlyos testi sértés büntetett, – ha husz napot túl nem haladott, de nyolcz napnál tovább tartott: a súlyos testi sértés vétségét, – ha pedig nyolcz napnál tovább nem tartott, a könnyű testi sértés vétségét követi el.” Vagyis, ha van testi sérülés vagy egészségromlás, az testi sértés, ha azonban az nincs, de fizikai bántalmazás van, az becsületsértést valósít meg.

161 „Ha a rágalmazás vagy becsületsértés az országgyűlés, annak valamelyik háza, a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés, azoknak bizottsága, vagy a közösügyek tárgyalására kiküldött bizottságok, azok egyike, vagy valamelyikének küldöttsége ellen követtetik el: a bűnvádi eljárás hivatalból, de csak azon országgyűlés, ház vagy közösügyi bizottság felhatalmazása folytán indítványozható, mely megsértetett, vagy a sértett bizottságot, illetőleg küldöttséget megválasztotta” (269. §). „Hivatalból van helye a bűnvádi eljárás megindításának, ha: 1. hatóság vagy annak küldöttsége ellen (271. §), – vagy 2. közhivatalnok ellen hivatali kötelességeire vonatkozólag állítottott olyan tény, mely valódisága esetében, bűnvádi vagy fegyelmi büntetést vonna maga után; 3. a rágalmazás vagy a becsületsértés, a közös hadsereg, a hadi tengerészet, a honvédség, vagy pedig ezeknek valamelyik önálló része ellen követtetett el. Ha a rágalmazás vagy becsületsértés, valamelyik magyar kir. minister, vagy cs. és kir. közös minister ellen hivatalos eljárására vonatkozólag követtetik el: a bűnvádi eljárás csak a sértett minister, – ha pedig az az egész kormány ellen követtetik el: csak a minisztertanács, – a 3. pontban megjelölt esetekben pedig: a közös hadügyminister, illetőleg a honvédelmi minister felhatalmazása folytán indítványoztathatik.”

162 „A ki a király ellen sértést követ el: vétség miatt két évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő. A ki azonban a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el: vétség miatt három évig terjedhető államfogházzal és hivatalvesztéssel büntetendő” (140. §).

163 „A ki a királyi ház valamelyik tagja ellen sértést követ el: vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal, ha pedig a sértést irat, nyomtatvány, képes ábrázolat terjesztése vagy közszemlére kiállítása által követi el: két évig terjedhető államfogházzal büntetendő” (141. §).

164 „Holtak ellen elkövetett rágalmazás és becsületsértés is, a jelen fejezet szabályai szerint büntetendő.” Ami pedig a kegyeletsértésre vonatkozó eljárási szabályokat illeti: „A bűnvádi eljárás megindítása azonban, csak a megholtak gyermekei, szülői, testvérei vagy házastársa által indítványozható. Ezen szabály alkalmazandó azon esetben is: ha a rágalmazott vagy sértett, a rágalmazás vagy becsületsértés elkövetésekor még életben volt, de a bűnvádi eljárás megindítását halála előtt nem indítványozta.”

Rágalmazás és becsületsértés esetében, az állított tény, illetőleg kifejezés valóságának bizonyítása meg van engedve, ha: 1. a sértett, közhivatalnok vagy hatóságnak tagja, s az állítás vagy kifejezés hivatásának gyakorlatára vonatkozik; 2. a büntető eljárás, az állított tény miatt, az állítás idején már meg volt indítva; 3. az állított tény jogérvényes ítéletében valódinak mondatott ki; 4. a sértett fél annak megengedését a bíróság előtt maga kívánja; 5. a vádlott igazolja, hogy állításának célja a közérdek vagy jogos magánérdek megóvása vagy előmozdítása volt. Az állítás vagy kifejezés valóságának bizonyítása, a vádlott büntetlenségét eredményezi. (263. §)

Az állítás vagy kifejezés valósága bizonyításának nincs helye, és az még a sértett fél kívánatára sem engedhető meg: 1. ha a rágalmazás, vagy becsületsértés, a 272. §-ban megjelölt személyek¹⁶⁵ valamelyike ellen követtetett el; 2. ha az állítás vagy kifejezés olyan cselekményre vonatkozik, mely csak a sértett fél indítványára vonható bünvádi eljárás alá, és az erre jogosított (113. §) ilyen indítványt nem tett, vagy azt visszavonta; 3. ha az állított tényre nézve jogérvényes felmentő ítélet, vagy megszüntetési határozat hozatott; 4. ha az állítás vagy kifejezés, a családi élet viszonyaira vonatkozik, vagy a női becsületet támadja meg. (264. §)

Annak bizonyítása, hogy az állított tény köztudomású, szintén nem engedhető meg. (265. §)

Rágalmazás vagy becsületsértés miatt bünvádi eljárásnak nincs helye: ha a tény, vagy a gyalázó kifejezés, a hatóság előtt folyamatban levő ügyben, ezen ügyre és az ügyfelekre vonatkozólag, tárgyalás alkalmával, szóval vagy az ügyiratokban állittatik, illetőleg használtatik; vagy ha a becsületsértő következtetések az ügyben felmerülő tényekből vagy körülményekből származtatnak. Ezen intézkedés mindazonáltal nem zárja ki az ügyvéd, illetőleg közjegyző elleni fegyelmi eljárást, sem a rágalmazó vagy becsületsértő kifejezések megtorlása iránt, más törvényekben foglalt intézkedések alkalmazását. (266. §)

Ha az állított tény miatt büntető vagy fegyelmi eljárás indított meg, mielőtt még a rágalmazás vagy becsületsértés tárgyában a bíróság jogérvényes ítéletet hozott: ez utóbbi iránti eljárás mindaddig felfüggesztendő, míg az annak alapját képező tény miatt folyamatba tett büntető vagy fegyelmi eljárás be nem fejeztetett. (267. §)

Végül, az eljárási szabályok is hasonlóak voltak a maiakhoz: a hivatalokat és közjogi jogi személyeket, valamint ez utóbbiak egyes tagjait kivéve¹⁶⁶ a rágalmazás és a becsületsértés magánindítványra¹⁶⁷ (illetve diplomáciai úton kijelentett kívánatra)¹⁶⁸ volt büntethető; külön szabályok vonatkoztak a kölcsönös rágalmazásra és becsületsértésre,¹⁶⁹ a bűncselekménnyel

165 Ezek: „külföldi uralkodó vagy államfő”, illetve „valamely külállamnak Ő Felségénél felhatalmazott követe vagy ügyviselője”.

166 Lásd a már korábban ismertetett 269. és 270. §-t. Ezenkívül a 271. § kimondta, hogy „bíróságok, bírák, bírósági hivatalnokok, a kir. ügyészségnek vagy tagjainak hivatali kötelességeire vonatkozó olyan állítás miatt, mely valósága esetében azok ellen bünvádi, vagy fegyelmi büntetést vonna maga után: a bünvádi eljárás rágalmazásért csak hivatalból, – és az igazságügyminister felhatalmazása folytán indítható meg.”

167 „A jelen fejezetben meghatározott büntetendő cselekmények miatt, csak a sértett fél indítványára indítható meg a bünvádi eljárás” (268. §).

168 „Ha a rágalmazás vagy becsületsértés: 1. külföldi uralkodó vagy államfő ellen; 2. valamely külállamnak Ő Felségénél felhatalmazott követe vagy ügyviselője (*Chargé d'affaires*) ellen követtetik el: a bünvádi eljárás az illető állam, vagy követnek, illetőleg ügyviselőnek diplomáciai úton kijelentett kívánatára, hivatalból indítandó meg” (272. §).

169 „Kölcsönös rágalmazás vagy becsületsértés esetében mindaddig, míg az egyik fél indítványára megindított bünvádi eljárás befejezve nincs, jogában áll a másik félnek is, az ellene elkövetett sértés miatt a bünvádi eljárást megindítani, habár az elévülés határideje már lejárt volna (112. §)” (274. §). „Nyomban viszonzott kölcsönös becsületsértés esetében a bíróság a bűnösségnek megállapítása mellett, a büntetés alul mindkét felet, vagy csak azok egyikét felmentheti” (275. §).

való hamis megvádolással elkövetett rágalmazás esetére¹⁷⁰ és a büntető eljárásban alkalmazható magánjogi jellegű jogkövetkezményekre¹⁷¹ – ez utóbbiak némelyikét később a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. (a továbbiakban: Bp.) is megerősítette, illetve kiegészítette.¹⁷²

Az I. világháború kitörése után a Csemegi-kódex defamatorikus rendelkezéseit a becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc. (a továbbiakban: Bv.) tartalmilag hatályon kívül helyezte.¹⁷³ A rágalmazás és a becsületsértés szabályozása ezen törvénnyel tovább közeledett a ma hatályos szabályozáshoz. Az 1. § szerint ugyanis „rágalmazás vétségét követi el, aki valakiről más előtt oly tényt állít vagy hiesztel, amely valóság esetében az illető ellen bűnvádi vagy fegyelmi eljárás megindításának oka lehet vagy pedig őt közmegvetésnek tenné ki,” a 2. § szerint pedig „aki más ellen becstelenítő, lealacsonyító vagy megszégyenítő kifejezést használ, vagy pedig ily cselekményt követ el, – amennyiben az 1. § esete nem forog fenn, – a becsületsértés vétségét követi el.”

170 „Ha magánfél indítványára indított meg a bűnvádi eljárás (113. §), és az indítványát visszavonta, vagy a vádlott jogérvényesen felmentetett; az utóbbi, a rágalmazás miatt, a mennyiben a hamis vád esete fenn nem forogna, a visszavonás vagy felmentés napjától számítandó három hó alatt indíthatja meg vádlója ellen a bűnvádi eljárást” (276. §).

171 „Rágalmazás és becsületsértés miatti elítéltetés esetében, a sértett félnek kívánatára megrendelendő: hogy az ítélet egész terjedelmében, indokaival együtt, az elítéltnak költségére azon vidéknek, hol a büntetendő cselekmény elkövetetett, valamelyik lapjában, és ha ott lap nem jelenik meg, a sértett fél által megjelölt belföldi lapban tétessék közzé. Ezen kívánság a tárgyalás folyama alatt fejezendő ki. Ha pedig a büntetendő cselekmény időszaki nyomtatványban követtetett el: az ítélet indokaival együtt, ugyanazon nyomtatványnak, a jogérvényes ítélet kihirdetése vagy kézbesítése után megjelenő első száma elején teendő közzé” (277. §).

172 „Kölcsönös becsületsértés, rágalmazás vagy testi sértés esetében az a bíróság, a mely az egyik vád alapján az eljárást megindította, mindaddig, míg az eljárást ítélettel vagy megszüntető végzéssel be nem fejezte, illetékes a másik vád alapján való eljárásra is, a mennyiben hatáskörét az utóbbi vád elbírálása meg nem haladja. A bíróság ezeket az ügyeket egyesítheti, együttesen tárgyalhatja és egy ítélettel intézheti el. Nyomban vizsgált kölcsönös becsületsértés (1878. évi V. tc. 275. §) miatt emelt viszonzád esetében mindazáltal ezeket az ügyeket együttesen kell tárgyalni és egy ítélettel elintézni. Az egyik vád elejtése nem gátolja a másik vád alapján indított eljárás folytatását” (Bp. 23. §). „A bíróság, vagy egyes tagja vagy tanácsa ellen, hivatali kötelességükre vonatkozólag elkövetett becsületsértés vagy rágalmazás, vagy ugyanazok ellen a bűnvádi eljárás megindítása után tett bűnvádi vagy fegyelmi feljelentés, az ezektől különálló ügynek elintézésénél mellőzés okául nem szolgálhatnak. Az sem ok a mellőzésre, ha valaki a bíróra, mint tanura hivatkozik, ő azonban kihallgatása alkalmával kijelenti, hogy az ügyről kizáró okul nem szolgáló hivatalos eljárása alkalmával szerzett tudomást” (Bp. 71. §). A bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1897. évi XXXIV. tc. hatásköri kérdéseket rendezett (16. §) – némely ügyben ugyanis a törvényszéknek, némely ügyben az esküdttörbíróságnak volt hatásköre. Ezen eljárási szabályokat, valamint a sajtójogi rendelkezéseket a sajtóról szóló 1914. évi XIV. tc. később részletezte, pontosította és módosította (43–46. §). (Ez utóbbi eljárási rendelkezések ismertetésétől eltekintünk.)

173 A kartális alkotmányt megelőző ún. történeti alkotmány időszakában jogszabályok kifejezett hatályon kívül helyezésére rendszerint nem került sor (nem kellett, hogy sor kerüljön), mivel a korábbi jogszabálynak tartalmilag ellentmondó későbbi jogszabály automatikusan hatályon kívül helyezte a korábbi (ún. materiális derogáció) – ez alól éppen egy fontos kivétel volt maga a Csemegi-kódex, ami kifejezetten kimondta, hogy „a jelen törvény hatályba lépésével az ezzel ellenkező törvények, szabályok és gyakorlat hatályon kívül helyeztetnek” (485. §). A mai jogban ez már nem lenne lehetséges, mivel a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 10. § (1) bekezdése értelmében a hatályon kívül helyezést, illetve a módosítást kifejezetten ki kell mondani (formális derogáció), különben a régi jogszabály hatályban marad. Vö. pl. JAKAB András – SONNEVEND Pál: Kontinuitás hiányosságokkal: Az új magyar Alaptörvény. In: FEJES Zsuzsanna – KOVÁCS Endre Miklós – PACZOLAY Péter – TÓTH J. Zoltán: *Állam és jog: kodifikációs kihívások napjainkban*. Budapest, Gondolat, 2013. 126., 18. lj.

Ezzel a Csemegi-kódexhez képest immáron nem kellett, hogy a rágalmazást több ember előtt valósítsák meg, elég volt az is, ha csak egyetlen, a megrágalmazottól különböző személy előtt követte el a tettes a cselekményét; finomodott az elkövetési magatartás is: a tény állítása mellett a tény híresztelése, vagyis a másoktól hallott értesülés továbbadása, valamint a tényre közvetlenül utaló kifejezés használata¹⁷⁴ is (immáron törvényi szinten is) tényállásszerűnek számított; az ún. verbális becsületsértés elkövetési magatartása a mai szabályozáshoz hasonlóan kettéosztódott a szóbeli kifejezésekkel elkövethető, valamint az egyéb (pl. gúnyos mimikával, testtartással, mozdulatokkal megvalósítható) cselekményekre; továbbá a becsületsértés már nem csupán a tényközléseken (tényállításon és híresztelésen) kívüli magatartásokra terjedt ki, hanem azon tényközlésekre is, amiket a rágalmazás alapján nem lehetett szankcionálni, de becsületsértő jellegűek voltak (pl. amelyek azért nem estek a rágalmazás deliktumának tárgyi hatálya alá, mert nem más előtt, hanem kizárólag a sértettel szemben követték el).

A rágalmazás minősített esetei: ha a cselekményt sajtó útján vagy egyébként nyilvánosan követték el; ha a törvény által alkotott testület, bizottsága vagy tagja, hatóság, közhivatalnok, törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezet lelkésze a sértett és a sértés hivatásuk gyakorlására vonatkozik; ha a cselekményt aljas indokból követték el (3. §); még súlyosabban büntetendő minősített eset, ha a cselekményt törvény által alkotott testület, bizottsága vagy tagja, hatóság, közhivatalnok, törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezet lelkésze ellen hivatásuk gyakorlására vonatkozólag sajtó útján követték el (5. §). A becsületsértés minősített esetei: ha a sértés feltűnően durva, illetve ha a törvény által alkotott testület, bizottsága vagy tagja, hatóság, közhivatalnok, törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezet lelkésze a sértett és a sértés hivatásuk gyakorlására vonatkozik (4. §); még súlyosabban büntetendő minősített eset, ha a cselekményt az előbb felsorolt személyi kör valamelyikével szemben hivatásuk gyakorlására vonatkozólag sajtó útján követték el (5. §).¹⁷⁵ E törvény is – fő szabályként – azt írta elő, hogy az elkövető magánindítványra vagy diplomáciai kívánatra büntethető, a hatóságok és azok tagjai, valamint egyes közjogi személyek elleni cselekmények pedig azok testületei, szervei, felettesei felhatalmazására;¹⁷⁶ úgyszintén rendelkezett a kölcsönös sérelmekről,¹⁷⁷ valamint a sértett provokációjára elkövetett becsületsértésről.¹⁷⁸ A valóság bizonyításának megengedhetőségéről, a bizonyítás

174 Ez utóbbit, mint látható, a rágalmazás fogalmát rögzítő 1. § ugyan nem tartalmazta, a valóság bizonyításáról rendelkező 13. § már igen, azaz kontextuális értelmezés alapján ezen elkövetési magatartás is tényállásszerűnek számított. Vö. 13. §: „Rágalmazás vagy becsületsértés esetében az állított vagy híresztelt tény, úgyszintén a valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valósága bizonyításának egyedül a vádlott indítványára [...] van helye.”

175 A büntetési tételekkel, minthogy azok konkrét mértékének számunkra kevés jelentősége van, nem foglalkozunk; az érdeklődő Olvasó azonban az idézett szakaszszámok alapján megtalálhatja azokat.

176 Vö. 8–12. § (a 8. § 3. pontját később a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. 176. § kiegészítette).

177 „Kölcsönös rágalmazás vagy becsületsértés esetében mindaddig, míg az egyik fél sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt megindított bűnvádi eljárást az elsőfokú bíróság nem fejezte be, a másik fél abban az esetben is jogosult a magánindítvány előterjesztésére, ha ennek határideje (Btk. 112. §-a) lejárt volna, feltéve, hogy elévülés (Btk. 106. §-a) a bűnvádi eljárást ki nem zárja” (7. §). „Nyomban viszonzott kölcsönös rágalmazás vagy becsületsértés esetében a bíróság a bűnösség megállapítása mellett felmentheti mindkét vádlottat vagy csak azok egyikét a büntetés alól” (19. §).

178 „Ha a becsületsértés elkövetésére a sértettnek jogellenes, kihívó vagy botrányt keltő viselkedése adott okot, a bíróság a bűnösség megállapítása mellett felmentheti a vádlottat a büntetés alól” (18. §).

sikeréről, valamint a sikertelenség jogkövetkezményeiről a Bv. is a Csemegi-kódexhez és a mai magyar szabályozáshoz hasonlóan rendelkezett.¹⁷⁹

E törvénycikk továbbá önálló deliktumként rendelte büntetni a hatóság előtt elkövetett rágalmazást (a *calumniát*), amit az követhetett el, „aki valakit hatóság előtt bűnvádi vagy fegyelmi úton büntethető cselekmény elkövetésével kellő ténybeli alap nélkül vádol, ha őt gondatlanság terheli és vádja nem bizonyul valónak” (20. §). Ha a vád valónak bizonyult, természetesen a cselekmény elkövetője nem volt büntethető, ha pedig nemcsak, hogy nem bizonyult valónak, de a tettes szándékosan vádolta a sértettet kellő ténybeli alap nélkül a hatóság előtt bűncselekmény vagy fegyelmi vétség elkövetésével, akkor az a Csemegi-kódex szerinti hamis vád deliktumát valósította meg.¹⁸⁰ Szintén büntetni rendelte a Bv. a „meghalt embernek vagy emlékének meggyalázása” vétségét. Ezt a 22. § szerint – a mai kegyeletsértéshez hasonlóan – az követhette el, aki az elhunytat vagy emlékét meggyalázta (pl. testét megcsonkította, síremlékét feldúlta, beszennyezte stb.). Szintén a jó hírnév sérelmét okozó deliktumok körében (vagyis a most tárgyalt 1914. évi XLI. törvénycikkben) nyert elhelyezést a hitelrontás vétsége is, ami azonban valójában már csak kisebb részben tartható a becsület

179 Mivel a rágalmazási jog központi kérdésköre a valóság bizonyítása, célszerűnek tűnik e szabályokat legalább egy lábjegyzet keretében részletesen bemutatni. „Rágalmazás vagy becsületsértés esetében az állított vagy hírsztelt tény, úgyszintén a valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valósága bizonyításának egyedül a vádlott indítványára és akkor is csak a következő esetekben van helye: 1. ha az állítás, a hírsztelés vagy a kifejezésnek használata közérdeknek vagy jogos magánérdeknek előmozdítása, megóvása vagy védelme céljából történt; 2. ha az illető tény miatt bűnvádi vagy fegyelmi eljárás van folyamatban; 3. ha az illető tény büntető hatóság jogerős véghatározatban valónak mondotta ki, feltéve, hogy az állítás, a hírsztelés vagy a kifejezésnek használata nem sértés céljából történt. Az előbbi bekezdés 1–3. pontjában említett feltételek hiányában is el kell azonban rendelni a valóság bizonyítását, ha azt maga a sértett is kívánja” (13. §). (A 13. §-t később az 1940. évi XXXVII. tc. 11. § a következőkkel egészítette ki: „Rágalmazás vagy becsületsértés esetében az állított vagy hírsztelt tény, úgyszintén a valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valósága bizonyításának az 1914. évi XLI. tc. 13. §-ának 3. pontja alapján nincs helye, ha a büntető határozathoz hátrányos jogkövetkezmények az 1. § szerint nem kapcsolódnak, vagy annak hátrányos jogkövetkezményei a 2., 3. vagy 18. § értelmében megszűntek. Ezt a szabályt kell alkalmazni akkor is, ha a valóság bizonyításának az 1930. évi II. tc. 69. vagy 129. §-a alapján van helye.”) „Ha az állítás, a hírsztelés vagy a kifejezés a családi élet belső viszonyaira vonatkozik, vagy a női becsületet támadja meg, vagy pedig oly bűncselekményre vonatkozik, amely csak magánindítványra üldözhető, a jogosult azonban nem terjesztett elő magánindítványt vagy azt visszavonta és erről a vádlott a bűncselekmény elkövetése idejében tudomással bírt: az állított vagy hírsztelt tény, úgyszintén a valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valósága bizonyításának egyedül a vádlott indítványára és csak abban az esetben van helye, ha a vádlott igazolja, hogy az állítás, a hírsztelés, illetőleg a kifejezésnek használata és egyszersmind módjuk és alakjuk is, közérdeknek vagy jogos magánérdeknek megvédése céljából szükséges volt” (14. §). „A valóság bizonyításának egyáltalában nincs helye, 1. ha a 12. §-ban említett személy a sértett; 2. ha az állítás, a hírsztelés vagy a kifejezés oly bűncselekményre vagy fegyelmi vétségre vonatkozik, amely felől bírói hatóság abból az okból hozott felmentő ítéletet vagy megszüntető határozatot, hogy akár a vád alapján vett cselekmény, akár pedig az, hogy azt a sértett követte el, nincs bebizonyítva” (15. §). „Az állított vagy hírsztelt tény, úgyszintén a valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valóságának bebizonyítása kizárja azok miatt rágalmazás vagy becsületsértés megállapítását” (16. §). „Kizárja rágalmazás vagy becsületsértés megállapítását az a körülmény, hogy a tényállítás vagy valamely tényre közvetlenül utaló kifejezésnek használata hatóság előtt folyamatban levő ügyben tárgyalás alkalmával szóval vagy ígnyiratban az ügyre és az ügyfélre vonatkozólag történt. Ugyanez a szabály áll az ügyfélnek vagy képviselőjének az ily ügyben tárgyalás alkalmával szóval vagy ígnyiratban tett egyéb ily nyilatkozata tekintetében is, feltéve, hogy a nyilatkozat az üggyel összefügg és hogy a nyilatkozat az ügyfél érdekében szükséges volt” (17. §). 180 „Hamis vádat követ el az: a ki mást valamely hatóság előtt, büntetendő cselekmény elkövetésével, tudva hamisan vádol, vagy ellene tudva hamis bűnjeleket vagy bizonyítékokat kohol vagy állít elő” (1878. évi V. tc. 227. §).

elleni bűncselekménynek, sokkal inkább vagyoni-gazdasági érdekeket veszélyeztetett.¹⁸¹ Végül, érdekesség, hogy ha a valóság bizonyítását követően a büntető bíróság ítélete polgári jogi szankciót (a helyreigazítás közzétételének elrendelését) is tartalmazott, amit az a sajtószerző, amelyben az eredeti sérelmes közlés is megjelent, nem hajtott végre, akkor az kihágásnak minősült, és pénzbüntetéssel volt büntetendő.¹⁸²

A katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. tc. (a továbbiakban: Ktbtk.) is rendelkezett két speciális rágalmazási tényállásról (ezekre tehát nem az 1878. évi V. és az 1914. évi XLI. törvénycikkeket, hanem a Ktbtk.-t kellett alkalmazni). Így a függelemsértés katonai deliktumát többek között az a katona is elkövethette, aki az előjárójának vagy feljebbvalójának nem adta meg a „köteles tiszteletet”, amennyiben ez rágalmazó vagy becsületsértő cselekményben nyilvánult meg. Egyrészt azonban e cselekménynek is – mint magának a rágalmazásnak vagy a becsületsértésnek – az elkövetése csak az előjáró vagy feljebbvaló indítványára volt büntethető, másrészt a katona (éppúgy, ahogy a polgári személy) sem volt büntethető, ha az állított tény valóban bizonyult (feltéve, ha a valóság bizonyítása megengedett volt).¹⁸³ De a rágalmazás vagy becsületsértés fordított esetben, vagyis akkor is büntetendő volt, ha azt katona az alárendeltje ellen követte el (127. §), beleértve a becsületsértés tetteles alakját is (126. §). Ezen szolgálati vétség esetében is igazak az indítványra (pontosabban a felhatalmazásra) és a valóság bizonyítására vonatkozóan a függelemsértésnél tárgyaltak, azzal, hogy ha a becsületsértés elkövetésére „a sértettnek kihívó vagy botrányt keltő viselkedése adott okot, a bíróság a bűnösség megállapítása mellett felmentheti a vádlottat a büntetés alól” (129. §). A Ktbtk. hatályba léptető törvénye, vagyis „a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről” szóló 1930. évi III. törvénycikk” az 1914-es anyagi jogi szabályozást egyetlen aprósággal egészítette ki: büntetettnek minősítette fel a rágalmazást, ha azt „tiszt (hasonló állású) követte el tiszt (hasonló állású) ellen és az állított vagy híresztelt tény valósága esetében megvetendő tulajdonságra vagy érzületre vallana,” illetve a becsületsértést, ha azt „tiszt (hasonló állású) követte el tiszt (hasonló állású) ellen és a sértés feltűnően durva” (89. §).

A világháborút követően, már a köztársaság időszakában, a demokratikus államrend védelméről szóló 1946. évi VII. törvénycikk a köztársasági elnökkel szembeni defamatorikus cselekményekre vonatkozó rendelkezésekkel egészítette ki az 1914-es szabályozást. Egyrészt büntetni rendelte a köztársasági elnök sérelmére elkövetett tetteles becsületsértést [7. § (1) bek.], másrészt megtiltotta a valóság bizonyítását a köztársasági elnök ellen tisztségének tar-

181 „Vétséget követ el, aki akár valótlán tény állításával vagy híresztelésével, akár pedig valamely tényre közvetlenül utaló valótlán kifejezés használatával valakinek hitelét veszélyezteti vagy hitelképességét csökkenti” (Bv. 24. §).

182 „Kihágást követ el és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő a kiadó, aki azt az ítéletet, amelynek közzétételét a jelen törvény alapján elrendelték, a szokásos díj megfizetése dacára nem közli” (Bv. 32. §). Az elemzett törvénycikk – a korabeli törvényszerkesztési szokásoknak megfelelően – az anyagi jogi normák mellett eljárásjogi rendelkezéseket is tartalmazott (Bv. 27–31. §), ezek részletezésétől azonban eltekintünk.

183 „Tisztelet mellőzése miatt nem állapítható meg függelemsértés, ha az oly cselekménnyel követtetett el, amely különben rágalmazás vagy becsületsértés volna és a vádlott az állított vagy híresztelt tény vagy valamely tényre közvetlenül utaló kifejezés valóságát bebizonyítja. Nincs azonban kizárva függelemsértés megállapítása, ha már magából a tényállításnak vagy kifejezés használásának alakjából vagy körülményeiből kitűnik a tisztelet szándékos mellőzése. A valóság bizonyításának korlátai tekintetében a becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc. 13–15. §-ait megfelelően alkalmazni kell. Nincs helye a valóság bizonyításának akkor sem, ha az a katonai szolgálati érdekeket veszélyeztetné” (Ktbtk. 69. §).

tama alatt, vagy tiszttségének gyakorlására vonatkozóan tiszttségének megszűnése után elkövetett rágalmazás és becsületsértés esetében (valamint kimondta, hogy ilyenkor a bűnvádi eljárást hivatalból kell megindítani) [7. § (2) bek.].

Az 1930. évi Horthy-korszakbeli Ktbt. 1948-ban egy új katonai büntető törvénykönyv váltotta fel (1948. évi LXII. tc., a továbbiakban: új KtBtk.), ami a katonai büntetőjogban a korábbiaknál részletesebb módon szabályozta az egyes rágalmozó és becsületsértő magatartásokat. Külön büntetni rendelte az előjáróval vagy feljebbvalóval szemben elkövetett becsületsértést vagy rágalmozást (53. §), amit függelemsértésnek minősített.¹⁸⁴ A valóság bizonyításának a cselekmény vonatkozásában – nem az egyén, hanem a hadsereg érdekeire tekintettel – szűkebb körben volt helye, mint a Bv. alapján¹⁸⁵ (ami egyébként hatályban maradt, és az új KtBtk. által nem szabályozott kérdésekben továbbra is alkalmazni kellett a katonai büntetőjog körében is).¹⁸⁶ Szintén függelemsértésnek minősült a – nem katonai büntetőjogban is büntetendő magatartásnak számító – „hatóság előtti rágalmozás előjáróval vagy feljebbvalóval szemben,”¹⁸⁷ a „hamis vád előjáróval vagy feljebbvalóval szemben,” a felettséggel szembeni tetteleges becsületsértés („tetteleges bántalmazás előjáróval vagy feljebbvalóval szemben”),¹⁸⁸ továbbá a katonai ör elleni deliktumok körében a törvény büntetni rendelte az örrel szembeni becsületsértést és rágalmozást,¹⁸⁹ valamint az előjárói deliktumok körében az alárendelttel szembeni becsületsértést és rágalmozást.¹⁹⁰

184 „A katona által előjárójával vagy feljebbvalójával szemben elkövetett becsületsértés vagy rágalmozás függelemsértésnek minősül és azt egy évig, súlyos esetben öt évig terjedhető fogházzal kell büntetni” [új KtBtk. 53. § (1) bek.].

185 „Nincsen helye a valóság bizonyításának, ha a cselekmény elkövetésekor a jelenlévő előjáró vagy feljebbvaló szolgálatban volt és erről a tettesnek tudomása volt, úgyszintén akkor sem, ha a valóság bizonyítása a katonai szolgálati érdekeket veszélyeztetné” [új KtBtk. 53. § (3) bek.]. „Az állított vagy hiresztelt tény vagy tényre közvetlenül utaló kifejezés valóságának bizonyítása nem zárja ki a függelemsértés megállapítását, ha a tisztelet mellőzése magából a tény állításának vagy a kifejezés használatának az alakjából vagy körülményeiből kitűnik” [új KtBtk. 53. § (4) bek.].

186 A becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc. (Bv.) rendelkezéseinek alkalmazása: „Amennyiben jelen törvény másként nem rendelkezik, a függelemsértésnek 53. §-a alá tartozó esetében a Bv. és az azt kiegészítő s módosító jogszabályoknak rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell” (új KtBtk. 54. §).

187 „Azt a katonát, aki előjárójával vagy feljebbvalójával szemben hatóság előtti rágalmozást (Bv. 20. §) követ el, függelemsértés miatt két évig terjedhető fogházzal kell büntetni” (új KtBtk. 55. §).

188 „Azt a katonát, aki előjáróját vagy feljebbvalóját tettelegesen bántalmazza, ellene más erőszakot használ vagy őt veszélyesen fenyegeti, függelemsértés miatt öt évig, súlyos esetben tíz évig terjedhető börtönnel kell büntetni” [új KtBtk. 57. § (1) bek.]. „Ha a tetteleges bántalmazás vagy más erőszak háború idején előjáróval szemben szolgálatban történt, a büntetés halál” [új KtBtk. 57. § (2) bek.].

189 „Becsületsértés vagy rágalmozás örrel szemben”: „A katona által az örrel szemben elkövetett becsületsértés vagy rágalmozás katonai ör elleni vétségnek minősül és azt egy évig, súlyos esetben pedig öt évig terjedhető fogházzal kell büntetni” [új KtBtk. 65. § (1) bek.].

190 „Becsületsértés vagy rágalmozás alárendelttel vagy alattossal szemben”: „A katona által alárendeltjével vagy alattossal szemben elkövetett becsületsértés vagy rágalmozás előjárói hatalommal való visszaélésnek minősül és azt hat hónapig, súlyos esetben pedig három évig terjedhető fogházzal kell büntetni” [új KtBtk. 73. § (1) bek.]. A hadsereg érdekeire tekintettel a valóság bizonyítása – az előjáróval vagy feljebbvalóval szemben elkövetett becsületsértéshez és rágalmozáshoz hasonlóan – itt is korlátozott, az ugyanis nem megengedett akkor, ha a katonai szolgálati érdekeket veszélyeztetné [új KtBtk. 73. § (3) bek.].

A Csemegi-kódex különös részét felváltó¹⁹¹ 1961. évi V. törvény,¹⁹² vagyis a második teljes magyar Btk. már lényegében a ma hatályos szabályoknak megfelelően rendelkezett a rágalmazás,¹⁹³ a becsületsértés¹⁹⁴ és a kegyeletsértés (a törvény elnevezésében még: „halottnak vagy emlékének meggyalázása”)¹⁹⁵ deliktumairól. Egyetlen lényeges különbség az volt, hogy a tetteges becsületsértést nem nevesítette külön, hanem azt a becsület csorbítására alkalmas egyéb cselekmény, illetve a minősített esetek körében szabályozott „feltűnően durva módon” történő elkövetés részének tekintette. Ezenkívül a becsületsértés minősített eseteinek köre volt bővebb, mint ma.¹⁹⁶ A valóság bizonyítására,¹⁹⁷ valamint a magánindítványra¹⁹⁸ és a diplomáciai kívánatra vonatkozó szabályok szintén a maival egyezők voltak (270. §).

Az 1961-es Btk.-ban foglalt anyagi jogi szabályokat egészítette ki a büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet,¹⁹⁹ ami kimondta, hogy – egyebek mellett – rágalmazás és becsületsértés esetében, ha büntető eljárásnak csak magánindítványra van helye, a vádat – mint magánvádoló – a sértett [32. § (1) bek.], azonban, ha a büntető eljárásnak csak kívánatra van helye, a vádat az ügyész képviseli [34. § (3) bek.]. Maga a Btk. is tartalmazott eljárásjogi jellegű rendelkezéseket, mégpedig a kölcsönösen elkövetett rágalmazás és becsületsértés esetére, ekkor ugyanis

az egyik fél sérelmére elkövetett büntett miatt megindított büntető eljárásban az elsőfokú ítélet hozatalát megelőző zárt ülés megkezdéséig a másik fél abban az esetben is jogosult a magánindítvány előterjesztésére, ha ennek határideje lejárt, feltéve, hogy a büntethetőség még nem évült el [1961-es Btk. 29. § (2) bek.].

191 A Csemegi-kódex általános részét már az 1950. évi II. törvény (Bt.) hatályon kívül helyezte, a különös rész azonban az 1961. évi V. törvény hatályba lépéséig hatályban maradt.

192 A törvényt 1961. december 22-én hirdették ki, és az 1962. évi 10. tvr. 1962. július 1-jén léptette hatályba.

193 „266. § (1) Aki valakiről más előtt a becsület csorbítására alkalmas ténnyel állít vagy híresztel, avagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy egy évig terjedő javító-nevelő munkával büntetendő. (2) A büntetés egy évig terjedő szabadságvesztés, ha a rágalmazást a) aljas indokból, b) sajtó vagy sokszorosítás útján, avagy egyébként nagyobb nyilvánosság előtt követték el, vagy az c) súlyos hátrányt okozott.” Mint látható, egyrészt az „aljas cél” még nem volt minősítő körülmény, másrészt a „nagy nyilvánosság” fogalmának meghatározását még nem külön értelmező rendelkezésre, illetve a bírói gyakorlatra bízta, hanem az a normaszöveg része volt; harmadrészt a „jelentős érdeksérelem” helyett az 1961. évi V. törvény még a „súlyos hátrány” fogalmával operált.

194 „Aki a 266. § esetén kívül mással szemben olyan kifejezést használ, vagy egyéb olyan cselekményt követ el, amely alkalmas a becsület csorbítására, pénzbüntetéssel büntetendő.” [1961-es Btk. 267. § (1) bek.]

195 „Halottnak vagy emlékének meggyalázása a 266. és 267. §-ban foglalt megkülönböztetés szerint, az ott meghatározott büntetéssel büntetendő” (1961-es Btk. 268. §).

196 „A büntetés hat hónapig terjedő szabadságvesztés vagy egy évig terjedő javító-nevelő munka, ha a becsületsértést a) aljas indokból, b) feltűnően durva módon, c) sajtó vagy sokszorosítás útján, avagy egyébként nagyobb nyilvánosság előtt követték el, vagy az d) súlyos hátrányt okozott” [1961-es Btk. 267. § (2) bek.].

197 „A 266–268. §-okban meghatározott büntettek miatt nem büntethető az elkövető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valóban bizonyult. A valóság bizonyításának azonban csak akkor van helye, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát közérdek vagy bárkinek jogos érdeke indokolta” (1961-es Btk. 269. §).

198 Az egyetlen különbség a kegyeletsértő magatartások esetében a magánindítvány előterjesztésére jogosultak körében volt: ekkor még csak az elhunyt személy hozzátartozói teheték azt meg, az örökösök nem.

199 A tvr.-t a 4/1962. (VI. 14.) IM rendelet léptette hatályba, mégpedig a Btk. hatályba lépésével egyidejűleg, 1962. július 1-jével.

A büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: régi Be.) pedig már csak a korábbi szabályok cizellálását végezte el.²⁰⁰

Végül említést kell tenni arról is, hogy az 1961-es Btk. bevezette a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” elnevezésű bűncselekményt (158–159. §), ami ezen passzív alanyok méltóság- és becsületvédelmére volt hivatott, lényegében a sérelmükre elkövetett rágalmazást és becsületsértést büntetni rendelve, és aminek későbbi, az 1978-as Btk. által szabályozott megfelelőjét a jogállami intézményi keretek között az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozata alkotmányellenesnek mondta ki; e bűncselekménnyel azonban nem itt, hanem az 1978. évi IV. törvény, illetve az említett alkotmánybíróági határozat elemzése körében foglalkozunk.

5. A rágalmazás és a becsületsértés a mai magyar jogban

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.)²⁰¹ eredeti szabályozásában kevés újítást hozott az 1961. évi V. törvényhez képest; a rágalmazásra (179. §), a becsületsértésre (180. §) és a kegyeletsértésre (181. §), továbbá a valóság bizonyítására (182. §) és a magánindítványra (183. §) vonatkozó rendelkezések pedig lényegében a ma hatályos szabályokkal egyeznek meg. Mivel a kérdéses tényállások, valamint a valóság bizonyítására vonatkozó szabályok a 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: új Btk.) gyakorlatilag azonosak a régi Btk.-val, ezért a következőkben mindenekelőtt bemutatjuk a régi Btk. e deliktumokkal kapcsolatos, ma is irányadó szabályozását, az arra épülő, szintén mind a mai napig alkalmazandó bírói gyakorlattal együtt, lényegében a szabályozás büntetőjogi aspektusaira koncentrálva; majd pedig ezekhez kapcsolódóan – kitekintésképpen – vázlatosan ismertetjük a 2011-et követően bevezetett újabb, az emberi becsületet mint jogi tárgyat védő tényállásokat. Ezt követően a régi Btk. előírásaival kapcsolatos alkotmánybíróági határozatokat tekintjük át, kifejezetten a defamatorikus tényállások alkotmányos követelményeire koncentrálva, melyekről szintén elmondható, hogy azok a mai büntetőjogi rendelkezéseknek is kijelölik a lehetséges határait; végül az emberi méltóság védelmének szempontjait mint a véleménynyilvánítás szabadságának az újabb alkotmánybíróági gyakorlatban kirajzolódó korlátait mutatjuk be és elemezzük.

5.1. A rágalmazás és a becsületsértés büntetőjogi szabályai

A régi Btk. tehát négy különböző defamatorikus tényállást tartalmazott:²⁰² a rágalmazást (179. §), a becsületsértést (180. §), a kegyeletsértést (181. §) és a hatóság vagy hivatalos személy

200 „Könnyű testi sértés, magánlakásértés, magántitok és levéltitok megsértése, távközlési titok kifürkészése, rágalmazás, becsületsértés és halottnak vagy emlékének meggyalázása esetében a vádat – mint magánvád – a sértett képviseli, ha büntetőeljárásnak csak magánindítványra van helye. (2) A magánvádoló halála esetében helyébe harminc napon belül a hozzátartozója léphet. (3) A Btk. 29. §-ának (2) bekezdésében szabályozott magánindítványt előterjesztő sértett mint viszonvádoló jár el. Ahol e törvény a magánvádólóról szól, ezen a viszonvádólót is érteni kell” [rég. Be. 54. § (1) bek.].

201 A Btk.-t 1978. december 31-én hirdették ki, és 1979. július 1-jén lépett hatályba.

202 Csak megemlítjük, hogy a katonai bűncselekmények körében szabályozott „szolgálati tekintély megsértése” (rég. Btk. 356. §, új Btk. 447. §) és „alárendelt megsértése” (rég. Btk. 358. §, új Btk. 449. §) deliktumai szintén e defamatorikus tényállások körébe sorolhatók, azok bemutatásától és elemzésétől azonban e helyütt eltekintünk.

megsértését (232. §).²⁰³ Az utóbbi a 36/1994. (VI. 24.) AB határozattal alkotmányellenesnek talált deliktum kivételével ugyanezen rendelkezések – gyakorlatilag pontosan ugyanazon normaszöveggel – az új Btk.-ban is megtalálhatók (a 2012. évi C. törvény a rágalmazást a 226. §-ban, a becsületsértést a 227. §-ban, a kegyeletsértést pedig a 228. §-ban rendeli büntetni);²⁰⁴ emiatt mondhatjuk, hogy e három vétségnek a régi Btk. és az arra épülő bírói gyakorlat alapján történő bemutatása valójában a hatályos szabályozás és bírói gyakorlat ismertetését jelenti (ahol pedig nem, ott arra kifejezetten utalni fogunk).²⁰⁵

203 Ez utóbbit, illetve alkotmányellenességének okait a következő alfejezetben tárgyaljuk.

204 A büntetőjogi kodifikáció menetében nem merült fel komolyan az a lehetőség, hogy a rágalmazás és becsületsértés büntetőjogi tényállásait megszüntessék – a jogirodalomban azonban igen. A defamatorikus deliktumok dekriminalizációjának egyik élharcosa Sajó András volt, aki lényegében a feudalizmusból itt maradt, anakronisztikus intézménynek tekinti a büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés jogintézményeit, és azok megszüntetését javasolja (l. Sajó András: Becsületvédelem és büntetőjog. Megjegyzések a becsületsértés dekriminalizálásáról. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2005/1., 3–6). Szerinte mindazon cél, amit e két jogintézmény felvállalhat és szolgálhat, ugyanúgy elérhető polgári jogi eszközökkel is, tehát a büntetőjogi szankcióalkalmazás lehetősége felesleges. Mindez akkor is így van, ha e szankciók közül a súlyosabbakat (pl. a szabadságvesztést, különösen pedig annak letöltendő fajtáját) ma már nagyrészt nem alkalmazzák, sőt épp ez mutatja e büntetések létének indokolatlanságát. Sajó szerint „a kriminalizálás a társadalmi gondolkodás olyan állapotát rögzíti, amelyet a rendi státusz védelme jellemez, amelyben a szólás szabadságának fontossága még nem tudatosul” (uo., 4). „[K]étféle archaizmust őriz ez a nézet: a becsület nemesi-tiszti kultusza és a lelki sérelem fizikai megtorlással való oldásának igénye találkozik itt” (uo., 5). „Ezért [...] a becsületsértés büntetőjogi megtorlásának igénye a modernitás felfogásával összeegyeztethetetlen” (uo., 6). (Megjegyzendő, hogy Sajó „becsületsértésen” a rágalmazást, továbbá az egyéni emberi becsületet védő minden más büntetőjogi tényállást is érti.)

205 A defamatorikus deliktumok jelentősége a mai magyar büntetőjogi gyakorlatban viszonylag csekély: azok sem abszolút előfordulási gyakoriságukat, sem az összes bűncselekményhez viszonyított arányukat, sem a miattuk kiszabott szankciók mértékét tekintve nem tekinthetők jelentősnek. Ilyen jellegű bűncselekményből évi néhány száz fordul elő, tipikus jogkövetkezményük a pénzbüntetés (a korábbi Btk. szerinti pénzfőbüntetés), illetve más, szabadságvesztésen kívüli büntetések (a régi Btk. szerinti, önállóan alkalmazott mellékbüntetések), illetve valamilyen intézkedés (tipikusan próbára bocsátás) alkalmazása. A most ismertetendő adatokból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, mivel a Központi Statisztikai Hivatal által kezelt 2010 előtti, valamint az Országos Bírósági Hivatal által kezelt 2010 utáni adatok nyilvántartásának módszertana nem azonos. Annyi azonban kijelenthető, hogy a magyar büntetőjogban a defamatorikus tényállások nem számítanak paradigmatis deliktumoknak, és ha meg is állapítják valakinek a büntetőjogi felelősségét ilyenek elkövetése miatt, az alkalmazott szankció meglehetősen enyhe. Ezen adatokból kétségtelenül megállapítható még az is, hogy a rágalmazás valamivel gyakoribb vétség, mint a becsületsértés, más jellegű defamatorikus bűncselekmények megvalósítására ellenben alig kerül sor. Ez utóbbiak közül csak az AB által 1994-ben alkotmányellenesnek nyilvánított (de nem visszamenőlegesen megsemmisített, így a korábban elkövetett ilyen jellegű bűncselekmények esetében a 36/1994. Abh. meghozatalát követően is – még hosszú évekig – alkalmazandó) „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” esete érdemel figyelmet, amit viszonylagos rendszerességgel sújtottak a '90-es években (sőt olykor még a 2000-es évek elején is) szabadságvesztéssel, és – kivételképpen – az is előfordult, hogy e szabadságvesztés végrehajtását nem függesztették fel. (A rágalmazás és becsületsértés miatt néha kiszabott szabadságvesztések végrehajtását ellenben minden esetben felfüggesztette az azt kiszabó bíróság.) A KSH által jelen sorok írásakor nyilvántartott, 1990–2009 közötti adatok szerint a '90-es évek elején (kivéve az 1990-es évet) a defamatorikus bűncselekmények együttes száma évi 400 és 500 között mozgott (1990-ben 330, 1991-ben 482, 1992-ben 481, 1993-ban 457, 1994-ben 445 volt), majd a 36/1994. Abh. meghozatalát követő évtől (feltehetőleg nem függetlenül az Abh.-ban foglaltaktól) közel egy évtizeden át ennek alig a felét, vagy még a felét sem érte el (1995 és 2003 között rendre 212, 193, 159, 175, 188, 202, 201, 239 és 233 defamatorikus bűncselekmény miatti felelősségre vonás történt). 2004-től 2009-ig az átlagos bűncselekményszám az előző időszak átlagos értékének nagyjából másfélszerese lett, azaz a rágalmazás és becsületsértés miatti büntetőítéletek ismét megemelkedtek, azonban a '90-es évek elejének szintjét nem érték el (2004 és 2009 között rendre 336, 350, 358, 282, 324 és 355 ilyen deliktum miatti jogerős büntetőítéletet hoztak a bíróságok). Ugyanez a szám 2011 és 2015 között az OBH nyilvántartása alapján sokkal magasabb volt: e cselekmények gyakorisága a statisztika szerint 600–700 között mozgott (évi 657, 723, 608, 701 és 696 volt), ebből azonban nem lehet következtetni az ilyen jellegű bűncselekmények gyakoriságának változására, a KSH ugyanis csak azokat a defamatorikus deliktumokat szerepelteti a saját statisztikájában, amik bűnhalmazat esetén a halmazatot alkotó bűncselekmények körében jellemzők (vagyis ahol a halmazatot alkotó deliktumok közül a rágalmazás, becsü-

letsértés, hatóság, vagy hivatalos személy megsértése volt a jellegadó deliktum), az OBH viszont minden olyan ítéletet nyilvántart, amelyben ilyen jellegű bűncselekmény miatti elítélés történt, függetlenül attól, hogy az a halmazati bűncselekmények jellegadó deliktuma volt-e, vagy más, súlyosabb bűncselekmények (pl. súlyos testi sértés) mellett, mintegy mellékesen került megállapításra. Ugyanezen ok miatt nem lehet a 2010 előtti és utáni, egyrészt az egyes defamatorikus deliktumokra vonatkozóan nyilvántartott, másrészt az ilyen bűncselekmények szankciójára vonatkozó statisztikai adatokat sem összehasonlítani egymással. Utóbbi esetben nyilvánvaló, hogy ha az elítélésre alapvetően rágalmazás vagy becsületsértés (esetleg más defamatorikus büntetőjogi tényállás) alapján került sor, akkor az alkalmazott szankciók szükségszerűen enyhébbek, mint ha az elkövetővel szembeni halmazati büntetést a bíróság alapvetően egy súlyosabb bűncselekmény miatt szabta ki, amely cselekmény mellett a halmazatban rágalmazás és becsületsértés is szerepelt. Ezért az, hogy az OBH adatai szerint 2010 után több volt a defamatorikus bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztés, nem a büntetőbíró-ságok felfogásának megváltozásával magyarázható, hanem azzal, hogy ezen ügyek körében számos olyan halmazati büntetés is szerepelt, amelyeket a KSH 2010 előtti évekre vonatkozó statisztikája (ami csak azon eseteket tartja számon, ahol a rágalmazás stb. a jellegadó bűncselekmény) nem foglalt magába. Ennek okán a 2010 utáni, a kiszabott büntetések fajtájára és mértékére vonatkozó adatokat nem is ismertetjük, mert azok megalapozott következtetések levonására nem alkalmasak, a 2010 előtti adatokból viszont nagyjából kirajzolódik, hogy hogyan viszonyulnak a magyar bíróságok a defamatorikus cselekményekhez. (Azért csak „nagyjából”, mert sajnos a KSH statisztikája nem szerepelteti lebontva a különböző tényállásokra kiszabott büntetési fajtákat és mértékeket, hanem csak a defamatorikus bűncselekmények összességére vonatkozóan tartalmaz a büntetésekkel kapcsolatos adatokat, az tehát nem derül ki belőle, hogy pl. az évi néhány szabadságvesztést pontosan mely tényállás megállapítása miatt szabták ki a bíróságok, mint ahogy az sem, hogy a büntetés végrehajtásának felfüggesztése mely esetekben érintette a szabadságvesztést, és mely esetekben érintett más büntetést.) Az egyértelműen látszik, hogy a szabadságvesztés a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” deliktumának hatályban léte alatt volt rendszeresen alkalmazott büntetés: ilyen bűncselekmény miatt 1990-ben 78, 1991-ben 130, 1992-ben 148, 1993-ban 219, 1994-ben pedig 228 büntetőítéletet hoztak a bíróságok, míg ugyanezen években a kiszabott szabadságvesztések száma 19, 28, 37, 28 és 14 voltak – bár a statisztikából nem állapítható meg, valószínűleg mindet felfüggesztve, ugyanis ezen időszakban mindössze egyetlen olyan szabadságvesztést szabott ki a bíróság (1992-ben), amely az egy évet meghaladta, miközben az akkor hatályos jog szerint akár a két évig tartó szabadságvesztés végrehajtása is felfüggeszthető volt. Drasztikusan lecsökkent 1995-től mind a – korábban, 1994. június 24. előtt elkövetett – „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” miatti büntetőítéletek, mind – ennek következtében – a kiszabott szabadságvesztések száma: az előbbieké 1995 és 2009 között rendre 1, 1, 3, 1, 6, 3, 3, 5, 7, 3, 1, 0, 2, 8 és 12 volt; a kiszabott szabadságvesztésekre pedig 1, 0, 4, 4, 2, 4, 3, 9, 5, 7, 3, 1, 2, 2 és 6. Az ezen 15 év alatt kiszabott szabadságvesztés-büntetések nagy része – minden valószínűség szerint – szintén felfüggesztett volt, azonban néhány letöltendő is akadt közöttük, ugyanis 2000-ben és 2003-ban is akadt egy-egy olyan büntetés, amely 3–5 év közötti szabadságvesztésre szóltak, amit a Btk. szerint nem lehetett felfüggeszteni (az előbbi végrehajtási fokozata ráadásul fegyház volt). (Ezenkívül 1998-ban 1, 2002-ben szintén 1, 2003-ban 3, majd 2009-ben ismét 1 olyan szabadságvesztést szabtak ki, amelyek tartama az egy évet meghaladta, de a két évet nem érte el.) Azt, hogy szabadságvesztést nemcsak a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” deliktumára, hanem néha rágalmazásra vagy tettleges becsületsértésre is kiszabtak, mutatja, hogy több olyan év is volt (konkrétan 1997, 1998, 2000, 2002, 2004 és 2005), amikor a kiszabott szabadságvesztések száma (rendre eggyel, hárommal, eggyel, négygyel, négygyel és kettővel) meghaladta a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” deliktuma miatti büntetőítéletek számát, vagyis legalább ezekben az években rágalmazás vagy becsületsértés miatt is sor kellett, hogy kerüljön szabadságvesztés alkalmazására (természetesen emellett lehetséges, csak a statisztikából nem derül ki, hogy más években is szabtak ki jogerős ítéletben ilyen büntetést rágalmazás vagy becsületsértés miatt). Végül, annak alátámasztására is alkalmas a statisztika (mind a KSH-s, mind az OBH-s), hogy rágalmazás miatt több (mégpedig nagyjából másfélszer-kétszer több) ügy végződik elmarasztaló bírói ítélettel, mint becsületsértés miatt, vagyis a rágalmazás tekinthető a defamatorikus tényállások paradigmatisztikus esetének. (1990 és 2009 között rágalmazást, illetve becsületsértést a következő arányokban követtek el: 138:114, 200:152, 188:145, 147:91, 130:87, 127:84, 126:66, 104:52, 114:60, 108:74, 128:71, 128:70, 147:87, 158:68, 190:143, 194:155, 223:135, 181:119, 171:145, 194:49). Az OBH által nyilvántartott, 2011 utáni statisztikai adatok bemutatásától eltekintünk, mivel az OBH nem a büntetőítéletek számát, hanem a büntetőítéletek által megállapított tényállások összes számát tartja nyilván, így e számok kumuláltak, ami miatt az egyes ítéletek számára nem lehet következtetni: ha valaki pl. ugyanazon sértett sérelmére rágalmazás vétségének alapesetét, aljas indokból vagy célból elkövetett rágalmazást, nagy nyilvánosság előtt elkövetett rágalmazást, illetve jelentős érdeksérelmet okozva elkövetett rágalmazást is megvalósított, azt a statisztika négy helyen tartalmazza; úgyszintén, ha valaki becsületsértés vétségének alapesetét, vagy annak több minősített esetét is megvalósította, azt a statisztika akár négyszer veszi figyelembe. (A jelen lábjegyzetben foglalt elemzés a KSH és az OBH egyedi kérésre összeállított táblázatos adatállományainak felhasználásával készült. Az itt szereplő számítások és az azokból levont következtetések kizárólag a szerző szellemi termékei.)

A rágalmazást a régi és az új Btk. is ugyanazon tényállással határozza meg, és ugyanazon minősített eseteit ismeri. Eszerint „aki valakiről, más előtt, a becsület csorbítására alkalmas tényt állít vagy híresztel, vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, vétséget követ el.”²⁰⁶ A régi Btk. eredeti szövege szerint az ilyen elkövető egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával, vagy pénzbüntetéssel, az 1993. évi XVII. törvény 75. §-ával módosított, 1993. május 15-től hatályos szöveg szerint egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával, vagy pénzbüntetéssel, az új Btk. szerint pedig egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. „A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha a rágalmazást *a)* aljas indokból vagy célból *b)* nagy nyilvánosság előtt *c)* jelentős érdeksérelmet okozva követik el.” A becsületsértést az valósítja meg, aki – a rágalmazás esetén kívül – „mással szemben *a)* a sértett munkakörének ellátásával, köz megbízatásának teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben, vagy²⁰⁷ *b)* nagy nyilvánosság előtt a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el,”²⁰⁸ és a rágalmazás alapestéhez hasonlóan büntetendő;²⁰⁹ továbbá ugyanígy büntetendő, aki a becsületsértést tettelesen követi el.²¹⁰ Végül pedig, kegyeletsértést valósít meg az, aki halottat vagy emlékét a rágalmazás vagy a becsületsértés tényállásában meghatározott módon meggyalázza,²¹¹ és az ott meghatározott mindenkori büntetéssel büntetendő.²¹²

Ami a rágalmazás bűncselekményét illeti, annak jogi tárgya – a becsületsértéshez hasonlóan – az emberi becsület, aminek része az ember méltósága, ami „az egyénnek azt az igényét fejezi ki, hogy olyan elbírálásban részesítsék, amely a társadalomban kialakult érintkezési forma minimális követelményeinek megfelel,”²¹³ valamint az ember társadalmi megbecsülése, azaz jó hírneve, ami az emberről, tulajdonságairól, magatartásáról, személyes értékeiről a környezetében kialakult kedvező társadalmi értékítéletet jelenti.²¹⁴ A valóságban a két sértett jogtárgy nehezen határolható el egymástól, mivel a jó hírnév sérelme tipikusan az egyén önbecsülését is érinti; fordítva azonban már nem szükségszerűen ez a helyzet: a méltóság sérelme nem mindig jár a társadalmi megbecsültség csökkenésével. Hozzá kell ehhez tenni, hogy maga a bírói gyakorlat a két fogalmat azáltal is közelíti egymáshoz, hogy a méltóság sérelmét objektív kategóriaként fogja fel, azaz nem az egyén szubjektív méltóságérzetének sérelme számít; „a társadalomban kialakult általános megítélés, az általános erkölcsi és közfelfogás az, amelynek figyelembevételével kell eldönteni, hogy az adott tény állítása vagy híresztelése alkalmas-e a becsület csorbítására.”²¹⁵ Emellett (mivel a bűncselekmény sértettjei nem csak

206 Régi Btk. 179. § (1) bekezdés, új Btk. 226. § (1) bekezdés.

207 A régi Btk.-ból a „vagy” szócska hiányzott.

208 Régi Btk. 180. § (1) bekezdés, új Btk. 227. § (1) bekezdés.

209 A büntetési tételeknek a rágalmazás alapesténél ismertetett változásai egybeesnek a becsületsértés alapestének váltoásaival.

210 Régi Btk. 180. § (2) bekezdés, új Btk. 227. § (2) bekezdés. Tetteleges becsületsértés miatt (vagy amiatt is) az utóbbi években évi 100-150 bűnösséget megállapító büntetőítélet született (2011-ben 132, 2012-ben 158, 2013-ban 133, 2014-ben 147, 2015-ben pedig 151).

211 Régi Btk. 181. §, új Btk. 228. §.

212 A kegyeletsértés deliktumának gyakorlati relevanciája a magyar jogban elhanyagolható: 2011-ben 4, 2012-ben 5, 2013-ban 7, 2014-ben 4, 2015-ben pedig 11 személyt ítélték el kegyeletsértés miatt.

213 KÓNYA István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG–Orac, 2013. 868.

214 BH2000. 285.

215 Uo.

természetes személyek lehetnek) a rágalmazásnak szintén jogi tárgya a jogi személyek és egyes más jogalanyok jó hírneve.²¹⁶

A rágalmazás elkövetési magatartása valamely tény közlése. A közlésnek a Btk. e tényállása három formáját ismeri: a tény állítását, híresztelését²¹⁷ (mástól származó értesülés továbbadását), valamint a tényre közvetlenül utaló kifejezés használatát. Utóbbi „valamely tényből egy jellemző mozzanatnak olyan kiemelése vagy továbbadása (híresztelése), amelyből [...] logikailag az egész történetre, eseményre lehet következtetni.”²¹⁸ Az állított tény lehet hamis, vagy igaz is; utóbbi esetében akkor valósul meg a rágalmazás, ha a valóság bizonyítása (lásd később) nem megengedhető, vagy megengedhető ugyan, de az sikertelen volt. Így értelemszerűen annak sincs jelentősége, hogy az elkövető tudott-e az általa közölt tény valóságáról vagy valótlanosságáról,²¹⁹ sem pedig hogy jó-, vagy rosszhiszemű volt. Mivel azonban a cselekmény csak szándékosan követhető el, a tény közlőjének tisztában kell lennie azzal, hogy az általa közölt tény objektíve alkalmas a méltóság, illetve a becsület sérelmére, és ennek tudatában kell a cselekményét megvalósítania. (Ugyanakkor a cselekmény nem célzatos, és egyenes szándék sem szükségeltetik hozzá; az eshetőleges szándékkal, azaz úgy is elkövethető, ha a tettes pusztán belenyugszik abba, hogy olyasmit közöl harmadik személy előtt, amelyről tudja, hogy alkalmas a sértett becsületének és/vagy méltóságának csorbítására, az már nem szükséges, hogy ez utóbbit akarja is. Továbbá, a rágalmazás tényállása nem tartalmaz eredményt, azaz ún. immateriális bűncselekmény – magatartás-bűncselekmény –, ezért a sértett becsületének sérelme, méltóságának csorbulása vagy jó hírnevének romlása nem szükségszerű velejárója e deliktumnak, így ezek bármelyikének bekövetkezte hiányában is megvalósul a rágalmazás.)²²⁰

A tény közlése nemcsak szóban vagy írásban, hanem más módon, akár képes ábrázolással, és nemcsak kijelentő módban, hanem feltételes módban, sőt akár kérdésként is történhet;²²¹ tipikus továbbá a tevással megvalósuló elkövetés, de nem kizárt e cselekmény mulasztással történő megvalósítása sem. A rágalmazás bárkivel szemben elkövethető: nemcsak természetes

216 A jogi személyek és más kollektív személyösszességek jó hírnevének védelme azonban nem része a becsületvédelemnek – az önálló jogi tárgyként határozható csak meg, mivel ezen kollektív képződményeknek fogalmilag nem lehet sem becsülete, sem természetesen méltósága.

217 Tény lehet bármely emberi magatartás, esemény, jelenség, történet, beleértve az emberi tudatállapotot is (BH1994. 171.), amely akár a múltban történt, akár a jelenben történik (BH2009. 135.) – a jövőre vonatkozó kijelentés ugyanakkor csak feltételezés, nem tényekről való „közlés”. Ezek alapján az a – tudatállapotról szóló – közlés, miszerint valaki „sikkasztást tervezett”, alkalmas a rágalmazás megállapítására, és mivel ilyenkor a valóság bíróság előtti bizonyítása – más, erre utaló (pl. tárgyi vagy okirati) bizonyítékok hiányában – gyakorlatilag lehetetlen (hiszen önmagában a tudattartalom nem bizonyítható), az ilyen kijelentés általában a bűnösség megállapításához vezet. (Természetesen ha a cselekmény már előkészületi szakba került, és ez bizonyítható, a rágalmazás nem valósul meg.)

218 KÓNYA i. m. (214. lj.) 872.

219 Nem feltétele a rágalmazásnak, hogy az elkövető tudata átfogja az általa tett vagy híresztelt tényállítás hamis (valótlan) voltát; elegendő a tényállítás becsület csorbítására való alkalmasságának tudata. A rágalmazás szempontjából a híresztelés fogalma alá esik valamely becsület csorbítására alkalmas tény továbbadása, továbbítása vagy közvetítése, függetlenül attól, hogy a híresztelő a tényállítás való vagy valótlan volta kérdésében állást foglalt-e (BH1992. 226.).

220 Így pl. akkor is, ha a cselekmény a konkrét körülmények fényében annyira nevetséges vagy irreális, hogy a közölt tényt senki nem hiszi el. (Ennek legfeljebb bünteteskiszabási szempontként lehet jelentősége.)

221 Például „Ugye, még mindig prostitúcióból élsz?”

személlyel,²²² hanem jogi személlyel, sőt olyan személyösszességgel szemben is, amely önálló jogképességgel nem rendelkezik, de kollektív társadalmi kötelezettségekkel igen.²²³ Így egy polgári jogi társaság vagy egy társasház lehet sértett, de pl. a kékszeműek vagy a szemüvegesek csoportja – ilyen kollektív kötelezettség hiányában – nem. Mindazonáltal mi a továbbiakban csak a természetes személy sértettekkel szembeni deliktumokkal foglalkozunk, mivel vizsgálódásunknak nem tárgya a kollektív képződmények jó hírnevének sérelme, csak a méltóságé és a becsületé, amik – a jó hírnévvel szemben – csak embereknek lehetnek. A sértettet a bűncselekmény megvalósulásához nem kell egyértelműen megnevezni, azonban egyértelműen beazonosíthatónak kell lennie.

A vizsgált vétség lényegi szituációs eleme a „más előtti” elkövetés. Ha a cselekmény (a becsület csorbítására alkalmas tény közlése) csak a sértett előtt, vele szemben valósul meg, anélkül, hogy azt harmadik személy észlelhette, akkor a tény közlése – mint „a becsület csorbítására alkalmas egyéb cselekmény” kategóriája alá tartozó magatartás – csak becsületsértés lehet. (Úgyszintén csak becsületsértés lehet, ha a becsület csorbítására alkalmas magatartás nem tény közlésében, hanem a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használatában, vagy egyéb ilyen, közlésnek nem minősíthető cselekmény elkövetésében áll.) Megjegyzendő, hogy a kommentár- és a tankönyvirodalom jelentős része e szituációs elemet az elkövetés „helyként” aposztrofálja,²²⁴ ez azonban – megítélésünk szerint – helytelen.²²⁵ A „más előtt” kitétel ugyanis nem egy helyszínt jelöl, azaz nem azt jelenti, hogy a cselekmény csak azon a fizikai helyen követhető el, ahol az elkövetővel a harmadik személy, akinek a tényközlés szól, együtt tartózkodik, hanem azt, hogy olyan *módon* követhető el, amelynek révén a közlésről egy, a passzív alanytól különböző személy értesülhet. Mivel ehhez – ma már – nem szükséges a fizikailag egy helyen tartózkodás, hiszen pl. egy mobiltelefonon tett közlésnél mind az elkövető, mind a harmadik személy konkrét tartózkodási helye irreleváns, e szituációs elem valójában nem az elkövetés *helyét*, hanem annak *módját* jelöli.

222 Nem kizáró ok az erkölcstelen életmód folytatása, vagy akár az sem, ha a passzív alany bűncselekményt követett el, amennyiben ezt közérdek vagy jogos magánérdek nem indokolta.

223 BH1992. 154.

224 Vö. pl. NAGY Zoltán – TÓTH Mihály: *Magyar büntetőjog. Különös rész.* Budapest, Osiris, 2014. 195; BELOVICS ERVIN – MOLNÁR GÁBOR MIKLÓS – SINKU PÁL: *Büntetőjog II. Különös rész. A 2012. évi C. törvény alapján.* Budapest, HVG–Orac, 2013. 281; KIS NORBERT – HOLLÁN MIKLÓS – GELLÉR BALÁZS: *A Büntető törvénykönyv magyarázata. II. Különös rész, I.* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2008. 625.

225 Így pl. a – már a 2012. évi C. törvényhez írt – „szegedi kommentár” már nem az elkövetés helyéről, hanem általánosságban „szituációs elemről” ír [KARSAI KRISZTINA (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.* Budapest, CompLex, 2013. 475], a Kónya István szerkesztette kommentár pedig egyenesen „elkövetési módról” [KÓNYA I. M. (214. l.) 872].

A tényállásszerűség ellenére – a jogellenesség hiánya miatt –, nem bűncselekmény a büntetőjogi dogmatika és a bírói gyakorlat szerint a tényközlés,²²⁶ ha azt a Btk. rendelkezésén alapuló feljelentési kötelezettség vagy tanúzási kötelezettség teljesítése érdekében tették;²²⁷ azt a peres felek, közigazgatási eljárásban az ügyfelek vagy ezek jogi képviselői az adott ügyben releváns módon, szükségtelen sértegetés vagy gyalázkodás nélkül tették;²²⁸ azt hivatalos személy határozata tartalmazza, amennyiben arra a tényállás megállapítása, a bizonyítékok értékelése vagy a jogi minősítés, összességében tehát a határozathozatal, illetve az ügy eldöntése céljából volt szükség (ide tartozik a bíró vagy a hivatalos személy

226 Bár a büntetőjog-tudomány e kérdésben nagyrészt egységesnek, a bírói gyakorlat pedig töretlennek mondható, létezik ellenvélemény is. A Belovics–Molnár–Sinku-féle különös részi tankönyvben, már az új Btk.-ra vonatkozóan, a következők olvashatók: „[A] jogirodalomban és a joggyakorlatban [...] uralkodó azon álláspontot, amely szerint kizárja a tényállítás jogellenességét a jelentéstételi, a bejelentési, a feljelentési, a munkaköri, a nevelési, gondozási kötelezettség teljesítése, kifejezetten tévesnek tartom. Az előbbieken említett valamennyi kötelezettség teljesítése ugyanis csak akkor jogszerű, ha a bejelentésben, feljelentésben, vallomásban stb. foglaltak ténybelileg valóságok, hiszen ezen kötelezettségek szubsztanciája az »igazmondás«. Ellenben a jelenlegi ítélkezési gyakorlat ezt teljességgel figyelmen kívül hagyja, amikor csak azt hangsúlyozza, hogy az ilyen tevékenységek jogszabály parancsán alapulnak, ezért jogellenesség hiányában bűncselekményt nem valósítanak meg. [...] Ez az okfejtés azonban [...] dogmatikailag megalapozatlan.” [BELOVICS–MOLNÁR–SINKU i. m. (2015. évi 1. kötet) 281. Vö. BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, HVG–Orac, 2007. 176–177] A probléma e kisebbségi állásponttal az, hogy olyan tényállításokat is büntetni rendelné, amelyek nem igazak ugyan, de amelyek igazságról a tényállító (pl. a feljelentő, bejelentő, tanú, vagy a kiskorú jellemzését író pedagógus stb.) meg volt győződve, illetve amelyekről jó okkal hitte azt, hogy igazak. Mivel a rágalmazásnak nem tényállási eleme az elkövető részéről annak tudata, hogy az állított tény valós, vagy valótlan, illetve aényt közlő jó- vagy rosszhiszeműsége is irreleváns (annak legfeljebb büntetékiszabási szempontból van jelentősége), a rágalmazás – e felfogás szerint – akkor is megvalósulna, ha egyébként aényt közlő személy kellő alappal, illetve jóhiszeműen gondolja úgy, hogy a közlés igaz. Mivel egyfelől a tanúnak pl. igazmondási (meghatározott személyeknek pedig bizonyos tények tekintetében közlési: bejelentési, feljelentési, jellemzési stb.) kötelezettsége van, a jogellenességet, azaz a rágalmazás megállapítását *biztosan* csak úgy tudnák elkerülni, ha ezen másik kötelezettségüket sértenék meg. A rágalmazás tényállása ezen értelmezésének az lenne a következménye, hogy – a bűncselekmény elkövetésétől való félelem miatt – soha senki nem merne senkiről semmit sem leírni vagy mondani, ami egyébként alkalmas a becsület csorbítására, mert akkor tévedés esetén (bármennyire is vétkes a tévedésben az elkövető) automatikusan megállapítanák a bűnösségét e deliktum elkövetésében. Ezen értelmezéssel, a tévedéstől való félelem miatt, lehetetlenné válna a bűncselekmény motívumait feltáró bírói ítéleti indokolás, a tanú vallomásának megtétele stb., amennyiben azzal olyanényt lenne kénytelen közölni, amely a becsület sérelmére objektíve alkalmas. Ez az értelmezés abszurd, lehetetlen eredményre vezetne, így a létező bírói gyakorlatot helyesnek kell elfogadnunk.

227 A tanúzási kötelezettségét teljesítő személynek az ügyre vonatkozó kijelentése akkor sem alapozza meg a rágalmazás miatti büntetőjogi felelősséget, ha tényállításai, vagy az abból levont következtetések objektíve alkalmasak a becsület csorbítására (EBH2004. 1011.). A döntés indokolása szerint „[miután] a tanúvallomás megtétele – a tanúvallomás megtagadásának lehetőségét kivéve – jogszabály parancsán alapul, ezért az ilyen magatartás jogellenesség hiányában bűncselekményt nem valósít meg. (Erre figyelemmel nincs helye valóság bizonyításának sem.) [...] A hatóság előtt folyamatban lévő ügyben szóban vagy írásban, az ügyre, vagy az ügyfélre vonatkozó nyilatkozatok megtétele kifejezetten jogszerű magatartás, minthogy elősegíti, hogy a hatóságok az anyagi igazságnak megfelelő határozatot hozzanak.”

228 Például a gyámhatósági eljárásban meghallgatott ügyfélnek a másik félre vonatkozó, nem becsmérő jellegű tényállításai – a társadalomra veszélyesség hiányában – nem valósítják meg a rágalmazás bűncselekményét (BH2004. 267.). E határozat indokolása alapján „a hatóság előtt folyamatban lévő eljárásban az ügyfél által az őt megillető jogok keretei között tett, az ügy tisztázása érdekében szükséges, gyalázkodástól, becsméréstől mentes tényállítás – még akkor is, ha az tartalma alapján egyébként becsület csorbítására alkalmas volna – nem jogellenes, hanem jogszerű magatartás, következésképpen társadalomra veszélyesség hiányában a rágalmazás vétségét nem valósítja meg.”

hasonló jellegű szóbeli közlése, pl. az ítélet szóbeli indokolása is);²²⁹ a bűnügyi tudósítás;²³⁰ a kiskorú oktatásával, nevelésével kapcsolatos jellemzés.²³¹ A tudományos, kulturális, művészeti vita részét képező ténymegállapítások (pl. könyv recenziója, ha az tárgyyszerű, és nem gyalázkodó jellegű) úgyszintén nem jogellenesek; az ezekkel kapcsolatos vélemények (színházi kritika, verselemzés, egyéb nézetek, kritikák, bírálatok) pedig nem tényközlések, így a rágalmazást nem valósíthatják meg (és a becsületsértést is csak akkor, ha szükségtelenül gyalázkodó jellegűek, azaz ha a becsület megsértése öncélú). A deliktum ún. közönsekés bűncselekmény (csakúgy, mint a becsületsértés és a kegyeletsértés), tehát a tettese bárki lehet, kísérletének pedig csak az írásos (továbbá becsületsértés esetén a képi) elkövetés esetében van gyakorlati jelentősége (így pl. akkor, ha az elkövető a becsület csorbítására objektíve alkalmas tényközlést tartalmazó zárt levelet postára adja, az azonban a sértettől különböző címzetthez nem érkezik meg).²³²

A rágalmazás minősített esete valósul meg, ha azt aljas indokból vagy célból, nagy nyilvánosság előtt, vagy jelentős érdeksérelmet okozva követik el. Nagy nyilvánosságnak minősül, ha a közlés személyek olyan csoportja jelenlétében valósult meg, akiknek a számát egyszeri ránézésre nem lehet megállapítani, valamint akkor is, ha az sajtó, egyéb tömegtájékoztatói eszköz vagy sokszorosítás útján történt, függetlenül attól, hogy ténylegesen hány személy szerzett a közlésről tudomást. Ugyanakkor pusztán az a tény, hogy a rágalmazásra nyilvános helyen (például az utcán) került sor, nem alapozza meg a minősített eset megállapítását.

A becsületsértés jogi tárgya, lehetséges passzív alanyi és elkövetői köre, valamint a jogellenességet kizáró okok azonosak a rágalmazásával. Az elkövetési magatartás azonos és

229 Jogellenesség hiányában rágalmazás vagy becsületsértés nem valósul meg, ha a hivatalos személy az ügyintézés során, hivatali hatáskörében hozott határozatában a becsület csorbítására objektíve alkalmas tényről állít vagy kifejezést használ (BH1991. 338.). Az indoklás szerint „[az] állandó bírósági gyakorlat szerint a hivatalos személy által, az ügyintézés során és azzal összefüggésben, a hivatali hatáskörben tett megállapítás – jogellenesség hiányában – becsületsértést vagy rágalmazást nem valósít meg. A hivatali hatáskörben eljáró hivatalos személyeknek ugyanis vizsgálataik során, az eljárás eredményeként sokszor kell olyan tényeket leszögezniük, ténybeli következtetéseket levonniuk, és megállapításokat tenniük, amelyek a rágalmazás vagy a becsületsértés vétségének, illetőleg a becsületsértés szabálysértésének a törvényi tényállásába illeszkednek ugyan, de a hivatali működésből eredő jogok gyakorlása, illetve köteleességek teljesítése – mint büntethetőséget kizáró ok – a cselekmény jogellenességét kizárja, és így bűncselekmény nem valósul meg. [...] Nyilvánvaló, hogy lehetetlenné tenné az államigazgatási ügyintézés, az önkormányzati szervek zavartalan működését, ha a hivatalos személyeknek mindenkor attól kellene tartaniuk, hogy a hivatali működésük során tett megállapításaik büntetőjogi következményekkel járnak.”

230 A rágalmazás jogellenességét kizárja a folyamatban levő büntetőeljárásról a hatósági tájékoztatáson alapuló vagy a bírósági tárgyalásról közölt tényszerű sajtótájékoztatás, minthogy ilyen esetben az újságíró a közvélemény tájékoztatására vonatkozó kötelességét teljesíti (BH1999. 434.). Továbbá a BH indokolása szerint „az ítélkezési gyakorlat egységes abban, hogy a rágalmazás jogellenességét kizárja a bírósági tárgyalásról vagy általában a folyamatban levő büntetőeljárásról a hatóság tájékoztatásán alapuló sajtótudósítás.”

231 A jogellenességet kizáró okokhoz l. pl. KIS–HOLLÁN–GELLÉR i. m. (225. lj.) 626.; KÓNYA i. m. (214. lj.) 878–880.

232 Bár vannak olyan vélemények, hogy a verbális rágalmazás kísérlete *fogalmilag* kizárt [vö. pl. BELOVICS–MOLNÁR–SINKU i. m. (227. lj.) 177], ehelyett helyesebb azt mondani, hogy annak kevés a gyakorlati jelentősége. Elméletileg ugyanis elképzelhető a verbális rágalmazás kísérlete is, pl. ha az elkövető egy véletlenszerűen kiválasztott személy előtt próbálja megrágalmazni a sértettet, ám kiderül, hogy az illető süket, vagy nem ért azon a nyelven, amin a közlés elhangzott, vagy a tényközlés telefon útján történt volna, de a közlés elhangzásakor, anélkül, hogy az elkövető azt észrevette volna, a vonal megszakadt stb.

különböző is lehet: a rágalmazásnál szabályozott tényközlés (a tény állítása, híresztelése és a tényre közvetlenül utaló kifejezés használata) akkor valósít meg pusztán becsületsértést, ha az csak a sértettel szemben történik, anélkül, hogy arról harmadik személy tudomást szerezne; ezenkívül becsületsértést (bűncselekményi szinten) az valósít meg, aki – a tény közlésének esetén kívül – a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, feltéve, hogy ezt vagy a sértett munkakörének ellátásával, közmegegyezésének teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben, vagy nagy nyilvánosság előtt teszi. Ha egyik utóbbi feltétel sem áll fenn, akkor a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata, vagy egyéb ilyen cselekmény elkövetése a becsületsértés szabálysértését valósítja meg.²³³ (A rágalmazásnak nincs, és korábban sem volt szabálysértési alakzata.)

A becsületsértés tettelesen is elkövethető,²³⁴ ebben az esetben elég a méltóság sérelme és az arra irányuló (egyenes vagy eshetőleges) szándék, ám a sértett munkakörével, közmegegyezésével vagy közérdekű tevékenységével való kapcsolat, illetve a nagy nyilvánosság előtt történő elkövetés nem feltétel. Bár a – szakirodalom által kissé meglepő módon – „verbálisnak” vagy „szóbelinek” nevezett becsületsértés és a tetteleges becsületsértés büntetési tétele azonos, az utóbbit a joggyakorlat súlyosabbnak értékeli, amit az is bizonyít, hogy olyan becsületsértés esetén, ahol mindkét fajta deliktum megvalósul, a tetteleges becsületsértésbe az azonos alkalommal, azonos sértett sérelmére elkövetett szóbeli becsületsértés (a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata, vagy egyéb ilyen cselekmény elkövetése) beolvad, így azokat halmazatban nem lehet megállapítani. Szintén beolvad a becsületsértésbe (annak bármelyik fajtájába) az azonos alkalommal, azonos sértett sérelmére elkövetett becsületsértés szabálysértése, mint ahogy a becsületsértés valamennyi fajtája és esete beolvad az azonos alkalommal, azonos sértett sérelmére (illetve – a megfelelő feltételek fennállása esetén – a folytatólágosan) elkövetett rágalmazásba, kivéve a tetteleges becsületsértést, amit a rágalmazással halmazatban kell megállapítani.

Egyébként maga a „tetteleges becsületsértés” elnevezés is némileg félreérthető, hiszen „tettel”, nem pedig „szóban” vagy „verbálisan” valósítja meg a deliktumot az, aki a becsület csorbí-

233 A régi és az új szabálysértési törvény e tekintetben nem különbözött egymástól: „Aki mással szemben a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, szabálysértést követ el” [a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: új Sztv.) 180. § (1) bek.]; „Aki mással szemben a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható” [a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (a továbbiakban: régi Sztv.) 138. § (1) bek.]. Továbbá mindkét törvény kimondta azt is, hogy becsületsértés miatt szabálysértési eljárásnak csak magánindítványra van helye. [Új Sztv. 180. § (2) bek.; régi Sztv. 138. § (2) bek.] A becsületsértés szabálysértésével kapcsolatos speciális eljárási szabályokat – lényegileg azonos tartalommal – a régi Sztv. 129–132. §-a, illetve az új Sztv. 135–137. §-ai tartalmazták, illetve tartalmazzák. A legfontosabb, a büntető eljárásjogi normákkal és a hasonló külföldi szabályozásokkal analóg rendelkezés szerint „kölcsonösen elkövetett becsületsértés esetén, az egyik fél sérelmére elkövetett szabálysértés miatt megindult eljárásban a másik fél abban az esetben is jogosult a magánindítvány előterjesztésére, ha ennek határideje lejárt, feltéve, hogy a cselekmény még nem évült el” (rég Sztv. 129. §, új Sztv. 135. §). Érdekeség végül, hogy mind a régi, mind az új Sztv. szabálysértésnek minősíti az ún. veszélyes fenyegetést, amit (a régi Sztv. eredeti szabályozása szerint más magatartás mellett, az új Sztv. szerint kizárólagosan) az követ el, aki „mást félelemkeltés céljából a megfenyegetett személyre vagy annak hozzátartozójára vonatkozó, a becsület csorbítására alkalmas tény nagy nyilvánosság elé tárásával komolyan megfenyeget” [rég Sztv. 151. § (1) bek. b) pont; új Sztv. 173. §].

234 Régi Btk. 180. § (2) bekezdés; új Btk. 227. § (2) bekezdés.

tására alkalmas („egyéb”) cselekményt követ el. A különbség a magyar jog szerint az, hogy tetteges becsületsértés esetén a tettnek a sértett teste ellen kell irányulnia,²³⁵ míg a „verbális” becsületsértésnél a cselekmény nem a sértett testét veszi célba. Így pl. a földre (vagy a sértett autójára stb.) köpés – a megvetés kifejezőjeként – „verbális”, míg a sértett szándékos leköpése „tetteges” becsületsértést valósít meg.²³⁶

A „verbális” becsületsértés elkövethető szóban, írásban, képi ábrázolással (rajzzal, montírozott fényképpel, videóval stb.), ha ezek alkalmasak a sértett becsületének csorbítására, és a tettes annak szándékával valósítja meg a magatartást. (Ugyanakkor e deliktum sem célzatos, és egyenes szándék sem szükségeltetik hozzá.) A magatartás akár mulasztás is lehet.²³⁷ A sértett becsületének csorbítására való alkalmasság azonban – objektív kategória lévén – nem a sértett szubjektív felfogásától, érzéseitől függ, hanem az általános társadalmi megítéléstől. Így – a sértett tényleges sértettségérzése ellenére – nem büntethető becsületsértés miatt az, aki pusztán véleményt, kritikát fogalmaz meg,²³⁸ még akkor sem, ha ez éles hangú vagy „kemény”, amíg ezt a társadalmilag elfogadott mértéket nem lépi túl. Nem bűncselekmény a pusztán erkölcstelen, illetlen, szokatlan, udvariatlan magatartások tanúsítása, pl. az egyszerű vicc, az ugratás, a szimpla gúny, a tiszteletlenség, sem pedig a káromkodás, szitkozódás, gorombaság, trágárság vagy az indulat másfajta kifejezése. Ha azonban e cselekmények más méltóságát sértik, a vétség megállapítható lesz.²³⁹ A valóság

235 Ha a szándék a sértett testének fizikai inzultálása volt – éppen emiatt az angol terminológiát (*insult*) sokkal szerencsésebbnek tartjuk, mint a magyart –, akkor az tetteges becsületsértés lesz, ha az inzultus ténylegesen elérte a testet, akkor e deliktum befejezett lesz, ha pedig a szándék kiterjedt rá, de az inzultus nem érte el a sértett testét, akkor a vétség kísérleti szakban marad. Ha viszont a szándék eleve nem terjedt ki a sértett testének inzultálására, csak a becsület csorbítására (de arra igen), akkor az „verbális” becsületsértés lesz. (A becsületsértés vétségének nincs gondatlan alakzata, így az gondatlansággal nem valósítható meg. Ha a szándék csak a becsület csorbítására alkalmas „egyéb” cselekmény elkövetésére irányult, de gondatlanul a sértett testének fizikai inzultusával is járt, akkor az utóbbi – az annak elkövetéséhez szükséges szándék hiányában – tetteges becsületsértésként nem értékelhető, csak maga az alapcselekmény, vagyis a becsület csorbítására alkalmas cselekmény elkövetésével megvalósított „verbális” becsületsértés valósul meg.)

236 Hasonlóan „verbális” becsületsértésnek minősül a sértett fogyatékoságának gúnyos utánzása, a becsületet sértő testtartás, mimika; „tetteges” becsületsértésnek minősül a sértett kalapjának leverése, itálnak a sértett arcába öntése, megpofozása vagy bármi más, a sértett teste elleni inzultus, amely nem okoz neki sérülést. Ha a sérülés egy ideig megmarad, de nyolc napon belül gyógyul, az már könnyű testi sértés vétsége lesz, ellenben ha nincs „megmaradó” sérülés, akkor az – egyéb tényállási elemek hiányában – csak tetteges becsületsértésként értékelhető. Így ha a cselekmény következtében bőrpír keletkezik, ami néhány percen belül megszűnik, az a bírói gyakorlat szerint tetteges becsületsértés lesz (BJD 6445.), ha véraláfutás, akkor az már könnyű testi sértésként bírálendő el (BJD 6345.).

237 Ilyen pl. a kézfogásra nyújtott kéz tüntetőlegesen elutasítása.

238 A vélemény közlésének a *formája* azonban közömbös; így a véleménynek számító tartalom akkor sem büntethető, ha azt más formában közli az elkövető, ellenben a véleménybe bújtatott, annak álcázott, de *tartalmilag* gyalázkodó megnyilvánulás már becsületsértés lesz. (BH1994. 300.: „A bírálat, a kritika, a véleménynyilvánítás ténybeli valóságtartalma a büntetőeljárásban nem esik a „tényállítási” fogalma alá, ezért az ezt tartalmazó nyilatkozat nem alkalmas sem a rágalmazás, sem a becsületsértés megállapítására.” „A gyalázkodó jellegű és az emberi méltóság sérelmével járó nyilatkozatok még abban az esetben is bűncselekmény megvalósítására alkalmasak, ha azok – formálisan – kritikai megjegyzésként kerülnek a nyilvánosságra.”)

239 Természetesen adott esetben a határ megítélése nem könnyű, és a bíró egyéni felfogásán, értékelésén sok múlhat. Így pl. az, hogy az üdvözlés viszonzásának elmaradása milyen konkrét körülmények között valósíthatja meg ezt a deliktumot, egzakt módon előre nem határozható meg.

bizonyításának sikeressége a becsületsértés esetében is kizárja a bűnösség kimondását, e deliktum vonatkozásában azonban a valóság bizonyítása értelemszerűen szűkebb körben megengedett, mint a rágalmazásnál, amennyiben a vélemények, nézetek, továbbá a becsület csorbítására alkalmas egyéb cselekmények és a fizikai tettelegesség bizonyítása fogalmilag nem lehetséges (a nem egy harmadik személy, hanem csak a sértett előtti tényközlések esetében pedig a rágalmazásra vonatkozó szabályok az irányadók).

Végül a klasszikus defamatorikus tényállások közül az utolsó a kegyeletsértés.²⁴⁰ E deliktumot ugyanazon magatartásokkal lehet elkövetni, mint a rágalmazást és a becsületsértést, a minősített esetek is ugyanazok, és a büntetési tételek is megegyeznek a rágalmazásnál és a becsületsértésnél írottakkal (a kegyeletsértés klasszikus „utaló diszpozíció”). A leglényegesebb különbség, hogy a sértett valójában nem az elhunyt személy (akinek az emlékét, jó hírnevét a tényállás védeni látszik), hanem azok az élők, akik érzelmileg kötődtek az elhunythoz, és az ő társadalmi emlékezete számukra nem közömbös.²⁴¹ (Ez esetben tehát a sértett értelemszerűen jogi személy vagy más, kollektív érdekekkel rendelkező személyösszesség sem lehet, csakis – élő – természetes személy.) Ugyanakkor a Btk. korlátozza azon személyek körét, akik – az elhalthoz fűződő kap-

240 Régi Btk. 181. §; új Btk. 228. §.

241 Érdekes megnézni, hogy a tudományos és a kommentárirodalom hogyan is határozza meg e deliktum jogi tárgyát. A Kónya-féle, HVG–Orac-os kapcsos kommentár szerint „a kegyeletsértés jogi tárgya: a halott emlékében megnyilvánuló társadalmi megbecsülés és a hozzátartozók kegyelete.” KÓNYA i. m. (214. lj.) 892. Hasonlóan, a Tóth Mihály és Nagy Zoltán szerkesztette tankönyv alapján „a bűncselekmény jogi tárgya a halott emlékében megnyilvánuló társadalmi megbecsülés és a hozzátartozók kegyelet-érzése.” NAGY-TÓTH i. m. (237. lj.) 199. Szó szerint ugyanezt a definíciót adja Vaskuti Andrásnak a régi és az új Btk. közötti fordítókulcsa is (VASKUTI András: *A Büntető Törvénykönyv, 2012–1978*. Budapest, CompLex, 2013. 513). A szegedi, CompLex-féle kommentár ehhez érdekes módon még hozzáteszi magát a halottat, legalábbis a szöveg textuális és azon belül is szintaktikai értelmezése alapján a szövegnek ez az egyetlen lehetséges jelentése, szó szerinti idézetben: „a kegyeletsértés jogi tárgya: a halott, a halott emlékéhez kapcsolódó társadalmi megbecsülés és a hozzátartozók kegyeletérzése” [KARSAI i. m. (226. lj.) 479] – ti., ha a halott társadalmi megbecsülése lenne a szöveg értelme, az így szólna: „a halotthoz, a halott emlékéhez kapcsolódó társadalmi megbecsülés”. A fenti idézet egyébként szó szerint ebben a formában jelent meg már a korábbi szegedi különös részi tankönyvben is (vö. HORVÁTH Tibor – KERESZTY Béla – MARÁZ Vilmosné – NAGY Ferenc – VIDA Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 1999. 205). A Belovics–Molnár–Sinku-féle különös részi tankönyv egy absztrakciós szinttel feljebb lép, és azt írja, „a bűncselekmény jogi tárgya a halott emlékének, a hozzátartozók kegyeleti jogainak védelméhez fűződő társadalmi érdek” [BELOVICS–MOLNÁR–SINKU i. m. (227. lj.) 287.] – vagyis a védelem nem közvetlenül a kegyeleti jogok alanyainak szól, hanem az ő védelmük által végső soron az egész társadalomnak. Ez azonban valójában csak látszólagos különbség, hiszen a Btk. mindig társadalmi érdekeket véd, akkor is, ha közvetlenül csak meghatározott jellemzőkkel bíró csoportokhoz tartozók érdekeit vagy jogait sértő vagy veszélyeztető magatartásokat nyilvánít bűncselekménnyé és rendel büntetni – így a magasabb és az alacsonyabb absztrakciós szint csupán nyelvi-megfogalmazásbeli kérdés, tartalmi különbséget nem jelent. A Közlönykiadónak a régi Btk.-hoz készített „hivatalos” kommentárja az előbbiekhöz képest *expressis verbis* kijelenti, hogy szerzői szerint – az uralkodó véleménnyel szemben – a hozzátartozók kegyeletérzése nem tartozik a védett jogi tárgy körébe; ugyanakkor a szöveg kifejezetten utal arra a tényre, hogy ez nem jelenti a többségi álláspontot, az a szerzők saját nézetét tükrözi. „A bűncselekmény jogi tárgya szerintünk a halottnak és emlékének társadalmi megbecsülése. Részünkről a hozzátartozók kegyeletérzését – a bűncselekmény elnevezése ellenére – nem tekintjük a bűncselekmény jogi tárgyának” [KIS–HOLLÁN–GELLÉR i. m. (225. lj.) 634]. Ehhez képest a régi Btk.-hoz fűzött miniszteri indoklás szerint „a bűncselekmény jogi tárgya a halott személyhez kapcsolódó kegyeleti érzés”, az új Btk. miniszteri indoklása szerint pedig „a halott emlékében megnyilvánuló társadalmi megbecsülés és a hozzátartozók kegyeletérzése”.

csolat okán – az elkövetővel szemben passzív alanyként felléphetnek, ezt ugyanis (a visszaélések elkerülése érdekében) csak az elhunyt hozzátartozóinak és örököseinek engedi meg,²⁴² ami (véleményünk szerint) nem jelenti azt, hogy a sértettek is csak ők lehetnek, ugyanakkor az eljárás megindítására szolgáló magánindítvány-tételi jogosultságuk csak nekik van.

Mind a régi, mind az új Btk. tartalmazott, illetve tartalmaz egy büntethetőséget kizáró okot:²⁴³ sem a rágalmazás, sem a becsületsértés, sem a kegyeltsértés elkövetője nem büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valónak bizonyul.²⁴⁴ Ebből a megfogalmazásból az következik, hogy ezen büntethetőséget kizáró ok vizsgálata eleve csak tényközlés (azaz tény állítása, híresztelés, illetve tényre közvetlenül utaló kifejezés használata) esetén lehetséges, amely értelmezést a bírói gyakorlat is alátámasztja; véleménynyilvánítás, kritika, értékítélet vagy egyszerű becsmélés, gyalázkodás esetén tehát nem.²⁴⁵ Így a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata (vagy egyéb ilyen, tényközlésnek nem minősülő cselekmény elkövetése) – a hatóságokra, hivatalos személyekre és a közszereplő politikusokra vonatkozó, az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozatából következő, később elemezendő kivételtől eltekintve – mindig büntetendő, mivel ez esetben tényközlésről fogalmilag szó sem lehet (azaz a valóság bizonyítása sem lehetséges).

A valóság bizonyítása azonban nem minden esetben megengedett; csakis akkor, ha a tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát²⁴⁶ a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta.²⁴⁷ E kitétel implicite a magán- és családi életre tartozó, mind a nyilvánosság számára indifferens, mind a mások jogainak védelme érdekében szükségtelen tényközlések bizonyíthatóságát tiltja meg. Vagyis a rágalmazást, illetve a becsületsértés esetei közül a kizárólag a sértett előtt megvalósított, a becsület csorbítására alkalmas tényközlést is (valamint ezeknek a halottak emlékével kapcsolatos megfelelőjét) csak akkor lehet bizonyítani, így csak akkor mentesülhet az elkövető a

242 A régi Btk. 137. § eredeti 5. pontja szerint hozzátartozó az egyenes ági rokon és ennek házastársa, az örökbefogadó és a nevelőszülő, az örökbe fogadott és a nevelt gyermek, a testvér, a házastárs, az élettárs és a jegyes, a házastárs egyenes ági rokona és testvére, valamint a testvér házastársa; a régi Btk.-nak a hatályon kívül helyezés előtt hatályos 6. pontja szerint hozzátartozó az egyenes ági rokon és ennek házastársa vagy bejegyzett élettársa, az örökbefogadó és a nevelőszülő, az örökbe fogadott és a nevelt gyermek, a testvér, a házastárs, a bejegyzett élettárs, az élettárs és a jegyes, a házastárs vagy a bejegyzett élettárs egyenes ági rokona és testvére, valamint a testvér házastársa és bejegyzett élettársa; az új Btk. 459. § (1) bekezdés 14. pontja szerint pedig hozzátartozó az egyenes ági rokon és ennek házastársa vagy élettársa [a] pont], az örökbefogadó és a nevelőszülő (ideértve az együtt élő mostohaszülőt is), az örökbe fogadott és a nevelt gyermek (ideértve az együtt élő mostohagyermeket is) [b] pont], a testvér és a testvér házastársa vagy élettársa [c] pont], a házastárs, az élettárs [d] pont], a házastárs vagy az élettárs egyenes ági rokona és testvére [e] pont].

243 Régi Btk. 182. §, új Btk. 229. §.

244 Régi Btk. 182. § (1) bekezdés, új Btk. 229. § (1) bekezdés.

245 Ezenkívül a női becsület sérelme esetén sincs helye valóságbizonyításnak (BH2007. 365.: „A női becsületet érintő gyalázkodó jellegű kijelentések kapcsán a valóságbizonyításnak megengedhetősége kizárt.”)

246 BH1994. 356.: „A valóság bizonyításának nem csupán a tényállítás, hanem a híresztelés és a tényre közvetlenül utaló kifejezés használata esetén is helye van, feltéve, hogy azt a közérdek vagy a jogos magánérdek indokolta teszi.”

247 Régi Btk. 182. § (2) bekezdés, új Btk. 229. § (2) bekezdés.

büntetőjogi felelősség alól, ha a tényközlés indokolt volt (azt közérdek²⁴⁸ vagy jogos magánérdek indokolta).²⁴⁹

A valóság bizonyításának – alakszerű határozat meghozatala nélkül történő²⁵⁰ – elrendelése esetén (aminek elmaradása anyagi jogi jogszabálysértés, amely az ítélet hatályon kívül helyezéséhez vezethet,²⁵¹ és amelynek elrendelése nem függ a siker valószínűségétől)²⁵² a bizonyítási teher megfordul:²⁵³ míg az ártatlanság vélelméből következő főszabály, hogy a vádlónak (akár közvádlóként az ügyész, akár magánvádló vagy pótmagánvádló jár el) kell bizonyítania, addig a defamatorikus deliktumok vonatkozásában a vádlónak csak annyit kell bizonyítania, hogy a tényközlés elhangzott (megtörtént), azt a megvádolt személy tette, méghozzá szándékosan (szándéka különösen kiterjedt arra, hogy a közlés eredményeképpen a sértett társadalmi megbecsültsége csorbuljon, illetve e lehetséges következménnyel tisztában volt, és abba belenyugodott), ezt követően a vádlottnak kell bizonyítania közlése valóságát, vagyis hogy az lényegét tekintve²⁵⁴ objektíve²⁵⁵ igaz. Mivel a bizonyítási teher az ő oldalán van, ha a terhelt bármely okból nem tudja bizonyítani az általa közölt tény valósággal való egyezőségét, akkor rágalalmazást, becsületsértést, vagy kegyeletsértést követ el.²⁵⁶

Végül mind a régi, mind az új Btk. a büntető eljárás megindításának feltételeként jelöli meg, hogy az elkövető csak a sértett (kegyeletsértés esetén az elhalt hozzátartozója vagy örököse) meghatározott formában kifejezett akaratára²⁵⁷ büntethető,²⁵⁸ azaz a nyomozás megin-

248 EBH1999. 87.: „Közérdeken nemcsak a társadalom egészének legáltalánosabb érdekeit kell érteni. Közérdekű lehet a társadalom egyes kisebb közösségeinek szűkebb körű érdekeit érintő tényállítás, híresztelés is.”

249 Így pl. az, aki merő rosszakaratból állít másról egyébként igaz, de köz- vagy jogos magánérdek által nem indokolt, az ő társadalmi megbecsültségét sértő tényt (például szenzitív adatot nyilvánosságra hoz, mással közöl, továbbad: egészségi állapotáról, kóros szenvedélyéről, szexuális beállítottságáról vagy szokásairól, nemi identitásáról stb. ad információt másnak úgy, hogy az egyébként e közlés nélkül nem lett volna ismeretes), nem hivatkozhat arra, hogy az általa közölt tény egyébként tényszerűen megfelel a valóságnak. (A Kónya-féle kommentár megfogalmazásában: „A szólásszabadság által biztosított lehetőség nem érvényesül [...] parttalanul: ez a jog nem biztosít büntethetőséget kizáró okot annak a javára, aki rosszindulatból, önző kíváncsiságból, szenzációhajhászból, felelőtlenül vájkál mások magánéletében.” KÓNYA i. m. (214. lj.) 894.

250 BH1992. 226.; BH1994. 171.

251 BH2000. 285.

252 EBH1999. 87.: „A közérdek vagy a jogos magánérdek védelmének indokoltsága büntethetőségi akadályt jelenthet, ezért törvénysértő a valóság bizonyításának mellőzése, ha attól a büntethetőség kizárása függhet.” Továbbá: „A valóság bizonyításának elrendelését nem befolyásolhatja az a megfontolás, hogy a bizonyítás milyen sikerrel járhat.”

253 A bírói gyakorlatból pl. BH1998. 412.

254 BJD 7511.

255 Az objektív igazság alapján tehát nem büntethető az elkövető, ha a tény közlése idején nem tudott a tény valóságáról (e tekintetben akár rosszhiszemű volt, akár – egyébként a bűnössé nyilvánítás szempontjából irreleváns – jóhiszemű tévedésben volt), azonban az általa közölt tény a büntető eljárás során (ha a valóság bizonyítását a bíróság megengedi) bizonyítani tudja.

256 Nem szükséges tehát, hogy a közölt tény valótlanak bizonyuljon, elég az is, ha a tény valósága tekintetében továbbra is – a bizonyosság szintje alatti – kétség merül fel. (BH1999. 540.: „Ha a valóság bizonyításának a törvényben foglalt feltételei fennállnak – a bizonyítási teherre és az ártatlanság vélelmére vonatkozó alapelvekkel szemben –, a terhelt terhére kell felróni a bizonyításnak bármely okból való sikertelenségét.”)

257 Az egyetlen különbség, hogy míg a régi Btk. ismerte a diplomáciai kívánat intézményét [„A diplomáciai és a nemzetközi jogon alapuló egyéb személyes mentességet élvező személy sérelmére elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés a sértett diplomáciai úton kijelentett kívánatára büntethető” – régi Btk. 183. § (3) bek.], addig az új Btk. ezt a jogintézményt már nem ismeri. Vö. pl. KARSAI i. m. (226. lj.) 481.

258 Régi Btk. 183. §; új Btk. 231. §. Kivétel, hogy az új Btk. 231. § (2) bekezdése szerint a becsületsértés vétsége nem magánindítványra büntethető, ha azt rendvédelmi szerv tagjának sérelmére követik el.

dításának feltételeként e formalizált nyilatkozat megtételét rendeli el; a vádat pedig – főszabályként – a Be. alapján²⁵⁹ úgyszintén a sértett mint magánvádló képviseli.²⁶⁰ Eljárási szabály, hogy lehetőség van viszonzásra, ha a rágalmazást vagy becsületsértést a felek kölcsönösen követik el;²⁶¹ arra, az európai jogrendszerek közül több országban is követett gyakorlatra viszont, miszerint a bíró a kölcsönösen elkövetett rágalmazás és becsületsértés esetén a büntetés kiszabását mellőzheti, a magyar jog alapján nincs lehetőség.²⁶²

5.2. Kitekintés: egyéb defamatorikus tényállások a mai magyar büntetőjogban

2012. január 1-je óta az emberi méltóságot és becsületet sértő magatartásként büntetendő a „kiszolgáltatott személy megalázása” is. E tényállást a 2011. évi CL. törvény iktatta be a régi Btk.-ba, annak 180/A. §-aként, majd a másfél évvel később hatályba lépő új Btk. azt a 225. §-ában megismételte (egy újabb minősített esettel kiegészítve azt).²⁶³ A régi és az új Btk. szerint is [rég. Btk. 180/A. § (1) bek.; új Btk. 225. § (1) bek.] aki mást, annak kiszolgáltatott élethelyzetét kihasználva arra bír rá, hogy magát megalázó magatartást tanúsítson, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A (2) bekezdés szerint a büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha az elkövető *a)* az (1) bekezdés szerinti magatartásra való rábírás során ellenszolgáltatást ad vagy ígér, *b)* a magát megalázó személyről felvételt készít, vagy ilyen felvételt a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz. Az új Btk.-ba a 225. § (3) bekezdéseként továbbá bekerült az a minősített eset is, hogy a büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt üzletszerűen követik el. (Ez tehát a régi Btk. 180/A. §-ából még hiányzott.)

259 A büntető eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 52. § (1) bekezdése alapján – egyebek mellett – a rágalmazás, becsületsértés és kegyeletsértés esetén a vádat mint magánvádló a sértett képviseli, feltéve, hogy az elkövető magánindítványra büntethető.

260 A kivételhez vö. Be. 52. § (4) bekezdés: „A becsületsértés és a rágalmazás közvérdíjazandó, ha hivatalos személy sérelmére hivatalos eljárása alatt, illetve emiatt, vagy hatóság sérelmére hivatali működésével összefüggésben követik el.”; Be. 496. §: „Az ügyész a vád képviselőjét a magánvádlótól az eljárás bármely szakaszában átvetheti.”

261 „Kölcsönösen elkövetett könnyű testi sértés, rágalmazás és becsületsértés miatt az egyik fél feljelentésére megindított eljárásban – a cselekmények személyi és szoros tárgyi összefüggése esetén – e törvény rendelkezései szerint magánindítványt előterjesztő másik fél viszonzásként jár el” [Be. 52. § (3) bek.]. A viszonzás esetében a kölcsönösség egyrészt a bűncselekmény elkövetésében részt vevő személyek azonosságát, másrészt a cselekmények közötti tárgyi összefüggést jelenti. A két cselekménynél nem kell feltétlenül idő-, hely-, vagy térbeli egybeesés, a kölcsönösség feltétele mindössze annyi, „hogy az egyik cselekményt a másik miatt követték el” [NAGY-TÓTH i. m. (225. lj.) 196]. További eljárási szabály, hogy „kölcsönösen elkövetett könnyű testi sértés, rágalmazás vagy becsületsértés esetén az egyik fél sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt megindult eljárásban a [...] tanácsülésig a másik fél abban az esetben is jogosult a magánindítvány előterjesztésére, ha ennek határideje lejárt, feltéve, hogy a büntethetőség nem évült el” [Be. 497. § (3) bek.]. A bírósági eljárás kezdetén személyes meghallgatást kell tartani, amin (tipikusan még bíró részvétele nélkül, általában bírósági titkár, néha ülnök közreműködésével) meg kell kísérelni a felek (a feljelentő és a feljelentett) kibékítését [Be. 502. § (4) bek.]. Ha ez sikeres, az eljárás véget ér, ha nem, akkor tárgyalást kell tartani.

262 Természetesen a büntető anyagi jog által biztosított, a büntetés kiszabásának elkerülésére szolgáló általános lehetőségekkel (megrovás, próbára bocsátás) a magyar bíró is élhet, speciális, a rágalmazásra és becsületsértésre vonatkozó ilyen normáink azonban nincsenek.

263 E deliktum miatt 2014-ben 1, 2015-ben pedig 2 személyt ítélték el.

E cselekmény jogi tárgya (a rágalmazáshoz és a becsületsértéshez hasonlóan) szintén az emberi méltóság, passzív alanya viszont (azokkal ellentétben) már csak természetes személy lehet, jogi személy és más személyösszesség nem. A tényállás azon személyeket védi, akik kiszolgáltatott élethelyzetben vannak, és e kiszolgáltatottság okán rávehetők arra, hogy olyan magatartást tanúsítsanak, amely társadalmi megbecsültségüket vagy becsületüket sérti. A jogalkotó e deliktum megalkotásával arra a helyzetre kívánt reagálni, ami döntően az utóbbi évek terméke, nevezetesen hogy a fájlmegosztó hálózatok és internetes portálok terjedésével számos olyan video került fel az internetre, amelyben emberek pusztá szórakozásból vesznek rá tőlük függő helyzetben lévő személyeket arra, hogy olyan dolgokat tegyenek meg, amelyek számukra megalázók. Mivel tehát az emberi méltóság sérelme nemcsak a rágalmazás vagy a becsületsértés, hanem megalázó szituáció előidézése révén is megvalósulhat, e bűncselekmény bevétele a klasszikus defamatorikus tényállások mellé indokolt volt. Már csak azért is, mert a becsületsértés a sértett akaratától teljesen függetlenül elkövethető, a kiszolgáltatott személy megalázásához viszont a sértett akarata is szükséges.²⁶⁴

Ez az akarat azonban könnyen hajlítható – a jogalkotó éppen azért védi e személyeket a degradáló helyzet látszólag önkéntes vállalásától, mert függő helyzetük okán könnyebb őket rávenni olyan magatartásra, amely méltóságuk sérelmével jár. Emiatt a tényállás fogalmi eleme a kiszolgáltatott élethelyzet kihasználásával történő elkövetés (rábírás) mint az elkövetés módja. Kiszolgáltatott élethelyzet többféle okból is előállhat, így nemcsak a szociálisan, egzisztenciálisan kiszolgáltatott, de a bármilyen egyéb okból függő helyzetben lévő személy rábírása is tényállásszerű lesz. Az azonban nem tényállási elem, hogy az ilyen jellegű magatartás más (az elkövetőn és a sértetten kívüli harmadik személy) előtt történjen; az is elég, ha a sértett csak az elkövető előtt tanúsítja e magatartást.²⁶⁵ A minősített esetek közül az ellenszolgáltatás adása körében ki kell emelni, hogy az nem csupán anyagi (pénzbeni, vagy természetbeni), hanem bármilyen más (pl. személyi jellegű) előny adásával vagy ígéretével megvalósul.

A 2013. évi CLXXVIII. törvény az új, már hatályba lépett Btk.-ba hamarosan beiktatta továbbá a „becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése” (226/A. §) és a „becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala” (226/B. §) deliktumait, amik e magatartásokat annak hatályba lépése, vagyis 2013. november 16. óta rendelik büntetni.²⁶⁶ A két legfrissebb, az emberi méltóságot védő deliktum közül a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése valójában nem más, mint a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatalának *sui generis* előkészületi deliktuma, így előbbi csak abban az esetben

264 A két bűncselekmény elhatárolása is ezen az alapon lehetséges, a sértett beleegyezése ugyanis a becsületsértés megvalósítását (a jogellenesség hiánya okán) kizárja, míg a kiszolgáltatott személy megalázásának tényállási eleme a sértett beleegyezése (beleegyezés hiányában súlyosabb bűncselekmény, pl. – jelentős érdeksérelem esetén – kényszerítés valósulhat meg).

265 Ugyanakkor nem valósít meg bűncselekményt, ha a magatartásról csak maga a kiszolgáltatott helyzetben lévő személy szerez tudomást, hiszen ez esetben a méltóság (akár a becsület, akár a közmegebecsültség) nem sérül.

266 Becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése miatt 2015-ig senkit nem ítélték el, becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala (egészen pontosan jelentős érdeksérelem okozva elkövetett becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatala) miatt pedig 2014-ben és 2015-ben is egy-egy személyt vontak büntetőjogi felelősségre.

büntethető, ha az elkészült felvétel nyilvánosságra hozatala nem valósult meg. Emiatt a következőkben eltérünk a Btk.-beli sorrendtől, és a logikai célszerűség alapján először a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozatalának bűncselekményét mutatjuk be.

Az új Btk. 226/B. § (1) bekezdése szerint aki abból a célból, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvétele hozzáférhetővé tesz, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A (2) bekezdés szerint pedig a büntetés három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt *a)* nagy nyilvánosság előtt, vagy *b)* jelentős érdeksérelmet okozva követik el. E bűncselekmény jogi tárgya ugyancsak az ember (a természetes személy) méltósága,²⁶⁷ elkövetési tárgya a hamis, hamisított, vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvétel, az elkövetési magatartás pedig ezek hozzáférhetővé tétele.²⁶⁸ Ugyanakkor a deliktumnak nem tényállási eleme az, hogy a felvételt bárki megismerje – a cselekmény befejezett, ha a hozzáférhetővé tétel, pl. a kép, a video vagy a hanganyag fájlmegeosztóra feltöltése megtörtént (ám bevégzett csak akkor lesz, ha az onnan el lett távolítva, akár az elkövető, akár bárki más által).

A cselekmény célzatos, azaz csak egyenes szándékkal követhető el,²⁶⁹ a szándéknak azonban valamennyi tényállási elemet át kell fognia, így azt is, hogy a felvétel hamis, hamisított, vagy valótlan tartalmú. Ha valaki abban a tudatban tölt fel ilyen felvételt, hogy az valódi, nem valósítja meg a bűncselekményt, mivel annak gondatlan alakzata nincs. (A minősítő körülményt jelentő két eredményre ugyanakkor már elég, ha az elkövető gondatlansága kiterjed.) A jogalkotó a becsület csorbítását célzatként szabályozta, így szó szerint értelmezve a tényállást, minden olyan esetben büntethető lenne a cselekmény, ha azt az elkövető abból a célból valósítja meg, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, függetlenül attól, hogy az a becsület csorbítására objektíve (a társadalom értékítélete szerint) alkalmas-e. Emiatt a diszpozíció szövegével szemben is az a helyes, nyelvtani, kontextuális és teleologikus értelmezés alapján megállapítható értelem, hogy a becsület csorbítására való objektív alkalmasság akkor is a büntethetőség előfeltétele, ha azt a tényállás nem tartalmazza, különben az a helyzet állna elő, hogy jogtárgysérelem hiányában pusztán az elkövető szándéka, tudattartalma alapján kellene a tényállás megvalósítóját büntetnünk.²⁷⁰

267 E bűncselekmény esetében kialakult joggyakorlatról még nem beszélhetünk, így a sértetti kör sem egyértelmű. Megjegyezzük, hogy a kommentárirodalom egy része mind a 226/A., mind a 226/B. § esetében a rágalmazáshoz hasonlóan passzív alanyként ismeri el a természetes személyek mellett a jogi személyeket és a személyösszességeket is. Vö. pl. KÓNYA (214. lj.) 883 és 884/1. (1. pótlás).

268 A tényállásban nem szerepel az a kitétel, hogy a hozzáférhetővé tételnek „más számára” kell történnie, ez azonban egyértelmű; nem áll fenn ugyanis jogtárgysérelem akkor, ha a felvételt csak magának a sértettnek a számára teszik hozzáférhetővé (mutatják meg). Ugyanakkor ez – egyéb tényállási elemek megvalósulásától függően – más bűncselekmény lehet (pl. zsarolás vagy önbíráskodás), ilyenek hiányában pedig becsületsértés szabálysértéseként vagy – a Btk. 227. § (1) bekezdésében meghatározott tényállási elemek megvalósulása esetén – becsületsértés vétségként értékelhető. Vö. HEGEDŰS István – JUHÁSZ Zsuzsanna – KARSAI Krisztina – KATONA Tibor – MEZŐLAKI Erik – SZOMORA Zsolt – TÖRÖK Sándor: Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. In: *CompLex Jogtár*, a Btk. 226/B. §-ához írott magyarázat.

269 Az eredeti jogalkotói szándék szerint még a gondatlan elkövetés is büntethető lett volna, ilyen alakzat azonban végül nem került be a Btk.-ba. Vö. KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdései Európában. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, CompLex, 2014. 38.

270 Uo.; KÓNYA i. m. (214. lj.) 884 (1. pótlás).

Végül a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése mint azok nyilvánosságra hozatalának *sui generis* deliktumként büntetni rendelt előkészületi cselekménye hasonló alapon került szabályozásra. A Btk. 226/A. §-a szerint, aki abból a célból, hogy más vagy mások becsületét csorbítsa, hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvételt készít, ha más bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Itt is elmondható ugyanakkor, hogy a célzat – a tényállás szövegezése ellenére – nem elégséges a bűncselekmény megállapításához, ahhoz kell a becsület csorbítására való objektív alkalmasság is (ez következik a deliktum elnevezéséből is). E bűncselekmény jogi tárgya és elkövetési tárgya ugyanaz, mint a 226/B. §-nak, elkövetési magatartása pedig a hamis, hamisított, vagy valótlan tartalmú hang- vagy képfelvétel készítése.

Ha valaki maga készít felvételt, és azt utóbb nyilvánosságra hozza, akkor a készítés a nyilvánosságra hozatal büntetlen előcselekménye lesz, önállóan nem büntethető. Ez abból is következik, hogy a felvétel készítése a Btk.-ban található kevés alternatív tényállás egyike:²⁷¹ az csak akkor szankcionálható, ha más bűncselekmény nem valósul meg. Emiatt e deliktum a becsületsértéssel és a rágalmazással sem állhat halmazatban. Ha ellenben valaki úgy készít ilyen felvételt, hogy azt nem maga teszi hozzáférhetővé, hanem valaki más (feltéve természetesen, hogy a készítés annak tudatában történt, hogy azt más nyilvánosságra fogja hozni), akkor ő szintén nem becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítéséért lesz tettesként büntethető, hanem bűnszegédként becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel nyilvánosságra hozataláért.

Mindazonáltal ezen újabb deliktumok gyakorlati jelentősége önmagukban is csekély, továbbá specifikusan a rágalmazáshoz és a becsületsértéshez képest is elhanyagolható; emiatt, illetve ezek frissessége, a gyakorlati jogalkalmazásba való beivódottságuk hiánya okán a továbbiakban (is) csak a rágalmazással és a becsületsértéssel foglalkozunk.

5.3. A rágalmazás és becsületsértés a rendszerváltás után: az „alkotmányos büntetőjog” korszaka

A rendszerváltás együtt járt a – döntően emberi jogi megalapozású – alkotmányos jogok²⁷² tényleges védelmének megjelenésével, azáltal, hogy az 1989. évi XXXII. törvény felállított

271 Az új Btk. jelenleg hatályos szövege összesen hat alternatív bűncselekményt ismer, ezek: kényszerítés (195. §); becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése (226/A. §); a nemzeti adatvagyon körébe tartozó állami nyilvántartás elleni bűncselekmény [267. § (1) bek.]; okirattal visszaélés [ezen belül jogtalan haszon-szerzés céljából közokirat átadása vagy átvétele – 346. § (2) bek.]; sporteredmény tiltott befolyásolása [349/A. § (1) bek.]; versenytárs utánzása [419. § (1) bek.]. A régi Btk. ezzel szemben csak egyet ismert: a kényszerítést (174. §).

272 Az alkotmányba foglalt és ténylegesen érvényesülő jogok eredetileg emberi jogokként fogalmazódtak meg a felvilágosodás korában, kisebb részben a XVII., nagyobb részben a XVIII. században. Az *emberi jogok* azokat a jogokat jelentik, amik az ember ember mivoltából fakadnak, amik az embert születésénél fogva megilletik, mert annak filozófiai lényegéhez tartoznak. (Abban, hogy mi ez a filozófiai lényeg, jelentős eltérések voltak és vannak az egyes gondolkodók között. A legtöbben a természetjog tárgyi normarendszerének természetes jogaiból eredeztetik az emberi jogokat, vagyis az emberi jogok a *természetes jogok* – *iure naturale* – következményei.) Ennek megfelelően az *emberi jogok* azon természetes vagy erkölcsi jogok, amik az ember biológiai és morális státuszával állnak összefüggésben, és amik személyisége elismerésének, tiszteletének és védelmének, illetve a társadalomban elfoglalt, másokkal születésénél fogva egyenrangú és egyenjogú pozíciójának feltételeit és garanciáit jelentik. Az emberi jogok azáltal pozitíválódnak és válnak *alkotmányos joggá*, hogy azokat az adott állam alkotmánya elismeri és védelemben részesíti; szociológiai értelemben vett hatékonyságuk pedig azokon a hatáskörökön nyugszik, amik az alkotmányos jogok védelmére rendelt, vagyis az alkotmánybíráskodás jogával felruházott szervet (tipikusan egy kifejezetten e hatáskör gyakorlására létrehozott, elkülönült szervet, az Alkotmánybíróságot, vagy a normál bírósági hierarchia élén álló Legfelső Bíróságot) megilletik.

egy olyan szervet, jelesül az Alkotmánybíróságot, amelynek ténylegesen joga és lehetősége volt bármely jogszabályt, így akár az Országgyűlés által elfogadott törvényt is alkotmányellenessé nyilvánítani és megsemmisíteni, ha az sértette az Alkotmányban foglalt valamely alkotmányos jogot, alapelvet vagy más alkotmányos rendelkezést; emellett az Alkotmánybíróság jogot formált arra is, hogy egy jogszabályi rendelkezés alkotmányos értelmét ún. alkotmányos követelményként meghatározza. A véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátozásai vonatkozásában ez két, viszonylag korai határozatában bukkant fel először; a 30/1992. (V. 26.) AB határozatban,²⁷³ valamint a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban.²⁷⁴ Az előbbi az ún. gyűlölet-bűncselekmények paradigmaticus példájának számító közösség elleni izgatás tényállását elbírálvá²⁷⁵ fejtett ki olyan általános tételeket, amelyek a büntetőjogi korlátozás bármely esetére – így a büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés megítélésére is – irányadók lehetnek.

273 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167.

274 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219.

275 Az akkor hatályos Büntető Törvénykönyvben a közösség elleni izgatás bűncselekménye két tényállást ölelt fel: a (meghatározott csoportok elleni) gyűlöletre uszítást, illetve a sértő vagy lealacsonyító kifejezés használatát (gyalázkodás). [„Régi Btk. 269. § (1) Aki nagy nyilvánosság előtt *a*) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség, *b*) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”] Az AB kimondta, hogy míg az előbbi alkotmányosan büntethető, addig az utóbbi nem. A gyűlöletre uszítás nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése, visszaélés a véleménynyilvánítás szabadságával. Aki uszít, az valamely személy, csoport stb. ellen ellenséges magatartásra, kárt okozó tevékenységre ingerel, lázít [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 177]. A köznyugalom ilyen megzavarása mögött nagyszámú egyéni jog megsértésének a veszélye áll: a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát, sőt akár életét is, továbbá megfélemlítéssel korlátozza őket más jogaik gyakorlásában is [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178–179]. A gyűlöletkeltés, gyűlöletre uszítás az Alkotmánybíróság szerint olyan veszélyt jelent, amely miatt a véleménysszabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető. A „gyalázkodásnál” ezzel szemben nem tényállási elem a sértő kifejezésnek vagy az azzal egyenértékű cselekménynek a köznyugalom megzavarására alkalmas volta. A bűncselekmény megvalósul akkor is, ha a sértő kifejezés a körülmények folytán nem jár annak veszélyével sem, hogy egyéni jogokon sérelem esne. A köznyugalom ilyen elvont veszélyeztetése ezért az AB szerint nem elégséges érv ahhoz, hogy a véleménynyilvánítási szabadságot büntetőjogi büntetéssel korlátozni lehessen. E határozat, és az ezt követő, hasonló tárgyú alkotmánybírósági határozatok [12/1999. (V. 21.) AB határozat, 18/2004. (V. 25.) AB határozat, 95/2008. (VII. 3.) AB határozat] indokaival természetesen nem mindenki értett egyet. A mértékadó ellenvélemények megfogalmazóinak közel teljes listáját l. Tóth Gábor Attila írásának elején: Tóth Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2., 83–89; az e felsorolásban nem szereplő további tanulmányként l. még a 30/1992. (V. 26.) AB határozathoz: Kiss Anikó: Szabadság a gyalázkodásra? *Acta Humana*, 24. (1996), 42–55; illetve a 95/2008. (VII. 3.) AB határozathoz: BÁRÁNDY Gergely – BERTA Aliz: Gyalázkodás – elfogadott törvényjavaslat – elutasító alkotmánybírósági határozat (Országgyűlés: igen, Alkotmánybíróság: nem). *Jogtudományi Közlöny*, 2008/12., 808–818. A határozat részletes elemzését l. KOLTAY András: A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben. In: KOLTAY András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon*. Budapest, CompLex, 2013. 29–49.

Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen „anyajoga” többféle szabadsággal, az ún. kommunikációs alapjogokkal.²⁷⁶ A kommunikációs alapjogok közé tartozik a szólás- és a sajtószabadság; a művészi, irodalmi alkotás szabadsága és a művészeti alkotás terjesztésének szabadsága, a tudományos alkotás szabadsága és a tudományos ismeretek tanításának szabadsága, a gyülekezési jog, és ide tartozik a lelkiismereti és vallásszabadság joga is. Az Alkotmánybíróság szerint a véleménynyilvánítás szabadsága

teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban. Történelmi tapasztalat, hogy mindannyiszor, amikor a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozták, sérelmet szenvedett a társadalmi igazságosság, az emberi kreativitás, csökkent az emberben rejlő képességek kibontakozásának lehetősége. A káros következmények nem csupán az individuum, hanem a társadalom életében is megmutatkoztak és az emberiség fejlődésének sok szenvedéssel járó zsákutcájához vezettek. Az eszmék, nézetek szabad kifejtése, a mégoly népszerűtlen vagy sajátos elképzelések szabad megnyilvánulása a fejlődni képes és valóban eleven társadalom létezésének alapfeltétele.”²⁷⁷ [...] A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg [...] az ideológiai semlegességnek. [...] A véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátai vannak csak; amíg egy ilyen alkotmányosan meghúzott külső korlátba nem ütközik, maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára

276 Az akkori, Sólyom László szavaival „láthatatlan alkotmánynak” nevezett, bár explicite mindössze egyetlen alkotmánybíróági határozat [konkrétan a 61/2011. (VII. 13.) AB határozat] *főszövegében*, azon belül is csak az indokolásban megjelenő felfogásból következő alapjogi értékrend – az emberi élethez és méltósághoz való, egységesként, oszthatatlanként és korlátozhatatlanként meghatározott alapjogot követő – második legfontosabb jogának a véleménynyilvánítás szabadsága számított. Vö. Tóth Gábor Attila: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Beszélgetés Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével. *Fundamentum*, 1997/1., 31–43; HALMAI Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 425. A „láthatatlan alkotmány” kifejezés az említett határozat mellett a különvéleményekben, illetve párhuzamos indokolásokban (vagy korábbi nevén párhuzamos véleményekben) is mindössze 11-szer merült fel [23/1990. (X. 31.) AB határozat, 48/1991. (IX. 26.) AB határozat, 1132/D/2007. AB határozat, 3062/2012. (VII. 26.) AB határozat, 43/2012. (XII. 20.) AB határozat, 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, 8/2014. (III. 20.) AB határozat, 8/2014. (III. 20.) AB határozat, 28/2015. (IX. 24.) AB határozat, 3095/2016. (V. 12.) AB végzés], ezek közül az első az eredeti megfogalmazás volt, a második Szabó András és Zlinszky János párhuzamos véleménye, az összes többi pedig Pokol Bélának a „láthatatlan alkotmány” koncepciójával szemben megfogalmazott kritikája. Emellett, újabb szóalkotásként, egyetlen esetben szerepelt a „láthatatlan Alaptörvény” kifejezés is, Stumpf Istvánnak az Alkotmánybíróság, az alkotmányos identitást mint Magyarország alkotmányos önazonosságának elvi tételét megalapozó, 22/2016. (XII. 5.) AB határozatához fűzött párhuzamos indokolásában. Ennek megalapozását egyébként – a véleménynyilvánítási szabadságnak az ún. kommunikációs jogok anyajogaként történő definiálásán túl – az Alkotmánybíróság által megfogalmazott következő tétel jelentette: „A szabad véleménynyilvánítás jogának kitüntetett szerepe ugyan nem vezet arra, hogy ez a jog – az élethez vagy az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan – korlátozhatatlan lenne, de mindenképpen azzal jár, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jognak valójában igen kevés joggal szemben kell csak engednie” [36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 223].

277 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171.

tekintet nélkül.²⁷⁸ [...] Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek, jónak és károsnak, kellemesnek és sértőnek egyaránt, különösen azért, mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.²⁷⁹

A véleménynyilvánítási szabadság ugyanakkor – ha jóval szűkebb körben is, mint más alapjogok – korlátozható.²⁸⁰ Az Alkotmánybíróság által ezen ügy kapcsán megfogalmazott ún. szükségességi-arányossági teszt értelmében:

Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközeihez, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy az alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan.²⁸¹

278 E külső korlát az erőszak reális veszélye; ha a vélemény már nemcsak értéktelen, erkölcsileg elítélendő stb., hanem mások jogai, szabadsága sérelmének valós és közvetlen veszélyével jár, a vélemény mint „az erőszak érzelmi előkészítése” (de nem önmagában mint vélemény) már büntethető. E tétel lényegében nem más (még ha vannak is eltérések a kettő között), mint az amerikai *clear and present danger* tesztjének importálása – maga a 30/1992. (V. 26.) AB határozat a tesztre közvetlenül is hivatkozik [vö. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179], amit az AB nemcsak a gyűlölet-bűncselekmények, hanem más büntetőjogi tényállások vonatkozásában is irányadónak tekint. L. pl. a rémhírterjesztés akkori tényállásának alkotmányellenességéről szóló AB határozatot [18/2000. (VI. 6.) AB határozat, ABH 2000, 117.] A „nyilvánvaló és közvetlen veszély” (*clear and present danger*) tesztjének történetéhez: annak első, 1919-ben a *Schenck v. United States* ügyben, 249 US 47 (1919) – és az azzal párhuzamosan eldöntött *Frohwerk v. United States*, 249 US 204 (1919) és *Debs v. United States*, 249 US 211 (1919) ügyekben – történő megjelenésétől a ma alkalmazott, 1969-ben kimunkált ún. *Brandenburg*-tesztig [vö. *Brandenburg v. Ohio*, 395 US 444 (1969)] tartó fejlődési útjához, valamint e teszt USA-n kívüli hatásaihoz l. David G. BARNUM: *The Clear and Present Danger Test in Anglo-American and European Law*. 7 *San Diego International Law Journal* (2006) 2., 263–292. A teszt amerikai történetének rövid összefoglalását magyarul l. KOLTAY i. m. (4. lj.) 488–494. Megjegyzendő, hogy – az Alkotmánybíróság szövegszerűen is kifejezésre juttatott akaratával szemben – komoly vita van a jogirodalomban arról, vajon a 30/1992. (V. 26.) AB határozat valóban az amerikai *clear and present danger* tesztjére alapította-e a határozatát. Koltay pl. amellett érvel, hogy azt valójában csak a 18/2004. (V. 25.) AB határozat vezette be (KOLTAY András: *A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: A „gyűlöltre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. Állam- és Jogtudomány*, 2013/1–2., 91–123), emellett szerinte a 30/1992. (V. 26.) AB határozat alapján az sem világos, hogy e teszt (avagy akár a magyar közvetlen veszély tesztje) pontosan mire is vonatkozott volna: a köznyugalom vagy az egyéni jogok sérelmének a veszélyére (98–99).

279 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179.

280 E jog korlátainak általános, de rövid áttekintéséhez l. SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok*. Budapest, Osiris, 2008. 162–171.

281 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171.

(E teszt egészen az Alaptörvény hatályba lépéséig csak az Alkotmánybíróság mindenkre kötelező – *erga omnes* hatályú – értelmezéseként működött, alkotmányi szintű megfogalmazása nem volt.²⁸²

E tételek felhasználásával, illetve a szükségességi-arányossági teszt alapján született meg az Alkotmánybíróságnak a témánk szempontjából legfontosabb határozata, a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat. E döntés a régi Btk. 232. §-a, vagyis a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” tényállása alkotmányellenessége tárgyában született, tartalmaz azonban (a rendelkező részben) alkotmányos követelményt és (az indokolásban) számos elvi megállapítást a rágalmazás és a becsületsértés deliktumára is. Ami a döntés közvetlen tételes jogi következményekkel járó részét illeti, az AB e határozatával megsemmisítette a régi Btk. 232. §-át, mivel „a hatóság vagy hivatalos személy megsértése” elnevezésű deliktum egészében alkotmányellenes. E bűncselekmény *sui generis* tényállásként már az 1961. évi V. törvénycikkbe, vagyis a Csemegi-kódex²⁸³ utáni első teljes Btk.-ba bekerült, mégpedig az 1978. évi IV. törvénnyel lényegileg²⁸⁴ megegyező szöveggel.²⁸⁵

282 Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése 2012. január 1-je óta *expressis verbis* tartalmazza e tesztet: „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesítése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” Vagyis az alapvető jogok korlátozásakor a következő négy tartalmi kritériumot kell egymást követően mérlegelni: a legitimitást, az alkalmasságot, a szükségességet és az arányosságot. A *legitimitás* azt követeli meg, hogy legyen egy alkotmányos cél (más alapvető jog érvényesítése vagy valamely alkotmányos érték, pl. közrend, nemzetbiztonság, közegészség védelme), amely indokolja az adott jog korlátozását. Az *alkalmasság* kívánalma azt, hogy az adott alapjog korlátozása alkalmas legyen e legitim cél elérésére, vagyis feltétel, hogy az adott alapjog korlátozásával egyáltalán lehetséges legyen a másik alapvető jog érvényesülését vagy egy alkotmányos érték védelmét biztosítani, elősegíteni. A *szükségesség* szerint e más alapvető jog vagy alkotmányos érték megóvása más módon ne, csak egy alapjog korlátozásával, illetve éppen ezen alapjog (és ne egy kevésbé fontos alapjog) korlátozásával legyen lehetséges, vagyis az alapjogok vagy alkotmányos célok ütközése (az adott alapjog korlátozása egy legitim cél érdekében) elkerülhetetlen legyen; az *arányosság* szerint pedig az alapjogkorlátozásra az előző feltételek fennállása esetén is csak akkor kerülhet sor, ha az adott alapjog korlátozása kisebb alapjogi sérelemmel jár, mint amekkora az az előny, amit a másik alapvető jog vagy alkotmányos érték érvényesítése biztosítani képes, tehát egy alapjog korlátozásának megengedettségéhez elengedhetetlen, hogy az az által elért előny meghaladja a korlátozással okozott vagy okozandó hátrányokat. A *lényeges tartalom* tiszteletben tartásának követelménye – bár e kijelentés megítélése vitatott – valójában az arányosság kívánalmának része, mivel egy adott alkotmányos jog lényeges tartalmának sérelme szükségképpen az adott jog aránytalan korlátozását, gyakorlatilag annak kiüresítését jelenti, amely alkotmányosan nem igazolható. Végül a fenti tartalmi kritériumok mellett az alkotmányos alapjogok korlátozásakor egy formai kritériumnak is meg kell felelni: a korlátozásra csak *törvényben* kerülhet sor, aminek indoka a nagyobb fokú megismerhetőség, valamint a demokratikus legitimáció kívánalma.

283 A Csemegi-kódexben a hatóságok és hivatalos személyek sérelmére elkövetett rágalmazás és becsületsértés még nem *sui generis* tényállás volt, hanem az egységesen felfogott rágalmazás és becsületsértés tényállása körébe tartozó magatartás, speciális eljárási szabályokkal és emelt büntetési tételekkel.

284 Az egyetlen lényeges eltérés az volt, hogy az 1961. évi V. törvényhez képest az 1978. évi IV. törvényben a rágalmazás tényállásába már – új szituációs elemként – bekerült a „más előtt” történő elkövetés kitétele.

285 1961. évi V. törvény 158–159. § (Hatóság vagy hivatalos személy megsértése): „158. § (1) Aki olyan tényt állít, híresztel vagy olyan tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, amely alkalmas arra, hogy a hatóság vagy hivatalos személy működésével kapcsolatban a bizalmat megingassa, avagy a hivatalos személy becsületét csorbítsa, egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Ugyanígy büntetendő az is, aki hatóság vagy hivatalos személy ellen – hivatali működésével kapcsolatban – olyan kifejezést használ vagy egyéb olyan cselekményt követ el, amely alkalmas a hatóságba vetett bizalom megingatására vagy a hivatalos személy becsületének a csorbítására. (3) A büntetés három évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntetett sajtó vagy sokszorosítás útján, avagy egyébként nagyobb nyilvánosság előtt követték el. (4) Az elkövető nem büntethető, ha az állított tény valóban bizonyult. A valóság bizonyításának azonban csak akkor van helye, ha a tény állítását vagy híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát közérdek vagy bárkinek jogos érdeke indokolta tette. 159. § Hatóság vagy hivatalos személy megsértése miatt (158. §) büntető eljárásnak csak a jogszabályban meghatározott szerv feljelentése alapján van helye.”

Utóbbi eredeti, annak 1979. július 1-jei hatályba lépésétől egészen 1993. május 15-éig hatályos szövege szerint:

232. § (1) Aki más előtt olyan tényt állít, híresztel vagy olyan tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, amely a hatóság vagy a hivatalos személy működése iránti bizalom megingatására vagy a hivatalos személy becsületének csorbítására alkalmas, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a hatóság vagy a hivatalos személy működésével kapcsolatban a hatóság tekintélyének vagy a hivatalos személy becsületének csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el.

(3) Vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1) és (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt nagy nyilvánosság előtt követi el.

(4) Nem büntethető az elkövető, ha az állított tény valóban bizonyul. A valóság bizonyításának akkor van helye, ha a tény állítását vagy híresztelését, illetve a tényre közvetlenül utaló kifejezés használatát közérdek vagy bárki jogos érdeke indokolta.

(5) Hatóság vagy hivatalos személy megsértése miatt büntetőeljárásnak csak jogszabályban meghatározott szerv feljelentése alapján van helye. Ha a sértett a feljelentés megtételét kívánja, ez csak akkor tagadható meg, ha teljesítése közérdekbe ütközik.

Az 1993. évi XVII. törvény 52. §-a 1993. május 15-i hatállyal módosította e bűncselekmény szövegét, az tehát a következőképpen nézett ki az alkotmánybírósági megsemmisítés időpontjában:

232. § (1) Aki más előtt olyan tényt állít, híresztel, vagy olyan tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, amely a hivatalos személy becsületének csorbítására, vagy a hatóságot képviselő hivatalos személy megsértésén keresztül a hatóság becsületének csorbítására alkalmas, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a hatóság vagy hivatalos személy működésével kapcsolatban a hivatalos személy becsületének, vagy a hatóságot képviselő hivatalos személy megsértésén keresztül a hatóság becsületének csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy ilyen cselekményt követ el.

(3) Büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki az (1) és (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt nagy nyilvánosság előtt követi el.

(4) Nem büntethető az elkövető, ha az állított tény valóban bizonyul. A valóság bizonyításának akkor van helye, ha a tény állítását vagy híresztelését, illetve a tényre közvetlenül utaló kifejezés használatát közérdek vagy bárki jogos érdeke indokolta.

(5) Hatóság vagy hivatalos személy megsértése miatt büntető eljárásnak csak jogszabályban meghatározott szerv vagy személy feljelentése alapján van helye.

A hatóság tekintélyének csorbítására való alkalmasság tehát kikerült a szövegből, módosultak a büntetési tételek,²⁸⁶ illetve más apróbb változások is történtek a szövegben.²⁸⁷ A lényeg azonban változatlan maradt: a Btk. tulajdonképpen megkettőzte mind a rágalmazásra, mind a becsületsértésre vonatkozó szabályozást, hiszen a régi Btk. 232. §-a nem volt más, mint a rágalmazás és a becsületsértés ismételt büntetendővé nyilvánítása, de nem egy általános sértetti személyi kör, hanem a hatóságok és hivatalos személyek sértetti köre vonatkozásában – csak éppen a rágalmazás és becsületsértés tényállásaihoz képest (1993-tól) súlyosabb büntetési tételekkel. Annak ellenére tehát, hogy a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” *sui generis* deliktumként nyert szabályozást, valójában a rágalmazás és a becsületsértés minősített esete volt (az is csak, mint láttuk, 1993-tól).²⁸⁸

E deliktumot a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat alkotmányellenesnek nyilvánította, mégpedig az alapjogi teszt arányossági követelményének megsértése miatt. Ha a véleménynyilvánítás szabadsága egy olyan kitüntetett alapjog, amelynek nagyon kevés joggal szemben és nagyon kevés esetben kell meghátrálnia [mint ahogy azt a 30/1992. (V. 26.) AB határozat kinyilvánította], akkor a hatóságok és hivatalos személyek fokozott, a többi sértetthez képest kiemelt védelme nem indokolt, azaz – az elérni kívánt célhoz képest – aránytalan. Noha a védelem szükséges lehet, mert ezen személyek méltósága, becsülete, illetve jó hírneve is igényelhet védelmet, és igazolhatja – szélső esetben – akár a büntetőjogi eszközrendszer igénybe vételét is, a véleménynyilvánításhoz való alapvető jog alanyi jogosultsággént történő, az emberi személyiség elismerésének elválaszthatatlan részét jelentő gyakorlása, illetve a hatóságokkal, hivatalos személyekkel, továbbá a közszereplő politikusokkal szembeni bírálat mint kiemelt, a közvélemény formálásában szerepet játszó demokratikus érték alapján éppen a szólásszabadság ezen sértetti körrel szembeni *kisebb* korlátozása, azaz méltóságuk, becsületük, jó hírnevük *alacsonyabb* szintű védelme igazolható; a szólás jogával szemben előírt fokozott büntetőjogi becsületvédelem tehát mindenképpen alkotmányellenes.²⁸⁹

A véleménynyilvánítási szabadság kiemelt értéként történő védelmének igazolása – ahogy azt már a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat is tartalmazta, de amit dogmatikailag rendszerezten csak a (nem büntetőjogi tárgyú kérdésben döntő) 7/2014. (III. 7.) AB határozat foglalt

286 Egyrészt a javító-nevelő munka (nemcsak e deliktum vonatkozásában, hanem a magyar büntető anyagi jog egészében is) megszűnt, helyébe a közérdekű munka lépett, másrészt a rágalmazási tényállás [(1) bek.], valamint – az abban foglalt utaló diszpozíció révén – a becsületsértési tényállás [(2) bek.] speciális maximuma egyről két évi szabadságvesztésre emelkedett, harmadrészt a hatóságokkal vagy hivatalos személyekkel szemben nagy nyilvánosság előtt elkövetett rágalmazás és becsületsértés [(3) bek.] minősített esetének büntetési tétele kettőről három évi szabadságvesztésre emelkedett, ezzel együtt pedig e minősített eset vétségből büntetté minősült fel [vö. régi Btk. 11. § (2) bek.].

287 Ez utóbbiak közé tartozik egyrészt, hogy az (5) bekezdésből kikerült az a jogtétel, miszerint „ha a sértett a feljelentés megtételét kívánja, ez csak akkor tagadható meg, ha teljesítése közérdekbe ütközik”, másrészt ugyanitt a „jogszabályban meghatározott szerv” kitétel kibővült „jogszabályban meghatározott szerv vagy személyre”.

288 Egészen pontosan: a régi Btk. 232. § (1) bekezdése rendelte büntetni a 179. § (1) bekezdése szerinti rágalmazást, vagyis a rágalmazás alapesetét; a 232. § (2) bekezdése a 180. § szerinti becsületsértést (annak mind a „verbális”, mind a „tettleges” formáját – eltekintve a „verbális” becsületsértés esetén megkövetelt szituációs elemektől); a 232. § (3) bekezdése e két előbbi vétség minősített eseteként a nagy nyilvánosság előtti elkövetést, ami azonban a rágalmazásnál és a becsületsértésnél is minősített eset volt [vö. 179. § (2) bek. *b*) pont, illetve 180. § (1) bek. *b*) pont]; a 232. § (4) bekezdése határozta meg a valóság bizonyítására vonatkozó szabályokat (vö. 182. §); végül, a 232. § (5) bekezdése rendelkezett a bűncselekménynek kizárólag a sértett akarata alapján történő üldözéséről, ami – magánindítvány (és kívánat) helyett (vö. 183. §) – feljelentésre történhetett.

289 Vö. 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, rendelkező rész.

keretbe – kétféle alapon is történhet. Egyrészt *individuális* (emberi jogi) alapon – eszerint a személy erkölcsi integritásának, személyiségének elválaszthatatlan része a véleménye, aminek kifejezése a személy autonómiájából fakadó jog; másrészt *kollektív* (objektív) alapon: a szólásszabadság kiemelt védelme közösségi célokat és érdekeket szolgál. A 7/2014. (III. 7.) AB határozat ezt később így fogalmazta meg:

A szólás- és sajtószabadság elméleti igazolásai hagyományosan két nagy csoportba rendezhetők. Az *instrumentális*nak nevezhető igazolások közül kiemelést érdemelnek azok, amelyek az igazság keresését, illetve a demokratikus közvélemény szolgálatát helyezik a középpontba, míg a *konstitutív*nak nevezhető igazolás az egyéni önkifejezésre, az egyéni autonómiára fókuszál.²⁹⁰

Az előbbi igazolást *utilitarista*, vagyis haszonelvű igazolásnak is nevezhetjük; történetileg elsőként ez jelent meg,²⁹¹ amikor John Stuart Mill 1859-es, *A szabadságról* című könyvében azt fejtegette, hogy „a vélemények piacaként” leírható folyamat (amely kifejezést egyébként maga Mill még nem használta) öntörvényű működésébe az államnak nem szabad beavatkoznia, egyrészt mert ezzel azt deklarálná, hogy ő maga tévedhetetlen, pedig senki sem az, másrészt mert az igazság az érvek és ellenérvek, a különböző vélemények ütköztetése során úgyis a felszínre bukkan, az ellenvélemények tehát egyáltalán nem károsak, sőt kifejezett társadalmi funkciójuk van, jelesül az, hogy hozzájárulnak az igazság megtalálásához. Később az utilitarista (kollektív, instrumentális) igazolások a véleménynyilvánítás szabadságának funkcióját a demokrácia működésének lehetővé tételében jelölték meg – a magyar alkotmánybírószági gyakorlat is már erre fókuszál, amikor a jog instrumentális igazolásáról ír, nem az igazság keresésére. Az AB azonban ezzel egyenértékűnek tekinti a véleménynyilvánítás szabadsága egyéni önkifejezésben játszott szerepét is, anélkül, hogy az bármiféle külső cél érdekében történnék.²⁹²

A szólásszabadság e kettős igazolása végighúzódik az alkotmánybírószági gyakorlaton, és a 7/2014. (III. 7.) AB határozatban kulminál. Már a 30/1992. (V. 26.) AB határozat elismeri e kettős, egymást erősítő igazolás létét, sőt a nagyjából fél évvel korábban kialakított alapjogi dogmatikának megfelelően,²⁹³ már az individuális (erkölcsi) igazolást a szólásszabadság

290 A 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [9] (kiemelés tőlem – T.J.Z.).

291 Vö. pl. Tóth Gábor Attila: Szólásszabadság és befogadó társadalom. *Pro Futuro*, 2014/1., 21.

292 A véleménynyilvánítás szabadságának elméleti igazolási kísérleteiről bővebben l. Koltay i. m. (4. lj.) 25–47.

293 Vö. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297. „Az állam kötelessége az alapvető jogok »tiszteletben tartására és védelmére« a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről. Az emberek természetszerűen egyéni szabadságuk és személyes igényeik szempontjából gyakorolják alapjogaikat. Az államnak viszont arra van szüksége garanciális feladata ellátásához, hogy az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket önmagukban is, azaz ne csupán az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan védje, s a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. Az állam számára az alapjogok védelme csupán része az egész alkotmányos rend fenntartásának és működtetésének. Ezért az állam úgy alakítja ki az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi és szervezeti feltételeket, hogy mind a többi alapjoggal kapcsolatos, mind pedig egyéb alkotmányos feladataira is tekintettel legyen; az egyes jogoknak az egész rend szempontjából legkedvezőbb érvényesülését teszi lehetővé, s mindezzel az alapjogok összhangját is előmozdítja. Az alapjog jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét” [64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 302–303].

alanyi jogi oldalaként, a kollektivista igazolást pedig annak objektív (intézményvédelmi) oldalaként határozza meg,²⁹⁴ integrálva ezzel a szólásszabadság két igazolását a magyar alkotmánybírói gyakorlat egészébe. A 30/1992. (V. 26.) AB határozat szerint

a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos határait úgy kell [az Alkotmánybíróságnak] meghatározni, hogy azok a véleményt nyilvánító személy alanyi joga mellett a közvélemény kialakulásának, illetve szabad alakításának a demokrácia szempontjából nélkülözhetetlen érdekét is figyelembe vegyék” (ABH 1992, 167, 172). Továbbá: „az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. (ABH 1992, 167, 179).

A 36/1994. (VI. 24.) AB határozat ugyanezt a következőképpen részletezi:

Az egyéni véleménynyilvánítási szabadság szubjektív joga mellett az Alkotmány 61. §-ából következik a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog objektív, intézményes oldala nemcsak a sajtószabadságra, oktatási szabadságra stb. vonatkozik, hanem az intézményrendszernek arra az oldalára is, amely a véleménynyilvánítási szabadságot általánosságban a többi védett érték közé illeszti. Ezért a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos határait [az Alkotmánybíróságnak] úgy kell meghatározni, hogy azok a véleményt nyilvánító személy alanyi joga mellett a közvélemény kialakulásának, illetve szabad alakításának a demokrácia szempontjából nélkülözhetetlen érdekét is figyelembe vegyék. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog nem csupán alapvető alanyi jog, hanem e jog objektív, intézményes oldalának elismerése, egyben a közvélemény, mint alapvető politikai intézmény garantálását is jelenti.²⁹⁵

A – polgári jogi kérdésben döntő – 7/2014. (III. 7.) AB határozat az Alkotmánybíróság egész korábbi gyakorlatának elvi megalapozását adja:

294 Az alkotmányos jogoknak tehát két oldala van (lehet), egy szubjektív és egy objektív oldal. A *szubjektív oldal* azt jelenti, hogy az adott alkotmányos jogra *alanyi jogként* lehet hivatkozni, vagyis bármely egyén, akit az adott alapjog megillet, az adott alkotmányos jog alapján *személyes* jogvédelmet kaphat, ha valaki az ő alapjogát megsértette. A szubjektív oldalból, vagyis az alkotmányos jog alanyi jogi jellegéből kétféle állami kötelezettség keletkezik: egy negatív (tartózkodási) és egy pozitív (tevéleges) kötelezettség. A *negatív kötelezettség* azt jelenti, hogy az állam az alanyi alapjogok megsértésétől fő szabályként köteles *tartózkodni*: az állam az alanyi joggal biztosított személyes szférába nem avatkozhat be (kivéve, ha a beavatkozásnak alkotmányos indoka van, aminek mércéjére a korábban ismertetett szükségességi-arányossági teszt szolgál). A *pozitív kötelezettség* ezzel szemben azt jelenti, hogy az állam nemcsak tartózkodni köteles attól, hogy maga megsértse ezeket az alkotmányos alanyi jogokat, hanem azt is köteles *tevélegesen* biztosítani, hogy az egyének ilyen szabadságjogait más vagy mások se sértsék meg. Azaz köteles tiltani az ilyen, szabadság-szférába való mások általi beavatkozást, és köteles olyan eljárási rendszert működtetni, amely szankcionálni és ezáltal a jövőben megakadályozni képes azt, hogy mások az egyéni szabadságot korlátozzák. Az alapjogok *objektív oldala* ellenben azt jelenti, hogy az állam kötelezettségei nem merülnek ki az egyéni jogvédelem (az alanyi jogi oldal) biztosításában, hanem köteles olyan intézményrendszert fenntartani, amely az adott alapjog alapjául szolgáló értéket önmagában, vagyis az egyéni jogsérelmek-től függetlenül is védi, és köteles olyan feltételeket teremteni, amelyek között ez az érték (az államtól immáron teljesen függetlenül is) biztosítható és támogatható (az állam ún. *intézményvédelmi kötelezettsége*).

295 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 222–223.

A véleményszabadság [...] kitüntetett szerepe kettős igazolással bír: mind az egyén, mind pedig a közösség szempontjából különösen becses jogról van szó. A szabad szólás lehetősége egyrészt nélkülözhetetlen az egyéni autonómia kiteljesítéséhez, hiszen a személyiség kibontakoztatása teljes mértékben elképzelhetetlen anélkül, hogy bárki szabadon, tartalmi kötöttségek nélkül közölhesse másokkal nézeteit, gondolatait. [...] Másrészt a szólásszabadság a demokratikus, plurális társadalom és közvélemény fundamentuma. A társadalmi, politikai viták szabadsága és sokszínűsége nélkül nincs demokratikus közvélemény, nincs demokratikus jogállam. A demokratikus közvélemény azt kívánja meg, hogy a társadalom valamennyi polgára szabadon fejthesse ki gondolatait, és ezzel a közvélemény alakítójává válhasson. A közösség szellemi gazdagodására a véleményszabadság széles körű biztosítása vezet, hiszen a téves, elvetendő nézetek kiszűrése is csak nyílt közvitában lehetséges. A szólásszabadság szubjektív jogának biztosítása mellett tehát az államnak a demokratikus közvélemény kialakulása és fennmaradása érdekében is őrködni kell a véleménypluralizmus fölött.²⁹⁶

E határozat legfontosabb, korábban nem explikált elvi megállapítása azonban az, hogy e két igazolás nem lerontja vagy helyettesíti, hanem kiegészíti egymást: „a szólás- és sajtószabadság kétféle igazolása és tartalma, azaz az egyéni önkifejezésre fókuszáló alanyi, valamint a demokratikus közvéleményt középpontjába állító intézményi oldal nem versengő, még kevésbé egymást gyengítő érvek, hanem egymást kölcsönösen kiegészítő és támogató alkotmányos szempontok, [...] amelyek] összességében [...] erősítik egymást.”²⁹⁷ Ehhez képest a – témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű – 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban a kettős igazolásra vonatkozóan már nem jelenik meg új elvi tétel.²⁹⁸

Az azonban a felhozott idézetekből látható (és sok más hasonló idézetből is látható lenne), hogy az AB valójában leginkább a demokratikus akaratképzés nélkülözhetetlen feltételeként foglalkozik a véleménynyilvánítás szabadságával és annak lehetséges korlátozásaival, az individuális (konstitutív) igazolást pedig legfeljebb axiómaként fekteti le, különösebb érvelés nélkül – a véleménynyilvánítás alapjogának kitüntetett szerepét tehát elsősorban mégiscsak utilitarista alapon vezeti le. Ennek oka részben az lehet, hogy a konstitutív, az emberi személyiség kibontakoztatásának lehetőségére és az egyéni autonómiára épülő igazolás annyira magától értetődő, hogy tényleg nincs szükség annak megindoklására, míg a szólásszabadságnak a kollektív érdekek védelme érdekében történő felhasználása, végső soron az egész társadalom számára való kiemelkedő hasznossága, kevésbé evidens lévén, kellő és részletezett megalapozást kíván; részben pedig az, hogy az alkotmánybíróági határozatok meghozatala alapjául szolgáló ügyekben a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátozásai elsősorban olyan célok érdekében történtek, amelyek nagyobb fokú védelemre érdemes voltának (és ezáltal a véleményszabadság szűkebb mértékű oltalmának) bizonyításai (a szólásszabadsággal szemben) a demokratikus akaratképzés védelme igényének megalapozását kívánták

296 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [39].

297 Uo., Indokolás, [41].

298 A kettős igazolás korábbiakban megfogalmazott tétele e határozatban a következőképpen hangzik: „A demokratikus jogállamokban a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van: nemcsak az egyéni önkifejezés, a személy szabad kibontakozásának és szellemi autonómiájának záloga, hanem egyúttal a demokratikus közvélemény és akaratképzés nélkülözhetetlen forrása is. A demokratikus kormányzás és a politikai közelet ugyanis feltételezi a különféle vélemények akadálymentes közlésének, közölhetőségének és ütköztetésének szabadságát. A szólás- és sajtószabadság pedig a polgárok önkormányzását és a demokratikus párbeszédben való részvételét elősegítve garantálja a demokratikus közelet fejlődését.” 13/2014. (IV. 28.) AB határozat, Indokolás, [23.]

szolgálni – mivel tehát maguk e büntetőjogi korlátozások is nagyrészt kollektivista-utilitarista alapokon kívánták igazolni önmagukat, a cáfolatok is annak kimutatására korlátozódtak, hogy a szólásszabadság korlátozása valójában ilyen alapon is tarthatatlan.

A szólás- (és vele együtt sokszor a sajtó-) szabadság kiemelt védelmének kettős igazolása azonban más aspektusokban is megjelent az alkotmánybíróági gyakorlatban. Ezek közül most csak a témánk szempontjából fontos rágalmazásra és becsületsértésre koncentrálunk; az egyéb büntetőjogi, valamint a polgári jogi és más jogági (pl. választójogi) aspektusokkal és problémákkal nem (vagy csak az alkotmányos büntetőjogi szempontok megértéséhez szükséges mértékig) foglalkozunk. A rágalmazás és a becsületsértés vonatkozásában a legfontosabbak a már eddig is részletesen elemzett 36/1994. (VI. 24.) AB határozatnak az e deliktumokkal, vagyis a régi Btk. 179. és 180. §-ával kapcsolatos megállapításai, különösen az azokra vonatkozó alkotmányos követelmények. Ezen alkotmányos követelmények a hatóságok, hivatalos személyek és közszereplő politikusok bírálhatóságának alkotmányos mértékével foglalkoznak, hiszen – mivel ez az alkotmánybíróági határozat megsemmisítette a „hatóság vagy hivatalos személy megsértése” tényállását – ezt követően már a hatóságokra és hivatalos személyekre (és természetesen a közszereplő politikusokra) is ugyanazok a büntetőjogi tényállások vonatkoztak, mint más személyekre.

A határozat szerint nem ellentétes az Alkotmánnyal a hatóság vagy a hivatalos személy becsületének vagy jó hírvének büntetőjogi védelme, de a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által védett, alkotmányosan nem büntethető véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a (Btk.-ban egyébként külön nem nevesített) közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb, mint más személyeknél.²⁹⁹ Ebből következően a rágalmazás és a becsületsértés büntetőjogi tényállásainak alkalmazásánál is alkotmányos követelmény, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog által alkotmányosan védett véleménynyilvánítás köre a fenti alanyi körrel kapcsolatban tágabb legyen, mint másoknál.³⁰⁰

E sértetti kör esetében az AB a következő mércét állította fel alkotmányos követelményként a büntető jogalkalmazás számára:

A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett –, értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tényről, híresztelésről, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján rá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.³⁰¹

Röviden: egyrészt e személyekkel szemben az AB szerint becsületsértés semmilyen esetben sem követhető el pusztán véleménynyilvánítás miatt, amennyiben az ilyen becsületsértés cselekmény e minőségükkel áll összefüggésben (e kitétel tehát a pusztán a sértettel szembeni tényközléssel elkövetett becsületsértésre, illetve a tetteges becsületsértésre nem vonat-

299 Vö. 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, rendelkező rész, 1. pont.

300 Uo., 3. pont.

301 Uo.

kozik);³⁰² másrészt akár egy hétköznapi személy, akár egy politikus, akár egy újságíró már akkor is mentesülhet a hatóság, hivatalos személy vagy (másik) politikus sérelmére elkövetett rágalalmazás miatti felelősségre vonás alól, ha bizonyítani tudja, hogy a tényt jóhiszeműen közölte [azaz a tény lényegét tekintve igaz, vagy nem igaz ugyan, de a közlő nem tudott és nem is kellett (volna) tudnia ennek valótlanságáról].³⁰³

Ez ugyanakkor – a mérce megfogalmazásából adódóan – az újságírók tekintetében más személyekhez képest fokozott felelősséget jelent: az újságírónak meg kell felelnie hivatása írott és íratlan szabályainak, azaz nem hivatkozhat egy tény közlésekor (akár a tény pusztá továbbadásakor, tehát a Btk. 179. §-ának híreszteléssel történő megvalósítása esetében) arra, hogy a tény valóságáról nem tudott; ha ugyanis a foglalkozása szabályai alapján a kapott információt leellenőrizhette volna, és kideríthette volna, hogy a tény lényegét tekintve valótlan, és ezt mégsem tette meg, ezért felelősséggel tartozik, míg más személyek, akikre e foglalkozási szabályok nem terjednek ki, ilyenkor is mentesülhetnek a felelősség alól.³⁰⁴

A hatóságok, hivatalos személyek és közszereplő politikusok (a továbbiakban egyszerűsítve: közhivatalnokok és politikusok) tehát többet kötelesek tūrni, mint az átlagemberek, aminek az az oka, hogy a demokratikus akaratképzés alapjául szolgáló véleménycseré szabadságának szükségessége miatt a velük szembeni kritika határai tágabbak kell, hogy legyenek.³⁰⁵ Ha nem

302 Ugyanakkor, ha a becsületsértő cselekmény nem függ össze politikusi (közszereplői), hatósági vagy hivatali tevékenységükkel, vagyis az őket magánemberi mivoltukban sérti, a velük szembeni becsületsértő magatartás is büntethető lesz.

303 Ez az alkotmányos követelmény lényegében jogalkotást jelentett, hiszen olyan rendelkezéseket tartalmazott a kérdéses büntetőjogi normák alkalmazására nézve, amelyek nem voltak benne a Btk. elbírált szakaszaiban, sőt annak értelmezésével sem voltak levezethetők. Ezt egyébként később az AB-nak az e határozat meghozatalakor hivatalban lévő elnöke, Sólyom László is elismerte: „Akárhogy nézzük, az Alkotmánybíróság *beleírt* a Büntető Törvénykönyvbe.” [Tóth i. m. (276. l.)]. Továbbá: „valójában ezeknek a bűncselekményeknek a módosítása ment végbe.” SÓLYOM László: Kölcsönhatás az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga és a szólásszabadság védelme között Magyarországon. *Állam- és Jogtudomány*, 1996–1997/3–4., 170. Természetesen ez nem egyedi eset volt, hiszen az alkotmányos követelmény fogalmilag jogalkotást, új, az adott jogszabályban nem szereplő normatív rendelkezések megalkotását jelenti. Így pl. Sólyom szerint „az Alkotmánybíróság pozitív megállapításokkal is hozzájárul ítéleteinek absztrakt jellegéhez. Ilyen módon szerepe nem korlátozódik a »negatív jogalkotó« szerepére, hanem pozitív szabályokat is alkot. [...] Ilyen pozitív szabályok például az Alkotmánybíróság határozatainak rendelkező részében foglalt elvi megállapítások” (uo., 159). Jakab András is elismeri az AB pozitív jogalkotói szerepét, igaz, ő nem az alkotmányos követelmények, hanem az önálló hatáskört jelentő absztrakt alkotmányértelmezés vonatkozásában teszi ezt: „A kötelező absztrakt alkotmányértelmezés [...] jogalkotás: a mindenkire kötelező jogértelmezés ugyanis nem más, mint jogalkotás” JAKAB András: A jogforrási rendszer. In: TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. Budapest, HVG–Orac, 2013. 141, 73. l.

304 L. továbbá: „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki a becsületsértésre alkalmas valótlan tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanságának (tudatosan hamis közlés) vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta. A véleménynyilvánítás szabadsága csak a bírálat, jellemzés, nézet és kritika szabadságát foglalja magában, de az alkotmányos védelem nem vonatkozhat a tények meghamisítására. Ezen túlmenően a szabad véleménynyilvánítás olyan alkotmányos alapjog, amely csak felelősséggel gyakorolható, és a valótlan tények közlésének elkerülése érdekében bizonyos kötelezettségekkel jár a közvélemény alakításában hivatásszerűen részt vevő személyek esetében.” 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 231.

305 Ennek pontos mértékére alkotmányos szempontok nem adhatók – ezektől maga az Alkotmánybíróság is tartózkodott: „A jogalkalmazói gyakorlat feladata annak meghatározása, hogy a véleménynyilvánítási szabadság gyakorlása mely közszereplők esetében zárja ki a cselekmény jogellenességét, továbbá, hogy a közvélemény formálásában hivatásszerűen részt vevők esetében a gondatlanság megállapításának melyek a kritériumai.” Uo.

így lenne, vagyis ha a közhivatalnokokkal és politikusokkal szembeni értékítéletek vagy értékítéllettel terhelt tényállítások miatt a tényállásszerű magatartást kifejtő személynek a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségével kellene számolnia, akkor az – az egyének saját maguk egyfajta öncenzúrára kényszerítése miatt – a közéletet alakító személyekkel szembeni vélemények elhallgatásához, végső soron a szabad vita elenyészéséhez vezetne (*chilling effect*).³⁰⁶

Az Alkotmánybíróság tehát 1994-ben lefektette a közhivatalnokokkal és politikusokkal szembeni rágalmazás és becsületsértés megítélésének a büntető ítélezés során érvényesítendő mércéjét.³⁰⁷ A rágalmazás eszerint – fő szabályként – csak a tudottan hamis tények közlésével (állításával, híresztelésével, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatával) volt elkövethető (ez alól az újságírók jelentettek kivételt, mivel ők a gondatlanságuk folytán meg nem ismert, de a foglalkozásuk szabályai alapján megismerhető tények közlése esetén is elkövethették a rágalmazás – és elvileg a becsületsértés³⁰⁸ – deliktumát). Becsületsértés pedig a közszereplő politikus és a közhivatalnok sérelmére – e tevékenységük miatt – nem is valósulhatott meg, csak akkor, ha a gyalázkodó megnyilvánulás e személyeket magánemberi (például családapai vagy -anyai, házastársi stb.) minőségükben érintette.³⁰⁹ [Ezt a mércét egyébként a 34/2004. (IX. 28.) AB határozat Indokolása megerősítette; eszerint a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat „alkotmányos követelményéből következően – a tetteges becsületsér-

306 „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint kiemelkedő alkotmányos érdek az állami és a helyi önkormányzati feladatokat ellátó szervek és személyek tevékenységének nyilvános bírálhatósága, valamint az, hogy a polgárok bizonytalanság, megalkuvás, félelem nélkül vehessenek részt a politikai és társadalmi folyamatokban, a közéletben. Ennek ellene hat, ha a törvényhozó büntetőjogi büntetéssel fenyeget minden, a közhatalmat gyakorló személyek és intézmények becsületének csorbítására alkalmas tényközlést és értékítéletet” [36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 229]. „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint [...] fokozott alkotmányos védelmet élveznek az olyan értékítéletek, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzóak és felfokozottak. A demokratikus jogállam állami és önkormányzati intézményeinek szabad bírálata, működésük, tevékenységük kritikája – még ha az becsületsértő értékítéletek formájában történik is – a társadalom tagjainak, az állampolgároknak olyan alapvető alanyi joga, amely a demokrácia lényegi eleme. [...] A társadalom békéjének, demokratikus fejlődésének védelme nem igényli a büntetőjogi beavatkozást a hatóságok, hivatalos személyek tevékenységének, működésének olyan kritikájával, negatív megítélésével szemben sem, amely becsületsértő, gyalázkodó kijelentések, magatartások formájában nyilvánul meg. [...] [Paternalista] hozzáállás büntetőjogi büntetésekkel formálni a közvéleményt és a politikai stílust” [36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 230–231]. „A véleménynyilvánítás szabadsága ugyanakkor kiterjed a becsületsértésre alkalmas, valóságnak megfelelő tények, információk közlésére is, amely szabadságnak az emberi méltóság, a becsület és a jóhírnév védelme külső korlátja lehet. Ezen alkotmányos alapjogok védelmében a büntetőjog eszközeinek alkalmazása azonban szükségtelen és aránytalan a közhatalmat gyakorló intézmények és hivatalos személyek esetében. Az e minőségre tekintet nélkül tett kijelentések vonatkozásában azonban ugyanolyan védelem illeti meg őket, mint a magánszemélyeket” [36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219, 231].

307 A határozat módszertani (de nem tartalmi) kritikájaként azonban elmondható, hogy az Alkotmánybíróság ugyanilyen, a rendesbírói gyakorlat által alkalmazható mércét (attól eltekintve, hogy ők kevesebbet kötelesek tűnni) a nem közszereplők sérelmére elkövetett defamatorikus tényállások tekintetében nem fogalmazott meg. Vö. Sajó András: A szólásszabadság alkotmányos problémái a magyar jogrendben. In: *Liber amicorum. Studia A. Harmathy dedicata. Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére*. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2003. 264.

308 Ez utóbbinak azonban nem volt gyakorlati jelentősége, mivel tények közlésével becsületsértés (rágalmazás helyett) csak akkor valósulhat meg, ha a közlésre nem mások, hanem csak a sértett előtt kerül sor – ez viszont az újságírói defamatorikus tényállások megvalósítása szempontjából atipikus élethelyzetnek minősül, hiszen az újságíró – ha mint újságíró cselekszik – a tényeket azok nyilvánosságra hozatalával szokta közölni.

309 „[A] közszereplő politikusok becsületének védelme érdekében a közügyeket nem érintő esetekben szükséges lehet a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása” [34/2004. (IX. 28.) AB határozat, ABH 2004, 490, 502].

tés esetét kivéve – a képviselővel és más közhatalmat gyakorló vagy egyéb módon közszereplő politikussal szemben becsületsértés a Btk. 180. § (1) a) pontja alapján nem követhető el.”³¹⁰

Azonban az elhatárolás nem volt könnyű, mivel egyrészt a közszereplő politikusnak a magánéletbeli dolgai is alapot adhattak az állampolgároknak arra, hogy abból jellemüket, világlátásukat, életfelfogásukat vagy egyszerűen csak erkölcsi kvalitásaikat vagy gyengeségeiket megismerjék, amelyeknek a politikus politikusi minőségének értékelésére is hatása van, adott esetben tehát azok nyilvánosságra hozatala is indokolt lehet; másrészt az értékítélet, vélemény, kritika elhatárolása a tényállítástól nem mindig egyértelmű (különösen igaz ez az ún. értékítélettel terhelt tényállítások esetére);³¹¹ harmadrészt a bírói gyakorlat – bár rendszeresen hivatkozott a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatra – a becsületsértéssel kapcsolatos alkotmányos követelményeket a valóságban negligálta, és ahelyett egy saját, az Alkotmánybíróság határozatától részben eltérő ítélkezési gyakorlatot alakított ki.³¹²

Annak ellenére tehát, hogy a bírói gyakorlat látszólag elfogadta a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban rögzített mércét, sőt arra rendszeresen hivatkozott, a valóságban attól eltért, és a gyalázkodás kirívó eseteiben ugyanúgy elítélte a közhivatalnok vagy politikus méltóságát, becsületét megsértő személyt, mint 1994 előtt.³¹³ Ezen gyakorlat alaphatározata a BH1995. 6., aminek *ratio decidendi*-je szerint: „A hatóságra vagy a hivatalos személyre tett lealacsonyító, szidalmazó, becsmérő és az emberi méltóságot durván sértő kijelentések – az alkotmánybírósági határozat folytán – legfeljebb a becsületsértés vétségét valósítják meg, amely joghatályos magánindítvány alapján büntethető.”³¹⁴ (Érdekeség, hogy a *ratio decidendi* ellenére a BH

310 34/2004. (IX. 28.) AB határozat, ABH 2004, 490, 500.

311 A tényre utaló kifejezések használata ilyen határterület lehet; ezzel kapcsolatban azonban a bírói gyakorlat szerint mindig tényközlés valósul meg, ha az – annak valósága esetén – alkalmas a közszereplő ellen büntetőeljárás indítására. Ez esetben tehát a rágalmazás (nem pedig a becsületsértés) megtörténte vizsgálandó, továbbá a valóság bizonyítását mindig el kell rendelni (BH2011. 186.).

312 Vö. KARSAI i. m. (224. lj.) 477.

313 Szomora Zsolt mutatta ki egy tanulmányában, hogy a büntetőbírói gyakorlat egy bizonyos vonatkozásban ténylegesen nem követi az Alkotmánybíróság által meghatározott alkotmányos követelményeket. Vö. SZOMORA Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/10., 469–476. Szomora szerint „az AB határozat a becsületsértés vonatkozásában gyakorlatilag jogellenességet kizáró okot állapít meg, és a közhatalmat gyakorló személy sérelmére történő elkövetéskor kizárja a bűncselekmény megállapítását” (uo., 472.), „[a] büntetőbírói gyakorlat azonban ezzel szembe megy, és az indokolatlanul durva, súlyosan gyalázkodó kifejezéseket továbbra is bünteti” (uo., 474.); ezt Szomora „gyalázkodási küszöbnek” nevezi. Hasonló megállapításokra jut a – többek között Szomora szerzőségével megszületett – „szegedi kommentár” is: „a közhatalmat gyakorlók sérelmére, a működési körükkel összefüggésben elkövetett becsületsértés [...] alkotmányosan nem volt büntethető. [...] Fontos kiemelni, hogy ezzel az alkotmányos követelménnyel az állandó bírói gyakorlat szembe ment, és a gyalázkodásban látta (és látja) ilyen esetben is a véleményszabadság büntetőjogi korlátját” [KARSAI i. m. (226. lj.) 477]. Az ennek alapjául – más döntések mellett – megjelölt, a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatot megelőzően született BH1994. 300. szám alatti legfelsőbb bírósági eseti döntés azonban nem ideális alap a későbbi bírói gyakorlathoz, mivel az egy rágalmazási ügyben született, és annak (nem pedig a becsületsértésnek) a mércéjeként írta elő a közszereplőkkel szembeni tényállítások gyalázkodó jellegének tilalmát; a becsületsértésre *ebben* a BH-ban mindössze egy félmondat utalt: „Az adott esetben a magánvádoló által vád tárgyává tett megállapítás nem haladja meg a bírálat, illetőleg kritika körét, megfelel a hivatkozott véleménynyilvánítás szabadságának, ezért sem a rágalmazás, sem pedig a becsületsértés bűncselekménye nem állapítható meg.”

314 Mindez azért különösen érdekes, mert – a BH szövegéből kikövetkeztethetően – a bíróság értette az AB határozatot; kifejezetten le is írja: „Az alkotmánybírósági határozat indokolásából kitűnően (II. rész 3. pont) a bűncselekmény elkövetési magatartásait illetően eltérően értékelte a tényközlést, illetve az értékítéletet. A rendelkező rész 3. pontjának második mondata szerint a hatóság vagy a hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas – e minőségére tekintettel tett – értékítéletet kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető.”

alapjául szolgáló konkrét ügyben becsületsértés megállapítására végül nem került sor, mivel – noha a durva szidalmazások megvalósultak – a sértett rendőrök magánindítványt nem terjesztettek elő. Mellesleg az ügy még az időközben alkotmányellenessé nyilvánított hivatalos személy megsértése vétsége miatt indult.)

Akármennyire is utal tehát – a bírói kazuisztikában amúgy meglehetősen szokatlan módon³¹⁵ – a bíróság³¹⁶ az AB határozatára, a BH egyértelműen eltér attól. Azzal, hogy implicite kijelenti, hogy a durva gyalázkodás megvalósíthat e sértetti körrel szemben becsületsértést is, felülírja az Alkotmánybíróság határozatát, és egy azzal szembenálló gyakorlatnak ágyaz meg. Hasonló jellegű ügyben született a BH1996. 457. is, aminek során szintén egy rendőrt szidalmazó terhelttel szembeni büntetőeljárást szüntettek meg. A megszüntetés indoka itt sem a bűncselekmény hiánya volt, hanem csupán a magánindítvány hiánya. Azonban a bíróság (ezúttal a Vas Megyei Bíróság) – szintén a döntés *ratio decidendi*jében³¹⁷ – utalt rá, hogy az ominózus cselekmény (konkrétan az a kijelentés, hogy a sértett rendőr „kommunista bérenc, ávos pribék, gazember”) anyagi jogi értelemben becsületsértésnek minősül.

Ezen, alsóbb bíróságok által folytatott gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság 2001-ben lényegében szentesítette, amikor is egy emblemikus határozatában, a BH2001. 99. szám alatt közzétett döntésében – helybenhagyva a másodfokú, jogerős döntést –, szintén a határozat *ratio decidendi*jében elvi jelleggel kijelentette, hogy létezik a gyalázkodásnak olyan foka, amely a politikus sértettek esetében is megállapíthatóvá teszi a becsületsértés vétségét. A *ratio decidendi* így szól:

Megvalósítja a becsületsértés vétségét, ha a terhelt a beadványaiban a polgármester (egyben országgyűlési képviselő) magánvádló hivatali működésére vonatkozóan olyan kifejezéseket használ, amelyek meghaladják a véleménynyilvánítással kapcsolatos alkotmányos jogok gyakorlását, túllépik azt

315 2009–2011 között empirikus jogszociológiai felmérést végeztünk, aminek során arra voltunk kíváncsiak, hogy a magyar felsőbbbírósági gyakorlatban melyik jogértelmezési módszert milyen gyakorisággal alkalmazzák a bíróságok, különösen maga a(z akkori) Legfelsőbb Bíróság. Ennek során 217 BH komplett elemzését végeztük el – ezek közül mindössze ötben (a vizsgált esetek 2,3%-ában) találtunk alkotmányos alapjogok, alapelvek, alapértékek, illetve alkotmánybírósági határozatok (valamelyike) szerinti értelmezést. Vagyis bár az alapjogoknak a *jogalkotásra* való közvetlen hatása nyilvánvaló, ugyanilyen közvetlen hatás a *jogalkalmazásban* csak ritkán jelenik meg. (Vö. Tóth J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbbbírósági gyakorlatban. *Magyar Jog*, 2012/4., 193–208.) Ez az eredmény nagymértékben összhangban áll Bencze Mátyás kutatásának megállapításaival, aki mintegy 2500 büntetőjogi tárgyú, 1990 és 2007 között meghozott BH-t, valamint 178 ugyanebből az időszakból származó elvi bírósági határozatot (EBH-t) vizsgált meg, kifejezetten és kizárólagosan a rendes bírósági alapjogi utalások szempontjából, és ezek között kevesebb mint 100 olyan BH-t, illetve 18 olyan EBH-t talált, amelyekben szerepel „az alkotmánnyal összefüggő hivatkozás”. (Vö. BENCZE Mátyás: Díszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az alkotmány. *Fundamentum* 2007/3., 5–21.) Ha ehhez hozzávesszük, hogy „ezek jelentős hányada pusztán technikai jellegű utalás” (uo.), vagyis „az ügyek nagyobb hányadában nincs érdemi funkciója az alkotmányra történő utalásnak” (uo., 19.), valamint hogy az érdemi hivatkozások egy része is a *nullum crimen sine lege nulla poena sine lege* nem kizárólag alkotmányos, hanem generális *jogelvi* szintű princípiumára való hivatkozás, akkor egyértelműen kijelenthető, hogy egy normaszöveg valódi jelentésének feltárása érdekében végzett, az Alkotmány, valamely alkotmányos jog vagy egy releváns alkotmánybírósági határozat szerinti *tartalmi* jogértelmezés kivételes interpretációs módszer a magyar legfelsőbb bírósági gyakorlatban.

316 Érdekeség (és a szokatlanságot némiképpen magyarázza is), hogy a BH nem az akkori Legfelsőbb Bíróság, hanem egy megyei bíróság, konkrétan a Baranya Megyei Bíróság másodfokon hozott döntése alapján született.

317 II. pont: „A hivatalos személy megsértésének vétsége miatt indult eljárás megszüntetése, mivel a *jelenleg becsületsértés vétségének minősülő cselekmény* sértettje nem terjesztett elő magánindítványt” (kiemelés tőlem – T.J.Z.).

a mértéket, amelynek elviselése a közéletben szereplők, politikusok esetében a státusukból adódóan elvárható, lekicsinylőek, a sértett emberi méltóságát és jó hírnevét sértik.

A határozat szövege szerint az elkövető azon kijelentései, miszerint – egyebek mellett – a magánvádoló „igazi bűnöző”,³¹⁸ „kétségkívül meghaladták a véleménynyilvánítás alkotmányos jogának gyakorlását, másfelől pedig túllépték azt a mértéket is, melynek elviselése a politikusoktól, közszereplőktől e státusukból adódóan elvárható.” Vagyis e döntésben immáron maga az LB mondja ki, hogy létezik egy becsületsértési mérték – akkor is, ha születnek olyan döntések is (l. később), amelyek szerint a konkrét esetben ezt a mértéket a terhelt nem lépte át –, amelynek túllépése akkor is a becsületsértés bűncselekményét valósítja meg, ha azt közszereplő politikus sérelmére, a politikus tevékenységével összefüggésben, e minőségére tekintettel követik el – noha az AB 36/1994. (VI. 24.) határozatának szövege szerint egyértelmű, hogy ilyen mérce az Alkotmány alapján nem lehet(ett).

E mérce alapján ítélte meg pl. a Szegedi Ítélőtábla Bhar.I.103/2012/4. végzésében³¹⁹ a rendőr sértettre tett súlyosan becsmérlő megjegyzést („seggfej rendőr”) úgy, mint ami becsületsértést valósít meg. Ugyanakkor e mérce alkalmazásának eredményeként a bíróságok gyakran arra az eredményre jutottak, hogy a konkrét ügyben elbírált magatartás az adott esetben nem bűncselekmény – noha [a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat eredeti értelmétől eltérően] az meg is valósulhatott volna. Így pl. a Fővárosi Ítélőtábla 5.Bhar.213/2008/12. harmadfokú határozatában³²⁰ egy polgármesterről szóló azon terhelti kijelentést, miszerint a polgármester „véleményem szerint korrupt is”, nem értékelt becsületsértőnek. Az ítélőtábla – a másodfokú döntést jóváhagyó – végzése szerint „a vádlott által tett sérelmes kijelentés nem terjed túl a véleménynyilvánítás szabadságán, mint az alkotmányos alapjog közszereplőkkel kapcsolatosan megállapítható keretein.”

A Pécsi Ítélőtábla Bhar.II.99/2011/7. ítélete szerint³²¹ a terhelt által a sértett rendőrökre tett „faszszopó” kijelentés ugyancsak a véleménynyilvánítás alkotmányos keretein belül marad: „fokozott alkotmányos védelmet élveznek az olyan értékítéletek, melyek a közügyekre, az állami és önkormányzati intézmények működésére vonatkoznak, még akkor is, ha azok túlzó, felfokozott, vagy akár becsületsértő formában kerülnek megfogalmazásra.” Továbbá: „Az I. rendű vádlott által az intézkedő rendőrök becsületének a csorbítására alkalmas – e minőségükre tekintettel tett – értékítéletet kifejező véleménye tehát alkotmányosan nem büntethető: az nem bűncselekmény.” Érdekesség ugyanakkor, hogy – a Fővárosi Ítélőtábla előző határozatával ellentétben – a Pécsi Ítélőtábla szerint az, ha az elkövető a rendőrkapitányságot mint hatóságot „korruptnak” nevezi, már nem becsületsértést, hanem tényre közvetlenül utaló kifejezés használatával elkövetett rágalmazást valósíthat meg.

Néha azonban maguk a bíróságok sem voltak egységesek egy-egy hasonló kérdés megítélésében: 2004-ben, az egyik leghíresebb, ilyen jellegű problémákat felvető ügyben pl. Grespi László jelentette fel Paizs Miklóst (művésznévén „Sickratmant”), aki egy saját maga által szerzett, megzenésített verset (*Balra át!*) adott elő nyilvánosan, majd olvasta fel annak

318 Továbbá az elkövető olyan kijelentést is tett, miszerint „nagy, markos polgármesterünk mérlegfabrikáló képzettségével bizonyára nincs tisztában a várható jogi bonyodalmakkal.”

319 SZIT-H-BJ-2012-66. bírósági határozat.

320 FIT-H-BJ-2008-65. bírósági határozat.

321 PIT-H-BJ-2011-49. bírósági határozat.

szövegét a Budapest Rádióban.³²² Az elsőfokú bíróság³²³ 2007-ben felmentette a vádlottat, mivel – indokolása szerint – a konkrét esetben a sérelem nem volt olyan fokú, hogy azt egy közszereplő ne legyen köteles tűrni.³²⁴ A másodfokon eljáró Fővárosi Bíróság 2008-ban az elsőfokú ítéletet megváltoztatta, Paizs Miklóst becsületsértés vétségében bűnösnek mondta ki, és egy évi időtartamra próbára bocsátotta;³²⁵ ezen ítélet indokolásaként pedig előadta, hogy az Alkotmányban nevesített két alapjog, konkrétan a véleménynyilvánítás szabadsága és a méltósághoz való jog között a bíróságnak mérlegelnie kell. E mérlegelést azonban már nem az Alkotmánybíróság által a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban megfogalmazott mérce, hanem saját, alapjogi mérlegelése, illetve a már idézett korábbi bírósági gyakorlat szerint végezte el.³²⁶ Ennek eredményeként azt állapította meg, hogy a terhelt túllépte azt a határt, amit akár egy közszereplő tűrni köteles.³²⁷

Végül a Fővárosi Ítéltábla 2009-ben ezt a másodfokú ítéletet megváltoztatva, Paizs Miklóst az ellene emelt vád alól bűncselekmény hiányában ismét, ezúttal jogerősen is felmentette.³²⁸ Az ítélet indokolása lényegében az elsőfokú ítéletét – és az addigi, az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) határozatával szembenálló bírói gyakorlatot – követi. Kiemeli, hogy Grespik László politikus, akkor is, ha már nincs hivatali beosztásban, és kifejezetten erre tekintettel kell többet tűrnie, mint másoknak. Az ítéltábla szerint a vád alapjául szolgáló kijelentések

322 A szöveg szerint: „Vagy ott van a féleszű Grespik László, zsinórt a nyakába, azt lógjon a tapló!”

323 A Pesti Központi Kerületi Bíróság 20.B.24479/2007/4. számú ítélete.

324 „A vád tárgyává tett cselekmény kapcsán a bíróság azt állapította meg, hogy az formálisan törvényi tényállásszerű, a vádlott nagy nyilvánosság előtt becsület csorbítására alkalmas kifejezéseket használt a magánvádlóval szemben. A cselekmény materiális jogellenessége, társadalomra veszélyessége [...] hiányzik, ezért a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény. [...] a magánvádló korábbi hivatalának megszűnése után is közszereplőnek minősült, köztudomású, hogy mind az elkövetés idején, mind jelenleg is a magyar médiában rendszeresen megnyilatkozó, különböző kérdésekben állást foglaló közéleti személyről van szó. Az állandóan követett bírói gyakorlat szerint a közszereplőknek az ellenük irányuló kritikus, sértő véleményeket másoknál nagyobb mértékben kell tűrniük, az ő esetükben fokozottan vizsgálandó az, hogy a sérelmükre elkövetett cselekmények büntetőjogi szankcionálása nem ütközik-e a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságába. A vádlott pedig pontosan a szabad véleménynyilvánítás jogával élve fogalmazott meg éles, durva, részben trágár kritikát a magyar közélet egyes jelenségeivel, résztvevőivel szemben, ennek részeként említve [...] a magánvádlót.” „[A] konkrétan a magánvádló személye vonatkozásában elhangzott szövegrész erősen sértő ugyan, de nem durván trágár, *nem haladja meg azt a mértéket, amelyet a magánvádlónak, mint közszereplőnek még el kell tűrnie.*” Vagyis a PKKB szerint egy közszereplő sérelmére is el lehet követni becsületsértést, mert a közszereplőt csak fokozott, de nem korlátlan tűrési kötelezettség terheli a becsmérlő kijelentések, vélemények vonatkozásában; ez esetben viszont a fokozott tűrési határt a vélemény nem lépte túl.

325 Fővárosi Bíróság 20.Bf.9866/2007/2. számú ítélete.

326 „Valóban helyesen állapította meg az elsőfokú bíróság, hogy két alkotmányos alapjog, a véleménynyilvánítás szabadsága és a becsület büntetőjogi védelme ütközik össze, azonban nem volt tekintettel arra, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága csak addig a határig érvényesül, amíg nem ütközik össze a másik alapjoggal.”

327 „[A] bíráltnak vannak határai; nyilvánvaló, hogy az nem mehet el a gyalázkodó jellegig, amikor már az elbírált személy emberi méltóságának a sérelmével jár, ugyanakkor nem tartalmazhat a bírálathoz elengedhetlenül szükségeseken túlmenő, a becsületezést sértő kijelentéseket. A másodfokú bíróság álláspontja szerint a vádlott által a magánvádló vonatkozásában használt kifejezések túlmennek azon a határon, amit adott esetben egy közszereplőnek is el kellene tűrnie, gyalázkodó jellegűek, így annak a kérdésnek, hogy a magánvádló az adott időszakban közszereplőnek minősült-e vagy sem, nincs jelentősége, mert a gyalázkodó jellegű kifejezések használatát a közszereplő sem kell, hogy eltűrje.”

328 5.Bhar200/2008/5. számú ítélet.

nem kiemelkedő mértékben gyalázkodók, ezért – de csak ezért – Paizs Miklós becsületsértés miatt nem büntethető.³²⁹

5.4. A méltóság védelmének mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátjának explikálása az Alaptörvényben

Az Alkotmány (1949. évi XX. törvény) a véleménynyilvánítás szabadságát a jogállami alkotmánynovella, vagyis az 1989. évi XXXI. törvény hatályba lépése óta védte. A 61. § (1) bekezdése szerint a „Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.” A 61. § (2) bekezdése alapján pedig „a Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát.” Ezekkel szemben legfeljebb az 54. § (1) bekezdése („a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani”), valamint az 58. § (1) bekezdése volt felhozható – ez utóbbi azt nyilvánította ki, hogy „a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez [...] való jog;” az Alkotmány azonban egyiket sem nevesítette mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátozása lehetőségének explicit példáját. Valójában az Alkotmánybíróság gyakorlatában – éppen a véleménynyilvánítási szabadság alaphatározataként számon tartott 30/1992. (V. 26.) AB határozatban – kimunkált szükségességi-arányossági teszt alapján bármely alapjog és alkotmányos érték a véleménynyilvánítás korlátjaként jelenhetett meg, bár eltérő mértékben és feltetelekkel;³³⁰ ezek közül az alkotmány nem emelt ki egyet sem, azt az AB gyakorlata alakította és fejlesztette.

2010 nyarán az alkotmánymódosító hatalom megváltoztatta az Alkotmány 61. §-ának szövegét;³³¹ a jelen tanulmány számára fontos rendelkezései a következők voltak. Az (1) bekezdésbe kemény vitákat követően, kompromisszumos megoldásként bekerült a *szólás* szabadságának védelme is;³³² a (2) bekezdés kiegészült a sajtó *sokszínűségének* a védelmével;³³³ a (3) bekezdés pedig egy teljesen új rendelkezéssel.

329 „Az ítéletábra álláspontja szerint az a két jelző, amellyel a magánvádlót illetve a vádlott – az egész írást tekintve – a legenyhébb volt, és semmiképpen nem tekinthető súlyosan gyalázkodónak. A vádlott műve – annak egészét tekintve – a jobboldalról, és azok szereplőiről alkotott értékítélet, melyben a magánvádló személye kevésbé jelentős, és az őt illető jelzők sem olyanok, amelyek súlyosan gyalázkodóak lennének.” Önmagában is érdekes kérdés, hogy a szöveg egészének kontextusa a becsületsértésre való objektív alkalmasságot miért befolyásolja – erről sajnos a táblabíróság nem ír az indokolásban. Az ugyanis kétségtelen, hogy az adott szöveg nagyon durva (szerzője szerint ez a jobboldali kifejezőmód kifigurázása, szó szerint viszont – a stílustól most szándékosan eltekintve – súlyos kijelentéseket tartalmaz, többek között egy közismert jobboldali újságíró bűncselekményekkel, benne erőszakos közöszlással való megrágalmazását is); ez viszont nem lenne szabad, hogy befolyásolja azt a mércét, amit a bíróságoknak hasonló esetekben alkalmazniuk kell. Az indokolás szövegezése azon következtetésre is alapot adhatna, hogy ha a vád alapjául szolgáló kijelentések nem ilyen szövegkörnyezetben hangzottak volna el, akkor azok jogi megítélése is más lenne – ez viszont súlyosan sértené a jogbiztonságot, továbbá szembe menne a büntetőbíróságok saját ítélezési gyakorlatával is, amiben a becsület, a méltóság, illetve a jó hírnév sérelmére való alkalmasság nem a sértett szubjektív értékítéletétől (vagy a sértő szöveget körülvevő más szövegektől), hanem objektív körülményektől függ.

330 „A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely »intézmény« közvetítésével véd, s legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom)” [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 178].

331 A módosítások hatályba lépésének napja 2010. július 7. volt.

332 Az alkotmánymódosító hatalom először a véleménynyilvánítás szabadsága *helyébe* kívánta tenni a szólás szabadságát; miután azonban a szólás kevesebbet jelent, mint a véleménynyilvánítás, végül csak kiegészítette vele a 61. § (1) bekezdését. Valójában e módosítás felesleges volt, hiszen a véleménynyilvánításba a szólás is beletartozik. A 61. § (1) bekezdésének szövege ezt követően a következőképpen hangzott: „A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás és a szólás szabadságához, továbbá a közérdekű adatok megismeréséhez, valamint terjesztéséhez.”

333 A 61. § (2) bekezdése szerint: „A Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét.”

kezést iktatott az Alkotmányba, eszerint: „A demokratikus közvélemény kialakítása érdekében mindenkinek joga van a megfelelő tájékoztatáshoz a közügyek tekintetében.” Ezáltal tehát a véleménynyilvánítási szabadságnak az alkotmánybíróági gyakorlatban kialakított kettős igazolása alkotmányi rangra emelkedett. Igazán jelentős változások e tekintetben, különösen a véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátozási lehetőségei vonatkozásában azonban csak az Alaptörvénnyel történtek.

A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény IX. cikkének eredeti szövege (illetve annak számunkra fontos rendelkezései) szerint: „(1) Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. (2) Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.” Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.) azonban e kérdéskört sem hagyta érintetlenül. A módosítás szerint az Alaptörvénynek a véleménynyilvánítás szabadságával foglalkozó IX. cikke egyébek mellett a következő rendelkezésekkel egészül ki:³³⁴

(4) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére. (5) A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.

Az emberi méltóság tehát 2013 tavaszától a véleménynyilvánítás szabadsága explicit korlátja lett; a kérdés, hogy mindez hogyan érintette ezen alapjog védelmi körét. Mivel az Alaptörvény *erga omnes* hatályú értelmezésére az Alkotmánybíróság jogosult, erre a kérdésre csak magából az alkotmánybíróági gyakorlatból kaphatunk választ. Az AB rövidesen szembesült is ezzel a problémával, és úgy foglalt állást, hogy lényegileg nem történt változás az Alaptörvény negyedik módosításával sem; az emberi méltóság eddig is kiemelt védelmet élvezett, így az AB korábban is a szólásszabadság legitím korlátjaként fogadta azt el, és ez ezután is így lesz.³³⁵ Igaz ez a polgári jogi rendelkezések vonatkozásában is, és természetesen a büntetőjogi szabályok esetében is.

334 Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.) 5. cikk (2) bekezdés.

335 „Az Alaptörvény negyedik módosításával bekerült rendelkezés szerint a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére. Az Alkotmánybíróság szólásszabadság-értelmezésének ugyanakkor kezdettől fogva sarokköve volt az, hogy mások emberi méltósága a véleményszabadság korlátja lehet. [...] Az alapjogok korlátozásának általános szabályaiból következően a lényeges alkotmányossági kérdés az volt, és továbbra is az, hogy az emberi méltóság védelmét szolgáló szabályozás mely esetben minősül a szólásszabadság szükséges és arányos korlátozásának [Alaptörvény I. cikk (3) bek.]. [...] [M]ások emberi méltósága az alkotmányos joggyakorlatban eddig is a szólásszabadság egyértelmű korlátjának minősült, és az Alkotmánybíróság a szólás- és sajtószabadság értelmezését, így a közszereplők bírálhatóságával összefüggő korábbi érveit is ennek tükrében dolgozta ki.” 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [24]. A jogirodalomban ugyanakkor felmerült az a szempont is, hogy „az általános alapjog-korlátozási teszt rávetítése az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdésére lényegében feleslegessé teszi, kiüresíti az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdését. Az I. cikk (3) bekezdése ugyanis – az abszolút korlátozhatatlan alapjogok kivételével – minden alapjog esetében általánosságban előírja, hogy az adott alapjogot csak másik alapjog – vagy alkotmányos érték – védelme érdekében (vagyis a feltétlenül szükséges mértékben) és arányosan lehet korlátozni. Vagyis ha az alkotmányozó a 7/2014. (III. 7.) AB határozat ezen értelmezését követte volna, akkor nem lett volna szükség ennek a IX. cikk (4) bekezdésének külön, szövegszerű beemelésére (vagy akkor minden korlátozható jogot fel kellett volna itt sorolni, hogy például a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások tulajdonának, egyesülési jogának, gondolat szabadságának stb. megsértésére).” TÉGLÁSI András: Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi gyakorlata az Alaptörvény hatálybalépése után. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SZENTE Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon*. Budapest, NKE KTK, 2014. 317–340. Ezért Téglási – Halmai Gábor és Kim Lane Scheppele nyomán – úgy érvel, hogy „az Alaptörvény véleménynyilvánítási jogra vonatkozó – a korábbi Alkotmányhoz képest megváltozott – szabályának egyik értelmezési lehetősége [éppen] az, hogy az az általános alapjog-korlátozási teszthez képest egy azt lerontó speciális szabályt fogalmazott meg.” Uo., 325–326.

Az utóbbi vonatkozásban az AB hamarosan bizonyíthatta, hogy ezt valóban így gondolja: érkezett ugyanis egy ún. valódi alkotmányjogi panasz, azaz egy olyan indítvány, amely – egy új, Magyarországon az Alaptörvény hatályba lépéséig nem létezett alapjogvédelmi jogintézmény alapján³³⁶ – egy jogerős bírói döntést támadott meg, annak helytelen (alaptörvény-ellenes) jogértelmezése miatt.³³⁷ E döntés mérőföldkönek számít az új hatásköri

336 Érdekeség, hogy a „valódi”, bírói ítéletekkel szemben igénybe vehető alkotmányjogi panasz bevezetése már a rendszerváltás során felmerült, azonban a Legfelsőbb Bíróság ellenállása, illetve az Ellenzéki Kerekasztal közönye miatt (ami fontosabbnak tartotta az *erga omnes* hatályú, a megsemmisítés lehetőségét tartalmazó és bárki által indítványozható utólagos absztrakt normakontroll, mint az egyéni (alap) jogvédelem eszközeként szolgáló „valódi” alkotmányjogi panasz bevezetését) ez végül akkor lekerült az alkotmányozási kérdések napirendjéről. (L. pl. SÓLYOM László előszava. In: HALMAI-TÓTH i. m. (277. lj.) 13–20. Az akkor új, jogállami alkotmány kialakulásának részleteihez l. pl. KUKORELLI István: *Tradíció és modernizáció a magyar alkotmányjogban*. Budapest, Századvég, 2006. 128–134.) A valódi alkotmányjogi panasz bevezetésének gondolata ezt követően is időről időre felmerült, legutoljára maga az Alkotmánybíróság, illetve annak elnöke fogalmazta meg az alkotmányozás megindulásakor azt az igényt, hogy – az érdekeltséghez nem kötött utólagos absztrakt normakontroll-indítvány lehetőségének megszüntetésével együtt – teremtsék meg az egyéni jogvédelem alkotmányos mércéje érvényesülésének biztosítására alkalmas intézményt, vagyis az alkotmányozó hozza létre a valódi alkotmányjogi panaszt. (L. Paczolay Péternek, az Alkotmánybíróság elnökének az Országgyűlés Alkotmány-előkészítő eseti bizottsága elnöke, Salamon László részére írt, 2010. szeptember 29-ei keltezésű levelét: <http://www.parlament.hu/biz/aeb/info/ab.pdf>.) A „valódi” alkotmányjogi panasz bevezetése végül – bizonyos eltérésekkel – alapvetően német mintára történt meg. A német gyakorlat kialakulásához, jellegzetességeihez és problémáihoz összefoglaló jelleggel magyarul l. pl. CSEHI Zoltán: Kérdések és felvetések a német típusú alkotmányjogi panasz magyarországi bevezetése kapcsán. *Alkotmánybírói Szemle*, 2011/1., 100–109; MOHÁCSI Barbara – ZAKARIÁS Kinga: A „valódi” alkotmányjogi panasz. Kézirat; ZAKARIÁS Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2., 98–104.; TÓTH Judit – LEGÉNY Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest, CompLex, 2006. 274–275. Átfogóbb, részletes bemutatására pedig l. Bernd J. HARTMANN: Verfassungsbeschwerden, Rechtsweg, Landesverfassung. In: Bodo PIEROTH – Peter SILBERKUHLE (szerk.): *Die Verfassungsbeschwerde*. Wolters Kluwer, 2008. 59–166; Rüdiger ZUCK: *Das Recht der Verfassungsbeschwerde*. München, C.H. Beck, 2006.

337 Az alapjogvédelem kétféle lehet: kollektív és egyéni. A *kollektív alapjogvédelem* (2012. január 1-je előtt is létezett) eszköze a *normakontroll*, vagyis a jogszabályok alkotmányosságának ellenőrzése. Ha e jogkörében az Alkotmánybíróság bármely jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés alkotmány- (alaptörvény-) ellenességét megállapítja, akkor a jogszabályt megsemmisíti, így ahhoz – a megsemmisítés hatályának beállta után – joghatások nem fűződhetnek. A normakontrollnak alapvetően két típusa létezik: az absztrakt és a konkrét normakontroll. I. Az *absztrakt normakontroll* azt jelenti, hogy – az arra jogosult indítványára – az Alkotmánybíróság konkrét üggyel és eljárástól függetlenül, általános jelleggel vizsgálja egy norma Alaptörvénnyel való összhangját, míg II. a *konkrét normakontroll* esetében felmerik egy alapügy (alapeljárás), amelyben egy adott jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés alkotmányellenessége felmerül. (Mivel a konkrét normakontroll esetében mindig van egy – vagy több – közvetlenül érintett, akinek jogaira és kötelezettségeire a normakontroll eredménye kihatással lehet, az már nem kizárólag a kollektív alapjogvédelem eszköze, hanem az egyéni is.) Az absztrakt normakontroll ismét csak kétféle lehet: előzetes és utólagos. Az *előzetes absztrakt normakontroll*ra még az adott jogszabály kihirdetése előtt kerül sor, amit jelenleg egyrészt az Országgyűlés, ha pedig az nem élt e jogával, akkor a köztársasági elnök indítványozhat; az *utólagos absztrakt normakontroll*ra pedig a jogszabály kihirdetése után van lehetőség (a fentiekben elemzett korábbi alkotmánybírói határozatok mind ilyen eljárásban születtek). Mivel 2012. január 1-jével a jogi érdekeltség nélküli indítványozási lehetőség (az ún. *actio popularis*) megszűnt [erről, valamint annak hatásairól részletesen l. TÓTH J. Zoltán: Az egyéni (alap)jogvédelem az Alkotmányban és az Alaptörvényben (I–II. rész). *Közjogi Szemle*, 2012/3., 11–19, 2012/4., 29–37], azok a személyek, akik valamely jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés alkotmányellenességét saját jogi érdekeltségük igazolása nélkül állítják, most már nem fordulhatnak maguk az Alkotmánybírósághoz, csak jelezhetik az ombudsmannak az alaptörvény-ellenesség gyanúját, aki – ha egyetért azzal – saját nevében indítványozza az adott jogszabály(hely) megsemmisítését az Alkotmánybíróságnak. Akinek viszont jogi érdeke fűződik az alkotmányellenesség megállapításához, annak továbbra is közvetlen indítványozási joga van: ennek eszköze a konkrét normakontroll. [Ez alól természetesen kivétel a bírói kezdeményezés

szabályok alanián való. a szólásszabadsággal összefüggő alanyos-értelmezésben, amely határozatban az AB egyrészt felállította a bíróságok számára azt a mércét, amit a rágalmazás és a becsületsértés elhatárolása vonatkozásában a rendes bíróságoknak követniük kell, másrészt meghatározta a közügyekkel kapcsolatos szempontokat, harmadrészt egyéb, a korábbi gyakorlat alapján nem egyértelmű kritériumokat is tisztázott, amelyek miatt e határozat a konkrét ügyön messze túlmutató jelentőséggel bír, ezért a továbbiakban e döntés, vagyis a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat részletes bemutatására és elemzésére kerül sor.

A 13/2014. (IV. 18.) AB határozatot az Alkotmánybíróság 2014. április 7-i ülésén csaknem egyhangúlag (egyetlen ellenszavazattal, Dienes-Oehm Egon különvéleményével)³³⁸

egyeti normakontroll eljárás iránt, ahol – ahogy az a jogintézmény elnevezéséből is kitűnik – az eljáró bíró(i) tanács) kezdeményezheti az alkotmánybírósági felülvizsgálato; az eljárásban érintett személy legfeljebb javasolhatja a bírónak, hogy függesse fel az eljárást, és forduljon az Alkotmánybírósághoz.] A konkrét normakontrollnak három fajtája van. Az első a „régí”, *normakontrollal egybekötött alkotmányjogi panasz* [az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLII. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 26. § (1) bek.], aminek alapján bárki, akinek az ügyében folytatott bírósági eljárásban véleménye szerint a bíróság alaptörvény-ellenes *jogszabályt* alkalmazott, és ennek folytán valamely, Alaptörvényben biztosított joga sérült, indítványozhatja a bírói ítélet vagy eljárás alapjául szolgáló jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését, feltéve, hogy egyéb rendes jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs (nem volt) számára biztosítva. [Ide tartozik továbbá az Abtv. 26. § (3) bekezdése is, ami szerint „a legfőbb ügyész az Alkotmánybírósághoz fordulhat az ügyész részvételével lefolytatott egyedi ügyben alkalmazott jogszabály Alaptörvényben biztosított jogok sérelmét okozó alaptörvény-ellenességének vizsgálata érdekében, ha a jogosult maga nem képes jogainak védelmére, vagy a jogsérelem a személyek nagyobb csoportját érinti.”] A második a *közvetlen vagy kivételes alkotmányjogi panasz* [Abtv. 26. § (2) bek.], amit akkor lehet igénybe venni, ha az alaptörvény-ellenes *jogszabály* rendelkezésének alkalmazása vagy hatályosulása folytán közvetlenül, bírói döntés nélkül következett be a(z) alapjogi) jogsérelem (továbbá az alaptörvényben biztosított egyéb, alapvető jognak nem minősülő alanyi jogok sérelme). A harmadik pedig a *bírói kezdeményezés egyedi normakontroll eljárás iránt* (bírói konkrét normakontroll – Abtv. 25. §), amit az érintett személy nem, csak az ügyben eljáró bíróság kezdeményezhet. Magyarországon azonban 2012. január 1-je óta nemcsak kollektív, hanem *egyéni alapjogvédelem* is létezik. Ennek eszköze az ún. *valódi alkotmányjogi panasz* (Abtv. 27. §), aminek lényege, hogy a bírósági eljárásban érintett bármely személy vagy szervezet az Alkotmánybírósághoz fordulhat akkor is, ha nem a bíróság által alkalmazott jogszabályt tartja alaptörvény-ellenesnek, hanem (a jogszabály alkotmányosságának elismerése mellett) *magát a bírósági döntést vagy a bírósági döntéshez vezető bírósági eljárást*. (A valódi alkotmányjogi panasz működésének kezdeti tapasztalatait l. Tóth J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közöny*, 2014/5., 224–238. Az alkotmánybíróságok ezen – és egyéb – funkcióinak, valamint hatásköreinek egymástól való megkülönböztetéséhez l. pl. KUKORELLI István: *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris, 2007. 452–467; LEGÉNY Krisztián: Az alkotmánybíráskodás modelljei. In: Tóth–LEGÉNY i. m. (336. lj) 211–280, különösen 236–273; CSERVÁK Csaba: *Az ombudsmantól az Alkotmánybíróságig*. Debrecen, Lícium–Art, 2013. 121–134; TÉGLÁSI András: Az alkotmánybíráskodás modelljei. In: BENDE Zsófia – HALÁSZ Iván: Összehasonlító alkotmányjog. Budapest, NKE KTK, 2014. 135–148, különösen 135–141. A 2012. január 1. előtti magyar alkotmányjogi panaszról, annak AB általi alkalmazási gyakorlatáról és e gyakorlat dilemmáiról l. pl. KÖBLÖS Adél: Milyen jogvédelmet nyújt az alkotmányjogi panasz? *Alkotmánybírósági Szemle*, 2010/1., 130–134; URTZ Renáta: Egyéni jogséremlmek és az Alkotmánybíróság. *Fundamentum*, 1999/2., 39–52; CSERVÁK Csaba: A régi alkotmányjogi panasz hiányosságainak szemléltetése. *Jogelméleti Szemle*, 2016/4., 12–22. A „régí” panasz továbbélésének és 2012 utáni alkalmazhatóságának elemzését l. KÖBLÖS Adél: A „régí típusú” alkotmányjogi panasz az új Abtv.-ben. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2012/1., 80–88.)

338 A 14: 1-es szavazati arány miatt különösen indokolt az a kijelentés, hogy e határozat mérföldkőnek számít, ugyanis az az utóbbi időben igen megosztott alkotmánybírók közötti, e kérdésben meglevő csaknem egyöntetű felfogást jelzi. E kvázikonszenzus alapján biztonsággal kijelenthető, hogy az AB elkövetkező évekbeli gyakorlata a véleménynyilvánítás defamatorikus korlátozásai tekintetében a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatot fogja követni. (Megjegyzendő, hogy önmagában az a tény, hogy a határozathoz egyetlen különvélemény született, nem jelentené automatikusan azt, hogy csak egyetlen ellenszavazat volt. Nemhogy nem kötelező, de még csak nem is elvárt, hogy az alkotmánybírók ellenvéleményüket formális különvéleményben fejezzék ki, mint ahogy az az esetek jelentős részében ténylegesen elmarad. Jelen esetben azonban nem erről van szó; ezen ügyben a tényleges szavazati arány valóban 14: 1 volt.)

fogadták el, április 8-án parafálták, április 14-én írták alá, és (ahogyan az a határozat számából látható) április 18-án hirdették ki.³³⁹ A határozat alapjául szolgáló ügy egy kisvárosi közeleti vita során született kijelentés, amely miatt büntetőeljárás indult. Az ügyet elsőfokon tárgyaló Siklósi Járásbíróság által megállapított tényállás szerint a későbbi indítványozó, a büntetőper I. rendű vádlottja, ifj. Szalai Ottó Siklós város önkormányzati képviselője, a sértett, dr. Marenics János pedig (2002 óta folyamatosan) Siklós polgármestere volt.³⁴⁰ 2011 januárjában az egyik ingyenes terjesztésű, nagyjából 3200–3400 példányban havi-kéthavi rendszerességgel megjelenő, ifj. Szalai által kiadott *Demokrácia megalkuvás nélkül* című helyi közeleti újságban (a Siklósi Járásbíróság meghatározásában: közérdekű információs és tájékoztató hírlevélben) egy cikk jelent meg „Mit hozott az új év Marenics Jánosnak? 521 775 forint jutalmat a Siklósiak pénzén” címmel, aminek szerzője maga ifj. Szalai volt.

E publicisztikában ifj. Szalai a következőket írta:

Amikor nagyon sok embernek a karácsonya nélkülözéssel telt, és sokan még a tüzelőt sem tudták beszerezni, addig városunk kapzsi polgármestere ismét bebizonyította: a pénzt mindennél jobban szereti. Sajnos megint a miénket. [...] Bizonyára emlékeznek még, amikor 3 havi jutalmat markolt fel a polgármester, a világon egyedülként komolyan véve Győrei »humbuk« Zsolt frenetikus meséit. A meg nem valósult ötletbörze és a lebukás után a jutalmat elfelejtette visszafizetni. A magát Ludas Matyinak képzelő városvezető alig, hogy hazatért évi szokásos luxusnyaralásainak egyikéből, a város katasztrófális állapotára fittyet hányva – ami az ő áldásos tevékenységének a következménye – ismét a siklósiak zsebébe nyúlt. *Amíg saját magukra nem sajnálják az adófizetők pénzét, és úgy bánnak vele, mintha a sajátjuk lenne*, addig a Marenics János – Mehring Tóth Szilvia [féle] városvezetés az új év alkalmával drasztikus megszorító csomaggal állt elő, amely minden eddiginél mélyebben érinti a lakosságot. (Kiemelés tőlem – T.J.Z.)

339 Az Alkotmánybíróságnak az összes alkotmánybíróból álló teljes ülés által meghozott határozatait a következő stációkon keresztül születnek meg. Először a határozat elfogadására kerül sor, aminek során a tervezet rendelkező részéről szavaz a testület; amennyiben a rendelkező rész megkapta a szavazatok többségét [szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt, ilyen elnöki szavazattal dönt el pl. a 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, illetve a 3076/2013. (III. 27.) AB határozat], a határozatot az AB elfogadta. Ezt követően az előadó alkotmánybíró az esetleg még szükséges pontosításokat, szövegkiigazításokat elvégzi, majd a határozat végleges szövegét parafálja az alkotmánybírók, azaz kézjegyükkel látják el azt – ez azt jelenti, hogy a határozat szövege (az indokolást is beleértve) végleges, azt ebben a formában kell kihirdetni. Ezt követően a határozat érdemével esetleg egyet nem értő alkotmánybírók különvéleményt, a rendelkező részt egyetértő, de az indokolással részben vagy egészben egyet nem értő alkotmánybírók párhuzamos indokolást írnak, majd a beérkezett különvéleményekkel és párhuzamos indokolásokkal egybeszerkesztett határozatot a testület tagjai aláírják. Ha a rendelkező rész a határozat *Magyar Közlönyben* történő közzétételéről rendelkezett, akkor a kihirdetés napja a *Magyar Közlönyben* való megjelenés napja; ha pedig azt a testület nem rendelte el, akkor az Alkotmánybíróság hivatalos lapjában, *Az Alkotmánybíróság határozatai* című lapban (az „AB Közlönyben”) való megjelenés napja.

340 Jelen sorok írásakor, azaz 2016 végén is ez a helyzet, tekintettel arra, hogy Marenics Jánost független jelöltként a 2014. októberi önkormányzati választásokon a siklósiak 41,18%-a újraválasztotta polgármesternek (a második helyezett jelölt 30,05%-ot kapott), míg Szalai Ottót az ottani 01. számú egyéni választókerületben választották újra önkormányzati képviselőnek, szintén független jelöltként, a leadott szavazatok 29,35%-ával (a második helyezett ott 18,81%-ot kapott).

A kurzívval szedett kijelentést a Siklósi Járásbíróság 2013. március 12-én meghozott ítéletében úgy értékelte,³⁴¹ hogy tényállítást tartalmaz, amire elrendelte a valóság bizonyítását, mivel azonban az sikertelen maradt, a vádlottat – egy korábbi ügyben született, két rendbeli rágalmazás vétsége miatt alkalmazott próbára bocsátás intézkedés megszüntetésével egyidejűleg – a Btk. 179. § (1) bekezdésében meghatározott és a (2) bekezdés *b*) pontja szerint minősülő rágalmazás vétsége [valamint a korábbi ügyben megállapított további két rendbeli, a Btk. 179. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés *b*) pontja szerint minősülő nagy nyilvánosság előtt megvalósított rágalmazás vétsége]³⁴² miatt halmozati büntetésül 35 napi tétel pénzbüntetésre ítélte, egy napi tétel összegét pedig 2500 forintban, azaz a törvény szerinti legkisebb összegben állapította meg.³⁴³ A „kapzsi” jelzőt viszont úgy értékelte, mint a becsület csorbítására alkalmas kijelentést, ami azonban egy közszereplő közügyeivel kapcsolatban hangzott el, és bár túlzó volt, azt egy polgármesternek tűnie kell, ezért a bíróság ifj. Szalait – a Komlói Városi Ügyészség vádiratában foglalt indítvány, illetve a vád képviselőtét később átvevő Siklósi Járási Ügyészség vádbeszédében foglaltak ellenére – becsületsértés vétségében nem találta bűnösnek.³⁴⁴

341 Siklósi Járásbíróság 4.B.85/2012/16.

342 E korábbi eljárás ugyanezen bíróság, akkori nevén a Siklósi Városi Bíróság előtt zajlott; a jogerős ítélet 4.B.121/2010/14. szám alatt született meg. Ezen ügyben ifj. Szalai ugyancsak Mareniccsal szemben, ugyanabban az újságban – egyebek mellett – a következő kijelentéseket tette. A 2008. szeptemberi számban, a „Haverok, buli, mutyi – hová folyik a siklósiak pénze?” című cikkben azzal vádolta meg a polgármestert, hogy ő, valamint egyik családtagja magáncélra használják a polgármester számára juttatott szolgálati telefont, aminek költségeit közpénzből fizetik – ezt azonban bizonyítani nem tudta, illetve a polgármester igazolta, hogy a telefon használata jogszerű volt. Egy másik publicisztikája ugyanezen hírlap 2009. júniusi számában jelent meg, amiben azt írta, hogy ő és más képviselők „soha egyetlen dőzsölésen nem vettek részt, így sonkás tekercset és pezsgőt sem fogyasztottak még a helyiek pénzén, és a strandon sem kértek haveroknak, rokonoknak ingyen belépőt, hanem becsületesen fizettek, úgy, mint más. A hivatali autóban sem pöffeszkedtünk, mint egyes képviselők, és ha például házi vízművet rendelnék a távhőtől, akkor sem kerülnék el a fizetést Marenicsmódra.” Bár e kijelentések nagyobb részt feltételes módban vannak megfogalmazva, azok egyértelműen tényállításnak minősülnek, amik esetében – közügyekről, illetve közszereplőről lévén szó – a valóság bizonyításának van helye. Ezt a bíróság meg is kísérelte, azonban az eredménytelen maradt: a terhelt meg sem kísérelte bizonyítani, hogy Marenics János közpénzből, hivatali szabályainak megszegésével biztosított hozzátartozóinak és ismerőseinek ingyenesen strandbelépőt, vagy hogy ingyen vett volna igénybe közüzemi szolgáltatást. Emiatt a Siklósi Városi Bíróság a rágalmazás elkövetését mindkét kijelentés esetében megállapította, és ifj. Szalai Ottót próbára bocsátotta.

343 Vö. régi Btk. 51. § (3) bekezdés.

344 Az ügynek volt egy másik vádlottja is, ifj. Szalai édesapja, id. Szalai Ottó, aki ugyanebben az újságban, ugyanebben a számban szintén jegyzett egy cikket „Több százezer forintot vettek ki a zsebemből” címmel, amiben többek között ezt írta: „Ahol embereket veretnek és bocsátanak el a véleményükért, az egy fertő. Marenics János és barátai fertője.” Ezzel a közléssel a bíróság szerint id. Szalai rágalmazást követett el, mivel arra utalt, hogy Marenics embereket veretett meg, valamint hogy őt azért bocsátotta el, mert rá nézve hátrányos véleményt fogalmazott meg. Utóbbit azonban nem tudta bizonyítani, az előbbiről pedig az eljárás során maga ismerte el, hogy állítása valótlan. Emiatt – büntetlen előéletére is tekintettel – őt a bíróság próbára bocsátotta. Ezen ítélet ellen a II. rendű vádlott szintén fellebbezett, amit a másodfokú bíróság szintén elutasított, alkotmányjogi panaszt azonban – a fiával ellentétben – ő már nem terjesztett elő. Id. Szalai ítélete vonatkozásában megállapítható, hogy azzal alkotmányossági probléma valóban nem merült fel, az ő közlése (tényre közvetlenül utaló kifejezés használata) valóban megvalósította a rágalmazás vétségét, mert olyan tényre utalt, ami nem bizonyult valóbnak, azaz közlése túlment azon a határon, amit akár egy közszereplő tűni lett volna köteles.

Az ítélet érdekessége, hogy az nemcsak hogy hivatkozik az Alkotmánybíróság hasonló ügyekben irányadó 36/1994. (VI. 24.) határozatára, de egészen hosszú alkotmányjogi érveléssel vezeti le abból,³⁴⁵ miért ítélte el ifj. Szalai Ottót a fenti kijelentéséért rágalmazás miatt. Az – önmagukban egyébként helytálló – alkotmányjogi kijelentések alapja azonban az az értékelés volt, ami szerint ifj. Szalai Ottó kijelentése *tényállításnak* minősült, amire a valóság bizonyítását el kellett rendelni, nem pedig a polgármester hivatali tevékenységével összefüggő kritikának, véleménynek, éles hangú, túlzó *bírálatnak*. A Siklósi Járásbíróság szerint ezért a terhelt kijelentésére nem terjedt ki a közszereplőkkel kapcsolatos véleménynyilvánítás feltétlen szabadsága (akkor terjedt volna ki rá, ha az pusztán véleménynek minősült volna), így a valóság bizonyítását (tény közléséről lévén szó) el kellett rendelni. Mivel ez eredménytelennek bizonyult, azaz a vádlott nem tudta bizonyítani azt a tényt, hogy a sértett polgármesterként a közpénzeket tilalmazott módon használta volna fel (azokat hűtlenül vagy hanyagul kezelte, esetleg elsikkasztotta volna), a bíróság megállapította a vádlott büntetőjogi felelősségét rágalmazás vétségében.³⁴⁶

Az ítélet ellen ifj. Szalai Ottó fellebbezett, ám azt a Pécsi Törvényszék 2013. október 25-én kelt és e napon jogerőssé vált végzésében elutasította,³⁴⁷ és az elsőfokú bíróság ítéletét – annak helyes indokaira tekintettel³⁴⁸ – helybenhagyta. E rövid, alig több mint két

345 „Ahogy azt az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozatában is kifejtette, a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alapjogok között, ebből eredő, külön nevesített jog a szólás és sajtószabadság, amely utóbbi felőleli valamennyi médium szabadságát, továbbá az információk megszerzésének szabadságát is. A szabad véleménynyilvánításhoz való jognak igen kevés joggal szemben kell csak engednie, azaz a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni. A demokratikus társadalom létezésének és fejlődésének nélkülözhetetlen eleme a közügyek vitatása, amely feltételezi a különböző politikai nézetek, vélemények kinyilvánítását, a közhatalom működésének bírálatát. Kiemelkedő alkotmányos érdek az állami és a helyi önkormányzati feladatokat ellátó szervek és személyek tevékenységének nyilvános bírálhatósága, valamint az, hogy a polgárok bizonytalanság, félelem és megalkuvás nélkül vehessenek részt a politikai és társadalmi folyamatokban, a közéletben. Ez ellen hat, ha a törvényhozó büntetéssel fenyeget minden, a közhatalmat gyakorló személyek és intézmények becsületének csorbítására alkalmas *tényközlést, és értékítéletet*. Az értékítéletre a véleménynyilvánítási szabadság minden esetben kiterjed, függetlenül attól, hogy az értékes vagy értéktelen, igaz vagy hamis, észérveken vagy érzelmeken alapul. Ennek a külső korlátja az emberi méltóság, a becsület és a jó hírnév lehet. Fokozottan alkotmányos védelmet élveznek az olyan értékítéletek, amelyek a közügyekre vonatkozó vélemények ütköztetésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzóak, felfokozottak. A demokratikus jogállam állami és önkormányzati intézményeinek szabad bírálata, működésük, tevékenységük kritikája – még ha az becsületsértő értékítéletek formájában történik is – olyan alapvető jog, amely a demokrácia lényegi eleme.”

346 Az ítélet szerint: „[Tényállít] az olyan nyilatkozat, amely valamely végbement, vagy végbemenő eseményre, jelenségre, állapotra utal. Az idézett mondat esetében éppen erről volt szó, mivel ifj. Szalai Ottó I. rendű vádlott tényként állította, hogy dr. Marenics János »saját magára nem sajnálja az adófizetők pénzét, és úgy bánik vele, mintha a sajátja lenne«. E tényállítás a közpénzek tilalmazott felhasználására való utalás – valósága esetén – büntetőeljárás megindításának szolgálhat az alapjául. [...] A Btk. 182. § (2) bekezdésében írt rendelkezést értelmezve a valóság bizonyításának helye lett volna, hiszen a kérdéses cikkben tényállítás történt és annak valóságtartalma esetén e tény állítását közérdek indokolhatta. Azonban a valóságbizonyítás – figyelemmel arra, hogy ilyenkor a bizonyítási teher megfordul és a valóság bizonyítását az érintett vádlottnak kell megtennie – eredménytelen maradt, mivel a vádlott semmilyen bizonyítást ennek kapcsán nem ajánlott fel, továbbá a rendelkezésre álló adatok alapján sem volt igazolható a vádlott által állított tények valóságtartalma.”

347 Pécsi Törvényszék 4.Bf.276/2013/7.

348 A törvényszék egyetlen kérdésben nem értett egyet a járásbíróság álláspontjával, mégpedig a kiszabott pénz-büntetés mértéke tekintetében. A törvényszék szerint ugyanis súlyosító körülményként kellett volna értékelni, hogy ifj. Szalai a rágalmazást az ugyancsak rágalmazás miatt vele szemben folyamatban levő büntetőeljárás alatt követte el, emiatt pedig a vele szemben kiszabott 87 500 forintos pénzbüntetés „eltúlzottan enyhe”; tekintettel azonban arra, hogy az ügyész a vádlott terhére nem fellebbezett, annak súlyosítására nem volt mód.

oldalas határozat érdemi alkotmányjogi okfejtést nem tartalmaz, lényegében az elsőfokú ítélet alapjául szolgáló eljárás jogszerűségére, a kimerítő bizonyítási eljárásra, az ítélet helyes ténybeli következtetéseire és helyes jogi indokaira utal.³⁴⁹ Ezen jogerős döntés ellen ifj. Szalai Ottó 2014. január 3-án az Abtv. 27. §-a szerinti (ún. valódi) alkotmányjogi panaszt nyújtott be, annak alkotmányellenessége megállapítását és megsemmisítését indítványozva. Az Alkotmánybíróság 13/2014. (IV. 18.), példaértékű gyorsasággal meghozott határozatában³⁵⁰ a panasznak helyt adott, a másodfokú és az az által helybenhagyott elsőfokú döntést³⁵¹ alkotmányellenesnek nyilvánította és megsemmisítette, mivel azok sértették az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében elismert véleménynyilvánítási szabadságot. Amiben a határozat semmi újat nem tartalmazott, az a véleménynyilvánítási szabadság kiemelt védelmének kettős igazolása,³⁵² ezen alkotmányos alapjognak a kommunikációs jogok anyajogaként történő felfogása,³⁵³ illetve a vélemények tartalomfüggetlen védelme elvének³⁵⁴ megerősítése.

Nóvumként jelent meg viszont egyrészt az, hogy az eddig pusztán absztrakt normakontroll eljárásokban, csak elvi tételekként értelmezett véleménynyilvánítási szabadságot az AB a valós büntető eljárásokban döntő bíróságok számára is értelmezhető és alkalmazható módon, a konkrét ítéletre kiható jelleggel értelmezte; másrészt az, hogy a közszereplő politikusokról, generalizáltabban a közszereplőkről a hangsúly áttolódott a közügyekre, vagyis a különböző kijelentések büntetőjogi értelmezésének alkotmányossági bírálatakor immáron nem a véleménnyel illetett személy általános státusza (közszereplő-e vagy sem) kell, hogy a vizsgálat középpontjába kerüljön, hanem az a tény, hogy a kijelentés, a vélemény kinyilvánítása közügyekkel kapcsolatban történt-e, vagy sem;³⁵⁵ harmadrészt az, hogy az Alkotmánybíróság

349 A jelen tanulmány számára fontos indokolási rész mindössze ennyi: „Kétségtelen tény, hogy a vélemény-nyilvánítás szabadsága keretében a vádlottakat teljes körűen megilleti az a jog, hogy a sértettet kritizálják, vele szemben negatív, elítélő véleményt fogalmazzanak meg. A vádlottak azonban ennél lényegesen többet tettek, valótlán tények közlésével ifj. Szalai Ottó I. rendű vádlott azt a látszatot keltette, hogy a sértett hivatali helyzetével visszaélve vagyongazdálkodási kötelezettségét megszegve saját magát jogosulatlanul vagyoni előnyben részesítette. [...] Mindezek alapján kétség sem fér ahhoz, hogy mindkét vádlott kijelentései – amelyek tényállításnak minősültek – a becsület csorbitására alkalmasak voltak. Az elsőfokú bíróság mindezeket helyesen felismerve okszerűen következtetett ifj. Szalai Ottó [...] büntetőjogi felelősségére.”

350 Az indítvány 2014. január 6-án érkezett az Alkotmánybíróságra, a döntést pedig, mint láttuk, április 7-én, azaz mindössze 3 hónap alatt fogadták el (a kihirdetés is megtörtént április 18-án). A gyorsaság annak fényében különösen dicséretre méltó, hogy az AB e döntésében nemcsak a konkrét ügyet döntötte el, hanem elvi jelleggel lefektette mindazokat a szempontokat, amiket rágalmazási és becsületsértési ügyekben a konkrét büntető eljárásokban határozatot hozó rendes bíróságoknak mérlegelniük kell, emellett áttekintést adott az Emberi Jogok Európai Bírósága szólásszabadsággal kapcsolatos kurrens gyakorlatáról is.

351 Bár az indítvány csak a Pécsi Törvényszék jogerős végzését támadta, mivel azonban az érdemi jogsérelem már az elsőfokú ítéletben is megjelent, az Alkotmánybíróság az Abtv. 43. § (4) bekezdése alapján a Siklósi Járásbíróság ítéletét is megsemmisítette.

352 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [23].

353 Uo., Indokolás, [24].

354 Uo., Indokolás, [24]–[25], [31].

355 A „közügy” a politikai, illetve társadalmi kérdések eldöntésében, illetve az azt megelőző vitában való szerepvállalást takar (Navratyil Zoltán megfogalmazásában: „politikai karaktert hordoz”, vö. NAVRATYIL Zoltán: Az emberi méltóság magánjogi szerepe és a véleménynyilvánítás szabadsága. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát: *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 3. Budapest, CompLex, 2016. 229), így nem tekinthető közügynek a színészek, sportolók, „celebek” nyilvános szereplése, amennyiben az ilyen politikai (vagy közéleti) karakterrel nem rendelkezik.

felállította azt a mércét, amit a defamatorikus tényállások egymástól való elhatárolása (így különösen a tényállítás és az értékítélet megkülönböztetése) vonatkozásában a bíróságoknak követniük kell. (Mindezek mellett az AB további fontos megállapításokat is tett.) Mivel az elsőként említett nívum tulajdonképpen a másodiknak és a harmadiknak a következménye volt,³⁵⁶ behatódobban csak az utóbbi kettővel foglalkozunk.

Először tehát, ami az Alkotmánybíróság paradigmaváltását illeti, tételszerűen kijelenthető, hogy a hangsúly a közszereplőről – a strasbourgi gyakorlattal összhangban³⁵⁷ – áttolódott a kijelentés alapjául szolgáló ügyre. Ennek alapja az a – helyes – felismerés, hogy egy közszereplőnek is lehetnek magánügyei, amelyekben a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt védelme nem indokolja a sértettnek pl. a gyalázkodó kijelentések vagy egyéb cselekmények

356 Az Alkotmánybíróság saját szavaival: „az indítványozó által előadott alkotmányjogi probléma vizsgálata az egyedi ügyön túlmutató jelentőségű. Az Alkotmánybíróság a közügyek vitatását érintő véleményszabadsággal összefüggő alkotmányossági mércét ez idáig ugyanis kizárólag normakontroll típusú eljárásokban dolgozhatta ki [például 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 219; 34/2004. (IX. 28.) AB határozat, ABH 2004, 490, illetve legutóbb: 7/2014. (III. 7.) AB határozat]. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság eddig nem jelölhette ki azt az alkotmányos mércét, amely a jogalkalmazóknak segítséget nyújthat a közügyek vitatását érintő tényállítások és értékítéletek megkülönböztetéséhez. Az új közjogi rendszer azonban a bírói döntések alaptörvény-ellenességének vizsgálatára is hatáskört nyitott az Alkotmánybíróságnak, amelyen keresztül az Alkotmánybíróság a véleményszabadság érvényesülésének jogalkalmazói gyakorlatát is hatékonyan ellenőrizheti [7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [53]]. Így a konkrét ügygel összefüggésben az Alkotmánybíróság érdemi határozata a jövőre nézve általánosan is megfogalmazhatja azokat a szempontokat, amelyekre figyelemmel a közszereplők bírálatával összefüggő véleménynyilvánítási ügyeket megítélő bíróságok az Alaptörvényből fakadó követelményekkel összhangban foglalhatnak állást a közéleti vitákban elhangzó tényállítások és értékítéletek megkülönböztetéséről [erről hasonlóan lásd: 3/2013. (II. 14.) AB határozat, Indokolás, [33]]”, 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [20].

357 Az Emberi Jogok Európai Egyezményére, valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatára való hivatkozás az Alkotmánybíróság praxisát a kezdetektől fogva végigkísérte, így a rágalmazással és becsületsértéssel kapcsolatos alaphatározat, a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat is hivatkozott rá, mégpedig nemcsak illusztrációként, hanem a döntés (részbeni) alapjaként is [vö. SÓLYOM i. m. (304. lj.) 149–172], sőt „a strasbourgi esetjog [éppen] a véleménynyilvánítás szabadsága terén volt a legnagyobb hatása” (uo., 165). Mindez pedig azóta sem változott, a strasbourgi gyakorlat azóta is a jogszabályok alkotmányossága megítélése alapjaként szolgál mint annak minimumszintje. Így pl. legutóbb éppen a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat mondta ki, hogy „az Alkotmánybíróság [...] az alapjogok érvényesülésének minimális mércéjeként fogadja el a nemzetközi jogvédelmi mechanizmusok által biztosított jogvédelmi szintet” [13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [33]]. L. még ugyanezt többek között: 61/2011. (VII. 13.) AB határozat, ABH 2011, 290, 321; 22/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás, [16]; 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [27]; 16/2014. (V. 22.) AB határozat, Indokolás [37]; 32/06/2014. (VII. 21.) AB határozat, Indokolás [30]; 32/2014. (XI. 3.) AB határozat, Indokolás [50]. Továbbá: „Az Alkotmánybíróság mindezen szempontok figyelembevételére alapján határozza meg azt a mércét, amely ahhoz szükséges, hogy egy-egy közügyek vitatását érintő nyilvános közlés büntetőjogi megítélése összhangban álljon az Alaptörvény IX. cikkében és emellett az Egyezmény 10. cikkében biztosított véleménynyilvánítás szabadságából fakadó követelményekkel” [13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [33]]. (Az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatával és annak a magyar szabályozásra való hatásával azonban – e rövid lábjegyzet lezámítva – jelen részben nem foglalkozunk, annak beható vizsgálatát a II. részre hagyjuk.) Végül megemlítendő, hogy természetesen nemcsak az EJEB gyakorlata hat az AB-ra, hanem más országok megoldásai is (utóbbiak semmiképpen nem ügödöntő jelleggel, hanem csak mint szabályozási minták). A véleménynyilvánítás szabadságánál a legfontosabb hatás az amerikai *New York Times Co. v. Sullivan*, 376 US 254 (1964) ügy döntésének indokolása volt, amire a 7/2014. (III. 7.) AB határozat explicite is hivatkozik [7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [35]], de az abban való explicit hivatkozás nélkül már a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat érvelésére is hatott. Vö. pl. SÓLYOM i. m. (304. lj.) 171; KOLTAY András: *A New York Times Co. v. Sullivan*-szabály és hatóköre Magyarországon. *Magyar Jog*, 2006/11., 650–657.

tűrésére történő kötelezését (mint láttuk, ezt már a korábbi gyakorlat is elismerte, az elvi alap tisztázásával azonban adós maradt), és fordítva, egy nem közszereplő is kerülhet saját akaratából olyan helyzetbe, amikor közügyekben vesz részt, ilyenkor viszont a közügyek szabad vitathatósága akkor is indokolja a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt védelmét, akár még a gyalázkodó kijelentések estében is, ha arra egy nem közszereplővel szemben kerül sor, hiszen a szabad közéleti vita, a félelemmentes és megalkuvás nélküli véleménynyilvánítás csak így biztosítható.

E tétel deklarálása ugyan nem volt előzmények nélküli, a közügyek szabad vitatása korábban még csak mint a közszereplők bírálhatóságának egyik (a demokrácia védelme érdekében történő) *igazolása* jutott szerephez, nem mint a vélemények alkotmányosságának önálló értékelési szempontja. Ez utóbbi csak a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban [utalás szintjén pedig már a 7/2014. (III. 7.) AB határozatban] történt meg,³⁵⁸ amiben az AB leszögezte pl., hogy „a közügyeket érintő véleménynyilvánítás középpontjában elsősorban a politikai közösség demokratikus működése és nem a szólással, bírálattal érintett közszereplő személye áll.”³⁵⁹ Továbbá: „A nyilvános közlés megítélése során elsőként arról szükséges dönten, hogy az adott közlés a közügyekben való megszólalást, közérdekű vitában kifejtett álláspontot tükröz-e, vagyis a közügyek szabad vitatásával áll-e összefüggésben.”³⁶⁰ Vagyis az alkotmányos mérlegelés elsődleges, minden más szempont vizsgálata előtti aspektusa nem az, hogy az állítás *közszereplőt* érintett-e, hanem kifejezetten az, hogy a kijelentés *közüggyel* kapcsolatban történt-e. [Az alanyi helyett a tárgyi szempontok vizsgálatának szükségességét erősítette meg később a – polgári ügyben született – 28/2014. (IX. 29.) AB határozat is, annyi különbséggel, hogy ezen AB határozat a „közszereplő” helyett nem a „közügy”, hanem a „közszereplés” fogalmával operált.]³⁶¹ Az ügy közügykénti megítélése alapjául szolgáló szempontokat is felvázolta az AB,³⁶² amik alapján végül megállapította, hogy az adott büntetőügy alapjául szol-

358 Vö. pl. „[A] közéleti véleménynyilvánítás fókuszában maguk a közügyek – nem pedig a közszereplők – állnak” 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [48]; „A politikai véleménynyilvánítás fokozott védelme mind a közügyekben megfogalmazott értékítéletekre, mind pedig a közügyek körébe tartozó tényállításokra vonatkozik” 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [50] stb.

359 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [26].

360 Uo., Indokolás, [39].

361 „A jogirodalom álláspontja szerint a társadalom életét általában befolyásoló, akár az országos, akár a helyi viszonyok alakulását meghatározó, vagy ilyen célzattal létrejött nyilvános rendezvényeken, eseményeken történő szereplés tekinthető közszereplésnek. [...] Tipikusan ilyen a kulturális, társadalmi, politikai rendezvényeken, gyűléseken történő felszólalás, nyilvános szerepvállalás. Ez a minősítés nem kötődik semmilyen formális társadalmi vagy jogi státushoz. A közszereplés tényét a köz érdekében való megszólalás, szerepvállalás alapozza meg.” 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás [30]. Hasonlóan, a 31/2014. (X. 9.) AB határozat szerint: „A véleménynyilvánítás szabadsága tehát fokozottan érvényesül olyan értékítéletekkel kapcsolatban, amelyek a *közügyekre* vonatkozó vélemények ütközésében kapnak hangot, még akkor is, ha esetleg túlzók és felfokozottak.” 31/2014. (X. 9.) AB határozat, Indokolás [30]; kiemelés tőlem – T.J.Z.

362 „Ennek megítéléséhez pedig elsődlegesen a közlés megjelenésének módját, körülményeit és a vélemény tárgyát, kontextusát szükséges figyelembe venni. Így a közlést érintően vizsgálni kell a médium típusát, a közlés apropóját adó eseményt, illetve az arra érkező reakciókat és az adott közlésnek ebben a folyamatban játszott szerepét. További szempontként szükséges értékelni a kijelentés tartalmát, stílusát, illetve a közlés aktualitását, valamint célját. Amennyiben e körülmények értékelésével az állapítható meg, hogy a közlés a közügyek szabad vitatását érinti, úgy a közlés automatikusan a véleménynyilvánítási szabadság nyújtotta magasabb szintű oltalmat élvez. Az ilyen közlés ugyanis a közhatalom és a közhatalmat gyakorlók ellenőrzésének, ellenőrizhetőségének egyik legfőbb garanciája, amely egy plurális alapokra épülő társadalom demokratikus és nyílt működéséhez nélkülözhetetlen követelmény.” 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [39].

gáló kijelentés ténylegesen közügyben történt,³⁶³ azaz vonatkozik rá a véleménynyilvánítás szabadságának kiemelt (de nem korlátlan) védelme.

Ezenkívül az AB e határozatában a rágalmazás és a becsületsértés, illetve a tényállítás és értékítélet elhatárolásának szempontjait is kifejtette, egyúttal megerősítve azt az 1994-es tételét, ami szerint a közéleti vita (immáron azonban nem a közszereplői státusszal, hanem a közügyekkel összefüggésben) alkotmányosan csak szűk körben korlátozható: a véleménynyilvánítás tekintetében egyáltalán nem,³⁶⁴ a tényközlések tekintetében pedig a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban megfogalmazott esetekben és mértékben.³⁶⁵ Az AB szerint egy büntetőügyben rögtön azt követően, hogy egy kijelentés közügyekkel való összefüggésének megállapítására sor került, a bíróságnak abban kell döntenie, hogy a kijelentés tényállításnak (büntetőjogi értelemben: tényközlésnek), vagy pusztán véleménynyilvánításnak (értékítéletnek, bírálatnak, kritikának stb.) tekinthető-e. „A véleményszabadság gyakorlásának határai a közügyeket érintő kérdésekben aszerint különböznek, hogy az adott közlés értékítéletnek, avagy tényállításnak³⁶⁶ minősül-e.”³⁶⁷

Az értékítéletekkel szemben a tényállítások mindig olyan konkrétumokat tartalmaznak, amelyek valósága bizonyítás útján igazolható, ellenőrizhető. Így a közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadsága a valónak bizonyult tények tekintetében korlátlanul, míg a hamis tény állításával vagy híresztelésével³⁶⁸ szemben már csak akkor véd, ha a híresztelő nem tudott a hamisságról és a foglalkozása

363 „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőügyben eljáró bíróságoknak a kérdés megítélésakor először arról szükséges dönteniük, hogy a vád tárgyát jelentő publicisztikára kiterjed-e a közügyek vitatását megillető magas szintű alkotmányos védelem. Ennek során a büntetőügyben eljáró bíróságoknak figyelemmel kell lenniük a közlés tárgyára és kontextusára, megjelenésének módjára, körülményeire és aktualitására, vagyis arra, hogy az inkriminált publicisztika egy helyi közéleti lapban jelent meg, és a közhatalmat gyakorló polgármester vagyongazdálkodási tevékenységét, a város költségvetésével összefüggő döntéseit bírálta. Szükséges figyelemmel lenni továbbá arra is, hogy az írást nem öncélúság jellemezte, mert aktualitását a városi költségvetést érintő döntések adták.” 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás [48].

364 „[A] közügyeket érintő értékítéletek szabad folyása biztosított, hiszen a tényállításokkal szemben az értékítéletek közös sajátossága, hogy igazságtartalmuk nem ellenőrizhető és nem igazolható. A közhatalom, illetve a közhatalmat gyakorlók ellenőrzése és a közvélemény tájékoztatása, figyelmének felhívása érdekében pedig bizonyos fokú túlzást, provokációt is magukban foglalhatnak.” 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [40].

365 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [41].

366 Egy friss határozatában [3264/2016. (XII. 14.) AB határozat] az Alkotmánybíróság azt állapította meg, hogy egy párt sajtóbeli, újságíró általi negatív minősítése (jelen esetben a Jobbik szélsőjobboldalnak titulálása) alkotmányosan nem szankcionálható, amennyiben a kérdéses kijelentés egyértelműen véleményként van közzétéve. Ha viszont azt a hírek keretében, tényként közlik, annak médiajogi szankcionálása már nem sérti az Alaptörvény IX. cikkét, mivel a vélemény szabad, annak azonban egyértelműen ki kell tűnnie, hogy a kérdéses kijelentés vélemény, nem pedig tény.

367 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [40].

368 Bár nem büntetőügyben született, e helyütt megemlíthető a 19/2014. (V. 30.) AB határozat, ami egy polgári jogvita kapcsán mondta ki, hogy az internetes oldal üzemeltetője (szerkesztője) alkotmányosan felelősségre vonható (vele szemben kártérítés, illetve az új Ptk. alapján sérelemdíj ítéltető meg) azért, ha moderálás nélküli hozzászólásokra (kommentekre) biztosít lehetőséget, és ezekben hamis tényállítással megvalósított személyiségi jogsértés történik, mivel ilyen esetben az internetes oldal üzemeltetője valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlán tényt híresztel. Ilyen értelemben nincs különbség a moderált és a nem moderált kommenteket lehetővé tevő oldalak üzemeltetőinek felelőssége között; ha az előbbi (vitán felül) alkotmányos, akkor az AB szerint az utóbbi ugyanezen az alapon szintén alkotmányosnak kell, hogy minősüljön. [Az ún. Web 2.0-ra azonban ez nem vonatkozik, így a közösségi oldalak és a „tisztán véleményoldalak” (blogok) esetében, amelyeknek nincs „szerkesztőjük”, mindenki csak az általa tett tényállításért felelős, a kommentekért nem.] A határozat részletes elemzését és e döntés érvelésének összevetését az EJEB által eldöntött Delfi-üggyel I. NÁDORI Péter: A tömeges szolás alapjogi megközelítései. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Budapest, CompLex, 2015. 287–320.

által megkívánt körütekintést sem mulasztotta el. Az ilyen becsületsértésre alkalmas tényállítások a rágalmazás bűncselekményének törvényi tényállási elemei közé illeszkednek, így büntetendők.³⁶⁹

A 13/2014. (IV. 18.) AB határozat alapjául szolgáló konkrét ügyben azonban a bíróságok „a rágalmazás bűncselekményének törvényi tényállásában foglalt »tényt állít« fordulatnak olyan kiterjesztő értelmet adtak, amely sérti az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében elismert alapjogot és az abból fakadó mércét”,³⁷⁰ ugyanis

az inkriminált mondat a teljes szöveg kontextusában nyer értelmet, amelynek célja az önkormányzat vagyongazdálkodásának kritikája volt, vagyis az írás az ironia és a túlzás eszközével élve bírálta a városi vagyongazdálkodást. Szükséges továbbá értékelni a publicisztika vélemény kontextusát, amely a helyi közösségen belül tapasztalható vagyoni egyenlőtlenségekre és a pazarló költségvetési gazdálkodásra hívta fel a közélet figyelmét. Mindezek alapján lehet dönteni abban a kérdésben, hogy a publicisztika tartalmaz-e egyáltalán olyan konkrétumot, amelynek igazságtartalma igazolható, ellenőrizhető lenne, vagy az írás egy olyan bírálatot kifejező értékítélet, amelynek éppen a lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül.³⁷¹

Az Alkotmánybíróság szerint e konkrét ügyben az adott kijelentés az utóbbi körbe tartozik, így az – közügyekben – alkotmányosan nem büntethető.³⁷² [Hasonló érvelés alapján, magát a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatot is megidézve döntött a tényállítás és véleménynyilvánítás közti, konkrét jogvita kapcsán felmerült ütközés kérdésében a 31/2014. (X. 9.) AB határozat is;³⁷³ továbbá ezen a megkü-

369 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [41].

370 Uo., Indokolás, [47].

371 Uo., Indokolás, [49].

372 „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a bűnügyben eljáró bíróságok a közéleti kérdéseket érintő véleménynyilvánítás szabadság gyakorolhatóságának az előbbiekből bemutatott releváns szempontjait döntéseikben nem értékelték, így az indítványozó büntetőjogi felelősségre vonása sérti az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében elismert véleménynyilvánítás szabadságát. A bűnügyben eljáró bíróságok ebből következően az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében foglalt alapjog sérelmével terjesztették ki a rágalmazás bűncselekményének törvényi tényállásában szereplő »tényt állít« fordulatot az inkriminált mondatra.” 13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [50]; vö. továbbá uo., [52].

373 A 31/2014. (X. 9.) AB határozat alapjául szolgáló jogvita egy választási ügy volt, amelyben Foktő község egyik polgármesterjelöltje, Paczér Balázs a 2014. őszi önkormányzati választások kampányában olyan szórólapot terjesztett, amelyen a község akkori polgármesteréről, a tisztségért újra ringbe szálló dr. Jakab Ferencről, vagyis polgármesterjelölt vetélytársáról a következőket írta: „Jakab-diktatúra folytatódik, [...] amik már napvilágot láttak: [...] a hivatali dolgozók mindennap összeszorult gyomorral veszik fel a munkát.” Emiatt Jakab Ferenc kifogást nyújtott be Foktő Község Helyi Választási Bizottságához (a továbbiakban: HVB), ami 2014. szeptember 15-i, 46/2014. számú határozatával helyt adott annak, megállapítva, hogy Paczér megsértette a választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény (a továbbiakban: Ve.) 2. § (1) bekezdés e) pontjában foglalt jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás alapelvét, mivel a szórólapon valótlan tényről állított, amelyet Jakab Ferenc bizonyítható módon, tényszerűen megcáfolt. Paczér e határozattal szemben fellebbezést nyújtott be, amit azonban a Bács-Kiskun Megyei Területi Választási Bizottság (a továbbiakban: TVB) 52/2014. (IX. 20.) TVB számú határozatával elutasított, a HVB határozatát helybenhagyva. A TVB Indokolása megegyezett a HVB-ével: a TVB szerint Paczér állításával arra utalt, hogy a hivatal minden dolgozója félve jár dolgozni, valamint hogy ez kifejezetten a jelenlegi, és a választáson újra jelöltként induló polgármester magatartásának köszönhető. A szórólap tehát olyan ténymegállapítást, kijelentést tartalmazott, amely túllépett a szabad véleménynyilvánítás határán, tekintve, hogy valóságtartalma nem állapítható meg, ezért az sérti a jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás választási eljárási elvét. A TVB döntése ellen Paczér bírósági felülvizsgálat iránti kérelmet nyújtott be, azt állítva, hogy mind a HVB, mind a TVB

lönböztetésen és a vélemények alkotmányos védendőségén, azaz a véleményszabadság elsőbbségén alapult több más, választási ügyben született alkotmánybíróági határozat, így az 5/2015. (II. 25.) AB határozat³⁷⁴ és a 9/2015. (IV. 23.) AB határozat is.³⁷⁵

döntése téves, mivel közlése nem tényállítás, hanem véleménynyilvánítás, amire – tekintettel az érintett közszereplői mivoltára – kiterjed a véleménynyilvánítás szabadsága. A kérelmet elbíráló Szegedi Ítéltábla sem osztotta azonban ezt az érvelést, és a kérelmet 2014. szeptember 26-án kelt, Pk.I.20.821/2014/2. számú végzésével elutasította. Indokolásában kifejtette, hogy az idézett mondat tényközlés, amellyel a kérelmező azt sugallta, hogy a jelenlegi polgármester diktatórikus vezetési módszerei miatt a hivatali dolgozói légkör – minden dolgozót beleértve – rossz, a dolgozók félve járnak munkába, amit azonban az eljárás során beszerzett bizonyítékok egyértelműen cáfolnak. E végzéssel szemben fordult az indítványozó az Abtv. 27. §-a szerinti (ún. valódi) alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz, kérve az ítéltáblai döntés alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését. A panaszos továbbra is kitarzott amellett, hogy a szórólapon található szövegrész nem tényközlés, csak vélemény. Az AB ezt az érvelést osztotta, és az ítéltábla végzését megsemmisítette. A 31/2014. (X. 9.) AB határozat indokolása szerint ugyanis a panaszos nem tényt közölt, hanem véleményként fejtette ki mondandóját [vö. 31/2014. (X. 9.) AB határozat, Indokolás, [29]], amivel pusztán a jelenlegi és jelöltként újra induló polgármesternek a közügyekkel egyértelműen kapcsolatba hozható vezetői tevékenységét minősítette. Mivel azonban a tények és vélemények elhatárolása még magának az AB-nak a felfogása szerint sem egyértelmű, és arra nem lehet általános sorvezetőt alkotni, az Alkotmánybíróság külön is hangsúlyozta, hogy „a jelen választási ügyben kifejtett megállapításait a konkrét ügy összes értékelte körülményeire tekintettel tette, s minden további más ügyben esetről-esetre fogja vizsgálni a véleménynyilvánítási szabadsághoz való jog esetleges sérelmét.” 31/2014. (X. 9.) AB határozat, Indokolás, [29]. (Az ügy külön érdekessége, hogy a 2014. őszi választáson sem Paczért, sem Jakabot nem választották meg polgármesternek: előbbi a szavazatok 11,1%-át, utóbbi azok 34,16%-át szerezte meg; a győztes egy harmadik, független jelölt lett a szavazatok 53,13%-ával.)

374 A 2014. évi országgyűlési választásokon megválasztott, de később képviselői mandátumáról lemondott Navracsics Tibor helyére új egyéni képviselőt kellett választani. Ezen időközi választás egyik kampányeseményeként a nagyobb baloldali pártok által támogatott, de hivatalosan függetlenként induló Kész Zoltán 2015. február 1-jén politikai beszédet tartott egy budapesti választási gyűlésen, amelyben a következőket mondta: „Veszprémből jöttem. Egy felvilágosult, büszke városból. Abból a városból, ahol 12 jelölt indul a választáson. A Fidesznek van 11 jelöltje, 11 különböző mezben. Kamujelöltekkel és az ellenzéki szavazók megosztására készülő kalandorokkal állt fel a fideszes csapat. De engem ért a megtiszteltetés, hogy egyedüli esélyesként, ellenzékiként képviselhetem azokat, akiknek elégük van Orbán Viktor rendszeréből. A Fidesz vesztesre áll. Én pedig támogatásokkal február 22-én le fogom győzni a Fidesz jelöltjét Veszprémben.” A Magyar Munkáspárt kifogást nyújtott be a Veszprém Megyei 01. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottsághoz, mivel véleménye szerint Kész megsértette a Ve. 2. § (1) bekezdés a) és e) pontjában foglalt eljárási elveket (a választás tisztaságának megóvása, illetve jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás), azzal, hogy magát – a kifogástevő szerint – egyedüli baloldali jelöltként tüntette fel. Azzal ugyanis, hogy „a Fidesznek van 11 jelöltje, 11 különböző mezben”, Kész olyan tényt állított, amely nem felelt meg a valóságnak, mert valójában a Fidesz–KDNP színeiben egyetlen jelölt indul, a többiek ellenben nem a Fidesz jelöltjei, ez pedig mint hamis tényállítás alkalmas a választók megtévesztésére. Az OEVB 39/2015. (II. 6.) számú határozatával a kifogást alaki hibásnak minősítette, és érdemi vizsgálat nélkül elutasította, mivel a bizonyítékként megjelölt videónak a kifogástevő által megadott linkjét nem tudta megnyitni. A döntéssel szembeni fellebbezés folytán eljárta Nemzeti Választási Bizottság azonban 2015. február 12-én meghozott 17/2015. számú határozatával a kifogásnak helyt adott. A kifogásolt szövegrész az NVB szerint valótlán tényállítást tartalmazott, amellyel a jelölt a választókat megkísérelte megtévesztetni. Indokolásában kifejtette, hogy a kérelmező, „azáltal, hogy saját magán kívül az összes nyilvántartásba vett jelöltet a FIDESZ–Magyar Polgári Szövetség jelöltjeként nevez[te] meg, politikai és választójogi értelemben azonosította [őket] e jelölő szervezettel.” Mivel ez ellenkezik a megjelölt választási eljárási alapelvekkel, a jogsértést megállapította, és a jelöltet eltiltotta a további jogsértéstől. Az NVB határozatával szemben Kész felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához, kifejtve, hogy véleménye szerint kijelentései nem tényállítások, hanem szubjektív politikai következtetések, értékítéletek, amelyekkel a kérelmező csupán azt a politikai véleményét fogalmazta meg, hogy az ellenzéki szavazatok megosztása a Fidesz politikai érdekét szolgálja.

A Kúria az NVB határozatát Kvk.I.37.191/2015/3. számú végzésével helybenhagyta, egyetértve a választási bizottsággal abban, hogy a kérdéses kijelentés egyértelműen tényállítás. A kérelmező az időközi választáson induló többi jelölt mindegyikét a Fidesz jelöltjeként nevezte meg, és a jelölő szervezeteket is a Fidesszel azonosította, így az mint hamis tényközlés alkalmas a választók megévesztésére, ezáltal sérti a kifogásban megjelölt eljárási alapelveket. A Kúria végzésével szemben Kész az Abtv. 27. §-a és a Ve. 233. §-a alapján alkotmányjogi panaszt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz, kérve a végzés alaptörvény-ellenességének az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése által védett véleménynyilvánítási szabadság jogába ütközése miatti megállapítását és megsemmisítését. Az indítványozó szerint a korábbi alkotmánybíróági határozatokból következik az az értelmezés, hogy egy közéleti vita során tett, közszereplők (politikusok) közötti vita esetében a véleménynyilvánítási szabadságból fakadóan egy közszereplőnek lényegesen többet kell tűrnie, beleértve ebbe akár a felfokozott és túlzó kritikát is. Amíg a közszereplővel kapcsolatban hamis tényközlés nem valósul meg, addig a vélemény nem korlátozható. A politikai szerepvállaláshoz hozzátartozik a politikai vita, a többi politikussal szembeni kritika lehetősége, a személyes politikai meggyőződés kifejezése, ami a választások során a választópolgárok tájékoztatása érdekében is szükséges; az ilyen közlések nélkül a véleményformálás ellehetetlenülne. Megismételte, hogy a véleménynyilvánítási szabadság alapján „joga van Kész Zoltánnak azt az álláspontját közölnie, hogy a Fidesz érdekét szolgálják, így a Fidesszel egy csapatnak játszanak az ellenzéki jelölttársai”; mindezek alapján végül amellett érvelt, hogy a „megnyilvánulását nem lehet úgy értelmezni, hogy megkérdőjelezte volna a Veszprém 01. számú egyéni választókerületben nyilvántartásba vett jelöltekre vonatkozó hivatalos adatokat.” Az Alkotmánybíróság – teljes ülésen meghozott határozatában – a panasznak helyt adott, a Kúria végzését annak az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdését sértő jogértelmezése miatt alaptörvény-ellenesnek nyilvánította, és megsemmisítette; indoklásában itt is leszögezte, hogy a döntést az ügy összes körülményére tekintettel hozta meg. Az érdemben – a döntés meghozatalára rendelkezésre álló idő rövidsége miatt – mindössze másfél oldalas indokolás lényege az a megállapítás, hogy az inkriminált kijelentések mindegyike véleménynyilvánítás, nem pedig tényállítás. Mivel a Kúria (és az NVB) a véleményt – helytelenül – tényként értékelte, döntése, illetve az abban foglalt jogértelmezés sérti az Alaptörvény IX. cikkét. A közszereplőkkel kapcsolatos, politikai tartalmú véleményeket e cikk fokozott védelemben részesíti; a politikusok pedig – szintén a közvéleményre való hatásukat felhasználva – e közlésekkel szemben meg is tudják magukat védeni. L. 5/2015. (II. 25.) AB határozat, Indokolás, [28]. Az Abh. indokolása szerint: „Választási kampányban tipikusan a közszereplők egymás közti kontextusában kell értelmezni és megítélni a véleménynyilvánítási szabadságot, illetve annak korlátait. Ez mindenekelőtt annyit jelent, hogy az egymással versengő jelöltek igyekeznek előnyt szerezni, s ennek elérése érdekében nyíltan és akár kendőzetlenül is megnyilvánulhatnak. Társadalmi érdek, hogy a kampányban nemcsak a közügyeket, hanem az egyes jelöltek alkalmasságát és a jelölő/támogató szervezet programját is megvitatásák. Ez alkalmanként kemény verbális csatározásokat is jelenthet, de ez része a kampány során megvalósuló véleménynyilvánítási szabadságnak” [5/2015. (II. 25.) AB határozat, Indokolás [26]]. Sőt, a 31/2014. Abh.-ra hivatkozva a testület lefektette azt a tételt is, miszerint „a választási kampány során tett, a másik jelöltet negatív színben feltüntető kijelentések a véleménynyilvánítási szabadság körébe tartoznak, ha ezzel a választópolgárok döntési lehetőségét kívánják elősegíteni” [5/2015. (II. 25.) AB határozat, Indokolás [30]]. Ezzel az AB végeredményben azt juttatta kifejezésre, hogy a politikai vitákat, még ha azok élesek is, lefolytatni kell, nem pedig jogellenessé minősíteni és megtiltani.

375 Veszprém megye 03. számú egyéni választókerületben (Tapolca) a 2014. évi országgyűlési választáson megválasztott és 2015 januárjában elhunyt Lasztovicza Jenő megüresedett parlamenti képviselői helyére kellett időközi választást kiírni, amin a későbbi alkotmányjogi panaszos Pad Ferenc is elindult két baloldali párt, az MSZP és a DK közös jelöltjeként. Róla jelentetett meg a Fidesz Ajkai Szervezete a „Fidesz AJKA” nevű Facebook-csoportban egy, korábban a Youtube internetes fájlmegosztóra feltöltött videót „Pad Ferenc bemutatkozik” címmel, amiben a video készítője Pad Ferenc személye és az ajkai vörösiszap-katasztrófa közötti kapcsolatot kívánta bemutatni. A videóban – a katasztrófával kapcsolatos köztudomású, így feltétlenül igaz tények mellett – elhangzott egyrészt az a kijelentés, hogy „A cég vezetői között ott ült Pad Ferenc”, másrészt hogy „Pad Ferenc dolga az lett volna, hogy megakadályozza a katasztrófát, de ő semmit sem tett.” Emiatt egy magánszemély kifogást nyújtott be a Veszprém megye 03. számú Országgyűlési Egyéni Választókerületi Választási Bizottsághoz, arra hivatkozva, hogy a Fidesz Ajkai Szervezete valótlan és Pad emberi méltóságát sértő tények híresztelésével megsértette a Ve. 2. § (1) bekezdésének *e*) pontját, vagyis a jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás elvét. A kifogástevő hivatkozott arra és bizonyította is, hogy a jelölt nem a MAL Zrt. vezetőségének, csak a felügyelő bizottságának volt tagja. Állítása szerint a felügyelő bizottság ellenőrző tevékenységet végez, így annak tagja még köznyelvilleg sem sorolható a vezetőség körébe. Emiatt Pad semmit sem tudott tenni a tragédia elkerülése érdekében, vagyis a

Az alkotmánybíróági határozat jelentősége azonban – mint azt többször is hangsúlyoztuk – nem önmagában az, hogy egy konkrét büntetőügyben tényközlésnek minősített kijelentésről az AB megállapította, hogy az véleménynyilvánítás, és így alkotmányosan nem büntethető, hanem az, hogy „levitte” a hétköznapi jogalkalmazás, az emberek életét ténylegesen befolyásoló valódi joggyakorlat szintjére azt a mércét, amit eddig csak absztrakt jelleggel fogalmazott meg, így azt az élő jog kötelező részévé tette. A valódi alkotmányjogi panasz intézményének illetén (egyébként a jogintézmény jellegéből következő, azzal teljes mértékben összhangban álló) alkotmánybíróági felfogása természetesen túlmutat a rágalmazás és a becsületsértés problematikáján; az a jövőben kihathat mind a bírósági jogértelmezés alkotmányos szempontú elbírálásának bevetté válására (amely legkésőbb éppen a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat meghozatalával gyakorlatilag véglegesen megtörtént), mind a jogdogmatikai kérdésekben való állásfoglalásra (aminek elismerése még képlékeny, és – legalábbis véleményünk szerint – nem is feltétlenül kívánatos).

fent említett két kijelentés hamis tény állítását jelentette. Az OEVB 38/2015. (IV. 2.) sz. határozatával a kifogást elutasította, azt állapítva meg, hogy a felügyelő bizottsági tag a közfelfogás szerint a társaság „vezetőjének” minősül, az pedig „köztudomású, hogy a vállalat részéről senki sem tett semmit a tragédia elkerülése érdekében.” A kifogástevő e döntés ellen fellebbezett, azt azonban a Nemzeti Választási Bizottság 67/2015. számú határozatával elutasította, helybenhagyva az OEVB határozatát. Az NVB részletesen elemezte az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatát, hangsúlyozva a tények és vélemények megkülönböztetésére, valamint a vélemények tekintetében a közszereplőkkel szembeni kritika fokozott tűrési kötelezettségére vonatkozó kitételeket; elvégezte továbbá azt a tesztet, amit az Alkotmánybíróság a 13/2014. (IV. 18.) AB határozat indokolásának [39] bekezdésében állított fel a kijelentések közügyekkel való összefüggésének vizsgálatára vonatkozóan. Ennek eredménye alapján a sérelmezett közlések „az időközi választással összefüggésben tett megszólalások, a jelölt alkalmasságáról szóló megnyilvánulások” voltak, emiatt a közügyek szabad vitatásával álltak összefüggésben, ezért a véleménynyilvánítási szabadság által nyújtott magasabb szintű védelmet kell, hogy élvezzenek. Végül megismételte az NVB az OEVB azon álláspontját, hogy a közvélemény a felügyelő bizottsági tagot a társaság vezetői körébe tartozónak véli, így a közlés nem valósította meg a jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás sérelmét. Pad az NVB határozata ellen bírósági felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, azt sérelmezve, hogy az NVB tévesen értékelte véleménynyilvánításként tények közlését (a videoanyag megosztásával való híresztelést). A kérelmező szerint tényállítás hangzott el, ami egyenesen a kérelmező büntetőjogi felelősségét állítja emberek halálának bekövetkezéséért, és mivel az tényyszerűen hamis, tehát öncélú és önkényes, sérti az említett választási eljárási alapelvet. A Kúria 2015. április 13-án kelt Kvk.II.37.345/2015/3. számú végzésével a kérelemnek helyt adott, az NVB határozatát (az OEVB határozatára is kiterjedően) megváltoztatta, és megállapította, hogy a Fidesz Ajkai Szervezete megsértette a Ve. jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlásra vonatkozó alapelvét, egyúttal eltiltotta azt a további jogsértéstől. A Kúria szerint a két vitatott kijelentés valóban tényállítás, amely azonban egyrészt hamis, másrészt – emiatt – sérti (a Ptk. 2:44. §-ában foglaltakra is figyelemmel) Pad emberi méltóságát. Bár az első kijelentés („A cég vezetői között ott ült Pad Ferenc”) hamisságát – a Kúria interpretációja értelmében – a két választási bizottság is elismerte, tévesen azt állapította meg, hogy a kétféle tisztség között nincs lényegi különbség. Hivatkozott – egyetértve a kérelmező érvelésével – az akkor hatályos, a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény vezető tisztségviselőkre, illetve a felügyelőbizottságra vonatkozó szabályozására, ami szerint a két tisztség elkülönül, ezért azok a „közfelfogásra” hivatkozva sem „moshatók” össze. Mivel pedig ez a kijelentés szolgált a második, Padnak a katasztrófával összefüggő személyes felelősségéről szóló, úgyszintén hamis állítás alapjául, a Kúria megállapította, hogy a sérelmezett video „hamis tényállításokat tartalmaz, amikor a jelöltnek tulajdonít olyan döntési kompetenciát, vezetőnek állítva őt be, amellyel a jelölt ténylegesen nem rendelkezett;” „félrevezető és valótlan ezért az az állítás, hogy a jelölt a gazdasági társaság vezetői között ült, dolga lett volna a katasztrófa megakadályozása, de döntési jogosultsága birtokában mégsem tett semmit.” A döntés ellen a Fidesz Ajkai Szervezetének elnöke alkotmányjogi panaszt nyújtott be, arra hivatkozva, hogy a Kúria végzése sérti a véleménynyilvánítási szabadságot, a Facebookon megosztott videóban tett kijelentések ugyanis nem tényállítások, hanem politikai vélemények kifejezései voltak, amelyek összességében a jelölt politikai alkalmatlanságáról szóltak, ily módon pedig a IX. cikk (1) bekezdésének védelme alatt állnak.

Hivatkozott arra is, hogy maga a Kúria is eltérő módon ítélte meg hasonló eseteket: míg három ügyben (Kvk. II.37.344/2015/3., Kvk.II.37.345/2015/3., Kvk.II.37.346/2015/3.) a sérelmes kijelentéseket tényállításként értékelte, és megállapította a jogsértést, addig egy negyedikben (Kvk.II.37.343/2015/3.) ugyanilyen jellegű kijelentéseket véleménynek minősített, és nem tartotta azokat a Ve.-be ütközőnek. Mindezeket a végzéseket ráadásul egyazon napon hozta, miközben az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló eljárásban elbírált kijelentések („A cég vezetői között ott ült Pad Ferenc”; illetve „Pad Ferenc dolga az lett volna, hogy megakadályozza a katasztrófát, de ő semmit sem tett”) a negyedik ügyben elbírált, és végül jogszerűnek ítélt kijelentésekkel („Pad Ferenc az iszapkatasztrófa idején a vezetőség tagja volt a MAL Zrt.-nél”; „Semmit sem tett a tragédia elkerüléséért”) majdnem szó szerint, de tartalmukban mindenképp megegyeztek. Az egyetlen különbség az volt, hogy utóbbiak nem egy videóban hangzottak el, hanem egy szórólapon szerepeltek, de a tartalom hordozója az indítványozó szerint semmiképp sem indokolja a két hasonló tartalom eltérő jogi megítélését. Az AB – teljes ülésben eljárva – az indítványnak helyt adott, megállapítva, hogy a Kúria végzése a véleménynyilvánítási szabadság jogának sérelme miatt alaptörvény-ellenes, ezért azt megsemmisítette. A döntés indokolásának érdemi része – a korábbi, jelen ügyben releváns alkotmánybírói gyakorlat kivonatos ismertetése mellett – egyetlen oldalnyi terjedelemben foglalkozik a határozat alapjául szolgáló indokokkal; eszerint a kúriai döntés alkotmányossága azon múlik, hogy a videóban foglalt közlés a közügyek szabad vitatásának körébe tartozik-e [9/2015. (IV. 23.) AB határozat, Indokolás [42]]. Az AB szerint egy, „a választási kampány során közzétett video és annak közlései egyértelműen a véleménynyilvánítási szabadságának fokozott védelmét élvező közügyek szabad vitatásának fogalmi körébe tartoznak. A Kúria a döntése meghozatalakor tehát nem volt tekintettel arra, hogy a jelölt szerv indítványozó által képviselt városi szervezete politikai véleményként tette közzé a videót egy választási kampány során” [9/2015. (IV. 23.) AB határozat, Indokolás [43]]. Végül a határozat egy, a 36/1994. Abh. értéktétel és tényállítás közti megkülönböztetésének alkotmányjogi jelentőségére vonatkozó idézetet követően – különösebb indokolás vagy levezetés nélkül – közli, hogy „az indítványozó értéktételt közvetített, amely nem az ellenérdekelte jelölt büntetőjogi felelősségre vonására irányult” (uo.). Ez az *ex cathedra*, érdemi indokolást nem tartalmazó kijelentés (vagyis hogy a sérelmezett közlés értéktétel volt) a konkrét ügy során természetesen kötelezően alkalmazandó, a szoros határidőre tekintettel azonban az AB sajnos adós maradt azzal az érdemi indokolással, hogy a jövőben milyen alapon fog egy kijelentést tényként, vagy véleményként minősíteni. Pontosabban: az Abh. indokolásának szövegéből következik egy ilyen szempont, mégpedig az, hogy az ügy közügynek tekinthető-e, azaz a kérdéses kijelentés a közügyek szabad vitatásának körébe esik-e. Ez azonban a maga pusztán mivoltában hosszú távon, elvi szempontként aligha alkalmazható, hiszen attól, hogy egy közlés összefügg a közügyekkel („a közügyek szabad vitatásának körébe esik”), még egyrészt tartalmazhat tényállítást, amely esetben a tudatosan hamis közlések nem élvezik a kiemelt alkotmányos védelmet, másrészt sérthet olyan más, az Alaptörvény által biztosított jogokat, pl. az emberi méltóságot, ami miatt a politikai véleményként egy választási kampány során közzétett, „a közügyek szabad vitatásának körébe eső” vélemények korlátozása, illetve azok megfogalmazóinak szankcionálása nem sérti a véleménynyilvánítási szabadságot. E vonatkozásban utalunk arra, hogy bár a nem megalapozott (hamis) *tények* alapján is közzé lehet tenni politikai *véleményt*, de ettől még a vélemény alapjául szolgáló *tényközlés* valótlán marad. A kérdés e körben az lehet, mekkora fokú valótlanság szükséges ahhoz, hogy az ilyen értéktétellel terhelt tényállítás már – közvetlenül annak hamisságára, nem pedig a méltósághoz való jog sérelmére tekintettel – az AB szerint ne élvezze a véleményszabadság, ezen belül a politikai szólás kampányidőszakon belüli kiemelt védelmét. Pad ügye ilyen értelemben határeset, mivel tényszerűen (jogi értelemben) a MAL Zrt. vezetőségének nem volt tagja, és – szintén tényszerűen – sem jogosultsága, sem lehetősége nem volt arra, hogy műszaki kérdésekben bármit is tegyen, lévén egy pénzügyi-számviteli-gazdasági ellenőrző testületben volt szakszervezeti delegált. De hasonló kérdést vet fel az NVB (Kúria, és így az AB elé végül nem került) azon határozata (1402/2014. sz.) is, amiben Erőss Gábor, a 2014. őszi önkormányzati választásokon indult Együtt-PM-es polgármesterjelölt beadványa alapján állapították meg az mno.hu internetes sajtóportál jogsértését (eltitva azt a további jogsértéstől, kötelezve továbbá a határozat három napon belüli közzétételére), mivel a portálon megjelent egyik cikk címe azt tartalmazta, hogy „Elítélték Józsefváros Együtt-PM-es polgármesterjelöltjét”, ami a büntető eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, vagyis a Be. értelmében csak büntető eljárásban megállapított büntetőjogi felelősség esetében lehetséges, a politikus viszont csak egy birtokháborítás tárgyában indult polgári pert veszített el. Mindkét ügyben közös, hogy az alapul szolgáló kijelentés tényszerűen valótlán (jogilag Pad nem volt a „vezetőség” tagja, Erőss pedig jogilag nem „ítélték el”), de mindkét állítás választási kampányban egy politikai vélemény alátámasztására született, és a választók befolyásolását célozta. Azonban aligha kétséges, hogy pusztán az a tény, hogy egy hamis tényállítás kampányidőszakban történik, és politikai célja van, önmagában nem adhat menlevelet a véleményszabadság alkotmányos jogára hivatkozva minden hamis információközlés és a választók tudatos félretájékoztatás-

Míg ugyanis ez idáig az Alkotmánybíróság tartózkodott attól, hogy dogmatikai kérdéseket eldöntsön, azt meghagyva a rendes bíróságoknak, és csak a bírósági gyakorlat által választott és alkalmazott értelmezés alkotmányosságát vizsgálta, addig a jövőben könnyen elképzelhető (és az elemzett alkotmánybíróági határozat is ebbe az irányba látszik mutatni), hogy az Alkotmánybíróság a bírói jogalkalmazás és az annak alapjául szolgáló jogértelmezés kapcsán dogmatikai kérdésekben is állást foglal majd – aminek egyébként véleményünk szerint rendkívül káros következményei lennének, mivel az az egyes jogágak eddig kialakított dogmatikai rendszerének „finomhangolásait” a rendkívül tág módon értelmezhető alkotmányos alapjogok és egyéb alkotmányos rendelkezések alapján eltüntetné, kaotikussá és bizonytalan-ná téve az eddig többé-kevésbé megbízhatóan működő tételes jogi dogmatikai megoldások alapján történő jogszolgáltatást, ezáltal jogbizonytalanságot hozva létre.³⁷⁶

tatása szankcionálhatósága (a választási eljárási alapelvek megsértésének megállapíthatósága) alól; e tekintetben legfeljebb az lehet kérdéses, hogy az értékítélettel terhelt (valótlan) tényállításoknak a valóságtól való *milyen fokú távolsága* indokolhatja a vélemény védelmét az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdése alapján, és milyen fokú távolsága már nem. Ennek eldöntése azonban tényállás-megállapítási tevékenység, amelynek felvállalásával az Alkotmánybíróság óhatatlanul a ténybíráskodás felé közelít, átvéve – részben – a Kúria szerepét. (A méltósághoz való jog és a véleménynyilvánítási szabadság kollíziójának, illetve a tények és vélemények megkülönböztetésének a választási ügyekben mérlegelendő alkotmányossági szempontjaihoz részletesebben I. Tóth J. Zoltán: A véleménynyilvánítási szabadság érvényesülése és érvényesítése a választási eljárásokban: az Alkotmánybíróság gyakorlata a választási ügyben hozott bírói döntéssel szembeni alkotmányjogi panasz alapján indult ügyekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2016/1., 1–18.)

376 A német jogirodalomban az ötvenes évek óta éles vita zajlik arról, hogy az ott *Drittwirkung*-nak nevezett jelenség, vagyis az alapjogok harmadik félre irányuló, ún. horizontális (a rendes bírósági eljárásokban megjelenő) hatása, különösen annak közvetlen fajtája (*unmittelbare Drittwirkung*), de még a közvetett hatás (*mittelbare Drittwirkung*) is, milyen előnyökkel és hátrányokkal jár a jogrendszer egészére nézve. E folyamatnak sok jeles támogatója akad, és az alkotmányjogászok tekintélyes része e támogatók közé tartozik; nem véletlen ugyanakkor, hogy számos magánjogász, büntetőjogász, munkajogász stb. szkeptikusan szemléli ezt a folyamatot, és annak veszélyeire hívja fel a figyelmet. Egyetlen példaként Uwe Diederichsen kritikáját idéznénk az alkotmányos alapjogok és a magánjog tételes szabályainak és dogmatikájának viszonyáról, de lényegében hasonló kritikák hangzottak és hangzanak el más, tételes jogokkal foglalkozó jogászoktól is. Diederichsen szerint az alapjogok magánjogi megalapozása szegényes, továbbá egyre inkább megfigyelhető, hogy a magánautonómia védelme visszaszorul, mivel teljesen meghatározatlan, hogy mit jelent a magánjog számára a német Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht – BVerfG) által az „általános cselekvési szabadság” jogát megalapozó alapjognak tekintett „személyiség szabad kibontakoztatásához való jog” (úgyis, mint a szabadság elve – *Freiheitsprinzip*). Analógiaként megjegyezzük, hogy ugyanilyen meghatározatlan, hogy mit jelent a büntetőjog számára az emberi méltóság védelmének kritériuma mint a véleménynyilvánítás szabadságának korlátja. E probléma megoldásában Diederichsen szerint segítséget jelenthet az a tény, hogy a magánjogi dogmatika lehetőségeket rejt arra, hogy a magánjog alapjogi kontrollját a BVerfG szűken értelmezze. Például gyámügyekben a „gyermek jóléte” nehezen értelmezhető alkotmányjogilag, és ilyenkor a Szövetségi Alkotmánybíróságnak az ügy érdemi eldöntését vissza kell utalnia ahhoz a rendes fórumhoz, amely képes azt a tényállást meghatározni, hogy a konkrét esetben mikor sérül ez az elv. Ehhez szakértői bizonyítás kell, de még ha a BVerfG hozzáértőbb lenne is, mint a szakértő, a gyámhivatal stb., akkor is kérdés maradna, hogy van-e joga ezt a törvényhozó által erre kijelölt szervek helyett neki eldöntenie. Diederichsen szerint az *alapjogok tartalmának bizonytalansága* miatt nincs. Továbbá a BGB vonatkozó §-a meghatározott jogi etikai alapokon nyugszik, illetve a törvényi tényállást a jogalkotó kifejezetten a társadalmi igények alapján alkotta meg. (Természetesen ez a magyar defamatorikus Btk.-beli tényállásokra is áll.) Nem melleleg, a törvényi szabályozáshoz való ragaszkodással érvényesül a jogdogmatika is, ezáltal az egyedi ügyben az a cél is, amire az általános megfogalmazású tényállást megalkották. Ez a jogdogmatika értelme, és ezzel ragaszkodnánk ahhoz a szabályrendszerhez, ami a jogalkotó és a jogalkalmazó között kétezer éve fennáll – vagyis hogy a társadalmpolitikát a jogalkotó határozza meg, a jogalkalmazó pedig ehhez kötve van. Ez a visszafogottság Diederichsen szerint a BVerfG részéről nemcsak az örökbefogadás jogával, hanem az egész polgári joggal kapcsolatban szükséges lenne. Ha az ilyen, meghatározott alapelveken nyugvó

A véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltósághoz való jog kollíziója során értékelendő követelmények azonban nem változtak: az Alkotmánybíróság eddig is³⁷⁷ a szólás-szabadság lehetséges korlátjaként ismerte el a méltóságot, illetve az abból következő becsületvédelmet, és a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban sem rendelkezett másként. Kimondta, hogy (bár a siklósi büntetőügyben nem ez volt a helyzet, de) az a közlés, aminek semmilyen

jogszabályokat (nem pedig az alkotmányos alapjogokat) alkalmazzuk, akkor úgy tudjuk a konkrét ügyben a társadalmilag igazságos eredményt elérni, hogy nem megyünk túl a tételes jogon, nem hozunk be az ítékezésbe jogon kívüli (az alapjogok apropóján megfogalmazott etikai) értékeket. A BVerfG általi jogfejlesztés Diederichsen szerint csak azokban a kivételes esetekben tudja szolgálni az (anyagi értelemben vett) igazságosságot, ahol akut problémák esetében gyors döntésekre van szükség. Diederichsen véleménye az, hogy a hatalommegosztás elvének BVerfG általi figyelmen kívül hagyása azzal a veszéllyel fenyeget, hogy ez majd „rákszerűen túlbujránzik” és diszfunkcionálissá teszi a jogrendszer működését. Ugyanakkor a polgári jogban (és – tegyük hozzá – más jogágakban, így a büntetőjogban is) lehetőség van a különböző érdekek összemérésére, amire a BVerfG kevésbé alkalmas, mivel az egyik polgár védelmét szolgáló jog egy másik polgár számára kötelezettségként jelenik meg, amik között egy belső arányosságot kell fenntartani, ez pedig csak a polgári tételes jog és dogmatika alapján működik hatékonyan. Diederichsen összességében a jogi fogalmak megkettőződésére figyelmeztet, amely a kiszámítható magánjogi fogalmak helyébe a kiszámíthatatlan, homályos tartalmú és *ad hoc* esetekre megalkotott alapjogi fogalmi készletet állítja. [Vö. Uwe DIEDERICHSEN: Das Bundesverfassungsgericht als oberstes Zivilgericht – ein Lehrstück der juristischen Methodenlehre. *Archiv für die civilistische Praxis*, 198 (1998), 171–260.] A jogi fogalmak e megkettőződésére és ennek problémájára a német alapjogi irodalomban paradigmaticus példának számít a bérletijog-felfogás, amit a BVerfG (alkotmányjogi értelemben vett) tulajdonjogként definiált. [Vö. pl. Jürgen SONNENSCHNEIN: Die Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichtes zum Mietrecht. *Neue Juristische Wochenschrift*, 1993/3., 161–173; a tulajdonjog múltbeli és jelenlegi magyarországi alkotmányos helyzetéhez összefoglaló jelleggel l. TÉGLÁSI András: Az új Alaptörvény a XXI. századi Európában. In: KUBOVICSNÉ BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Budapest, OGY, 2011. 172–231.] A *Drittwirkung*nak a magyar jogrendszerben történő megjelenésére mint reális lehetőségre hívja fel a figyelmet BALOGH Zsolt: Az alkotmánybíráskodás egyes kérdései az új Alkotmány alapján. In: uo., 133–139.] Ennek feltétele – tehetjük hozzá – az, ha a némethez hasonlóan a magyar Alkotmánybíróság is egyfajta „alapjogi értékrend” részeként értelmezi az egyes alapjogokat [*továbbra is*, hiszen 2012. január 1-je előtt is ezt a gyakorlatot folytatta az emberi méltósághoz való jog „anyajogként” való felhasználásával, l. a 8/1990. (IV. 23.) AB határozatot, ABH 1990, 42], és azok „valódi” jelentését értelmezése során folyamatosan visszacsatolja ebbe a konfúz értékrendbe, mint tette ezt a német BVerfG az 1957-es Elfes-ítéletben, amivel létrehozta a német alapjogi értékrend legfelső alapértékét, az ún. általános személyiségi jogot [vö. pl. HALMAI-TÓTH i. m. (277. lj.) 272–275], illetve ahogy tette ezt az amerikai Legfelső Bíróság is az amerikai alkotmány, illetve az alkotmánykiegészítések szövegében nem szereplő *privacy* fogalmának megalkotásával és alkalmazásával [vö. pl. MOLNÁR András: A magánszférához való jog az amerikai Legfelső Bíróság gyakorlatában. *Iurisprudentia et iure publico*, 2011/2., 200–221; HALMAI-TÓTH i. m. (277. lj.) 269–272]. A magyar Alkotmánybíróságnak az emberi méltósághoz való joggal mint anyajoggal, mint a személyiségvédelem szubszidiárius alapjogával kapcsolatos felfogására, illetve ennek kialakulásának okaira, körülményeire és különösen annak (alkotmány)jogi következményeire – talán a legautentikusabb forrásként – l. SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 442, 452–460. Arra nézve, hogy a *Drittwirkung* csupán elméleti lehetőség-e, a 8/2014. (III. 20.) AB határozat adott végleges választ, eszerint: „A devizaszerződésekkel kapcsolatban azt lehet megállapítani, hogy a horizontális hatály kérdése a magyar alkotmánybíróság értelmezése szerint nem arról szól, hogy egyes szerződések közvetlenül alaptörvény-ellenesek lehetnének, hanem arról, hogy a bíróság a jogalkalmazása és a jogértelmezése során megfelelően figyelembe vette-e az Alaptörvényben foglaltakat” [8/2014. (III. 20.) AB határozat, Indokolás, [64]]. Továbbá: „Az, hogy egy-egy konkrét perben az eset összes körülményeinek mérlegelésénél a rendes bíróság a polgári jog generálklauzulái értelmezésekor milyen intenzíven hivatkozik az M) cikk (2) bekezdés egyes elemeire, elsősorban a rendes bíróságra tartozó kérdés, de az értelmezés nem vezet-het jogszabály (versenyjogi, fogyasztóvédelmi, pénzügyi rendelkezés) szövegével ellentétes eredményre” [8/2014. (III. 20.) AB határozat, Indokolás, [64]]. Vagyis e döntésével a magyar Alkotmánybíróság elismerte az alapjogok közvetett horizontális hatályát.

377 „[A]z emberi méltóság a véleménynyilvánítási szabadság korlátja lehet” [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 174].

más célja nincs, mint a pusztá megalázás, az emberi méltóság korlátozhatatlan lényegének támadása okán alkotmányos védelemben nem részesülhet, tekintve, hogy annak nincs köze semmilyen közéleti vitához vagy közügyhöz. Nem részesülhet továbbá alkotmányos védelemben az a közlés sem, ami az egyént családi kapcsolataiban vagy magánéletében támadja, vagy közügy vonatkozásában támadja ugyan, de azt a közügy által teljesen indokolhatatlan módon, a sértett emberi mivoltában teszi.³⁷⁸

Korábban hasonló következtetésre jutott – általánosságban – a 7/2014. (III. 7.) AB határozat is,³⁷⁹ majd a siklósi ügyben született döntést közvetlenül követően egy jogvitában, nevezetesen egy választási (tehát nem büntető-) ügyben a 3122/2014. (IV. 24.) AB határozatban az Alkotmánybíróság tanácsa is.³⁸⁰ Utóbbi határozat azt mondta ki, hogy még egy közszereplő politikus méltóságának is van egy olyan lényegi, érinthetetlen magja, amelyet az esetleges kritikát megfogalmazó személyek is kötelesek tiszteletben tartani.³⁸¹ A 2014. tavaszi országgyűlési választások kampányában az indítványozó Bartha Attila, a Negyedik Köztársaság (4K!) képviselőjelöltje olyan videót készített és szeretett volna választási kampányfilmként közzétenni, amely két miniszterelnököt, Orbán Viktort és Gyurcsány Ferencet állatként ábrázolja,³⁸² ezt azonban a kerületi televízió megtagadta, az ezzel szemben beadott választási kifogását az egyéni választókerületi választási bizottság,³⁸³ az e határozat elleni fellebbezését

378 „Az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdéséből is kitűnően az emberi méltóságból fakadó becsületvédelem, jóhírnév és az állami intézményekbe vetett közbizalom a véleményszabadság és így a közügyeket érintő szólás alkotmányosan igazolható korlátját jelenti. Nyilvánvaló emellett az is, hogy nem a közéleti véleménynyilvánítás szabadságával él, aki a másik személy emberi mivoltában való megalázása érdekében használ súlyosan bántó, vagy sértő kifejezéseket. Ennek megfelelően az emberi státuszt közvetlenül megtestesítő emberi méltóság a közéleti vita szabadságának határvonalát jelöli ki. A közügyeket vitató szólásnak az emberi méltóság e korlátozhatatlan, az emberi státuszt meghatározó lényege előtt kell engednie. A közügyek vitatását érintő véleményszabadság emberi méltóságból fakadó konkrét jogági korlátait elsősorban a polgári jog személyiségvédelmi szabályai, valamint a büntetőjog eszközrendszere jelölik ki, l. 7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [43]” {13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [29]}. „[A] véleményszabadság határa mások emberi méltóságából fakadó becsület és jó hírnév védelme. Vagyis a véleményszabadság már nem nyújt védelmet az olyan öncélú, a közügyek vitatásának körén kívül eső, így a magán-, vagy családi élettel kapcsolatos közlésekkel szemben, amelyek célja a pusztá megalázás, illetve a bántó vagy sértő kifejezések használata, vagy más jogsérelem okozása. [...] Ezenkívül nem védelmezi a közéleti vitában kifejtett véleményt sem, ha az abban megfogalmazottak az emberi méltóság korlátozhatatlan magját sértik, így az emberi státusz nyilvánvaló és súlyos becsületsértésében öltenek testet” {13/2014. (IV. 18.) AB határozat, Indokolás, [40]}.

379 „Az emberi méltóság [...] még a kitüntetett szereppel bíró véleményszabadságnak is korlátja lehet. Az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdése szövegszerűen is egyértelművé tette ezt. Nem vitás tehát, hogy a szólásszabadságnak az emberi méltósággal szemben adott esetben meg kell hajolnia” {7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [43]}; „Az emberi méltóság védelméhez való jog csak az emberi státusz jogi meghatározójaként korlátozhatatlan, míg mint általános személyiségi jog és a belőle származó személyiségi jogok korlátozhatók” {7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [43]}; „[Az] emberi méltóságból fakadó személyiségvédelem – másoknál szűkebb körben, de – a közéleti szereplők esetében is korlátozhatja a véleménynyilvánítás szabadságát” {7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [55]}; „[Az] emberi méltóság a véleménynyilvánítás szabadságának korlátja lehet” {7/2014. (III. 7.) AB határozat, Indokolás, [60]} stb.

380 Az öttagú tanács tagjai Lenkovics Barnabás (tanácsvezető, előadó alkotmánybíró), Dienes-Oehm Egon, Lévay Miklós, Salamon László és Szalay Péter voltak; a határozat egyhangúlag született meg.

381 3122/2014. (IV. 24.) AB határozat, Indokolás, [17].

382 A videóban egy majom a két miniszterelnök hangjára tátog, illetve rappel és táncol, miközben egy nagy halom banán veszi őt körül.

383 Az indítványozó a főváros XII. kerületében, pontosabban a lakóhelye szerinti 03. számú országos egyéni választókerületben indult képviselő-jelöltként. A XII. kerületi (önkormányzati) televízió (Hegyvidék Média Műsorszolgáltató Kft.) a kampányfilm közzétételére irányuló kérésnek nem tett eleget, mivel az nézete szerint sérti a jelöltek személyiségi jogait. Emiatt az indítványozó kifogást nyújtott be a Budapest 03. számú Országos Egyéni Választókerületi Választási Bizottsághoz, ami azonban a kifogást 35/2014. (III. 25.) számú határozatával elutasította.

a Nemzeti Választási Bizottság,³⁸⁴ majd az NVB döntésével szembeni felülvizsgálati kérelmet a Kúria elutasította.³⁸⁵ A Kúria döntésével szemben az indítványozó az Alkotmánybírósághoz fordult,³⁸⁶ ám az AB szerint is a Kúria döntése helytálló, mivel a jelöltek állatokkal való azonosítása dehumanizálja az érintett személyeket.³⁸⁷ Továbbá hasonló módon oldotta fel a véleménynyilvánítás (és a sajtó) szabadsága, valamint az emberi méltóság (és annak részeként a képmáshoz való jog) közötti dilemmát az AB a közhatalom gyakorlójaként közéleti rendezvényeken jelenlevő rendőrök képmásainak sajtótermékekben, egyedileg is felismerhető módon való közzététele ügyében is.³⁸⁸

384 908/2014. számú határozat. Az NVB határozata szerint a véleménynyilvánítás során tekintettel kell lenni az emberi méltóság védelmére is; emellett a reklámfilm sérti a Ve. 2. § (1) bekezdés e) pontjában foglalt jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás elvét.

385 A felülvizsgálati kérelem indoka az volt, hogy a közszereplők tűrési kötelezettsége tágabb, az ominózus politikai reklám pedig sem tartalmában, sem formájában nem lépte át a szatíra és az ironia határait, így a méltóság sérelme sem vetődhet fel. Ezzel szemben a Kúria Kvk.I.37.441/2014/2. számú végzésében azt állapította meg, hogy bár az ún. negatív kampány, vagyis a konkurens jelöltek képességeinek, programjának hibáinak felsorolása, felnagyítása, karikírozása nem tilos, az nem sértheti a Ve.-ben szabályozott jóhiszemű és rendeltetésszerű joggyakorlás elvét. Mivel az állattal való azonosítás mindenkor dehumanizálja az érintett személyt, ez sérti az emberi méltóságot, ezen keresztül pedig a választási eljárás alapelveit: „A Kúria álláspontja szerint ez a negatív kampánynak olyan meg nem engedhető formája, mellyel szemben az érintett nem érvelhet, nem bizonyíthat.”

386 Az indítványozó érvei a következők voltak. A reklámfilm a panaszos szerint „nem lejárató, hanem inkább erősen kritikus és a humor eszközét alkalmazza, hogy kritizálja a konkurens jelölteket és pártokat. A két politikus közszereplő, ráadásul közhatalmat gyakorló személy is, akiknek nagyon széles a tűrési kötelezettségük. [...] Miniszterelnökök tevékenységének bírálata nem minősíthető lejáratásnak, a szóban forgó kampányfilm olyan ironikus stílusesszökőkkel segíti a jelölt kampányüzenetének közvetítését a választópolgárok felé, amelyek mindennapos és bevett eszközei a kommunikációnak. Ennek következtében a film kritikai tartalma, a választópolgár döntésének meghozatalában releváns politikai üzenete a mindennapi kommunikációs normákat alkalmazó, ésszerű átlagpolgár számára egyértelmű. A kampányfilm sem tartalmában, sem stílusában nem lépi át az ironia és a szarkazmus határait. Bár a kampányfilm közvetlenül a riválisok bírálatáról és nem a jelölt saját programjáról szól, közvetetten természetesen azt az üzenetet közvetíti – és ez bármely néző számára nyilvánvaló –, hogy a jelölt a bírált riválisokhoz képest kínál vonzó alternatívát, és ezzel saját magát népszerűsíti, tehát nem öncélú a bírálat, hanem azon keresztül önálló, pozitív üzenetet közvetít. A két miniszterelnök egyik esetben sem magán-emberi mivoltában, hanem mindkét esetben a közfeladatának ellátásával kapcsolatban kerül célkeresztbe, és a közéleti tevékenységükkel összefüggésben hasonlítja őket a reklámfilm egy majomhoz, ezzel érzékeltetve, hogy megbízhatatlanok és komolytalanok. [...] A kampányfilm nem a jelöltek emberi mivoltát érintette, csupán az ő közéleti tevékenységüket kritizálta, így nem érintette a személyiségnek azt a magját, amit a közhatalmat gyakorló politikusok esetében is véd az emberi méltósághoz való jog. A jelöltek közéleti tevékenysége, a közhatalom ellátásával kapcsolatos képességeik nem tartoznak ebbe a körbe, így azokkal kapcsolatban az ilyen típusú kritika megengedhető, különösen a választási kampányban, ami a politikai véleménynyilvánítás és a közügyekről való beszéd elsőszámú terepe, továbbá különösen a versengő jelöltek szájából, akik a véleményükkel igyekeznek a többieket legyőzni.”

387 Ezért tehát „jelen választási ügyben az érintetteknek állatokként történő, megalázó módon megvalósított ábrázolása ezt a lényegi tartalmat – és ezzel az Alaptörvény II. cikkét és a IX. cikk (4) bekezdését – sérti meg” {3122/2014. (IV. 24.) AB határozat, Indokolás, [17]}.

388 A 28/2014. (IX. 29.) AB határozat alapjául szolgáló ügyben az Index.hu Zrt.-t perelte be négy rendőr. A hírportál 2011. május 6-án egy, a rendőr szakszervezetek egy része által szervezett demonstrációról számolt be „Rendvédelmi szakszervezetek tüntetése” címmel, amihez mellékelte egy képgalériát is. E képek közül kettő két-két rendőrt közfeladatuk ellátása közben, egyedileg is felismerhető módon ábrázolt. Ezt a rendőrök – a korábbi bírói gyakorlat alapján – személyiségi jogaik sérelmeként értékelték, és kérték a bíróságot, hogy – a jogsértés megállapítása mellett – tiltsák el a hírportált a további jogsértéstől, valamint kötelezzék elégtétel adására, illetve perköltségük megfizetésére; kártérítést azonban nem kértek. A Fővárosi Törvényszék 2012. január 9-i keltezésű, 19.P.23.475/2011/4. számú ítéletében a jogsértést megállapította, így a kereseti kérelmeknek helyt adott, és kötelezte az alperest arra, hogy sajnálkozását magánlevélben fejezze ki. Az ítélet indokolása szerint az egységes bírói

gyakorlat értelmében a rendőrök nem közszereplők, ezért arcukat a képek közlése előtt felismerhetetlenné kellett volna tenni. Az alperes fellebbezése folytán másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla 2013. február 7-i, 2. Pf.20.656/2012/7. számú ítéletében az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. Érvelése – és az addigi bírói gyakorlat – szerint a rendőrök azért nem közszereplők, mert tevékenységüket nem önkéntesen, hanem utasításra végzik. A rendőrök esetében nem az egyedi személy a lényeges, hanem a feladat szakszerű elvégzése. Ez utóbbi bemutatása lehet közérdek, ahhoz azonban az egyedi rendőr felismerhető ábrázolása nem szükséges. A bíróság szerint a sajtószabadságot a nyilvánosságra hozott képfelvételen történő felismerhetetlenné tétel nem érinti, így a fellebbezést elutasította. Az ezen ítélet elleni alkotmányjogi panaszában az indítványozó az alapján kérte a jogerős döntés alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését, hogy a nyilvános rendezvényről történő fénykép készítése és közlése a véleménynyilvánítás és a tájékoztatás nem verbális módja, amely a verbális kifejezésmóddal azonos alkotmányos védelmet élvez. A rendezvényről készített, a rendőröket is érintő beszámoló kifejezetten a közügyekről való tájékozódást és a közügyek vitathatóságát szolgálta, vagyis politikai beszédnek minősül. A közhatalom-gyakorlás nyilvánosság általi ellenőrzésének része az is, hogy egy hírportál a tudósításához adott esetben felhasználhassa a rendőrök felismerhető arcképmását is, mivel a közhatalomnak az eljáró rendőr ad arcot. Ha a rendőrnek nincs arca, elvész a közhatalom felelőssége, és bizonytalanná válik személyes felelőssége [vö. 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás, [2]]. Az Alkotmánybíróság az Index által beadott valódi alkotmányjogi panasz-indítványnak helyt adott, kimondta a jogerős döntés alaptörvény-ellenességét, és megsemmisítette azt. Érvelése szerint a rendőr nem közszereplő, de a közhatalom gyakorlója, így a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága alapján minden olyan híradás, amely egy ilyen, közügyben történő részvételtől szól, az Alaptörvény IX. cikkének kiemelt védelme alatt áll, és az azt korlátozó jogokat megszorítóan kell értelmezni. Ilyen jog lehet egyrészt az Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdésében megfogalmazott, a magán- és családi élet, az otthon, a kapcsolattartás és a jó hírnév tiszteletben tartásához való jog, ami azonban, lényegét tekintve, „titokvédelmi” szabály, és nem vonatkozik a személyek olyan tevékenységére, amelyet nem lehet a magánélet részének tekinteni [vö. 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás, [19]]. Másrészt ilyen lehet a képmáshoz való személyiségi jog is; mivel azonban a képmáshoz való jog nem szerepel az Alaptörvényben, az nem önmagában, hanem csak mint az emberi személyiség megnyilvánulása, azaz mint az emberi méltóság jogának része áll védelem alatt. Emiatt az olyan ábrázolás közzétételének tilalma, amely ábrázolás az ember méltóságát sérti, alkotmányosnak tekinthető, míg az olyan tilalom, ahol ilyen méltóságsérelem nem áll fenn, nem tekinthető annak. Az AB megfogalmazásában: „Az Alkotmánybíróságnak a jelen ügyben az a feladata, hogy megvizsgálja: a konkrét esetben a sajtószabadság érvényesülésének korlátozását indokolja-e az emberi méltóság védelméhez való jog, vagyis a panasszal érintett határozat egyensúlyt teremt-e a konkrét esetben a szabad tájékoztatás és az emberi méltóságra visszavezethető képmásvédelem eltérő szempontjai között” [28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás, [35]]. „A bíróság nem állapította meg azt, hogy a szóban lévő felvételek sértő, megalázó, bántó, lealacsonyító vagy torz képet közvetítenek, vagy rossz benyomást keltenek az ábrázolt személyekről. Mindaddig, amíg valamely tájékoztatás nem visszaélés a sajtószabadság gyakorlásával, az emberi méltóság védelmével összefüggésben a személyiségi jogok sérelmére való hivatkozás ritkán alapozza meg a sajtószabadság gyakorlásának korlátozását. Valamely jelenkori eseménnyel kapcsolatban a nyilvánosság figyelme elé került személyről készült képmás általában az eseménnyel összefüggésben az engedélyük nélkül nyilvánosságra hozható. Rendőri intézkedésről készült képfelvétel hozzájárulás nélkül is nyilvánosságra hozható, ha a nyilvánosságra hozatal nem öncélú, vagyis az eset körülményei alapján a jelenkor eseményeiről szóló vagy a közhatalom gyakorlása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatásnak, közügyet érintő képi tudósításnak minősül. Rendőri bevetés demonstrációkon minden esetben a jelenkor eseményének minősül, még akkor is, ha a rendőrök nem igazi »résztevői« a történésnek. Ezért az arról készült felvétel a képen lévők hozzájárulása nélkül közvetíthető a nyilvánosság felé, kivéve, ha ez a rendőr emberi méltóságának – mint az emberi mivolt benső lényegét feltétlenül megillető védelemnek – sérelmét jelenti; ilyen lehet például a hivatása gyakorlása során megsérült rendőr szenvedésének bemutatása [28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás, [41]–[44]; kiemelés tőlem – T./Z.]. Az ügy érdekessége, hogy bár az ítéltábla megsemmisített döntése a Kúria 1/2012. BKMPJE számú jogegységi határozatának felfogását követte, a jogegységi határozatokban foglaltak pedig minden bíróság számára formálisan is kötelezők, az AB – erre vonatkozó, a jogosult és érintett féltől származó indítvány hiányában – e jogegységi határozat alaptörvény-ellenességét nem vizsgálta, így azt nem is semmisítette meg (az atlaszo.hu portál erre irányuló beadványát visszautasította). Ennek következtében az a helyzet állt elő, hogy a bíróságoknak kötelezően egy olyan jogértelmezést kellett követniük, amelynek konkrét ügyben való alaptörvény-ellenességét az AB megállapította. E probléma a normák szintjén csak 2015-ben oldódott meg, amikor a Kúria 2015. január 26-i teljes ülésén meghozott 1/2015. BKMPJE jogegységi határozatával az 1/2012. BKMPJE-t hatályon kívül helyezte. Az eset utóéletéhez tartozik még, hogy a Fővárosi Bíróság és a Fővárosi Ítéltábla később több ügyben sem követte az

Alkotmánybíróság által meghatározott alkotmányos szempontokat. Így a 16/2016. (X. 20.) AB határozatban (iktatószám: IV/2950/2015.) az Alkotmánybíróság kénytelen volt megsemmisíteni a Fővárosi Bíróságnak a Pesti Központi Kerületi Bíróság elsőfokú ítéletét helybenhagyó másodfokú ítéletét. Ezen ügyben egy rendőr perelte be az ATV Zrt.-t, amiért az a honlapján egy olyan, nem általa készített amatőr videofelvételt tett közzé, amelyen a rendőr hosszan, jól felismerhetően látható, miközben egy kilakoltatás biztosításában működik közre. E felvétel a tévétársaság honlapján tíz hónapon keresztül, 2012. június 15-től 2013. április 18-ig megtekinthető volt. A felperes szerint, aki egy kis faluban, Átányban lakott, és másodállásban egy gázcseretelepet üzemeltetett, őt falubeli ismerősei részéről e cselekmény tudomásukra jutását követően számos sérelem érte, a nép sanyargatójának nevezték, fenyegető megjegyzéseket kapott, és többen emiatt nem hozzá, hanem egy másik gázcseretelepre mentek gázpalackért. Mindezek okán 300 000 Ft nem vagyoni kártérítést kért a tévétársaságtól, amit a képmáshoz való személyiségi jogának megsértése miatt a PKKB 36.P.90.562/2014/6. számú, 2015. január 20-án meghozott ítéletében meg is ítéltek neki. A PKKB szerint az AB 28/2014. határozata egyedi ügyben született, így az a PKKB-t ezen újabb ügyben nem köti, és nem teszi az akkor még hatályban lévő 1/2012. BKMPJE-t alkalmazhatatlanná. Mindazonáltal kitért az alkotmánybíróági határozatban foglaltakra is, amivel kapcsolatban megállapította, hogy a felperes nem közszereplő, ezért a rendőri működéséről készült képfelvétel nyilvánosságra hozatalához szükséges az érintett hozzájárulása. Két esetben lehetne ennek ellenére az engedélye nélkül nyilvánosságra hozni a felvételt: ha az nem egyediesített (azon emberek sokasága látható, kiemelés nélkül), ezenkívül a közhatalom gyakorlásának módja akkor tart közérdeklődésre számot, ha annak során a rendőr az eljárására vonatkozó szabályokat nyilvánvalóan megszegi. Az alperes fellebbezése folytán eljáró Fővárosi Törvényszék a PKKB ítéletét – bár addigra az 1/2012. BKMPJE-t az 1/2015. BKMPJE már hatályon kívül helyezte – 56.Pf.632.194/2015/3. számú, 2015. június 9-én meghozott ítéletében helybenhagyta. Szerinte folyamatban levő ügyekben sem az eset után meghozott alkotmánybíróági határozat, illetve annak érvelése, sem az 1/2015. BKMPJE nem alkalmazható; alkalmazni kell viszont az eset idején hatályos 1/2012. BKMPJE-t. Mivel ennek alapján az elsőfokú bíróság jogszabálysértés nélkül, a tényállást helyesen megállapítva és a cselekmény megtörténtekor hatályos jogszabályokat helyesen értelmezve hozta meg döntését, az ATV fellebbezését elutasította. Az Alkotmánybíróság viszont e döntést alaptörvényellenesnek nyilvánította és megsemmisítette, mivel az sérti az Alaptörvény IX. cikk (1) és (2) bekezdései által biztosított véleménynyilvánítási és sajtószabadságot, ahogyan azt az AB korábban, a 28/2014. Abh.-ban értelmezte. Mivel ezen értelmezéssel szemben a bíróság megszorító módon értelmezte a „jelenkor eseménye”, illetve a „közérdeklődésre számot tartó esemény” fogalmát, előbbi csak olyan eseményekre értve, amelyekhez hasonlóak a múltban még nem történtek, utóbbit pedig úgy, mint ha egy esemény csak akkor tarthatna számot közérdeklődésre, ha a rendőr az intézkedése során szabályszegést követ el, a Fővárosi Bíróság ítélete alaptörvény-ellenes, mert nem a véleménynyilvánítási, illetve a sajtószabadságnak, hanem a közhatalmat képviselő rendőr képmáshoz való jogának biztosít elsőbbséget. Hasonló perben született ítéletet semmisített meg az AB az előző határozattal egy napon meghozott 17/2016. (X. 20.) AB határozatával is. Itt az alapperben a hvg.hu-t perelte be egy rendőr, mivel a portál képgalériájában egyediesített fényképfelvételt közzétett az illető rendőrrel, aki a 2012. évi Budapest Pride rendezvényen biztosította az egyik minisztérium épületét. A felperes kártérítést nem kért, csak a jogsértés megállapítását, a jogsértő eltávolítását a további jogsértéstől (a fénykép eltávolítását), valamint bocsánatkérést. A Fővárosi Törvényszék 65.P.23.669/2012./7. számú, 2013. május 23-án meghozott ítéletében a rendőr felperes keresetének helyt adott, e döntést pedig a másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.186/2014/4. számú, 2014. október 30-i ítéletével helybenhagyta. Végül a jogerős ítéltáblai döntés ellen benyújtott felülvizsgálati kérelmet a Kúria 2015. április 15-én kelt Pfv.IV.20.238/2015/4. számú ítéletével elutasította. A döntések érvelésének lényege, hogy a felvétel közzétevésekor hatályos jogot kell alkalmazni, és hogy az AB érveléséből a bíróságok számára az következik, hogy az egyediesített felvétel nem tarthat számot közérdeklődésre, azaz sérült a rendőr képmáshoz való joga. Az AB a Kúria felülvizsgálati, valamint a Fővárosi Ítéltábla jogerős döntését megsemmisítő határozatában kimondta, hogy e bíróságok egyike sem végezte el azt a mérlegelést, amit az Alkotmánybíróság 28/2014. határozatában a kérdés megítélésére nézve előírt. Mivel az alkotmányossági szempontok figyelembe vétele nem történt meg, lévén a kérdéses bírósági ítéletek az 1/2012. BKMPJE alapján alapvetően arra fókuszáltak, hogy a rendőr közszereplő-e, és azért marasztalták el a hírportált, mert azt állapították meg, hogy nem (és hogy képmásának közzétevése egyéb módon sem tart számot közérdeklődésre), e döntések alaptörvény-ellenesek, mert a jogegységi határozatban foglalt szempontok, nem pedig az AB által meghatározott alkotmányossági szempontok alapján döntöttek. [Megjegyzendő, hogy szigorúan véve az 1/2012. BKMPJE és a 28/2014. Abh. nem mond ellent egymásnak, hiszen az AB nem állította, hogy a rendőr közszereplő lenne, és hogy ezért kellene tűrnie képmása nyilvánosságra hozatalát (vö. pl. SZEGHALMI Veronika – PAPP János Tamás: A rendőr képmásának védelme – a vita jelenlegi állása. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2015/4., 105); a döntések konzekvenciája azonban már ellentmond egymásnak, így a

A 13/2014. (IV. 18.) AB határozattal azonban az Alkotmánybíróság egyúttal azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a rendes bíróságok azon, eddig követett gyakorlata, hogy a közügyekkel kapcsolatos, *azokkal okszerűen összefüggő* véleménynyilvánításnak (bírálatnak, kritikának) van olyan része, amelyet egy közszereplő³⁸⁹ (az adott közüggyel kapcsolatban) már nem köteles elviseelni, vagyis ami már indokolja az adott cselekménnyel (bírálattal, véleménnyel) szembeni, a

kollízió a Kúria jogegységi határozata és a 28/2014. Abh. között ténylegesen fennáll(t). Végül, magának az Index portálnak a perében a megsemmisített döntést követően született új döntés szintén nem vette figyelembe az AB által meghatározott szempontokat; a Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.112/2015/4/I. számú ítéletével a négy rendőr felperes keresetének elsőfokon helyt adó törvényszéki döntést a 28/2014. Abh.-t követően megismételt eljárásban is helyben hagyta, az ezzel szemben a hírportál részéről előterjesztett felülvizsgálati indítványt pedig a Kúria Pfv. IV.20.121/2016/3. számú ítéletével elutasította. A táblabíróság formálisan ugyan meghívta az Alkotmánybíróságot a kötelezően figyelembe veendőnek tartott szempontokat, tartalmilag azokat nem vette figyelembe, és attól eltérő szempontokat értelt. Egyrészt szintén arra hivatkozott, hogy a rendőr nem közszereplő, másrészt arra, hogy a „saját személyiség kifejeződése feletti rendelkezési jogosultság [...] még a köz érdekében végzett tevékenység idején is fennmarad. Az ember legbensőbb lényegéhez szorosan hozzátartozik, hogy saját testével, arcával maga rendelkezék.” Ebből következik, hogy a jelenkori „eseményekről való tudósítás sem lehet korlátlan. A demonstráció nyilvánvalóan közérdeklődésre tartott számot; azon azonban a felperesek jelenléte és dokumentált cselekvéseik nem voltak olyan jelentőségűek, amelyekre tekintettel a képmásvédelemmel kapcsolatos rendelkezési jog háttérbe szorulhatott.” Tehát „[a]z alapjogok összemérésének eredményeként a másodfokú bíróság az egyedi eset körülményeit úgy ítélte meg, hogy a sajtószabadság alapjoga attól nem szenved sérelmet, ha a felperesek képmáshoz fűződő jogának biztosítása az adott esetben elsőbbséget élvez.” A Kúria pedig mindezt egy olyan mérlegelés alapján hagyta helyben, amely figyelmen kívül hagyja a 28/2014. Abh.-ban foglalt szempontokat: „a szolgálatot teljesítő rendőr képmásának hozzájárulása nélkül történő nyilvánosságra hozatala akkor marad a jelenkor történéseinek bemutatása, illetve a közhatalom gyakorlása szempontjából közérdeklődésre számot tartó tájékoztatás keretén belül, ha az az esemény hű illusztrálásához tartozik és a konkrét cselekvőség – aktív intézkedés, vagy éppen az intézkedési kötelezettség képi megjelenítéséből megállapítható nyilvánvaló elmulasztása – indokoltá teszi, ezáltal a fényképfelvétellel közölt tartalom a tudósítás tárgyát képező eseménnyel összefüggő, hírértékű információt hordoz.” A Kúria szerint „[a] dokumentált fényképfelvételek semmilyen többlet információt nem nyújtanak ahhoz a köztudomású tényhez képest, hogy a rendvédelmi szakszervezetek tüntetésén – mint általában a tömegrendezvényeken, demonstrációkon – szolgálatot teljesítő rendőrök biztosították a helyszínt,” ezért „a perben kifogásolt képfelvételeknek a szolgálatot teljesítő rendőrök arcképmásával való nyilvánosságra hozatala öncélú.” Ezen döntések alkotmányossági felülvizsgálata jelen könyv lezárásakor (2016 decemberében) is folyik az Alkotmánybíróságon. Anélkül, hogy prejudikálni kívánnánk, aligha kétséges, hogy amennyiben az Alkotmánybíróság tartani kívánja magát a korábban kialakított és ez idáig következetesen érvényesített alkotmányossági mércehez, a megismételt eljárásban született fővárosi ítéltáblai, és/vagy az ezt helyben hagyó kúriai ítéletet is meg kell semmisítenie. [A rendes bíróságok vonakodását az Alkotmánybíróság által megfogalmazott alapjogi követelmények érvényesítésére alighanem megszüntetné, ha maga a jogalkotó deklarálná, hogy ilyen esetekben a rendőrök képmáshoz való joga háttérbe szorul a sajtószabadsághoz képest. Ez akkor is megoldást jelentene a jelenleg fennálló problémára, ha valójában megkerülné azt, mivel az nem lenne szükséges, hogy a jogszabályi módosítás alapjogi, illetve alkotmányossági szempontok alapján szülessen meg. Így pl. Boronkay Miklós szerint „lehetőség lenne az Infotv. olyan irányú módosítására, amely kimondaná: a közhatalmat gyakorló személy képmása is közérdekből nyilvános adat” (vö. BORONKAY Miklós: A képmáshoz és a hangfelvételhez fűződő jog. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – NAVRATYIL Zoltán: *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Budapest, CompLex, 2014. 22). Más kérdés, hogy ez a konkrét megoldás egyrészt a „közhatalmat gyakorló személy” fogalmának meghatározatlansága miatt újabb, pl. a köztisztviselőkkel, kormánytisztviselőkkel, katonákkal stb. kapcsolatos problémákat vetne fel, másrészt – a felmerülő problémát valóban megkerülve – elodázná az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közti hatásköri viszonyok tisztázását.)

389 Az Alkotmánybíróság gyakorlataival kapcsolatos kritikaként felvethető, hogy a testület egyetlen határozatában sem határozta meg, ki számít közszereplőnek, azaz milyen személyi kör köteles magasabb fokú türésre, illetve (a politikusokon kívül) kik (milyen ügyekben megnyilvánulók) kötelesek szólásszabadságuk nagyobb fokú korlátozását elviselni. E kritikához l. pl. JUHÁSZ Imre: *Fiat libertas, pereat mundus? A vélemény-nyilvánítás szabadsága kontra emberi méltóság – örök küzdelem vagy békés egymás mellett élés? Alkotmánybírósági Szemle*, 2016/1., 107.

becsületsértés tényállása révén megvalósuló büntetőjogi védelmet, téves; valamint azt is, hogy az Alkotmánybíróság a jövőben nem fog habozni, hogy az e bírósági gyakorlatból táplálkozó konkrét ítéleteket megsemmisítse-e, pusztán amiatt, mert az azok alapjául szolgáló bírósági jogértelmezés alaptörvény-ellenes, vagyis ellenkezik az Alaptörvénynek az Alkotmánybíróság gyakorlatából, különösen az e gyakorlat „vezérdöntésének” tekinthető 13/2014. (IV. 18.) AB határozatból származó, *erga omnes* (tehát a bíróságokra is kötelező) hatályú értelmezésével.

6. Összegzés

Európában régi hagyománya van az emberi személyiség büntetőjogi eszközökkel történő védelmének, amit az európai jogrendszerek többsége a mai napig fenntart. Mint bemutattuk, az általunk megvizsgált 29 európai ország (a 28 EU-tagállam és Svájc) közül 24-ben a polgári jogi kártérítés, illetve sérelemdíj mellett kriminális szankciók is fenyegetik azokat, akik más természetes személy méltóságát, becsületét vagy jó hírnevét sértik, tegyék ezt akár hamis tényállításokkal vagy ilyen tények továbbadásával, akár az említett védett jogi tárgyakat sértő egyéb magatartásokkal. Ugyanakkor az utóbbi egy-másfél évtizedben kibontakozni látszik egy ellentendencia is: mind több ország hagy fel ugyanis e magatartások büntetőjogi üldözésével. Ezen abolíciós folyamat azonban nem egyformán érinti Európa egyes részeit – az leginkább a kelet-, illetve a délkelet-európai országokban figyelhető meg (két kivétel az Egyesült Királyság és Írország, egyébként a büntetőjogi megtorlást elvető európai országok közül Ukrajna, Bosznia-Hercegovina, Ciprus, Grúzia, Észtország, Montenegró, Macedónia, Tádzsikisztán, Örményország, Románia, illetve a nem teljes abolíciót végrehajtó Moldova, Kirgizisztán, Szerbia és Oroszország is ide tartozik), míg a közép-, dél-, észak- és nyugat-európai részeken a hagyományos punitív hozzáállás jellemző, legalábbis a jogi normák szintjén.

Ez utóbbi kitétel hangsúlyozása azért fontos, mert a tételes jog által lehetővé tett büntetőjogi szankcióalkalmazással ténylegesen nagyon is különböző mértékben élnek az egyes országok bíróságai, és míg a német és a francia nyelvterületeken, valamint Olaszországban jellemző e magatartások szigorúbb megtorlása, akár letöltendő szabadságvesztéssel is (kivéve magát Franciaországot, ahol e cselekmények szabadságvesztéssel nem, csak – súlyos – pénzbüntetéssel büntetendők), addig az északi országokban (Finnországban, Svédországban, de még az általunk e tanulmányban nem elemzett Norvégiában is)³⁹⁰ büntetőítélet nélkül, vagy enyhe pénzbüntetéssel, esetleg más, szabadságkorlátozással nem járó szankcióval érnek véget az ilyen ügyekben indult eljárások.

Magyarország, bár egyéb esetekben a büntetőjogban a német hatás erőteljes, e téren mégis valamelyest közelebb áll a többi kelet-közép-európai országhoz, valamint a kelet-európai jogrendszerek egy részéhez. Mindez talán abból is fakad, hogy hazánk, ahogy a többi térségbeli állam is, megélte az államszocializmus egyéni jogokkal nem törődő, a szabad véleményt eltipró rendszerét, és ezen rossz élmények máig hatnak. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy – a

³⁹⁰ Norvégiában 2004 és 2012 között átlagosan 600–800 rágalmazás és becsületsértés miatt tettek rendőrségi feljelentést [ezen 9 évben rendre 711, 710, 739, 861, 768, 704, 696, 670, illetve 607 ilyen cselekmény miatt indult büntetőeljárás (vö. *Statistical Yearbook of Norway 2013*. Oslo – Kongsvinger, 2013. 153)], ám pl. 2013-ban egyetlen ilyen ügyben sem született bírósági ítélet: a megoldott ügyek közül 152-ben a vádat elejtették, vagy egyéb módon fejeződött be az eljárás, 31 esetben ejtették úgy a vádat, hogy megállapították: a terhelt nem követett el bűncselekményt, 9 ügyet utaltak mediációs eljárásra, ám egyetlen ügyben sem tartottak formális büntető tárgyalást, és pénzbüntetést sem szabtak ki (uo., 156).

német területekkel ellentétben – nálunk a rendszerváltás óta senkit nem ítélték még jogerősen letöltendő szabadságvesztésre pusztán rágalmazás, becsületsértés vagy kegyelemsértés miatt.³⁹¹ A magyar Alkotmánybíróság is már a kezdetektől fogva kiemelt jelentőségű jogként fogta fel a véleménynyilvánítás szabadságát, ami bár nem korlátozhatatlan, csak kevés joggal szemben kell engednie, ezért e jog sokáig a Sólyom László vezette AB által kidolgozott, nem hivatalos „alapjogi értékrend” második helyén állt. Bár 2011 után az Alkotmánybíróság már nem ismerte el explicit az „alapjogi értékrend” mint olyan létét, illetve annak az Alkotmány (Alaptörvény) szövegétől független, állandó voltát, gyakorlatában azonban továbbra is kiemelten védte a véleménynyilvánítás szabadságát.

Emiatt a 30/1992. (V. 26.), majd a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatok által lefektetett alapokat nemcsak az Alkotmány hatálya idején született alkotmánybírói határozatok építeték tovább, hanem a 2012. január 1-jétől hatályos Alaptörvény idején született határozatok is, különösen a 7/2014. (III. 7.), valamint a rágalmazási büntetőügyben született, konkrét bírói döntést megsemmisítő 13/2014. (IV. 18.) AB határozat is. Ez utóbbi döntés nemcsak azért volt fontos, mert levitte a hétköznapi jogalkalmazás szintjére a véleménysszabadság kitüntetett jogként való felfogását, és annak tényleges érvényesítésére kötelezett egy, az AB addigi mércéjétől konkrét ügyben eltérő rendes bíróságot, hanem azért is, mert megerősítette azt az elvi tételt, ami az emberi méltósághoz való jog és a véleménynyilvánítás szabadsága közötti mérlegelés tekintetében a korábbi gyakorlatban kialakult.

E megerősített mérce eredményeképpen (amivel kapcsolatban az AB tisztázta, hogy az ugyanaz volt a '90-es években, és – annak ellenére, hogy az Alaptörvény annak negyedik módosításával szövegszerűen megváltozott, tekintve hogy az kifejezetten nevesítette az emberi méltósághoz való jogot mint a véleménysszabadság korlátját – ugyanaz ma is) egyrészt az Alkotmánybíróság csak különösen indokolt esetekben engedte és engedi korlátozni a demokratikus akaratképzésnek, egyszersmind a személyiség elismerésének és védelmének előfeltételét jelentő véleménysszabadság alapjogát, másrészt azonban figyelemmel volt és van arra is, hogy az emberi méltóság és az abból fakadó személyiség- és becsületvédelem se legyen feláldozható az abszolutizált szólás oltárán.

E tekintetben a legfontosabb változás a magyar alapjogi bíráskodás gyakorlatában az a finom fejlődési ív, ami – az EJEB változó praxisával összhangban – a kilencvenes évek közszereplő-központú (a *közszereplők* kritizálhatóságát főként utilitarista szempontok miatt tág körben megengedő) felfogásától elindulva az utóbbi egy-két év közügy-, avagy közszereplésorientált felfogásáig (a közügyekkel kapcsolatos kifejezések fokozott védelméig) tartott, és tart még ma is,³⁹² biztosítva – az emberi méltóság tiszteletben tartása mellett – a véleménynyilvánítási szabadság kiemelt alkotmányos védelmét.

391 Ehhez a legközelebb Bencsik András, a *Demokrata* című lap főszerkesztője állt, akit 2004 januárjában a PKKB 26.B.VI.24712/2001/17. számú ítéletével társtettesként a nyilvánosság előtt, jelentős érdeksérelmet okozva elkövetett rágalmazás vétsége miatt elsőfokon tíz hónapi letöltendő fogházbüntetésre ítélt a lapjában megjelent, Mécs Imre 1956-os cselekedeteivel kapcsolatos, be nem bizonyított tényállítások miatt. A másodfokon eljáró Pest Megyei Bíróság 2004 júliusában ezt, 1.Bf.442/2004/11. számú ítéletével részben megváltoztatva Bencsik szabadságvesztés-büntetésének végrehajtását – az elsőfokú ítéletben szereplő minősítést érintetlenül hagyva – két-évi próbaidőre felfüggesztette, részint enyhítő körülményként értékelve az időmúlást (a kérdéses cikk még 2001 novemberében íródott), részint arra tekintettel, hogy maga a magánvádló, Mécs sem indítványozta letöltendő szabadságvesztés kiszabását. (Az ítélet szövegét l. Ítélet a Bencsik-ügyben. *Fundamentum*, 2004/4., 69–75.)

392 A fejlődési út azonban nem egyenletes, erre példa az Alkotmánybíróságnak az itt elemzett ügyek meghozatalát követően közzétett, 1/2015. (I. 16.) AB határozata, amiben az AB ismét a véleménynyilvánítás

közzszereplővel kapcsolatos voltára (illetve a konkrét ügyben annak hiányára), nem pedig annak a közügyekkel való kapcsolatának vizsgálatára alapozta döntését. A konkrét ügyben az AB a Fővárosi Ítéltábla mint harmadfokú bíróság 3.Bhar.16/2013/5. számú ítéletét nyilvánította alaptörvény-ellenessé, és semmisítette meg, mivel a táblabíróság jogerősen felmentette a panaszos sértett becsületét sértő állítások internetes közösségi hálózaton történő közzétételét. A büntetőügy terheltje egy ügyvéd nevét tette közzé az iwiw személyes felhasználó fiókjában, az „állatok” rovatban, saját kutyája mellett, illetve „ügyvédutáztatnak”, egy későbbi bejegyzésben pedig „ronda lop-csal-hazudik-kutyának” nevezte őt. Az elsőfokú bíróság becsületsértés miatt megállapította az elkövető büntetőjogi felelősségét (őt három évre próbára bocsátva), a másodfokú bíróság azonban bizonyítottság hiányában felmentette a vádlottat. Az ítéltábla utóbbi döntését helybenhagyta, ám a másodfokú bíróságtól eltérő jogi indokok alapján, bűncselekmény hiányában mentette fel őt. Az ítéltábla szerint ugyanis nincs jelentősége annak, hogy valóban a terhelt követte-e el a cselekményt, mivel maga a cselekmény a konkrét szituációban nem büntethető. A bíróság úgy érvelt, hogy az ügyvéd közzszereplő (a bíróság megfogalmazásában: „munkája kapcsán közzszereplővé válik, miként az igazságszolgáltatás más jogi végzettséggel rendelkező résztvevői is”), így magasabb fokú törési kötelezettség terheli, mint másokat, amennyiben a vele szembeni megnyilvánulások ügyvédi tevékenységével állnak összefüggésben (e „tevékenység szokásos velejárója, hogy az ügyvédekkel szemben hozzáértéssel, jellemvonásaikkal kapcsolatban hasonló kifejezések használatára kerül sor”). Mivel jelen ügyben ez volt a helyzet (a terhelt azért kritizálta ily módon az ügyvédnőt, mert az korábban a házassági bontóperében a volt feleségét képviselte), ezért a vizsgált kifejezések nem érik el azt a szintet, amit egy ügyvéd mint közzszereplő ne lenne köteles tűrni (viszont kifejezetten utalt rá a bíróság, hogy ha hasonló kifejezések a sértett magánéletére vonatkoztak volna, más lett volna a helyzet). E döntést az Alkotmánybíróság alaptörvény-ellenesnek találta, mivel az ügyvéd a testület szerint – a bíróság felfogásával ellentétben – nem tekinthető „közzszereplőnek”, így az ítéltábla alaptörvény-ellenes, a sértett mint panaszos méltóságához való jogát sértő módon terjesztette ki a véleménynyilvánítási szabadságot az ügyvédekkel szembeni becsületsértő állításokra); az AB érvelése tehát nem azon alapult, hogy az ügyvéd nem *közzszereplő* vett részt, azaz nem az ügy tárgyi szempontjainak vizsgálatára helyezte a hangsúlyt, hanem a sértett általános státuszára fókuszált, *közzszereplői*, vagy nem közzszereplői mivoltának vizsgálatára.

III. RÉSZ

A büntetőjogi rágalalmazás és becsületsértés az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában

1. Bevezetés

E rész az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) gyakorlatát mutatja be a defamatorikus bűncselekmények miatt a tagállami bíróságok által hozott, a terhelhet elmarasztaló ítéletek és az azokban kiszabott büntetőjogi szankciók egyezménykonformitása, vagyis az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE)-vel való összhangja (tulajdonképpen jogszerűsége) tükrében. Arra keressük a választ, hogy a rágalalmazás és becsületsértés büntetendővé nyilvánítása, valamint az ilyen cselekmények miatt ténylegesen kiszabott büntetőjogi büntetés a Bíróság szerint mennyiben egyeztethető össze az EJEE-vel, illetve milyen feltételek mellett, milyen körülmények között nem sérti az Egyezményt, és felel meg az Egyezmény által biztosított és garantált véleménynyilvánítási szabadság immanens tartalmának. Könyvünk e része a releváns strasbourgi esetjog legfontosabb kázusait mutatja be és elemzi. Ennek során egyrészt az adott ügy legfontosabb tényállási elemeit, valamint az Egyezményben részes állam bíróságának (vagy különböző szinteken döntő bíróságainak) az ügy megítélésében érvényesített szempontjait, és ezen konkrét tagállami bírósági ítéletek érdemi rendelkezéseit, másrészt pedig – ezt követően – ezen ítéletek és az alapul szolgáló bírósági indokolásaik EJEB általi megítélését ismertetjük, az adott ügy és a Bíróság indokainak megértéséhez szükséges részletességgel.

E munka során mindvégig a büntetőjogi tárgyú ügyek elemzésére koncentrálunk, és a Bíróság joggyakorlatával kapcsolatos megállapításainkat is – kutatásunk tárgyának behatároltsága, valamint észszerűségi szempontok miatt – a pönális jellegű (bár nem mindig büntetéssel végződő),¹ defamatorikus esetekre szűkítjük le. Ennek okán elemzésünkéből kimaradnak azok a határozatok, ahol a szólásszabadsággal összefüggő elvi megállapítások polgári ügyekkel (pl. becsületsértés miatti személyiségvédelmi ügyekkel, szerzői jogi ügyekkel), sajtóvétségekkel, szabálysértési ügyekkel, fegyelmi ügyekkel, nem defamatorikus büntetőügyekkel (pl. nemzeti jelkép megsértése, a gyűlöletbeszéd körébe tartozó deliktumok, államellenes cselekmények) stb. kapcsolatban születtek, mivel az EJEB precedensszerű (esetjogi jellegű) döntéshozatala miatt azok (ha büntetőjogi rágalalmazási/becsületsértési ügyekben nem nyertek – még – megerősítést) csak a polgári (szabálysértési, fegyelmi stb.) esetekre vonatkoznak.²

1 Mint látni fogjuk, az EJEB nemcsak a büntetést kiszabó, hanem az intézkedéssel végződő, vagy a bűnösöket megállapító (de tényleges hátrányos jogkövetkezményt nem alkalmazó) bírósági ítéleteket is érdemben elbírálja (és adott esetben egyezményellenesnek is nyilvánítja azokat).

2 Szigorúan véve a Bíróság határozatainak hatása még ennél is szűkebb körű, hiszen formailag minden EJEB-döntés csak a konkrét ügyre vonatkozik, de a strasbourgi Bíróságot jellemző esetjogi szemléletű bíraskodás miatt a gyakorlatban az ezen határozatokban kifejezésre juttatott mércék és indokok ténylegesen befolyásolják a későbbi döntések meghozatalát.

A következőkben tehát csak azon határozatok elvi kitételeit mutatjuk be, amelyek defamatorikus büntetőügyek kapcsán születtek, mert csak ezek azok, amelyek más, későbbi defamatorikus büntetőügyekben az újabb döntések meghozatalakor figyelembe vehetők, és elsősorban ezek azok, amelyekre az ilyen ügyeket a strasbourgi bíróság elé terjesztő személyeknek figyelniük kell. Lehetséges természetesen, hogy az ilyen (polgári stb.) ügyekben korábban kimondott elvi tételeket később a strasbourgi bíróság a defamatorikus büntetőügyek kapcsán is megerősíti, de az is, hogy az utóbbiak esetében azokat vagy azok némelyikét nem tartja fenn, és a – később bemutatandó – *distinguishing* technikáját alkalmazva, azoknál (a defamatorikus büntetőügyek sajátos jellege miatt) más szempontokat nyilvánít követendőnek.

Mi tehát csak azokkal a határozatokkal foglalkozunk, ahol az EJEB a büntetőjogi rágalmazás és/vagy becsületsértés esetére (is) lefektette a tagállami bíróságok számára irányadó szempontokat; e döntéseknek és az azok alapjául szolgáló indokok bemutatásához pedig a következő módszert választottuk. Meghatároztunk négy, az EJEB szerint a véleménynyilvánítási szabadság terjedelme szempontjából releváns megkülönböztető tulajdonsággal rendelkező személyi kört, és a velük szemben elkövethető rágalmazás és becsületsértés tagállami pönalizálásának és az erre épült tagállami bírói gyakorlatnak, valamint az előbbiek EJEB általi megítélésének bemutatását ezek vonatkozásában külön-külön végeztük el. Így külön foglalkoztunk a politikusokkal szemben (tipikusan újságírók, néha más politikusok, kivételképpen más, az előbbiekén kívüli személyek által) elkövethető, ilyen jellegű cselekmények strasbourgi értékelésével; a politikusokéhoz nagyon hasonló túrési kötelezettséggel rendelkező örökletes államfők sérelmére megvalósított cselekmények EJEB általi minősítésével; a politikusoknak nem minősülő közszolgákkal kapcsolatos esetekkel; valamint a bíróknak és az igazságszolgáltatás más résztvevőinek a rágalmazással és becsületsértéssel szembeni védelmével; ezeken kívül azonban foglalkoztunk olyan ügyekkel is, amelyek a fenti négy kategória egyikébe sem illenek bele (vagy nem illenek bele teljesen).

Minden kategória elemzése során kiválasztottuk az EJEB által hozott, az ügy érdemében döntő határozatok közül azokat, amik a legnagyobb jogi (szakmai) és/vagy társadalmi visszhangot váltották ki, illetve azokat, amik olyan *nóvumo(ka)t* tartalmaztak, amelyek a hasonló tényállással rendelkező későbbi ügyek eldöntése során irányadó mintákként (kvázi precedensekként) szolgáltak vagy várhatóan a jövőben szolgálni fognak (e két ismerv a legtöbb, elemzésre kiválasztott ügyben tipikusan egybeesik, de természetesen nem minden esetben). Az ügyek kiválasztása tehát nem véletlenszerű, hanem célzatos volt, elismerve a válogatás elkerülhetetlen szubjektivitását, célunk pedig minden kázus ismertetésével az volt, hogy – bár a konkrét eset tényein keresztül, de mindig a megállapítások *generális érvényességére* koncentrálna – feltárjuk a strasbourgi bíróság által a rágalmazás és a becsületsértés állami pönalizálása és az azok miatti tényleges büntetőjogi felelősségre vonás vonatkozásában lefektetett szempontokat, amelyeket figyelembe kell venni annak meghatározása során, hogy a véleménynyilvánítási szabadság korlátai közé befér-e bizonyos típusú közlések büntető szankciókkal történő elfojtása, vagy sem (más szavakkal: egyes szabályok bizonyos körülmények között ténylegesen a szólás korlátozására szolgáló, elvileg legitim indokok körébe tartoznak-e, vagy sem).

Mindezek alapján a könyv III. része a következő fejezetekre oszlik: a bevezetést (1. fejezet) követően ismertetjük az EJEB általános működését, eljárási formáit és döntéshozatali mechanizmusát (2. fejezet). A 3. fejezetben a vélemény szabadság-párti krédót lefektető, a „politikai szólásnak” a személyiségi jogok feletti primátusát kinyilvánító, 1986-ban eldöntött *Lingens-*

ügy tényállását és a döntés jogi indokait, valamint mai napig érvényes elvi megállapításait mutatjuk be, amely határozat elsősorban a politikusokkal szembeni véleménynyilvánítás mércéit határozta meg, de később mintaként szolgált más személyi körbe tartozók ügyeinek mikénti megítélésére nézve is. A 4., 5. és 6. fejezet szintén a politikusokkal szembeni kifejezések EJEB általi értékelésével foglalkozik: a 4. fejezet a Lingens-döntést követő egy-másfél évtized fejleményeit veszi számba – ezen időszak alatt nemcsak a strasbourgi Bíróság Lingens-határozatba foglalt krédója szilárdult meg, de azt az EJEB több ponton finomította, kiegészítette és továbbfejlesztette; az 5. fejezet a Bíróság „politikai szólással” kapcsolatos, 2000-es évekre megszilárdult gyakorlatába nyújt betekintést, a 6. pedig ismerteti azokat a kivételes helyzeteket, amikor még egy politikust is megillet a becsület-, a méltóság- és a jóhírnévvédelem az alaptalan, sértő, vagy a közéleti szerepvállaláshoz még érintőlegesen sem kötődő (azaz közérdeklődésre objektív alapon semmilyen formában számot nem tartó) kijelentésekkel szemben. A 7. fejezet bemutatja az uralkodókat érintő, rágalmozó vagy becsületsértő közlések megítélésének a – politikusokéhoz rendkívül hasonló – szempontjait, míg a 8. fejezet számba veszi a politikusokon kívüli „közszolgák” (*civil servants, public servants*) sérelmére elkövetett rágalmozás és/vagy becsületsértés emberi jogi alapú értékelésének a strasbourgi gyakorlatban kimunkált mércéit. A 9. fejezet az igazságszolgáltatásban közreműködő személyek (különösen a bírók, illetve az ügyészek) becsületvédelmének megengedhető terjedelmével foglalkozik (ami kifejezetten a bírók esetében a többi elemzett személyi körnél nagyobb), és ismerteti azokat az okokat, amelyek miatt az EJEB a bírók mint speciális jogállású közszolgák sérelmére elkövetett defamatorikus deliktumok megítélése során jóval nagyobb jelentőséget tulajdonít a személyiségi jogok védelme igényének, mint más közszolgák esetében. A 10. fejezet áttekinti az előző személyi körbe nem tartozó terheltek sérelmére elkövethető rágalmozással, illetve becsületsértéssel kapcsolatos olyan eseteket, amelyek az újabb strasbourgi gyakorlatban jelzik azt a lassú, fokozatos paradigmaváltást, aminek révén a közszereplő (politikus, közszolga stb.) fogalma helyébe egyre inkább a közügyben szereplő személy (illetve még általánosabban: a közügy) fogalma lép mint olyan kategória, amely alapján a véleménynyilvánítás korlátozhatóságának mértéke megítélhető. Végül a 11. fejezet összefoglalja a fenti esetekből kialakuló és folyamatosan fejlődő, cizellálódó, ma irányadó strasbourgi esetjog legfontosabb elvi tételeit és distinkcióit, amelyek egy most érkező, defamatorikus büntetőügyben történő elítélést kimondó állami bírósági döntés EJEB általi megítélésére kihatással vannak, illetve amelyek a jövőbeli hasonló esetek mikénti értékelésének (várható) szempontjaiként szolgálnak.

2. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának működése és döntéshozatali rendszere³

Az 1949-ben létrehozott Európa Tanács (ET) kontinensünk legfontosabb regionális jogvédő szervezete, aminek mára Európa csaknem minden országa a tagja. (Nem tagja a szervezetnek Fehéroroszország, a némi európai területtel is rendelkező Kazahsztán, a Vatikán, továbbá a sok állam által még el nem ismert Koszovó sem.) Az ET 47 tagországa a csatlakozással arra

³ A kérdéskörrel bővebben l. GRÁD András – WELLER Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bíráskodás kézikönyve*. Budapest, HVG–Orac, 2011.

kötelezte magát, hogy érvényesíti és nem sérti meg a legfontosabb emberi jogokat. Ezen jogok nem kimerítő katalógusát elsősorban az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény tartalmazza (Római Egyezmény), ami 1953-ban lépett hatályba, és amihez minden ET-tagállamnak csatlakoznia kell(ett). Az alapegyezményhez 1950 óta összesen 14 kiegészítő jegyzőkönyvet csatoltak, ezek mindegyikét az alapegyezmény részes államainak meg kell(ett) erősíteniük vagy ratifikálniuk kell(ett) ahhoz, hogy velük szemben alkalmazható legyen. Mára a 14 jegyzőkönyv mindegyikét elfogadta csaknem mindegyik ET-tagállam. (Ezek közül jelenleg csak nyolc, nevezetesen az 1., 4., 6., 7., 11., 12., 13. és 14. van hatályban; a 2., 3., 5., 8., 9. és 10. jegyzőkönyvet felváltotta és tartalmilag hatályon kívül helyezte a 11. jegyzőkönyv.)

A Római Egyezményben és annak kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt jogok érvényesítésére az EJEB, azaz röviden – székhelyéről elnevezve –, a strasbourgi Bíróság szolgál. Az 1998-ban elfogadott 11. kiegészítő jegyzőkönyv hatályba lépéséig az alapegyezményhez és a jegyzőkönyvekhez anélkül is lehetett csatlakozni, hogy a részes állam elfogadta volna az EJEB joghatóságát, azóta viszont az ezekhez való csatlakozás a strasbourgi bíróság joghatóságának való alávetést is jelenti, beleértve annak vállalását is, hogy ha a Bíróság a részes államot egyezményértésben elmarasztalja, akkor az EJEB által megítélt kártérítést is ki kell fizetnie.

A büntetőjogi rágalmazással és becsületsértéssel kapcsolatos strasbourgi joggyakorlat bemutatása előtt érdemes néhány dolgot ismertetni a Bíróság eljárásával kapcsolatban. Az Emberi Jogok Európai Bírósága alapvetően kétfajta jogvitában jogosult eljárni: államok egymás közötti, valamint természetes személyek és nem állami szervek államokkal szembeni vitáiban. Az előbbinek témánk szempontjából nincs jelentősége – egyrészt azért, mert államok egymás közötti vitáiban az emberi jogok egyéni sérelme (így a véleménynyilvánítási szabadságé) eleve fel sem merül, másrészt azért, mert ilyen vitára rendkívül ritkán kerül sor (többévenként egyszer), így jelentősége egyéb szempontokból is elhanyagolható.

1998-ig a strasbourgi eljárás kétfokú volt: létezett egyrészt az Emberi Jogok Európai Bizottsága, ami első (de gyakran egyúttal végső) fokon bírálta el az elé vitt panaszokat, másrészt létezett az Emberi Jogok Európai Bírósága, ami fontosabb ügyekben a Bizottság által elbírált ügyeket másodfokon eldöntötte. Ez a rendszer a 11. kiegészítő jegyzőkönyv hatályba lépésével megváltozott: a Bizottságot megszüntették (1998 előtti döntései azonban, amennyiben még relevánsak, továbbra is hivatkozhatók és felhasználhatók), a Bíróságot pedig átalakították. Jelenleg a Bíróság eljárása elvileg két részre oszlik: az elfogadhatósági vizsgálatra és (elfogadhatóság esetén) az érdemi döntési részre, ma már azonban legtöbbször – az egyre nagyobb ügyteher miatt az eljárások gyorsítása érdekében – az elfogadhatósággal együtt (amennyiben az abban való döntés pozitív) az ügy érdemében is döntés születik. Az érdemi ítélethez (és esetenként azzal együtt az elfogadhatóság megállapításához) a Bíróság eljáró szerve néha tárgyalást (*hearing*) tart, a legtöbbször azonban az iratok és a felek (az indítványozó és az egyezményértéssel vádolt állam) írásos kérelmei, észrevételei alapján dönt.

A Bíróságnak annyi bírása van, ahány ET-tagállam, lévén hogy minden tagállam jogosult 1-1 tagot delegálni (akiket az ET Parlamenti Közgyűlése választ meg). A kérelem elfogadhatatlanságáról egyesbírók és háromtagú tanácsok dönthetnek, ez utóbbiak továbbá 2010-től megkapták azt a jogot is, hogy olyan ügyekben, amelyekben jól megalapozott esetjog áll rendelkezésre (pl. a bírósági eljárás észszerűtlen elhúzódásával kapcsolatos ügyekben) érdemi döntést is hozzanak. Egyébként az érdemi ítélezést öt, egyenként hét bíróból álló kamara (*chamber*) végzi; különösen fontos, illetve elvi jelentőségű ügyekben pedig (amennyiben a

kamara az ügy érdemében döntött – a kérelmet elfogadhatatlanná nyilvánító kamarai határozat esetében tehát nem), kérni lehet a 17 bíróból álló Nagykamara (Grand Chamber) döntését is (a tanácsok – csak egyhangúlag meghozható – érdemi döntéseivel szemben azonban nem lehet a Nagykamerához fordulni). Ha pedig az egyesbíró, a tanács, vagy a kamara a kérelem elfogadhatatlanságáról határozott, akkor e döntéssel szemben semmilyen jogorvoslati út nem áll rendelkezésre. A Nagykamara azonban csak a legritkább esetekben fogadja be a kamarák érdemi döntései elleni kérelmeket; ezt főleg akkor teszi meg, ha alapvető értelmezési kérdéseket kíván eldönteni, ha még el nem döntött problémákról kíván precedens jelleggel állást foglalni, vagy ha a korábban kialakult ítélkezési gyakorlattól el kíván térni. (A Nagykamara általi elfogadhatóságról annak egy öttagú kollégiuma dönt, annak határozatával szemben semmilyen jogorvoslatnak nincs helye.)

Ahhoz tehát, hogy a kamarák (egyes esetekben a tanácsok) a kérelmet érdemben vizsgálják, szükséges, hogy az ne legyen elfogadhatatlan. Az elfogadhatatlanságnak hét esetköre van. 1) Ha az ügy tárgyi okból elfogadhatatlan (olyan jog megsértését állította a kérelmező, amelyet az Egyezmény nem tartalmaz, pl. munkához, állampolgársághoz való jog stb.). 2) Ha az ügy személyi okból elfogadhatatlan. Ez egyrészt azt jelenti, hogy nem az arra jogosult terjesztette elő a kérelmet, így pl. nem a (vélelmezett) jogsértés áldozata fordult a Bírósághoz; másrészt ezen esetkörhöz tartozik az is, amikor a jogosult nem a megfelelő szervvel (hanem pl. a vele jogvitában állt természetes személlyel vagy szervezettel, esetleg a sérelmezett döntést meghozó állami szerv alkalmazottjával) szemben terjeszt elő kérelmet, tehát nem magával a közhatalmi döntést meghozó állami (önkormányzati) szervvel (bírósággal, ügyészséggel, rendőrséggel, közigazgatási szervvel) szemben. 3) Ha az ügy időbeli okból elfogadhatatlan. Ez azt jelenti, hogy az alapegyezményben, illetve a jegyzőkönyvekben foglalt jogok megsértését az EJEB csak akkor bírálhatja el, ha a jogsértés az alapegyezménynek, illetve az adott jogot biztosító jegyzőkönyvnek a jogsértő állam általi ratifikációját követően történt (Magyarország esetében pl. – az alapegyezményt és az első nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet tekintve – 1992. november 5. után). 4) Ha a kérelmező a jogsértő állam jogában rendelkezésre álló ún. hatékony, tehát a döntés érdemi megváltoztatására reális esélyt nyújtó jogorvoslati lehetőségek valamelyikét nem merítette ki. (Így Magyarországon a rendes jogorvoslatok, pl. a közigazgatási vagy bírósági fellebbezések, illetve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata hatékony, a bírósági perújítás nem hatékony jogorvoslatnak minősül, a jogerős bírósági döntés kúriai (volt legfelsőbb bírósági) felülvizsgálata esetében pedig divergáló a strasbourgi gyakorlat.) 5) Ha az utolsó hatékony jogorvoslat eredményeképpen meghozott határozatnak a fél részére történő kézbesítésétől számítva az EJEB-hez intézett kérelem postára adásáig több mint 6 hónap telt el. 6) Ha a kérelem nyilvánvalóan megalapozatlan. 7) Jelentéktelen hátrány esetén (*de minimis non curat praetor*). Ezek közül a strasbourgi joggyakorlat számára a legfontosabb a nyilvánvaló megalapozatlanság esete, mert a Bíróság érdemi mérlegelést folytat, meghatározva az Egyezmény által szabályozott jogok tartalmát. A véleménynyilvánítási szabadság tartalmának kibontásához is több olyan határozat járult hozzá, amelyekben a Bíróság a kérelmet – tartalmi alapon – megalapozatlanság miatt elfogadhatatlannak nyilvánította.

Fontos tudni, hogy a Bíróság – pl. a magyar Alkotmánybírósággal ellentétben – nem végez normakontrollt, azaz nem semmisíthet meg egyetlen tagállami jogszabályt sem, továbbá nem kötelezheti sem a tagállami szerveket, hatóságokat, bíróságokat, sem magát a tagállamot (annak kormányát) semmilyen intézkedés megtételére (ítélet, határozat hatályon kívül helyezésére, megváltoztatására, a sérelmezett döntést meghozó szerv új eljárás lefolytatására utasítására

ra, jogalkotásra stb.). Még az ítélet végrehajtásának elmaradását sem szankcionálhatja; ahhoz az ET csak a végrehajtást ellenőrző Miniszteri Bizottság általi diplomáciai nyomást tudja felhasználni. A Bíróság két dolgot tehet: megállapíthatja, hogy a tagállam – illetve annak valamely szerve (a véleménynyilvánítási szabadság esetén tipikusan a jogerős határozatot hozó bíróság) – megsértette a Római Egyezményt (vagy annak valamely, az adott tagállam által már ratifikált jegyzőkönyvét), továbbá (egyezménysértés megállapítása esetén) kártérítést ítélt meg a kérelmezőnek, és az államot a kérelmező költségeinek megtérítésére kötelezheti.

Végül a strasbourgi gyakorlat megértéséhez tisztában kell lenni azzal, hogy az EJEB – a klasszikus *common law* hagyományait követve – alapvetően esetjogi bíróság, vagy ha úgy tesszük, precedensbíróság, amely az Egyezmény szövegét csak az elbírálandó tárgykörök tekintetében használja fel (azaz annak eldöntése során, hogy milyen típusú ügyekben van döntési kompetenciája, és melyekben nincs), egyebekben azonban az elé kerülő ügyek érdemi elbírálásának szempontjait saját maga alakítja ki és fejleszti esetről esetre a konkrét ügyek felhasználásával. A korábbi döntésektől való eltérésre is a *common law*-ban kialakított két eljárási technikát használja, nevezetesen a *distinguishinget* és az *overrulingot*. A *distinguishing* azt jelenti, hogy ha két ügy valamely releváns tényállási elemében különbözik egymástól, akkor a korábbi ügyben született döntéstől el lehet térni (vagyis a korábbi, nem teljesen azonos ügy nem viselkedik a későbbi ügy vonatkozásában precedensként), az *overruling* pedig azt, hogy ha a megváltozott (társadalmi, gazdasági, jogi, politikai stb.) körülmények indokolják, akkor a korábbi ítélezési gyakorlat revideálható, és a későbbi ügyekben már csak a felülbírálat után született új gyakorlatnak megfelelő bírósági döntések viselkednek követendő precedensként. Ezért a következőkben a büntetőjogi rágalmazással és becsületsértéssel kapcsolatos strasbourgi esetjogból csak azokat a határozatokat és általános döntési irányvonalakat emeljük ki, amelyek megfelelnek a Bíróság aktuális gyakorlatának, a már nem releváns döntésekkel pedig nem foglalkozunk.

A büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés vonatkozásában az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikke bír jelentőséggel. E cikk a véleménynyilvánítási szabadságot biztosítja, valamint rögzíti azokat a feltételeket, amelyek alapján e szabadságot korlátozni lehet.

1. Mindenkinnek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgóképvállalatok működését engedélyezéshez kössék.
2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.

A rágalmazás, becsületsértés, kegyeletsértés és a hasonló büntetőjogi tényállások állami bíróságok általi megállapítása és a rágalmozó stb. személyek megbüntetése tekintetében a véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó, a 10. cikk 2. bekezdésében meghatározott korlátozások közül általában mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének

megakadályozása, illetve a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása merülhet fel releváns és mérlegelhető indokként,⁴ de ezek közül is kiemelt jelentősége van a jó hírnév védelmének, azaz – általánosságban – a becsületvédelemnek.⁵

3. Az origó: a véleményszabadság és a becsületvédelem kollízióját feloldó Lings-határozat

A véleményszabadság és a jó hírnév jogai közötti összeütközést feloldó első nagy, mintaadó határozat az 1986-os Lings-ügyben hozott döntés volt (Lings v. Austria, no. 9815/82, 1986. július 8.). Az alapul szolgáló tényállás szerint egy osztrák magazin, a *Profil* újságíró-szerkesztője, Peter Michael Lings 1975 októberében két különböző lapszámban egy-egy cikket jelentetett meg, amikben az akkori osztrák kancellárról, egyben az Osztrák Szocialista Párt (SPÖ) elnökéről, Bruno Kreiskyről (is) olyasmiket írt, amelyek őt a közvélemény szemében rossz színben tüntették fel. A cikk szerzője egy akkori közéleti vitában foglalt állást, amely az 1975. október 5-én megtartott osztrák parlamenti választások után alakult ki. E vita kiindulópontját Simon Wiesenthalnak, a Zsidó Dokumentációs Központ elnökének nyilatkozata jelentette, aki október 9-én megvádolta Friedrich Petert, Kreisky pártja (ami négy nappal korábban megnyerte a választásokat) potenciális jövődöbéli koalíciós partnereként számon tartott osztrák liberális párt (FPÖ) elnökét, hogy a II. világháború alatt az SS első gyalogos hadosztályában szolgált. E hadosztály több alkalommal is tömeggyilkosságokat követett el civilekkel szemben. Peter azt ugyan beismerte, hogy valóban itt szolgált, azt azonban tagadta, hogy e mérszárlásokban részt vett volna (ezt Wiesenthal nem is állította). Kreisky október 10-én és 11-én is interjút adott, amikben Peter pártjával, az FPÖ-vel való koalíció lehetőségét ugyan kizárta, mivel az osztrák szocialista párt (SPÖ) egyedül is abszolút többséget szerzett, Petert megvédte, Wiesenthal szervezetét „politikai maffiának”, módszereit „maffiamódszereknek” nevezve.

Ezen előzményeket követően került sor Lings két cikkének publikálására. Az első október 14-én jelent meg, ebben Lings egyrészt Petert erkölcsi értelemben alkalmatlannak nevezte arra, hogy politikus legyen, másrészt kritizálta Kreisky hozzáállását, illetve azzal vádolta őt, hogy Petert és az SS más korábbi tagjait politikai okokból védi. Kreisky Wiesenthalt elítélő megszólalására pedig azt írta Lings, hogy bárki más tette volna ugyanezt, azt a leghitványabb oportunizmusnak (*übelsten Opportunismus*) neveznék. A második cikk egy

4 Látni fogjuk azonban, hogy elvileg más indokok is szóba jöhetnek, pl. a „zavargás megakadályozása” – ha azt (mint teszi ezt a Bíróság) rendkívül tág értelemben fogjuk fel, szintén a véleményszabadság korlátozását igazoló gyakorlati indok lehet (vö. pl. a később bemutatandó Castells- vagy Janowski-ügyet).

5 A véleményszabadságra vonatkozó strasbourgi esetjoggal korábbi írárok is foglalkoztak. Vö. pl. GRÁD–WELLER i. m. (3. lj.) 546–599; CEU Human Rights Student’s Initiative: Emberi Jogok Európai Bírósága: Szólásszabadság. Budapest, CEU, 2002; *Freedom of expression in Europe. Case-law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2007; KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelme Európában. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 332–341 348–350; VINCENT BERGER: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. Budapest, HVG–Orac, 1999. 463–486; BÉKÉS Ádám: Büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – NAVRATYIL Zoltán: *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Budapest, CompLex, 2014. 400–418.

hétrel később, október 21-én jelent meg, ebben Lingens kritikát fogalmazott meg amiatt, hogy Kreisky békülékeny azokkal a korábbi nációkkal szemben, akik jelenleg politikusként tevékenykednek. Amellett érvelt, hogy Ausztria nem nézett szembe a múltjával, és ezért fennáll a veszélye annak, hogy az ország egy jövőbeli fasiszta mozgalom kezébe kerül; végül felrótta Kresikynek a náci áldozataival szembeni tapintatának hiányát. Kreisky magatartását szerinte nem racionális, hanem csak irracionális alapon lehet kritizálni, és az erkölcstelen (*unmoralisch*) és méltatlan (*würdelos*).

Nem sokkal e cikkek megjelenését követően Kreisky magánvádas büntetőeljárás kezdeményezett Lingens ellen az osztrák Btk. 111. cikkére hivatkozva, ami szerint, aki más előtt valakit olyan, megvetésre méltó tulajdonsággal vagy gondolattal vádol, illetve vele szemben olyan megalázó, vagy a jó erkölcsbe ütköző magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy őt amiatt a közvélemény megvesse, vagy addigi megbecsültsége csorbuljon, rágalmazást követ el. Az elsőfokú bíróság (a másodfokú bíróság ítélete folytán eljárási hiba miatt megismételt elsőfokú eljárásban,⁶ a korábbi ítéletén érdemben nem változtatva) kimondta,⁷ hogy Lingens a „leghitványabb oportunizmus”, az „erkölcstelen” és a „méltatlan” szavak használatával rágalmazást követett el, ezért 20 ezer schilling pénzbüntetésre ítélte⁸ (más, a vád tárgyává tett megnyilvánulások tekintetében azonban nem állapította meg a bűnösséget),⁹ enyhítő körülményként figyelembe véve azt, hogy a vádlott egy politikussal szemben fogalmazott meg politikai kritikát egy politikai kérdésben, a politikusoknak pedig nagyobb toleranciát kell tanúsítaniuk az őt rágalmozókkal szemben, mint másoknak.

A bíróság szerint a „leghitványabb oportunizmus” kifejezés tényállítás volt, amelyet a vádlottnak a valóság bizonyítása keretében nem sikerült bizonyítania, míg az „erkölcstelen” és a „méltatlan” szavakat a terhelt azzal kapcsolatban használta, hogy véleménye szerint Kreisky a náci által elkövetett cselekményekhez – azok kisebbítésével – megengedő módon viszonyul, a valóságban azonban Kresiknek a náci áldozataihoz és a nációkkal együttműködő személyekhez való hozzáállása messze nem egyértelmű, azaz bizonytalan. Mivel tehát Lingens nem tudta bizonyítani, hogy Kreisky szavaiból az az egyetlen értelmezés következne, ami az ominózus két kifejezéssel illelhető, más értelmezés pedig nem, a fenti kifejezések használata a bíróság szerint jogsértő volt.

Az elsőfokú ítélettel szemben mindkét fél fellebbezett, a bécsi Fellebbviteli Bíróság azonban azt – mind érdemét, azaz Lingens elítélését, mind az indokolását tekintve – helybenhagyta,¹⁰ a konkrét büntetés mértékét ellenben 15 ezer schillingre szállította le. Leszögezte, hogy a rágalmazás büntetőjogi tényállása az emberek közmegbecsültségét védi, ami politikusok esetében a közvéleményben jelenik meg. Bár a politikusoknak többet kell tűrniük, nekik sem

6 Az első ítélethez vezető eljárás során a bécsi Területi Bíróság nem foglalt állást arról, hogy Kreisky mint kancellár emelhet-e vádat rágalmazás miatt, tekintettel az osztrák Btk. 117. cikkében foglalt tilalomra. A megismételt eljárásban az indokolás erre is kiterjedt – eszerint Kreisky nem mint kancellár, hanem mint pártelnök és mint politikus emelt vádat, így azt a bíróságnak érdemben vizsgálnia kellett.

7 Az első ítélet meghozatalára 1979. március 26-án került sor, a megismételt elsőfokú eljárásban pedig 1981. április 1-jén született döntés.

8 Emellett elrendelte az érintett lapszámok elkobzását, továbbá az ítéletnek a *Profil* magazinban történő közzétételét.

9 Ezek a „politikai erkölcs minimumkövetelményei” és a „szörnyűség” kifejezések voltak (előbbi Peters politikai szerepvállalásának erkölcsi megengedhetőségével, utóbbi Kresiknek Simon Wiesenthal interjújára adott kritikájával kapcsolatban).

10 A bécsi Fellebbviteli Bíróság 1981. október 29-én hozta meg a jogerős ítéletet.

kell eltérniük mindent, és nekik is joguk van reputációjuk alaptalan támadásokkal szembeni megőrzésére. A „leghitványabb oportunizmus” kifejezés azt jelenti, hogy az a személy, akire ez vonatkozik, céljai megvalósítása érdekében teljes mértékben eltekint a morális megfontolásokról, ez pedig az ő társadalmi megbecsültségének támadását jelenti. Mivel a vádlott nem tudta bizonyítani, hogy Kreisky valóban, tényszerűen ilyen ember lenne, az elsőfokú bíróság bűnösséget megállapító ítélete a Fellebbviteli Bíróság szerint helyes volt.

Az „erkölcstelen” és a „méltatlan” kifejezések tekintetében azt állapította meg, hogy azok nem egyszerűen értékítéletek (ahogyan azt a terhelt állította), amelyek ilyenekként nem vitathatók, hanem olyan kijelentések, amelyek mögött valamilyen ténybeli alap kell, hogy álljon. A sajtó feladata elsősorban az információk szolgáltatása, amelyek értelmezését az olvasó maga végzi el; itt viszont a magazin és annak újságírója nem egyszerűen információt szolgáltatott, hanem önálló véleményt fejezett ki, amit azonban a tényeknek alá kell támasztaniuk. Így a bizonyítás terhe az állítástevőn, azaz Lingsen volt, ő azonban nem tudta bizonyítani az állításait, és nem tudta elkülöníteni a saját kedvezőtlen értékítéleteit azokról a tényektől, amik alapján ezen értékeléseket tette. Mivel Kreisky személyesen meg volt győződve arról, hogy Wiesenthal maffiamódszereket használ, így a másodfokú bíróság szerint tényszerűen nem volt azzal a váddal illelhető, hogy erkölcstelenül vagy méltatlanul járt volna el, a vádlott tehát valóban elkövette a rágalmazás deliktumát.

Lingens az EJEB-hez fordult, mivel véleménye szerint az osztrák állam szerveként eljáró bíróság döntése sértette a Római Egyezmény véleménynyilvánítási szabadságot garantáló rendelkezését. A Bíróság az elfogadhatósági szempontok vizsgálatát követően az érdemi kérdésben való döntés meghozatalához, azaz az egyezményesértés megállapításához egy négylépcsős (ha pedig az első mint alapfeltételt nem számítjuk ide, háromlépcsős) tesztet használ. Ennek „nulladik” fázisában megvizsgálja, hogy a kérelmező által hivatkozott cikket (jelen esetben az Egyezmény 10. cikkét) az állami szerv támadott aktusa érinti-e, vagyis azzal csorbul-e a kérelmezőnek az adott cikk által biztosított joga (*interference by public authority*); az első érdemi vizsgálati szakaszban megállapítja, hogy a korlátozó aktust valamely állami jogi norma írta-e elő (*prescribed by law*); másodikként elemzi, hogy az állam által előírt és a véleményszabadságba való beavatkozást jelentő állami aktust egy legitim (az Egyezményben meghatározott valamely) cél indokolta-e; végül, ha az előbbi feltételek teljesültek, vizsgálja, hogy az állami szerv beavatkozása szükségesnek tekinthető-e egy demokratikus társadalomban (*necessary in a democratic society*), azaz hogy a beavatkozás a legitim célok megvalósításához szükséges mértékben történt-e.

A „nulladik”, az első és a második feltétel megvalósulása tekintetében a jelen részben bemutatott ügyek egyikében sem merül fel kétség; a gyakorlatban mindig a harmadik feltétel határozza meg azt, hogy a korlátozás jogszerű volt-e, vagy sérti az Egyezményt. Ennek megfelelően a „nulladik”, az első és a második kérdés jelen esetben is egyértelmű volt: Lingens véleménynyilvánítási szabadsága kétségkívül csorbult, mindez egy állami jogi normán alapult, vagyis a bíróság az ítéletét egy érvényes jogszabály alkalmazásával hozta meg, a cél pedig (mások jó hírnevének védelme) legitimnek minősült. A valódi dilemma az volt, hogy ezt a mértékű jogkorlátozást indokolta-e az említett védendő érdek. Lingens szerint nem: egy politikusnak tűrnie kell, hogy róla értékítéletek jelenjenek meg; az osztrák állam szerint viszont igen, mivel a megrágalmazott jó hírnevének védelme ilyen mértékű szóláskorlátozást is igazol. A strasbourgi bíróság ítélete tulajdonképpen – annak meglétén túl – e legitim cél arányosságának vizsgálatán alapult, amelynek során a magyar alapjogi teszthez hasonló

mérlegelést végzett el,¹¹ megállapítva a Bíróság véleménysszabadsággal kapcsolatos, későbbi ügyekben is mintaadóként funkcionáló és rendszeresen idézett krédóját.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága mindenekelőtt abból indult ki, hogy a „szükséges” (*necessary*) kitétel valamely nyomós társadalmi szükséglet (*pressing social need*) létét feltételezi. Az államok egy bizonyos körű mérlegelési szabadsággal (*margin of appreciation*) rendelkeznek, hogy megállapítsák, létezik-e ilyen szükség, de vitatott esetekben a Bíróság joga eldönteni, hogy az állami szervek átlépték-e ezt a határt, vagyis hogy egyrészt a konkrét esetben a véleménynyilvánítási szabadságba történt állami beavatkozás (itt: a jogerős osztrák bírósági ítélet) a legitim cél érdekében alkalmazva arányos volt-e (*proportionate to the legitimate aim pursued*),

11 A magyar általános alapjogi teszt, az ún. *szükségességi-arányossági teszt* (eltekintve természetesen attól, hogy a magyar Alkotmánybíróság a jogba való „beavatkozás” meglétét és azt, hogy ezt a tételes jog írta-e elő, mint nyilvánvaló előfeltételeket nem vizsgálja) jelentős mértékben hasonlít az EJEB tesztjéhez. Magyarországon a szükségességi-arányossági tesztet az Alkotmánybíróság dolgozta ki még működése kezdetén, és cizellált megfogalmazása a 30/1992. AB határozatban található meg. Eszerint: „Az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközhöz, ha másik alapvető jog és szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát önmagában nem elegendő, hogy az másik alapjog vagy szabadság védelme vagy egyéb alkotmányos cél érdekében történik, hanem szükséges, hogy megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyen egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni. Alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok nélkül, önkényesen történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan” [30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 171]. E teszt tételes jogi (alkotmányi) elismerést azonban csak az Alaptörvényben nyert, ami a korábbi alkotmánybírói gyakorlatot elismerve az alapjogok összeütközésének feloldására a következő szabályozást tartalmazza: „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható” [Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés]. Vagyis egy alkotmányos jog korlátozásához – amennyiben az nem abszolút jog, mert azok korlátozhatatlanok – a magyar jogrendszerben a következő *tartalmi* feltételek szükségesek. 1) Legyen egy alkotmányos cél (más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték, pl. a közrend, a nemzetbiztonság, a közegészség védelme), amely indokolja az adott jog korlátozását (*legitimitás*). 2) Az adott alapjog korlátozása alkalmas legyen e legitim cél elérésére, vagyis feltétel, hogy az adott alapjog korlátozásával egyáltalán lehetséges legyen a másik alapvető jog érvényesülését vagy egy alkotmányos érték védelmét biztosítani, elősegíteni (*alkalmasság*). 3) E más alapvető jog vagy alkotmányos érték megóvása más módon ne, csak egy alapjog korlátozásával, illetve éppen ezen alapjog (és ne egy kevésbé fontos alapjog) korlátozásával legyen lehetséges, vagyis az alapjogok vagy alkotmányos célok ütközése (az adott alapjog korlátozása egy legitim cél érdekében) elkerülhetetlen legyen (*szükségesség*). 4) Az alapjog-korlátozásra az előző feltételek fennállása esetén is csak akkor kerülhet sor, ha az adott alapjog korlátozása kisebb alapjogi sérelemmel jár, mint amekkora az az előny, amit a másik alapvető jog vagy alkotmányos érték érvényesítése biztosítani képes, tehát egy alapjog korlátozásának megengedettségéhez elengedhetetlen, hogy az az által elért előny meghaladja a korlátozással okozott vagy okozandó hátrányokat (*arányosság*). Az Alaptörvény ezek mellett kiemeli még az alapvető jog lényeges tartalma tiszteletben tartásának követelményét, ez azonban valójában része az arányosságnak, mert egy alapjog lényeges tartalmának korlátozása bármilyen összevetésben aránytalan, hiszen ez esetben az adott (lényeges tartalmában is korlátozott) alapjog gyakorlatilag kiüresedne, funkciótlanná válna. Végül az alapjog-korlátozás *formai* követelménye, hogy az csak törvényben lehetséges, alsóbb szintű jogforrásban (kormányrendeletben, miniszteri rendeletben stb.) nem. A magyar alapjogi teszt első feltétele (a legitimitás) megfeleltethető az EJEB tesztje második érdemi vizsgálati fázisának (vagyis hogy egy meghatározott, az Egyezményben foglalt érdek miatt került-e sor a kérdéses jognak a konkrét esetben történő korlátozására); a második, harmadik és negyedik feltételt (az alkalmasságot, a szükségességet és az arányosságot) pedig az EJEB tesztjének harmadik lépcsője egyben foglalja magában. Érdemi különbség ugyanakkor, hogy a magyar alapjogi teszt mindig normák vizsgálatára, az EJEB tesztje pedig mindig konkrét állami aktusok (a legtöbbször bírósági határozatok) vizsgálatára vonatkozik.

másrészt hogy azok az okok, amikre az osztrák bíróságok hivatkoztak, relevánsak és kielégítőek (*relevant and sufficient*) voltak-e.

A Bíróság már a Handyside-ügyben (Handyside v. the United Kingdom, no. 5493/72., 1976. december 7.) kimondta, hogy a mérlegelési jog nem lehet korlátlan, és a Bíróság joga a végső döntést meghozni arról, vajon egy korlátozás vagy büntetés összeegyeztethető-e az Egyezmény 10. cikke által védett véleménynyilvánítási szabadsággal. A Bíróság felülvizsgálati funkciójából az következik, hogy kiemelt figyelmet kell fordítania a „demokratikus társadalmat” meghatározó elvek vizsgálatára. Mivel a véleménynyilvánítási szabadság egy ilyen társadalom lényegi alapját, továbbá e társadalom és minden ember fejlődésének alapvető feltételét képezi, a 10. cikkben biztosított jog nemcsak az olyan információk és eszmék kifejezése vagy terjesztése esetén alkalmazandó, amelyek pozitívak vagy semlegesek („*information and „ideas” that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference*”), hanem olyanok esetén is, amelyek támadják, megdöbbentik vagy felzaklatják az államot vagy a lakosság bármely részét (*offend, shock or disturb the State or any sector of the population*). Ezek a pluralizmus, a tolerancia, és a széleslátókörűség azon követelményei, amik nélkül nincs demokratikus társadalom (Handyside v. the United Kingdom, 49. bek.).

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint, ahogyan arra már a Sunday Times ügyben (Sunday Times v. the United Kingdom, no. 6538/74., 1979. április 26.) is rámutatott, ezek az elvek különösen fontosak akkor, ha a sajtóról van szó. Bár a sajtó is köteles tiszteletben tartani mások becsületét, rá hárul a politikai jellegű és a közérdeklődésre számot tartó egyéb információk és eszmék megismertetése. Mindezek közlése nem egyszerűen a sajtó kötelezettsége, hanem egyszersmind a nyilvánosság *joga* is ezen információk és eszmék megismerése (Sunday Times v. the United Kingdom, 65. bek.). Emiatt az EJEB nem osztotta a bécsi bíróság azon értelmezését, miszerint a sajtó csak információt szolgáltat, amik értelmezése elsődlegesen már az olvasó feladata. A sajtószabadság a nyilvánosság számára a legjobb eszközt biztosítja ahhoz, hogy felfedje és formálja az eszmékről alkotott véleményeket és az emberek politikai vezetőkhöz való viszonyulását, ami végső soron a demokratikus társadalom lényegét jelentő politikai vita szabadságához járul hozzá.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága – ezt követően sokat hivatkozott – krédója ezért a véleményszabadsággal kapcsolatban a következő. Egyrészt az elfogadható kritika határa politikusok esetében szélesebb kell, hogy legyen, mint a magánszemélyek esetében, ők ugyanis – utóbbiakkal ellentétben – tudatosan teszik ki magukat annak, hogy a közvélemény és a sajtó minden szavukat és tettüket alapos vizsgálatnak vesse alá, ezért többet kell tűnniük, mint a magánszemélyeknek. Kétségtelen, hogy a politikusoknak is joguk van jó hírnevük megőrzésére és az ezzel kapcsolatos jogi védelemre, még akkor is, ha nem magánszemélyekként, hanem politikusi minőségükben érintettek, ám ez esetben jó hírnevük védelmének igényét össze kell vetni a társadalom azon érdekével, hogy politikai ügyekben nyílt társadalmi vita folyjon. Másrészt meg kell különböztetni egymástól a tényeket és az értékítéleteket. A tények bizonyíthatók, míg az értékítéletek nem alkalmasak a valóság bizonyítására.

A Bíróság azt állapította meg, hogy a „leghitványabb oportunizmus”, az „erkölcstelen” és a „méltatlan” kifejezéseket egy politikus, mégpedig az akkori osztrák kancellár politikai szereplésével összefüggésben, egy közérdeklődésre számot tartó ügy kapcsán folyó vitában használták. Ezek az éles viták általánosságban az osztrákoknak és különösen magának az akkori kancellárnak a nemzeti szocializmushoz és az egykori náci mai kormányzati szerepvállalásához való viszonyulásáról szóltak. Bár a magánvádló által sérelmezett két cikk tartalma és hangneme egészében

kiegyensúlyozott volt, az ominózus kifejezések tűnhetnek úgy, mint amelyek sértik Kreisky jó hírnévhez való jogát. E kifejezéseket azonban az EJEB szerint nem lehet a kontextusukból kiragadni; azok egy olyan politikai vitában hangzottak el, amelyben maga Kreisky is hasonló stílusú véleményt fogalmazott meg Simon Wiesenthalról, a szervezetét „maffiának”, módszereit pedig „maffiamódszereknek” nevezve. Az ilyen kifejezések használata a kemény politikai csatározásokban, különösen egy fontos politikai szituációban, a választások utáni napokban egyáltalán nem tekinthető szokatlannak, azokat tehát egy politikusnak tűrnie kell. Kimondta a Bíróság azt is, hogy egy, az osztrák bíróságok által kiszabotthoz hasonló ítélet elrettentheti az újságírókat attól, hogy a közösség életét érintő ügyekben hozzájáruljanak a nyilvános vitához, ezáltal akadályozva a sajtó feladatának teljesítésében: az információk közlésében és a közösség számára fontos ügyek szemmel tartásában – azaz a nyilvánosság „házőrző kutyája” (*public watchdog*) szerepének betöltésében.

Emellett azzal sem értett egyet az EJEB, hogy a kérdéses közlések rágalmozók lettek volna. A Bíróság szerint Lingens a vitatott kifejezésekkel nem tényeket állított, hanem értékítéletet fejezett ki, ezt pedig jóhiszeműen és olyan tények alapján tette, amelyeket sem maga a kancellár, sem senki más nem vitatott. Következésképpen azzal, hogy az osztrák bíróságok Lingens büntetőjogi felelősség alól való mentesülése érdekében e kijelentések valóságának bizonyítását várták el tőle, megsértették a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságát, mivel e kijelentések fogalmilag bizonyíthatatlanok, az azok megtételének megfelelő okául szolgáló tényeket ellenben senki nem vonta kétségbe. Mindezek okán az EJEB egyhangúlag megállapította, hogy a rágalmozás miatt kiszabott pénzbüntetés sértette Lingens véleménynyilvánítási szabadságát, a jogerős ítélet a Római Egyezmény 10. cikkébe ütközött, mivel a Lingens véleménynyilvánítási szabadságába való beavatkozás a bíróságok részéről nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban mások jó hírnevének védelme céljából, lévén az egyébként jogszerű cél érdekében aránytalanul korlátozta e jogot.¹²

4. A politikusokra vonatkozó közlések alapján indult ügyekben született határozatok: az Emberi Jogok Európai Bírósága posztlingensi gyakorlatának első évtizede

A Lingens-ügyben született krédót az Emberi Jogok Európai Bírósága lényegében a mai napig vallja, azonban azt az újabb ügyekben felmerülő problémák alapján folyamatosan csiszolja, fejleszti, finomítja. A következőkben csak a fontosabbnak számító határozatok lényegének ismertetésére törekszünk, a teljesség igénye nélkül. Jelen fejezet továbbá kizárólag a politikusokkal, illetve azoknak a nemzeti bíróságok által büntető eljárásban elítélt bírálóival kapcsolatos ügyeket tárgyalja; a más szempontból fontos eseteket a következő fejezetek tartalmazzák.

A Lingens-ügyet követő első jelentősebb kázus az Oberschlick-döntés volt (Oberschlick v. Austria 1, no. 11662/85, 1991. május 23.). A több, véleményszabadsággal összefüggő Emberi Jogok Európai Bírósága-eljárásban is kérelmezőként szereplő Gerhard Oberschlick – Lingenshez hasonlóan – osztrák újságíró volt, aki a *Forum* című folyóirat szerkesztőjeként dolgozott. Az osztrák parlamenti választások kampánya során 1983. március 29-én egy politikus, az FPÖ főtitkára, Walter Grabher-Meyer egy televíziós műsorban azon véleményének adott hangot,

12 Mindezek miatt az EJEB Ausztriát 284 538 schilling 60 groschen megfizetésére kötelezte.

hogy az osztrák nőknek adandó anyasági támogatások összegét 50%-kal emelni kellene, így ösztönözve őket arra, hogy mind nagyobb arányban vállalkozzanak abortusz helyett a gyermek megszületésére és felnevelésére, míg a bevándorló, osztrák állampolgársággal nem rendelkező nőknek biztosítandó támogatásokat felére kellene csökkenteni. Grabher-Meyer kifejezetten elismerte, hogy ez a lépés diszkriminatív, igazolásként azonban más európai országok hasonló példáira hivatkozott.

Oberschlick és több más személy 1983. április 20-án büntető feljelentést tett Grabher-Meyer ellen (amit később, 1983. június 1-jén az ügyészség elutasított), és még azon a napon a feljelentés teljes szövegét publikálta az általa szerkesztett lapban. Ebben többek között azt állította, hogy Grabher-Meyer megsértette a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (az NSDAP) újralakítását megtiltó 1945-ös osztrák prohibíciós törvényt, ami miatt tíztől húsz évig terjedő szabadságvesztéssel lenne büntetendő. E törvény ugyanis nemcsak a náci párt újjászervezését tiltja meg, hanem büntetni rendel minden olyan tevékenységet is, amelyet az NSDAP céljai megvalósítása érdekében folytatnak, akkor is, ha ezt a náci párt keretein kívül teszik. Oberschlick szerint Grabher-Meyer elgondolása és az NSDAP 1920-as kiáltványa, illetve az abban foglalt célok megegyeznek: az NSDAP is azt akarta, hogy a nem német nemzetiségűek csak látogatóként tartózkodjanak Németország területén, rájuk a németektől eltérő szabályok vonatkoznak, az állam mindenekelőtt a németek életfeltételeiről gondoskodik, továbbá ha nem lehet az állam teljes lakosságát ellátni, a nem német állampolgárokat ki kell utasítani a Birodalom területéről. (A náci párt ideológiája alapján – különösen az Anschluss után – az osztrákok is németnek minősültek.)

Két nappal később Grabher-Meyer magánvádat kezdeményezett Oberschlick ellen rágalmazás (az osztrák Btk. 111. §-a szerinti Üble Nachrede) miatt, amit a bécsi Regionális Bíróság először elutasított azon az alapon, hogy a kérdéses közlés nem tényállítás, hanem értékítélet, így azzal rágalmazás nem valósítható meg, ezt azonban a bécsi Fellebbviteli Bíróság téves jogértelmezés miatt hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasította. Ezen új eljárásban az elsőfokú bíróság kötve volt a másodfokú bíróság által meghatározott szempontokhoz, így megállapította a rágalmazást,¹³ és Oberschlicket 4 ezer schilling pénzbüntetésre ítélte, amit meg nem fizetés esetén 25 nap szabadságvesztésre kellett átváltoztatni. Ezenkívül – médiajogi jogkövetkezményként (az osztrák médiatörvény 33. és 34. §-ai alapján) – elrendelte az ítéletnek a *Forum* című lapban történő közzétételét, valamint 5 ezer schilling kártérítés egyetemlegesen történő megfizetésére kötelezte őt és a lapot kiadó tulajdonosokat. Az ítélet indokolása szerint a későbbi kérelmező nem bizonyította, hogy állítása megfelel a valóságnak, vagyis hogy Grabher-Meyer nemzetiszocialista érzelmű lenne, és a náci párt ideológiájával való azonosulása miatt tette volna a vitatott kijelentést; az ugyanis, hogy Grabher-Meyer nézete xenofób gondolkodásra vall, még nem jelenti a nácizmussal való azonosulását. Oberschlick fellebbezését a bécsi Fellebbviteli Bíróság elutasította,¹⁴ kimondva, hogy megfelelő és igazolt alap nélkül érzékeltette azt, hogy Grabher-Meyer nemzetiszocialista attitűddel rendelkezne.

Oberschlick ezt követően az EJEB-hez fordult, ahol az nem (itt sem) volt kétséges, hogy a jogerős bírói ítélet a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságába való beavatkozást jelentett, sem az, hogy e beavatkozásra törvény által előírtan és egy legitim cél (mások jó hírnev-

13 Az ítélet 1984. május 11-én született meg.

14 A másodfokú ítélet meghozatalára 1984. december 17-én került sor.

nek védelme érdekében) került sor; érdemben az volt vitatott, vajon a beavatkozás szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban. Az Emberi Jogok Európai Bírósága – megismételve a Lingens-ügy eldöntése alapjául szolgáló összes fontosabb elvi tételét – megállapította, hogy nem volt szükséges; a Lingens-ügyben megfogalmazott krédót azonban két ponton is kiegészítette. Egyrészt az ítélet szerint a véleménynyilvánítási szabadságot már nemcsak a demokratikus társadalom, hanem az egyéniség kibontakoztatásának alapvető feltételeként is védelemben kell részesíteni, vagyis e döntéssel az EJEB gyakorlatában is megjelenik a szólás-szabadság kettős igazolása. Másrészt a 10. cikk a kifejezésre juttatott eszmék és információk esetében nemcsak azok tartalmát védi, hanem a formájukat is, így az, hogy egy véleményt egy büntető feljelentésbe csomagolva találunk, nem teszi a védelemre kevésbé méltóvá a közlést. Ha tehát egy politikust érintő közlésről van szó, amelyet egy közérdeklődésre számot tartó, politikai jellegű ügyben tettek, a politikusnak magasabb tűrési kötelezettsége van.

Jelen esetben ez volt a helyzet: egy magas rangú, a közéletben aktívan részt vevő politikus a választási kampány során egy kérdésben úgy foglalt állást, hogy az egyesek szemében megdöbbenőnek tűnhetett, így tűrni volt köteles a kérelmező olyan kritikáját is, amely provokatív módon hívta fel a közvélemény figyelmét erre a javaslatra, amely javaslat valószínűleg maga is számos embert sokkolt. Egy politikusnak, aki ily módon fejezi ki magát, számolnia kell az újságírók és a közvélemény részéről érkező erős reakciókkal. Mivel a közlés alapjául szolgáló tények (a közlés elhangzása, szerzője és tartalma) nem voltak vitatottak, a tények alapján kialakított és közzétett vélemény pedig értéktételnek minősül, az EJEB megállapította, hogy Oberschlick elítélése nem volt szükségesnek tekinthető egy demokratikus társadalomban, sem a közlés tartalmát, sem pedig annak – egyébként szokatlan – formáját tekintve.¹⁵

A következő, politikus(oka)t, pontosabban az azokból álló testületet, a kormányt érintő eset a Castells-döntés volt (Castells v. Spain, no. 11798/85, 1992. április 23.). Ez részint a két korábbi ügghöz hasonló, részint azonban több szempontból is más problémákat vetett fel, amik miatt az EJEB ezen ügyben született határozata, bár az indokolása – természetesen – erősen épített a Lingens-döntésre, „saját jogán” is precedensjellegűvé vált. Az ügy előzménye, hogy Miguel Castells, a spanyol felsőház függetlenségpárti baszk szenátora mint akkori ellenzéki politikus éles kijelentéseket tett a spanyol kormánnyal szemben, azt állítva, hogy egyes, Baszkföldön elkövetett gyilkosságok mögött a kormány áll, és nem tesz meg semmit annak érdekében, hogy ezen gyilkosságok elkövetőit kézre kerítse, hanem az elkövetőkkel cinkosságot vállalva, hozzájárul a gyilkosságokhoz. Egy hetilapban 1979 júniusában megjelentetett egy cikket, amiben számos olyan gyilkosság kapcsán, amelyek elkövetője felderítetlen maradt, a spanyol hatóságokat azzal vádolta, hogy e „fasiszta gyilkosságok” elkövetőinek felderítésére a legkisebb erőfeszítést sem teszik, vagyis ezen elkövetők „teljes büntetlenséget” élveznek. Hozzátette, hogy miközben a jobboldal van hatalmon, és minden eszköz a rendelkezésére állna arra, hogy ezeket a bűntetteket felderítse, a gyilkosságok mögött álló – Castells szerint – különböző szélsőjobboldali csoportoknak nemhogy a vezetőit, de egyetlen tagját sem tartóztatták még le vagy ítélték el.

¹⁵ A döntés 16 : 3 arányban született meg; az egyezményesértés megállapításán kívül az EJEB 18 123 schilling 84 groschen vagyoni kár és a kérelmezőnek okozott költségek megtérítésére kötelezte az osztrák államot, az egyéb igényeket (így a 70 ezer schilling nem vagyoni kártérítés iránti követelést) azonban elutasította, kimondva, hogy az osztrák szervek által elkövetett jogsértés megállapítása önmagában megfelelően igazságos elégtételt (*sufficient just satisfaction*) jelent.

Azt is sérelmezte, hogy miközben az ETA tagjait „százával börtönzik be”, pártolói pedig „ezrével veszik őrizetbe”, az előbbi szervezetek háborítatlanul működhetnek. Szerinte a most hatalmon lévők ugyanazok, mint akik a Franco-érában hatalmon voltak, és az ő támogatásuk miatt nő a szélsőjobboldali csoportok aktivitása Baszkföldön; ezek a „kommandók”, úgy tűnik, teljesen otthon érzik magukat ott, egy olyan közösség közepén, amely tökéletesen ellenséges velük szemben. Emiatt Castells annak a véleményének adott hangot, hogy e csoportoknak (és a közéjük tartozó gyilkosoknak) pontos, gyakran a helyi emberek számára elérhetőnél is pontosabb információik vannak arról, hol és hogyan hajtsanak végre támadást, tekintélyes mennyiségű fegyverrel és pénzzel rendelkeznek, korlátlan erőforrásuk van, és teljesen büntetlenül működhetnek, ami a jövőben is garantált. Végül a következő mondatokkal zárta a cikket:

Őszintén szólva, nem hiszem, hogy azok a fasiszta szervezetek, amikről korábban beszéltem, az államapparátuson kívül, attól függetlenül működnének. Másképp kifejezve, nem hiszem, hogy azok ténylegesen léteznének. A különböző jelvényeik ellenére ezek mindig ugyanazok az emberek. E cselekmények mögött nem lehet más, csak a kormány, a kormánypárt és az embereik. Tudjuk, hogy a baszk szakadárak kegyetlen levadászását és fizikai megsemmisítését egyre növekvő mértékben használják politikai fegyverként. [...] De a népünkől kikerülő következő áldozat érdekében mindazokat, akik ezért felelősek, a teljes nyilvánosság előtt azonosítani kell.

Castells tehát lényegében azt állította, hogy szerinte a kérdéses gyilkosságok mögött maga a kormány áll. Emiatt az ügyészség büntető eljárást indított Castells ellen, a spanyol Legfelső Bíróság pedig kérte a spanyol Szenátust Castells mentelmi jogának felfüggesztésére, aminek kormánypárti többsége ennek eleget is tett. Két év telt el, mire 1981 júliusában a Legfelső Bíróság vádat emelt „a kormány és közsolgák becsületének *súlyos* megsértése” miatt, amit az akkori spanyol Btk. 161. §-a büntetett, mégpedig hat év és egy naptól tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel. Több eljárási jellegű kifogás elutasítása után¹⁶ a spanyol LB 1983 októberében ítéletet hirdetett: eszerint Castells bűnös, de nem a Btk. 161., hanem csak a 162. §-ába ütköző magatartás, vagyis „a kormány és közsolgák becsületének *kisebb* megsértése” miatt, ami akkoriban hat hónap és egy naptól hat évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő. Az LB egy év egy nap letöltendő büntetésre ítélte a szenátort, továbbá eltiltotta mindenféle közhivatal viselésétől, vagyis a szenátorságtól is. Az LB indokolása szerint a cikkben használt kifejezések megvetők voltak, és kellően erősek ahhoz, hogy károsítsák a sértett fél, vagyis a kormány jó hírét.

Bár a szenátor a véleménye tekintetében immunitást élvezett, az ezt biztosító mentelmi jog csak a parlamentben tett megszólalásaira vonatkozott, a más fórumokon történő megnyilvánulásaiért ugyanolyan módon felelősségre volt vonható, mint bármely magánszemély. Az, hogy Castells célja a politikai kritika volt, a sértő szándék meglétét nem teszi kérdésessé, csak a jelentőségét csökkenti (erre tekintettel szabta ki a bíróság az alsó határhoz közeli büntetési

16 Így pl. Castells indítványozta az ötfős tanács négy tagjának is az elfogultság miatti kizárását azon az alapon, hogy ők a korábbi rendszerben is bírók voltak, így az ellenzéki politikai erőkhöz tartozó vádlottal szemben elfogultak, amit az LB teljes ülése elutasított. Az e plenáris ülési legfelső bírósági határozat ellen benyújtott alkotmányossági indítványt (*amparo*) a spanyol alkotmánybíróság szintén elutasította. Castells felajánlotta a valóság bizonyítását is, amit azonban a spanyol Btk. csak magánszemélyekkel szembeni becsületsértés esetén engedett meg, a kormány becsületének megsértése miatt nem, így az LB ezt is elutasította.

tétel). A politikai célú kritika tehát a konkrét esetben túllépte a kormány becsülete támadásának még megengedhető szintjét, de az LB ítélő tanácsa szerint nem volt olyan súlyú, ami a 161. § (a súlyosabb megítélésű bűncselekmény) alkalmazását indokolta volna. A Legfelső Bíróság 1983 decemberében azután az eset körülményeire tekintettel saját hatáskörben felfüggesztette a szabadságvesztés végrehajtását, a közhivatal viselését megtiltó mellékbüntetés végrehajtását azonban nem; ez utóbbit végül a spanyol Alkotmánybíróság tette meg 1984 februárjában.

Castells az EJEB-hez fordulás előtt még egy belső (rendkívüli) jogorvoslati fórummal megpróbálkozott: a magyar alkotmányjogi panaszhoz hasonló alkotmányossági indítványt, ún. *amparó*t nyújtott be a spanyol Alkotmánybírósághoz, több alkotmányos joga megsértésére hivatkozva;¹⁷ így többek között sérelmezte, hogy az LB döntése miatt sérült a spanyol alkotmány 20. cikkében biztosított véleménynyilvánítási szabadsága, mivel egy szenátorként tett politikai kritika miatt ítélték el, ami miatt immunitást élvezett. A spanyol Alkotmánybíróság ezt elutasította, kimondva, hogy a parlamenti privilégium megszűnik, ha egy képviselő (szénátor) a parlamenten kívül szólal meg, ekkor ugyanis ugyanazok a szabályok vonatkoznak rá, mint bármely állampolgárra. A véleménynyilvánítási szabadság jogát annak korlátai között kell értelmezni, e korlátok egyike pedig az állam biztonsága, amit a demokratikus intézmények hiteltelenítése veszélyeztethet, így az ítélet és az az alapjául szolgáló törvényértelmezés alkotmányjogilag nem volt aggályos.

Castells ezt követően a strasbourgi Bírósághoz fordult, az Egyezmény 10. cikkében foglalt véleménynyilvánítási szabadságának megállapítását és kártérítést kérve. Az Emberi Jogok Európai Bírósága mindenekelőtt megállapította, hogy a kérdéses Btk.-cikkelyeknek valóban az az értelmük, amit az LB azoknak tulajdonított, így a szólásszabadságba való beavatkozás (amit egyik fél sem vitatott) kétségtelenül „törvényben előírt” volt. Az akkori Btk. 161. cikke szerint „hosszú időtartamú” (azaz hat év egy naptól tizenkét évig terjedő) szabadságvesztéssel kell büntetni azt, aki (több más passzív alany mellett) a kormány becsületét „súlyosan” sérti, a kormányt hamisan vádolja, vagy megfenyegeti; míg a 162. § szerint, ha a sértés vagy a fenyegetés „nem súlyos”, akkor az elkövetőt „rövid időtartamú” szabadságvesztéssel kell büntetni.¹⁸ A becsület sérelmén az akkori spanyol Btk. 453. §-a alapján olyan kifejezést vagy cselekedetet kell érteni, amely valamely személyt hiteltelenít vagy őt közmegvetés tárgyává teszi. A valóság bizonyítása pedig alapvetően a hamis vádolás esetén megengedett; a becsületsértés esetén csak akkor, ha az közszolgát (azaz természetes személyt) érint. A 161. és a 162. cikk összességében az állam előjáróinak becsületét erősebb védelemben részesíti, mint másokét, az utóbbi szabály alapján pedig a kormány becsülete még ennél is erősebb védelemben részesül.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint – miután a Lingens- és az Oberschlick (1) ügyben kifejtett elvi indokokat (egyetlen kivétellel)¹⁹ megismételte – a kormány mint testületi szerv becsületének védelme legitim korlátozási indok lehet, amely az Egyezmény 10. cikk 2. bekezdésében meghatározott zavargás megelőzésének (*prevention of disorder*) feleltethető meg, nem pedig pusztán „mások jó hírneve védelmének”. Azonban e cél érdekében is csak

17 Ezek közé tartozott az eljárás elhúzódása és a jogorvoslathoz való jog hiánya miatt a tisztességes eljáráshoz való jognak, az ártatlanság vélelmének, illetve a törvény előtti egyenlőségnek a sérelme.

18 A kormány (és a többi passzív alany) hamis megvádolására tehát ez a privilegizált eset nem vonatkozott.

19 Az egyetlen kivétel a szólásszabadság kettős igazolásának mellőzése volt, amivel az EJEB közvetlenül a Lingens-döntést követte, és negligálta az Oberschlick (1) döntésben kifejtett egyedi igazolást.

az arányosság követelményét szem előtt tartva lehet a véleménynyilvánítási szabadságot korlátozni, viszont ez a konkrét esetet tekintve, nem állt fent. Nóvumként mondta ki a Bíróság, hogy a szólásszabadság mindenki számára fontos, de különösen az egy, a nép által választott képviselő számára, aki a választóit és ezáltal a választói véleményét képviseli, így megnyilvánulásaival az ő problémáikra irányítja a figyelmet és az ő érdekeiket védi. Ennek megfelelően egy ellenzéki parlamenti képviselő (szénátor) véleménynyilvánítási szabadságába való beavatkozás, illetve annak arányossága a legalaposabb vizsgálatot (*closest scrutiny*) követeli meg a Bíróság részéről. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint pusztán az a tény, hogy Castells nem a Szenátusban, hanem egy hetilapban fejtette ki véleményét, nem indokolja mentelmi jogának megszűnését, így ez nem eredményezheti azt, hogy ezáltal elveszíti a jogát a kormány kritizálására. Bár a szólásszabadság nem korlátlan, és a zavargás megelőzése legitim korlát lehet, a sajtónak kiemelkedő szerepe van a politikai és egyéb közérdeklődésre számot tartó eszmék és információk terjesztésében, amit egy jogállamban garantálni kell.

Castells a szélsőséges csoportok tagjai által Baszkföldön elkövetett és felderítetlenül maradt támadásokkal kapcsolatban vádolta meg a kormányt azzal, hogy felelős az elkövetők büntetlenül maradásáért, vagyis egy politikai kérdésben foglalt állást. Bár a politikai vita szabadsága sem abszolút, a megengedhető kritika határai az egyes esetekben nem egyformák. Azt már a korábbi határozataiban is kimondta az EJEB, hogy egy politikus többet kell, hogy tűrjön, mint egy magánszemély, a Castells-döntésben ehhez azt tette hozzá, hogy a kormánynak pedig még egy politikusnál is többet kell elviselnie – egy demokratikus társadalomban egy kormány tettei vagy mulasztásai a legszigorúbb vizsgálatnak vethetők alá, mégpedig nemcsak a törvényhozás vagy a bírói szervek, hanem a sajtó és a közvélemény által is.

Azt is elvi éllel szögezte le a Bíróság, hogy az a domináns pozíció, amit a kormány elfoglal, szükségessé teszi az őt ért sérelmek miatti büntető eljárások korlátozását, mivel a kormánynak számos egyéb eszköz is rendelkezésére áll, hogy megvédje magát az alaptalan támadásokkal, illetve az ellenzék vagy a média által kifejtett kritikákkal szemben. Továbbra is lehetősége van egy államnak olyan eszközöket alkalmazni, amelyek a közrend védelmét garantálják, akár büntetőjogi eszközökkel is, de csak akkor, ha a becsületsértő vádak teljesen alaptalanok, vagy rosszhiszeműen lettek megfogalmazva, és csak az arányosság követelményeinek szem előtt tartásával (*without excess*). Mivel a vizsgált ügyben Castells számos olyan tényről állított, amelyek az igazát bizonyíthatták volna, az ezek valóságának bizonyítására vonatkozó indítványt azonban a bíróságok (a hatályos jogszabályok alapján) elutasították, a kérelmező elítélése és ezáltal az ő véleménynyilvánítási szabadságába való (büntetőjogi) beavatkozás nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban.²⁰

Szintén szólásszabadság-párti döntés született több későbbi, a Lingens-ügyhöz hasonló kérdéseket felvető és hasonló jellegű tényállás alapján benyújtott állami bíróságok elleni kérelmek ügyében. Ez történt 1992-ben a Schwabe-ügyben is (Schwabe v. Austria, no. 13704/88, 1992. augusztus 28.), amelyben az egyébként konzekvensen reputáció-párti osztrák bíróságok egy osztrák tartományi politikust, Karl T. U. Schwabét ítélték pénzbüntetésre részint rágalmazás, részint egy, az osztrák büntetőjogban létező speciális tényállás: egy korábbi bűncselekmény „felhánytorgatása” miatt, vagyis azért, mert egy büntetését már letöl-

20 A Bíróság végül az egyezményesértés megállapításán és a költségek megtérítésére kötelezésen (3 millió pesetán) túl nem ítélt meg sem vagyoni, sem nem vagyoni kártérítést, az ítéletet önmagában megfelelő elégtételnek tartva. A döntés minden aspektusa egyhangúlag (9 : 0 arányban) született meg.

tött személyt e korábbi cselekménye miatt vont felelősségre nyilvánosan. A Schwabe elítélése alapjául szolgáló kijelentés az arról szóló politikai vita során hangzott el, hogy van-e helye közúti baleset okozásáért büntető bíróság által elítélt politikusnak a közéletben. A vita kiindulópontja egy karintiai politikus, egyben Maria Rain karintiai település polgármestere, a Fiala Osztrákok Néppártja (Junge Österreichische Volkspartei – Junge ÖVP) tagja, Josef Tomaschitz bűncselekménye volt, akit 1984 decemberében jogerősen elítéltek közúti baleset gondatlan okozása miatt (amit ittas állapotban követett el, azaz a vérében az akkori osztrák jog által bűncselekményi határnak tekintett 0,8 ezrelékes véralkoholszint feletti értéket, konkrétan 1,75 ezreléket mértek), amivel halmazatban cserbenhagyás miatt is felelősségre vonták. Tomaschitzot a két bűncselekmény miatt négy hónapos szabadságvesztésre ítélték.

A Junge ÖVP riválisa, az SPÖ egyik politikusa, Leopold Wagner, aki egyébként akkor a karintiai tartományi kabinet kormányfője volt, cikket írt a *Kleine Zeitung* nevű karintiai lap 1985. augusztus 13-i számába „Ha Tomaschitz nem gondolja át, mi fogjuk” címmel, arra figyelmeztetve az ÖVP-s polgármestert, hogy a lemondása hiányában az illetékes területi felülvizsgálati testület fog lépni az ügyben. A cikkben Wagner azon véleményének is hangot adott, hogy bár hasonló baleset bárkivel megtörténhet, ha az egy közhivatalnokkal történik, nem maradhat hivatalban. Végül leszögezte: „Nem akarok boszorkányüldözésben részt venni, de [...] Tomaschitznak rá kellene jönnie, hogy le kell mondania.” Hat napra rá a későbbi kérelmező, Schwabe – ÖVP-s párttársa, Tomaschitz védelmében – sajtóközleményt bocsátott ki, aminek kivonata több más lap mellett megjelent a *Kleine Zeitung* 1985. augusztus 20-i számában is, a teljes szöveg pedig az ÖVP lapjában, a *Neue Volkszeitung*-ban, „Kettős mérce?” címmel. Ebben Schwabe arra figyelmeztette Wagnert, hogy semmilyen erkölcsi alapja nincs Tomaschitz polgármestert támadni amiatt, amiért nem mond le, ugyanis Wagner helyettese, az akkori karintiai kormányfő-helyettes, Erwin Fröhbauer, maga is hasonló bűncselekményt követett el még 1966-ban, mégpedig „alkoholos állapotban” (*im alkoholisierten Zustand*), amiben egy ember meghalt, több másik pedig megsérült, azaz a baleset „két gyereket tett apátlanná”, ami miatt Fröhbauert 1967-ben gondatlan emberölés címén hat hónap, három évre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. Ráadásul e három év még le sem telt, amikor pártja akkori vezetője, Bruno Kreisky 1970-ben közlekedési miniszternek nevezte ki, így ő lett az egyetlen miniszter Ausztria addigi történetében, aki kinevezésekor még büntetett előéletűnek minősült.²¹ Azt is hozzátette, hogy nem akarja „felhánytorgatni” e bűncselekményt Fröhbauernek, vádja politikai jellegű, és csak az egyenlő mérce számonkérése miatt született meg. Schwabe végül azon meggyőződésének adott hangot, hogy a karintiai kormány feje, úgy tűnik, szigorúbb mércét alkalmaz egy kistelepülés polgármesterével szemben, aki egy másik párt tagja, mint saját „pártbarátjával” és helyettesével szemben, továbbá hogy Wagner sokkal hitelesebb lenne, ha ugyanazt a politikai morált érvényesítené a saját pártján belül, mint amit másoktól elvár.

Ennek ellenére Fröhbauer magánvádas eljárást kezdeményezett vele szemben az említett két bűncselekmény miatt, amiket a klagenfurti Regionális Bíróság megalapozottnak tartott, és Schwabét 3 ezer schilling pénzbüntetésre ítélte, amit meg nem fizetés esetén 30 napi szabadságvesztésre kellett átváltoztatni.²² Az elsőfokú bíróság szerint az osztrák Btk. 113. §-ában szabályozott cselekmény büntetése azt a célt szolgálja, hogy senkinek ne kelljen számot adnia

21 Schwabe a Fröhbauerról szóló információit a *Profil* magazin 1984. március 9-én megjelent számából szerezte, és azok valóságát le is ellenőrizte.

22 Az ítélet 1986. szeptember 26-án született meg.

olyan elítéléséről, amely esetében a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól mentesült, azaz bűnhődése után tiszta lappal kezdhessen új életet. Schwabe az ominózus cikkel Frühbauer társadalomba való visszailleszkedését veszélyeztette, így a bűncselekményt megvalósította. A rágalmazás vádja pedig azért állt meg, mert a klagenfurti Regionális Bíróság szerint az 1966-os baleset ügyében döntő bíróság Frühbauer esetében ténylegesen nem állapította meg az alkoholos befolyásoltságot (az ő vérálkoholszintje éppen 0,8 ezrelék alatt maradt), míg Tomaschitz esetében igen, vagyis Schwabe egyrészt hamis állítást tett, amivel a magánvádló jó hírnevét rombolta, másrészt alaptalanul tett egyenlőségjelet a két, jogilag eltérő megítélésű baleset közé. A másodfokon eljáró grazi Fellebbviteli Bíróság Schwabe fellebbezését elutasította.²³

Az Emberi Jogok Európai Bírósága Schwabe kérelmére – a korábban ismertetett elvi eszmefuttatásokat teljes mértékben mellőzve, ezúttal tehát szigorúan és kizárólagosan a konkrét ügy sajátosságaira koncentrálna – kimondta, hogy az osztrák bíróságok megsértették Schwabe véleménynyilvánítási szabadságát, mert az általuk hozott büntető ítélet nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban. Kiemelte, hogy a sérelmezett sajtóközleményt az ügy körülményei egészenek fényében kell nézni. A közlemény egy politikai vitában, közérdeklődésre számot tartó ügyben született, reakcióként egy másik politikai állásfoglalásra; célja nem Frühbauer előéletének (korábbi elítélésének) felhánytorgatása volt, hanem figyelemfelhívás arra, hogy olyasvalaki kéri számon a politikai erkölcsi elvek alkalmazását egy másik párt tagjával szemben, aki saját pártjának tagjaitól ugyanezt már nem várja el; a két baleset összehasonlítása pedig nem jogi alapon történt, azaz nem annak van jelentősége, hogy a bíróság mindkét esetben megállapította-e, vagy sem az alkoholos befolyásoltságot, hanem a két baleset erkölcsi megítélésének alapjául szolgáló sajátosságoknak, így annak, hogy mindkét baleset okozói fogyasztottak alkoholt. Ráadásul Schwabe a Frühbauer által okozott balesetet az 1967-es ítéletet meghozó leobeni Regionális Bíróság szavaival írta le, így állítása nem értékelhető megtévesztőként vagy hamisként. Végül, a két ügy összehasonlítása nem tényállítás volt, hanem értékítélet, így azok jogi szempontú teljes egyezőségének igazolása, azaz a „valóság bizonyítása” sem volt megkövetelhető Schwabétól.²⁴

Gerhard Oberchlick második önálló ügye 1990-ben kezdődött és 1997-ben ért véget (Oberchlick v. Austria No. 2, no. 20834/92, 1997. július 1.); ezúttal az osztrák bíróságok nem rágalmazás, hanem az osztrák Btk. 115. §-a szerinti becsületsértés (*Beleidigung*) miatt marasztalták el, ám az EJEB ezen ítéleteket is – Oberchlick korábbi ügyéhez hasonlóan – egyezményesértőnek találta. Az ügy alapja Jörg Haidernek, az FPÖ akkori vezetőjének egyik nyilvános beszéde volt, amelyet egy „békeünnepeken” mondott el 1990. október 7-én, és amelyben a II. világháborús „katonák nemzedékét” dicsőítette, amely szerepet játszott a béke és a mai demokrácia megteremtésében. Azt állította, hogy minden katona, beleértve a német hadsereg katonáit is, „a békéért és a szabadságért” küzdöttek, emiatt nem szabadna különbséget tenni ezen nemzedék „jó” és „rossz” katonái között, inkább mindenkinek hálásnak kellene lennie azért, mert megalapították „a mai gazdag és demokratikus társadalmat”. Emellett szerinte csak azok jogosultak élvezni a véleménysszabadságot, akik katonaként az életüket kockáztatták a II. világháborúban. Ezt a beszédet Oberchlick lapja, a *Forum* teljes terjedelmében leközzölte, majd Oberchlick egy mintegy húszsoros kommentárt fűzött a beszédhez,

23 A döntés 1987. április 29-én emelkedett jogerőre.

24 A Bíróság, ahogyan a korábbi esetekben, az egyezményesértés megállapításán, valamint a ténylegesen felmerült vagyoni károk és a költségek megtérítésén felül nem vagyoni kártérítést nem ítélt meg, a jogsértés kimondását megfelelő és igazságos elégtételnek tartva. Az érdemi döntés 7 : 2 arányban született meg.

amelynek a „Hülye, nem náci” („Trottel statt Nazi”) címet adta. Azt írta, meggyőződése, hogy a „náci” jelző megtisztelő lenne Haider számára; szerinte a „trottel” jelzőt azért érdekelte ki, mivel Haider saját szavai szerint sem érdemes arra a szabadságra, amit most élvez, ugyanis, ha csak azoknak van alapjuk a véleménysszabadságra, akiknek „volt szerencsájük” az SS-ben vagy a Wehrmachtban szolgálni, akkor ezzel Haider nemcsak a legtöbb osztrákot, hanem saját magát is kizárja ebből a jogból, miközben él azzal, vagyis nem más, mint „hülye”.

Haider magánvádas eljárást indított Oberschlick ellen becsületsértés miatt, amit a bécsi Regionális Bíróság szerint a „trottel” szó használatával Oberschlick valóban elkövetett. Az elsőfokú bíróság szerint a „hülye” szó becsületsértő, különösen, ha az egy újságcikk címében jelenik meg. Ezt a szót csak becsmélés (*Herabsetzung*) céljából lehet használni, tárgyyszerű kritikát (*sachliche Kritik*) nem fejezhet ki. Emiatt őt a Bíróság 4 ezer schilling pénzbüntetésre ítélte, amit meg nem fizetés esetén tíz napi szabadságvesztésre kellett átváltoztatni. A fellebbezés folytán eljárt bécsi Fellebbviteli Bíróság helybenhagyta az ítéletet, mivel véleménye szerint a kérdéses kifejezés túllépte a „megengedhető objektív kritika szintjét” (*die Grenze sachlich zulässiger Kritik*). Bár Oberschlick úgy érvelt, hogy a címbeli kifejezés nem az ő, hanem Haider saját magával szembeni értékítélete, ami a cikkben szereplő levezetés konklúziója, ezt a védekezést a bíróság nem fogadta el, mivel úgy látta, hogy azon olvasó számára, aki csak a cikk címét olvassa el, ez nem derül ki. Végül az indokolásban azt is leszögezte, hogy a véleménynyilvánítási szabadság nem vezethet oda, hogy a politikai viták lényegi érveit mások pusztán becsmélése váltsa fel.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban nem osztotta ezt az álláspontot, és megállapította a 10. cikk sérelmét. Ezen ügyben is felhívta a figyelmet arra, hogy az ügyet a maga egészében kell nézni, az összes körülmény fényében pedig Oberschlick kommentárja egyáltalán nem volt túlzó. Haider kijelentése, amire Oberschlick csak válaszolt, eleve provokatív volt, így várható volt, hogy erős reakciókat fog kiváltani. A cikkben az újságíró megfelelően elmagyarázta, miért nevezte a címben Haidert – az ő saját szavainak továbbgondolása alapján – „hülyének”. A cikk polemikus volt, de nem valósított meg indok nélküli személyes támadást Haiderrel szemben, mivel Oberschlick érthető indokát adta annak, miért használta a politikusra a kérdéses jelzőt. Maga a cikk és annak címe is egy olyan politikai jellegű vita részeinek tekintendők, amelyet maga Haider provokált ki, továbbá azok olyan véleménynek minősülnek, amelyek esetében egyrészt a valóság bizonyítása lehetetlen, másrészt ennek ellenére van kellő ténybeli alapjuk (ez utóbbinak azonban az előbbi alapján az ügy mikénti megítélése szempontjából nincs jelentősége). Mindezek miatt az EJEB megállapította, hogy a bíróságok beavatkozása szükségtelennek minősült egy demokratikus társadalomban, azaz megsértették Oberschlick véleménynyilvánítási szabadságát.²⁵

5. Az Emberi Jogok Európai Bírósága politikusokra vonatkozó szólással kapcsolatos újabb határozatai

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a politikusokat sértő kijelentésekkel kapcsolatban a XX. század utolsó másfél évtizedében kialakított gyakorlatát a XXI. század elején is folytatta, annak egyrészt

²⁵ A döntés 7 : 2 arányban született meg; a Bíróság a vagyoni károk és a költségek megfizetésének elrendelése mellett ezúttal sem állapított meg nem vagyoni kártérítést.

csak pontosítása, továbbfejlesztése, illetve „finomhangolása”, másrészt – amennyiben az szükséges volt – megerősítése történt meg.²⁶ Az előző fejezetben bemutatott döntések egyenes folytatásaként az EJEB a Cumpănă és Mazăre ügyben (Cumpănă and Mazăre v. Romania, no. 33348/96, 2004. december 17.) is a szerződő állam bíróságai által elmarasztalt újságíró kérelmezőknek adott igazat, ehhez azonban még arra volt szükség, hogy a Nagykamara útmutatást adjon a hasonló ügyek jövőbeni megítélésének a korábbi ügyekben megállapított szempontokkal egyező irányáról. Az ügy kérelmezői, Constantin Cumpănă és Radu Mazăre újságírók voltak, akik (előbbi szerzőként, utóbbi szerkesztőként) a *Telegraf* című constantai újság 1994. április 12-i számában megjelentettek egy cikket, amiben a korábbi constantai polgármester-helyettes (egy férfi), illetve az ő akkori

26 Hasonló jellegű, mégsem szorosan idetartozó ügy volt a Karhuvaara és Iltalehti döntés is (Karhuvaara and Iltalehti v. Finland, no. 53678/00., 2004. november 16.), mivel ez esetben az állami bíróságok nem rágalmazás vagy becsületsértés, hanem a magánszférához való jog megsértése miatt ítélték el az első kérelmezőt, míg a másodikat, egy jogi személyt (egy kiadóvállalatot) pedig – Karhuvaarával együtt – magánjogi szankcióval sújtották. (A sértett politikus indított ugyan rágalmazás miatt is magánjogi pert, ezt a kereseti kérelmét később visszavonta.) Pekka Karhuvaara újságíró, az *Iltalehti* főszerkesztőjét a finn bíróságok amiatt találták bűnösnek, mert újságja egy részegen egy rendőrral verekedésbe kerülő ügyvéd történetét többször is olyan címekkel és tartalommal hozta le, amelyek arra helyezték a hangsúlyt, hogy az illető felesége egy parlamenti képviselő. A történetek és a családi kapcsolat fennállta tekintetében nem volt vita, ám a parlamenti képviselő sérelmezte, hogy férje cselekedeteinek nincs köze a személyéhez, a családi kapcsolat tárgyalása indokolatlan, így az újságíró megsértette a magánszféráját. A bíróságok neki adtak igazat, és Karhuvaarát 80 napi tétel, mindösszesen 47 360 márka pénzbüntetés (körülbelül nyolcezer eurónak megfelelő összeg), továbbá polgári jogi kártérítés megfizetésére kötelezték. A strasbourgi bíróság kimondta, hogy bár a beavatkozás mások jogai védelmében indokolható, a súlyos pénzbüntetést kiszabó ítélet nem állt arányban az elérni kívánt céllal, így egyezményellenes. Ezen ítélet tehát csak közvetve van kapcsolatban az általunk tárgyalt becsület- és méltóságvédelemmel, az indokolás azonban az ott megismertekre hasonlít: a politikusnak az átlagpolgárnál nagyobb fokú tűrés kötelezettsége van, ami ebben az ügyben a parlamenti képviselőre is állt. A közvéleménynek joga van a politikusokról információkhoz jutni, önmagában a családi kapcsolat tényének közlése nem igazolhatja a finn Btk. magánszférát védő rendelkezéseinek alkalmazását [az újságnak joga van a lapszám növelése érdekében „színesen bemutatni az eseményeket” (*to lend colour to the events*)], ennek megakadályozása ilyen súlyos büntetéssel pedig sérti a Római Egyezmény 10. cikkét. Végeredményét tekintve hasonló, de már rágalmazási ügyben hozott döntés született a Porubova-ügyben is (Porubova v. Russia, no. 8237/03, 2009. október 8.), ahol a kérelmező újságíró, Yana Vladimirovna Porubovát azért ítélték másfél év közérdekű (javító-nevelő) munkára és ez idő alatt fizetése 15%-ának elkobzására (amik alól végül ideiglenesen mentesítették), mert a szverdlovski tartományi kormány miniszterelnökét, valamint a szverdlovski tartományi parlament egyik tagját azzal vádolta meg (bizonyítani pedig nem tudta), hogy egymással homoszexuális viszonyt folytatnak, és szexuális együttlétükhöz – többek között – egy hivatali épület egyik helyiségét használták. A cikk maga azonban elsősorban arról szólt, hogy a két név szerint említett politikus milyen, az állam számára óriási kárt okozó hivatali visszaéléseket követett el, a feltételezett homoszexuális kapcsolat boncolgatása ehhez képest érintőleges volt. Az Emberi Jogok Európai Bírósága éppen emiatt állapította meg a 10. cikk sérelmét, ugyanis sem a vádat emelő ügyészség, sem a bíróságok nem foglalkoztak a cikkben említett pénzügyi visszaadások kivizsgálásával, és kizárólag a homoszexuális kapcsolatról szóló kitételek elbírálására koncentráltak, ez utóbbiak viszont csak olyan mértékig szerepeltek a cikkben, amilyen mértékig a pénzügyi visszaélések és a pénzügyi tranzakciók megértése érdekében szükségesek voltak (vagyis hogy az olvasók értsék, hogy az egyikük által elkövetett visszaélés kedvezményezettje miért a másikuk volt). Ilyen körülmények között a strasbourgi Bíróság szerint sem a magánszféra, sem a becsület védelme nem indokolja az újságíró szólásszabadságának korlátozását, akinek tevékenységét a sajtónak a politikai demokrácia megfelelő működtetése biztosításának a fényében kell értékelni. Mindkét érintett szereplő politikus, akiknek a tetteit és szavait mind az újságírók, mind a közvélemény alapos vizsgálatnak veti alá, így a közvéleménynek joga van ahhoz, hogy a politikusok tevékenységéről informálva legyen. A demokratikus társadalom ezen alapvető joga a közszereplők magánéletének egyes aspektusaira is kiterjedhet, különösen akkor, ha az érintettek politikusok, és legfőként akkor, ha annak relevanciája van azok közéleti szerepvállalásával összefüggésben; annak korlátozása tehát csak különösen indokolt esetben lehetséges, ami erre az ügyre – különösen az alkalmazott szankció súlyára tekintettel – nem áll.

tanácsadója, az újságcikk megírása idején már bíróként dolgozó jogász (egy nő) állítólagos korrupciós ügyeiről írtak: a Vinalex nevű céggel – a cikk szerint kenőpénz ellenében – kizárólagos szerződést kötöttek a tilosban parkoló autók elszállításáról.²⁷ A cikk mellett egy karikatúra is megjelent, amely a két érintettet egy zsák pénzzel ábrázolja, oly módon, amelyből az olvasó félreérthetetlenül azt a következtetést vonhatja le, hogy kettejük között intim kapcsolat van.

A politikus és a bíró is feljelentést tettek rágalmazás és becsületsértés miatt – az előbbit a korrupciós cselekménnyel, az utóbbit a karikatúrával kapcsolatban kérték megállapítani. Az elsőfokú bíróság mindkét újságíróat elítélte mindkét vádpont miatt: a rágalmazásért hét, a becsületsértésért három hónap börtönbüntetést kaptak, amik közül a bíróság a hosszabb büntetés végrehajtását rendelte el.²⁸ Emellett eltiltották őket a közügyek gyakorlásától, valamint egy évre az újságírói foglalkozás gyakorlásától is.²⁹ A bíróság szerint a cikk és a karikatúra kifejezetten a sértettek becsületének, méltóságának és a közösségben róluk élő kép lerombolását célozta, a közölt információk félrevezető és pontatlanok voltak, ténybeli alap nélkül, ami összességében alkalmas volt arra, hogy a tényekről és a sértettekéről hamis értékelés alakuljon ki a közvéleményben. A másodfokú bíróság az ítéletet helybenhagyta, a Legfelső Bíróság pedig nem talált jogsértést a korábbi ítéletekben. Az LB szerint a vádlottak olyan cselekményeket tulajdonítottak a sértetteknek, amelyek, ha bebizonyosodtak volna, a büntetőjogi felelősségre vonásukat eredményezték volna, így a rágalmazás megvalósult, a rajz pedig valóban alkalmas volt a sértettek becsületének, méltóságának és a közvéleményben róluk kialakult kép rombolására, amellett, hogy az akkori tanácsadónak, az eljárás idején bíróként dolgozó jogásznőnek pszichológiai traumát is okozott.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága kamarája 2003 júniusában azt állapította meg, hogy a román bíróságok helyesen értékelték a cselekményeket, és egyezményesértés nem történt; ezt azonban a Nagykamara megváltoztatta, egyhangúlag, azaz 17:0 arányban mondván ki, hogy az újságírók véleménynyilvánítási szabadsága – kizárólag a büntetés súlyossága miatt – sérült. A kérdéses cikk választott képviselők és közhivatalnokok által egy magáncéggel történő szerződéskötés során elkövetett, korábban egy városi vizsgálóbizottság által is felvetett feltételezett szabálytalanságokról szólt, amik a helyi közösségben vitathatatlanul közérdeklődésre tartottak számot, így az erre történő figyelemfelhívásra a sajtó jogosult volt. Az állított, illetve sugallt tények ugyanakkor megalapozatlanok voltak, azokat a kérelmezőknek, bár lehetőségük volt rá, nem sikerült bizonyítaniuk. A Lešník-ügy indokolása alapján kimondta,³⁰ hogy névvel és pozícióval meghatározott személyek közvetlen megvádolása esetén a kérelmezőknek kötelességük megfelelő ténybeli bázissal szolgálni arra nézve, hogy kijelentéseik megalapozottak (Cumpănă and Mazăre, 101. bek.), különösen akkor, ha – mint a jelen ügyben – a vádak olyan súlyosak, hogy azok alapján büntetőeljárás indítható. A véleménynyilvánítási szabadság nemcsak jogokkal, hanem kötelességekkel is együtt jár, így az újságírók kötelesek jóhiszeműen, pontos és megbízható információkat szolgáltatva, az újságírói etikával összhangban eljárni. Mivel ez a jelen esetben nem történt meg, a román bíróságok ítéletei, amik a rágalmazás, illetve a be-

27 A cikkben kifejezetten „csalásról”, „bűncselekmények sorozatáról”, „tudatos jogsértésekről” írnak, így többek között arról is, hogy a polgármester-helyettes „lefizette a beosztottjait”, illetve a tanácsadó „kenőpénzt fogadott el”, és bíróként „ezt a jövőben is megteheti”, valamint hogy „a bíróság elnöke, ironikus módon, azért nem folytatott eljárást a bírónő ellen, mert a kapott összeg nem volt elég nagy.”

28 Végül az újságíróknak nem kellett börtönbe vonulniuk, mert a köztársasági elnöktől kegyelmet kaptak.

29 Emellett polgári jogi jogkövetkezményként 25 millió lej (nagyjából 2 ezer euró) kártérítés megfizetésére is kötelezték őket.

30 Vö. Lešník v. Slovakia, no., 35640/97., 2003. március 11., 57. bek.

csületsértés megállapításával korlátozták a kérelmezők véleménynyilvánítási szabadságát, ezt „kényszerítő társadalmi szükségből tették”, így a kérelmezők büntetőjogi felelősségre vonása önmagában nem egyezményesértő.

Egyezményesértők ugyanakkor azok a szankciók, amiket e cselekmények miatt a román bíróságok kiszabtak. Ezzel kapcsolatban az EJEB megállapította, hogy nagy körülményekkel kell mérlegelnie azon eszközök egyezménykompatibilitását, amik eltántoríthatják a sajtót attól, hogy a jogos közérdeklődést kiváltó ügyek megvitatásában részt vegyen.³¹ Ennek megfelelően a szerződő államok nem alkothatnak olyan szabályozást, amely indokolatlanul akadályozná a médiát azon szerepének betöltésében, hogy a közösségi forrásokkal történő vélt vagy valós visszaélésekre figyelmeztesse a közvéleményt. Az emiatt kiszabandó túlzott szankcióktól való félelem „dermesztő hatást” (*chilling effect*) gyakorol a sajtóra, ami indokolatlanul korlátozza az újságírók azon jogát, hogy a közérdekű információkat terjesszék. A letöltendő börtönbüntetés, a közügyektől való eltiltás és az újságírástól való eltiltás külön-külön is, pusztán a jellegüknél fogva ilyen szankcióknak minősülnek, azok alkalmazása csak kivételes esetben (pl. gyűlöletbeszéd vagy erőszakra uszítás esetében) igazolható. Vagyis míg az újságíróknak tiszteletben kell ugyan tartaniuk mások jogait és jó hírnevét, és alaptalanul nem vádolhatnak senkit bűncselekmény elkövetésével (ennek büntetőjogi megállapítása és szankcionálása tehát önmagában nem jogszerűtlen), addig az emiatt kiszabott büntetés sem lehet túlzó; mivel a szabadságvesztés ilyen esetekben annak minősül, e büntetés alkalmazása pusztán mások jó hírneve védelme érdekében indokolatlan, aránytalan, így egy demokratikus társadalomban szükségtelen.

Szintén a '90-es évek gyakorlatát követte az EJEB a Sokołowski-ügyben (Sokołowski v. Poland, no. 75955/01, 2005. március 29.), ahol a kérelmező, Roman Sokołowski az 1995. évi lengyel elnökválasztás előkészületeivel kapcsolatban fogalmazott meg politikai tartalmú kritikát városa, Wodzisław önkormányzati képviselőivel szemben. Egy, mindössze 150 példányban kinyomtatott röplapon azt írta róluk, hogy a választások szabályos lebonyolításáért felelős választási bizottságokba saját magukat választják meg, így elveszik a lehetőséget a helyi szegényektől, hogy az ezért járó összeget ők kaphassák meg. Az egyes, név szerint megnevezett képviselők mindegyike után odaírta, hogy mekkora összegű jövedelemtől fosztják meg azokat, akik helyett önmagukat választották be (pl. másfél tonna széntől, ötszáz kenyértől stb.). Végül hozzátette azt is, hogy a helyi képviselők csak a maguk és a családjuk érdekeivel törődnek. Az egyik megnevezett képviselő rágalmazás miatt feljelentést tett Sokołowski ellen,³² a bíróságok pedig mind első-, mind másodfokon el is ítélték őt, e döntéseket pedig a lengyel Legfelső Bíróság is helybenhagyta. Az indokolás szerint az információk ilyen módon való terjesztésével a vádlott szándékosan megalázta a sértettet, és csökkentette azt a közmegebecsülést, ami hivatalának viseléséhez elengedhetetlen, ezért 1000 zloty pénzbüntetésre ítélte, amit meg nem fizetés esetén három hónap és tíz nap elzárásra kellett átváltoztatni.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban kinyilvánította, hogy a kérdéses közlés nem tényállítás volt, hanem értékítélet, amellyel a kérelmező a közösség által választott helyi

31 Vö. uo., 111. bek.

32 Az akkor hatályos 1969. évi lengyel büntető törvénykönyv e vonatkozásban alkalmazandó 178. §-a nem különböztette meg élesen a rágalmazást és a becsületsértést, a hamis tényeknek a jóhírnévcSORBÍTÁS szándékával megvalósított terjesztését, valamint a közhivatal viseléséhez szükséges közbizalmat aláásó cselekmények elkövetését együtt rendelte büntetni.

képviselőkkel szembeni kritikát fogalmazott meg, így az kétségtelenül közérdekű ügyet érintett.³³ A politikai beszéd vagy más, közérdekű ügyben született kijelentés korlátozására pedig csak szűk körben van lehetőség, így az értékítéletek kifejezése esetén akkor, ha annak semmilyen ténybeli alapja sincs. Jelen esetben nem ez volt a helyzet: a képviselők valóban maguk közül választották a helyi választási bizottságok tagjait, a bizottsági munkáért valóban a vázolt mértékű díjazás járt, a magánvádoló pedig ténylegesen be lett választva e bizottságok egyikébe. A röplap nyelvezete ironikus volt, tartalmában azonban pusztán azt a véleményt fejezte ki, hogy a képviselők helytelenül jártak el, mert e posztokra olyan helyieket kellett volna választaniuk, akik szegényebbek, mint ők. Mivel tehát a kérdéses kijelentés értékítélet volt, amelynek volt kellő ténybeli alapja, bármilyen hátrányos jogkövetkezmény alkalmazása egyezményellenes. Különösen egyezményesértő azonban a büntetés mértéke, ami a kérelmező egyhavi jövedelmének felel meg; azaz összességében a Bíróság szerint a véleménynyilvánítási szabadságba való beavatkozás sem szükségesnek, sem arányosnak nem minősíthető.

A korábbiakhoz hasonló, a kérelmező 10. cikk által garantált jogának sérelmét megállapító következtetésre jutott a bíróság a Malisiewicz-Gąsior-ügyben is (Malisiewicz-Gąsior v. Poland, no. 43797/98, 2006. április 6.). Ami e körben fontos, az nem is a döntés maga, hanem az indokolás, ami – büntetőjogi rágalmazási/becsületsértési ügyek felülvizsgálata során először – új szempontokkal egészítette ki a Lingens-ügytől formálódó EJEB-gyakorlatot. Maga az ügy egy lengyel parlamenti képviselőjelölt, Izabela Malisiewicz-Gąsior és a lengyel alsóház (a Szejm) akkori alelnöke, Andrzej Kern vitájáról szólt. A későbbi kérelmezőt, aki ekkor még nem foglalkozott politikával, hanem koreográfusként dolgozott Łódźban, Kern 1992. június 10-én azzal vádolta meg, hogy a férjével együtt (aki szintén nem politikus, hanem színész volt) elrabolta az ő akkor 17 éves lányát. Mint azt később megállapították, a lány haragban volt szüleivel, akiktől korábban már többször is megszökött, és most is ez történt, csak ezúttal a lány kérésére elkíserte őt barátja (akivel egyébként később össze is házasodtak), aki egyben a kérelmező fia volt.

Kern hivatalosan indítványozta a łódźi főügyésznek, aki mellel egy barátja volt, hogy indítson eljárást a kérelmezővel és férjével szemben emberrablás miatt. A főügyész utasította helyettesét az eljárás lefolytatására, aminek eredményeképpen a következő éjszakán (június 11-én hajnali egy órakor) a kérelmező férjét vidéki házában letartóztatták és a házat átkutatták, ezt követően hajnali 4 órakor a kérelmező lakásában tartottak házkutatást Kern lánya és kábítószer után kutatva, majd reggel, miután nem találtak semmit, Izabela Malisiewicz-Gąsior férjét megbilincselve az ügyészségre szállították kihallgatásra. A kérelmező őrizetbe vételére 1992. június 29-én került sor; őt a łódźi börtönkórház pszichiátriai osztályának egyik cellájában tartották fogva július 2-ig, miközben kétszer is kihallgatták. Kern az összes eljárási cselekményen, vagyis a letartóztatásokkor, a házkutatásokkor és a kihallgatásokon is jelen volt, bár az eljárásnak csak kezdeményezője volt, alanya nem. Az állítólagosan elrabolt lány, miután megtalálták, azt vallotta, hogy szabad akaratából távozott szülei lakásából, akikkel már régóta rosszban van, és hogy ő kérte meg a barátját, hogy kísérje el őt. Miután a gyanúsítottak sikeresen kérvényezték az igazságügyi miniszternél, hogy az elfogultság miatt jelöljön ki más eljáró ügyészséget, az így kijelölt poznańi regionális ügyészség 1992. szeptember 16-án

33 Emiatt a Bíróság *expressis verbis* kimondta, hogy „a politikusokkal szembeni megengedhető kritika terjedelmére vonatkozó elveket jelen ügyben alkalmazni kell” (Sokołowski v. Poland, 45. bek.).

bűncselekmény hiányában megszüntette a büntető eljárást, megállapítva, hogy nem történt emberrablás.³⁴

Időközben a Szejmet feloszlatták, a kérelmező pedig 1993 augusztusában úgy döntött, hogy politikai pályára lép, és szenátornak jelölteti magát. A választási kampányban (amikor a fia és Kern lánya már házasságban voltak) több újság-, rádió- és televízióinterjúban is közölte, hogy azon személyes indíttatásból döntött a jelöltség vállalásáról, hogy másoknak ne kelljen olyan jogtalanságokat elszemvedniük, mint amelyet neki magának kellett. Cikkeiben leírta az egyébként a lengyel közvélemény által jól ismert, nagy publicitást kapott eseményeket, azt a „hatalommal való visszaélésnek” (más helyen „hivatali visszaélésnek”) nevezve. Azt is leírta, hogy 1993. augusztus 22. és szeptember 16. között Kernnel szemben büntetőeljárás volt folyamatban. Hozzátette, hogy a Szejm akkori alelnöke érzelmei által vezérelve rávette a jog érvényesítéséért felelős személyeket, hogy a „kollegiális szolidaritás jegyében” maguk szegjék meg a törvényeket (más helyen úgy fogalmazva meg ugyanezt, hogy akiknek a törvény őreinek kellene lenniük, a magánérdekeik kedvéért szegték meg a törvényeket), miközben a vádak nyilvánvalóan alaptalanok voltak, ráadásul ennek ellenére Kern a hivatalában maradhatott. Szerinte ez Nyugaton elképzelhetetlen lenne, és most azért küzd, hogy ez a helyzet megváltozzon, és ne történhessen meg az, hogy hasonló események után egy ilyen személy a posztján maradhat.

1993. szeptember 27-én Kern magánindítványt terjesztett elő a lengyel Btk. 178. §-a szerinti rágalalmazás miatt, mivel szerinte a kérdéses nyilatkozatok célja az volt, hogy őt lejárássa, a közvélemény megvetésének tegye ki, ezáltal elveszítse azt a közbizalmat, ami a közösségi és politikai feladatok ellátásához szükséges. Az elsőfokú ítélet meghozatalára 1996. március 19-én került sor; a skierniewicei Helyi Bíróság Kernnek adott igazat, a kérelmezőt bűnösnek találta rágalalmazás vétségében, és őt ezért 18 havi, 5 évre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte, kötelezte továbbá az ítélet két országos és egy helyi lapban saját költségén történő publikálására, nyilvános bocsánatkérésre, és természetesen a bírósági és a magánvádlói költségek megfizetésére is. A bíróság szerint bár az emberrablás miatti büntetőeljárást Kern indította el, az bárkinek állampolgári joga, ezért pedig Kernt nem lehet felelőssé tenni; továbbá a kérelmező nem tudta bizonyítani azt, hogy az eljárást lefolytató lóddzi ügyészek nem függetlenül jártak el, vagy hogy a letartóztatási és házkutatási parancsok jogtalanok lettek volna. Mindezek miatt az, hogy e személyek „magánérdekek miatt szegték meg a törvényt”, valótlannak bizonyult. Végül az sem felelt meg a valóságnak, hogy 1993. augusztus 22. és szeptember 16. között Kern büntetőeljárás állt volna, mert vele szemben a büntetőeljárás csak 1993. december 22-én indult meg.

A fellebbezés folytán eljáró skierniewicei Regionális Bíróság 1997. november 18-án érdemben helybenhagyta az elsőfokú elmarasztaló döntést, de az eset körülményeire, vagyis arra tekintettel, hogy Malisiewicz-Gąsior az ellene folyó büntetőeljárás miatt olyan pszichológiai állapotban volt, amely miatt szubjektíve valóban úgy érezhette, hogy a hatóságok túlbuzgók voltak (amely hathatott arra, hogy ne tudja teljes mértékben kontrollálni az érzelmeit és a motivációit), a büntetését 12 hónapra csökkentette, három évre felfüggesztve.³⁵ Kimondta, hogy a vádlott e kijelentéseket csak a jó választási eredmények érdekében közölte, azaz tettét nem a közérdek, hanem az egyéni

34 E határozat ellen Kern ugyan panaszt nyújtott be az igazságügyi miniszterhez, ő ezt 1993. február 15-én elutasította.

35 Emellett az ítélet saját költségén való publikálását már csak egy országos napilapban rendelte el.

érdeke motiválta, emiatt pedig nem mentesülhet a büntetőjogi felelősségre vonás alól. Ezt követően rendkívüli jogorvoslat keretében Malisiewicz-Gąsior az ombudsmanhoz fordult, aki végül semmisségi kérelmet nyújtott be az érdekében a lengyel Legfelső Bírósághoz, megállapítva, hogy az eljárás hiányosságai miatt a kérelmező megalapozottan hihette azt, hogy a Kernre vonatkozó állításai igazak, és hogy a két lódzi ügyész valóban törvénytelenül járt el. E kérelmet azonban az LB nem fogadta be; azt 2000. december 1-jén visszautasította azon az alapon, hogy a kérelem a jogerősen megállapított tényállás felülbírálatát kívánja elérni, az LB eljárását viszont csak jogszabálysértés miatt lehet indítványozni, a ténykérdések ismételt vizsgálata érdekében nem.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtti eljárásban – ahogy más ügyekben általában – sem az nem volt kétséges, hogy a véleménynyilvánítási szabadságba való beavatkozás történt, sem az, hogy ezt törvény (a lengyel Btk.) írta elő, sem az, hogy a beavatkozást legitim cél indokolta; a szükségesség azonban az EJEB szerint nem állt fent. A strasbourgi döntés indokolása megismételte a Lingens-ügy óta fejlődő, véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó krédót, ám azt tovább is fejlesztette. Egyrészt visszatért a szólásszabadság kettős igazolásához,³⁶ másrészt a Sürek (1) döntésre hivatkozva kimondta,³⁷ hogy a 10. cikk alapján csak nagyon kevés mozgásterük van az államoknak a „politikai beszéd” (*political speech*) vagy a „közérdekű kérdésekben folyó vita” (*debate on questions of public interest*) korlátozására,³⁸ illetve – ennek okán – (a Sürek (1) ügy mellett a Feldek-ügyre is hivatkozva) nagyon fontos okoknak kell fennállniuk a politikai beszéd korlátozásának igazolására,³⁹ harmadrészt megerősítette, hogy az elfogad-

36 Ez gyakorlatilag szó szerint megegyezett a Lingens- és az Oberschlick (1) döntésben írottakkal.

37 A Sürek (1) ügy [Sürek v. Turkey No. 1, no. 26682/95, 1999. július 8.] nem rágalmazáson, hanem a török jog alapján bűncselekménynek számító, „az állam egysége elleni propaganda terjesztésén” és „gyűlöletkeltésén” alapul, egyes megállapításai azonban a szólásszabadság védelme más eseteinek is mintául szolgáltak.

38 Továbbra sem mondta ki tehát az EJEB (és ezt később sem teszi meg), hogy ilyen kérdésekben a szólásszabadság korlátozhatatlan, azt azonban igen, hogy (gyakorlatilag) csak rendkívüli esetekben van lehetőség annak korlátozására.

39 „[V]ery strong reasons are required to justify restrictions on political speech.” A Feldek-ügy (Feldek v. Slovakia, no. 29032/95., 2001. július 12.) egyébként maga is fontos mintaadó határozat volt a szólásszabadság strasbourgi történetében, ezért – annak ellenére, hogy az nem büntetőjogi rágalmazási ügyben, hanem polgári jogi (személyiségi jogi) rágalmazási per egyezménykonformitásának felülvizsgálata során született meg, érdemes röviden bemutatni. Ľubomír Feldek szlovák író, költő és publicista, egy 1992-ben közölt versében egy akkori szlovák miniszter, Dušan Slobodník 1944-es SS-tagságáról írt, egy későbbi publicisztikájában pedig „fasiszta múltú miniszternek” nevezte őt, amely múltból úgy beszélt, mint ami „már korábban nyilvánosságot kapott”. Slobodník egy évvel korábban megjelent önéletrajzi könyvében valóban írt arról, hogy rövid ideig besorozták az SS-be, és ott katonai kiképzést is kapott, hogy kémkedjen a Szovjetunió ellen. A kérdéses kijelentések miatt Slobodník pert indított Feldek ellen, amit elsőfokon elvesztett, mivel a per során beigazolódott, hogy Slobodník a Hitler-párti náci kollaboráns szlovák államrendőrség, a Hlinka Gárda ifjúsági szervezetének (Hlinkova mládež) tagja volt, és ennek keretében terrorista kiképzést kapott Szekulében. Slobodník a perben azzal védekezett, hogy nem a Gárdának, hanem a Gárda ifjúsági szervezetének és annak is csak rövid ideig volt a tagja, amibe csak azért lépett be, mert ez volt a feltétele annak, hogy részt vehessen egy asztalitenisz-versenyen, és rövidesen ki is zárták őt onnan mint megbízhatatlant, amikor kifejezte ellenszenvét annak céljaival szemben. Másodfokon azonban Slobodník nyert, mivel a bíróság szerint Feldek nem tudta bizonyítani azt, hogy Slobodník valóban „fasiszta” volt, sem azt, hogy maga a Hlinkova mládež fasiszta szervezet lett volna, erről ugyanis sem a nürnbergi per dokumentumaiban, sem a szlovák jogszabályokban semmi nem található. A másodfokú bíróság Feldeket „súlyos rágalmazás” és a „társadalmi élet és becsület rombolása” miatt 200 ezer korona nem vagyoni kártérítés megtérítésére kötelezte. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ezen ítéletet egyezményesítőnek találta, érvei pedig megegyeztek a Malisiewicz-Gąsior-ügy fentebb ismertetett érveivel, csak Feldek esetében ezeket már korábban, egy polgári jogvitában született bírósági döntés felülvizsgálata során kimondta a Bíróság. Egyetlen olyan szempont merült csak fel, amely annak ellenére, hogy a Feldek-döntésben már megjelenik, az öt évvel későbbi Malisiewicz-Gąsior-határozatban még nem, mára azonban az EJEB érvelésének lényegévé vált: a „közszerelő” (*public figure*) toposza, ami az addigi „közszolga” (*civil servant*) kifejezés helyébe lépett mint a nagyobb fokú kritika tűrése kötelezett személy nyelvi leképezése (vö. pl. Feldek v. Slovakia, 85., 87. bek.).

ható kritika határai egy politikusnál mint olyannál (*a politician as such*) tágabbak, mint egy magánszemélynél (*private individual*), végezetül, hogy a korlátozás indokának „relevánsnak és szükségesnek”, a korlátozásnak magának pedig az elérni kívánt céllal „arányosnak” kell lennie, azaz „mértányos egyensúlyt” kell biztosítani a véleménynyilvánítási szabadság védelme és a 8. cikk által biztosított magánélethez való jog részét is képező jó hírnév védelme között. Ez az adott ügyben messze nem történt meg: a kérelmező nemcsak (akkor már) egy politikus volt, hanem egy szenátorjelölt, aki a választási kampány során tett a választók meggyőzését, így a választási vita részét képező olyan kijelentéseket, amelyek nem öncélúak voltak, hanem indulásának személyes okait és politikai programjának alapját magyarázták, ráadásul kijelentései egy olyan eljárásban szerzett személyes tapasztalatain alapultak, amely eljárás éppen Kern kérelmére indult, és ha nyilatkozatai túlzóknak is tekinthetők, ezt a sértett, aki szintén egy (ráadásul befolyásos) politikus volt, túrni volt köteles.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint mindezek miatt, ahogy azt maga a másodfokú bíróság is megállapította, a kérelmező alappal érezhette szubjektíve úgy, hogy az eljáró ügyészek túlbuzgók voltak, sőt maga az ombudsman is megállapította, hogy az ügyészek jogszétséget követtek el; ennek okán pedig a kérelmező azon kijelentése, hogy hatalommal való visszaélés történt, nem „alaptalan személyes támadásnak” (*gratuitous personal attack*), hanem egy politikai vita részének (*part of a political debate*) tekinthető. A Bíróság szerint tehát a tagállami bíróságok nem vették figyelembe, hogy a megtámadottnak politikusként nagyobb toleranciát kell tanúsítania a kritikákkal szemben, ezzel együtt pedig azt is figyelmen kívül hagyták, hogy a szabad politikai vita a demokratikus társadalomban kiemelkedő fontossággal bír, különösen a szabad választásokkal összefüggésben (*the crucial importance of free political debate in a democratic society particularly in the context of free elections*), ennek figyelmen kívül hagyása esetén pedig a rágalmazás miatti büntető ítéleteknek a jövőre nézve „bénító” vagy dermesztő hatása lehet általában véve a közügyekben folyó vitákra. Mivel tehát a konkrét ügyben a tagállami bíróságok túllépték a számukra biztosított szűk mérlegelési jogot, és nem biztosították a megfelelő egyensúlyt a konkuráló érdekek között, a beavatkozás nem minősíthető szükségesnek egy demokratikus társadalomban.

Ezt követően a politikusokat érintő, közügyekkel kapcsolatos vitákban született, a szólás-szabadság és a becsületvédelem közti kollízió kérdésében döntő szerződő államokbeli bírósági ítéletek egyezménykonformitásának felülvizsgálata már az addig kitaposott úton ment vége. E körben számos további ítélet született és születik mind a mai napig – a teljesség igénye nélkül a következőkben ismertetünk néhányat. A Standard Verlag ügyben (Standard Verlags GmbH and Krawagna-Pfeifer v. Austria, no. 19710/02, 2006. november 2.) a *Standard* kiadóját, valamint a lap belpolitikai rovatának főszerkesztőjét, Katharina Krawagna-Pfeifert marasztalták el részben polgári jogi, részben büntetőjogi alapon. Krawagna-Pfeifer a lap 1998. október 9-i számában a kommentár rovatban egy cikket közölt az Osztrák Szabadságpárt elnökéről, Jörg Haiderről és annak ügyvédjéről, Dieter Böhmendorferről, akiket az osztrák bíróságok rágalmazás kísérletéért ítélték el. Haider és Böhmendorfer egy neves gazdasági szakember aspirációit hiúsította meg, aki a számvevőszék elnöke szeretett volna lenni, azonban Haiderék megvádolták őt azzal, hogy érintett egy autópálya-építési botrányban. Ezt azonban nem sikerült bizonyítaniuk, ennek ellenére hat éven keresztül nem vonták vissza a gazdasági szakemberrel szemben előterjesztett polgári peres keresetüket, majd amikor az egyik ezzel kapcsolatos, televízióban elhangzott kijelentésük miatt az osztrák Legfelső Bíróság elrendelte egy helyesbítő nyilatkozat közzétételét, abban Haider megismételte korábbi bizonyítatlan

vádjait. Az erről készített felvétel így végül – nem lévén valódi bocsánatkérés – nem került adásba, emiatt Haidert nem rágalmazásért, hanem csak annak kísérletéért ítélték el.

Ezt az újságíró az érintett cikkben úgy kommentálta, hogy „Haidert elsőfokon elítélték amiatt, hogy tönkretette egy személy jó hírnevét és a jövőre vonatkozó reményeit.” 2000 márciusában a St. Pölten-i Regionális Bíróság 20 ezer schilling kártérítést ítélt meg Haider részére, valamint elrendelte ítélete közzétételét, továbbá – a médiatörvény 6. §-a alapján eljárva – megállapította, hogy az újság (illetve az azt kiadó jogi személy) elkövette a Btk. 111. §-ába ütköző rágalmazás vétségét, mivel olyan tényről közölt, amelyet az eljárás során nem sikerült bizonyítani. A bíróság szerint nem állja meg a helyét, hogy Haider tönkretette volna a gazdasági szakember jó hírnevét és jövőre vonatkozó reményeit, mivel Haidert csak rágalmazási kísérletért ítélték el, maga a rágalmazás tehát ténylegesen nem valósult meg, az illető semmilyen tényleges kárt nem szenvedett el, továbbá nem áll fenn kimutatható kapcsolat Haider magatartása és a megrágalmazni megkísérelt személy által esetleges ténylegesen elszenvedett hátrányok között. Magát a főszerkesztőt azonban felmentette, mivel a bíróság szerint nem bűnös szándékkal cselekedett.

Ez utóbbi ítéleti rendelkezést a bécsi Fellebbviteli Bíróság Haider fellebbezésére megváltoztatta, és megállapította Krawagna-Pfeifer büntetőjogi felelősségét is, 15 ezer schilling (meg nem fizetés esetén 15 nap szabadságvesztésre átváltoztatandó) pénzbüntetés megfizetésére kötelezve őt. A másodfokú bíróság szerint az újságíró felróható módon járt el, jóhiszeműségére nem hivatkozhat, tudnia kellett ugyanis, hogy egy mostani eset egy évekkel korábbi történést (a sértett számvevőszéki elnöki várakozásainak megghiúsulását) nem befolyásolhatott, így a valóság bizonyítása nem lehetett sikeres. Az Emberi Jogok Európai Bírósága Első kamarája – eddigre megszilárdult gyakorlatához híven – azonban egyhangúlag kimondta, hogy a bíróságok ítéletei egyezményesértők. A valóság bizonyítását ugyanis csak tényállítások esetében lehet elvárni, a vitatott kijelentés azonban alapvetően nem tényállítás, hanem értékítélet volt. Tényállításként csak a vitatott mondat első felét lehet értelmezni, vagyis azt, hogy Haidert (és Böhmendorfert) rágalmazási kísérlet miatt elítélték; ez pedig a felek által sem vitatottan igaz.

A kijelentés másik fele ugyanakkor (vagyis hogy az ezen elítélés alapjául szolgáló cselekmény tette tönkre a gazdasági szakember karrierjét) egy vélemény, amely a jó hírnév sérelme esetén is csak akkor szankcionálható, ha nem rendelkezik kellő ténybeli alappal (akkor viszont igen).⁴⁰ Jelen esetben Haider rágalmazási kísérlet miatti elsőfokú elítélése egy olyan, több éve tartó ügy állomása, amelynek során Haider alaptalanul vádolta meg az illető gazdasági szakembert különféle visszaélésekkel, amely miatt annak le kellett mondania egy általa preferált pozíció megszerzéséről, és amely vádakokat a szabadságpárti politikus folyamatosan, éveken át fenntartott vele szemben; ilyen körülmények között a vitatott értékítélet rendelkezik megfelelő ténybeli alappal, így az egyezménykonform módon nem büntethető. A Bíróság hangsúlyozta, hogy jelen ügyben, különösen a magánszemély vádlott, Krawagna-Pfeifer esetében nem az számított, hogy az osztrák bíróság viszonylag csekély súlyú büntetést alkalmazott vele szemben, hanem az, hogy egyáltalán elítélte őt; az osztrák állam (az osztrák

⁴⁰ A tényállítás és az értékítélet megkülönböztetése, illetve az értékítéletek védelme igazolásául (ha az utóbbiak kellő ténybeli alappal rendelkeznek), az EJEB megerősítette a korábban kimunkált formulát: „míg a tények léte demonstrálható, addig az értékítéletek igazsága nem alkalmas a bizonyításra. Ahol egy állítás felér egy értékítélettel, ott egy jogkorlátozás arányossága attól függhet, hogy van-e kellő ténybeli alapja a kifogásolt állításnak, mivel még egy ténybeli alapokat nélkülöző értékítélet is lehet túlzó” (Standard Verlags GmbH and Krawagna-Pfeifer v. Austria, 54. bek.).

bíróság) eljárása önmagában emiatt aránytalannak, azaz egy demokratikus társadalomban szükségtelen beavatkozásnak tekinthető.

A Lepojić-ügyben (Lepojić v. Serbia, no. 13909/05, 2007. november 6.) Zoran Lepojić, a Szerb Kereszténydemokrata Néppárt (Demohrišćanska Stranka Srbije, DHSS) babušnicai politikusa, 2002-ben az önkormányzati választások kampánya során egy újságcikk címében a település polgármesterét „despotának” nevezte, kifejezte azon meggyőződését, hogy miután a polgármestert kizárták a saját pártjából, le kellene mondania, és azzal vádolta meg, hogy „bűncselekménynek minősülő jogtalanságokat” követett el, illetve hogy „majdnem örült módjára” költi a város pénzét. A polgármester vádja alapján Lepojićot rágalalmazás (*kleveta*) miatt ítélték 15 ezer dinár, végrehajtásában felfüggesztett pénzbüntetésre, mivel vádjait nem bizonyította, illetve az utóbbi kijelentésével azt a látszatot keltette, hogy a polgármester mentális beteg, és mindezek ártottak a sértett becsületének és jó hírnevének. Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban megállapította, hogy a kérdéses kijelentések egy politikai vita részei, azok nem tényállítások, hanem értékítéletek, amelyeket egy közszereplőnek fokozottan tűrnie kell, mivel azok nem a polgármester magánéletét, hanem közérdekű ügyeket érintenek.

A Lepojić-üggyel rokon volt az EJEB által két héttel azt követően eldöntött Filipović-ügy (Filipović v. Serbia, no. 27935/05, 2007. november 20.), amiben Zoran Filipovićot, ugyanezen város egy másik DHSS-es helyi politikusát úgyszintén rágalalmazás miatt ítélték el, Lepojićhoz hasonlóan amiatt, mert hamis állításával megsértette a város akkori polgármesterének becsületét és jó hírnevét. Filipović a szerb bírósági döntések szerint egy választási gyűlésen azt mondta, hogy a város elöljárója „nem a megfelelő személy erre a feladatra”, mivel „már elsikkasztott 500 ezer német márkát” [nem polgármesterként, hanem még 1996-ban, egy állami cég vezetőjeként – *T.J.Z.*]. A büntető bíróság Filipovićot is (ezúttal 6 ezer dinár) pénzbüntetésre ítélte, mivel a kérdéses kijelentés elhangzását két tanú is állította, azonban négy másik tanú meghallgatását, akik szerint a „sikkasztás” szó nem hangzott el, hanem csak az, hogy a polgármester „megfosztotta az államot” ekkora összegű bevételtől, mellőzte; a döntést a Lepojić-ügyben kifejtettekkel azonos indokokkal az EJEB egyezményesértőnek találta.

A Wizerkaniuk-ügyben (Wizerkaniuk v. Poland, no. 18990/05, 2011. július 5.) egy lengyel helyi lap, a *Gazeta Kościańska* főszerkesztőjét és társtulajdonosát, Jerzy Wizerkaniukot ítélték büntetőperben pénzbüntetésre, mert engedély nélkül közölt a lapjában egy politikussal készült interjút. A lap két újságírója 2003. február 24-én riportot készített egy kościański illetőségű lengyel parlamenti képviselővel annak közéleti és üzleti tevékenységéről, amit hangrögzítővel felvettek. Az interjú két órán át tartott, leírata pedig közel negyven oldalt tett ki, ezért az újságírók – a politikus kérését is teljesítve – abból egy jóval rövidebb, háromoldalas szerkesztett változatot készítettek. Ezt elküldték jóváhagyásra, azt azonban a képviselő megtagadta, mivel úgy látta, számos fontos állítása kimaradt a szerkesztett verzióból. Az újság ezt követően a szerkesztett változatot ugyan nem közölte, de 2003. május 7-én az elhangzott interjúból szó szerinti részleteket (az eredeti nyelvtani formában) tett közzé, az interjú során készült fényképekkel illusztrálva. Ezt a képviselő sérelmezte, mivel az újság az engedélye nélkül publikálta a vele készült riport részleteit, ami szerinte kötetlen beszélgetés volt, nem pedig formális interjú.

Az ügyészség a sértett feljelentése alapján 2003. május 19-én az 1984-es lengyel sajtótörvény 14. §-ának megsértése miatt vádat emelt Wizerkaniukkal szemben, a poznańi Helyi Bíróság pedig 2004. április 30-án megállapította a bűnösségét és pénzbüntetésre ítélte őt. A sajtótörvény 14. § (2) bekezdése azt mondta ki, hogy az újságíró köteles a szó szerinti

közlést tartalmazó szöveget elküldeni azon személynek a közlés jóváhagyására, aki az információt szolgáltatta; e törvény 49. §-a értelmében pedig (egyebek mellett) a 14. §-ban foglalt előírást megszegő személy pénzbüntetéssel vagy szabadságvesztéssel volt büntethető. A bíróság szerint a kérelmező a sajtótörvény előírása ellenére e kötelezettségét elmulasztotta, amivel megsértette a feljelentő személyhez fűződő jogait, ezért vele szemben 1000 zloty pénzbüntetést szabott ki, enyhítő körülményként értékelve azt, hogy a főszerkesztő ugyan szándékosan vétett a törvény ellen, de az motiválta, hogy újságírói kötelességét teljesítve az interjút hozzáférhetővé tegye a közönség számára. A poznańi Regionális Bíróság másodfokon az ítéletet helybenhagyta, a sajtótörvény vonatkozó rendelkezésével szemben előterjesztett alkotmányjogi panaszt pedig a lengyel alkotmánybíróság elutasította, megállapítva, hogy az összhangban van a lengyel alkotmánnyal.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint azonban a bírósági ítéletek sértik az Egyezmény 10. cikkét, mert a beavatkozás szükségtelen volt egy demokratikus társadalomban. Az ítélet különlegessége, hogy már a legitim cél létének Bíróság általi elismerésével is problémák voltak, nemcsak a beavatkozás szükségességével. A Bíróság szerint ugyanis nem áll meg az az állami hivatkozás, hogy a bírósági döntések egyezménykonformitása mások jó hírneve védelmének a szükségességéből származik, mert az alapügyben a bírósági eljárás során fel sem merült az a tartalmi kérdés, hogy a közölt interjúrészletek olyan információt tartalmaztak volna, vagy az információt oly módon közölték volna, amely árt a sértett jó hírnevének. Ellenkezőleg, az eljárás és maga a lengyel jogerős bírósági ítélet is arról szólt, hogy Wizerkaniuk elítélésére az interjú tartalmától vagy közlési módjától függetlenül, pusztán azért került sor, mert a sajtótörvény által kívánt felhatalmazást az interjúalany nem adta meg. Mindennek ellenére, bár a Bíróság a lengyel kormány érvét „nem találta meggyőzőnek”, elismerte, hogy a beavatkozás „legitim célt szolgált”, bár ezt a legitim célt nem nevezte meg, és különösen nem vonta be a 10. cikk (2) bekezdése által felsorolt, a szólásszabadság korlátozását lehetővé tevő okok egyike alá sem.

Az ügy érdemét tekintve az EJEB megállapította, hogy a korlátozás (a sérelmezett büntetőbírói ítélet meghozatala) nem a közlés tartalma, hanem pusztán a beleegyezés hiánya miatt történt. Maga a beleegyezés intézménye azt a célt szolgálja, hogy az interjúalany meggyőződhessen arról, hogy a közlés az ő szavait tartalmazza, a kontextusukból nem kiragadott módon; ám a szó szerinti közlés jóváhagyása iránti kérés mellőzése okán, ügyési vádemelés folytán kiszabott büntetőszankció aránytalan, így szükségtelen korlátozást jelent. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint a lengyel bíróságok a konkrét ügyben nem vették kellő súllyal figyelembe azt, hogy az interjúalany egy parlamenti képviselő volt, aki politikai felelősséggel tartozik a választói felé, a vele készült interjú pedig eleve közérdeklődésre tart számot; a képviselő szavai ráadásul sem tartalmilag, sem formailag nem voltak eltorzítva, vagyis az újság pontosan azt közölte, amit és ahogyan a politikus mondott, és magát az interjút is a politikus beleegyezésével készítették el (vagyis ő annak tudatában nyilatkozott, hogy amit mond, az nyilvánosságra kerül, nem pedig egy más okból a szájából elhangzó szöveg jelent meg az újságban).

Megerősítette a Bíróság, hogy egy politikusnak nagyobb tűrési kötelezettsége van, és a személyiségi jogai védelmét a közügyekkel kapcsolatos tájékoztatással és tájékozódással kapcsolatos érdek fényében kell megítélni. Mivel a bíróságok által alkalmazott sajtótörvénybeli rendelkezések gyakorlatilag egy *bianco* felhatalmazást (*carte blanche*) adnak a riportalanyok számára arra, hogy a számukra kínos vagy kedvezőtlen interjúk közlését gátolják, függetlenül attól, hogy az mennyire volt pontos és a valóságnak megfelelő, alkalmasak arra, hogy az interjú egésze publikálásának utólagos megakadályozásától való félelem miatt az újságíró

eleve tartózkodjon a kellemetlen, „vizslató” kérdések (*probing questions*) feltételétől. Ez a dermesztő hatás az interjúk tartalmáról való döntés lényegét érintheti, így pusztán a jóváhagyás elmaradása miatti büntető szankció sérti az Egyezmény által biztosított véleménynyilvánítási szabadságot. A sajtótörvény e rendelkezése különösen annak fényében aránytalan, hogy a lengyel jog lehetővé teszi a téves állítások esetén a helyreigazítást. Ráadásul az a paradox helyzet áll elő, hogy míg az interjúalany mondandójának újságíró általi összefoglalásához a sajtótörvény nem teszi kötelezővé az interjúalany engedélyének beszerzését, addig a visszaélésre sokkal kevesebb esélyt adó szó szerinti közléshez igen.

Végül a Bíróság hozzátette, hogy a sajtótörvény még a rendszerváltás előtt született meg, amikor a sajtótermékeket előzetesen cenzúrázták, és ugyan e törvényt sokszor módosították, a módosítások a 14. és a 49. §-okat soha nem érintették. Az Emberi Jogok Európai Bírósága nem ismeri annak okát, hogy a lengyel törvényhozás miért nem helyezte még hatályon kívül ezeket a passzusokat, de „meg kell, hogy jegyezze”: e rendelkezések nem egyeztethetők össze a demokratikus társadalom elveivel és azzal a jelentőséggel, amit a véleménynyilvánítási szabadság egy ilyen társadalomban feltételez (*Wizerkaniuk v. Poland*, 84. bek.). Mindezek miatt az EJEB szerint egy tartalmilag pontos, nem visszaélészerű, az újságíró jóhiszeműségét meg nem kérdőjelező cikk publikálójának pusztán az engedély hiánya miatti büntetőjogi szankcionálása a védett érdekhez, a személyek jó hírneve megóvásának céljához képest aránytalan, így egy demokratikus társadalomban szükségtelen.⁴¹

6. A szólásszabadság határai és a személyiségvédelem érvényesülése a politikus sértettek elleni rágalmazási és becsületsértési ügyekben

A véleménynyilvánítási szabadságot – mint láttuk – a politikusokat érintő kijelentésekkel kapcsolatban az Emberi Jogok Európai Bírósága meglehetősen tág határok között részesíti védelemben. Azonban e védelem – és ezáltal a politikusok tűrési kötelezettsége – sem korlátlan: még a politikusok sem kötelesek eltűrni a velük szembeni hamis tényállításokat, a minden ténybeli alap nélküli becsületsértést, vagy a becsületüket vagy jó hírnevüket sértő olyan kijelentéseket, amelyeknek nincs közüik közszereplői mivoltukhoz, azaz kizárólag a magánéletükkel vannak kapcsolatban.⁴²

A Tammer-ügyben (*Tammer v. Estonia*, no. 41205/98, 2001. február 6.) pl. éppen a magánélet sérelme miatt nem találta megalapozottnak a strasbourgi Bíróság az észti bíróságok által felelősségre vont elkövető, az észti *Postimees* című lap újságírója és szerkesztője, Erno Tammer kérelmét arra, hogy az EJEB állapítsa meg, hogy az észti állam a Tammert becsületsértés miatt elítélő bírósági döntésekkel megsértette az Egyezmény 10. cikkét. A kérelmező újságíró az 1990–1992 közötti észti miniszterelnök, Edgar Savisaar korábbi szeretőjét, későbbi feleségét, Vilja Laanarut sértette meg, amikor Tammer egy, a nővel annak emlékiratainak

41 Az ítélet a IV. számú kamarában, egyhangúlag (7 : 0 arányban) született meg. A sérelem megállapításán, valamint a vagyoni jellegű károk és a költségek megtérítésén túl az EJEB 4 ezer euró nem vagyoni kártérítést is megítélt a kérelmezőnek.

42 Ugyanakkor, ha e közlések a magánélettel vannak ugyan kapcsolatban, de összefüggésben állnak az érintett közszereplői mivoltával (illetve közszereplésével) is, azt az érintett – az egyéb feltételek megvalósulása esetén – már köteles tűrni.

megírásán korábban együtt dolgozó íróval, Ülo Russakkal készített interjút, ami 1996. április 3-án jelent meg.⁴³ Az interjú központi témája az volt, hogy Russak az együttműködés megszakadása után jogszerűen jelentette-e meg Laanaru akarata ellenére az addigi közös munkájuk eredményét folytatásos riport formájában. Ezen interjú során Tammer feltett egy Laanarura vonatkozó kérdést, ami így hangzott: „Nem érzi úgy, hogy rossz személyből csinált hőst? Egy emberből, aki tönkretesz más házasságát (*abielulõhkuja*), illetve aki alkalmatlan anyaként elhagyja a gyereket (*rongaema*). Nem a legjobb példának tűnik a fiatal lányok számára.” A két észt kifejezésnek nincs egyetlen szóval lefordítható angol (vagy magyar) megfelelője, így az EJEB a fordítás során maga is csak körülírni tudta azokat. Mindazonáltal azok egyértelműen olyan szavak, amelyek a társadalom által elítélendő cselekedetek megvalósítóiként utalnak az ezen kifejezések által megjelölt személyekre.

Emiatt Laanaru az észt Btk. 130. §-ába ütköző becsületsértés miatt feljelentést tett Tammer ellen,⁴⁴ az észt bíróságok pedig el is ítélték őt. 1997 áprilisában az elsőfokú bíróság 220 korona pénzbüntetést szabott ki vele szemben becsületsértés miatt, azt is figyelembe véve, hogy a vádlott mindvégig tagadta a becsületsértés megvalósítását, és elzárkózott attól, hogy bocsánatot kérjen. Tammer azzal védekezett, hogy a kijelentések nem állítások, hanem kérdések voltak, csak a szerkesztés során véletlenül pont került a kérdőjel helyére; a bíróság szerint azonban a későbbi kérelmező kijelentései nem kérdésként, hanem általa közölt véleményként értékelhetők, függetlenül attól, hogy kérdőjel van-e a mondat végén. E kijelentések becsületet sértő mivolta pedig független attól, hogy azok igazak-e; ezzel kapcsolatban a szakértőként felkért észt Nyelvtudományi Intézet szakvéleményét idézve a bíróság kimondta, hogy a két kifejezés értékítéletnek minősül, amellyel a vádlott erősen negatív és elítélő attitűdöt fejezett ki azon jelenséggel szemben, amire e kifejezések utalnak.

A fellebbezés folytán eljáró másodfokú bíróság 1997 májusában az elsőfokú ítéletet helybenhagyta. A vádlott azon hivatkozását, hogy újságíróként e vélemény a szólásszabadság védelme alatt áll, amely jog biztosítja számára az eszmék, vélemények és más információk szabad terjesztését, nem fogadta el, hangsúlyozva, hogy e jog nem korlátlan, az egyik jogszerű korlát pedig éppen a becsületvédelem. A Fellebbviteli Bíróság e kijelentéseket nem „tisztességtelennek”, hanem az „emberi méltóságot sértőnek” és az ügy körülményeit értékelve, „visszaélésszerűnek” találta. A másodfokú bíróság szerint pusztán azon – nem vitatott – tények közlése, hogy a sértett nem maga nevelte a gyermekét, és hogy tönkretette Savisaar házasságát, nem valósított volna meg becsületsértést, a két dehonesztáló kifejezés használata viszont igen. Végül az ügy az észt Legfelső Bíróság elé került, ami, elutasítva a vádlott felülvizsgálati kérelmét, 1997 augusztusi ítéletében leszögezte, hogy bár a közvéleménynek joga van elvárni a sajtótól, hogy a közszereplők életével alaposabban foglalkozzon, mint a hétköznapi emberek életével, nincs joga elvárni azt, hogy a sajtó a közszereplők becsületét csorbítsa, illetve azt is hozzátette, hogy még a zsurnalisztikai stílus sem lehet támadó vagy megalázó.

43 A sértett később feleségül ment a politikushoz, de kapcsolatuk már akkor megkezdődött, amikor a férfi még házas volt az első feleségével, majd belépett későbbi férje pártjába is, illetve annak minisztériumi tanácsadója lett, amikor Savisaart 1995-ben belügyminiszterré nevezték ki. 1989-ben a kapcsolatukból gyermek is származott, karrierje érdekében azonban Laanaru lemondott a gondozásáról, így végül a bíróság Laanaru szüleit jelölte ki a gyermek nevelésére.

44 E paragrafus szerint, aki más személyt becsületében vagy méltóságában meg nem engedett módon lealacsonyít, pénzbüntetéssel vagy elzárással büntetendő.

Tammer az őt elítélő bírósági döntésekkel szemben az EJEB-hez fordult, annak megállapítását kérve, hogy azok megsértették a 10. cikk által biztosított véleménynyilvánítási szabadságát. Úgy érvelt, hogy Laanaru a saját jogán közszereplő, párttag, egy miniszter befolyásos tanácsadója, egy korábban nagy visszhangot kiváltott lehallgatási botrány kiobbantója, ezért fokozott tűrési kötelezettség terheli őt. A kifejezések, amiket választott, ugyanazt a helyzetet írják le egyetlen szóval, amit korábban a Fellebbviteli Bíróság más szavakkal írt körbe, kijelentve, hogy utóbbi használatával a becsületsértés nem valósult volna meg. Szándéka nem Laanaru megsértése, hanem az interjúalany, Russak provokációja volt, a kérdés pedig nem Laanaru személyére, hanem egy személyiségtípusra vonatkozott. A kijelentések alapjául szolgáló helyzet az egész észti társadalom számára ismert, így a sérelmezett kifejezések használatával nem sértette meg Laanaru magán- és családi életét, különös tekintettel arra, hogy az ezek alapjául szolgáló tényekről maga Laanaru beszélt korábban a nyilvánosság előtt. Végül annak a véleményének adott hangot, hogy az őt újságíróként megillető véleménynyilvánítási szabadság és a társadalom tájékozódáshoz való joga jelen esetben felülmúlja a sértett magán- és családi életének védelméhez fűződő érdeket.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága kamarája a kérelmező ezen nézetét nem osztotta, és egyhangúlag megállapította, hogy a konkrét ügyben a vádlott újságíró becsületsértés miatti elítélésével az észti bíróságok nem követtek el egyezményesértést, mert legitim cél, nevezetesen mások jogai megóvása érdekében, az arányosság követelményét túl nem lépve jártak el és hoztak döntést. Az Emberi Jogok Európai Bírósága elsődlegesen annak tulajdonított jelentőséget, hogy a Laanarut érintő kijelentések a sértettet magánemberi mivoltában érték, így Laanarunak a közéleti szereplőkkel, kivált a politikusokkal szemben elvárt magasabb fokú tűrési kötelezettségére Tammer nem hivatkozhat. 1996 áprilisában, amikor az ominózus interjú megjelent, Laanaru már minden közéleti posztjáról lemondott, így a sérelmes kifejezések használata nem tekinthető közérdekűnek. Az igaz ugyan, hogy az e kifejezések alapjául szolgáló magatartásokat a sértett maga hozta nyilvánosságra, azt azonban már magánemberi minőségében tette. E magatartások megtörténtének további közzététele nem jogellenes, arra tárgyyszerű módon lehetőség van, nem becsületsértő tehát e tények leírása (pl. az, hogy Laanaru okozta Savisaar házasságának felbomlását, vagy hogy a gyermekét az anyja gondjaira bízta), de a használt kifejezések ezen a határon túlmentek: olyan értékítéletet tartalmaztak, amelyet támadó nyelvezetben fogalmaztak meg, ez pedig nem volt szükséges ahhoz, hogy az újságíró az e magatartásokkal szembeni negatív véleményét kifejezze.

A Bíróság szerint tehát a kérelmező a sértett tevékenységével szemben anélkül is megfogalmazhatta volna a kritikáját, hogy hasonló becsületsértő kifejezéseket használt volna, amelyek az egykori közéleti szereplő, de a közélettől, illetve a politikai szerepvállalástól már visszavonult személy esetében indokolatlanok voltak, sértették annak magánélethez fűződő jogát, így ez utóbbi jog védelme érdekében Tammer véleménynyilvánítási szabadságának korlátozása, tekintettel az alkalmazott szankció csekély súlyára is, nem tekinthető olyanoknak, mint amellyel az észti bíróságok megsértették volna a szerződő államok hatóságainak biztosított szűk mérlegelési szabadságot. Az Emberi Jogok Európai Bírósága döntésének fogyatékosága ugyanakkor, hogy – az ügy mikénti értékeléséből fakadóan, azaz amiatt, hogy a sértettet a kérdéses közlés megtörténte idején már nem minősítette közéleti szereplőnek – nem adott elvi választ arra, mi a követendő álláspont akkor, ha egy még ténylegesen aktív politikus magánéletét érintő közlés valósul meg becsületsértő módon.

A további ügyekben a strasbourgi Bíróság tényállításokkal (tehát nem véleménynyilvánítással) kapcsolatos, azaz a tagállami bíróságok által rágalmazásnak minősített elkövetési magatartásokat bírált el, amelyek központi gondolata az a megállapítás, hogy nem bizonyított tényállítások esetében a kijelentésért felelős személy (közlő, közlétevő stb.) büntetőjogi felelőssége megállapítható – azzal a tagállami bíróságok jogszerű módon, legitim cél érdekében, arányosan korlátozzák az Egyezmény 10. cikke által garantált véleménynyilvánítási szabadságot. Az e vonatkozásban mintaadó Radio France ügyben (Radio France and Others v. France, no. 53984/00, 2004. március 30.) az EJEB három kérelmező, a Radio France rádiós műsorszolgáltató, Michel Boyon, annak igazgatója, és Bertrand Gallicher újságíró ügyében döntött. 1997. február 1-jén a *Point* című hetilapban megjelent egy cikk, amelyben Michel Junot-ról, Jacques Chirac későbbi francia elnök és egykori párizsi főpolgármester 1977–1995 közötti főpolgármester-helyetteséről azt derítették ki,⁴⁵ hogy 1942–1943 között Pithiviers prefektus-helyettese volt, ilyen minőségében pedig közreműködött körzete, Loiret két gyűjtőtábor, a pithiviers-i és a Beaune-la-Rolande-i tábor rendjének fenntartásában, ahol zsidók ezreit tartották, mielőtt Drancyn keresztül Auschwitzba internálták őket. A cikk azt is hozzátette, hogy – a cikk egyébként célpontjával, Maurice Paponnal ellentétben – Junot senkinek nem adott parancsot senki letartóztatására, táborokba szállítására vagy Drancyba szállítására. Idéztek ugyanakkor Junot korabeli jelentéseiből, amikben elégedetten számolt be arról, hogy a zsidók bevagonírozása és Drancy felé útnak indítása rendben, fennakadások nélkül megtörtént. Ugyanitt a hetilap közölt egy rövid interjút Junot-val, aki elmondta, hogy összesen egyszer jelentett a táborokról, de egyrészt nem tudta, hogy abban kiket tartanak fogva, másrészt nem volt tudomása sem arról, hogy a táborlakókat Auschwitzba deportálják (ő csak arról tudott, hogy Drancyba tartanak), sem arról, hogy egyébként Auschwitz egy megsemmisítő tábor (utóbbiról, állítása szerint, csak akkor szerzett tudomást, amikor 1945 tavaszán az első felszabadított auschwitzi foglyok hazatértek).

1997. január 31-én délután öt órakor, vagyis az imént bemutatott *Le Point*-beli cikk megjelenését megelőző nap, de annak a másnapi lapszámba való beszerkesztésével egyidejűleg az elsőrendű kérelmező által működtetett France Info rádiócsatornán Bertrand Gallicher egy riportot közölt, amelyben állítása szerint a *Point*-ban másnap megjelenő cikk alapján beszélt Junot II. világháború alatti tevékenységéről. Ebben a műsorban elhangzott, hogy „a *Point* nevű hetilap szerint [...] Junot [...] bevallja, hogy ő szervezte a deportáltak Drancyba szállítását,” továbbá, hogy a hetilapbeli interjúban Junot azt állítja, hogy „ahogy Maurice Papon, ő sem tudott semmit a deportált zsidók sorsáról.” Végül a közlés tartalmazta a Junot-nak tulajdonított azon véleményt, hogy „az e napokban elkövetett bűncselekményekre a történelem diszkrét fátylát kellene borítani.” E közlést lényegileg egyező tartalommal a rádióállomás délután hat és másnap délelőtt 11 óra között még 62 alkalommal megismételte, mindannyiszor hangsúlyozva, hogy az információ a hetilap cikkén alapul. Az esti 11 órás hírektől kezdve ugyanakkor már az is elhangzott, hogy „Maurice Paponnal ellentétben Junot senkinek nem adott parancsot senki letartóztatására, táborokba szállítására vagy Drancyba szállítására,”

45 Az Emberi Jogok Európai Bírósága döntése Junot-ról nem politikusként beszél, hanem mint egykori (1942–1943 közötti) állami tisztviselőről. Mivel azonban a Junot-t támadó rádióközlemények kiindulópontja kétségtelenül az volt, hogy ő a cikkek megjelenésekor is közszereplő volt, helyesnek tűnik az ügyet itt, nem pedig a politikusnak nem minősülő tisztviselővel kapcsolatos ügyeket tárgyaló fejezetben bemutatni. Mindez annál is inkább indokolt, mert az ítélet érvrendszere később megjelenik más, az EJEB által is politikusi minőségük alapján értékelt és ugyane fejezetben tárgyalt közszereplők ügyeiben is.

továbbá a másnap délelőtt 11 órás híreket követően (szórványosan pedig már aznap reggel 6.45-től) kifejezetten az is, hogy Junot e vádak tagadja.

Junot egyrészt polgári jogi, másrészt – a sajtószabadságról szóló 1881. július 29-i törvény 29. és 31. §-ának megsértése, azaz egy közszolga nyilvános megrágalmazása miatt – büntetőeljárást kezdeményezett, utóbbit a későbbi természetes személy kérelmezőkkel szemben. A párizsi Büntetőbíróság 1997. november 25-i ítéletében megállapította mind a magánjogi, mind a büntetőjogi felelősséget, utóbbi tekintetében Boyont és Gallicher-t 20-20 ezer frank pénzbüntetésre ítélte. Azt is megállapította, hogy azon tény, hogy Junot lenne felelős a két táborba összegyűjtött zsidók deportálásáért, mivel ő szervezte meg a foglyok transzportját, illetve ő felügyelte több ezer zsidó deportálását, a kérelmezők nem tudták bizonyítani, az általuk bizonyítékként bemutatott iratok ugyanis ennek igazolására nem voltak alkalmasak, azokból olyan következtetés nem vonható le, hogy Junot személyesen részt vett volna a transzportok megszervezésében és lebonyolításában. A kijelentés tehát tényállítás volt, amelynek valóságát nem sikerült bizonyítani, így a rágalmazás megvalósult. A párizsi Fellebbviteli Bíróság ezt az ítéletet 1998. június 17-i határozatával helybenhagyta.

A strasbourgi Bíróság, megismételve a sajtónak a demokratikus társadalomban betöltött szerepével kapcsolatban korábban kialakított gyakorlatát, azt a konkrét ügyre nézve a következőképpen specifikálta. A Bíróság szerint kétségtelen, hogy egy, a megszállás idején magas pozíciót betöltő állami hivatalnok attitűdje nagyfokú közérdeklődésre tarthat számot, és az ezzel kapcsolatos információk közreadása a sajtó demokratikus társadalomban betöltött szerepének lényegi részét képezi, különösen egy olyan nyilvános vita kapcsán (Papon büntető tárgyalásáról), amely a kérdéses időben élenken foglalkoztatta a közvéleményt. Mivel az ügy a sajtószabadságot érinti, a francia hatóságok mérlegelési joga korlátozott, így az EJEB-nek is aprólékosan kell vizsgálnia, hogy a sajtószabadságot korlátozó döntés meghozatalára arányosan került-e sor. A sajtónak mindenekelőtt jóhiszeműen, az újságírói etikával összhangban kell eljárnia, hogy pontos és megbízható információkat szolgáltatson. Ugyanakkor az az általános követelmény, hogy az újságírók tartsanak kellő távolságot az általuk idézett olyan közlések tartalmától, amelyek sérthetnek vagy felháboríthatnak másokat, vagy amelyek árthatnak mások jó hírének, nem egyeztethető össze a sajtónak az aktuális eseményekről szóló információk, a vélemények és az eszmék terjesztésének szerepével,⁴⁶ emiatt nem állítható, hogy a sérelmezett közlemények pusztán sugárzásával a terheltek rosszhiszeműen jártak volna el.

Az ügy megítélésének kulcspontja azonban nem a *Point*-ban megjelenő közlések továbbadása, hanem az abban szereplő állítások sugárzása volt. Az egyik rádióban elhangzott kijelentés, nevezetesen az, hogy Junot „bevallja, hogy ő szervezte a deportáltak Drancyba szállítását,” hamis volt, és nem is szerepelt a hetilapbeli cikkben. Az igaz ugyan a Bíróság szerint, hogy a cikk azt állította, hogy az internált zsidók transzportja „Juno felelőssége alá tartozott,” a cikkben semmi nem utal arra, hogy a transzport indítását ő szervezte volna meg, és azt a rádióállomás, illetve annak igazgatója és újságírója más bizonyítékokkal sem tudta igazolni. A Bíróság szerint e kijelentés tényállítás, amelyet nem lehet megengedhető „túlzásként” vagy „provokációként” felfogni – ez az idézett cikk tartalmáról való, egyértelműen hamis információk terjesztésének tekintendő. Noha tehát egyéb vonatkozásokban a rádiós közlemények nem mentek túl a *Point*-ban megjelent információk megismétlésén és annak

46 Mindezt a Bíróság először a – később bemutatandó – Thoma-ügyben mondta ki (Thoma v. Luxembourg, no. 38432/97, 2001. március 29., 64. bek.).

jelzésén, hogy ezen információk onnan származnak, ezen egyetlen közlés olyan szavakkal összegezte a hetilap hosszú cikkét Junot magatartásával kapcsolatban, amely a forrásban nem szerepelt, így eredeti közlésnek minősült. E közlés mint hamis tény állítása sértette Junot becsületét és méltóságát, így ennek megállapításával a francia bíróságok a szerződő állam hatóságainak biztosított mérlegelési lehetőség keretein belül maradtak. Elvi jelleggel mondta ki a Bíróság azt is, hogy e mérlegelési lehetőség terjedelmét tekintve „egy rágalmas miatt kiszabott büntető szankció önmagában nem tekinthető aránytalannak” (Radio France and Others v. France, 40. bek.). Mivel pedig az ügyben ténylegesen alkalmazott szankció visszafogott volt,⁴⁷ a büntetőítélet az EJEB kamarájának egyhangú döntése szerint nem volt aránytalan, így a beavatkozás legitim volt, és nem tekinthető szükségtelennek egy demokratikus társadalomban.

Az ügy azon egyszerű tanulsága, hogy „hazudni még egy közszereplő kárára sem szabad,” nem sokkal később megjelent egy másik EJEB-döntésben. A Lindon-ügyben (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France [GC], no. 21279/02 és 36448/02, 2007. október 22.) az ugyancsak a francia bíróságok által rágalmas miatt elítélt terheltek az ismert szélsőjobboldali politikus, a Nemzeti Front (Front National – FN) akkori elnöke, Jean-Marie Le Pen sérelmére követték el bűncselekményüket, ami miatt a büntető eljárás végeredményeként pénzbüntetést kaptak. Az ügy alapja Mathieu Lindon író *Le Procès de Jean-Marie Le Pen* („Jean-Marie Le Pen tárgyalása”) című regénye volt, ami valós események alapján készült. 1995-ben ugyanis egy Nemzeti Front által szervezett menet egyik résztvevője hidegvérrel megölt egy marokkói bevándorlót, Brahim Bouaramot, majd beismerte, hogy ezt rasszista indítékból tette.⁴⁸ A regény a cselekményt egy hasonló regénybeli gyilkosság elkövetőjének, egy plakátragasztó FN aktivistának a védője, egy zsidó, homoszexuális szélsőbaloldali ügyvéd köré építi, tartalmi mondanivalója azonban (amit a regény különböző szereplőivel mondat ki az író) az, hogy a (regénybeli és valós) gyilkosságokért valójában Le Pen a felelős. Rögtön a hetedik oldalon az ügyvéd főszereplő szájába adva mondanivalóját, ezt írja: „Nem a Nemzeti Front elnöke felelős azért a gyilkosságért, amit az ő retorikája által felhergelt tizenéves aktivisták egyike követett el?” Később pedig a következő szerepel benne: „Blistier [a regénybeli gyilkos] pontosan azt tette, amit Le Pen tanácsolt,” illetve „mindenki egyetért abban, hogy ennek nem Blistier, hanem Jean-Marie Le Pen tárgyalásának kellene lennie.” Végül szerepel a regényben a következő kitétel is: Le Pen „egy vámpír, aki a választói elkeseredettségéből húz hasznát, de néha azok véréből is, éppúgy, ahogyan ellenfelei véréből.”

A párizsi Büntetőbíróság 1999. október 11-én a könyv felelős kiadóját, Paul Otchakovsky-Laurens-t bűnösnek találta rágalmas vétségében, magát Lindont pedig e bűncselekmény bűnségédeként vonta felelősségre, és – a magánjogi jogkövetkezmény mellett⁴⁹ – 15-15 ezer frank pénzbüntetése ítélte őket. A bíróság szerint a könyv egésze – egy fikciós történetbe

47 A francia bíróságok a másod- és harmadrendű vádlottakkal, azaz a természetes személyekkel szemben 20-20 ezer frank pénzbüntetést szabtak ki, ami körülbelül 3-3 ezer eurónak felel meg, valamint egyetemlegesen kötelezték őket 50 ezer frank kártérítés megfizetésére; továbbá a Radio France-szal szemben elrendelték, hogy 24 órán keresztül kétóránként olvassanak be a France Infón egy 118 szavas közleményt a bírósági ítéletről, ami a 62-szer megvalósított jogsértés mellett szintén nem tekinthető aránytalannak.

48 Egy másik 1995-ös gyilkosságot pedig egy másik FN-aktivista követett el egy bizonyos Ibrahim Ali, a Comore-szigetektől származó, de már francia állampolgársággal rendelkező személlyel szemben.

49 A párizsi Büntetőbíróság a két kérelmezőt egyetemlegesen 25 ezer frank kártérítés megfizetésére ítélte, valamint kötelezte őket ezen ítélet közzétételére.

ágyazva – nyilvánvalóan Le Pen portréja, ahogyan arra már a cím is utal. Az olvasó már rögtön a regény elején arra a következtetésre jut, hogy az Le Pen kritikája, különösen azért, mert az írottakat egyértelműen valós és aktuális események inspirálták. A regény célja egy bizonyos kép bemutatása Le Penről, ezért a szöveg, irodalmi értékétől függetlenül, alkalmas arra, hogy az érintett becsületét és jó hírnevét sértse, a terheltek jóhiszemősége pedig a körülmények alapján nem áll fent. A párizsi Fellebbviteli Bíróság az ítéletet 2000. szeptember 13-i határozatával helybenhagyta. Szerinte a regénybeli megnyilvánulások valójában Lindon szavai, amiket a regény főhősének szájába adott, így azok megvalósítják a rágalmazást. A jogerős ítélet elleni kasszációs kérelmet a francia Semmítőszék nem találta megalapozottnak.

Serge July, a harmadrendű kérelmező a *Libération* című újság felelős kiadója volt. A lap Lindon és Otchakovsky-Laurens elsőfokon történt elítélése után egy 97 kortárs író által aláírt petíciót jelentetett meg, amiben az aláírók kifejezték egyet nem értésüket az ítélettel. A petíció így kezdődött: „A *Procès de Jean-Marie Le Pen* című könyvből származó azon kitételek, amik miatt Mathieu Lindont és a kiadóját elítélték, nem rágalmazók. Készek vagyunk ugyanezeket könyvben leírni. Amit írni fogunk, Le Pen ellen írjuk.” Majd a petícióban megismétlik azt a négy idézetet, amik miatt Lindont és Otchakovsky-Laurens-t elítélték, mindegyik után külön hozzátéve, hogy „az felfogásom szerint nem rágalmazó, és ugyanezt hajlandó vagyok leírni egy regényben.” A petíció végén pedig hozzáfűzik, hogy „ha mindezek egy regényben rágalmazó jellegűnek minősülnek, rágalmazó jellegűnek minősülnek a való életben is. Ennek alapján a saját logikája szerint Jean-Marie Le Pen engem is be kell, hogy pereljen, és egy bíróság engem is el kell, hogy ítéljen, mivel megismételtem itt ezeket a kitételeket.” Le Pen valóban eljárást kezdeményezett, bár nem a 97 aláíró, hanem csak July, a lap kiadásáért felelős személy ellen, akit a párizsi Büntetőbíróság 2000. szeptember 7-én rágalmazás miatt ugyancsak elítélt; ő is – a korábbi ügy terhelteihez hasonlóan – 15 ezer frank pénzbüntetést kapott. Miután a bíróság megállapította, hogy a lap több, korábban rágalmazónak minősített idézetet ismételt meg, kimondta, hogy „e megjegyzések rágalmazó természetéhez [...] nem fér kétség.” A párizsi Fellebbviteli Bíróság 2001. márciusában ezt az ítéletet is helybenhagyta, a Semmítőszék pedig az azzal kapcsolatos kasszációs kérelmet itt sem találta megalapozottnak.

A kérelmezők által indított eljárásban az EJEB Nagykamarája 13:4 arányban megállapította, hogy a francia állam nevében eljáró büntetőbíróságok nem követtek el egyezmény-sértést. Mindenekelőtt megismételte a tényállítás és értéktétel megkülönböztetését lehetővé tevő szempontot, nevezetesen azt, hogy míg a tényállítás esetében annak valósága bizonyítható, addig az értéktétel arra nem alkalmas, és hozzátette, hogy e megkülönböztetés elvégzése alapvetően a szerződő állam bíróságának a feladata. Megismételte a korábbi gyakorlatában kimunkált azon tételt is, hogy a becsület csorbitására alkalmas értéktétel védendőségéhez is szükséges, hogy a vélemény kellő ténybeli alappal bírjon. Jelen ügyben azonban az EJEB szerint nem pusztán véleménynyilvánítás, hanem tényállítás történt. Igaz, hogy a nyilvános vitában bizonyos fokú túlzás vagy provokáció is megengedett, és az is, hogy az elfogadható kritika határai politikusok (vagy politikai pártok) esetén (mint Le Pen és az FN) tágabbak, mint magánszemélyek esetében, és ez a jelen ügyre nézve is igaz, ahol egy olyan politikus a sértett fél, aki saját magát teszi ki éles kritikának, ezért e minőségében különösen nagy fokú toleranciával kell viseltetnie, mindazonáltal e kritika sem lehet korlátlan.

A Bíróság szerint az első- és a másodrendű kérelmező ügyében a francia büntetőbíróság döntésének észszerű indokát adta: egy személynek, még ha politikus is, egy „gyilkos banda

főnökéhez” történő hasonlítása, illetve az a kijelentés, hogy egy gyilkosság, még ha azt egy regénybeli karakter követte is el, az ő tanácsára történt, továbbá az illető leírása akként, mint „egy vámpír, aki a választói elkeseredettségéből húz hasznot, de néha azok véréből is, éppúgy, ahogyan ellenfelei véréből,” túllépi a megengedhető kritika határait, ezért legitim cél annak biztosítása, hogy még a politikai viták is a visszafogottság és a korrektség egy bizonyos minimális keretei között folyjanak, még egy olyan ellenféllel szemben is, aki a politikai spektrum szélén foglal helyet. Az Emberi Jogok Európai Bírósága, immáron nagykamarai szinten is megismételve a kamarai döntéssel a Radio France ügyben kimondott elvi tételt, ismét leszögezte, hogy egy rágalmazás miatt kiszabott büntető szankció önmagában nem tekinthető aránytalannak (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France, 59. bek.).

Azt is kimondta, hogy (ahogyan a Radio France ügyben is) a kiszabott büntetés alacsony mértéke miatt az alkalmazott eszköz az elérni kívánt célhoz képest szintén nem tekinthető aránytalannak. Végül, July ügyében az EJEB ugyancsak elismerte a francia büntetőítéletek egyezménykonformitását, mivel July lapja olyan petíciót közölt, amely a rágalmozó állításokat megismételte, kifejezve az aláírók egyetértését ezen kijelentésekkel. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ennek kapcsán kimondta, hogy az újságírók azon jogának védelme, hogy az információkat a közérdekű ügyekben terjesszék, előfeltételként azt is megköveteli a részükről, hogy jóhiszeműen és a valóságnak megfelelő ténybeli alapon (*accurate factual basis*), megbízható és pontos információt szolgáltatva, az újságírói etikával összhangban járjanak el (Lindon, Otchakovsky-Laurens and July, 67. bek.). A véleménynyilvánítási szabadság kötelezettségekkel és felelősség jár együtt, amelyeknek még a komoly közérdeklődésre számot tartó ügyek vonatkozásban is érvényesülniük kell. A mérsékelt szankció fényében a rágalmozó kijelentések miatti büntetőítélet ezért July esetében sem tekinthető aránytalannak, így a beavatkozás nem lépte túl azt a mértéket, ami mások jogai védelme érdekében egy demokratikus társadalomban szükséges.

Az ez utáni strasbourgi gyakorlat már csak követi a két előző ügyben ismertetett döntési és érvelési mintát. Hasonló következtetésre jutott pl. az EJEB a Makarenko-ügyben is (Makarenko v. Russia, no. 5962/03, 2009. december 22.), ahol az elkövető kérelmező, Anatolij Mihajlovics Makarenko egy politikust azzal vádolt meg, hogy részt vett egy gyilkosságban. Makarenkót az FSB, az orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat (az egykori KGB utódszervezete) azzal gyanúsította meg, hogy jelentős kárt okozó csalást követett el, ami miatt a szmolenszki Bíróság 2002 decemberében előzetes letartóztatásba helyezte. 2004 júniusában az elsőfokú bíróság csalás minősített esete, lőszér engedély nélküli birtoklása és okirat-hamisítás miatt öt év szabadságvesztésre ítélte, amit – az okirat-hamisítás megvalósulását bizonyíthatatlannak találva – a másodfokú bíróság 2004 októberében két hónappal csökkentett.

Még 2002 májusában a később bűnözőnek találtatott kérelmező ellen gyilkosságot kíséreltek meg: többször rálöttek az autójára, a sofőrt megölték, a kérelmező testőrért súlyosan, őt magát pedig enyhén megsebesítették, míg az ugyancsak az autóban ülő ötéves kislányának nem esett baja. Makarenko a merénylet után még aznap sajtótájékoztatót tartott, ahol azt állította az FSB egyik tábornokáról, a következő szmolenszki kormányzóválasztáson indulni szándékozó jelöltről, hogy ő rendelte meg a merényletet. Ezt az állítását később visszavonta és bocsánatot kért, a tábornok azonban magánindítványt terjesztett elő, kérve Makarenko rágalmozás miatti felelősségre vonását. Az eljáró békebíró 2003 februárjában megállapította a későbbi kérelmező bűnösségét, és egy év próbára bocsátotta őt. Kimondta, hogy a vádlott hamis információt terjesztett, ami sértette a magánvádoló becsületét és méltóságát, vala-

mint károsította jó hírnevét. Ezen információk megalapozatlanok voltak, azokat a terheltnek semmilyen bizonyítékkal nem sikerült alátámasztania,⁵⁰ a cselekményt pedig egyértelműen szándékosan, mégpedig nagy nyilvánosság előtt követte el, így felelőssége megállapítható. 2003 novemberében a másodfokú bíróság a vádlott fellebbezését elutasította, így a békebíró döntése jogerőre emelkedett.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága ezen ügyben is leszögezte, megismételve a Radio France és a Lindon-ügyekben kimondott elvi tételt, hogy büntetőjogi eszközök rágalmazás elkövetése miatt történő alkalmazása önmagában nem tekinthető az elérni kívánt célhoz, azaz mások jogai védelméhez képest aránytalannak. Növumként továbbá azt is hozzátette, hogy az sem egyezményesértő, ha a szerződő állam joga a rágalmazás miatt eljárás alá vonttól megköveteli az általa tett állítások bizonyítását (Makarenko v. Russia, 156. bek.). A konkrét ügyben a kérelmező a sértett becsületét és jó hírnevét súlyosan romboló tényállításokat tett, amelyek valóságát nem tudta bizonyítani, így megvalósította a rágalmazást, az ezért kiszabott szankció (a próbára bocsátás) pedig nem tekinthető túlzottnak; így az orosz állam ezen ítélettel nem sértette meg az Egyezmény 10. cikkét.⁵¹

Végül, az előbbi határozatokban lefektetettekkel azonos elvi következtetésre jutott a Bíróság a hasonló megítélésű tagállami bírósági döntések elleni ügyek talán leginkább tankönyvszerű, paradigmikusnak tekinthető kázusában, a Gąsior-ítéletben is (Gąsior v. Poland, no. 34472/07, 2012. február 21.). Wanda Gąsior éppen egy prominens politikus, korábbi ügyész, parlamenti képviselő és miniszter, az azóta elhunyt Zbigniew Wassermann megrágalmazása miatt nyilvánították bűnösnek két olyan levele miatt, amelyben valótlan tényeket állított Wassermannról. Gąsior vejének ugyanis volt egy építőipari cége – ez építette fel a képviselő villáját, az építkezés ellenértékének egy részét azonban Wassermann nem fizette meg. Gąsior 2003 áprilisában levelet írt egy lengyel televíziós társaság főszerkesztőjének, amiben azt állította, hogy Wassermann már hat hónapja tartozik a vejének 240 ezer zlotyval, és eddig a villáért még egy fillért sem fizetett. Azt is írta, hogy senki sem tud segíteni, a politikus párttársai, a Jog és Igazságosság (Prawo i Sprawiedliwość – PiS) politikusai pedig nem hisznek neki. A levélben Gąsior kapzsi, hazug és becsutlen személynek nevezte a képviselőt. Újabb levelet írt 2004 júniusában, ezúttal már a televíziótársaság igazgatótanácsa elnökének, amiben többek között az szerepelt, hogy Wassermannnak „sikerült becsapnia és tönkretennie három [...] lengyel céget, és sikeresen megfélemlítenie azok tulajdonosait és alkalmazottait.”

A levelek nem jutottak el a nyilvánossághoz, azok tartalmáról azonban a televízió megkérdezte Wassermannnt, így a sértett értesült az asszony állításairól. 2004. július 8-án Wassermann magánvádas eljárást kezdeményezett Gąsior ellen, amelyben a krakkói Helyi Bíróság 2006. augusztus 31-én bűnösnek találta a vádlottat a lengyel Btk. 212. §-a szerinti rágalmazás vétségében, és azon túl, hogy magánjogi következményként (az eljárás során felmerült költségek mellett) 1000 zloty megfizetésére kötelezte őt a politikus részére, elrendelte, hogy az elkövető írásban kérjen bocsánatot a sértettől, a büntető eljárás folytatását pedig a bocsánatkérés megtörténtétől tette függővé, vagyis azt felfüggesztette. A bíróság – a levelek

50 A kérelmező összesen egy bizonyítási indítványt terjesztett elő, ami szerint a merénylet előtt két nappal a tábornok két tanú (a szmolenszki regionális bíróság elnökhelyettese és a szmolenszki főügyész-helyettes) jelenlétében megfenyegette őt, de a két magas rangú igazságszolgáltatási tisztviselő tanúvallomásai szerint ez nem történt meg.

51 Az első kamara döntése egyhangú volt, azaz 7 : 0 arányban született meg.

kontextusa alapján – a kérdéses kijelentéseket tényállításoknak minősítette, amelyek valósága bizonyítható, ez azonban a vádlottnak nem sikerült. Mivel az állítások egyrészt hamisnak bizonyultak, másrészt azok alkalmasak voltak arra, hogy a magánvádló mint politikus számára nélkülözhetetlen közbizalmat rombolják, a bíróság a rágalmazás elkövetését megállapította. Azt is kimondta továbbá, hogy ezek az állítások a sértett magánéletére vonatkoztak, így azok nem élveznek ugyanakkora védelmet, mint ha a politikai tevékenységére vonatkoztak volna. A krakkói Regionális Bíróság 2007. január 24-i ítéletében az elsőfokú döntést helybenhagyta, a lengyel Alkotmánybíróság pedig a Btk. 212. §-a alkotmányellenességének megállapítására vonatkozó kérelmezői indítványt elutasította.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtti eljárásban a strasbourgi bíróságnak már rendelkezésre állt nemcsak a büntetőper, hanem a kérelmező veje és Wassermann közötti polgári per iratanyaga is. A polgári perben a felperes 40 492 zloty megfizetésére kérte kötelezni a képviselőt, utóbbi viszont azt állította, hogy a felperes cége által elvégzett szakszerűtlen építkezés folytán keletkező konstrukciós hibák miatt 100 ezer zloty kára keletkezett, mivel e hibákat saját pénzén kellett kijavíttatnia. A polgári bíróság szakértői vélemények alapján megállapította egyrészt, hogy a felperes keresete alaptalan, másrészt hogy a kivitelező cég valóban konstrukciós hibákat ejtett, amiért Wanda Gąsior vejét 100 ezer zloty megtérítésére kötelezték. Mindezek alapján az EJEB megállapította, hogy a Gąsior által írt két levél valóban tényállítást (mégpedig meglehetősen súlyos vádak) tartalmazott, amelyek esetében a bíróság bizonyításának elrendelése helyénvaló volt, ez alapján viszont a tényállítás valótlannak bizonyult: a kérelmező ezen kijelentései nem voltak többek pusztá feltevéseknél (*guess-work*).

A Bíróság elvi élel leszögezte: noha a politikusokat érintő kritika határai tágabbak, mint másokéi, ebből nem következik, hogy egy politikusnak ne lenne lehetősége megvédenie magát, ha úgy ítéli meg, hogy a rá vonatkozó közlés téves, és az alkalmas a közvélemény megtévesztésére (Gąsior v. Poland, 43. bek.). A konkrét ügyben a kérelmező által használt kifejezések pejoratívak voltak, azok – kérelmező által állított – ténybeli alapja pedig teljes mértékben hiányzott. Ennek fényében egy, nem az ügyész, hanem a sértett magánvádló által előterjesztett indítvány alapján meghozott olyan büntető ítélet, amelyben – büntetőjogi következményként – mindössze (az eljárás felfüggesztése mellett) nyilvános bocsánatkérésre kötelezik a bíróságok a vádlottat, vagyis pusztán az a tény, hogy a rágalmazást büntetőjogi eszközökkel szankcionálják, önmagában nem tekinthető aránytalannak. A lengyel bíróságok tehát az Egyezmény 10. cikke által a politikusok esetében biztosított szűk mérlegelési lehetőség határait nem lépték át, így az ítélet nem tekinthető szükségtelennek egy demokratikus társadalomban, azaz nem egyezményesértő.

Végül – a Gąsior-ügyhöz hasonlóan –, az EJEB egy formai tilalom, ezúttal a válaszadási jog (*right to reply*) megsértése miatt kiszabott büntetőszankció Egyezménnyel való összhangjának hiányát állapította meg a Kaperzyński-ügyben is (Kaperzyński v. Poland, no. 43206/07, 2012. április 3.). Przemysław Kaperzyński Ława város egy helyi hetilapjának (az *Ławski Tydzień* magazinnak) a főszerkesztője volt, aki 2005 októberében cikket írt a város szennyvíz-elvezetőrendszerének problémáiról, amelyek szerint egészségügyi kockázatokkal járnak, az önkormányzat vezetése azonban ez ellen nem tesz semmit, mert számára fontosabb a pénz, mint a lakosok egészsége. A polgármester sérelmezte a cikk állításait, és helyreigazítást kért az újságtól, leírta, hogy a vízminőséget folyamatosan ellenőrzik, és felsorolt a szennyvízrendszerrel kapcsolatos több korábbi intézkedést, amely szerint a lakosság egészségének megóvását szolgálta.

A kérelmező mint az újság főszerkesztője a polgármester levelét nem tette közzé, és nem is reagált arra, ezzel pedig megsértette a lengyel sajtótörvény 46. § (1) bekezdését. E rendelkezés a 31. § megsértését bünteti „szabadságmegvonással” vagy pénzbüntetéssel, eszerint az, akire egy sajtótermékben megjelent állítás vonatkozik, kérheti az újság főszerkesztőjétől a hamis, pontatlan vagy személyiségi jogokat sértő állítások tényszerűen megalapozott helyreigazítását, aminek a főszerkesztő köteles eleget tenni, vagy köteles tájékoztatni a helyreigazítást kérőt arról, hogy annak mely jogszabályi feltétel hiánya miatt nem tesz eleget. Mivel jelen ügyben ezek egyike sem történt meg, az elblági Helyi Bíróság 2006 decemberében megállapította a sajtótörvény megszegését, és büntetőjogi szankcióként a kérelmezőt négy havi, havi 20 órás közérdekű munkavégzésre ítélte (ennek végrehajtását azonban két évre felfüggesztette), továbbá két évre eltiltotta őt az újságírói foglalkozás gyakorlásától. Az ítéletet az elblági Regionális Bíróság 2007 márciusában helybenhagyta.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban kimondta, hogy a kiszabott szankcióval a bíróságok megsértették a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságát, mivel tisztán formai alapon, kizárólag a sajtótörvény *eljárási* rendelkezésének megsértése miatt ítélték el Kaperzyńskit, anélkül hogy a kérdéses cikk *tartalmi* helytállóságát vizsgálták volna. A Bíróság megállapította, hogy a polgármestert mint helyi politikust érő kritika szilárd ténybeli bázison nyugodott, nem személyében támadta őt, sem sértő, sem felületes nem volt, és egyértelműen közérdeklődésre számot tartó ügyben született. Ilyen körülmények között olyan súlyos szankciót alkalmazni, amely egy újságíróat a munkája végzésétől tilt el, az elérni kívánt (egyébként legitim) célhoz, a jó hírnév védelméhez képest aránytalan, mivel a közügyekben folytatandó nyílt és akadálytalan nyilvános viták esetében „visszatartó hatást” (*dissuasive effect*) fejt ki.⁵² Összességében tehát az EJEB szerint jogszerű szankcionálni az újságíróat a törvényben előírt válaszadási jog (vagyis a cikk tényleges tartalmától független alapon történő) megsértése miatt, de aránytalan, ezért egy demokratikus társadalomban szükségtelen őt büntetőjogi eszközökkel fenyegetni.⁵³

7. Az uralkodó személye megsértésének megítélése a strasbourgi esetjogban

A politikusokkal kapcsolatos EJEB-gyakorlat bemutatását követően két olyan határozat elemzésére kerül sor, amelyek az előző fejezetekben foglaltakhoz hasonló kérdéseket vetnek fel. Bár egy örökletes államfő, akit a tisztségére nem választanak, és aki a halálát és a lemondását kivéve el sem távolítható pozíciójából, nem tekinthető hagyományos értelemben vett politikusnak, már csak azért sem, mert nincsenek „választói”, így a velük (vagy a politikai szféra bármely más aktorával) szembeni politikai felelősségük fel sem vetődik, a Bíróság válasza a felvetett kérdésekre szintén nagyon hasonló. Annak elismerése mellett, hogy egy örökletes államfő tényszerűen nem politikus, a strasbourgi bíróság a velük, illetve tevékenységükkel kapcsolatos kritikát gyakorlatilag ugyanúgy ítéli meg, mintha azt egy politikussal szemben fejtették volna ki, olyannyira, hogy a politikusokkal szembeni kritika határaitra vonatkozó

52 Itt tehát az EJEB nem az egyébként megszokott „*chilling effect*” kifejezést használja.

53 Az ítélet egyhangúlag született meg, és abban a kérelmező (az egyezményesértés deklarálásával) nemcsak erkölcsi elégtételt, hanem 3 ezer euró nem vagyoni kártérítést is kapott.

korábbi döntések indokolásának meghatározó elemeit, a döntések alapjául szolgáló elveket lényegileg egy az egyben átveszi, és még a szóhasználaton (a „politikuskok” kategóriájának permanens használatán) sem változtat. Azaz – előre megelőlegezve a konklúziót – azt láthatjuk, hogy az uralkodók becsületének és jó hírnevének védelme hasonló szinten mozog, mint egy politikuské.

A két idetartozó eset közül az első a Colombani-ügy volt (Colombani and Others v. France, no. 51279/99, 2002. június 25.). Az ügy három kérelmezője közül az egyik a *Monde* című francia napilap, a másik a lap főszerkesztője, Jean-Marie Colombani, a harmadik pedig Eric Incyan, a lap újságírója volt – az utóbbi kettőt a marokkói király személyének megsértése miatt találták bűnösnek és ítélték el. Az ügy előzményéhez tartozik, hogy amikor Marokkó az Európai Közösségek tagja kívánt lenni, és hivatalosan beadta felvételi kérelmét, a Bizottság készítettett egy tanulmányt arról, milyen eredményeket ért el Marokkó a kábítószer-teremtés és -kereskedelem visszaszorítása terén. A jelentés 1994-re elkészült, az azonban még tartalmazta a feltételezett érintettek nevét is, így a Bizottság egy olyan változatot is készítettett, amelyből ez már hiányzott. Utóbbit nyilvánosságra hozták, az előbbi azonban nem, ennek ellenére az valahogyan eljutott a *Monde* szerkesztőségéhez, így Incyan az alapján írt egy cikket, amelyben részleteket közölt a jelentésből.

A cikk 1995. november 3-án jelent meg „Marokkó, a világ legnagyobb kannabiszexportőre” címmel, „A bizalmas jelentés szerint II. Hasszán király közvetlen környezete is érintett” alcímmel. A cikkben szerepelt, hogy „a bizalmas jelentés szerint a marokkói kormány is érintett”, hogy Marokkó az európai kábítószer-piac legnagyobb ellátója, és hogy „ez rávilágít az udvari hatóságok (*sharif authorities*) közvetlen felelősségére.” A cikk szerint a Bizottság által készítettett jelentés kétségeket ébreszt az udvari hatóságok azon elkötelezettsége iránt, hogy véget vessenek a kábítószer-kereskedelemnek, mivel a korrupció miatt az összes kábítószer-kereskedelemmel kapcsolatba kerülő hivatalnok védve van „az egyszerű vámostól kezdve a király legbelső köréig” (*from the humblest customs officer to the King's inner circle*).

November 23-án a marokkói király hivatalos diplomáciai kérelmet nyújtott be a francia külügyminiszternek, hogy az kezdeményezzen büntetőeljárást a sajtószabadságról szóló 1881. július 29-i törvény 36. §-ának megsértése miatt. E szakasz vétségként rendeli büntetni a külföldi államfő (továbbá a külföldi miniszterelnök és külügyminiszter) nyilvános megsértését (történjen az – a bírói jogértelmezés szerint – akár értéktételel, akár tényállítással), amely bűncselekménynek további, szintén a bírói gyakorlat által kialakított jellemzője, hogy annak megállapításához szükséges ugyan a rosszhiszeműség (a sértő szándék), de az nem, hogy az állítás hamis legyen. Más szóval – ellentétben a hétköznapi emberek sérelmére elkövethető rágalmazással – a „külföldi államfő nyilvános megsértése” vizsgálatakor a valóság bizonyítása még tényállítások esetében sem folytatható le.

Ennek alapján az volt a meglepő, hogy a párizsi Büntetőbírárság elsőfokon, 1996. július 5-én meghozott ítéletében mind az újságírót, mint a főszerkesztőt felmentette az ellenük felhozott vád alól, ugyanis szerinte az újság pusztán tartalmi kivonatokat közölt egy olyan jelentésből, amelynek megbízhatósága tekintetében nem merült fel kétség, e megállapításokat nem torzították el és nem értelmezték félre, céljuk jogszerű volt, továbbá jóhiszeműen jártak el. A másodfokon eljáró párizsi Fellebbviteli Bírárság azonban⁵⁴ – a bírói gyakorlatban kialakult értelmezés alapján – 1997. március 6-án elítélte a vádlottakat. Megállapította nemcsak a

54 Az elsőfokú ítélet ellen mind a király, mind a párizsi ügyészség fellebbezett.

király személyének tényleges sérelmét, hanem a vádlottak rosszhiszeműségét is, így a valóság bizonyítására már nem kerülhetett sor.

Az ítélet szerint az, hogy a cikk a királyt „kétszínűséggel”, „ravaszsággal” és „képmutatással” vádolta, kétségtelenül sérelmes volt a királyra nézve, a rosszhiszeműségre pedig abból következtetett, hogy a lap egyrészt nem ellenőrizte a jelentésben foglalt állítások valóságát, másrészt nem támasztott kételyt a forrás megbízhatóságával kapcsolatban, harmadrészt nem ellenőrizte, hogy az 1994-es jelentés megállapításai a cikk megjelenésének idején, 1995 novemberében is helytállóak-e, végül, nem lépett kapcsolatba egyetlen marokkói érintettel sem, hogy megkérdezze, mi a deklarált és a ténylegesen megvalósult célok („a szavak és a tettek”) közötti eltérés oka. A bíróság szerint a „külföldi államfő nyilvános megsértése” deliktuma nem akadályozza a külföldi méltóságokkal szembeni politikai kritika kinyilvánítását, annak azonban az illető politikai szerepvállalására kell vonatkoznia, nem pedig a személyére. Még a szarkasztikus kritika is megengedett, ezért csak a különösen éles, szándékosan kárt okozni kívánó támadások valósítják meg a külföldi államfő személyének sérelmét. Mivel a kérdéses cikk ilyen volt, a másodfokú bíróság megállapította mindkét vádlott bűnösségét, és mindkettejüket 5 ezer frank pénzbüntetésre ítélte – ezt az ítéletet a Semmítőszék 1998. október 20-án helybenhagyta.

A strasbourgi Bíróság az egyezményesértés megtörténtének vizsgálata során mindenekelőtt áttekintette, hogy a politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánításra vonatkozó gyakorlatából, az arra kialakított elvekből mi az, ami jelen ügyben is alkalmazható. Ennek során felidézte az összes fontosabb elvi szempontot, gyakorlatilag a politikusokra vonatkozó mércét implementálva a külföldi uralkodó személye megsértésének megítélésére is. Megerősítette, hogy a sajtónak nélkülözhetetlen szerepe van egy demokratikus társadalomban, és hogy ez a szerep nem pusztán a sajtó feladatának ellátása, vagyis az információk és az eszmék sajtó általi terjesztése miatt fontos, hanem a közönség azon jogának érvényesülése szempontjából is, hogy ezeket az információkat és eszméket megismerhesse. Megismételte, hogy a politikusokra vonatkozó, nyilvános tevékenységükkel kapcsolatos elfogadható kritika határai tágabbak, mint a magánszemélyeknél, ezért előbbiek nagyobb türelmet kell, hogy tanúsítsanak az őket érő kritikákkal szemben. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint egy politikus sem köteles mindent tűrni, így a jelen ügyben is mérlegelni kell azt a legitim célt, nevezetesen „mások jó hírvének védelmét”, ami a korlátozás indokául szolgált. E legitim cél a Colombani-ügyben kétségtelenül megvalósult, mivel egy királynak is vannak személyiségi jogai, így az ő reputációja sérelmének megakadályozása is legitim cél lehet; az e cél érdekében alkalmazott eszközök azonban aránytalanul súlyosan korlátozták a véleménynyilvánítási szabadságot.

A Bíróság szerint a közvéleménynek jogos érdeke fűződik ahhoz, hogy megismerje az Európai Bizottság véleményét egy olyan problémáról, mint a kábítószer-előállítás és kereskedelem helyzete Marokkóban, azaz egy olyan országban, amely ugyanahhoz a szupranacionális közösséghez kíván csatlakozni, amelyben az ő államuk is tag. Az Emberi Jogok Európai Bírósága bírálta továbbá a másodfokú és a kasszációs bíróság döntésének indokolását, mivel a cikk alapjául szolgáló riportban foglaltak valósága ténylegesen nem kérdőjeleződött meg, a forrás megbízható volt, így azon elvárás, amit a bíróságok támasztottak a lappal szemben, nevezetesen, hogy az állítások hitelességét ellenőrizze, alaptalan volt. A Bíróság szerint a sajtó általában nem kötelezhető arra, hogy egy hivatalos jelentés tényeiről önálló kutatást folytasson, az ugyanis a sajtó „nyilvánosság őre” (*public watchdog*) szerepének ellátását ásná alá. Mindezek miatt a *Monde* azon döntése, hogy a hivatalos jelentésben megbízik, észszerű volt, és azok az okok, amik miatt ezt a francia bíróságok nem így gondolták, nem meggyőzők.

Továbbá az, hogy a sajtóvétségek között szabályozott „külföldi államfő nyilvános megsértése” esetében nincs lehetőség a valóság bizonyítására, aránytalan, így egyezményesítő korlátozás, vagyis a francia bíróság által (kétségtelenül a francia jog alapján) meghozott olyan ítélet, amely ilyen esetben nem a bármely sértett esetében alkalmazható, a valóság bizonyítását mint bűncselekményt kizáró okot megengedő rágalmazás, hanem ezen speciális deliktum alapján ítél el újságírókat, szükségtelen egy demokratikus társadalomban. A strasbourgi bíróság elvi élel leszögezte továbbá, hogy a vitatott tényállás pusztán a státusuk okán képes megakadályozni az államfőkkel szembeni kritika kifejtését, attól függetlenül, hogy a kritika megalapozott-e, vagyis

olyan különleges privilégiumot biztosít, amely nem egyeztethető össze a modern politikai eszmékkel és a mai gyakorlattal. Ez az előjog kényszerítő társadalmi szükség nélkül gátolja a véleménynyilvánítási szabadságot, azaz kétségtelenül meghaladja azt a védelmi szintet, ami a kívánt cél eléréséhez (mások jó hírneve védelméhez) szükséges egy demokratikus társadalomban.⁵⁵

A másik vonatkozó EJEB-döntés az Otegi Mondragon ügyben (Otegi Mondragon v. Spain, no. 2034/07, 2011. március 15.) született. A kérelmező, Arnaldo Otegi Mondragon azért fordult az EJEB-hez, mert a spanyol Legfelső Bíróság egy év szabadságvesztére ítélte a spanyol király „súlyos megsértéséért”. Otegi Mondragon baszk politikus, a baszk autonóm parlament tagja és az egyik függetlenségpárti frakció (Szocialista Abertzaleak) szóvivője volt, aki súlyosan becsmérlő kijelentéseket tett a Baszkföldre látogató királyról, illetve az őt fogadó baszkföldi elnökről 2003. február 26-i sajtótájékoztatóján, amin a pár nappal korábbi eseményekről fejtette ki álláspontját. Február 21-én ugyanis a spanyol rendőrség házkutatást tartott az *Euskaldunon Egunkaria* című, szintén függetlenségpárti baszk újság helyiségeiben, és tíz személyt letartóztatott, mivel azt gyanította, hogy a szerkesztőség tagjai kapcsolatban állnak a baszk függetlenségért erőszakos akciókkal küzdő terrorszervezettel, az ETA-val.

Miután a letartóztatott szerkesztőségi tagok öt napot titkos őrizetben töltöttek, majd szabadon engedték őket, azzal vádolták meg a rendőrséget, hogy meg nem engedett bánásmódot alkalmaztak velük szemben, azaz gyakorlatilag kínozták őket. Ennek apropóján Otegi Mondragon a sajtótájékoztatón azt mondta a királyról „mint a spanyol hadsereg főparancsnokáról”, hogy „felelős a kínzókért”, „védi a kínzást”, illetve „kínzással és erőszakkal kényszeríti népünkre az ő monarchikus rendszerét.” 2003. április 7-én az ügyészség a spanyol Btk. 490. § (3) bekezdésében szabályozott, „a király súlyos megsértése” vádjával büntetőeljárást indított a politikus ellen, azonban a baszkföldi Felsőbíróság (ami parlamenti képviselők ügyében elsőfokon eljárhat) 2005. március 18-án felmentette őt a vád alól. Úgy érvelt, hogy a kérdéses felszólalás nem a király magánéletére vonatkozott, hanem annak politikai és intézményes szerepével kapcsolatos közéleti kritikát tartalmazott, így szavai a király egyéni méltóságának legbelső magját (ami a bűncselekmény megvalósulásának feltétele lett volna) nem érintették.

Az ügyészség fellebbezése folytán másodfokon eljáró spanyol Legfelső Bíróság azonban ezt a döntést 2005. október 31-én megváltoztatta, a képviselőt bűnösnek nyilvánította, és egy év szabadságvesztésre ítélte, továbbá a szabadságvesztés letöltésének idejére megfosztotta őt választójogától is, ami egyben a képviselői tisztség előfeltétele is. A Legfelső Bíróság úgy ítélte meg, hogy Otegi Mondragon megjegyzései megvetést fejeztek ki a királlyal és az általa

⁵⁵ A kamarai ítélet egyhangúlag született meg, és a vagyoni károk és a költségek megtérítésén felül nem írt elő nem vagyoni kártérítést, mivel utóbbit a kérelmezők nem is kérték.

reprezentált intézménnyel szemben, így azáltal, hogy őt a baszk politikus a jogállamban elkövethető egyik legsúlyosabb magatartással (mások megkínzásával) vádolta, kijelentései sértők és felháborítók voltak, és a király méltóságának legbelső magját érintették. A konkrét kijelentések alapjául szolgáló bizonyíték hiányzott (a kínzás vádja miatt indított eljárást bizonyíték hiányában megszüntették), a kérdéses megjegyzések pedig nem értékelhetők úgy, mint egy politikai vitában született reakciók vagy válaszok; összességében a sértések súlyossága és a nagy nyilvánosság előtti szándékos elkövetés megalapozza az egyéves börtönbüntetést. A Legfelső Bíróság döntése ellen a vádlott még benyújtott egy alkotmányos panaszt (*amparo*) a spanyol alkotmánybírósághoz, azonban az nem találta alkotmányellenesnek az ítéletet. Az ügy jegyzőkönyvéhez tartozik még a baszk Felsőbíróság 2006. május 15-i döntése, amivel a kérelmező büntetésének végrehajtását három évre felfüggesztette, így Otegi Mondragonnak ténylegesen nem kellett emiatt az ügy miatt börtönbe vonulnia; más ügy miatt azonban 2006-ban 15 hónap szabadságvesztésre ítélték őt „terrorizmus nyilvános támogatása” miatt, ezt a büntetését pedig 2007–2008-ban le is töltötte.

A strasbourgi Bíróság ezen ügyben is megismételte mindazon, politikusokra vonatkozó kijelentésekkel kapcsolatos elveit, amiket a Colombani-ügyben is figyelembe vett, de további, a korábbi strasbourgi gyakorlatban kikristályosodott mércéket és meglátásokat is az indokolásba foglalt. Így itt már (ellentétben a Colombani-döntéssel) megjelenik a véleménynyilvánítási szabadság kettős igazolása; az, hogy a 10. cikk védelme nemcsak a semleges, hanem a támadó, sokkoló vagy felháborító kijelentésekre is kiterjed; hogy a 10. cikk alóli kivételeket szűken kell értelmezni, és bármely szükséges korlátozást meggyőzően indokolni kell; hogy az államoknak van ugyan mérlegelési lehetősége, azt mindig a Bíróság vizsgálja felül, és kényszerítő társadalmi szükség nélkül nem fogadja el arányos, így legitim korlátozási indoknak. A Colombani-ügyben is szereplő kitételek közül a Mondragon-ügyben született döntés indokolásában is hangsúlyos szerepet kapott a politikusok nagyobb tűrési kötelezettsége, kiegészítve azzal, hogy mindez azért van így, mert a politikus önkéntes nyilvános szerepvállalásával maga teszi ki magát annak, hogy bármely szavát és tettét mind az újságírók, mind a széles közvélemény megítélhesse.

Majd miután az EJEB a Mondragon-döntésben végig politikusokról beszél, az indokolás alapelvi részének legvégén – a Janowski-ügyben kimondott elvi tételre hivatkozva,⁵⁶ és ott is csak *sub rosa* – elismeri, hogy jelen ügyben nem egy politikust, hanem egy közhivatalnokot (*public official*) érintő kritikáról van szó: „A Bíróság elismeri, hogy a közhivatalnokokat érintő kritika határai tágabbak, mint a magánszemélyekre vonatkozóé, noha az esetükben [ti. a közhivatalnokok esetében] alkalmazandó kritériumok nem lehetnek ugyanazok, mint a politikusokkal szembeniek” (Otegi Mondragon v. Spain, 50. bek.). E megjegyzés tehát azért különösen figyelemre méltó, mert a Bíróság a Mondragon-határozatban nem mondja ki *expressis verbis* (csak utal arra), hogy egy örökletes államfő nem politikus, hanem „közhivatalnok”, ám annak ellenére, hogy egyrészt egy monarcha nem politikus, másrészt a vele szembeni kritikára vonatkozó kritériumok elvileg nem lehetnek ugyanazok, az EJEB a gyakorlatban mégis azonos kritériumok alkalmazásával dönt.

A konkrét ügyben ennek eredménye az egyezményesértés megállapítása lett. A Bíróság ugyanis úgy döntött, hogy a spanyol LB (és AB) tévesen ítélte a sérelmezett kijelentéseket a király személyét, így annak méltóságát érintőknek – azok valójában egy politikai kérdésben

56 Janowski v. Poland [GC], no. 25716/94, 1999. január 21., 33. bek.

születtek. Az nem volt kétséges, hogy a kérelmező politikusi minőségében beszélt a sajtótájékoztatón, és a Bíróság szerint kijelentései maguk is egy közérdekű ügyben születtek. A közéleti vitákkal kapcsolatos szólás esetében a tagállamok mérlegelési joga szűk, a mérlegelés során ezért különös jelentősége van annak, hogy az állami bíróságok egy kijelentést tényállításnak, vagy véleménynyilvánításnak minősítenek-e. Ennek kapcsán az EJEB kimondta, hogy különbséget kell tenni a tényállítások és az értékítéletek között. A különbség alapja az, hogy a tényállítás valósága bizonyítható, az értékítéletek azonban erre nem alkalmasak (Otegi Mondragon v. Spain, 53. bek.); ennek ellenére az értékítélet is lehet „túlzó” (és így jogszerűen büntethető), ha nincs „megfelelő ténybeli alapja” (*sufficient factual basis*).

A Feldek-ítélet indokolását megerősítve végül hozzátette (Feldek v. Slovakia, 86. bek.), hogy a ténybeli megalapozásra vonatkozó követelmény kevésbé szigorú, ha a kérdéses információ a közvélemény számára ismert. Mindezek fényében tehát a konkrét ügyben a kérelmező az EJEB szerint nem lépte túl a véleménynyilvánítás szabadsága által biztosított kereteket. Mondragon véleménye provokatív volt, de nemcsak a túlzás, hanem a provokáció is megengedett; és bár a király negatív színben tűnt fel egy olyan közleményben, amely kifejezetten ellenséges hangvételű volt, az nem minősült gyűlöletbeszédnek, és nem biztatott erőszakra sem. Továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy ezek a megjegyzések egy sajtótájékoztatón, szóban hangzottak el, vagyis a kérelmezőnek nem volt lehetősége arra, hogy újrafogalmazza, finomítsa vagy visszavonja azokat, mielőtt nyilvánosságra kerülnek. Az Emberi Jogok Európai Bírósága megjegyzi továbbá, hogy a király személyét védő spanyol büntetőjogi normák szigorúbbak, mint a más személyeket (pl. a magánszemélyeket) vagy egyéb intézményeket (pl. a kormányt vagy a parlamentet) védő tényállások, a becsületsértés e speciális esete során biztosított erősebb védelem azonban nem egyeztethető össze az Egyezmény szellemével. Ezzel az EJEB gyakorlatilag – egyfajta *obiter dictum*ként – nyilvánította, hogy az ezen (vagy más államok esetében a hasonló) normákon alapuló bírói ítéleteket a jövőben is egyezményellenesnek fogja minősíteni.

Elvi tételként szögezte le a strasbourgi Bíróság, hogy a tény, hogy az államfő (különösen egy örökletes, a napi politikai vitákban részt nem vevő államfő) semleges pozíciót foglal el a politikai vitákban, és alapvetően az állam egységének megtestesítője, nem mentesíti őt a kritikák alól, amennyiben azok hivatali kötelességei teljesítésével vagy az államot reprezentáló funkciójával függnek össze, különösen akkor, ha a kritikát kifejtő személy jogszerű módon magának az államnak az alkotmányos alapjait (beleértve a monarchikus államformát) kérdőjelezi meg. A kérdéses megjegyzések ilyenek voltak, azok nem az államfő magánéletére vonatkoztak, így a kérelmező kijelentéseit politikai kontextusban, nem pedig „az egyéni méltóság legbelső magjaként” kell kezelni. Az sem igaz, hogy a kérelmező konkrét bűncselekmény elkövetésével vádolta volna a királyt – az, amit Mondragon mondott, valójában a király mint az állam megtestesítőjének, illetve az államapparátus és a hadsereg fejének intézményes felelősségére (*institutional responsibility*) vonatkozott. Ehhez képest egy egyéves szabadságvesztés, illetve a választhatóság elvesztése egy politikus számára különösen kemény büntetés; egy ilyen szankciónak elkerülhetetlenül dermesztő hatása van.

A „politikai beszéd” (*political speech*) körébe tartozó cselekményre kiszabott börtönbüntetés csak rendkívüli körülmények között lehet összeegyeztethető a véleménynyilvánítási szabadság védelmével, akkor, ha más alapvető jogok súlyos sérelme merül fel – a jelen ügyben azonban ilyesmiről nincs szó. A király megsértése miatt kiszabott büntetés alapjául szolgáló

okok nem voltak relevánsak, így a beavatkozás nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban; az indokolásból pedig leszűrhető, hogy az EJEB gyakorlata alapján a semleges államfőket, különösen az örökletes monarchákat kritizáló személyeket büntető jogszabályok alapján meghozott ítéletek ezután is egyezményellenesnek minősítettnek majd.

8. A szólásszabadság érvényesülése a politikusnak nem minősülő közszolgákkal kapcsolatos ügyekben

A „közszolga” (*civil servant*) terminus sok foglalkozási ágat felölelhet. Közszolga – természetesen – egy politikus is, amennyiben hivatalos állami feladatot is ellát (tehát, ha pl. parlamenti vagy önkormányzati képviselő, polgármester stb.); velük – kifejezetten politikusi, és nem pusztán „közszolgai” minőségükben – a korábbi fejezetek foglalkoztak. Most csak az egyéb közszolgák ügyeiről lesz szó, az igazságszolgáltatásban közreműködők kivételével (akiknek az eseteivel, az azokban felmerülő speciális szempontok eltérő kezelésének igénye miatt, a következő fejezet foglalkozik majd). Így e fejezetben a nem politikus közszolgák közül bemutatjuk a rendőrökkel, hivatalnokokkal, közalkalmazottakkal⁵⁷ (pl. tanárokkal) kapcsolatos (vagy éppen általuk történő) véleménynyilvánítás megítélésének a strasbourgi Bíróság által kidolgo-

57 E körben fontos elvi jellegű megállapítás született a Thoma-ügyben, ami nem büntetőügy volt, ezért nem tartozik az általunk vizsgált tárgykörhöz, mégis érdemes megemlíteni; ebben ugyanis az EJEB azt mondta ki, hogy egy újságírónak egy közszolgát rágalmazó tény *híresztelése* miatti kártérítésre kötelezése nem tekinthető egyezménykonformnak, mert túllépi a szerződő államok hatóságai számára biztosított mérlegelési szabadságot, aránytalanul korlátozva a sajtó feladatának, az eszmék és információk terjesztésének betöltésében. 1990-ben hatalmas vihar sújtotta Luxemburgot, az erdős területekben nagy pusztítást okozva. Az ezt követő újraerdősítést az állami erdőfelügyelők végezték el, akiknek a munkájáról, illetve korrumpálhatóságáról 1991. november 6-án a *Tageblatt* napilapban egy cikk jelent meg. Ebben meg nem nevezett forrásokra hivatkozva, gyakorlatilag tényként közlik, hogy az újraerdősítés során nem a szakmailag indokolt módon történik a fásítás, hanem aszerint, hogy mely beszállítók fizetnek kenőpénzt az erdőfelügyelőknek, és hogy a korrupció majdnem az összes erdőfelügyelőt (szó szerint „egy kivételével mindegyiküket”) érinti. Marc Thoma, az RTL 92.5 rádióállomás újságíró-szerkesztője, az „Ökomagazin” című műsor vezetője az aznapi adást a cikk alapján ugyanennek a témának szentelte, és a riportalanyainak feltett kérdésekben a cikk állításait lényegében megismételte, rákérdezve arra, hogy ezek az állítások mennyiben tekinthetők megalapozottnak. Mivel a műsor a szakma egészére nézve terhes volt, az érintett szakma számos képviselője önálló eljárást indított becsületük megsértése miatt, azzal érvelve, hogy Thoma a legkisebb kritika nélkül fogadta el és állította be igaznak ezeket az értesítéseket. Az akkor 80 főnyi erdőfelügyelőből 54-en, továbbá 9 erdőmérnök követelt fejenként 1 millió frank kártérítést; a luxemburgi bíróságok végül a jogsértés megállapítása mellett szimbolikus, 1-1 frankos kártérítést ítélték meg a felpereseknek. A strasbourgi bíróság azonban ezt is aránytalannak, a véleménynyilvánítási szabadságot túlzó mértékben korlátozónak tartotta, és megállapította, hogy a luxemburgi bíróságok ezen ítéletekkel megsértették az Egyezmény 10. cikkét. A Bíróság szerint „az az általános követelmény, hogy az újságírók tartsanak kellő távolságot az általuk idézett olyan közlések tartalmától, amelyek sérthetnek vagy felháboríthatnak másokat, vagy amelyek árthatnak mások jó hírének, nem egyeztethető össze a sajtónak az aktuális eseményekről szóló információk, a vélemények és az eszmék terjesztésének szerepével” (Thoma v. Luxembourg, 64. bek.), ennek megkövetelése, illetve az újságírók ennek mellőzése miatti megbüntetése ezért egyezményesértő. Az ügyben az újságíró eleget tett alapvető kötelezettségeinek: a sértett közlés elhangzása előtt elmonda, hogy idézet következik, az érintett eredeti cikk egészét „erős hangvételüként” írta le, és megkérdezett egy harmadik felet, egy erdőtulajdonost is az elhangzó állításról. Mindennek fényében egy újságíró kártérítésre kötelezése egy mástól származó értesülés továbbadása miatt az elérni kívánt cél, mások jó hírneve és jogai védelméhez képest aránytalan korlátozás, ami egy demokratikus társadalomban szükségtelen.

zott szempontjait – ahogyan eddig, úgy ezt követően is a konkrét eset tényein keresztül, de a megállapítások generális érvényességére koncentrálva.

Ezen ügycsoport mintaadó határozata a Thorgeir Thorgeirson döntés volt (Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, no. 13778/88, 1992. június 25.), ami analógiaként a Lingens-ítéletet használta, annak megállapításait sok szempontból kiterjesztve a politikusokról általában a „közszolgákra”. Az ügy alapja – sok más korábbi üggyhöz hasonlóan – egy újságíró, jelen esetben az izlandi Thorgeir Thorgeirson cikke(i) volt(ak), aki az izlandi rendőrség állítólagos brutalitásáról közölt két írást a *Morgunbladid* című izlandi lapban. A kérdéses cikkek megjelenése előtt, 1979 és 1983 között, számos olyan incidens történt Reykjavíkban, amelyeket a közvélemény a rendőri túlkapások megnyilvánulásaiként könyvelt el; ezek közül tíz esetben vizsgálat is indult, az első cikk megírása előtti utolsó esetben pedig az bizonyítottan meg is történt, aminek rendőr elkövetőjét a bíróság ítélté. A két cikk ezen ítéletet követően született meg; az első Thorgeirson 1983. december 7-én írta, a másodikat pedig december 20-án, miután a rendőrség képviselője egy tévéinterjúban reagált az első cikkben felhozottakra és a rendőrséggel szembeni vádakra általában, tagadva a rendőri brutalitást mint általános gyakorlatot.

A két cikk meg nem nevezett személyekre hivatkozva hosszan fejtegette a rendőri brutalitás bizonyítékait, többek között egy kórházi beteg ottani szobatársainak elmondására és „számos más”, hasonló jellegű történetre alapozva. Többek között azt írta, hogy a rendőrök „egyenruhába bújt vadállatok”; kifejtette, hogy a kórházi ápoltszobatársai szerint őt (mármint a kórházi beteget) éttermi kidobók és rendőrök verték össze (aki így „a reykjavíki éjszakai különítmény” áldozata), amit először maga sem hitt el, de azután ezt elmondása szerint a kórházi személyzet is megerősítette. Miután a későbbi kérelmező beszélt különböző emberekkel, rájött, hogy a legtöbbszörnek különböző rendőrökről vannak nagyon hasonló történetei: „Olyan sok történet van, amelyek lényegileg azonosak, hogy aligha lehet többé azokat elutasítani azon az alapon, hogy pusztán hazugságok.” Továbbá szerinte „valami alapvetően el van hibázva egy olyan rendszerben, amelyben a szolgálatban levők eltekintenek az igazságérzettől, és kötelezettségüket félreértve kegyetleneknek, és szadistáknak engedik meg, hogy kiéljék perverzioikat.” A második cikkben pedig „megfélemlítéssel”, „hamisítással”, „törvénytelen eljárásokkal”, „babonassággal”, „kapkodással” és „alkalmatlansággal” vádolta meg a rendőrséget.

1986. június 16-án az elsőfokú bíróság bűnösnek találta a szerzőt hivatalos személlyel szemben elkövetett rágalmazás vétsége miatt, és ezért 10 ezer korona pénzbüntetésre ítélte, amit meg nem fizetés esetén 8 nap börtönbüntetésre kellett átváltoztatni. Az izlandi büntető törvénykönyv 108. §-a szerint „aki kötelességei teljesítése során vagy emiatt szóval vagy tettel megsért egy közszolgát, avagy vele szemben vagy róla más rágalmozó kijelentést tesz, pénzbüntetéssel, elzárással vagy három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Az olyan kijelentés, amely igaznak bizonyul, pénzbüntetéssel büntethető, amennyiben azt sértő módon teszik.” A bíróság szerint – hivatkozva a korábbi bírói gyakorlatból vett esetekre – a rágalmazás akkor is megvalósul, ha azt meghatározatlan közszolgák egy zárt csoportjának sérelmére követik el, vagyis a bűnösség megállapításához ebben az ügyben sem kellett, hogy a rendőrség érintett tagjait az újságíró személy szerint megnevezze. A fent ismertetett kijelentések tehát (a „babonasság”, „kapkodás” és „alkalmatlanság” kifejezések kivételével, amik a bíróság szerint a megengedhető kritika határát nem lépték túl) defamatorikusak voltak, azaz alkalmasak a rendőrség tagjainak megsértésére. Az ítélet ellen ugyan Thorgeirson fellebbezett, az izlandi

Legfelső Bíróság 1987. szeptember 22-én az elsőfokú ítéletet mind jogkövetkezményeit, mind jogi indokait tekintve helybenhagyta.

A strasbourgi Bíróság a jogerős döntés egyezményesértésének megállapítása során mindekelőtt a Lingens-döntésben levezetett véleménysszabadság-párti krédót idézte: a véleménynyilvánítási szabadság egy demokratikus társadalom lényegi alapját képezi;⁵⁸ e jog nemcsak az olyan információk és eszmék kifejezése vagy terjesztése esetén alkalmazandó, amelyek pozitívák vagy semlegesek, hanem olyanok esetén is, amelyek támadnak, megdöbbennek vagy felzaklatnak; a 10. cikk alóli kivételeket pedig szűken kell értelmezni, és az információ terjesztése nem egyszerűen a sajtó kötelezettsége, hanem egyszersmind a nyilvánosság joga is ezen információk és eszmék megismerése – enélkül a sajtó nem tudná ellátni a nyilvánosság éber őrének szerepét. A konkrét ügyben ezen elvek mindegyike alkalmazandó, mivel az EJEB szerint nincs alapja a „politikai vita” (*political discussion*) és az „egyéb közügyeket érintő vita” (*discussion of other matters of public concern*) közötti különbségtételnek.

A Bíróság szerint a konkrét ügyben helytelen az izlandi bíróság azon megállapítása, hogy a kérelmező cikkeiben írottaknak nincs objektív és tényszerű alapja. Az első cikk eleve egy ténylegesen megtörtént eset bemutatásával kezdődik, ahol a rendőr bűnösségét jogerős bírósági ítélet állapította meg. A többi, cikk által állított tény pedig olyan, más személyektől származó történeteken és szóbeszédén alapul, amelyek egységesen a rendőrségi brutalitásról szólnak, és amelyekről összességében nem bizonyosodott be, hogy hamisak vagy pusztán kitalációk lennének. A kérelmező cikkeiben nem tesz mást, mint beszámol arról, hogy mások mit mondanak a rendőri brutalitásról. Azzal, hogy a bírósági ítélet szerint a kérelmezőnek vádlottként a felmentése érdekében bizonyítania kellett volna e kijelentések valóságát, az EJEB szerint a bíróság észszerűtlen, ha nem egyenesen lehetetlen feltételeket szabott.

A Bíróság arról sem volt meggyőződve, hogy a kérelmező alapvető célja a reykjavíki rendőrség egészének lejárata lett volna. Egyrészt a kritikája a cikkben leírtak szerint kifejezetten a rendőrök egy „szűk kisebbségére” vonatkozott, másrészt pusztán arról számolt be, hogy mások mit mondtak neki. A szerző célja az igazságügy-miniszter felhívása volt arra, hogy állítson fel független vizsgálóbizottságot a rendőri túlkapások kivizsgálására. Mindez egyértelműen közérdekű kérdés, akkor is, ha maguk a cikkek erős szavakat használnak, az emiatti elítélés és büntetés pedig alkalmas volt arra, hogy akadályozza a közérdekű ügyeket érintő nyílt vitát. Emiatt az alkalmazott szankció, azaz a véleménynyilvánítási szabadságba való bírósági beavatkozás a védett legitim célhoz (mások reputációjának védelméhez) képest aránytalan, így egy demokratikus társadalomban szükségtelen volt.⁵⁹

A Bíróság egy másik rágalmazás miatti ügyet felülvizsgáló határozatában is hasonló következtetésekre jutott, ezúttal azonban az EJEB által „megvédett” fél nem a rendőrséget bíráló újságíró vagy más személy, hanem a rendőrséget kritizáló egyetemi oktatót viszontbíráló két rendőrtiszt volt. A Nilsen és Johnsen ügy (Nilsen and Johnsen v. Norway [GC], no. 23118/93, 1999. november 25.) alapja a bergeni rendőrség erőszakos magatartása körüli vita volt, amit 1981-ben robbantott ki egy egyetemi docens, Edvard Vogt, és az ő akkori hallgatója, a jogi egyetemista Gunnar Nordhus. A két férfi egy egyetemi kutatás keretében azt vizs-

58 A véleménysszabadság individuális megalapozása még itt sem szerepel az indokolásban.

59 A döntés 8 : 1 arányban született meg; a bíróság ugyanakkor sem vagyoni, sem nem vagyoni kártérítést nem ítélt meg, csak a költségek megfizetésére kötelezte az izlandi államot.

gálta,⁶⁰ mennyire jellemző az erőszakos fellépés a bergeni rendőrség részéről, és egy 1981-ben megjelent könyvükben e témának 77 oldalt szentelve azt írták, hogy a vizsgált időszakban 58 áldozatot találtak, de évi 360 körülre tehető a túlzó és jogtalan rendőri fellépések száma.

A könyv hatására társadalmi vita indult meg a kérdésben, aminek során a norvég igazságügyi miniszter felállított egy kétfős vizsgálóbizottságot, amelynek a munkáját több külső szakember is segítette. A bizottság tagjai Anders Bratholm büntetőjogász professzor és Hans Stenberg-Nilsen ügyvéd lett. A bizottság kiterjedt vizsgálatot folytatott,⁶¹ aminek eredményeként 1982-ben jelentést tettek közzé. Ennek megállapításai szerint „a rendőri erőszak természete és mértéke sokkal súlyosabb, mint ahogyan eddig általánosan tűnt,” és az lényegileg nem különbözik a Vogt és Nordhus által megállapított mértéktől, így e mérték „óvatos becslés szerint is aggasztó”. Bratholm később, már mint független kutató, egy könyvet is írt „Rendőri brutalitás” címmel, ami 1986-ban jelent meg, és benne azzal is megvádolta a rendőrség tagjait, hogy félreértelmezett lojalitásból nem tanúskodnak az erőszakot elkövető rendőrtársaik ellen.

Az ügy utóéletéhez tartozott még, hogy a társadalmi vita hatására a norvég ügyészség 1987-ben vizsgálatot kezdeményezett, amelynek célja az erőszakos rendőrök felkutatása és felelősségre vonása volt; ennek során 368 olyan ügyet vizsgáltak meg, amelyekben a rendőri erőszak gyanúja felmerült, közel 500 személyt hallgattak meg, végül azonban csak egyetlen rendőr ellen emeltek vádat, és a bíróság később őt sem találta bűnösnek. Ugyanakkor az ügyészség 15 olyan személlyel szemben nyújtott be vádiratot hamis vád miatt, akiket az említett interjúk során meghallgatott; közülük esküdtszéki eljárás keretében 1988 és 1992 tízet el is ítélték. Ezen ügyeket „bumeráng ügyeknek” nevezték, mivel a korábbi vádlókból, a rendőri erőszak megtörténtét állítókból később vádlottak, majd elítéltek lettek. Végül, 1998 januárjában a norvég Legfelső Bíróság ezek közül hét ügyben elrendelte a perújítást, mivel felmerült a gyanú, hogy a hamis vád miatti elítélésekre a korábban a tanúskodók által meggyanúsított rendőrök általi hamis tanúvallomások miatt került sor; 1998 áprilisában e hét elítélt mindegyikét felmentették.

A vizsgálóbizottság és Bratholm 1986-os könyvének megállapításait természetesen a rendőrség részéről többen nyilvánosan vitatták, köztük két rendőri szakszervezeti vezető, a későbbi kérelmezők, Arnold Nilsen és Gerhard Johnsen. Utóbbival a *Dagbladet* című újság közölt egy interjút az 1986. május 15-i lapszámban, amiben Johnsen többek között a következőket mondta: „Bratholm jelentése színtiszta félrevezetés annak érdekében, hogy a rendőrségnek ártson,” amit mondott, az „szándékos hazugság”, mindezt pedig „alantas motivációból” tette, azért, hogy „aláássa a rendőrségbe vetett bizalmat”. Nilsentől pedig a *Bergens Tidende* című lapban azt idézték, hogy szerinte Bratholm anonim forrásokra alapozott állításai teljességgel komolytalanok, ezért „jó ok van megkérdőjelezni motivációjának tisztességességét,” illetve a hozzá nem értők által lefolytatott magánnyomozás eleve azt célozta, hogy „mesterségesen gyártson kijelentéseket a rendőri brutalitásról, amelyeket azután nyilvánossá lehet tenni.”

60 A kutatásban az 1975 januárja és 1976 júliusa közötti időszakban elkövetett erőszakos rendőri eseményeket térképezték fel a helyi kórházból származó adatok alapján.

61 Többek között 101 személlyel (rendőrökkel, ügyészekkel, a bergeni rendőrségen vérmintákat vevő orvosokkal, fiatal bűnözőkkel foglalkozó szociális munkásokkal, védőügyvédekkel, szemtanúkkal és a rendőri brutalitás állítólagos áldozataival) készítettek interjúkat, amik eredményét statisztikusok segítségével dolgozták fel.

Bratholm rágalmazás miatt eljárást kezdeményezett a két rendőrtiszt ellen. Ennek keretében a polgári jogi nem vagyoni kártérítés mellett a norvég Btk. 247. §-ának megsértése miatt egy speciális jogkövetkezmény, az érintett kijelentések megállapításának bírósági megsemmisítését kérte, vagyis lényegileg azt, hogy a bíróság mondja ki, hogy a két rendőrtiszt rágalmozó állításokat tett, és ezek az állítások hamisak.⁶² A bergeni Városi Bíróság igazat adott Bratholmnak, és anélkül, hogy bármilyen konkrét büntetőjogi szankciót alkalmazott volna a rendőrtisztekkel szemben, megállapította a kijelentéseik rágalmozó voltát, és semmissé nyilvánította őket.⁶³ Az idézett kijelentéseket tényállításoknak minősítette, amelyeknek lényegi tartalma az, hogy Bratholm hazudott, illetve tudottan hamis információk közzétételével szándékosan ártani akart a rendőrségnek, amit a rendőrtisztek nem tudtak bizonyítani. Mivel e kijelentések egyúttal sértették Bratholm becsületét és ártottak a jó hírnevének, a rágalmazás megvalósult. A fellebbezés folytán eljáró norvég Legfelső Bíróság egyetértett az elsőfokú döntéssel; szerinte a kijelentések – egybeként – azt tartalmazzák, hogy Bratholm

62 Hasonló, fél-büntetőjogi (azonban az EJEB által kifejezetten polgári joginak nevezett) jogkövetkezmény (valamint emellett polgári jogi kártérítést) alkalmaztak egy fél évvel korábban eldöntött másik norvég ügyben, a *Bladet Tromsø és Steensas*-döntésben is (*Bladet Tromsø and Steensas v. Norway* [GC], no. 21980/93, 1999. május 20.). Ezen ügyben egy, a norvég halászati minisztérium által hivatalosan kinevezett, a fókavadászat törvényességét ellenőrző felügyelő, Odd F. Lindberg által készített jelentésből idézett a *Bladet Tromsø* az 1988. július 15-i lapszámban, majd néhány nappal később két részletben közreadta a teljes jelentést is. E közlések a Harmoni nevű fókavadászhajó legénységének visszaéléseit mutatták be, többek között azt, hogy a jelentés szerint a hajó matrózai védett fókafaj egyedeire is vadásztak, vemhes fókákat öltek meg, illetve az elfogott fókákat élve nyúzták meg; emellett Lindberg azt is állította a jelentésében, hogy a fókavadászok fenyegették és bántalmazták őt. A kérdéses újságcikkek miatt a hajón szolgálatot teljesítők mind a lap (illetve annak kiadója), mind az újság főszerkesztője, Pål Steensas ellen eljárást kezdeményeztek, többek között e kijelentések semmisségének megállapítását kérve. Az elsőfokú bíróság megállapította a jogsértés elkövetését, és a kérdéses kijelentéseket mint rágalmozókat semmissé nyilvánította, ezzel erkölcsi elégtételt adva a hajó legénységének. A fellebbviteli bíróság jelentéktelen változtatással az elsőfokú döntést helybenhagyta, a norvég Legfelső Bíróság pedig e jogerős ítélet felülvizsgálatát kizárta, így az ügyet érdemben nem vizsgálta. Az Emberi Jogok Európai Bírósága 13 : 4 arányban megállapította, hogy a norvég bíróságok megsértették a kérelmező kiadó és főszerkesztő véleménynyilvánítási szabadságát. A kérdéses kijelentéseket ugyanis a lap hivatalos forrásból, magától a jelentést készítő felügyelőtől szerezte, így annak megállapításainak megalapozottságában jóhiszeműen bízhatott, és nem volt elvárható tőle, hogy azok valóságát tekintetében önálló kutatást folytasson. Az ominózus cikkek megjelenéséig maga a minisztérium sem tagadta a jelentésben foglaltak valóságát vagy a jelentés készítőjének szakértelmét; utóbbira vonatkozóan később merült fel ugyan adat, de az újság mindaddig bízhatott abban, hogy a jelentésben foglalt megállapítások bizonyosan igazak. E kijelentéseket továbbá az ügy összes körülményének fényében kell értékelni, amik azt mutatják, hogy a cikkek megjelenésének napjaiban éles vita bontakozott ki a norvég fókavadászattal kapcsolatban, amiben a sajtó szereplői minden lényeges álláspontot megszólaltattak, így a *Bladet Tromsø* tájékoztatása nem tekinthető elfogultnak vagy egyoldalúnak, pusztán egy hozzájárulásnak e kérdés megbeszéléséhez. Végül annak ellenére, hogy egyes kijelentések valóban tényállításoknak minősültek, azok súlyát jelentősen enyhíti az a körülmény, hogy e cselekményekkel a jelentés, illetve ennek alapján a lap senkit nem vádolt név szerint, így azok nem az összes fókavadászal, és nem is egyes, konkrétan megnevezett fókavadászokkal szembeni támadást jelentettek. Ilyen körülmények között a meg nem nevezett (tehát ismeretlen kilétű, bár kétségtelenül nem túl tág körből – a Harmoni nevű hajó legénységéből – kikerülő) fókavadászok jó hírneve védelmének érdeke nem indokolta a szabad véleménynyilvánításhoz fűződő érdek ilyenén korlátozását. A cikkel a *Bladet Tromsø* egy helyi, nemzeti és nemzetközi jelentőségű nyilvános vita lefolytatásához járult hozzá, információt biztosítva e vitához, így a lap megnyilvánulásának jogellenessé nyilvánítása és (bár csak kis részben büntetőjogi, döntően magánjogi jellegű) szankcionálása aránytalannak minősül az elérendő célhoz, a fókavadászok jó hírneve védelméhez képest, így szükségtelen egy demokratikus társadalomban.

63 Ezenkívül, magánjogi jogkövetkezményként, 25 ezer korona nem vagyoni kártérítést is megítélt, amit Nilsennek kellett megfizetnie; Johnstont azért nem kötelezte a bíróság kártérítés fizetésére, mert Bratholm a vele szembeni kérelmet az előírt határidőn túl terjesztette elő.

szándékosan hazudott, méltatlan indítékai voltak, és ártani akart a rendőrségnek, amelyek mindegyikét lehetőség lett volna bizonyítani, ha azok igazak, a rendőrtisztek azonban ezek bizonyítását az eljárás során meg sem kísérelték.

A rendőrtisztek a bírósági döntések miatt az EJEB-hez fordultak. Az akkor még létező Emberi Jogok Európai Bizottsága a döntéseket azon az alapon találta egyezményesértőnek, hogy a vitatott kijelentések egy, a közösséget komolyan érintő ügyben folytatott nyilvános vita keretében hangzottak el, Bratholm helyzete pedig nem sokban különbözött egy politikusétól, mivel egy kormány által felállított bizottság tagjaként tevékenykedett, ilyen minőségében pedig a közéleti kérdésekkel összefüggésben vele szemben tett kijelentésekkel kapcsolatban nagyobb fokú tűrésre kötelezett. Az ügy elbírálása idején átalakított bírósági rendszer miatt a végső döntést a Bíróság Nagykarája hozta meg, ami bizonyos részeiben nem értett egyet a Bizottság korábbi indokolásával. A Nagykará is – 12:5 arányban – úgy találta, hogy a norvég bíróságok megsértették a rendőrtisztek véleménynyilvánítási szabadságát.⁶⁴

A Bíróság a Thorgeirson ügy alapján ismét kifejtette, hogy a rendőrségi visszaélések kapcsolatban tett vitatható kijelentések fokozott védelmet élveznek, azok közlése és megismerése olyan jog, amelyet csak szűk körben lehet korlátozni. A konkrét ügyben a bírósági döntések olyan kijelentések miatt „szankcionálták” a kérelmezőket, amelyeket rendőrségi egyesületi vezetőként tettek, válaszul a rendőrséget érő súlyos állításokra. A 10. cikk alóli kivételeket nemcsak a rendőröket bírálók, hanem az e bírálatokra válaszolók esetében is szűken kell értelmezni, mivel e kijelentések ugyanazon vita részét képezik. Ez különösen akkor van így, ha e válaszokat a vitában érintett szakmai szervezetek választott képviselői fogalmazzák meg, szakmájuk tisztességének védelmében. A Bíróság szerint nem kétséges, hogy a vitatott kijelentések alkalmasak voltak arra, hogy hátrányosan érintsék Bratholm jó hírnevét, ugyanakkor egy felfokozott hangulatú nyilvános vita során keletkeztek, amely a norvég rendőrség erőszakos fellépésének tárgyában folyt, így azok nyilvánvalóan egy komoly társadalmi figyelmet kiváltó ügyben születtek. Az Egyezmény 10. cikkének (2) bekezdése alapján a részes államok hatóságainak kevés mozgástere van a politikai beszéd vagy a közérdekű kérdésekben folyó vita korlátozására (vö. Nilsen and Johnsen, 46. bek.).

E korlátozás lehetővé tétele csak a rágalmazásnak minősülő konkrét tényállítások esetében jogszerű, a véleménynyilvánítás esetében nem, márpedig jelen ügyben megállapítható, hogy – egyetlen kivétellel – a kérdéses kijelentések a kérelmezők véleményét fejezték ki, így azok (nevezetesen amelyek Bratholmnak helytelen motivációkat vagy szándékokat tulajdonítottak) értékítéletek voltak, amelyek mögött voltak olyan objektív tények, amelyek e vélemény alapjául szolgálhattak. Az egyetlen kivétel az a kijelentés volt, amely szerint Bratholm szándékosan hazudott, ez ugyanis valóban túllépte az elfogadható kritika határait, és alkalmas lett volna a bizonyításra, így ennek semmissé nyilvánítása a norvég bíróságok részéről nem sértette az Egyezmény 10. cikkét. A Bíróság végül figyelembe vette azt is, hogy jelen ügyben a sértett fél is jelentős szerepet játszott, ami által saját magát tette ki a kritikának. Az Emberi Jogok Európai Bírósága Nagykarája nem értett egyet a Bizottsággal abban, hogy e szerep azért indokolja Bratholm fokozott bírálhatóságát,

⁶⁴ A norvég államot azonban csak a vagyoni károk és a költségek megfizetésére kötelezték, nem vagyoni kártérítést, a jogsértés megállapítását elégséges elégtételnek tartva, nem ítélték meg a kérelmezőnek (utóbbi döntést 13:4 arányban hozták meg).

mert egy kormány által kinevezett személy volt, aki e minőségében nyilvánult meg a vitában, így a politikusokhoz hasonló helyzetben volt; szerinte Bratholm nagyobb fokú tűrési kötelezettsége azon alapul, amit e tisztségén *túl* tett, vagyis az e vitában való önkéntes (a hivatalos vizsgálat lezárását követően is felvállalt) részvételén.

Azt, hogy a szólásszabadság strasbourgi védelme valóban nem korlátlan még a közösséget foglalkoztató kérdésekben sem, a Pedersen és Baadsgaard ügy mutatta meg (Pedersen and Baadsgaard v. Denmark [GC], no. 49017/99, 2004. december 17.). A kérelmezők, Jørgen Pedersen és Sten Kristian Baadsgaard televíziós újságírók voltak, akik egy 1981-ben történt emberölés elítélt tettesének 1990. évi feltételes szabadlábra helyezésekor készítettek olyan televíziós műsorokat, amelyekben megkérdőjelezték a rendőrség '80-as évek eleji munkáját. Lényegében azt állították, hogy a nyomozás hibái miatt annak idején nem a valódi tettest ítélték el, és ennek fő bizonyítékeként egy taxisofőr nyilatkozatára hivatkoztak, aki 1990-ben és 1991-ben azt állította, hogy a gyilkosság elkövetése után általa tett vallomást, ami szerint látta a később elítélt személyt olyan helyen és időpontban (a gyilkosság idejében egy autóban), ami alapján a gyilkosság elkövetésekor nem lehetett jelen annak helyszínén, a rendőrök eltusolták, és szándékosan nem vették figyelembe.

Ezzel kapcsolatban a bűncselekmény nyomozását irányító főfelügyelőt személy szerint megnevezték, és a riport alapján azt sugallták, hogy konkrétan az ő szándékos mulasztása sík-latta félre a nyomozást. A vallomás egykori létre, illetve az eltussolásra utaló bizonyítékkal az újságírók nem rendelkeztek, ugyanakkor a taxisofőr vallomását nemcsak közreadták, hanem annak hitelességét, így a nyomozó általi visszaélés megtörténtét a riportokban tényként kezelték. A televíziós műsorokban elhangzott, hogy a nyomozók a kezdetektől prejudikáltak a később elítélt személy bűnösségét, hogy fontos tanúkat mellőztek, és kétes hitelességű tanúvallomásokra alapoztak, és hogy ezáltal nem volt jogi alap arra, hogy a terheltet elítéljék. A terheltet később, 1992. április 13-án a perújrafelvételi eljárásban az illetékes bíróság esküdt-széki tárgyalás keretében valóban felmentette.

A taxisofőr utóbbi nyilatkozatairól, illetve a perújrafelvételi eljárásban tett, hasonló tartalmú vallomásáról azonban később kiderült, hogy pontatlan.⁶⁵ Emiatt az érintett nyomozó rágalmazás miatt feljelentést tett, a büntetőeljárásban a gladsaxei Városi Bíróság pedig megállapította, hogy Pedersen és Baadsgaard elkövette a rágalmazást, szankciót azonban nem szabott ki velük szemben, kijelentéseiket viszont – hasonló jogi alapokon, mint a Nilsen és Jonhsen ügyben a norvég bíróság – semmissé nyilvánította. Az ügyészség indítványára a kelet-dániai Fellebbviteli Bíróság a semmissé nyilvánítás mellett 8-8 ezer korona, azok meg nem fizetése esetén húsz-húsz napi (négy száz koronánként egynapi) szabadságvesztésre átváltoztandó pénzbüntetésre is ítélte a kérelmezőket, amit a dán Legfelső Bíróság helybenhagyott. A Nagykamara által meghozott, rendkívül szoros, 9 : 8 arányú döntéssel az EJEB végül nem állapított meg egyezményisértést, elfogadva, hogy a felügyelő jó hírnevét sértő, a kérelmezők által nem igazolt tényállítások megvalósították a rágalmazást, amik szankcionálása nem sérti az Egyezmény 10. cikkét, és mértékük sem tekinthető a véleménynyilvánítási szabadságot korlátozó jellegűnek.

65 A sofőr azt állította, hogy az adott napon, 1981-ben a nagyanyja temetésére ment, ami délután egykor kezdődött, de az valójában délután kettőkor volt, így az általa állítólagosan látottak időpontja megkérdőjelezhető. Másrészt az esemény jellegéből is lehet arra következtetni, hogy a tanú nem feltétlenül volt olyan állapotban, hogy hiteles, megbízható vallomást tudjon tenni.

Indokolásként leszögezte, hogy az újságírói szólásszabadság védelme arra az esetre vonatkozik, ha az újságíró jóhiszeműen, az újságírói etikával összhangban jár el, továbbá megfelelő ténybeli alapokon álló, megbízható és precíz információt közöl. A véleménynyilvánítási szabadság kötelezettségekkel és felelősséggel jár, amit a médiának is, még a komoly társadalmi figyelmet keltő ügyekben is, tiszteletben kell tartania. Amennyiben egy újságíró bűncselekmény elkövetésével vádol meg egy név szerint említett személyt, különösen figyelnie kell arra, hogy e személy jó hírneve alaptalanul ne sérüljön. Az, hogy a sajtó mikor lépi túl e mértéket, az ügy körülményeitől függ – jelen esetben a nagykmaraai (szűk) többség megállapította, hogy a kérelmezők a 10. cikk által biztosított jog határait átlépték,⁶⁶ így a véleménynyilvánítási szabadságuk büntetőbírói ítéletek által való (fent bemutatott mértékű) korlátozása „mások jogai védelme” érdekében indokolt volt, amely szankciók így nem voltak alkalmasak arra sem, hogy dermesztő hatást gyakoroljanak a sajtószabadságra.

A következő emblemikus EJEB-döntés a Mamère-határozat (Mamère v. France, no. 12697/03, 2006. november 7.) volt, amiben egy vezető köztisztviselőt, egy állami hatóság elnökét ért nyilvános kritika büntetőjogi szankcionálhatósága ügyében kellett döntenie a strasbourgi Bíróságnak. Az alapul szolgáló ügy 1999 októberében indult, amikor a kérelmező, Noël Mamère, a Les Vert nevű zöld párt vezetője, korábbi európai parlamenti képviselő, akkori polgármester és parlamenti képviselő, egykori újságíró és televíziós hírbemondó egy televíziós szórakoztató beszélgetős közéleti műsorban a másik meghívott vendég által szóba hozott 1986-os csernobili katasztrófa kapcsán több kijelentést tett egy bizonyos Pellerin úrról, aki a katasztrófa idején az ionizáló sugárzás elleni védelem központi szolgálata (Service central de protection contre les rayons ionisants – SCPRI) nevű állami megfigyelő szerv vezetője volt. E szervnek, 1994-es megszűnéséig, feladata volt többek között figyelemmel kíséreni a sugárszennyezés mértékét, és ha az a határértéket túllépte, figyelmeztetnie kellett két felügyeleti szervét, a Munkaügyi Minisztériumot és az Egészségügyi Minisztériumot.

Az ügy körülményeihez tartozik, hogy az ominózus televíziós műsorbéli kijelentést nem sokkal megelőzően, 2006. május 31-én két civil szervezet⁶⁷ kezdeményezésére vizsgálatot rendeltek el Pellerin 1986-os tevékenysége miatt, mivel bizonyítékok merültek fel arra vonatkozóan, hogy a hatóságok a katasztrófa idején hazudtak a szennyezés tényleges mértékéről. Ilyen előzmények után került sor a televíziós műsor felvételére, amit a France 2 televízió sugárzott 1994. október 24-én késő este. Ebben Mamère a következőket mondta: „Mindössze pár héttel ezelőtt néhány Franciaországba importált gombában céziumot találtak, és ez Csernobil következménye. 1986-ban, a csernobili katasztrófa napján éppen az egy órás híreket mondtam; volt egy baljós jellem az SCPRI-nél, akit Pellerinnek hívtak, aki egyre csak azt mondo-

66 Például az eredeti gyilkossági tárgyaláson 30 tanút hallgattak meg, akik közül az újságírók a '90-es évek elején többeket felkerestek, ennek ellenére a felügyelőt rossz színben feltüntető állításukat egyetlen, a többiek vallomásának részben ellentmondó tanú kijelentéseire alapozták; nem ellenőrizték, hogy az állítólagos szemtanú által felvázolt időpontok helyesek lehetnek-e (ez utóbbi hibát a kérelmezők az EJEB előtti eljárásban maguk is „sajnálatosnak” nevezték); a tanú maga sehol sem állította a riportban, hogy az általa 1981-ben tett vallomás mellőzése a rendőrség részéről szándékos lett volna, így az újságírók erre való következtetése pusztán spekuláció volt; az újságírók olvashatták az eredeti nyomozási iratot, ami a taxisofőr vallomását tartalmazza, ezen iratban azonban semmi nem utal arra, hogy abból valamit utólag kihagytak volna, vagy hogy lenne egy másik, a kérdéses ténnyt is tartalmazó tanúvallomást magában foglaló irat.

67 Az egyik civil szervezet egy nukleárisenergia-ellenes egyesület, a másik pedig egy pajzsmirigybetegek érdekvédelmét ellátó egyesület volt.

gatta, hogy Franciaország olyan erős – az Asterix-komplexus –, hogy a csernobili felhő nem lépte át a határainkat.”

Pellerin, aki ekkorra már régen nyugdíjba vonult, feljelentést tett Mamère ellen „közzszolga nyilvános megrágalmazása” miatt, amit az 1881. július 29-i sajtószabadságról szóló törvény 29. és 31. §-a büntetett. A 29. § azt mondta ki, hogy aki bármely tényállítással egy személy jó hírnevét vagy becsületét sérti, rágalmazást követ el, aki pedig olyan gyalázkodó megnyilvánulást tesz, amellyel a sértettel szembeni megvetését vagy lenézését fejezi ki, anélkül, hogy valamilyen tény állítana a sértettéről, becsületsértést követ el. A 31. § szerint e cselekmények súlyosabban büntetendők, ha – többek között – bizonyos, e szakaszban kifejezetten megnevezett közfunkciót vagy -tiszséget betöltő személyek, „közzszolgák” sérelmére követik el azokat. A rágalmazás esetében helye van a valóság bizonyításának, de csak – egyebek mellett – akkor, ha az tíz évnél nem régebben történt cselekményekre vonatkozik; a becsületsértés esetében pedig úgyszintén lehetséges a kimentés, ha az elkövető jóhiszemű volt.

Az elsőfokon eljáró párizsi Büntetőbíróság szerint ebben az ügyben egyik sem állt fenn: 2000. október 11-én megállapította a kérelmező bűnösségét, és 10 ezer frank pénzbüntetésre ítélte őt,⁶⁸ a párizsi Fellebbviteli Bíróság pedig ezt az ítéletet 2001. október 3-án helybenhagyta. Az indokolás szerint Mamère azzal vádolta Pellerint, hogy ismétlődő jelleggel téves, illetve valótlan adatokat közölt a franciaországi sugárszennyezettség mértékéről, amely következményekkel járt a francia lakosság egészségügyi helyzetére nézve is, ezzel pedig ártott Pellerin becsületének és jó hírnevének, vagyis kijelentése rágalmazó jellegű volt; mindezen a humoros hangvétel sem változtatott. Ami a becsületsértő állításokat illeti, azok esetében akkor mentesülhetett volna a büntetőjogi felelősség alól, ha jóhiszemű lett volna, azonban a sértett olyan leírása, hogy ő „baljós jellem”, aki „Asterix-komplexusban szenved”, olyan pejoratív kifejezések, amelyek nem foghatók fel jóhiszeműen tett közlésekként. A tényállításokkal elkövetett rágalmazás vádja pedig azért állt meg, mert 10 év elteltével már nem volt helye a valóság bizonyításának, azt hiába ajánlotta fel Mamère, nem vezethetett eredményre.

A Bíróság azonban más véleményen volt, és megállapította, hogy a francia bíróságok megsértették Mamère véleménynyilvánítási szabadságát. Ennek kapcsán megismételte a Thorgeirson-ügy indokolásának összes fontosabb elvi tételét, kiegészítve egyrészt azzal, hogy a véleménynyilvánítási szabadság nem pusztán a demokratikus társadalomnak, hanem a személyiség kibontakoztatásának alapvető feltétele is egyben;⁶⁹ másrészt azt is hozzátette, hogy a támadó, megdöböntő vagy felzaklató kijelentések (amikről már a Thorgeirson-ügy indokolása is említést tett) védelme a pluralizmus, a tolerancia, és a széleslátókörűség olyan követelménye, amely nélkül nincs demokratikus társadalom; harmadrészt a korlátozás „szükségességének” jelzőjét – a Lings-döntéshez hasonlóan, de a Thorgeirson-üggyel ellentétben – úgy fogta fel, mint ami „kényszerítő társadalmi szükséglet” jelent. A Bíróság

68 Emellett Marc Tessier-t, a France 2 azon szerkesztőjét, aki a felvételt adásba engedte, hasonló büntetéssel sújtotta, valamint – magánjogi jogkövetkezményként – elrendelte, hogy a televíziótársaság saját költségén jelentessen meg egy bocsánatkérő közleményt egy napilapban.

69 Vagyis ahogyan a politikusokat érintő kritikákkal kapcsolatos ügyek első nagy, mintaadó határozatában, a Lings-döntésben sem jelent még meg a kettős igazolás, csak a második emblematisz határozatban, az Oberschlick (I) döntésben, úgy az a közzszolgákkal kapcsolatos ügyek alaphatározatából, a Thorgeirson ítéletből is hiányzott, és csak a második mintaadó döntésbe, a Mamère-határozatba került bele.

úgy ítélte meg, hogy az utóbbi kitétel a jelen ügyben nem teljesül: a francia bíróságok határozatainak meghozatalát ilyen jellegű szükség nem indokolta.

Elvi követelményként mondta ki a strasbourgi Bíróság, hogy a hasonló jellegű ügyekben a véleménynyilvánítási szabadság fokozott védelmet kell, hogy élvezzen, mégpedig két okból is. Az első ok, hogy a kérelmező megjegyzései közérdekű ügyben születtek (*concerned issues of general concern*), nevezetesen a környezetvédelemmel és a közegészséggel összefüggő kérdésben (konkrétan abban, hogy a francia hatóságok hogyan kezelték a csernobili katasztrófát). A második ok pedig az, hogy a kérelmező egyértelműen politikusi minőségében beszélt mint a környezetvédelmi kérdések iránt elkötelezett párt választott parlamenti képviselője, így megjegyzései „a politikai kifejezés egy formájának” tekinthetők. Mindezek miatt a szerződő államok hatóságainak mérlegelési szabadsága – bár létezik – rendkívül szűk. Az olyan bírói döntés, amely büntető szankciót szab ki rágalmazás és becsületsértés miatt egy közérdekű témában született megjegyzés következményeként, miközben egyrészt nem engedi meg a valóság bizonyítását, másrészt pusztán a becsületsértőnek minősített kifejezések hangvétele miatt állapítja meg a jóhiszeműség hiányát, sérti az Egyezmény 10. cikkét.

Ami az előbbit illeti: a Bíróság leszögezte, hogy tisztában van ugyan a francia sajtószabadságról szóló törvény vonatkozó paragrafusainak alapjául szolgáló indokokkal, vagyis azzal, hogy a jogalkotó el kívánta kerülni, hogy régi, az időmúlás következtében már nehezen bizonyítható tények igazolásával kelljen a bíróságoknak foglalkozniuk (ezzel gyakorlatilag megdönthetetlen vélelmet állítva fel a tíz évnél régebben megállapított tények helytállósága tekintetében), ez nem zárhatja ki a történelmi vagy tudományos események megítélésével kapcsolatos diszkussziót, mivel ennek során az évek múltával olyan új tények merülhetnek fel, amelyek gazdagíthatják a vitát, és hozzájárulhatnak a történetek jobb megértéséhez. A csernobili eseményeknek és azok hatóságok általi kezelésének megítélése kétségtelenül e körbe tartozik, vagyis az új tények helytállóságának értékelése a büntető szankció kiszabása során nem nélkülözhető. Ami a második szempontot illeti, a becsületsértés az EJEB szerint nem állapítható meg pusztán a vitatott kifejezések jellege (azaz hangvétele vagy stílusa) alapján. Azok kétségtelenül szarkasztikusak voltak, de közéleti viták során még a túlzó vagy provokatív megjegyzések is megengedettek. Jelen esetben a Bíróság szerint a kérelmező Pellerint nem személyében, hanem egy testület képviselőjeként támadta. A „baljós” jelző egy ilyen eseménynél nem túlzó, az „Asterix-komplexus” kifejezést pedig egyfajta karikatúraként kell érteni, egy olyan szituációban, ahol a sértett szerint az atomfelhő megáll Franciaország határainál. A megjegyzéseket összességében nem lehet függetleníteni a kérdéses szituáció egészétől: azok egy olyan szórakoztató műsorban hangzottak el, amelynek népszerűségéhez a műsorban elhangzó provokatív és túlzó megjegyzések is hozzájárultak.

Elvi tételként mondta ki a Bíróság, hogy a közszolgáknak ugyan élvezniük kell a közbizalmat, hogy a feladataikat megfelelően láthassák el, ezért védeni kell őket a szolgálatteljesítésükkel összefüggő „offenzív verbális támadásokkal” szemben, beleértve a rágalmazó kijelentéseket is, ez azonban nem jelenti azt, hogy bármely, a közszolgát érintő kritika büntethető

lenne. A Janowski-ügyre⁷⁰ hivatkozva ismét kimondta,⁷¹ hogy a hivatalos minőségükben eljáró közszolgákkal szembeni kritika határai a politikusokéhoz hasonlóan tágabbak, mint a magánszemélyekkel szembeni kritikáé, ugyanakkor nem mondható, hogy a közszolgák a politikusokkal azonos mértékben tudatosan tennék ki magukat annak, hogy a közvélemény és a sajtó minden szavukat és tettüket alapos vizsgálatnak vesse alá, és hogy ezért tűrési kötelezettségük is a politikusokéval azonos lenne. A konkrét ügyben Pellerin mint közszolga első-sorban saját maga tehet arról, hogy meg szolgálja-e a közbizalmat, személye és „intézményes” felelőssége pedig egy közérdekű ügyben folyó, „különösen fontos” vita elválaszthatatlan része. Ennek fényében a kérelmező rágalmazás miatti elítélése a védett érdekhez képest aránytalan, így nem tekinthető szükségesnek egy demokratikus társadalomban.⁷²

Bár a közszolgákról írott vagy mondott kijelentések esetében a véleménynyilvánítás legitim korlátozási indokaként tipikusan az ő jó hírnevük védelme merül fel, néha más indokok is előfordulnak a szerződő államok gyakorlatában, amelyekre hivatkozva a bíróságok büntetőjogi szankciókat alkalmaznak a sértőnek ítélt közlések miatt. A Stoll-ügyben

70 A Janowski-ügy (Janowski v. Poland [GC], no. 25716/94, 1999. január 21.) egyike volt azon ritka eljárásoknak, ahol az EJEB a szerződő állam bíróságának egy defamatorikus tényállás miatt büntetőjogi felelősséget megállapító határozatát *nem* találta egyezményesértőnek, mégpedig alapvetően azért, mert a büntetés nem a véleménynyilvánítási szabadsággal összefüggésben vetődött fel, pontosabban annak indoka nem egy elhangzó kritika volt. József Janowski újságíró 1992 szeptemberében Zduńska Wola lengyel város két közterület-felügyelőjével keveredett konfliktusba. A két önkormányzati alkalmazott éppen utcai árusokat szólított fel arra, hogy standjaikat ne ott, hanem a közeli piactéren állítsák fel, mivel a kérdéses helyen állítólag nem lehet árusítani, amikor az árusok érdekében közbeavatkozott, mivel szerinte semmilyen önkormányzati rendelkezés nem tiltja az adott helyen való árusítást (később az eljárás során sem merült fel adat arra vonatkozóan, hogy az árusítás jogellenes lett volna). Eközben a közterület-felügyelők és a későbbi kérelmező között szóváltás alakult ki, amelyben Janowski éles kifejezésekkel illette a két közalkalmazottat. Az emiatt indított büntető eljárásban az elsőfokú bíróság részint becsületsértés, részint garázdaság miatt elítélte őt (a magánjogi következmények mellett büntetőjogi szankcióként nyolc havi, két évre felfüggesztett szabadságvesztésre és 1,5 millió régi zloty pénzbüntetésre), a másodfokú bíróság azonban az utóbbi tényállás megvalósulását nem látta megalapozottnak, és csak a becsületsértés miatti ítéleti rendelkezést (a korábbi pönális szankciók közül pedig csak a 1,5 millió pénzbüntetést) tartotta fenn. A becsületsértés kimondásának alapja az volt, hogy a kérelmező a „fajankó” és az „ostoba” jelzőkkel illette a két őrt, mégpedig az ott levő járőrök előtt, vagyis egy közszolgát hivatalos eljárása alatt, illetve azzal összefüggésben becsmérelt, ami alkalmas volt arra, hogy a beléjük vetett közbizalmat aláassa. A Bíróság elvi szempontként a Mamère-ügyben is alkalmazott indokolást vette alapul, ami lényegét tekintve a Lingens-döntést követte. A Janowski-ítélet fent ismertetett legfontosabb novuma az volt, hogy elvi jelleggel kimondta: a közszolgák kritikákkal szembeni toleranciaszintje a hétköznapi emberekénél magasabb kell, hogy legyen, de az nem éri el a politikusokét. A konkrét ügyben azonban (12 : 5 arányban) a Bíróság Nagy Kamarája mindennek ellenére sem állapított meg egyezményesértést, mivel a kérelmező inkriminált megjegyzései nem egy közérdekű ügyben folyó nyilvános vita részét képezték, hanem egy jogszerű (ugyan nem önkormányzati rendeleten alapuló, de közegészségügyi és közlekedésrendészeti indokokból végrehajtott) intézkedés miatti felháborodás túlzó, becsületsértő megnyilvánulásai voltak; a kérelmező pedig, bár foglalkozása szerint újságíró volt, a vitatott incidens során nem újságírói minőségében, hanem magánszemélyként lépett fel. Emiatt a Bíróság úgy ítélte meg, hogy egyrészt a korlátozást legitim cél (a közrend fenntartása, így – távolról – a „zavargás megakadályozása”) indokolta, másrészt a szerződő állam által a vélemény szabadság korlátozásaként felhozott indokok (vagyis hogy a feladatukat teljesítő közszolgák becsületének megsértése miatti pénzbüntetés kiszabása a velük szembeni közbizalom védelme érdekében volt szükséges) relevánsnak és megfelelőnek tekinthetők, így a nemzeti hatóságok nem lépték túl a számukra biztosított szűk mérlegelési lehetőséget, vagyis a közszolgák pusztá becsútlésének büntetése nem volt egyezményellenes.

71 Uo., 33. bek.

72 Az ítélet egyhangúlag született meg. Mivel maga a kérelmező sem kért semmilyen vagyoni vagy nem vagyoni kártérítést, sem a költségek megállapítását, így a Bíróság maga is kizárólag az egyezményesértés megállapítására szorítkozott.

(Stoll v. Switzerland [GC], no. 69698/01, 2007. december 10.) ezen indok a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása volt. Az ügy egyik érdekessége, hogy az ezen ügyben született határozat egyike azon kevés döntésnek, amelyekben az EJEB egyezménykonformnak ismert el egy újságíró annak közérdekű ügyben született cikke, illetve az abban foglalt, aktuális kérdésekről szóló kijelentései miatt pönális szankcióval sújtó állami büntetőbíróági ítéletet. A másik érdekessége pedig az, hogy az egyezményesértés fennálltát eltérően ítélte meg a Bíróság Nagykamarája, mint a héttagú kamara, vagyis a kamarai döntés Nagykamara általi megváltoztatására került sor, ami szintén rendkívül ritka (nemcsak a szólásszabadság kérdésében, hanem általában véve is) a strasbourgi gyakorlatban.

Martin Stoll svájci újságíró egy bizalmas nagyköveti jelentésből hozott nyilvánosságra részleteket. A dokumentumot Carlo Jagmetti, Svájc Egyesült Államokba akkreditált nagykövete „stratégiai jelentésként” készítette, és azt hivatalosan a „bizalmas” megjelöléssel látta el, vagyis a svájci jog szerint annak nyilvánosságra hozatalához a jelentés készítőjének engedélye lett volna szükséges. A dokumentum azon tárgyalások előkészítésének kérdéseit tárgyalta, amelyeket akkor Svájc, illetve svájci bankok, valamint a Zsidó Világkongresszus között terveztek tartani abban a kérdésben, hogy a holokaust áldozatainak svájci bankokban őrzött, de addig a letevők vagy örököseik által nem igényelt értékei miatt hogyan kárpótolják a holokaust – felkutatható – áldozatait. E jelentést a tárgyalások előkészítésében és lefolytatásában részt vevő szűk kör kapta meg, az azonban – valószínűleg az egyik címzett jogtalan kiszivárogtatása folytán – eljutott Stollhoz, aki abból 1997. január 26-án a *Sonntags-Zeitung* című zürichi vasárnapi lapban részleteket közölt.

A részleteket oly módon válogatta ki és szerkesztette meg, hogy abból az olvasó azt a következtetést vonhatta le, hogy a nagykövet antiszemita.⁷³ A részletek mellett ugyanezen számban egy másik cikk is megjelent, szintén Stoll tollából, „A nagykövet fürdőköpenyben és hegymászóbakancsban beteszi a lábát” címmel, amelyben az újságíró az áldozatok iránti érzéketlenséggel, diplomáciai zavarkeltéssel és pletykákra alapozott kijelentések tételével vádolta meg a nagykövetet, tetteit és megnyilvánulásait szarkasztikus stílusban kommentálva, lényegében őt a nagyköveti tisztségre alkalmatlanként mutatva be. A támadások miatt később Jagmetti le is mondott a posztjáról.

Zürich kanton ügyészsége a történetek miatt nyomozást indított hivatali titok megsértése miatt, ezt azonban később megszüntette, ugyanakkor vádat emelt a svájci Btk. 293. §-ának megsértése, azaz hivatali előkészítő anyagok nyilvánosságra hozatala miatt, amiért a zürichi Kerületi Bíróság 1999 januárjában 800 frank pénzbüntetésre ítélte Stollt. A kérelmező a Szövetségi Fellebbviteli Bírósághoz fordult az ítélet megsemmisítését kérve, mivel véleménye szerint a kérdéses paragrafust csak az állam érdekét súlyosan sértő előkészítő anyagok publikálása esetén lehet alkalmazni; kérelmét azonban a szövetségi bíróság 2000 decemberében elutasította. A Btk. 293. §-a szerint, aki anélkül, hogy erre jogosult lenne, bármely állami szerv döntés-előkészítő dokumentumát, amelyet törvény vagy az erre feljogosított személy határozata titkossá nyilvánított, egészében vagy részleteiben nyilvánosságra hozza, börtönbün-

73 A cikk címe („Jagmetti nagykövet sérti a zsidókat” – „Botschafter Jagmetti beleidigt die Juden”) és alcíme („Titkos dokumentum: »Nem bízhatunk ellenfeleinkben«” – „Geheimpapier: »Man kann dem Gegner nicht vertrauen«”) is ezt sugallta. A cikk szerint Jagmetti „Svájc elleni kampányról” beszélt, „háborúról”, amit Svájcnak „külföldön és belföldön egyaránt sikeresen meg kell vívnia”, ezért „egy átalányösszeget kell fizetnünk”, hogy „helyreállítsuk a nyugalmat” és a „kérdést egyszer s mindenkorra rendezzük”.

tetéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő. A zürichi Bíróság megállapította, hogy az újságíró a fenti két cikkével megvalósította ezt a tényállást.

A döntéssel szemben a kérelmező végül az EJEB-hez fordult, azt állítva, hogy a büntetőbírószági ítélettel Svájc megsértette a 10. cikkben foglalt véleménynyilvánítási szabadságát. Az „elsőfokon” eljáró hétagú kamara 4 : 3 arányban ki is mondta az egyezményesértést, úgy érvelve, hogy bár a cél (a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása) legitim volt, azt aránytalan módon, a véleménynyilvánítási szabadság szükségtelen korlátozásával érték el. A kamara szerint a külkapcsolatok bizalmasságának megőrzése fontos érdek, de nem védhető minden áron. Mivel a jelen esetben a bizalmas jelentés nyilvánosságra hozatala egy olyan kérdést érintően történt, amely a tárgybani időszakban élénken foglalkoztatta a közvéleményt, sőt kifejezetten heves vitát váltott ki Svájcban, a sajtó – külkapcsolatokra is kiterjedő – kritikai és ellenőrző funkciója csak úgy valósítható meg, ha hasonló korlátozások nem befolyásolják működését. A kérelmező elítélése ennek alapján egyfajta cenzúrát valósított meg, ami alkalmas volt arra, hogy a jövőben elrettentse őt a hasonló kritikától, ami hasonló jellegű, a közösség életét érintő politikai jellegű vita esetén akadályozza a sajtót információszolgáltató és ellenőrző funkciója betöltésében.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága Nagykarája azonban más véleményen volt; 12 : 5 arányban ugyanis végül úgy találta, hogy a kérdéses büntetőítélet nem sértette a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságát. A vitatott cikkek szerzője a Nagykarára szerint valóban egy legitim cél érdekében lett megbüntetve, a bizalmas értesülés közlése megakadályozásának kötelezettsége ugyanis nemcsak a tényleges címzettekre vagy érintettekre, hanem harmadik felekre, így egy újságíróra is vonatkozik. A kérdéses esetben két érdek ütközött: egyrészt az olvasók azon érdeke, hogy egy aktuális ügyben a fejleményekről tájékozódhassanak, másrészt a hatóságok azon érdeke, hogy pozitív és eredményes diplomáciai tárgyalásokat folytathassanak. Utóbbi vonatkozásában a svájci diplomáciai szolgálat számára különösen fontos, hogy a nemzetközi kapcsolatok megfelelően működjenek, ehhez pedig nélkülözhetetlen, hogy a diplomaták háborítatlanul cserélhessék ki bizalmas vagy titkos információikat. A kérelmező által közölt cikkek utóhatása éppen ezen érdek érvényesülését akadályozta meg, azaz azt a diszkreciót ásta alá, ami nélkül a diplomáciai kapcsolatok nem működnek.

A konkrét esetben Svájc diplomáciai érdekei ténylegesen sérültek, mivel a vitatott cikkek érzékelhető kárt okoztak a svájci hatóságoknak a tárgyalások lefolytatása során. Stoll cikkei továbbá nem tekinthetők pusztán tényközléseknek; a jelentés egyes elemeinek célzatosan kivonatos megválogatásával a cikkek azt sugallták, hogy a nagykövet antiszemita, a szenzációhajhász címek és a cikkek pontatlan, ezért félrevezető megjegyzései alapján pedig a szerző szándéka nem az információk nyilvánosságra hozatala, hanem a botránykeltés volt (vö. Stoll v. Switzerland [GC], 152. bek.). Mindezek miatt (tekintettel a rendkívül enyhe szankcióra is) a svájci bíróságok nem lépték túl a számukra biztosított mérlegelési szabadságot, és nem sértették meg a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságát.

Végül, a Marchenko-ügyben (Marchenko v. Ukraine, no. 4063/04, 2009. február 19.) egy olyan körbe tartozó közszolga büntetőítéletéről született döntés, amely tipikusan nem szerepel a kérelmezők között: ezen ügyben egy tanárral szemben kiszabott ítélet egyezménykonformitását kellett az EJEB-nek elbírálnia. A kérelmező tanár, Mykhalo Illarionovych Marchenko egy fogyatékos gyermekeket tanító lvivi iskolában dolgozott, emellett szakszervezeti tisztségviselő is volt. 1997 elején több bejelentést is tett az illetékes hatóságokhoz az iskola igazgatónőjével szemben, akiről azt állította, hogy tíz ládányi hu-

manitárius segélyt szállított az apja birtokára, az iskola egyik lebontott falából téglákat sikkasztott el, jogtalanul vette igénybe magáncélra az iskola szolgálati autóját, illetve annak tévéjét és videóját is magáncélokra használta. Ezekről tájékoztatta az iskolát is ellenőrző állami pénzügyi felügyeletet, ám az nem állapított meg szándékos károkozást, noha néhány adminisztrációs szabálytalanságra felhívta a figyelmet. A kérelmező ezt követően büntető feljelentést is tett, ám az ügyészség sem látta úgy, hogy bűncselekmény valósult volna meg. 1997 májusában a kérelmező által vezetett szakszervezet tüntetést szervezett, ahol a résztvevők olyan transzparenszekkel vonultak fel, amelyek egyértelműen bűncselekmények elkövetőjeként nevezték meg az igazgatót.⁷⁴

Az igazgató magánindítványára az ügyészség egyszerű rágalmazással, hamis váddal és becsületsértéssel vádolta meg Marchenkót. Az akkor hatályban volt szabályok, az 1960. évi Btk. 30–31. §-ai alapján rágalmazást az követett el, aki hamis tények szándékos terjesztésével más személy jó hírnevét károsította (ami súlyosabban volt büntetendő egyrészt akkor, ha azt „nyomtatásban”, másrészt akkor is, ha súlyos bűncselekményekkel való alaptalan váddal követték el), becsületsértést pedig az valósított meg, aki más becsületében vagy méltóságában szándékosan megalázott. Az elsőfokú bíróság 2001 júniusában ezek közül hamis vád miatt állapította meg Marchenko büntetőjogi felelősségét, amiért egy év, szintén egy évre felfüggesztett szabadságvesztést és 200 hrvnya pénzbüntetést szabott ki, a Másodfokú Bíróság és a Legfelső Bíróság pedig ezt az ítéletet helybenhagyta. A Bíróság szerint a kérelmező alaptalanul vádolta az igazgatóasszonyt hűtlen kezeléssel, vagyis egy olyan magatartással, amely – annak megállapítása esetén – súlyos bűncselekménynek minősült volna, mert az állított cselekmények megtörténte semmilyen bizonyítékot nem tudott felmutatni. Emellett megállapította azt is, hogy a szakszervezeti vezető büntetőjogi felelősséggel tartozik a tüntetésen közszemlére tett plakátok állításaiért is, amelyek – a hamis vádon túl – becsületsértést is megvalósítottak, ez utóbbi azonban beolvadt a hamis váddal elkövetett rágalmazásba, így azt nem állapította meg halmazatban a bíróság.

A strasbourgi Bíróság rendhagyó – bár (mint láttuk és még látni fogjuk) nem példa nélküli – döntést hozott az ügyben, ugyanis kimondta, hogy jelen körülmények között a bűnösség megállapításával az ukrán bíróságok nem lépték túl a véleménynyilvánítási szabadság védelmének igénye által kijelölt szűk határt (azaz a hamis vád miatti elítélés nem egyezményellenes), azonban azt is leszögezte, hogy a szabadságvesztés alkalmazása egy egyszerű rágalmazás miatt, ahol ráadásul a sérelmezett kijelentések egy közérdeklődésre számot tartó ügyben születtek, aránytalan, így egyezményellenes. Az Emberi Jogok Európai Bírósága abból indult ki, hogy egy közszektorbeli alkalmazott által arra vonatkozóan tett jelzést, hogy egy ilyen szférába tartozó munkahelyen jogtalan cselekmények folynak, védelem illet meg. Az alkalmazott, pláne ha szakszervezeti vezető is, bizonyos lojalitással tartozik feletteseinek, így mindenképpen őket, illetve a visszasságok kivizsgálására hatáskörrel rendelkező szervezet kell először értesítenie arról, ha bűncselekményt észlel. Mivel jelen ügyben éppen ez történt, és a kérelmező csak a többedik eredménytelen bejelentést követően fordult a nyilvánossághoz (a tüntetés transzparenszeivel), jóhiszemősége az ügyészségnél tett büntető feljelentés tekintetében nem kérdőjelezhető meg, így emiatti elítélése egyezményesértő.

74 A táblákon ilyen szövegek szerepeltek: „Adja vissza a humanitárius segélyt és a 20 ezer téglát a fogyatékos gyermekeknek!”, „[Állítsák őt] bíróság elé!” „El a ragadós kezeitekkel a fogyatékos gyermekektől!”

A transzparensen elhelyezett szlogenek miatti felelősségre vonása viszont önmagában nem az. E kifejezések – az ukrán bíróságok felfogásával szemben – nem véleménynyilvánítás-ként, hanem tényállításként értékelhetők, amik tekintetében helye van a valóság bizonyításának, annak sikertelensége esetén pedig az elítélésnek, de a szabadságvesztés kiszabása a védett célhoz (mások jó hírneve védelméhez) képest aránytalan, mivel az indokolatlanul korlátozza a közérdekű ügyekkel (mint amilyen a közjavakkal való helytelen bánásmód) kapcsolatos vitát (*unduly hinders public debate concerning matters of public concern*).⁷⁵ Ezért az egyszerű rágalalmazás miatti elítélés lehet egyezménykonform, de a szabadságot korlátozó szankció túl van azon a határon, ami szükségesnek tartható egy demokratikus társadalomban, így mindenképpen egyezményellenes.⁷⁶

9. Az igazságszolgáltatásban közreműködő személyek jó hírnevének vagy jogainak védelme, valamint a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából alkalmazott büntetőítéletek megítélése

Az igazságszolgáltatásban – egy parlamenti képviselőhöz, egy hivatalnokhoz, egy rendőrhöz vagy egy tanárhoz hasonlóan – közszolgák dolgoznak. Nemcsak a bírók, de az igazságszolgáltatásban közreműködő egyéb személyek is ebbe a körbe tartoznak, így az ügyészek, védőügyvédek, egyéb tisztviselők (pl. végrehajtók), vagy az eljárásban hivatalosan közreműködő más személyek (pl. szakértők) is tág értelemben véve az igazságszolgáltatás részét képezik, ilyenekként pedig elvileg vonatkoznak rájuk azok a megállapítások, amiket az EJEB az eddig bemutatott gyakorlata során a közszolgák kritizálhatóságával és a kritikákkal szembeni magasabb fokú tűrési kötelezettségükkel kapcsolatban lefektetett. A gyakorlatban azonban az igazságszolgáltatás jelentős mértékben különbözik a közszféra bármely egyéb részétől, így az igazságszolgáltatásban közreműködők személyének a szerződő állam által biztosított védelme, illetve ennek Bíróság általi megítélése is más lesz, mint a többi közszolgáé. Ez azonban nem elsősorban az ő személyükhöz, sokkal inkább azon intézmény speciális feladatköréhez és ezen intézménynek a jogállamiság elveinek gyakorlati érvényesítésében játszott speciális szerepéhez, intézményes jogállásához köthető, amely intézmény részeként eljárnak, és amely intézmény tekintélyének fenntartása fontos cél egy demokratikus társadalomban. A bíróságokba – tágabb értelemben az igazságszolgáltatásba –, illetve azok elfogulatlan és pártatlan működésébe vetett közbizalom a véleménynyilvánítási szabadság legitim korlátozási indoka lehet; éppen ezért a bíróságokkal, bírókkal és esetlegesen más, az igazságszolgáltatásban közreműködő személyekkel szembeni, e tevékenységükre tekintettel kifejtett kritika miatti büntetőjogi szankciók megítélése is enyhébb lesz, kevesebb teret engedve a szólásszabadság érvényesülésének.

75 Hozzáteszi továbbá a Bíróság, hogy egy „klasszikus rágalalmazási ügyben” egy közérdeklődésre számot tartó kérdésben folytatott vita kontextusában a szabadságvesztés, még ha azt is fel is függesztik, nem igazolható, mert az önmagában elkerülhetetlenül „bénító hatással” jár a közbeszédre.

76 A kamarai határozat egyhangúlag született meg, és az az egyezményesítés megállapításán (továbbá a költségek megtérítésén) túl ezer euró nem vagyoni kártérítést is tartalmazott.

Ezen ügycsoport mintaadó határozata a Prager és Oberschlick ügyben (Prager and Oberschlick, no. 15974/90, 1995. április 26.) hozott döntés volt. A határozat rendkívül éles vitát követően, 5 : 4 arányban született meg,⁷⁷ és bár az ügy megítélése máig vitatható, az eset apropóján a Bíróság lefektette azokat az elveket, amelyek lényegüket tekintve napjainkig kijelölik egyrészt a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása, illetve a bírók – előbbi cél eléréséhez nélkülözhetetlen – jó hírvének védelme, másrészt a véleményszabadság ütközése esetén értékelendő szempontokat. Az ügy alapja Michael Prager bécsi újságírónak a *Forum* című lap 1987. március 15-i számában publikált „Vigyázat” Szigorú bírák!” („Achtung! Scharfe Richter!”) című cikke volt. Ebben Prager részben saját korábbi szubjektív tapasztalatai, részben védőügyvédek állításai, részben egyetemi kutatók felmérései alapján az osztrák büntetőbírók ítélkezési tevékenységéről írt, élesen kritizálva azt.

A cikk – cím alatti – összefoglalójában azt állította, hogy „minden vádlottal a kezdetektől fogva úgy bántak, mintha már el lenne ítélve”; hogy „voltak olyanok, akik külföldről tértek haza, mégis azon okból tartóztatták le őket a bíróságon, hogy fennáll a szökés veszélye”; hogy úgy kérdeztek meg terhelteket arról, elfogadják-e az ítéletüket, hogy azok ájulás miatt éppen eszméletlenek voltak”; valamint hogy „néhány osztrák bíró mindenre képes, és mindegyikük sok mindenre képes: mindannyiuk számára ez a minta”. A cikkben Prager lényegileg önkényes jogszolgáltatással vádolta meg az osztrák büntetőbíróságokat, akik a vádlott legapróbb gyengeségét is kihasználják, egy további év börtönbüntetéssel vagy a szabadságvesztés felfüggesztésének mellőzésével bosszulják meg azokat, akik a legenyhébb módon is sértik a bírók önbecsülését; bizonyos, az átlagnál szigorúbb bírakkal szemben pedig további vádakat fogalmazott meg (szerinte ezen bírók az ügyvédek gazemberekként kezelik, tovább tartják a vádlottat előzetes letartóztatásban, mint amennyit később büntetésként kiszabnak vele szemben, a bírói függetlenséget arra használják fel, hogy saját fontosságukat növeljék, és a jogot kegyetlen és irracionális módon alkalmazzák). A későbbi felperes bírót személy szerint is kritizálta, többek között azt írva róla, hogy „típusa: fanatikus”, hogy semmi nem hasonlítható az illető bíró „arrogáns zsarnokoskodásához”, továbbá zugírászattal is megvádolta, azt állítva róla, hogy egyszer jogosultság nélkül működött közre egy szerződés megkötésében, és amikor ez kiderült, az ügyészség nem a szerződést tartotta színleltnek (és így az illető bíró közreműködését törvénytelennek), hanem csak a szerződési akaratot.

Az elfogultság miatt a bécsi helyett eljáró eisenstadti Regionális Bíróság 1988. október 11-én Pragert rágalmazás miatt (a polgári jogi és sajtójogi jogkövetkezményeken túl) 3600 schilling pénzbüntetésre ítélte, amit meg nem fizetés esetén 60 napi szabadságvesztésre kellett átváltoztatni. A *Forum* kiadóját, a szólásszabadsággal kapcsolatos ügyekkel az EJEB-et ezen eseten kívül többször is megjárta Gerhard Oberschlicket pedig magánjogi szankciókkal sújtotta. Prager elítélésére öt kijelentése („[a bírók] minden vádlottal a kezdetektől fogva úgy bántak, mintha már el lenne ítélve”; „néhány osztrák bíró mindenre képes”; „semmi nem hasonlítható [a felperes bíró] arrogáns zsarnokoskodásához”; „típusa: fanatikus”, továbbá a felperes bíró által állítólagosan elkövetett zugírászattal és annak jogi következményeivel – illetve azok elmaradásával – kapcsolatos állítása) miatt került sor.

A bíróság szerint a tényállítást megvalósító első, harmadik és ötödik kijelentéssel Prager tisztességtelen és becsstelen magatartással vádolta a felperes bírót, ami alkalmas volt arra,

⁷⁷ Ma sem megszokott, de a '90-es években még szokatlanabb volt, hogy kivétel nélkül az összes, a többségi állásponttal ellentétes véleményen levő bíró írásos különvéleményt fűzött a döntéshez.

hogy megvetésnek tegye ki, és a közvélemény szemében befeketítse őt, míg a második és a negyedik kijelentéssel nyíltan megvetésre méltó jellemet tulajdonított neki. Mindezek okán egy elfogulatlan olvasó alappal gyaníthatta azt, hogy a felperes becsúsz és megvetésre méltó, ennek pedig a szerző tudatában is volt. A bíróság szerint a tényállítások esetében helye volt a valóság bizonyításának, a Prager által felajánlott bizonyítékokat azonban nem találta megalapozottnak, a második és negyedik kijelentés pedig erre nem volt alkalmas, lévén azok értékítéletek voltak, ám már az azok alapjául szolgáló ténybeli alap is hiányzott. Az elítéléshez hozzájárult, hogy az eisenstadti bíróság szerint a későbbi kérelmező megsértette az újságírói jóhiszeműséggel és gondossággal kapcsolatos osztrák médiajogi rendelkezéseket, megtagadta az érintett bíró számára álláspontja kifejtését, a maga által végzett kutatás pedig felületes volt (pl. egyetlen olyan tárgyaláson sem vett részt személyesen, amelyet az érintett bíró vezetett, olyan régi újságcikkeket használt fel, amelyeknek az állításait nem ellenőrizte, és pletykákat állított be tényként), így az alkalmatlan volt arra, hogy annak alapján a fenti kijelentéseket tegye. A másodfokon eljáró Bécsi Fellebbviteli Bíróság 1989. június 26-án az elsőfokú döntést jogerősen helybenhagyta.

A kérelmező az EJEB-hez fordult annak megállapítását kérve, hogy a jogerős bírósági döntéssel az osztrák állam megsértette a 10. cikkben foglalt véleménynyilvánítási szabadságát. Az nem volt kérdéses, hogy a bírósági döntés beavatkozást jelentett e jog gyakorlásába, ahogyan az sem, hogy ezt törvény írta elő, illetve ezt legitim célból (mások – ez esetben egy bíró – jó hírnevének védelme és a bíróságok tekintélyének fenntartása érdekében) tette; vita a szükségesség tekintetében alakult ki. Végül az EJEB úgy ítélte meg, hogy a tagállami beavatkozás az osztrák bíróságok részéről arányban állt az elérni kívánt céllal, és az így szükségesnek volt tekinthető. A Lingens- és a Castells-döntés indoklásából kiemelte a sajtónak a demokratikus társadalomban betöltött különleges szerepét, majd lefektette a bíróságok tekintélyének fenntartása céljából alkalmazott büntetőszankciók megítélésének alapvető szempontjait.

Mindenekelőtt kimondta, hogy a sajtó közügyekben megvalósuló információszolgáltató szerepe magában foglalja az igazságszolgáltatás működését érintő kérdéseket is. A sajtó a Bíróság érvelése szerint egyike azon eszközöknek, amik révén a politikusok és a közvélemény ellenőrizheti, hogy a bírák olyan módon teljesítik-e kötelezettségeiket, amely összhangban van azzal a céllal, aminek érvényesítése érdekében feladataikat el kell látniuk. E cél „az igazság biztosítása”, ami a jogállam alapvető értéke, ennek érdekében viszont a bíróknak élvezniük kell a feladataik ellátásához nélkülözhetetlen közbizalmat is. Emiatt ezen bizalom védelme szükséges az olyan „destruktív támadásokkal” szemben, amelyek lényegileg megalapozatlanok, különösen amiatt, mert a bírák hivatásuknál fogva nem védhetik meg magukat a kritikákkal szemben, nem válaszolhatnak azokra.

A konkrét ügyben tehát a Bíróság szerint az osztrák bíróságok nem lépték túl a számukra biztosított mérlegelési lehetőséget.⁷⁸ A kijelentések tényállítások voltak, amelyek rendkívül súlyos vádakot fogalmaztak meg általában az osztrák büntetőbíróságokkal, különösen a felperes bíróval szemben, utóbbit lényegében bűncselekmények elkövetésével, de legalábbis a rá vonatkozó foglalkozási kötelezettségek súlyos megszegésével vádolva. E vádak nem pusztán a bíró jó hírnevét rontották, de a bíróságok egészének tisztességes működésébe vetett bizalmat is aláásták; az inkriminált kijelentések tehát nem egyszerűen kritizáltak bizonyos bírót,

78 Érdekes módon a Bíróság e helyütt nem használ semmilyen minőségjelzőt, így azt sem írja, hogy ez esetben ez a mérlegelés „szűk” volna.

hanem olyan súlyos vádakat fogalmaztak meg, amelyeknek hiányzott a kellő ténybeli alapjuk, így szükségtelenül előítéletesek voltak. A kérelmező nem bizonyította, hogy jóhiszeműen vagy az újságírói etikai kötelezettségeknek megfelelően járt el, mivel a cikke megírásának alapjául szolgáló kutatás nem felelt meg állításai alátámasztására (forrásai hitelességét nem ellenőrizte, személyesen, a bíró által vezetett tárgyalásokon való részvétellel nem győződött meg kijelentései megalapozottságáról, és nem adott lehetőséget az érintett bírónak arra, hogy védekezzen a vádakkal szemben). Emiatt, bár az újságírói szabadságba beletartozik bizonyos fokú túlzás, sőt provokáció alkalmazása, jelen esetben az újságíró magatartása túl volt ezen a határon, így annak büntetőjogi szankcionálása a bíróságok tekintélyének megőrzése érdekében nem tekinthető egy demokratikus társadalomban szükségtelen beavatkozásnak, a kérdéses ítéletek az EJEB szerint tehát nem sértették az Egyezmény 10. cikkét.

A következő emblemikus eset a Nikula-ügy volt (Nikula v. Finland, no. 31611/96, 2002. március 21.), ahol a Bíróságnak a védőügyvéd és az ügyész büntetőeljárási szerepéről, illetve a védőnek a terhelt érdekében kifejtett tevékenységének, azon belül is a védence érdekében tett kijelentéseinek határaitól kellett döntenie. A kérdéses ügyben Anne Nikula kirendelt ügyvédként járt el egy csalással és más bűncselekményekkel vádolt személy ügyében, amiben ügynök szintén vádlottja volt a Nikula által védett személy bátyja, valamint egy ismerősük is. Az eljáró ügyész a nyomozás egy szakaszában úgy döntött, hogy a báty elleni vádat ejti, és a továbbiakban őt tanúként hallgatja meg, ilyenként pedig őt már vallomástételi és igazmondási kötelezettség terhelte. Nikula tiltakozott ezen ügyészi taktika ellen, és feljegyzést írt, amiben „súlyos visszaéléssel” és „manipulációval” vádolta meg az ügyészt, azt állítva, hogy „a vádlott-társból eljárás taktikák révén csinált tanút azért, hogy alátámassza a vádat,” ellenben „koholt vádakkal illetett egy terheltet,” akit pusztán tanúként lehetett volna kihallgatni; mindezzel „visszaélt” a rá ruházott mérlegelési joggal, „megszegve hivatali kötelességeit és kockára téve a jogbiztonságot.”

Az ügyész jelezte mindezt a Fellebbviteli Bíróság vádtanácsának, kérve azt, hogy hivatalból indítson eljárást az ügyvéd ellen rágalmazás miatt. A vádtanács ugyan megállapította a rágalmazás elkövetését, hivatalból azonban – a cselekmény csekély tárgyi súlyára tekintettel – nem indított eljárást, ezért az alapügyben eljáró ügyész saját nevében tett feljelentést rágalmazás miatt. Az elsőfokú bíróság megállapította a későbbi kérelmező bűnösségét gondatlanságból elkövetett nyilvános rágalmazás vétségében, amiért 4260 márka pénzbüntetésre ítélte, kötelezte továbbá az eljárás költségei megfizetésére; a másodfokon eljáró Legfelső Bíróság a bűnössé nyilvánító döntést helybenhagyta, a büntető szankció alkalmazását azonban mellőzte.

Az ügyben a beavatkozás és annak törvény által előírt volta tekintetében nem merült fel kétség, és azt is egyhangúlag állapította meg a strasbourgi Bíróság, hogy a beavatkozás legitim cél érdekében történt. Az Emberi Jogok Európai Bírósága a kérdés megítélése során az ügyvédek szerepéből indult ki: szerinte az ügyvédek speciális helyzete az igazságszolgáltatás központi szereplőjévé teszi őket, feladatuk pedig az, hogy közvetítsenek a nyilvánosság és a bíróságok között. E tekintetben kötelezettségeik is vannak, és bizonyos korlátokat be kell tartaniuk (a kérelmező azon hivatkozását, hogy az ügyvédek ilyen minőségükben tett szólási joga korlátozhatatlan lenne, a Bíróság kifejezetten visszautasította), de e korlátokat az államok csak szűk keretek között szabhatják meg.⁷⁹ A Bíróság hangsúlyozza: ahhoz, hogy a bíróságok élvezzék a közbizalmat, az

⁷⁹ Egészen pontosan itt – más ügyekben született döntések indokolásával ellentétben – úgy fogalmaz a Bíróság, hogy „nem lehetnek tágak”. Nikula v. Finland, 46. bek.

igazságszolgáltatásban betöltött „kulcsszerepük” miatt az ügyvédektől is elvárható, hogy hozzájáruljanak az igazságszolgáltatás megfelelő működéséhez, vagyis maguk is fenntartsák ezt a közbizalmat. Ugyanakkor az államoknak megfelelő egyensúlyt kell kialakítaniuk az ilyen helyzetekben egymással ütköző érdekek között, amelyek egyike a nyilvánosság azon joga, hogy információkkal bírjon a bírói döntéshozattal kapcsolatos kérdésekről, másika pedig az igazságszolgáltatás megfelelő működésének és a jogász hivatás méltóságának kívánalma.

A konkrét ügyben az EJEB azt vizsgálta, hogy a finn Legfelső Bíróság túllépte-e az államoknak biztosított szűk mérlegelési lehetőséget. Kimondta (ezen ügyben is), hogy a közszolgákkal szembeni elfogadható kritika határai tágabbak, mint magánszemélyek esetében, az azonban nem mondható, hogy ők ugyanúgy tudatosan teszik ki magukat annak, hogy a közvélemény és a sajtó minden szavukat és tetteiket alapos vizsgálatnak vesse alá, mint a politikusok, és hogy ezért tűrés kötelezettségük is a politikusokéhoz hasonló lenne. Azt is hoztatta azonban, hogy jelen esetben nincs szó a 10. cikk védelme alapjául szolgáló közérdekű ügyről: sem a sajtószabadság, sem a közérdeklődésre számot tartó ügyekben folyó nyilvános vita mint legitim érdek nem merül fel, a kérelmező kijelentései ugyanis nem ebben a kontextusban hangzottak el (íródtak le). A kérelmezőt a finn bíróságok azért ítélték el, mert kritizálta az ügyésznek mint azon büntetőügy ellenérdekű felének eljárási döntéseit, amely ügyben a kérelmező a vádlott védőjeként járt el. A Bíróság kiemeli, hogy különbség van egyrészt azon kritikák között, amelyek az ügyésszel mint a vádlott eljárási ellenfelével szemben hangzanak el, másrészt azok között, amelyek a bíróságot érik, így az ügyészt kritikával illető kijelentések, még ha azok élesek vagy túlzók is, magasabb szintű védelmet élveznek.

A kérelmező az ügyészt jogtalan magatartással vádolta – e kritika azonban kifejezetten az ügyben hozott döntésre koncentrált, az nem érintette az ügyész általános szakmai vagy más képességeit, és nem is a személyének szólt, vagyis az „a bírósági tárgyalóteremre korlátozódott”. Az ilyen, az ügyész mint perbeli ellenfél eljárását illető kritikát az ügyész tűrni köteles. Ennek okán még az az ítélet is, ami pusztán a költségek megfizetésére kötelezi az elítéltet (a terhelt ügyvédjét), aránytalan, mert egy ilyen fenyegetés a büntető eljárás másik – vele elvileg egyenrangú – felének (az ügyész) részéről nem egyeztethető össze a védő azon kötelezettségével, hogy félelem nélkül tegye meg a védence érdekében mindazt, amit szükségesnek vél, vagyis abban, hogy egy, a védencét szolgáló érvet felhoz-e a büntető eljárásban, a védőt semmilyen lehetséges dermesztő hatás ne befolyásolja, csakis az, hogy egy adott érvet relevánsnak és hasznosnak értékel-e. Összességében a védőügyvéd véleménynyilvánítási szabadsága csak rendkívüli esetekben korlátozható egy demokratikus társadalomban, jelen ügyben pedig az ügyvéd szólásának korlátozását nem indokolta semmilyen „kényszerítő társadalmi szükség”, így az ennek alapján sértette az Egyezmény 10. cikkét.⁸⁰

A Perna-ítélet (Perna v. Italy [GC], no. 48898/99, 2003. május 6.) szintén az ügyészt sértő kijelentések megengedhetőségének kérdésével foglalkozott, ez esetben azonban nem egy eljárási szereplő kritizált egy ügyészt, hanem egy újságíró mondott általános véleményt egy, a kérdéses időszakban ügyészként dolgozó személy tevékenységéről. A kérelmező, Giancarlo Perna, a *Giornale* című olasz napilap 1993. november 21-i számában elemezte Caselli működését, aki Palermo akkori főügyésze volt, és arról vált híressé, hogy ő képviselte a vádat Giulio Andreotti volt olasz miniszterelnökkel szemben, akinek bíróság általi elítélését Caselli „bűnszervezet külső támogatása” (*appoggio esterno alla mafia*) miatt szerette volna elérni. Perna

80 A döntés többségi szavazással, 5 : 2 arányban született meg.

Caselli „politikai harciasságáról” írt, aki szerint nemcsak Istennek és a jognak, hanem az Olasz Kommunista Párt korábbi székhelyül szolgáló „Via delle Botteghe Oscure-nak” is esküt tett. Az újságíró azzal is megvádolta az ügyészt, hogy részt vett egy olyan terv megvalósításában, amelynek révén a résztvevők ellenőrzést szerettek volna elérni az összes olasz ügyészi szerv felett. Végül Andreottival kapcsolatban azt írta Perna, hogy annak ellenére vontatta őt Caselli eljárás alá, hogy tudta, bizonyíték hiányában az ellene indult eljárást meg kell majd szüntetni – az egyetlen célja Andreotti politika karrierjének tönkretétele volt.

1996. január 10-én a Monzai Kerületi Bíróság a sértett feljelentése alapján indult büntető eljárásban bűnösnek találta Pernát minősített rágalmazás bűncselekményében, és másfél millió líra pénzbüntetésre ítélte.⁸¹ A bíróság szerint a cikk rágalmozó jellege teljesen nyilvánvaló volt, az kategorikusan kizárta annak lehetőségét, hogy az ügyész a kötelezettségei teljesítése érdekében cselekedett, és tagadta, hogy Caselli elfogulatlan, független és objektív lett volna; ellenkezőleg, a cikk szerint kifejezetten politikai céljai voltak. Perna semmilyen bizonyítékot nem mutatott fel állításai alátámasztására, a kijelentések ezért nem minősíthetők másnak, mint alaptalan támadásnak a sértettel szemben, amellyel Perna rosszhiszeműen bemocskolta az ügyész becsületét és jó hírnevét.

Perna fellebbezett a döntés ellen, azt állítva, hogy kijelentései pusztá vélemények, azt azonban a milánói Fellebbviteli Bíróság 1997. október 28-án meghozott döntésében nem fogadta el, megállapítva, hogy – amellett, hogy az állítások vitathatatlanul súlyosan károsították a sértett fél jó hírnevét – Perna nem egyszerűen kétségét fejezte ki Casellinek az ország intézményei iránti hűségével kapcsolatban (ami véleménynek lenne minősíthető), hanem egyrészt kategorikusan tagadta, hogy Caselli a hivatalához szükséges tulajdonságokkal rendelkezne, másrészt konkrétan bűncselekménynek és fegyelmi vétségnek minősülő magatartásokkal vádolta meg őt (amik egyértelműen tényállítások). Végül az olasz Kasszációs Bíróság 1998. december 3-i végzésében a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. A kérelmező – többek között – azt állította, hogy a jogerős bírósági döntés sérti az Egyezmény 10. cikkben foglalt véleménynyilvánítási szabadságát.

A strasbourgi Bíróság a korábban már bemutatott, az ügyben relevanciával bíró elvek megismétlését követően kifejtette,⁸² hogy a kérelmező a konkrét esetben tényállításokat tett, mégpedig meglehetősen súlyos vádakkal illette a sértettet, többek között azt állítva, hogy hivatali kötelezettségeit megszegve, illegális módon járt el, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy Caselli jó hírét rontsa. Az újságíró nem korlátozta megjegyzéseit arra, hogy Caselli politikailag elkötelezett, ami kétséget ébreszt az elfogulatlansága iránt, ellenkezőleg: az egész cikk egyértelműen arról kívánta az olvasót meggyőzni, hogy Caselli szándékosan visszaélt a hatalmával, és hogy részt vett az ügyészi szervezet feletti ellenőrzés megszerzése tervének megvalósításában, anélkül, hogy minderre bármilyen bizonyítékot szolgáltatott volna.

Ilyen körülmények között a nem túl nagy mértékű (az akkori olasz újságírói fizetés kis részének, mai árakon 150 ezer forintnak megfelelő összegű) pénzbüntetés nem tekinthető

81 Az ügy másodrendű vádlottja az újság igazgatója volt, akit szintén bűnösnek találtak, és 1 millió líra pénzbüntetésre ítélték. Emellett – polgári jogi következményként – a terhelteknek egyetemlegesen meg kellett fizetniük a sértett kárát és az eljárási költségeket, összesen 60 millió lírát, továbbá a bíróság erkölcsi jóvátételként elrendelte az ítélet szövegének a *Giornale*-ban történő közzétételét.

82 Szintén megemlítendő, hogy a Prager és Oberschlick ítélettel, valamint a Nikula-ügyben született döntéssel szemben, amik még nem hivatkoztak a szólásszabadság individuális megalapozására, a Perna-határozatban már megjelenik a véleménynyilvánítási szabadság kettős igazolása.

mások jó hírneve vagy jogai védelme érdekében aránytalannak, és így egy demokratikus társadalomban szükségtelennek. Összességében tehát ebben az ügyben nem az igazságszolgáltatás működésébe vetett bizalom volt az EJEB döntésének alapja, hanem az ügyészt is megillető jó hírnév védelme. Bár az ügyész is köteles többet tőlni, mint a magánszemélyek, a bizonyítatlan tényállításokkal operáló alaptalan vádak, vagyis a rágalmazás túrésére még ő sem kötelezhető.

A bíróságokat és a bírókat azonban nemcsak rágalmazás, vagyis hamis ténybeli kijelentés, hanem szimpla becsületsértés esetén is jogszerűen lehet védeni a méltóságot sértő szóbeli, írásbeli vagy tettleges támadásokkal szemben, az illetet követő személy büntetőjogi felelősségre vonása az EJEB szerint önmagában nem jogtalan. Ezt először a Skalka-ítéletben (Skalka v. Poland, no. 43426/98, 2003. május 27.) mondta ki, amely ügyben a kérelmezőt, egy lopás miatt szabadságvesztését töltő elíteltet, Edward Skalkát ítélték el az 1969-es lengyel Btk. 237. §-a szerinti „hatóság megsértése” miatt. E szakasz azt mondta ki, hogy aki egy állami hatóságot kötelezettségei teljesítése közben vagy nyilvánosan megsért, két évig terjedő szabadságvesztéssel, elzárással vagy pénzbüntetéssel büntethető. Skalka a bíróságot becsmérő megjegyzéseit nem nyilvánosan, de a bíróság „kötelezettségeinek teljesítése közben” követte el, amiért a lengyel bíróságok nyolc havi szabadságvesztésre ítélték őt.

Az ítélet által megállapított tényállás szerint a későbbi kérelmező mint börtönbüntetését töltő elítelt levelet írt a katowicei Regionális Bíróság büntetés-végrehajtási csoportjának, az erre jövő, a válaszevlében név szerint nem szereplő bírótól kapott válasszal azonban nem volt megelégedve, és egy újabb levélben, amit már e bíróság elnökének címzett, sértő szavakkal illette mind a bíróság büntetés-végrehajtási csoportjának egészét, mind személyesen a válaszevelet jegyző (a kérelmező számára ismeretlen személyazonosságú) bírót: a részleg bírót „felelőtlen bohócoknak”, a konkrét (bár név szerint nem ismert) bírót pedig többek között „kreténnek”, „bolondnak” és „korlátoltnak” nevezte. Az Emberi Jogok Európai Bírósága elvi jelleggel kimondta, hogy a bíróságok – ahogyan a „nyilvános intézmények” általában – nem lehetnek mentesek a kritikától és tevékenységük értékelésétől. A kritikától azonban meg kell különböztetni a becsületsértést, ami viszont nem élvezi az Egyezmény védelmét; ha egy kifejezés használatának kizárólagos célja a bíróság vagy annak tagjai megsértése, a büntetőjogi büntetés alkalmazása nem ütközik a Római Egyezmény 10. cikkébe.

Jelen esetben ez volt a helyzet: a kérelmező a bíróság elnökének írt, becsületsértő megjegyzéseket tartalmazó levélben semmilyen konkrét panaszt nem fogalmazott meg, egyetlen célja dühének és frusztrációjának kifejezése volt, annak viszont semmilyen ésszerű indokát nem adta, hogy ezt az „erős reakciót” milyen őt ért sérelem indokolta. Ami miatt – mindezek ellenére – a Bíróság mégis megállapította azt, hogy a lengyel bíróságok a konkrét ügyben egyezményesértést követtek el,⁸³ az a büntetés mértéke volt. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint egy nyolc hónapos letöltendő börtönbüntetés kiszabása az elkövetett cselekményhez képest „aránytalanul súlyos” (Skalka v. Poland, 41. bek.): az elkövető ilyen cselekményt korábban még soha nem követett el,⁸⁴ a levél nem volt nyilvános, ily módon a bíróságokba vetett

83 Az ezt kimondó ítéleti rendelkezés egyhangúlag született meg.

84 A Bíróság e helyütt – tőle egyébként szokatlan módon – *obiter dictum* jelleggel hangsúlyozta, hogy ha a kérelmező korábban már büntetve lett volna hasonló cselekmény miatt, akkor elfogadható lett volna az, hogy a bíróságok ilyen kemény büntetést szabjanak ki vele szemben. L. Uo., 39. bek.

közbizalom rombolására nem volt alkalmas, és általában véve maga a bűncselekmény nem olyan jellegű, ami miatt a szabadság korlátozása indokolt lett volna.

Emiatt végül – kizárólag a büntetés súlyossága okán – a Bíróság megállapította az egyezményisértést, fontosabb volt azonban annak kinyilvánítása, hogy egyébként – ha nincs szó szabadságkorlátozásról – pusztán a hasonló cselekmények pönalizálása nem sérti a véleménynyilvánítási szabadságot. A Bíróság ezzel kapcsolatban felidézte a Worm-döntést,⁸⁵ amiben kimondta (és ezt a jelen ügyben szó szerint megismételte), hogy „a »bíróságok tekintélye« kifejezés különösen arra vonatkozik, hogy a bíróságok azok a megfelelő fórumok, ahol a jogvitákat elintézik, illetve büntetőügyekben döntenek a vádlott bűnösségéről vagy ártatlanságáról, és amelyekre a széles közvélemény is ilyenként tekint.”⁸⁶ Emiatt „az ennek védelme érdekében történő beavatkozás elég fontos ahhoz, hogy igazolja a véleménynyilvánítási szabadság korlátozását.”⁸⁷

A Skałka-ítéletet megelőzően elemzett Perna-ügyhöz hasonlóan az ügyészek (és nem a bírók) tűrési kötelezettségének mértéke volt a Raichinov-ügy (Raichinov v. Bulgaria, no. 47579/99, 2006. április 20.) tárgya is. A Perna-döntésben – mint láttuk – az EJEB azt mondta ki, hogy a bizonyítatlan tényállítások, vagyis a rágalmazás eltűrésére az ügyész nem kötelezhető, az ezzel szembeni büntetőjogi védelem legitim lesz; a Raichinov-ügyben ugyanakkor azt állapította meg, hogy arra viszont kötelezhető az ügyész – mint közhivatalnok, nem pedig mint egy büntető-, vagy esetleg más eljárás szereplője –, hogy a becsületsértő kijelentéseket eltűrje. Maga a Raichinov-ügy arról szólt, hogy a bolgár Legfőbb Bírói Tanács (az igazságszolgáltatásban közreműködő szervezetek, elsősorban a bíróságok és ügyészségek adminisztratív irányításáért és az ezzel kapcsolatos döntések meghozataláért felelős szerv) egyik ülésén a bolgár legfőbb ügyész helyettesének becsületét sértő, személyes jellegű vélemény elhangzása miatt a legfőbb ügyész eljárást indított ezen vélemény kifejtőjével, egy minisztériumi osztályvezetővel szemben, majd a bolgár bíróságok elítélték a hivatalnokot az ügyész becsületének megsértése miatt.

A Tanács 1993. december 15-i ülésén felvetődött, hogy a következő évi állami költségvetési törvényben szereplő pénzügyi tételekkel kapcsolatos igazgatási feladatokat a legfőbb ügyész helyettese végezze, Hristo Peshev Raichinov azonban tiltakozott ez ellen, és azt mondta, hogy számára ő „nem tiszta személy”, majd azt is hozzátette, hogy ezt be is tudja bizonyítani. Bár a Tanács ülését elnöklő igazságügyi miniszter felszólítására Raichinov bocsánatot kért, a legfőbb ügyész utasítására a szófiai Kerületi Ügyészség 1994. február 16-án büntetőeljárást indított, az év április 20-án pedig vádat emelt vele szemben a bolgár Btk. 146. §-ába ütköző becsületsértés miatt.⁸⁸ A szófiai Kerületi Bíróság a vádlottat enyhe pénzbüntetéssel sújtotta, 3 ezer leva megfizetésére kötelezte őt. Az ítélet indokolása szerint Raichinov olyan szavakat

85 Vö. Worm v. Austria, no. 22714/93, 1997. augusztus 29., 40. bek. Maga a Worm-ügy egyébként nem egy defamatorikus cselekmény, hanem a „büntetőeljárás tiltott befolyásolása” elnevezésű deliktum tagállami bíróságok általi megítélésének értékeléséről szól.

86 Skałka v. Poland, 40. bek.

87 Uo., 41. bek.

88 Eszerint, aki a sértett jelenlétében olyasmit tesz vagy mond, amellyel más személyt méltóságában vagy becsületében lealacsonyít, becsületsértést követ el, és hat hónapig terjedő szabadságvesztéssel vagy 3 ezer leváig terjedő pénzbüntetéssel büntethető. Két évig terjedő szabadságvesztéssel vagy 3 ezer leváig terjedő pénzbüntetéssel büntethető minősített eset valósul meg akkor, ha a cselekményt nyilvánosan, vagy egy hivatalos személlyel szemben hivatali kötelességei teljesítésével kapcsolatban követik el.

használt az ügyész jelenletében, amelyek megalázók és megvetők voltak, így mind a személye, mind a hivatali minősége tekintetében sértették a becsületét. A sértő szavak elhangzásakor nemcsak a sértett, hanem számos más személy is jelen volt, ez pedig tovább növeli a büncselekmény súlyosságát, amit – bár enyhíti – az utólagos bocsánatkérés sem képes semmissé tenni. Az elsőfokú bíróság ítéletét másodfokon a szófiai Városi Bíróság, majd a bolgár Semítőszék is helybenhagyta.

A strasbourgi Bíróság mindezen ítéleteket egyezményesértőnek találta. Abból indult ki, hogy a sértett egy magas rangú hivatalnok, akinek esetében az elfogadható kritika határai, bár nem korlátlanok, tágabbak, mint a magánszemélyeknél (Raichinov v. Bulgaria, 48. bek.). Bár a hivatalos személyek hivatali kötelességei teljesítésébe való jogtalan beavatkozással szembeni védelem indokolhatja a szólásszabadság korlátozását, jelen esetben e kötelezettségek zavartalan gyakorlása nem került veszélybe. A szankcionált kijelentés továbbá egy olyan vita során hangzott el, amely a bíróságok pénzügyeinek intézésével volt kapcsolatos, a kérelmező a kijelentésével e tárgykörben fogalmazott meg véleményt, az tehát nem tekinthető szükségtelennek vagy indokolatlannak, továbbá az szóban, azonnali reakcióként, és nem írásban, kellő megfontolást követően történt. Ráadásul e kérdés (a bíróságok költségvetése) közérdekű ügynek minősül, amely az Egyezmény 10. cikkének fokozott védelmét élvez. Mindezen körülmények között a kérelmező büntetőjogi szankcióval sújtása nem tekinthető a védeni kívánt cél, mások jó hírneve védelme érdekében szükségesnek, különösen úgy, hogy e szankciót a sértett személyhez kötődő, annak közvetlen feletteseként eljáró legfőbb ügyész utasítása folytán lefolytatott eljárást követően alkalmazták. A bíróság szerint tehát „kényszerítő társadalmi szükség” hiányában az alkalmazott szankció aránytalan, így egyezményesértő volt.⁸⁹

A Kobenter-ügy (Kobenter and Standard Verlags Gmbh v. Austria, no. 60899/00, 2006. november 2.) a Prager és Oberschlick ügyhöz hasonló kérdéseket vetett fel, nevezetesen hogy a bírók jó hírnevének vagy jogainak védelme, valamint a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása érdekében milyen esetekben korlátozható a bírókat vagy az általuk hozott döntéseket kritizálók véleménynyilvánítási szabadsága. Samo Jakob Kobenter osztrák újságíró a *Standard* című napilapban egy közérdeklődésre számot tartó ügyben született ítéletet elemzett, éles szavakkal támadva az ítélet indokolásának egyes részeit. A cikk alapjául szolgáló eset egy homoszexuálisok elleni becsületsértési ügyben született ítélet volt, amelyet Klaus-Peter Bittmann bíró hozott meg. Bittmannak abban a kérdésben kellett döntenie, jogsértő volt-e egy bizonyos K.D. nevű osztrák újságírónak azon cikke,⁹⁰ amiben a Melegek és Leszbikusok Osztrák Fóruma (Österreichisches Schwulen- und Lesbenforum – ÖSLF) nevű egyesület 1997. október 26-án St. Pöltenben tartott tüntetésén a résztvevőkről készült képek közzétételével egy időben kifejezetten ellenséges hangvételben, homofób attitűdöt mutatva írt az egyesületről és a résztvevőkről.⁹¹ Az újságírót és annak e cikket jegyző munkatársát 44 résztvevő perelte, akik közül Bittmann végül négynek az igényét tartotta jogosnak:⁹² azokat, akik a cikk mellett közölt képen felismerhető módon látszanak. Számukra becsületsértés

89 A kamarai döntés egyhangúlag (7 : 0 arányban) született meg.

90 A cikk a 13. – *Zeitung der Katholiken für Glaube und Kirche* című, kis példányszámú lapban jelent meg.

91 Többek között azt írta a szerző, hogy „őket [ti. a homoszexuálisokat] nem-specifikusan korbáccsal vagy ostorral kellene fegyelmezni,” hogy „náci módszereket kellene velük szemben alkalmazni”, továbbá hogy „a homoszexuálisok most patkányokként másznak elő a lyukaikból, és politikusok és egyházi személyiségek etetik őket »kedvesen«.”

92 A döntés 1998. július 13-án született meg a linzi Regionális Bíróságon.

miatt kártérítést ítélt meg, azonban K.D.-t felmentette az ellene emelt vádak alól, mivel nem volt bizonyítható, hogy K.D. tudott volna arról, hogy cikke a tüntetésen készült fotóval lesz illusztrálva.

A döntés érdeménél azonban az EJEB-eljárás szempontjából fontosabb volt az ítélet indoklása, annak is a 14–15. oldalai, ahol is Bittmann bíró a homoszexualitás természetéről szóló fejtegetésbe kezdett. A *szerellem lexikona* című könyv forrásként megjelölésével azt írta, hogy „a homoszexualitás az állatvilágban is megjelenik”, majd több állati faj példáján mutatta be, hogy egyes állatok között létezik homoszexuális kapcsolat. A bírót ezen ítélete miatt sok nyilvános kritika érte, többek között Samo Jakob Kobenter is ezt az ítéletet kommentálta egy 1998. szeptember 2-i cikkében, olyan megjegyzésekkel, mint „csak remélhettük, hogy a XX. század végére egy, legalább minimálisan felvilágosodott bíró olyan ítéletet hoz, amely jobban különbözik a középkori boszorkányperek hagyományaitól,” illetve „az állatvilágból vett felháborító példákkal támogatni egy dühös homofób gyűlöletkampányt kétséget ébreszt az érintett bíró intellektuális és morális feddhetetlenségével szemben.” A kritikák hatására a bíró az ominózus szövegrész kivette az ítélet végleges szövegéből, majd egy fegyelmi eljárásban az innsbrucki Fellebbviteli Bíróság figyelmeztetésben részesítette őt, amit az osztrák Legfelső Bíróság helybenhagyott.

Bittmann eközben rágalmazás miatt magánvádas eljárást kezdeményezett, aminek végén a St. Pölteni Regionális Bíróság 1999. június 29-i ítéletében megállapította Kobenter büntetőjogi felelősségét, és 13 500 schilling pénzbüntetésre ítélte, annak végrehajtását azonban egyévi próbaidőre felfüggesztette. Emellett a *Standard*ot kiadó Standard Verlags Gmbh-t 50 ezer schilling kártérítés megfizetésére kötelezte, és elrendelte az ítélet közzétételét. A bíróság szerint Bittmann ítéletének indoklása ugyan tartalmazott a tárgyhoz nem tartozó, az ügy eldöntése szempontjából irreleváns részleteket is, ebből azonban nem következik, hogy úgy gondolta volna, hogy a homoszexuálisokat és a heteroszexuálisokat különböző jogok illetnék meg, továbbá nem hasonlította a homoszexuálisokat az állatokhoz. A másodfokon eljáró bécsi Fellebbviteli Bíróság 2000. február 16-án az elsőfokú ítéletet jogerősen helybenhagyta, kimondva, hogy egy átlagos olvasó, akit érdekel a kérdéses ügy, úgy értheti Kobenternek az érintett eljárást a középkori boszorkányperekhez hasonló cikkét, mint ami szerint Bittmann bíró súlyosan megsértett olyan alapvető eljárási elveket, mint a pártatlanság vagy az ellenérdekű fél meghallgatásának kötelezettsége. Ehhez képest mindezt a tárgyalási jegyzőkönyvek nem támasztják alá, vagyis a jogerős ítélet szerint a cikk olyan konkrét tényállításokat tartalmazott, amelyeknek hiányzott a ténybeli alapja, lévén a bíró nem volt elfogult.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága számára nem volt kérdéses, hogy beavatkozás történt a véleménynyilvánítási szabadságba, sem az, hogy ezt törvény írta elő. A legitim cél sem volt kétséges, ez azonban – a Prager és Oberschlick döntéssel szemben – az EJEB szerint nem ölelte fel a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartását, kizárólag „más személy [ez esetben egy bíró] jó hírnevének és jogainak a védelmét”. Az Emberi Jogok Európai Bírósága a véleménynyilvánítási szabadsággal kapcsolatos döntések elmaradhatatlan részeként itt is mindenekelőtt a határozata alapjául szolgáló általános elveket fektette le (ismételte meg), hangsúlyozva ugyanakkor a Prager és Oberschlick határozatban megalapozott azon szempontokat, amiket a bírók jogainak védelme (valamint a bíróságok tekintélyének fenntartása) céljából hasonló ügyekben alkalmazni kell.⁹³

93 A Prager és Oberschlick határozatban a bíróságok pártatlansága mint a másik legitim és védendő cél nem merült fel.

Először is leszögezte, hogy jelen ügy kétségkívül a demokratikus társadalom alapvető intézményének minősülő igazságszolgáltatás működésével kapcsolatos kérdéseket vet fel, így a Prager és Oberschlick döntés szempontjai valóban alkalmazhatók rá. E szempontok közül kiemelte a sajtó különleges szerepét, amire tekintettel a bemutatott legitim célok is értékelendők, mivel a sajtó közügyekben megvalósuló információszolgáltató szerepe magában foglalja az igazságszolgáltatás működését érintő kérdéseket is;⁹⁴ ugyanakkor azt is megerősítette, hogy a bíró „az igazság letéteményese” (*guarantor of justice*), ennek érdekében pedig a bírónak élvezniük kell a feladataik ellátásához nélkülözhetetlen közbizalmat is. E bizalom védelme szükséges az olyan destruktív támadásokkal szemben, amelyek lényegileg megalapozatlanok, főként mert a bírák hivatásuknál fogva nem védhetik meg magukat az őket érő kritikákkal szemben.

Mindebből a konkrét ügyre nézve az következik, hogy a Kobentert elítélő és a *Standardot* kiadó céget kártérítésre kötelező osztrák bírósági döntés sértette a kérelmezők véleménynyilvánítási szabadságát. A jelen ügyben ugyanis nem tények, hanem értékítéletek hangzottak el, amelyek lehettek akár felfokozottak vagy túlzók is, ugyanakkor az ilyen vélemények jogszerűségéhez csak két dolog szükséges: egyrészt legyen megfelelő ténybeli alapjuk, másrészt közérdeklődésre számot tartó ügyben hangozzanak el. A *Standard* kérdéses cikke mindkét követelménynek megfelelt. Egyrészt a kérdéses állítások olyan értékítéletnek minősültek, amelyek kellő ténybeli alapon nyugodtak (*which had a sufficient factual basis*): a bíró kijelentéseit lehetett úgy értelmezni, ahogy azt Kobenter cikke tette – ezt az olvasatot pedig erősítette mind az a tény, hogy a vitatott ítéleti részeket maga a bíró is kihagyta később az indokolás végleges szövegéből, mind az, hogy ezen indokolási részek miatt fegyelmi büntetést szabtak ki a bíróval szemben. Másrészt a cikk közérdekű ügyben íródott, amely akkoriban élenken foglalkoztatta az embereket, és számos más nyilvános vélemény is elhangzott Bittmann bíró ítéleti indokolásával kapcsolatban; a vitatott cikk maga pedig kizárólag az ítéletet, nem pedig a bíró személyét minősítette.

Emiatt a Bíróság szerint a kérelmező azon érdeke (egyszersmind újságírói kötelezettsége), hogy egy közérdekű ügyben információkkal lássa el újságjának olvasóit, még akkor is, ha ezt provokatív módon tette, felülmúlta mind a bíró jó hírnevének védelmét (*the judge's interest in protecting his reputation*), mind általánosságban a bíróságok tekintélyének megővését (*the standing of the judiciary in general*). Azaz összességében a kérelmező mint a „nyilvánosság őre” az újságírói kötelezettségek, felelősség és gondosság keretein belül járt el, kritikája nem minősült alaptalan destruktív támadásnak (*unjustified destructive attack*) sem az érintett bíróval, sem általában véve a bíróságokkal szemben. Az emiatt Kobentert elítélő, valamint a kiadót kártérítésre kötelező bírósági ítélet tehát túllépte azt a szűk mérlegelési lehetőséget, ami a 10. cikk vonatkozásában még megilleti az Egyezményt elfogadó tagállamokat, azaz a beavatkozás aránytalan, így egy demokratikus társadalomban szükségtelen volt.

Összehasonlítva végül a Kobenter-döntést az annak mintájaként szolgáló Prager és Oberschlick határozattal: összességében a Prager-ügyben az EJEB konklúziója az volt, hogy a bíróságokat általában és a konkrét sértett bírót *személyében* is kritizáló megnyilvánulások miatti büntetőítélet nem sértette az Egyezmény 10. cikkét, mégpedig alapvetően azért nem, mert a büntetőítélet alapjául szolgáló kritikák *tényállítások* voltak, amelyek *nem rendelkeztek bizonyítható ténybeli alappal*; a

94 Továbbá a sajtó egyike azon eszközöknek, amik révén a politikusok és a közvélemény ellenőrizheti, hogy a bírák olyan módon teljesítik-e kötelezettségeiket, amely összhangban van azzal a céllal, aminek érvényesítése érdekében feladataikat el kell látniuk.

Kobenter-határozatban a kérelmezőt elítélő osztrák bíróságok értékítéleteket minősítettek tévesen tényállításnak, amely értékítéletek ráadásul *kellő ténybeli alappal is* bírtak, továbbá az elítélt újságíró *nem személyében* támadta az érintett bírót, hanem csak az általa meghozott indokolást kritizálta, így ez esetben (a Prager-döntéssel szemben) a véleménynyilvánítási szabadság szükségtelen, az elérni kívánt célhoz (az érintett bíró jó hírnevének védelméhez) képest aránytalan korlátozása valósult meg.

Végül a jelen fejezetben utoljára bemutatandó, viszonylag friss ügy (Morice v. France [GC], no. 29369/10, 2015. április 23.) a strasbourgi bíróság egyik legérdekesebb, egyszerűsített legmegosztóbb és ezáltal legvitathatóbb ügye volt. A kérelmező, Olivier Morice francia védőügyvéd egy dzsibuti otthonában holtan talált francia bírót, Bernard Borrel halálának kivizsgálását célzó eljárásban képviselte az elhunyt bíró özvegyét, Elisabeth Borrelt és gyermekét. Borrelt 1995-ben találták holtan, az első vizsgálat öngyilkosságot állapított meg, ezt azonban Borrel özvegye, aki maga is bíróként dolgozott, nem fogadta el; azt állította, hogy férjét meggyilkolták. Ennek érdekében megbízta Morice-t, hogy kezdeményezzen vizsgálatot férje halála ügyében, és ezen eljárás során képviselje őt és a gyermekét. Az ismeretlen tettesek elleni nyomozás 1997-ben el is indult, amit két vizsgálóbíróra, az ügy aktájában M.-ként és L.L.-ként említett bírókra bíztak. 2000 júniusában azonban elvonták tőlük az ügyet, és arra egy újabb bírót, P.-t jelölték ki. 2000 szeptemberében Morice és védőtársa levelet írt a francia igazságügy-miniszternek, amiben kérték, hogy a fegyelmi jogkörrel rendelkező, az igazságszolgáltatás megfelelő működése feletti felügyeletet ellátó belső bírói szerv folytasson le vizsgálatot a két korábbi vizsgálóbíró ellen.

A levél tartalmát, néhány abból vett szó szerinti idézettel együtt, másnap nyilvánosságra hozta a *Monde*; e cikkben az újságíró azt írta, hogy a bírók Morice szerint „teljes mértékben hadilábon állnak a pártatlanság és tisztesség alapelveivel,” mivel „számos hiányosságra derült fény az eljárás során,” többek között a cikk állítása szerint a bírók „nyilvánvalóan elmulasztottak regisztrálni és utódjuknak eljuttatni egy bizonyítékot.” E bizonyíték egy videokazetta volt, amely a 2000. márciusi helyszíni bejárásról készült, amelyen Morice és védőtársa kérésük ellenére sem vehettek részt, és amikor a kijelölt utódtól, P. bírótól szerettek volna engedélyt kérni annak megtekintésére, ő azt válaszolta, hogy azt két elődje nem küldte meg neki. A cikk szerint emiatt Morice a miniszternek írott levélben tiltakozott amiatt, hogy „a bírók ültek a kazettán, és azt még egy hónappal az ügybeli kinevezésük visszavonása után is elfelejtették iktatni.” A cikk úgy folytatódott, hogy „ami még rosszabb, az aktában P. bíró talált egy kézzel írott és nagyon barátságos hangvételű levelet Dzsibuti főügyészétől, S.-től,” amely „a főügyész és a francia bírók közötti hallgatóságos összjátékszásra [*connivance*] világított rá.” Végül az újságíró megjegyezte, hogy M. bíróval szemben már folyik egy fegyelmi eljárás egy korábbi ügyben, a Szcientológia Egyház szintén hatalmas sajtóvisszhangot kapott ügyében általa állítólagosan elkövetett szabálytalanságok, így különösen amiatt, hogy a nyomozati anyagból bizonyos dokumentumok eltűntek.

M. és L.L. büntető feljelentést tettek a *Monde* igazgatója, a cikket jegyző újságíró, továbbá Morice ellen hamis vád és hivatalos személy nyilvános megrágalmazása miatt. Az előbbi ügyben a kijelölt vizsgálóbíró az eljárást megszüntette, az utóbbi ügyben azonban vádat emelt, és – szövevényes eljárást követően – a roueni Fellebbviteli Bíróság az 1881. július 29-i sajtószabadságról szóló törvény 31. §-ának megsértése miatt jogerősen elítélte őket;⁹⁵ Morice mint

95 Az első ítéletet még 2002-ben a nanterre-i Büntetőbíróság hozta, amit 2003-ban a versailles-i Fellebbviteli Bíróság jogerősen helybenhagyott, ám ezt a döntést 2004-ben a Kasszációs Bíróság megsemmisítette, így a rouen-i jogerős ítéletre egészen 2008-ig várni kellett. Ennek megsemmisítését a terheltek szintén kérték ugyan, de a Kasszációs Bíróság azt 2009-ben elutasította.

bűnsegéd 4 ezer euró pénzbüntetést kapott. Az ítéletek indokolása szerint a kérelmező tudott arról, hogy az újság milyen tartalmú cikket kíván megjelentetni (annak kommentálására ugyanis előzőleg felkérték őt), így bűnsegédként ő is elősegítette a bűncselekmény megvalósulását. Az idézett kijelentések tartalmilag azt fejezik ki, hogy a bírók megsértették hivatásuk etikai normáit és bírói esküjüket, vagyis becsületlenek, kötelezettségeiket szándékosan megszegik, így a terheltek végső soron megkérdőjelezték azt, hogy feladatuk ellátására alkalmasak lennének – mindez pedig súlyosan becsületsértő volt. A videokazettával kapcsolatos kijelentés továbbá azt a vádat fogalmazta meg M. bíróval szemben, hogy feladatait hanyagul látta el, implicite pedig azt is, hogy a kazettát szándékosan tartotta magánál, azért, hogy az eljárást akadályozza.

Mindezek az állítások, amik szándékosan elkövetett szabálytalanságokkal, bírói köteleseik tudatos megszegésével vádolták meg a bírókat, ténybeli kijelentéseknek minősültek, amelyek a bírók becsületét és jó hírnevét támadták, amit ráadásul különösen súlyossá tett a „*connivance*” kifejezés használata. A valóság bizonyítása során a terheltek kijelentéseiket nem tudták bizonyítékokkal alátámasztani, pl. semmilyen bizonyíték nem merült fel arra, hogy M. bíró kifejezetten obstruktív szándékkal járt volna el, hogy akadályt kívánt volna gördíteni az ügy kivizsgálása elé, de arra sem, hogy a főügyész és M. bíró között valóban bensőséges kapcsolat lett volna. A bíróság úgy vélte, hogy a kérelmező „különösen élesen támadta” a két bíró szakmai és erkölcsi tisztességét, komolyan megkérdőjelezte pártatlanságukat és „intellektuális tisztességüket”, egyértelműen túllépve a szabad kritika határát, mivel a kérdéses kijelentéseknek (akkor) már nem volt az eljárás szempontjából relevanciája, arra az ügyfele jogainak megóvása érdekében nem volt szükség.

A strasbourgi Bíróság 5. számú Kamarája 2013. július 11-i döntésében majdnem egyhangúlag, 6 : 1 arányban nem állapított meg egyezményisértést. A kamara többségi érvelése szerint a kérelmező nyilvánosan, egy széles körben olvasott újságban támadta a vizsgálóbírókat és a bírói rendszer működését, mindössze egy nappal azután, hogy levelet írt az igazságügy-miniszternek, azaz anélkül, hogy megvárta volna panaszának kivizsgálásának végeredményét. Az ügyvédek az igazságszolgáltatás kulcsszereplői, így elvárható tőlük, hogy hozzájáruljanak annak megfelelő működéséhez és az abba vetett közbizalom fenntartásához. Bár egy ügyvéd valamely konkrét ügyben eljárási szerepéből adódóan kritizálhatja az eljárás egyéb szereplőinek tevékenységét, a jelen ügyben elhangzott vitatott kijelentések meghaladták ezt a mértéket. Morice megjegyzései súlyosak, és M. bírót sértők voltak, így alkalmasak voltak arra, hogy szükségtelenül aláássák az igazságszolgáltatásba vetett közbizalmat, vagyis a kérelmezőt elítélő büntetőbírói döntések az EJEB kamarája szerint megfelelő alappal bírtak.

Ehhez képest az EJEB Nagykamarája a francia döntéseket egyhangúlag, azaz 17 : 0 arányban egyezményisértőnek minősítette. Megerősítette az újságírói szerep kiemelt védelmével és a vélemény szabadság szűk korlátozhatóságával kapcsolatos, a korábbi esetjogában kimunkált gyakorlatát, és azt is egyértelművé tette, hogy „az igazságszolgáltatás működésével kapcsolatos kérdések közérdeklődésre tartanak számot.”⁹⁶ A bíróknak mint „az igazság letéteményeseinek” természetesen továbbra is élvezniük kell a feladataik ellátásához nélkülözhetetlen közbizalmat, aminek védelme szükséges az azt „súlyosan károsító támadásokkal” szemben,⁹⁷

96 Morice v. France, 128. bek.

97 A Prager és Oberschlick döntés „*destructive attacks*” kifejezése (34. bek.) tehát a Morice-határozat indoklásában „*gravely damaging attacks*re” (128. bek.) finomodott.

ha azok lényegileg alaptalanok, különösen amiatt, mert a bírák hivatásuknál fogva nem védhetik meg magukat a kritikákkal szemben, nem válaszolhatnak azokra. Továbbá „a bíróságok tekintélye” (*authority of the judiciary*) magába (kell, hogy) foglalja azt is, hogy a bíróság (legyen) a megfelelő fórum a jogviták eldöntésére, illetve a bűnösség vagy ártatlanság megállapítására, és ezt a tényt egyrészt a közvéleménynek is el kell fogadnia, másrészt annak ténylegesen megvalósulásában bíznia kell.

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a bírák az állam egyik alapvető intézményének részei, ezért személyükben – a megengedett határokon belül – nem kritizálhatatlanok; a bírák esetében az elfogadható kritika határai tágabbak, mint a hétköznapi emberek esetében, ha e kritika a bírák hivatalos minőségükben megvalósított eljárására vonatkozik. Az ügyvédeknek is szerepe van ugyan a bíróságok működésébe vetett közbizalom fenntartásában, de abban is, hogy az emberek bízzanak abban, hogy a „jogászi szakma”⁹⁸ az emberek hatékony képviselőjét látja el. Az ügyvédek e speciális szerepe kötelezettségeket is ró rájuk, amelyek bizonyos jogokkal és kiváltságokkal járnak. Ennek megfelelően a véleménynyilvánítási szabadság az ügyvédeket is megilleti, ami nemcsak a közlés tartalmára, hanem annak formájára is kiterjed. Ennek alapján az ügyvédek jogosultak nyilvánosan minősíteni az igazságszolgáltatás működését, ha azzal nem lépnek túl egy bizonyos határt; ez az ügyvédi etikai normák betartását jelenti, amik védik a bíróságokat az olyan indokolatlan és alaptalan támadásokkal szemben, amelyek pusztán azon cél megvalósítására szolgálnak, hogy a jogvitát a médiában tárgyalják ki, vagy hogy ezáltal az ügyvéd „jó pontot szerezzen” a bíró előtt a konkrét ügyben. Emiatt az ügyvédek szólásszabadsága (ami nélkülözhetetlen feltétel az igazságszolgáltatás hatékony és méltányos működéséhez) csak kivételes esetekben korlátozható, még akár nagyon enyhe büntetéssel is.

Bár különbség van egy ügyvéd tárgyalótermi fellépése és egyéb megnyilvánulásai megengedtsége között (a tárgyalóteremben az ügyfél méltányos tárgyaláshoz való joga és eljárási érdekei érvényesítése végett az ügyvéd részéről erőteljesebb véleménycseré is megengedett, ami nemcsak az ellenérdekű felet érintheti, hanem magában foglalhatja a bíróval szembeni tiltakozást vagy a bírói eljárással kapcsolatos panaszt is), az ügyvéd véleménysszabadsága nemcsak a tárgyalóteremben élvez védelmet, hanem (mint jelen esetben történt) azon kívül is. Az ügyvédnek joga van a televízióban, a sajtóban vagy máshol felhívni a közvélemény figyelmét az ügyfelét érintő eljárás problémáira, továbbá nem tartozik felelősséggel az ügyről a sajtóban megjelent információkért. Különösen olyan esetekben, ahol az ügy fontossága vagy az abban szereplő személyek ismertsége miatt a sajtó eleve széles körben tárgyalja az eljárás fejleményeit, az ügyvéd nem büntethető azon megjegyzéseiért, amikkel az egyébként már nyilvánosságot kapott történéseket kommentálja. A ténybeli alapot nélkülöző, becsületsértő megjegyzés nem megengedett, de a nem becsületsértő, bár epés vagy akár egyenesen szarkasztikus kijelentések összhangban állnak a 10. cikkel.

Jelen ügyben Morice tárgyaláson kívül tett megjegyzést az ügyfelét érintő ügyben korábban vizsgálatot végző két bíróval szemben, akik egy, a közvélemény által követett és ismert eljárásban vettek részt, így a bírók munkájával kapcsolatban tett kijelentései közérdeklődésre tarthattak számot. Ennélfogva azok a véleménysszabadság joga által biztosított kiemelt védelmet élvezik, aminek korlátozására az állami szerveket csak szűk mérlegelési szabadság

98 Az itt használt (vö. *Morice v. France*, 133. bek.) „*legal profession*” kifejezés alatt az ügyvédekkel kell érteni, amit a következő passzus (134. bek.) „*independent professionals*” kifejezése is megerősít.

illeti meg. A francia bíróságok megítélésével szemben a strasbourgi Bíróság Nagykamarája úgy ítélte meg, hogy Morice megjegyzései inkább – bizonyításra nem szoruló – értékítéletek voltak, semmint tényállítások, azok továbbá kellő ténybeli alappal bírtak, azaz sem „félrevezetőnek”, sem „alaptalan személyes támadásnak” nem minősíthetők, mivel az eljárás valóban fogyatékoságoktól szenvedett. Az érintett cikkből származó, a kérelmező által írt levélből vett idézetekért továbbá az ügyvéd egyébként sem tehető felelőssé; a két érintett sértett pedig a bíróság tagja volt, így hivatásuk gyakorlásával kapcsolatban az „egyszerű állampolgároknál” (*ordinary citizens*) magasabb tűrési kötelezettség terhelte őket. Mivel a bíróktól a cikk megjelenésének, illetve a levél keltezésének idejében már elvonták az ügyet, nem merülhetett fel az eljárás befolyásolásának a lehetősége sem. Mindezen körülmények között az előző bekezdésben bemutatott elvek alapján a konkrét ügyben a kérelmező elítélése nem szolgálhatta a bíróságok tekintélyének a védelmét, ezért a Nagykamara a mégoly kismértékű büntetést sem tartotta arányosnak az elérendő céllal, vagyis úgy ítélte meg, hogy a beavatkozás még ilyen mértékben sem volt szükséges egy demokratikus társadalomban.

10. Egyéb esetek

E fejezetben bemutatunk néhány olyan ügyet, amelyek nem illenek bele (teljesen) a korábbi fejezetekbe. Ezek közül az első a Dalban-ügy (Dalban v. Romania [GC], no. 28114/95, 1999. szeptember 28.), ami elvileg helyet kaphatott volna a politikusokkal kapcsolatos döntések között is, a rágalmazás miatt elítélt kérelmező azonban nemcsak egy politikussal, hanem egy állami vállalat igazgatójával szemben is vádakot fogalmazott meg, amik megítélésével kapcsolatban az EJEB szintén alkalmazta a szólásszabadság védelmével összefüggésben korábban lefektetett elveit, így ezen ügy többről szólt, mint kizárólag egy politikus kritikája miatti büntetőítélet értékeléséről. Ionel Dalban egy hetilap újságírója volt, aki egy 1992. szeptember 23-i cikkében Roman romániai város egyik cége, a Fastrom vállalat igazgatójáról írt, bűncselekményekkel és visszaélésekkel vádolva meg őt. Egy helyen „a helyi kommunista nómenklatúra kivételezett tagjának” nevezte, aki a cikk címe szerint – miközben igazgatóként „minden hónapban százezreket keresett” – „tízmilliókat csalt el.” Dalban szerint az igazgató többek között 23 millió lejnyi kárt okozott a vállalat árujának a központi raktárból történő, a könyvelésben meg nem jelenő (így kimutatható leltárhiányt nem okozó) elsikkasztásával, amely pénzt azután „testvériesen elosztottak”, illetve másfél éven keresztül jogtalanul engedte át a vállalat szolgálati autóját egy ottani szenátornak, aki hétvégeente azzal ment ki és jött a bacăui repülőtérrel.

1994-ben az elsőfokú bíróság háromhavi, végrehajtásában felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte Dalbant rágalmazás miatt, továbbá 300 ezer lej kártérítés megfizetésére is kötelezte őt. A sikkasztás vádját a bíróság bizonyítatlannak minősítette, mivel a későbbi kérelmező feljelentésére az ügyészség vizsgálódott ugyan, ám azt azzal zárta le, hogy nem állapítható meg, hogy az igazgató büntető törvénybe ütköző módon visszaélt volna tisztségével. Az sem volt igaz, hogy „százezreket keresett”, mert a hivatalos fizetése havi 55 ezer lej volt. Végül a szolgálati autót a helyi prefektus kérésére biztosította a szenátornak, ami a Szenátusra vonatkozó házszabályi rendelkezések alapján – a szenátoroknak kötelezettségeik teljesítésének elősegítése végett járt. Bár a kérelmező fellebbezett ezen döntés ellen, azzal érvelve, hogy a romániai csalás elleni hivatal jelentése, egy pénzügyminisztériumi jelentés, továbbá a vállalat igazgatótanácsa, valamint a vállalati szakszervezet egyes tagjainak állításai is bizonyítják,

hogy az igazgató illegális számlaműveletekkel tüntetett el 23 millió lejt, a Fellebbviteli Bíróság 1994-ben azt elutasította. Emiatt Dalban 1995-ben az EJEB-hez fordult, kérve az ítéletek egyezményesértő voltának megállapítását és nem vagyoni kártérítés megfizetését.

A kérelmező azonban a jogerős ítélet ellenére sem hagyott fel állításai publikálásával, és a megítélt kártérítést sem fizette meg a sértetteknek. Az általa feltárt információk hatására végül a román parlament visszaélések kivizsgálásáért felelős bizottsága felkérte az illetékes ügyészséget a vádak ismételt megvizsgálására, ami e kérésnek eleget tett. 1998-ban a főügyész rendkívüli jogorvoslati kérelmet terjesztett elő, indítványozva a romániai Legfelső Bíróságnak, hogy mind az első-, mind a másodfokú ítéletet semmisítse meg, mivel nem valósult meg bűncselekmény. Ezt követően a kérelmező elhunyt, majd 1999 márciusában a Legfelső Bíróság megállapította, hogy az igazgatóval szemben Dalban valóban nem követett el rágalmazást, mivel bár állításai bizonyíthatatlanok maradtak, jóhiszeműen járt el; a szenátorral szembeni rágalmazás vonatkozásában azonban azt állapította meg, hogy az ítélet jogszerű volt, de az elhunyt halála miatt az eljárást megszüntette (így a szenátor sérelmére elkövetett rágalmazás miatt őt elítélő másodfokú döntés hatályban maradt).

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának mindenekelőtt abban kellett döntenie, hogy az 1995-ben indított eljárás folytatható-e az özvegy kérelmére 1999-ben, vagyis a néhai kérelmező halála után is. Az 1. fejezetben szó volt róla, hogy az EJEB több okból is elfogadhatatlannak nyilvánítja a kérelmet, és érdemben nem foglalkozik vele; így akkor is, ha nem az arra jogosult, vagyis nem a vélt jogsértés „áldozata” (*victim*) terjesztette azt elő. Az Emberi Jogok Európai Bírósága úgy ítélte meg, hogy a kérelmező javára szóló értelmezés szerint mindaddig „áldozatnak” minősül a néhai kérelmező, ameddig az őt ért jogtalanságot a nemzeti bíróságok vagy hatóságok nem orvosolják; mivel jelen ügyben ez nem történt meg, az EJEB elfogadta az özvegy kérelmét arra, hogy őt mint néhai férje eljárási jogutódját tekintsék „áldozatnak”, így az érdemi döntés meghozatalának nem volt akadálya.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága érdemi indokolása nem volt hosszú, sőt kifejezetten feltűnő az eddigre (1999-re) már bevett részletes okfejtés hiánya. Azt azonban a Bíróság egyértelműen leszögezte, hogy a sajtó alapvető feladata a közérdeklődésre számot tartó ügyekben az eszmék és információk terjesztése, ami (akár túlzó vagy provokatív szóhasználat esetén is) csak kivételesen korlátozható, és ez esetben egyértelműen ilyen ügyről van szó, ezért nem fogadható el, hogy egy újságíró megakadályozzanak kritikai nézeteinek kifejtésében vagy azt csak akkor engedjék meg neki, ha egyértelműen bizonyítja, hogy állításai igazak. Az újságíró, ellenkezőleg, akkor is megilleti a szabad szólás, ha nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy állításai teljességgel valótlanként vagy azok kizárólag lejárató kampányként szolgálnak. Jelen ügyben Dalban egy közérdekű kérdésről írt cikket, amelynek tartalma nem a cikk szereplőinek magánéletével volt kapcsolatos. A szenátor továbbá politikus, az emberek választott képviselője. Mindezek miatt a nem teljesen alap nélküli kijelentések mint az érintettekkel kapcsolatos kritika nem volt egyezménykonform módon korlátozható, vagyis az aránytalan beavatkozást jelentett az újságíró véleménynyilvánítási szabadságába.⁹⁹

99 A közügyekre vonatkozóan a '90-es évek végére kialakult gyakorlat kiforrottságát mutatja, hogy a fentiek fényében egyébként „tisztának” és „egyértelműnek” aligha nevezhető ügyben egyhangú (17 : 0 arányú) döntés született. A Nagykamara (szintén a korábban ingadozó, de az ezen időre már kialakult gyakorlatának megfelelően) nemcsak a jogsértést állapította meg, vagyis nem elégedett meg az erkölcsi elégtétellel, hanem (20 ezer franknak megfelelő, lejben kifizetendő) nem vagyoni kártérítést is megítélt a néhai kérelmező özvegyének.

Nem történt viszont egyezményesítés abban a szintén romániai ügyben (Constantinescu v. Romania, no. 28871/95, 2000. június 27.), amiben a román bíróságok egy tanárszakszervezet egyik helyi főtitkárát, Mihail Constantinescut ítélték el rágalmazás miatt, amiért az egy újságírónak kifejezte azon véleményét, hogy az ügyészség az adott szakszervezet korábbi vezetőivel szembeni nyomozást szándékosan húzza el azért, hogy a szakszervezeti törekvéseket akadályozza, ennek során pedig több másik, az adott szakszervezet irányításában korábban részt vett vezetőt „sikkasztóknak” (*delapidatori*) nevezett. A szakszervezet korábbi vezetőivel szemben valóban indult nyomozás csalás és hűtlen kezelés miatt (ennek vélelmezett kísérletezése miatti felháborodásának adott hangot a kérelmező), azt azonban az ügyészség vádemelés nélkül megszüntette, az ominózus kijelentésre pedig ezt követően került sor (az azonban nem volt bizonyítható, hogy a kijelentés megtételekor a kérelmező erről a tényről tudott). 1994-ben az elsőfokú bíróság először felmentette a kérelmezőt, ám a másodfokú bíróság új eljárás lefolytatására kötelezte azt, abban pedig már elmarasztaló ítélet született: 50 ezer román lej pénzbüntetésre ítélték Constantinescut, magánjogi szankcióként pedig kötelezték őt mindhárom sértett részére 500-500 ezer lej nem vagyoni kártérítés megfizetésére,¹⁰⁰ aminek a kérelmező eleget is tett. Végül 2000 februárjában a Legfelső Bíróság megsemmisítette ezt a bírósági döntést, mivel a bizonyítékok alapján úgy látta, hogy a rágalmazás megállapításához szükséges sértő szándék hiányzott, a befizetett pénzt ugyanakkor a kérelmező nem kapta vissza.

A strasbourgi Bíróság megállapította, hogy nemcsak a mérlegelt cél (mások jogainak és jó hírnevének védelme) volt legitim, de az ennek érdekében alkalmazott eszközök sem voltak aránytalanok, így a véleménynyilvánítási szabadság korlátozása nem sértette az Egyezmény 10. cikkét.¹⁰¹ A kérelmező ugyanis a Bíróság szerint más, rágalmazást meg nem valósító szavakkal is kifejezhette volna a véleményét a szakszervezetek függetlenségéről vagy a bíróságok munkájáról, ha a szándéka pusztán az ezzel kapcsolatos értékítélet közlése lett volna, ehhez nem volt szükséges bűncselekmény elkövetésével vádolnia olyasvalakiket, akikkel szemben folyt ugyan büntetőeljárás, de akiket a kérdéses cselekmény miatt nem ítélték el. Az alkalmazott szankció (a pénzbüntetés és a kártérítés) sem volt aránytalan, így a román bíróságok az eredeti ítélettel nem lépték túl a tagállamok számára biztosított mérlegelési szabadság határait.

A 10. cikk sérelmét állapította meg ellenben az EJEB a Selistö-ügyben (Selistö v. Finland, no. 56767/00, 2004. november 16.), aminek tárgya a híresztelés mikénti megítélése volt. Seija Selistö újságíró 1996 januárjában és februárjában két cikket jelentetett meg a *Pohjalainen* című megyei újságban, amelyek egy fiatal nő haláláról szóltak, aki a Seinäjoki Központi Kórházban egy rutinműtét közben szenvedett olyan sérüléseket, amelyekbe belehalt. Az első cikk egy, az elhunyt nő férjével készült riportot tartalmazott, amelyben a férfi az operáló sebészek ellen indított büntetőeljárásról, illetve általában arról beszélt, hogy a sebészek egyike, akit a cikk nem nevezett meg név szerint, alkoholos befolyásoltság alatt végezte a műtétet; a második cikkben Selistö az ezen ügyben keletkezett nyomozati iratokból idézett. A sebész elleni nyomozás végül nem talált bizonyítékot sem foglalkozási vétség, sem gondatlan emberölés elkövetésére, így a sebész elleni nyomozást az ügyészség megszüntette; a két cikk ezt követően

100 Az ezen ítélettel szemben előterjesztett fellebbezést a másodfokú bíróság mint törvényben kizártat érdemi vizsgálat nélkül elutasította.

101 A kamarai döntés a 10. cikk vonatkozásában 6 : 1 arányban született meg.

született meg. Ezen cikkek miatt az ügyészség feljelentést tett az újságíróval szemben rágalmazás miatt, amelyhez maga a sebész is csatlakozott, a finn bíróságok pedig el is ítélték őt.

Az elsőfokú bíróság még csak a második cikk miatt mondta ki bűnösnek (és ítélte ezért 12 napi tétel, napi 333, azaz összesen 3996 márka pénzbüntetésre), a másodfokú bíróság azonban az első újságcikk tekintetében is megállapította Selistö bűnösségét (és a büntetését felemelte 50 napi tételnyi, összesen 8300 márka pénzbüntetésre). A jogerős ítélet értelmében a cikkek szerint a nő halála a sebész hibájából következett be, illetve a cikkek azt a látszatot keltették, hogy a sebész ittasan műtötte meg a beteget. A sértett ugyan nem volt személy szerint megnevezve, de a közölt egyéb információk alapján a betegek számára kikövetkeztethető volt a személye, így jó hírneve sérült, amiért az újságíró mint a kérdéses írások közreadója felelőssé tehető. Az írások rágalmazó jellegűek voltak, a cselekményt Selistö szándékosan követte el, a híresztelt tények pedig nem voltak bizonyíthatók, így a bűncselekmény a bíróságok szerint megvalósult. Az Emberi Jogok Európai Bírósága azonban ezzel nem értett egyet, és megállapította, hogy a bíróságok túllépték a számukra biztosított mérlegelési lehetőséget, amikor az újságíró hamis tények híresztelése miatt rágalmazásért elítélték.

Mindenekelőtt leszögezte, hogy a kérdéses cikkek az egészségügyi ellátás olyan aspektusával foglalkoztak, amely közérdeklődésre tarthat számot, ráadásul részben egy tágabb kontextus keretében, a munkahelyi alkoholfogyasztás problémáinak bemutatásával összefüggésben, ilyen esetekben pedig a szóláskorlátozás indokoltságának alaposabb vizsgálatára van szükség, mint egyébként. A cikkek továbbá nemcsak nem nevezték meg a sebészt, de a koráról vagy a neméről sem árultak el információkat, azaz – bár néhány ember számára a körülmények alapján felismerhető lehetett – a nyilvánosság nem ismerte meg a személyazonosságát. Emellett az újságíró lehetőséget biztosított az érintett számára véleménye kifejtésére, ezzel azonban az orvos nem élt.¹⁰² Az állítások nem voltak egyértelműen és bizonyítottan ellentétesek a valósággal, és bár az ügyészség a sebész elleni nyomozást megszüntette, voltak arra utaló adatok (pl. a sebész eltiltása az operációktól), hogy az elhunyt nő férjének igaza lehet.

A cikk tárgyyszerű volt, azért pedig az újságíró nem tehető felelőssé, ha hivatalos forrásokból (pl. – mint a második cikkben – rendőrségi jelentésekből) idéz (az ezekben található megállapítások helyességének ellenőrzésére ugyanis nem kötelezhető), sem azért, ha közvetíti mások (jelen esetben az özvegy férfi) szavait, ha azt egyébként pontosan teszi, ellenkező esetben ugyanis (vagyis ha az újságíró felelőssé lenne tehető és ezért félnie kellene a mások által mondottak közlésétől) a sajtó nem tudná ellátni feladatát, a nyilvánosság öréke szerepét (Selistö v. Finland, 59. bek.). Mindezen elvi megállapítások helytállóságát a Bíróság szerint az sem kérdőjelezi meg, hogy a két cikk, különösen a második, bizonyos értelemben egyoldalú volt, mivel az elérhető források közül azokat válogatta ki, amelyek a sebész ittasságára vonatkozó gyanút támasztották alá (pl. a második cikk a nyomozati jegyzőkönyvekből csak annak a nővérnek a szavait idézi, aki jelen volt a műtétnél, és látott arra utaló jeleket, hogy a sebész ittás lehet, míg az egészségügyi személyzet más, a műtétnél szintén jelenlévő tagjainak

102 A Bíróság kissé elfogult és célzatos érvelése itt tetten érhető, ugyanis kifejezetten kimondja, hogy nem értékeli azt a körülményt, hogy e lehetőség megragadásával a sebész kitérülhetett volna a nyilvánosság előtt, azaz ténylegesen többet veszíthetett volna a véleménye kifejtésével, mint ha nem szólal meg és anonim marad. (Vö. Selistö v. Finland, 66–67. bek.) Így az EJEB következtetése, hogy az újságíró jóhiszemű volt, legalábbis megkérdőjelezhető, különösen azon – korábban már említett – tények fényében, hogy a rendőrségi forrásokból is csak az operáló orvos ittasságára vonatkozó gyanút erősítő idézeteket közölt, az e gyanút gyengítő idézeteket viszont egyáltalán nem.

azon nyilatkozatait nem, amelyek szerint ők ilyen jeleket nem vettek észre), ugyanis ettől függetlenül tény, hogy a második cikk hivatalos forrásokat idézett, amelyek helytállóságáért az újságíró nem tartozik felelősséggel.¹⁰³

Konklúzióként a Bíróság úgy foglalta össze Selistö tevékenységét, hogy a cikkbeli megállapítások pontos és megbízható tényeken alapultak, így pusztán az (egyébként önmagukban pontos) idézetek szelektivitása nem értékelhető az újságíró elítélését igazoló észszerű és releváns indokként. A közvélemény közérdekű ügyekről történő informálódáshoz való joga fényében tehát a sajtónak joga van ahhoz, hogy nyilvános vitát folytasson a kérdésről. E kérdés maga pedig nem a konkrét sebész és a konkrét beteg, az elhunyt nő esete, hanem a betegbiztonság kérdése általában, a cikkek pedig csak ezt szolgáló illusztrációként foglalkoztak e konkrét esettel. A Bíróság szerint gyakran előfordul, hogy a sajtó konkrét eseteket egy általános probléma megvilágítására használ fel, és jelen esetben sem történt más; mivel pedig a kérdéses közlések nem voltak sem túlzók, sem félrevezetőek, és arra utaló jel sem merült fel, hogy az újságíró rosszhiszemű lett volna, az érintett sebész szakmai hírnevének védelme érdekében történő beavatkozás nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban, azaz maga a büntetés ténye (és nem pusztán annak a mértéke) az, ami sérti az Egyezmény által biztosított véleménynyilvánítási szabadságot.

Végül két olyan esetet is érdemes elemezni, amelyekben az EJEB a közszereplői minőséget már a közügyekben való részvétel alapján állapítja meg, vagyis a fokozott védelem (így a szólásszabadság kisebb korlátozhatósága) nem a kritizált személy *foglalkozásához* kötődik, hanem ahhoz, hogy a közlő közérdeklődésre számot tartó ügyben (röviden *közügyben*) szólalt-e meg. Mindkét ügy főszereplője Željko Bodrožić szerb újságíró volt, és az ügyek tartalmilag is kapcsolódnak egymáshoz – nem véletlen, hogy az EJEB egyazon napon is döntött róluk, a két ítélet indokolása pedig sok párhuzamosságot mutat. Az első ügyben (Bodrožić v. Serbia, no. 32550/05, 2009. június 23.) az újságíró egyedül szerepelt kérelmezőként; azért fordult a Bírósághoz, mert a szerb bíróságok elítélték őt egy történéssel szemben elkövetett rágalmazás és becsületsértés miatt. A Szerbiában ismert történész az újvidéki televízió egyik műsorában azon sajátos történelmi nézetének adott hangot, hogy Baranya horvát megszállás alatt volt, és hogy a Vajdaságban élő szlovákok, románok, de mindenekelőtt a legnagyobb ottani kisebbséget alkotó magyarok „gyarmatosítók”. Szerinte horvátok egyáltalán nem is élnek a Vajdaságban, a magyarok pedig főként szlávok, mert „olyan szép szláv arcuk van”.

A műsort követő hetekben számos politikus (köztük a kulturális miniszter), párt, civil szervezet és magánszemély is megszólalt és tiltakozását fejezte ki, illetve kérte a szerb médiahatóság vizsgálatát és a televízió megbüntetését. E megszólalások közé tartozott Bodrožić cikke is, amit egy kikindai lapban, a *Kikindske* című újságban jelentetett meg, aminek abban az időben a szerkesztője is volt. Ebben többek között a történészt magát „hülyének”, nézeteit pedig „fasiszta orientáltságúnak” nevezte. Emiatt a történész 2003 októberében feljelentette őt, az ennek ügyében tartott első meghallgatáson azonban Bodrožić kijelentette, hogy nem akar békülni olyasvalakivel, aki „a szerb fasiszta mozgalom tagja”. E kijelentése miatt újabb feljelentés született, a két ügyet egyesítették, majd a nagybecskereki Városi Bíróság 2003 novemberében elítélte őt rágalmazás és becsületsértés miatt, amit 2005 márciusában a nagy-

103 Ugyanakkor azt még a Bíróság is elismerte, hogy „problemátikus” volt nem megemlíteni, hogy a sebésszel szemben a nyomozás adatai alapján végül nem emeltek vádat (uo., 62. bek.). Összességében azonban a Bíróság arra jutott, hogy a cikkek tartalma nem volt téves.

becskereki Kerületi Bíróság helybenhagyott. Bodrožić 15 ezer dinár pénzbüntetést kapott, amit meg nem fizetés esetén az akkor még hatályos, korábbi jugoszláv általános büntető-törvénykönyv (tulajdonképpen a Btk. általános része) 39. §-a értelmében 200 dináronként 1 napi, azaz jelen ügyben összesen 75 napi fogházra kellett átváltoztatni.

A különös részi tényállásokat a keletkezését tekintve szintén a föderációs időkől (még 1977-ből) származó, bár sokszor módosított jogszabály, a Szerb Köztársaság Büntető Törvénykönyve tartalmazta, aminek az ügy elbírálásakor hatályos 92. §-a a rágalmazást, 93. §-a pedig a becsületsértést rendelte büntetni. Rágalmazás miatt az volt pénzbüntetéssel vagy legfeljebb hat hónapig tartó szabadságvesztéssel büntethető, aki mással kapcsolatban olyan hamisényt állít vagy híresztel, amely annak becsületét vagy jó hírét sérti. A becsületsértés (aminek tényállása mindössze annyi volt, hogy „aki mást megsért”), pénzbüntetéssel vagy három hónapig terjedő szabadságvesztéssel volt büntethető, de ha azt sajtóban vagy nyilvános rendezvényen követték el, a büntetési tétel megegyezett a rágalmazásával. Mentességet jelentett azonban a büntetés alól a tudományos, irodalmi és művészeti kritika, továbbá a hivatali köteleességek, újságírói feladatok, politikai vagy társadalmi tevékenységek, valamint a jogok és jogos érdekek védelme során kifejtett súlyos kritika akkor, ha a körülmények alapján nyilvánvalóan nem volt sértő szándék.

Az elsőfokú bíróság szerint jelen esetben a sértő szándék egyértelműen megvolt, a kifejezések pedig objektíve sértők voltak, azaz alkalmasak a történész jó hírnevének rombolására. A történész pusztán tudományos kutatásaiból folyó megállapításainak adott hangot; ehhez képest a „hülye” kifejezéssel Bodrožić kifejezett célja a történész megsértése volt (e kifejezés tehát becsületsértő), a „fasiszta” minősítés pedig tényszerűen nem felel meg a televíziós műsorban kifejezett tartalomnak, mivel a fasiszmus emberek csoportjainak a kiiktatását jelentette nemzetiségük vagy vallásuk miatt, ilyesmiről azonban a történész nem beszélt (vagyis e kifejezés használatával Bodrožić rágalmazást követett el).

A Bíróság azonban másképp látta. A tényállítás/értékképlet dichotómia alapján e kijelentéseket az utóbbi kategóriába tartozónak minősítette, azaz olyan véleményeknek, amelyek mögött valamely ténybeli alapnak lennie kell ugyan (vagyis az nem lehet teljesen önkényes), de ezen felül esetükben a valóság bizonyítása nem követelhető meg, mert azok arra nem alkalmasak. Kétségtelen ugyan – ahogyan azt a szerb kormány állította –, hogy a fasiszta mozgalom Szerbiában tiltva van, és ilyen pártok sem alapíthatók, a „fasiszta mozgalom tagja”, illetve a „fasiszta” kijelentések azonban nem erre vonatkoztak, hanem a történész általános szemléletmódjára, amely kijelentések az ő televíziós állításai fényében nem teljesen alaptalanok.¹⁰⁴ Általános szempontként fektette le a Bíróság, hogy az, hogy valakit fasisztának, nácinak vagy kommunistának neveznek, önmagában nem jelenti azon tény állítását, hogy az illetőnek pártelkötelezettsége lenne (Bodrožić v. Serbia, 52. bek.). Emiatt Bodrožić kijelentései is értékképletként értelmezhetők, amelyek esetében a valóság bizonyításáról nem beszélhetünk. Az ilyen kijelentések ténybeli bázis hiányában lehetnek túlzók, jelen esetben azonban a kellő ténybeli alap nem hiányzott.

Elvi jelleggel mondta ki továbbá az EJEB, hogy nemcsak a politikusok esetében tágabbak az elfogadható kritika határai, hanem az olyan magánszemélyek esetében is, akik a nyilvánosság elé lépnek, és ezzel a nyilvánosság alaposabb vizsgálatának teszik ki magukat. Mindenki, aki

104 A Bíróság szerint „érthető”, hogy a kérelmező így értelmezte a történész állításait, amik a nemzeti kisebbségekkel szemben bizonyos fokú intoleranciáról árulkodtak.

közérdeklődésre számot tartó ügyben szólal meg, tudatosan vállalja, hogy megnyilvánulásait a közvélemény részéről kritika éri. A sértett egy helyileg jól ismert történész volt, aki könyvet írt és a televízióban lépett fel, azaz tudatában kellett lennie annak, hogy a nagyközönség részéről kritika érheti, így köteles volt nagyobb fokú türelmet mutatni (*display a greater degree of tolerance*) az ezen ügy kapcsán őt érő véleményekkel szemben. A vitát maga kezdte, az pedig közérdeklődésre tartott számot és egy folyamatban levő, széles körű politikai vita részét képezte (amiben Bodrožićon kívül számos egyéb fontos közszereplő is megszólalt), így, bár Bodrožić szavai kemények voltak, azok pusztán *reakciót* jelentettek egy provokatív interjúra, és egy közérdeklődésre számot tartó ügyben (*an issue of general interest*), a régió, illetve az egész ország demokratikus fejlődésének a vitakérdésében születtek, és nem hívtak fel erőszakra sem. Az emiatt kiszabott pénzbüntetés így aránytalan volt, vagyis sértette a kérelmező véleménynyilvánítási szabadságát.¹⁰⁵

Hasonló végeredménye lett Bodrožić másik, az előbbivel egy időben tárgyalt és eldöntött ügyének is (Bodrožić and Vujin v. Serbia, no. 38435/05, 2009. június 23.).¹⁰⁶ Az Emberi Jogok Európai Bírósága itt sem a politikusi (azaz a hivatalos közszereplői) mivoltot, hanem a közérdeklődésre számot tartó ügyet (a „közügyet”) tartotta a véleménysszabadságot megillető kiemelt védelem mércéjének. Legkésőbb ezen ügyben (és az előbbiben) világossá vált, hogy a kritizált személynek nem a jogállása (politikus, közszolga vagy egyéb) a fontos, hanem az, hogy közügyben nyilvánul-e meg. Az már korábban is egyértelmű volt, hogy egy politikus (vagy egy közszolga) sem *ipso facto* kötelezett a magasabb fokú tűrésre, hanem azért (és csak abban az esetben), ha az őt érintő megnyilvánulás e minőségével (és nem pl. a magánéletével) van összefüggésben; számos előjel és korábbi, ebbe az irányba mutató EJEB-határozat után azonban a fordítottja is deklaráltatott, nevezetesen, hogy bárkivel szemben megengedhető a tágabb kritika, ha maga lép fel a nyilvánosság előtt a közvéleményt foglalkoztató kérdésben, azaz ha az adott ügyet tekintve (de nem „általában”) közszereplővé válik. Ennek eldöntéséhez pedig nem az adott személy státusza szolgál kiindulópontként, hanem azon ügy jellege, amiben megnyilvánul, vagyis hogy az ügy közérdeklődésre tart-e számot, azaz közügy-e.

A konkrét ügyben Bodrožićot és a *Kikindske* egy másik újságíróját, a humor rovat szerkesztőjét, Vladislav Vujint ítélte el a bíróság (mind első-, mind másodfokon) becsületsértés miatt. Bodrožić saját korábbi, az előző ügy során elemzett, valamint több más elítélése kapcsán írt egy cikket, amelyben az újságírói véleményt büntető igazságszolgáltatási gyakorlatot állította pellengérre éles, szarkasztikus stílusban – ennek során az egyik ellene fellépő, helyileg széles körben ismert ügyvédet egy szőke nőhöz hasonlította,¹⁰⁷ Vujin pedig a humor rovatban egy fényképet közölt, amelyen egy szőke nő volt látható fehérneműben, mellette pedig az ügyvéd nevéből kirakott anagramma állt. Az ügyvéd ezt becsületsértőnek tartva magánvádat terjesztett elő, a bíróság pedig a váddal egyetértve mindkettejüket 12 ezer dinár pénzbüntetésre ítélte. Ezeket, a korábban bemutatott rendelkezések szerint, meg nem fizetésük esetén 200 dináronként egy napi, azaz jelen esetben 60–60 napi szabadságvesztésre kellett átváltoztatni. A bíróság elismerte, hogy az ügyvéd közszereplő, ám úgy vélte, hogy mind a cikk, mind a vicc

105 A döntés egyhangúlag született meg; a kérelmezőnek a Bíróság az erkölcsi elégtételen felül 500 euró kártérítést is megállapított.

106 A döntés itt is egyhangú volt, kártérítést azonban a kérelmezők nem kaptak.

107 Jelen ügy azért nem az igazságszolgáltatásban közreműködő személyekkel összefüggő ügyeket tárgyaló fejezetben szerepel, mert a sértett féllel kapcsolatos kritika az ügyvédet nem egy konkrét per, azaz nem az igazságszolgáltatásban való konkrét részvétele kapcsán érte, hanem általános közszereplői minőségében.

túllépte a jogilag megengedhető határokat, és sértette a magánvádló becsületét. A bíróság, a sértés előzményeit és a vádlottak előéletét is értékelve, arra jutott, hogy a körülmények alapján egyértelműen a magánvádló megalázása volt a vádlottak szándéka. A férfi sértettnek egy nőhöz való hasonlítása, feminizálása „objektíve becsületsértő”, a szökekkel való viccek pedig „a legkevésbé sem hízelgők”, mert „a szökeket ostoba emberekként festik le, akik gúny tárgyai.”

A strasbourgi Bíróság szerint a szerb bíróságok aránytalanul korlátozták a kérelmezők véleménynyilvánítási szabadságát, mert az ítéleti indokolásban felhozott érvek a konkrét ügy egészét figyelembe véve nem voltak kielégítőek annak igazolásához. A szöveg egészét, valamint annak előzményeit és a Bodrožić által írt cikk célját, az igazságszolgáltatás kritikáját figyelembe véve, a közlések nem minősülnek az ügyvéd alaptalan személyes támadásának; azok egy közügyben születtek, céljuk pedig a szerb bíróságok újságírói szabadságot korlátozó gyakorlatának elítélése, vagyis egy közérdekű, az egész társadalom számára fontos kérdés felvetése. Továbbá az ügyvéd humor rovatban történő kifigurázása pusztán vicc, nem pedig egy, a magánvádlót rosszhiszemű módon támadó közvetlen állítás, így az eleve nem büntethető. A Bíróság szerint az ügyvéd, bár magánszemély – hasonlóan az előbbi eset történész „sértettjéhez” –, valóban közszereplő, mivel saját magát tette ki a közvélemény kritikájának azzal, hogy egy közérdekű ügyben fellépett. A magánvádló városa ismert személyisége, aki „a nyilvános vita arénájába” lépett, így „magasabb toleranciaküszöbvel”¹⁰⁸ kell rendelkeznie az őt célzó kritikákkal szemben.

A Bíróság az ügy vonatkozásában kimondta, hogy a szerb bíróságok azon érvelése, miszerint felnőtt férfiak szöke nőkhöz történő hasonlítása támadást jelent a férfiak méltósága ellen, és ilyenként „objektíve becsületsértő” lenne, helytelen volt: a Bíróság szerint ez az érv „nevetséges és elfogadhatatlan” (*derisory and unacceptable*). Bár a kérelmezők szövege tartalmazott bizonyos fokú gúnyt, az nem minősíthető oly mértékben becsületsértőnek, hogy amiatt büntető szankció kiszabása lett volna indokolt. Általában is: a közérdekű ügyeket érintő megnyilvánulások miatt újságírók ellen indított büntetőeljárás csak rendkívül kivételes esetekben minősíthető arányosnak, ellenkező esetben az elrettentené az újságírókat attól, hogy a közösség életét érintő kérdésekben hozzájáruljanak a nyilvános vitához, illetve, még általánosabban, megakadályozná a sajtót a „nyilvánosság őre” szerepének betöltésében (Bodrožić and Vujin v. Serbia, 39. bek.).

11. Összegzés

Könyvünk e fejezetében azt tűztük ki célul, hogy áttekintsük: a véleménynyilvánítás szabadságához való jog és az emberi méltósághoz való jog (illetve annak részeként a becsület- és jóhírnévvédelem) ütközése esetén az EJEE érvényesítéséért felelős strasbourgi EJEB milyen szempontok alapján dönt egyik, vagy másik jog védendőségéről, illetve ezen kollízió feloldását milyen mércék alapul vételével végzi el, másként kifejezve: a kettő közül melyiket tartja fontosabbnak, és ezt milyen indokok alapján teszi. Ha sommás választ kellene adnunk a kérdésre, akkor vitathatatlan: az EJEB alapvetően a kifejezés szabadságának biztosítása mellett tör lándzsát, és az esetek többségében – de természetesen messze nem kivétel nélkül – e jogot részesíti védelemben a méltóság sérelmére alkalmas közlések (és más megnyilvánulások)

¹⁰⁸ A korábban szokásos „*wider limits of criticism*” kifejezést itt a „*higher threshold of tolerance*” kifejezés váltotta fel.

egyezménykonformitásának (jogszerűségének) megítélése során. Ezzel kapcsolatos, elveiben máig töretlen, de persze fokozatosan fejlődő és cizellálódó gyakorlatának első emblematisz (ha úgy tetszik: alap-) határozata a *Lingens v. Austria* ügyben meghozott 1986. évi döntés volt, ami lefektette a Bíróságnak a véleményssabadság és az emberi méltóság ütközése eseteinek megítélése során irányadó (sok más későbbi EJEH-határozat indoklásában is megismételt) szempontjait.

E határozatban az EJEH mindenekelőtt kinyilvánította, hogy a két jog (illetve az azok alapjául szolgáló érdekek) ütközésének megítélése elsősorban az állami bíróságok feladata, a Bíróság pedig csak e mérlegelés határait vonhatja meg. A tagállamoknak azonban a véleményssabadság korlátozása esetén csak „szűk mérlegelési lehetőségük” van, arról pedig, hogy a tagállamok (mind a szólás korlátozását büntetőjogi szankciók kilátásba helyezésével lehetővé tevő jogalkotó, mind az ezt ténylegesen érvényre juttató bíróságok) az Egyezmény által megengedett határokon belül maradtak-e, mindig az EJEH dönt, természetesen mindig a konkrét eset speciális körülményeinek egyedi mérlegelésével.¹⁰⁹ Annak, hogy a véleménynyilvánításhoz való jog az esetek jelentős részében előnyt élvez a méltóság- (becsület-) védelemmel szemben, az EJEH több okát is feltárta. Korábbi határozataiban [pl. *Lingens v. Austria* (1986), *Thorgeir Thorgerson v. Iceland* (1992)] a véleménynyilvánítási szabadság kiemelt védelmére még elsősorban annak ún. instrumentális (kollektív, haszonelvű) igazolását hozta fel, ami szerint a szólás privilegizálása a demokratikus társadalom alapja; később azonban ezt kiegészítette a szólás ún. individuális igazolásával, vagyis hogy e jog védelme a személyiség kibontakoztatásának nélkülözhetetlen előfeltétele is egyben.

A *Lingens*-döntés szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nélkül demokratikus társadalom nem képzelhető el, így e jog a demokratikus társadalom és minden ember fejlődésének alapvető feltételét képezi. Mindezek miatt a szabad kifejezés – fő szabály szerint – nemcsak a pozitív vagy semleges eszmék és információk kinyilvánítása vagy terjesztése esetén élvez védelmet, hanem abban az esetben is, ha azok támadnak, megdöbbennek vagy felzaklatnak.¹¹⁰ A strasbourgi Bíróság szerint mindezek a pluralizmus, a tolerancia és a széleslátókörűség azon követelményei, amik nélkül nincs demokratikus társadalom. Nem sokkal később azonban a kollektív igazolást kiegészítette egy másik fajta, az előbbieken említett indok, amely alapvetően az egyéni autonómiára, az önkifejezés lehetővé tételének morális eredetű parancsára mint az emberi személyiség elismerésének feltételére helyezi a hangsúlyt.

A kifejezés szabadságának utóbbi, individuális igazolása az *Oberschlick v. Austria* (1) ügyben jelent meg először. A szólás kiemelt védelme alapjául szolgáló indokok tekintetében azonban még ezt követően sem alakult ki egységes gyakorlat, az EJEH különböző kamarái (esetlegesen a kivételes alkalmakkor eljáró Nagykamara) néha hivatkozott az individuális

109 A két jog közötti egyensúlyozásra az EJEH mindössze egy homályos mércét írt elő: a véleményssabadság korlátozásának „arányosnak” kell lennie, azaz „méltányos egyensúly” kell biztosítani a 10. cikk védelme és a becsület, illetve a jó hírnév védelme között. A korlátozás „arányossága” a feltétele annak, hogy a beavatkozás szükségesnek minősüljön egy demokratikus társadalomban, ez pedig akkor valósul meg, ha a szólás miatti büntetésre „kényszerítő társadalmi szükség” (*pressing social need*) miatt volt szükség. Annak megítélése, hogy ez a „kényszerítő társadalmi szükség” a közléstevő megbüntetésé során valóban fennállt-e, az EJEH feladata, és az az eset egyedi körülményei fényében értékeli a beavatkozás arányosságát (szükségességét).

110 Továbbá az EJEH nemcsak a kifejezések (akár megdöbbenő, felzaklató stb.) *tartalmát* védi, hanem azok kifejezési *formáját* is. Vagyis mindegy, hogy a védett tartalmú kifejezés milyen formában (újságcikk, interjú, röplap vagy akár büntető feljelentés) ölt testet, az – az egyéb feltételek megléte esetén – egyformán a 10. cikk védelme alatt áll.

igazolásra, az esetek nagyobb részében azonban explicite nem. Ettől függetlenül a 2000-es évek eleje óta egyre több határozat nevezi meg a kifejezés szabadságának védelme alapiául a morális-individuális szempontokat is, így azok védelme – kifejezett hivatkozás hiányában is – a strasbourgi gyakorlat részévé vált, bár még mindig csak másodlagos a demokrácia feltételeinek biztosításához képest.

Bármennyire is fontos azonban a vélemények kifejezésének védelme, az – mint bármely más jog biztosítása – nem lehet korlátlan. A Római Egyezmény 10. cikk 2. bekezdése szerint e korlátok „a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása” lehetnek; azonban a leggyakoribb korlát ezek közül egyértelműen „mások jó hírneve vagy jogai védelme”, ami a gyakorlatban leginkább az emberi méltóság és annak részjogosítványai garantálását jelenti. A véleménynyilvánítási szabadsághoz való jog és a méltósághoz való jog ütközésének megítélése esetén irányadó, az állami hatóságokat (és azon belül különösen az ilyen ütközéseket tipikusan feloldani hivatott bíróságokat) kötő szempontokra az EJEB számos mércét és distinkciót dolgozott ki, amelyeket azonban nem forrasztott egységes „strasbourgi dogmatikává”, már csak azért sem, mert az EJEB, esetjogi bíróság lévén, mindig a konkrét ügy konkrét körülményei fényében bírálja el az állami bíróságok ítélkező tevékenységének a Római Egyezménnyel való összhangját, és ezen tények értékelésekor részben kifejezett ténybíráskodást is végez – tipikusan elvégzi pl. a rendelkezésre álló bizonyítékoknak az Egyezményben foglalt, de a Bíróság gyakorlata révén tartalommal megtöltött jogi kategóriák fényében történő (újra)értékelését, ami óhatatlanul szubjektív elemeket visz az EJEB ítélkezési tevékenységébe.¹¹¹

Mindazonáltal, az említett szubjektivitás elkerülhetetlenségének elfogadása mellett is, fel lehet vázolni azt a dogmatikai keretet, amihez az EJEB az ilyen jellegű ügyek megítélése során többé-kevésbé konzekvensen tartani igyekszik magát. Ennek alapján az olyan ügyekben, amelyekben a véleménysszabadság és az emberi méltóság kollidál egymással, az EJEB hat jelentősebb kategóriaképző ismérv alapján dönt arról, hogy egy adott vélemény elhangzása vagy leírása miatt az állami bíróság által a közlővel szemben kiszabott szankció egyezménykonform-e, vagyis az befér-e még abba a szűk mérlegelési lehetőségbe, amit a véleménysszabadság korlátozását felvető esetekben az Egyezmény – a Bíróság szerint – az állami hatóságok számára biztosít.

Az első ilyen distinkció az, hogy tényállításról vagy véleménynyilvánításról van-e szó. Előbbi olyan közléseket jelent, amelyek esetében lehetőség van arra, hogy a kérdéses kifejezés valóságát a közlő bizonyítsa, az utóbbiak ellenben pusztán értékítéletek, amelyek valósága nem bizonyítható. Az Emberi Jogok Európai Bírósága által felállított teszt szerint tehát az olyan

111 A strasbourgi Bíróság tehát nem pusztán elvi megállapításokat tesz, hanem az ügy tényeit értékeli újra, és azok alapján vonja le következtetéseit. Gyakran előfordul a szólásszabadsággal kapcsolatos ügyekben (mégpedig nemcsak a büntető-, hanem az itt nem elemzett polgári ügyekben is), hogy a részes államok bíróságai által megállapított tények alapján felülbírálja az azokból a rendes bíróságok által levont ténybeli következtetéseket, de még gyakrabban bírálja felül azok jogi minősítését. Tipikus pl., hogy a tagállami bíróság valamit tényállításként értékel (és az emiatt kiszabandó büntetés mellőzéséhez a tagállami jog alapján a valóság bizonyítását rendeli el), míg ugyanezt a kijelentést az EJEB véleménynyilvánításnak fogja fel, aminek bizonyítása így eleve nem is lehetséges (azaz a közlést az EJEB a szélesebb körű szolást lehetővé tevő kategória, vagyis a véleménynyilvánítás alá sorolja be, a korlátozottabb szolást lehetővé tevő tényállítással szemben).

közlés, amely alkalmas arra, hogy az abban foglalt esemény vagy állapot megtörténtét vagy fennállását igazolni lehessen, tényállítás, ami pedig erre elvileg alkalmatlan, az értékítélet, azaz puszta vélemény. Tényállítással legtöbbször (bár nem minden jogrendszerben, így pl. a magyarban sem)¹¹² rágalmazást lehet elkövetni, értékítélettel pedig becsületsértést; azonban bármilyen jogi kategóriába is tartozzon e két cselekménytípus, az előbbit az állami bíróságok sokkal szigorúbban ítélik meg, mint az utóbbit. A hamis tényállítás ezért (ideértve a tagállami jogok alapján rendszerint ilyennek minősülő nem bizonyított tényállítást is) nem élvezi az Egyezmény 10. cikkének védelmét, míg az értékítélet néha élvezi, néha szintén nem élvezi azt. Az, hogy egy értékítélet közlése miatti büntetés kiszabásával a részes állam megsértette-e az Egyezményt, attól függ, van-e az adott véleménynek kielégítő ténybeli alapja. Ha van, akkor természetesen nem kell (mert – mint bemutattuk – nem is lehet) bizonyítani azt, hogy ez a ténybeli alap feltétlenül az adott értékítélet megfogalmazásához vezet (az éppen ettől lesz – fogalmilag szubjektív – értékítélet);¹¹³ a puszta vélemény továbbá (ha van ténybeli alapja) akkor is a 10. cikk védelme alatt áll, ha túlzó, vagy egyenesen provokatív.¹¹⁴ Ha viszont ilyen ténybeli alap nincs, azaz objektíve nem vonható semmilyen párhuzam egy értékítélet és a sértett fél tulajdonságai, magatartása vagy előélete közé, akkor az ilyen kifejezés nem élvezi a 10. cikk védelmét, vagyis az amiatti elítélés nem lesz egyezményellenes.

Végül a Bíróság a tényállítások megítélésével kapcsolatban még egy lényeges követelményt kimondott: azok esetében az állami jogi normáknak (illetve az egyes konkrét eljárásokban azokat ténylegesen alkalmazó bíróságoknak) közérdekű ügyben mindig meg kell engedniük a valóság bizonyítását (tehát egyezménykonform módon nem alkotható, illetve alkalmazható olyan jogszabály, amely közérdekű ügyben bármilyen indokból kizárja egy ténybeli kijelentésről folytatandó diszkusszió lehetőségét, vagyis azt, hogy a kijelentés tevője bizonyítsa igazát).¹¹⁵ Az értékítéletek miatti felelősségre vonással kapcsolatban pedig azt a további szempontot nyilvánította ki a Bíróság, hogy az azok kellő ténybeli megalapozására vonatkozó követelmény kevésbé szigorú, ha a kérdéses információ a közvélemény számára ismert. Mindebből természetesen az is következik, hogy bár az értékítéletek nem bizonyíthatók, az, hogy azokat a közlő személy megfelelő ténybeli alapon fogalmazta-e meg, igen – ilyen esetben pedig az állami eljárások során szintén biztosítani kell annak lehetőségét, hogy a „kellő ténybeli alap” meglétét (a kifejezett tényállításoknál írottakhoz hasonlóan) a sérelmezett kifejezést tevő személy igazolhassa.

A második kategóriaképző ismerv az, hogy milyen személyi körbe tartozik a kérdéses közléssel méltóságában, becsületében, vagy jó hírnevében sértett fél. Általánosságban kijelenthető, hogy minél nagyobb befolyása van a sértettnek a közügyek alakítására, annál nagyobb tűrési kötelezettséggel rendelkezik. A legnagyobb tűrési kötelezettsége eszerint a politikusok-

112 A magyar jog szerint rágalmazni igaz tények állításával is lehet.

113 Különösen idetartoznak a politikai értékelések, amennyiben egy személy előélete, cselekedetei vagy korábbi kijelentései alapot adhatnak ezen értékelések megtételére, így pl. ahhoz, hogy valakit „nácinak”, „kommunistának”, „fasisztának” stb. tituláljanak, elég, ha távoli párhuzam vonható a kritizált személy eszmeisége és az adott kategória között. (Ennek hiányában ugyanakkor az ilyen kijelentés is lehet jogszerűtlen, vagyis annak szankcionálása lehet egyezménykompatibilis.)

114 A becsületsértés az EJEB szerint nem állapítható meg pusztán a vitatott kifejezések jellege (azaz hangvétele vagy stílusa) alapján.

115 Mindez természetesen a nem közérdekű ügyekre nem vonatkozik: egy közéleti relevanciával nem rendelkező, megoly egyértelmű és kétségekívül igaz kijelentés is egyezménykonform módon büntethető, ha valakinek a becsületét vagy jó hírnevét legitim indok nélkül sérti (ez a helyzet pl. a magyar jogrendszerben is).

nak van, aminek – kevésbé explikált – indoka nyilvánvalóan az, hogy ők vannak a leginkább véleményformáló pozícióban, azaz ők azok, akik meghatározzák a társadalom kardinális kérdéseit, valamint ők (illetve közülük egyesek, a mindenkor hatalmon lévők) döntenek azok megoldásának módjáról is. Emellett – és ez az érv már explicite is megjelenik majd minden, valamely politikus sérelmére elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés miatt kiszabott büntetőjogi szankció elbírálását elvégző EJEB-határozat indokolásában – a politikusok (a „magánszemélyekkel” szemben) tudatosan teszik ki magukat annak, hogy mind a közvélemény, mind a sajtó minden szavukat és tettüket alapos vizsgálatnak vessék alá.

A politikusok tűrési kötelezettsége sem korlátlan (ezt a Bíróság a legtöbb esetben hangsúlyozza is), a szólásszabadsághoz való jognak mégis csak nagyon kevés esetben kell meghajlania a méltóságvédelem érdekében, amennyiben politikusok becsületének megsértéséről van szó. Mindennek a strasbourgi Bíróság által kifejtett indoka, hogy a politikusoknak is joguk van jó hírnevük megőrzésére és az ezzel kapcsolatos jogi védelemre, de természetesen ekkor a jó hírnevük védelmének igényét össze kell vetni a társadalom azon érdekével, hogy politikai ügyekben nyílt társadalmi vita folyjon – utóbbi pedig a legtöbb esetben fontosabb, mint a politikusok méltósága. Még ennél is szigorúbb mérce alkalmazandó azonban a kormánnyal mint testülettel (illetve ilyen minőségükben annak tagjaival) szemben, mivel – ahogyan azt a Bíróság 1992-ben a *Castells v. Spain* ügyben elvi jelleggel deklarálta – egy demokratikus társadalomban egy kormány tettei vagy mulasztásai a „legszigorúbb vizsgálatnak” vethetők alá, egy kormánynak ugyanis a büntető eljárásokon kívül is számos lehetősége van arra, hogy megvédje magát az alaptalan támadásokkal vagy a kritikákkal szemben.

Mivel azonban a politikusok tűrési kötelezettsége nem korlátlan, velük szemben is elkövethető rágalmazás vagy becsületsértés: még a politikusok (legyenek akár kormánytagok) sem kötelesek eltűrni a velük szembeni, kifejezetten hamis tényállításokat, a „megfelelő ténybeli alapot” nélkülöző becsületsértést, vagy a becsületüket vagy jó hírnevüket sértő azon ténybeli kijelentéseket vagy súlyosan méltóságsértő értékítéleteket, amik a közszereplésükkel nem állnak semmilyen kapcsolatban (pl. kifejezetten a magánéletükre vonatkoznak).¹¹⁶ Végül itt kell megemlíteni, hogy az uralkodók (és az ilyen ügyekben született határozatok indokolása alapján a választott és nem élethosszig hivatalban levő államfők) megítélése a politikusokéhoz hasonló, így tűrési kötelezettségük (még ha deklaráltan nem is politikusok) az EJEB felfogása szerint az övékével megegyező mértékű.

A magánszemélyeknél szintén többet, de a politikusokhoz képest már kevesebbet kell elviselniük a közszolgáknak, illetve azon belül a közhivatalnokoknak. E taxatív meg nem határozható kategóriába tartoznak különösen a rendőrök vagy más erőszakszervi tagok, minden állami tisztviselő (államigazgatásban vagy önkormányzatoknál dolgozó hivatalnok), de ide sorolandók az állami alkalmazásban álló más személyek is (tanárok, orvosok stb.). Továbbá e kategória részei az igazságszolgáltatásban dolgozó állami tisztviselők (különösen a bírók, másodlagosan az ügyészek, továbbá esetleg más közreműködők) is, rájuk azonban (amennyiben kifejezetten az igazságszolgáltatásban történő közreműködésükkel, azaz bírói, ügyési szere-

116 Ez alól még a legmegosztóbb, illetve legszélsőségebb politikusok sem jelentenek kivételt: az ő méltóságuk vagy jó hírnevük ugyanúgy sérülhet, mint más politikusoké, így az őket sértő kijelentések büntetése sem feltétlenül jogszerűtlen (noha – mint majd lesz szó róla – e körben a körülmények értékelésének, pl. a sérelmet szenvedett politikus konkrét ügyben kifejtett magatartásának nagy jelentősége van). Mindennek az a célja, hogy még a politikai viták se lépjenek túl az inkorrekttség egy bizonyos szintjét, vagyis azok a társadalmilag elfogadható kereteken belül maradjanak.

pükkel kapcsolatos, e rendszeren kívülről – tehát pl. *nem* az eljárásban részt vevő ügyvédtől, ügyésztől stb. – érkező kritikákról, akár tényállításokról, akár értékítéletekről van szó) a többi „közszolgától” eltérő mércék vonatkoznak.

Annak indoka, hogy a közszolgák tűrési kötelezettsége a magánszemélyekénél nagyobb, az, hogy közfeladatot látnak el, így tevékenységük nem lehet mentes annak lehetőségétől, hogy azt az állampolgárok a büntetéstől való félelem nélkül értékeljék (miközben természetesen sem a hamis tényállításnak, sem a feladatellátásukkal kapcsolatba nem hozható és/vagy kellő ténybeli alappal nem rendelkező értékítélet kifejezésének büntetése nem egyezményellenes). Ugyanakkor annak indoka, hogy e tűrési kötelezettségük miatt kell, hogy kisebb legyen, mint a politikusoké, az, hogy róluk már nem mondható el, hogy a politikusokkal azonos mértékben tudatosan tennék ki magukat annak, hogy a közvélemény és a sajtó minden szavukat és tettüket alapos vizsgálatnak vesse alá, azaz ők nem léptek a közélet színpadára, magánemberi minőségük okán becsületük védett szférája így tágabb, mint a politikusoké.

Speciális mércék vonatkoznak a bírókra, akik szintén „közszolgák”, ám jogállásuk és ebből fakadó különleges helyzetük miatt az őket sértő szólás megítélésére az EJEB egyedi szempontokat alakított ki. A bírókkal szembeni kritika vonatkozásában különbség van aközött, hogy azt a bíró részvételével tartott vagy tartandó eljárás más szereplői (pl. egy ügyvéd) fejtik-e ki az adott eljárás során végzett bírói tevékenységgel összefüggésben, vagy azt külső, az eljárásban nem érintett személyek teszik meg. Előbbi esetben a szólás lehetősége tágabb, annak állami szankcionálása (a bírák büntetőjogi védelme) pedig szűkebb körű, mivel alapvető érdek fűződik ahhoz, hogy az eljárás szereplőivel (így a bíróval, de emellett akár az ügyésszel, akár másokkal) kapcsolatos véleményüket az eljárás más szereplői kifejhessék. A hamis (nem bizonyított) tények állítása természetesen e körben sem megengedett, az értékítéleteknek azonban helye van, feltéve, hogy azok legfeljebb pusztán gúnyosak, de nem becsületsértők.¹¹⁷ Utóbbi esetben (vagyis ha pl. újságírók, politikusok vagy más, „külső” személyek fejtenek ki kritikát egy bíróval szemben annak általános igazságszolgáltatási tevékenysége vagy konkrét ügyben hozott ítélete miatt) a bíró tűrési kötelezettsége egy magánszemélyénél tágabb, azonban nemcsak a politikusokénál, hanem más közszolgákénál is szűkebb; ennek megfelelően a bírók büntetőjogi eszközökkel történő méltóságvédelme nagyobb körben lesz jogszerű (egyezménykompatibilis), mint más közszolgák becsület- vagy jóhírnévvédelme.

Mindennek az az oka, hogy a bíróknak mint az „igazság letéteményeseinek” élvezniük kell a feladataik ellátásához nélkülözhetetlen közbizalmat.¹¹⁸ E bizalom védelme szükséges nemcsak a hamis tényállításokkal, de a lényegileg megalapozatlan értékítéletekkel szemben is, mivel a bírák (a politikusokkal, de akár más közszolgákkal ellentétben) nem védhetik meg magukat a kritikákkal szemben, hivatásuk szabályai szerint nem válaszolhatnak azokra. Az ügyészek pedig az igazságszolgáltatás közreműködőiként szintén magasabb szintű védelmet élveznek, mint a politikusok vagy más közszolgák (vagyis a megsértésük miatti büntetés szélesebb körben lesz összhangban az Egyezmény 10. cikkével), e védelem azonban a független igazságszolgáltatás garanciáit jelentő bírák védelmét nem éri el; ha pedig az ügyésszel szemben nem az igazságszolgáltatásban történő közreműködésével összefüggésben, hanem pusztán közszolgai minőségében (pl. egy döntés-előkészítő, véleményező feladatokkal bíró adminisztratív szerv

117 A bírókkal szembeni kritika tehát megengedett, még ha az éles is – a becsületsértés azonban nem.

118 A bíróságok pártatlan és elfogulatlan működésébe vetett közbizalom, általánosságban a bíróságok tekintélyének megóvása tehát a kifejezési szabadság egyik legitim korlátozási indoka lehet.

tagjaként) fogalmaznak meg kritikát külső személyek, az őt sértő kifejezés korlátozhatóságának mértéke (az attól való eltérés indokául szolgáló speciális helyzet hiányában) megegyezik az egyéb közszolgákkal szembeni kritikák korlátozhatóságának mértékével.

Végül, sajátos módon ítéli meg az EJEB az azon személyek sérelmére elkövetett defamatorikus bűncselekmények miatt kiszabott büntetéseket, akik valamilyen közérdeklődésre számot tartó ügyben nyilvánulnak meg, azaz szavaikat a nyilvánossághoz (is) intézik, noha egyébként sem politikusnak, sem közszolgának nem minősülnek. Az ő kritizálhatóságuk mércéje – amennyiben a közlés a nyilvánosság előtti szereplésükre vonatkozik – sok tekintetben a politikusokéhoz hasonló, mivel ezen konkrét ügyben maguk lépnek a nyilvánosság elé, azaz részükről a velük szembeni esetleges kritika elviselésének felvállalása tudatos. E személyek foglalkozása éppen ezért még annyira sem specifikálható, mint a közszolgaké, és annak a kritizálhatóságuk mércéjének meghatározása során nincs is jelentősége – a lényeg, hogy egy közérdeklődésre számot tartó ügyben szólaljanak meg. Ilyen értelemben az EJEB újabb (a tágabb szakmai publikum számára jól láthatóvá 2009-től váló, de természetesen fokozatosan érlelődő) gyakorlata alapján már nem elsősorban a közléstevő pozíciója vagy hivatása a döntő annak megítélésakor, hogy közszereplőről, azaz a kritikának fokozottan kitett személyről van-e szó, hanem az, hogy olyan ügyben szólal-e meg, amely ügy közérdeklődésre tart számot, illetve nyilvános vitát generál.

Röviden: a hangsúly egyre kevésbé azon van, hogy az, akinek a sérelmét egy nyilvánosan elhangzott vagy leírt kifejezés (vagy más hasonló cselekmény, pl. egy karikatúra vagy egy gesztus) okozta, *közszereplő*-e, hanem az, hogy ezen őt sértő megszólalás *közügyben* történt-e, azaz a mérce alkalmazásakor a státusz helyett egyre inkább a körülmények válnak fontossá. Ennek megfelelően a harmadik distinkció, ami alapján az EJEB a nyilvános közléssel okozott sérelem jogszerűségét (egyezménykonformitását) megállapítja, az, hogy milyen ügyben történik a nyilvános közlés. Közügyben tehát (ideértve a kifejezetten politikai jellegű ügyeket is) a nem hamis (azaz bizonyított, illetve a nyilvánosság számára egyébként ismert, így külön bizonyításra nem szoruló) ténybeli kijelentések korlátozásának nincs helye, az értékítélet korlátozására (ha annak van kellő ténybeli alapja) pedig szigorúbb mérce vonatkozik, vagyis az ilyen jellegű kijelentések miatt kiszabott büntető szankció előbbi esetben biztosan, utóbbi esetben pedig nagy valószínűséggel jogsértő lesz. A közügyek vagy az azokat alakító személyek megítélésével (pl. jellemükkel) kapcsolatos magánéleti vonatkozások nyilvánossá tétele nem kizárt, de az ilyen kijelentések miatti pönális szankciókat az EJEB már kevésbé hajlamos aránytalannak, így egy demokratikus társadalomban szükségtelennek nyilvánítani. Végül, azon ügyeket (illetve az azokban kiszabott büntetéseket), amelyeknek kizárólag magánéleti vonatkozása van (még ha az adott közlés egyébként egy politikust vagy más közszereplőt érint is), az EJEB nem bírálja felül, és a magánélet szférájába tartozó megjegyzések állami szankcionálása miatt (rendkívüli körülményeket, pl. a szankció súlyosságát leszámítva) nem állapítja meg a 10. cikk sérelmét.

A negyedik ismérv, amit az EJEB a méltóságsértő közlések mikénti megítélése során figyelembe vesz, a közlést tevő (és e közlés miatt megbüntetett) személye. E vonatkozásban a leginkább védett személyi körbe az újságírók tartoznak, az ő félelemmentes munkájuk biztosítása nélkül ugyanis nem alakulhatna ki a közügyek megvitatásának szabad légköre, így nem jöhetne létre az Egyezmény (és a véleményszabadság védelme) egyik végcéljának tekintett demokratikus társadalom. A sajtó a nyilvánosság „éber őre”, alapvető feladata – amivel hozzájárul a demokratikus társadalom kialakulásához – az eszmék és információk terjesztése, illetve

a közösség számára fontos ügyek szemmel tartása. Az eszmék és információk terjesztése azonban az EJEB szerint nem egyszerűen a sajtó kötelessége (aminek biztosítása nélkül feladatát nem tudná betölteni), de egyben a közvélemény joga is az, hogy ezeket megismerhesse, ez pedig a közügyek sajtóbeli szabad megvitatása nélkül ugyancsak nem lenne garantálható. Ha a sajtó a feladatának nem tehetne eleget félelem nélkül, vagyis ha a közügyek megvitatása során az újságíróknak és szerkesztőknek azzal kellene számolniuk, hogy a közügyekkel kapcsolatos, a becsület sérelmére elvileg alkalmas közlések miatt retorziók érik őket, az dermesztő hatással járna, ami a demokratikus társadalom felbomlásához, vagy a társadalom demokratikus jellegének csökkenéséhez vezetne.

Bár a dermesztő hatás toposza, illetve az e hatás elkerülésére való törekvés végigvonul az EJEB gyakorlatán, az újságírók sem tehetnek meg mindent csak azért, mert az az ügy, amiről írnak vagy beszélnek, közügy. A Bíróság számtalan alkalommal hangsúlyozta, hogy a sajtónak kötelessége jóhiszeműen és a valóságnak megfelelő ténybeli alapon, az újságírói etikával összhangban eljárni, illetve megbízható és pontos információkat szolgáltatni; a véleménynyilvánítási szabadság kötelezettségekkel és felelősség jár együtt, amelyeknek még a komoly közérdeklődésre számot tartó ügyek vonatkozásában is érvényesülniük kell. Továbbá, az újságírókhoz képest a politikusok valamivel kevesebbet tehetnek meg, kivéve a közügyeken belüli, kifejezetten politikai kérdésekkel kapcsolatos vitákat, ahol a védelmük az újságírókéval megegyezik; végül, más személyek kifejezési szabadsága az általuk megsértettek becsületének védelmében még ennél is jobban korlátozható.

Az ötödik szempont(rendszer), amit az EJEB egy bírósági büntetés jogszerűségének megítélése során mérlegel, az, hogy mik voltak a konkrét körülményei azon ügynek, ami miatt a büntetőjogi szankciót valamely véleménynyilvánítás miatt az állami bíróságok kiszabták. Ennek során jelentőségre tehet szert, hogy a büntetés indokálul szolgáló kijelentés önmagában, előzmények nélkül áll-e, vagy az válaszként született egy másik, korábbi kijelentésre, esetleg egy kifejezett provokációra történő reakció. Utóbbi esetekben a becsületvédelem kevésbé indokolt, hiszen a későbbi sértett fél az eredeti (vitaindító) kijelentésével maga indukálta a reakciót; ha pedig az illető provokált, akkor csak rendkívüli esetekben hivatkozhat később méltóságának vagy jó hírvének sérelmére a közléstevő véleménynyilvánítási szabadságával szemben.¹¹⁹ Jelentősége van a közléstevő jó- vagy rosszsziszteműségének, a közlés motívumának és célzatának is (különösen – mint láttuk – az újságírók megnyilvánulásainak értékelése során). Azt is mérlegelni kell, hogy a közlés mivel „vádolja” vagy „gyanúsítja” a sértettet: kevésbé indokolható a szólásszabadság korlátozása pl. az erkölcsi és jogi megítélésre kihatással nem lévő, semleges minősítés miatt, mint egy erkölcsileg elítélendő magatartás vagy tulajdonság kifejezése, vagy különösen egy büntetőjogilag is üldözendő cselekménnyel történő megvádolás esetén.

Szerepe lehet az egyezményesértés megállapításáról történő döntés során annak is, hogy hol és mikor hangzott el vagy íródott le az a közlés, ami miatt az állami bíróság kimondta a véleményét kifejező személy büntetőjogi felelősségét. Az Emberi Jogok Európai Bírósága annál jobban védi az ilyen közléseket, minél alaposabb okkal következtet a körülményekből arra, hogy a közlés vagy politikai természetű, vagy legalábbis közérdeklődésre számot tartó ügy során született; így ha az inkriminált kifejezés a parlamentben hangzott el, esetleg egy

¹¹⁹ Hasonló védelem illeti meg a válaszra adott viszontválasz szerzőjét is, vagyis a védelem nem személyekhez, hanem az általuk lefolytatott vitához, annak közérdekű jellegéhez kötődik.

politikai gyűlésen, tüntetésen vagy sajtótájékoztatón, akkor szélesebb körű védelmet élvez, mint egyébként. Hasonlóan, a választások során, a kampányban tett megállapítások esetében a védelem fokozottabb, mint azon kívül. További értékelendő szempont az is, hogy milyen jellegű a közlés: számos ügyben jutott arra a Bíróság, hogy a szóbeli kijelentések büntetéséhez (így az ilyen közlések büntetőjogi elfojtásához) az „elkövető” részéről veszélyesebb (felróhatóbb, rosszhiszeműbb, alantasabb motivációjú stb.) magatartás szükséges, mint az írásbeli tényállítások és értékítéletek szankcionálhatóságához. Ennek indoka, hogy a kérelmezőnek szóbeli közlés esetén nincs lehetősége arra, hogy a nyilvánosságra hozatal előtt átfogalmazza, cizellálja vagy visszavonja az általa mondottakat, míg az írásbeli közlés mindig kellő megfontoltság után, higgadt állapotban, a precíz és óvatos megfogalmazást lehetővé tevő körülmények között születik meg.

Végül e körben az is fontos, hogy egy tényállítás önálló (eredeti) közlésnek, vagy másoktól származó információ továbbadásának (azaz híresztelésnek) minősül-e. Utóbbi esetben a kimentési lehetőség majdnem objektív, különösen akkor, ha a közlő egy újságíró. Amennyiben a híresztelés hivatalos forrásból származó kijelentések publikálásával történik, az újságíró semmilyen esetben nem tehető felelőssé annak tartalmáért, ugyanis a hivatalos források megalapozottságát vélelmezni kell; ha pedig a híresztelés mástól (akár politikusoktól, akár magánszemélyektől, akár más újságíróktól) származó közlések továbbadásában nyilvánul meg, az újságíró csak akkor felel (így csak akkor büntethető rágalmazás miatt), ha tudta, illetve a körülmények alapján tudhatta volna, hogy a közölt információ hamis.

Végül, a hatodik szempont, amit a strasbourgi Bíróság a sérelmezett közlések miatt kiszabott büntetések értékelésekor figyelembe vesz, az adott szankció jellege. A defamatorikus deliktumok büntetőjogi szankcionálása a Bíróság szerint önmagában nem egyezményellenes, de túlságosan súlyos formája az lehet. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szilárd és töretlen gyakorlata értelmében rágalmazás vagy becsületsértés miatt a szabadságvesztés-büntetés alkalmazása mindig aránytalan, vagyis egy demokratikus társadalomban szükségtelen, így egyezményellenes, mert indokolatlan mértékű dermesztő hatással jár a közbeszéd szabadságára. Lehetséges ugyan szólás (és nem tett) miatt is szabadságelvonással büntetni, de csak rendkívüli esetekben, amelyek közül az EJEB rendre két kázust nevesít: egyrészt ily módon (is) büntethető a gyűlöletbeszéd, másrészt az erőszakra uszítás is.¹²⁰ A defamatorikus bűncselekmények ilyen jellegű szankcionálása ellenben még akkor is aránytalan, ha a szabadságvesztés végrehajtását felfüggesztik; de rendszerint úgyszintén aránytalanságot állapít meg az EJEB akkor, ha a részes állam bírósága súlyos (pl. többhavi átlagfizetésnek megfelelő mértékű) pénzbüntetést szab ki, ha az elkövetőt (különösen, ha az illető politikus) eltiltja a közügyektől, illetve, ha az újságíró elkövetőt eltiltja foglalkozása gyakorlásától.

Ellenben – amennyiben a büntetőjogi felelősség kimondásával az állam bírósága önmagában nem sértette meg az Egyezmény 10. cikkét – a kismértékű pénzbüntetést, vagy a bűncselekmény elkövetésének megállapítása mellett pusztán kisebb mértékű kártérítés megfizetésére kötelező vagy hasonlóan enyhe kötelezettséget megállapító magánjogi vagy egyéb, nem büntetőjogi jogkövetkezményt (pl. a sérelmes közlést közzétevő sajtótermék példányainak elkobzása, bocsánatkérő közlemény közzététele stb.) az EJEB arányosnak ismeri el. Azt, hogy ezen kereteken belül mikor tekinthető egy adott szankció aránytalannak, vagy ellenkezőleg,

120 Természetesen ez nem taxatív felsorolás – sok más, szólással megvalósuló bűncselekmény (állam elleni izgatás, katonai deliktumok stb.) is lehet az előbbiekhöz hasonlóan súlyos.

egy demokratikus társadalomban szükségesnek, az EJEB – esetjogi bíróság lévén – mindig a konkrét ügy egyedi jellegzetességei alapján dönti el, de a szankció mértékének értékelését (bármilyen végeredményre is jut ennek során) egyetlen esetben sem mellőzi.

Összességében tehát megállapítható, hogy bár az EJEB nem forrasztotta célzatosan össze a rágalmazás és a becsületsértés tagállami deliktumai miatt kiszabott bírósági büntetések értékelése során figyelembe veendő, az elmúlt három évtized során általa kialakított szempontokat, azok mégis egy nagyjából egységes, jól követhető „strasbourgi dogmatikává” állnak össze. Ennek során az EJEB jelentőséget tulajdonít annak, hogy az állami bíróság által rágalmazásként vagy becsületsértésként értékelt cselekmény elkövetője és sértettje milyen személyi körből kerül ki, hogy a közlés tényállítást, vagy értékítéletet tartalmaz-e, hogy azt milyen jellegű ügyben és milyen körülmények között tették, végül annak is, hogy annak „tettesével” szemben az állami bíróságok milyen szankciót szabtak ki. Az Emberi Jogok Európai Bírósága lassan, esetről esetre formálódó (és néha időleges kitérőktől, visszafordulásoktól sem mentes) gyakorlata alapján a legfontosabb szempont az, hogy a közlés közérdeklődésre számot tartó ügyben történt-e, és annak büntetése akadályozná-e a demokratikus társadalom kialakulását vagy működését, illetve a sajtó eszme- és információterjesztő szerepének ellátását, valamint a közéleti viták szabad lefolyását; ha igen, akkor konzekvensen megállapítja az egyezmény-sértést, ezáltal pedig fő szabályként a véleménynyilvánítási szabadság védelmét a méltóság (illetve ennek részeként a becsület és a jó hírnév) védelme fölé helyezi.

Felhasznált irodalom

ANAGNOSTOPOULOS, Ilias G. – MAGLIVERA, Konstantinos D.: *Criminal Law in Greece*. Hága, Kluwer Law International, 2000

Annuaire statistique 2012. Luxembourg–Kirchberg, Statec, 2013

Anuario Estadístico de España 2005. Madrid, Instituto Nacional de Estadística, 2005

Anuario Estadístico de España. Madrid, Instituto Nacional de Estadística, 2014

APOSTOLOU, George N.: Defamation and Privacy Laws in the Republic of Cyprus.
www.apostouloulaw.com/pdf_Defamation_Article.pdf

AQUINÓI SZENT Tamás: *Előadások a Tízparancsolatról*. Pécs, Seneca, 1993

AQUINÓI SZENT Tamás: Summa Theologica. In: SCHÜTZ Antal (szerk.): *Aquinói Szent Tamás szemelvényekben*. Budapest, Szent István Társulat, 1943

Article 19: *Romania: An Analysis of Media Law and Practice*, 1997

ÁDÁM Antal – HALMAI Gábor: A vélemény szabadság problémái az alkotmánybíráskodásban.
Acta Humana 24. (1996), 3–24

BAKER, C. Edwin: *Human Liberty and Freedom of Speech*. New York, Oxford University Press, 1989

BALOGH Zsolt: Az alkotmánybíráskodás egyes kérdései az új Alkotmány alapján. In: KUBOVICSNÉ BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt*. Budapest, OGY Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011. 133–139

BARENDT, Eric: *Freedom of Speech*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2007

BARNUM, David G.: The Clear and Present Danger Test in Anglo-American and European Law. 7(2) *San Diego International Law Journal* (2006), 263–292

BÁRÁNDY Gergely – BERTA Aliz: Gyalázkodás – elfogadott törvényjavaslat – elutasító alkotmánybíróági határozat (Országgyűlés: igen, Alkotmánybíróság: nem). *Jogtudományi Közlöny*, 2008/12., 808–818

BECCARIA, Cesare: *Büntetés és büntetés*. Budapest, Akadémiai, 1967

BELOFF, Michael J.: Politicians and the Press. In: Jack BEATSON – Yvonne CRIPPS (szerk.): *Freedom of Expression and Freedom of Information*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2000. 63–86

BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog. Különös rész*. Budapest, HVG–Orac, 2007

BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész. A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG–Orac, 2013

BENCZE Mátyás: Diszítőelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az alkotmány. *Fundamentum*, 2007/3., 5–21

BENTHAM, Jeremy: *Polgári s büntető törvényhozási értekezések I. Törvényhozási elvek. Polgári törvénykönyv elvei*. Kolozsvárt Tilsch és Fia, 1842

BENTHAM, Jeremy: *Polgári s büntető törvényhozási értekezések II. Büntető törvénykönyv elvei*. Kolozsvár, Tilsch és Fia, 1844

BENTHAM, Jeremy: *The Principles of Morals and Legislation*. Buffalo, Prometheus Books, 1988

BERGER, Vincent: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. Budapest, HVG–Orac, 1999

BÉKÉS Ádám: Büntetőjogi rágalmazás és becsületsértés. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – NAVRATYIL Zoltán: *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Budapest, CompLex, 2014. 379–421

BOLLINGER, Lee: *A toleráns társadalom – korlátlan, erőteljes és szélesre nyitott*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014

BORONKAY Miklós: A képmáshoz és a hangfelvételhez fűződő jog. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – NAVRATYIL Zoltán: *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban*. Budapest, CompLex, 2014. 11–56

BURGESS, Craig: Criminal Defamation in Australia: Time to Go or Stay. 20(1) *Murdoch University Law Review* (2013), 1–21

CEU Human Rights Student's Initiative: *Emberi Jogok Európai Bírósága: Szólásszabadság*. Budapest, CEU, 2002

CICERO, Marcus Tullius: *Az állam*. Budapest, Akadémiai, 1997

CONSTANT, Benjamin: *A régiek és a modernnek szabadsága*. Budapest, Atlantisz, 1997

- COOTER, Robert – ULEN, Thomas: *Jog és közgazdaságtan*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005
- CSEHI Zoltán: Kérdések és felvetések a német típusú alkotmányjogi panasz magyarországi bevezetése kapcsán. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2011/1., 100–109
- CSERVÁK Csaba: A régi alkotmányjogi panasz hiányosságainak szemléltetése. *Jogelméleti Szemle*, 2016/4., 12–22
- CSERVÁK Csaba: *Az ombudsmantól az Alkotmánybíróságig*. Debrecen, Lícium–Art, 2013
- DEVLIN, Patrick: *The Enforcement of Morals*. Oxford, Oxford University Press, 1975
- DIEDERICHSEN, Uwe: Das Bundesverfassungsgericht als oberstes Zivilgericht – ein Lehrstück der juristischen Methodenlehre. *Archiv für die civilistische Praxis*, 198 (1998), 171–260
- DOHEL, Ilia: Freedom from Fear. 38(2) *Index on Censorship* (2009)
- DOHEL, Ilia: Representative on Freedom of the Media: Report on Achievements in the Decriminalization of Defamation. *IRIS Merlin*, 2006/10.
- DWORKIN, Ronald: *A Matter of Principle*. Oxford, Clarendon, 1985
- DWORKIN, Ronald: Foreword. In: Ivan HARE – James WEINSTEIN (szerk.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2009. v–ix
- DWORKIN, Ronald: *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*. Oxford – New York, Oxford University Press, 1996
- DWORKIN, Ronald: *Taking Rights Seriously*. Cambridge, Harvard University Press, 1978
- EHRLICH, Isaac: The Deterrent Effect of Criminal Law Enforcement. *Journal of Legal Studies*, (1972), 259–276
- FEINBERG, Joel: *Társadalomfilozófia*. Budapest, Osiris, 1999
- Freedom of expression in Europe. Case-law concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2007
- GRÁD András – WELLER Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. Budapest, HVG–Orac, 2011
- HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003
- HART, Herbert L. A.: *Jog, szabadság, erkölcs*. Budapest, Osiris, 1999

HARTMANN, Bernd J.: Verfassungsbeschwerden, Rechtsweg, Landesverfassung. In: Bodo PIEROTH – Peter SILBERKUHLE (szerk.): *Die Verfassungsbeschwerde*. Köln, Wolters Kluwer, 2008. 59–166

HEGEDŰS István – JUHÁSZ Zsuzsanna – KARSAI Krisztina – KATONA Tibor – MEZŐLAKI Erik – SZOMORA Zsolt – TÖRŐ Sándor: Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. In: *CompLex Jogtár*

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai. Harmadik rész: A szellem filozófiája*. Budapest, Akadémiai, 1968

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata*. Budapest, Akadémiai, 1983

HORVÁTH Tibor – KERESZTY Béla – MARÁZ Vilmosné – NAGY Ferenc – VIDA Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona, 1999

HUME, David: *Értekezés az emberi természetről*. Budapest, Akadémiai, 2006

HUME, David: *Tanulmány az erkölcs alapelveiről*. Budapest, Osiris, 2003

International Press Institute: *Out of Balance: Defamation Law in the European Union and its Press Freedom*. 2014

Ítélet a Bencsik-ügyben. *Fundamentum*, 2004/4., 69–75

JAKAB András: A jogforrási rendszer. In: TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. Budapest, HVG–Orac, 2013. 111–167

JAKAB András – SONNEVEND Pál: Kontinuitás hiányosságokkal: Az új magyar Alaptörvény. In: FEJES Zsuzsanna – KOVÁCS Endre Miklós – PACZOLAY Péter – TÓTH J. Zoltán: *Állam és jog: Kodifikációs kihívások napjainkban*. Budapest, Gondolat, 2013. 117–154

JUHÁSZ Imre: Fiat libertas, pereat mundus? A vélemény-nyilvánítás szabadsága kontra emberi méltóság – örök küzdelem vagy békés egymás mellett élés? *Alkotmánybírósági Szemle*, 2016/1., 88–107

KANT, Immanuel: Ama közönségesen használt szólásról, hogy ez talán igaz az elméletben, ám a gyakorlatban mit sem ér. In: Immanuel KANT: *Történetfilozófiai írások*. Szerk. Mesterházi Miklós. Szeged, Ictus, 1997

KANT, Immanuel: Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből. In: Bujdosó Dezső (szerk.): *Német kultúraelméleti tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999

- KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikája*. Budapest, Gondolat, 1991
- KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése*. Budapest, Gondolat, 1991
- KARSAI Krisztina (szerk.): *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2013
- KELLER, Perry: *Európai és nemzetközi médiajog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014
- KIRTLEY, Jane E.: *Criminal Defamation: An „Instrument of Destruction”*. Minneapolis, University of Minnesota, 2003
- KIS Norbert – HOLLÁN Miklós – GELLÉR Balázs: *A Büntető törvénykönyv magyarázata. II. Különös rész, I.* Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2008
- KISS Anikó: Szabadság a gyalázkodásra? *Acta Humana*, 24. (1996), 42–55
- KOLTAY András: A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben. In: KOLTAY András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon*. Budapest, CompLex, 2013. 17–172
- KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelme Európában. In: POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 309–351
- KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének elemei az Európai Unió tagállamaiban. *Magyar Jog*, 2013/10., 577–587
- KOLTAY András: A közéleti szereplők hírnév- és becsületvédelmének kérdései Európában. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, CompLex, 2014. 13–95
- KOLTAY András: A nagy magyar gyűlöletbeszéd-vita: A „gyűlöltre uszítás” alkotmányos mércéjének azonosítása felé. *Állam- és Jogtudomány*, 2013/1–2
- KOLTAY András: A New York Times Co. v. Sullivan-szabály és hatóköre Magyarországon. *Magyar Jog*, 2006/11., 650–657
- KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009
- KOLTAY András: A véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság és a közérdekű adatok nyilvánosság. In: JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja, II.* Budapest, Századvég, 2009. 2219–2303
- KÓNYA István (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG–Orac, 2013

KÖBLÖS Adél: A „régí típusú” alkotmányjogi panasz az új Abtv.-ben. *Alkotmánybírószági Szemle*, 2012/1., 80–88

KÖBLÖS Adél: Milyen jogvédelmet nyújt az alkotmányjogi panasz? *Alkotmánybírószági Szemle*, 2010/1., 130–134

KUKORELLI István: Alkotmánytan I. Budapest, Osiris, 2007

LASKI, Harold J.: A szellem szabadsága. In: LUDASSY Mária (szerk.): *Az angolszász liberalizmus klasszikusai II.* Budapest, Atlantisz, 1992. 7–69.

LASKI, Harold J.: Freedom of the Mind. *Liberty in the Modern State. The Works of Harold J. Laski.* Amsterdam, Holdert, 2015

Libel a Crime and a Tort. 1 *The Law Coach* (1920–1921) 155

LOVELAND, Ian: *Political Libels: A Comparative Study.* Oxford–Portland, Hart, 2000

MACCHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem.* Budapest, Európa, 1987

MACCORMICK, Neil D. – SUMMERS, Robert S.: *Interpreting Statutes: A Comparative Study.* Aldershot, Dartmouth, 1991

MEIKLEJOHN, Alexander: Free Speech and its Relation to Self-Government. In: Alexander MEIKLEJOHN: *Political Freedom: The Constitutional Powers of the People.* New York, Harper & Row, 1965

MILL, John Stuart: *A szabadságról.* Budapest, Századvég – Readers International, 1994

MILTON, John: *Areopagitica.* [London, 1644] Birmingham, English Reprints, 1868

MILTON, John: A sajtószabadságról. In: Szenczi Miklós (szerk.): *Milton, az angol forradalom tükré. Válogatás prózai írásaiból.* Budapest, Gondolat, 1975

MOHÁCSI Barbara – ZAKARIÁS Kinga: *A „valódi” alkotmányjogi panasz.* Kézirat.

MOLNAR, Peter: Towards Improved Law and Policy on ‘Hate Speech’: The ‘Clear and Present Danger’ Test in Hungary. In: Ivan HARE – James WEINSTEIN (szerk.): *Extreme Speech and Democracy.* Oxford – New York, Oxford University Press, 2009. 237–264

MOLNÁR András: A magánszférához való jog az amerikai Legfelső Bíróság gyakorlatában. *Iurisprudentia et iure publico*, 2011/2., 200–221

MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről.* Budapest, Osiris–Attraktor, 2000

MONTESQUIEU: *Perzsa levelek.* Bukarest, Kriterion, 1986

NAGY Ferenc: A büntetőjogi bűnösségről és az akarat szabadság problémájáról. In: GELLÉN Klára – GÖRÖG Márta (szerk.): *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus, 2016. 430–441

NAGY Zoltán – TÓTH Mihály: *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Budapest, Osiris, 2014

NAVRATYIL Zoltán: Az emberi méltóság magánjogi szerepe és a véleménynyilvánítás szabadsága. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát: *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 3. Budapest, CompLex, 2016. 213–244

NÁDORI Péter: A tömeges szólás alapjogi megközelítései. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát: *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Budapest, CompLex, 2015. 287–320

Organization for Security and Co-operation in Europe, Office of the Representative on Freedom of the Media: Legal analysis of Law no. 925 of 17 October 2013 concerning the defamation legislation in Italy. 2013. november 10.

PASCAL, Blaise: *Vidéki levelek*. Budapest, Palatinus, 2002

PLATÓN: *Az állam*. Szeged, Lazi, 2001

PLATÓN: Az államférfi. In: *Platón válogatott művei*, II. Budapest, Farkas Lőrinc Imre, 1997

PLATÓN: Törvények. In: *Platón összes művei*, III. Budapest, Európa, 1984

POKOL Béla: *Autentikus jogelmélet*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2010

Polizeiliche Kriminalstatistik, Bundesrepublik Deutschland, Jahrbuch 2013. Wiesbaden, Bundeskriminalamt Kriminalistisches Institut, 2014

POSNER, Richard A.: *Frontiers of Legal Theory*. Cambridge, Harvard University Press, 2001

POSNER, Richard A.: *How Judges Think*. Cambridge, Harvard University Press, 2010

POSNER, Richard A.: *Law, Pragmatism, and Democracy*. Cambridge, Harvard University Press, 2005

POSNER, Richard A.: Privacy, Secrecy, and Reputation. 28 *Buffalo Law Review* (1978–1979), 1–55

POSNER, Richard A.: *The Problems of Jurisprudence*. Cambridge, Harvard University Press, 1990

POST, Robert C.: Defaming Public Officials: On Doctrine and Legal History. *American Bar Foundation Research Journal* (1987), 539–557

POST, Robert C.: The Social Foundations of Defamation Law: Reputation and the Constitution. 74 *California Law Review* (1986), 691–742

Press Standards, Privacy and Libel. Second Report of Session 2009–2010, II. London, House of Commons, Culture, Media and Sport Committee, 2010

RANALOW, Stephen: Bearing a Constitutional Cross Examining Blasphemy and the Judicial Role in *Corway v. Independent Newspapers*. 3 *Trinity College Law Review* (2000), 95–110

RAWLS, John: *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris, 1997

RAZ, Joseph: Free Expression and Personal Identification. 11(3) *Oxford Journal of Legal Studies* (1991) 303–324

REDISH, Martin H.: The Value of Free Speech. *University of Pennsylvania Law Review* (1982), 591–645

Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej – Statistical Yearbook of the Republic of Poland 2013. Varsó, Główny Urząd Statystyczny – Central Statistical Office, 2013

ROLLINSON, Katherine A.: An Analysis of Blasphemy Legislation in Contemporary Ireland and its Effects upon Freedom of Expression in Literary and Artistic Works. 39(1) *Syracuse Journal of International Law and Commerce* (2011), 189–218

ROTTERDAMI ERASMUS: *A balgaság dicsérete*. Budapest, Európa, 1987

ROTTERDAMI ERASMUS: *A keresztény fejedelem neveltetése*. Budapest, Európa, 1987

SADURSKI, Wojciech: *Freedom of Speech and Its Limits*. Dordrecht, Kluwer Academic, 1999. 7–35

SAJÓ András: A szólásszabadság alkotmányos problémái a magyar jogrendben. In: *Liber amicorum. Studia A. Harmathy dedicata. Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére*. Budapest, ELTE ÁJK, 2003. 261–269

SAJÓ András: *A szólásszabadság kézikönyve*. Budapest, KJK–Kerszöv, 2005

SAJÓ András: Becsületvédelem és büntetőjog. Megjegyzések a becsületsértés dekriminalizálásáról. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2005/1., 3–6

SAMSON, Elizabeth: The Burden to Prove Libel: A Comparative Analysis of Traditional English and U.S. Defamation Laws and the Dawn of England's Modern Day. 20(3) *Cardozo Journal of International and Comparative Law* (2011–2012), 771–784

SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok*. Budapest, Osiris, 2008

SCANLON, Thomas: A Theory of Freedom of Expression. 1(2) *Philosophy & Public Affairs* (1972)

SCHAUER, Frederick: A szólásszabadság és a „demokrácia érve”. In: Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai*. Budapest, CompLex, 2014. 3–15

SCHAUER, Frederick: Gondolatok az igazság értékéről. In: Frederick SCHAUER: *A demokrácia és a szólásszabadság határai*. Budapest, CompLex, 2014. 483–508

SCHAUER, Frederick: Reflections on the Value of Truth. 41 *Case Western Reserve Law Review* (1990–1991), 699–724

SCHWARTZ, Louis B.: Morals Offenses and the Model Penal Code. 63(4) *Columbia Law Review* (1963), 669–686

SENECA, Lucius Annaeus: *A haragról*. Pécs, Seneca, 1992

SENECA, Lucius Annaeus: *A nagylelkűségről*. Budapest, Seneca, 1997

SONNENSCHNIG, Jürgen: Die Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichtes zum Mietrecht. *Neue Juristische Wochenschrift*, 1993/3., 161–173

SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001

SÓLYOM László: Előszó. In: HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: *Emberi jogok*. Budapest, Osiris, 2003. 13–20

SÓLYOM László: Kölcsönhatás az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga és a szólásszabadság védelme között Magyarországon. *Állam- és Jogtudomány*, 1996–1997/3–4., 149–172

SPINOZA: *Teológiai-politikai tanulmány*. Budapest, Akadémiai, 1984

Statistical Yearbook of Greece, 2009 & 2010. Pireusz, Hellenic Statistical Authority, 2011

Statistical Yearbook of Norway 2013. Oslo–Kongsvinger, Statistisk sentralbyrå – Statistics Norway, 2013

Statistical Yearbook of Serbia, 2010. Belgrád, Statistical Office of the Republic of Serbia, 2010

Statistični letopis 2013 – Statistical Yearbook. Ljubljana, Statistical Office of the Republic of Slovenia, 2013

Statistik årsbok för Sverige – Statistical Yearbook of Sweden 2009. Stockholm, Statistiska centralbyrån, 2009

Statistisches Bundesamt: *Rechtspflege. Strafverfolgung*. Fachserie 10 Reihe 3. Wiesbaden, 2014

Statistisches Bundesamt: *Rechtspflege. Strafvollzug – Demographische und kriminologische Merkmale der Strafgefangenen zum Stichtag 31.3.* – 2013. Fachserie 10 Reihe 4.1. Wiesbaden, 2014

Štatistická ročenka Slovenskej republiky – Statistical yearbook of the Slovak Republic 2013. Pozsony, Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013

SUNSTEIN, Cass R.: *Democracy and the Problem of Free Speech.* New York – Toronto, The Free Press, 1993

SZEGHALMI Veronika – PAPP János Tamás: A rendőr képmásának védelme – a vita jelenlegi állása. *Iustum Aequum Salutare*, 2015/4., 95–110

SZENT Ágoston: *A boldog életről – A szabad akaratról.* Budapest, Európa, 1989

SZENT Ágoston: *Vallomásai.* Budapest, Szent István Társulat, 2015

SZOMORA Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmazási ügyekben hozott büntetőítéletekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/10., 469–476

TÉGLÁSI András: *Az alkotmánybíráskodás modelljei.* In: BENDE Zsófia – HALÁSZ Iván: Összehasonlító alkotmányjog. Budapest, NKE KTK, 2014. 135–148

TÉGLÁSI András: Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi gyakorlata az Alaptörvény hatálybalépése után. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SZENTE Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon.* Budapest, NKE KTK, 2014. 317–340

TÉGLÁSI András: Az új Alaptörvény a XXI. századi Európában. In: KUBOVICSNÉ BORBÉLY Anett – TÉGLÁSI András – VIRÁNYI András (szerk.): *Az új Alaptörvényről – elfogadás előtt.* Budapest, OGY Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, 2011. 172–231

TOCQUEVILLE, Alexis de: *A demokrácia Amerikában.* Budapest, Gondolat, 1983

TÓTH Gábor Attila: A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Beszélgetés Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével. *Fundamentum*, 1997/1., 31–43

TÓTH Gábor Attila: A szólástilalom közvetlen veszélye. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2., 83–89

TÓTH Gábor Attila: Szólásszabadság és befogadó társadalom. *Pro Futuro*, 2014/1., 9–32

TÓTH J. Zoltán (szerk.): *250 éves a Dei delitti e delle pene. Tanulmányok Cesare Beccariáról.* Budapest, KGRE ÁJK, 2015

TÓTH J. Zoltán: A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbb bírósági gyakorlatban. *Magyar Jog*, 2012/4., 193–208

TÓTH J. Zoltán: A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/3., 93–109

TÓTH J. Zoltán: A rágalmazás és a becsületsértés Európában és Magyarországon. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 377–487

TÓTH J. Zoltán: A természetjog szükségyszerűsége avagy miért volt nélkülözhetetlen a természetjog az emberi társadalom létrejöttéhez? *Jogelméleti Szemle*, 2005/2.

TÓTH J. Zoltán: A véleménynyilvánítási szabadság érvényesülése és érvényesítése a választási eljárásokban: az Alkotmánybíróság gyakorlata a választási ügyben hozott bírói döntéssel szembeni alkotmányjogi panasz alapján indult ügyekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2016/1., 1–18

TÓTH J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/5., 224–238

TÓTH J. Zoltán: Az egyéni (alap)jogvédelem az Alkotmányban és az Alaptörvényben (I–II. rész). *Közjogi Szemle*, 2012/3., 11–19, 2012/4., 29–37

TÓTH J. Zoltán: Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja? (A 4/2013. AB határozat előzményei, indokai és következményei, valamint az új Btk.-szabályozás pozitívumai és fogyatékoságai). *Jogelméleti Szemle*, 2013/2., 178–196

TÓTH J. Zoltán: Determinizmus vs. indeterminizmus: a szabad akarat kérdése a büntetőfilozófiában. *Studia Caroliensia*, 2013., 13–64

TÓTH J. Zoltán: John Rawls igazságosságelmélete. *Jogelméleti Szemle*, 2005/1.

TÓTH J. Zoltán: Richard Posner és a gazdasági jogelmélet. *Jogelméleti Szemle*, 2004/1.

TÓTH Judit – LEGÉNY Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Budapest, CompLex, 2006

TRISPIOTIS, Ilias: The Duty to Respect Religious Feelings: Insights from European Human Rights Law. 19(3) *Columbia Journal of European Law* (2012–2013), 499–552

UITZ Renáta: Egyéni jogsérelmek és az Alkotmánybíróság. *Fundamentum*, 1999/2., 39–52

VASKUTI András: *A Büntető Törvénykönyv, 2012–1978*. Budapest. CompLex, 2013

WALDRON, Jeremy: Dignity and Defamation: The Visibility of Hate. 123(7) *Harvard Law Review* (2010), 1596–1657

WEINSTEIN, James: Extreme Speech, Public Order, and Democracy: Lesson from The Masses. In: Ivan HARE – James WEINSTEIN (szerk.): *Extreme Speech and Democracy*. Oxford – New York, Oxford University Press, 2009. 23–61

WHITE, Aiden: Ethical Journalism and Human Rights. In: *Human Rights and a Changing Media Landscape*. Strasbourg, Council of Europe, 2011. 47–75

ZAKARIÁS Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2., 98–104

ZILA, Jozef: Sanctioning Powers of the Swedish Public Prosecution Service and Police. 54 *Scandinavian Studies in Law* (2009), 397–406

ZUCK, Rüdiger: *Das Recht der Verfassungsbeschwerde*. München, C.H. Beck, 2006

Egyéb, internetes források

http://193.166.171.75/Dialog/varval.asp?ma=005_koikrr_tau_102_en&ti=Criminal+matters+decided+at+district+courts+in+2009+to+2013+Region%2C+Data%2C+composition+of+the+district+court%2C+Crime+and+Year+as+variables&path=../Database/StatFin/oik/koikrr/&lang=1&multilang=en

http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.l2t11.html

<http://old.cacianalyst.org/?q=node/5327>

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN018405.pdf>

www.aklagare.se/In-English/The-role-of-the-prosecutor/Decision-to-prosecute/Waiver-of-prosecution/

www.altalex.com/index.php?idnot=36653

www.article19.org/resources.php/resource/2721/en/italy:-criminal-defamation-legislation-must-be-repealed

www.apostoloulaw.com/pdf_Defamation_Article.pdf

www.avesta.tj/eng/goverment/2561-eu-welcomes-decriminalization-of-libel-and-insult-in-tajikistan.html

www.b92.net/eng/news/region.php?yyyy=2014&mm=04&dd=09&nav_id=89934

www.c00.org/p/greek-penal-code.html

www.coe.int/t/dlapil/codexter/Source/country_profiles/legislation/CT%20Legislation%20-%20Czech%20Republic%20Criminal%20Code.pdf

www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1867060801&table_name=loi

www.english.rfi.fr/france/20140217-muslims-sue-satirical-paper-blasphemy-mp-hate-speech

www.eurasianet.org/node/68388

www.freemedia.at/home/singleview/article/court-gives-italian-journalists-prison-time.html

www.freemedia.at/newssview/article/in-france-judicial-evolution-in-defamation-cases-protects-work-of-civil-society.html

www.gazzettadelsud.it/news/english/47602/Italian-journalists-sentenced-to-jail-for-defamation.html

www.greekhelsinki.gr/english/reports/ghm29-9-1998.html

www.hsph.harvard.edu/population/domesticviolence/portugal.penal.95.pdf

www.irishstatutebook.ie/pdf/2009/en.act.2009.0031.pdf

www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8743&l=1

www.lawyer-moldova.com/search/label/memorandum

www.legirel.cnrs.fr/spip.php?article528&lang=fr

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/1

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/2

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/3

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/4

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/15

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/16

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/17

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/19

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/28

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/37

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/39

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/44

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/45

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/48

www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/49

www.lexinter.net/lois/loi_du_29_juillet_1881_sur_la_liberte_de_la_presse.htm

www.osce.org/fom/48349

www.osce.org/fom/117942

www.parlament.hu/biz/aeb/info/ab.pdf

www.pxweb.bfs.admin.ch/dialog/varval.asp?ma=px-d-19-3B02&ti=Polizeilich+registrierte+Beschuldigte+gem%E4ss+Strafgesetzbuch%C2+nach+Kantonen%C2+Geschlecht%C2+Alters%2D+und+Aufenthaltsgruppen&path=../Database/German_19%20-%20Kriminalit%E4t%20und%20Strafrecht/19.3%20-%20Kriminalit%E4t%20und%20Strafvollzug/&search=NAC HREDE&lang=1

www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827

www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002296

www.rferl.org/content/tajikistan-lower-house-passes-bill-to-decriminalize-libel/24599087.html

www.stat.fi/index_en.html

www.theguardian.com/media/greenslade/2012/aug/09/press-freedom-italy

wetten.overheid.nl/BWBR0001854/Opschrift/geldigheidsdatum_19-03-2014#

A sorozatban eddig megjelent kötetek

1. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011* (2012)
2. Dobos Ferenc: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 1999–2011* (2012)
3. Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban* (2012)
4. Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai* (2012)
5. Koltay András (szerk.): *A médiaszabályozás két éve (2011–2012)* (2013)
6. Paál Vince (szerk.): *Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989* (2013)
7. Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején* (2013)
8. Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé* (2014)
9. Dobos Ferenc – Megyeri Klára: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 2.* (2014)
10. Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában* (2014)
11. Apró István (szerk.): *Média és identitás* (2014)
12. Pruzsinszky Sándor: *Halhatatlan cenzúra* (2014)
13. Kóczyán Sándor: *Gyermekvédelem a médiajogban* (2014)
14. Apró István – Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig* (2014)
15. Kiss Zoltán – Szivi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete* (2015)
16. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014* (2015)
17. Grad-Gyenge Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre* (2015)
18. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014/2* (2015)
19. Apró István (szerk.): *Média és identitás 2.* (2016)
20. Mezei Péter : *Jogkimerülés a szerzői jogban* (2016)
21. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 I.* (2016)
22. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 II.* (2016)
23. Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt* (2016)
24. Grad-Gyenge Anikó: *Film és szerzői jog – A megfilmesítési szerződés* (2016)
25. Kőhidi Ákos: *Fájlcseré és felelősség* (2016)
26. Hajdú Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban* (2016)

Médiatudományi Intézet, Budapest
A kiadásért felel Nyakas Levente
Tördelő: Varga Ákos
Megjelent 17,25 (B/5) ív terjedelemben, 300 példányban
Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2063-5222
Médiatudományi Könyvtár 27.: ISBN 978-615-5302-24-4